Лингвистичке свеске 9

ГОВОР НОВОГ САДА

Свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине

Уреднице
Вера Васић и Гордана Штрбац

Нови Сад
2011

Филозофски факултет у Новом Саду
Одсек за српски језик и лингвистику

Редакција
проф. др Јасмина Грковић Мејџор, шефица Одсека,
проф. др Жарко Бошњаковић,
проф. др Вера Васић,
проф. др Љиљана Недељков,
проф. др Нада Арсенијевић

Рецензенти
проф. др Ранко Бугарски (Београд),
проф. др Даринка Гортан Премк (Београд)
проф. др Љубиша Рајић (Београд),
проф. др Љиљана Суботић (Нови Сад)

За издавача
проф. др Љиљана Суботић, деканица

Штампа
КриМел, Будисава

ISBN 978-86-6065-063-6

Тираж
300

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР 7
Вера Васић и Гордана Штрбац
Теме и информатори за испитивање говора Новог Сада.....9

Валентина Соколовска
Миграције становништва као критеријум за испитивање говора Новог Сада 18

Упитник и подаци о испитаницима 25

КАКО СЕ ГОВОРИ У НОВОМ САДУ
– морфосинтаксичка и деривациона обележја.....37

Душанка Вујовић и Миливој Алановић
Типична морфосинтаксичка обележја у говору Новог Сада 39

Наташа Киш
Рекција придева.....56

Драгиња Перваз
Нови Сад и предлози – некад и сад 64

Ивана Лазић Коњик и Мерима Аранитовић
Где станују и одакле су Новосађани и Петроварадинци.....69

Гордана Штасни и Милан Ајдановић
Становници Новог Сада и Петроварадина: деривациони модели и употребна норма 78

Гордана Штасни и Милан Ајдановић
Како ученици именују становнике Новог Сада и Петроварадина 121

Гордана Штасни и Милан Ајдановић
Деривациони модели nomina agentis у говору Новог Сада 154

КАКО СЕ КАЖЕ У НОВОМ САДУ
– лексичка обележја 183

Павле Малешев
Дивани о речима.....185

Гордана Штрбац и Душанка Вујовић
Између дијалекта, месног говора и стандардног језика: лексички дублети и синоними.....192

Ивана Ђелић
Шта знамо о начину живота (старих) Новосађана 210

Маја Стокин
Лексика друштвеног живота младих у старом Новом Саду 232

Маја Стокин
Свадбена терминологија у старом Новом Саду 247

Зорица Кнежевић
Жаргонизми у говору ученика 268

Маргита Шнел Живановић
Немачке позајмљенице у кулинарској терминологији 278

ПОЗДРАВИ И ПОРУКЕ У НОВОМ САДУ
– прагматичка обележја 295

Мирјана Јоцић
Ословљавање и обраћање.....297

Ивана Симовљевић Јокић и Марина Антић
Новосадски графити 347

О МЕСНОМ ГОВОРУ И СТАНДАРДНОМ ЈЕЗИКУ 359

Иван Књижар
Ставови Новосађана према месном говору и стандардном језику.....361

Дејан Средојевић
Препознавање новосадског изговора и ставови према њему 378

Ивана Симовљевић Јокић и Ивана Лазић Коњик
Ставови Петроварадинаца према месном говору и стандардном језику.....399

Страхиња Степанов, Ивана Зорица и Татјана Ловре
Употреба писама у Новом Саду.....411

ПОЕТСКА ФУНКЦИЈА МЕСНОГ ГОВОРА 439

Вера Васић
Варијетети новосадских приповедача и новосадских прича.....441

Гордана Штрбац
Поетска функција дијалекатских и регионалних обележја у новинској репортажи 471

Вукосава Ракић
Експресивна лексика и изрази у колумнама Ђорђа Рандеља 504

Ивана Лазић Коњик и Јасмина Дражић
Поетска функција војвођанске лексике у песмама Ђорђа Балашевића.....515

КОЈЕ ИМЕ ДАТИ ГРАДУ ... .527

Агнеш Озер
Име Новог Сада: како је град добио име 529
Каталин Озер
Из микротопонимије данашњег Новог Сада: германизми и хунгаризми 535

Павле Малешев
О новосадским микротопонимима, из другог угла.....547

Виолета Ракић
Називи улица у Новом Саду: *nomen est omen*.....549

Гордана Стојаковић
Називи школа у Новом Саду.....569

Душанка Звекић Душановић и Ивана Зорица
Називи трговинских и угоститељских објеката у Новом Саду 584

Весна Гајишин, Олга Панић Кавгић и Александар Кавгић
Енглески у Новом Саду 594

КАКО СЕ ГОВОРИ(ЛО) У НОВОМ САДУ 613

Исидора Бјелаковић и Јелена Ајџановић
Књижевнојезички идиоми у Новом Саду 615

Милена Зорић
Славенизми и речи страног порекла у Застави 628

Жарко Бошњаковић
Говор Новог Сада у језику Косте Трифковића и Змаја.....644

Едита Андрић
Мађарски језик у Новом Саду (фонолошка, морфолошка, лексичка и синтаксичка обележја) 665

ПОГОВОР 679

Вера Васић, Гордана Штрбац и Гордана Драгин
Како ће се говорити у Новом Саду.....681

Summary
The Speech of Novi Sad, vol. 2 – morphosyntactic, lexical and pragmatic features 692

ШТА ЈЕ ЗА ЊИХ НОВОСАДСКИ.....697

Превод резимеа: *Кристоф Бодрич и Маја Марковић*
Коректура: *Љиљана Ћук*
Цртежи: *Александар Штасни*

ПРЕДГОВОР

Градска кућа

ТЕМЕ И ИНФОРМАТОРИ ЗА ИСПИТИВАЊЕ МОРФОСИНТАКСИЧКИХ, ЛЕКСИЧКИХ И ПРАГМАТИЧКИХ ОСОБИНА ГОВОРА НОВОГ САДА

1. О пројекту Говор Новог Сада

Пројекат *Говор Новог Сада* покренуо је Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета 2004/05. године са циљем да се опише, мање или више детаљно, онај говорни идиом српског језика који је у употреби у једном од најзначајнијих и највећих културних, привредних и универзитетских центара у Србији. Како су оваква истраживања пре свега социолингвистички оријентисана, сама реализација пројекта заснивала се на основним принципима урбане дијалектологије, за нас још увек нове лингвистичке дисциплине. У том смислу у фокусу је био језик и његова структура, али не као изоловани систем, већ искључиво као систем којим се служе говорници са одговарајућим друштвеним обележјима: пола, узраста, порекла, образовања, националне и верске припадности итд. Праћене су особености говора које се испољавају како при званичној употреби језика, на пример у масовним медијима, тако и у неформалној, спонтаној комуникацији. Стога је за реализацију оваквог пројекта један од најважнијих услова добијање репрезентативног корпуса, који ће приказати карактеристике говора града у најразличитијим појавним видовима.

У првој фази пројекта, у којој је истраживање било усмерено на фонетске и фонолошке карактеристике говора Новог Сада, корпус је формиран на основу снимљеног материјала у јавним медијима, спонтаних разговора и интервјуа и експериментално прикупљеног и обрађеног материјала. На тој грађи праћена је артикулација, реализација и дистрибуција појединих гласова и гласовних група односно прозодијске карактеристике говора. Резултати овог истраживања представљени су у првој свесци – *Говор Новог Сада. Свеска 1: фонетске особине*.

Другом фазом пројекта обухваћене су морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине новосадског говора, а о формирању корпуса и методологији овог дела истраживања биће речи у наредним редовима.[1]

2. Узорак

2.1. Сачињавање регистра морфолошких, морфосинтаксичких, лексичких и прагматичких обележја која се могу сматрати типичним за говор Новог Сада или која би требало испитати и на примеру говора Новог Сада није био нимало једноставан задатак. Требало је, као прво, утврдити шта је то *типично* у граду са преко 300.000 становника, са 41,87% становника рођеним у њему и 58,13% досељених (према подацима Републичког завода за статистику (РЗС) за Нови Сад, добијеним на основу пописа становништва из 2002. године).

На самом почетку требало је утврдити да ли постоје групе грађана чији се говор може сматрати више или мање типичним за говор Новог Сада, и даље, да ли треба само њих обухватити истраживањем или треба, полазећи од појмовне и језичке везе између града и његових становника, истраживањем обухватити оне коју су рођени у Новом Саду или су се доселили у њега, а представници су различитих старосних, образовних, полних, националних и конфесионалних група који се у јавној и приватној комуникацији користе само српским или и српским језиком.

Одговор на питање ко је Новосађанин формулисали смо на основу критерија места рођења односно дужине периода живљења у Новом Саду. На тај начин смо разликовали две групе испитаника: рођени у Новом Саду / досељени у Нови Сад. Тако су, на пример, искључени они који имају 25 година и више, а доселили су се пре 5 година, али не и

[1] Пројекат *Говор Новог Сада* реализован је у оквиру програма научноистраживачких пројеката Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој (бр. Решења: 114-451-01305/2006-02). На њему су учествовали Јелена Ајџановић, Милан Ајџановић, Миливој Алановић, Исидора Бјелаковић, Жарко Бошњаковић, Вера Васић, Гордана Драгин, Мирјана Јоцић, Наташа Киш, Маја Марковић, Љиљана Петровачки, Дејан Средојевић, Љиљана Суботић и Гордана Штрбац. И у прву и у другу свеску зборника *Говор Новог Сада* укључени су и радови колегеница и колега који нису били у пројекту – Едите Андрић, Марине Антић, Мериме Аранитовић, Ранка Бугарског, Душанке Вујовић, Весне Гајишин, Снежане Гудурић, Јасмине Дражић, Душанке Звекић Душановић, Маргите Шнел Живановић, Милене Зорић, Иване Зорица, Иване Симовљевић Јокић, Александра Кавгића, Олге Панић Кавгић, Зорице Кнежевић, Ивана Књижара, Иване Лазић Коњик, Татјане Ловре, Агнеш Озер, Каталин Озер, Драгиње Перваз, Драгане Радовановић, Љубише Рајића, Виолете Ракић, Вукосаве Ракић, Валентине Соколовски, Страхиње Степанова, Гордане Стојаковић, Маје Стокин, Данке Урошевић, Иване Ћелић и Гордане Штасни.

десетогодишњаци, што је у складу са психолингвистичким сазнањима о усвајању језика и социопсихолингвистичким факторима језичке и социјалне адаптације.

2.2. Параметри за формирање узорка анкетираних грађана Новог Сада одређени су у складу са подацима РЗС за Нови Сад.

У конструисању узорка водило се рачуна како о пропорционалној заступљености аутохтоног и мигрантског становништва, тако и о уделу полне, старосне и професионалне структуре становништва Новог Сада. Укупна величина узорка (234 испитаника) израчуната је за интервал поверења од 90% и интервалне грешке од 5,37%.

2.2.1. Анкетом су обухваћена 234 становника Новог Сада којима је српски матерњи језик или један од матерњих; 3 једнојезична досељена испитаника су као свој матерњи језик означила хрватски, два пута именован као хрватско-српски / српско-хрватски. Од укупног броја испитаника њих 22 (9,40%) су двојезични (српско-мађарски / мађарско-српски, српско-словачки, српско-русински и немачко-српски), од тога броја 20 испитаника је рођено у Новом Саду, а 2 су досељена.

Према националности у узорку је било: 83,77% Срба и 16,23% других националности (мађарске, хрватске, словачке, црногорске, немачке, русинске, чешке, македонске, словеначке, југословенске), од којих је 12,39% рођених у Новом Саду, а 3,84% досељених. Више од 80% испитаника православне је вере, док су остали католичке, протестантске и баптистичке; поједини испитаници су се изјаснили као атеисти.

Критерији националне и верске припадности нису исказивани у обрадама појединачних тема јер су се показали знатно мање значајним од критерија порекла (рођени у Новом Саду / досељени у Нови Сад), узраста и образовања.

У табели 1 представљена је структура испитаника према пореклу, полу, узрасту и образовању, а подаци у њој изражени су у процентима.

Табела 1.

параметар	УЗОРАК	РЗС
ПОРЕКЛО		
рођени у НС	67,95	41,87
досељени	32,05	58,13
ПОЛ		
женски	64,53	53,27
мушки	35,47	46,73

УЗРАСТ			
I	15–24	16,67	16,4
II	25–34	15,38	17,09
III	35–44	17,52	16,32
IV	45–54	14,1	19,47
V	55–64	18,8	13,16
VI	65→	17,53	17,09
ОБРАЗОВАЊЕ			
НОШ		1,71	8,66
ОШ		7,69	16,75
завршена ОШ		4,70	
ученици СШ		2,99	
СШ		52,12	52,28
завршена СШ		29,91	
ТШ		8,54	
студенти		13,67	
ВШ		14,10	7,43
Ф		24,35	14,88

НОШ – незавршена основна школа; ОШ – основна школа; СШ – средња школа; ТШ – трогодишња школа; ВШ – виша школа; Ф – факултет

2.2.2. Квантитативно одступање обухваћеног узорка од пропорционално идеалне групе испитаника која би репрезентовала становништво Новог Сада није случајно нити је само последица техничких могућности организовања анкете на већем и унеколико другачије структурираном узорку.

Прво одступање које се тиче процентуалне заступљености рођених у Новом Саду и досељених у нашем истраживању у односу на податке РЗС очекивано је, или чак нужно, будући да је у фокусу био говорни идиом колектива заснованог на територијалном критерију, а не индивидуални говорни идиоми на датом подручју. Од укупног броја досељених 80% живи у Новом Саду више од 30 година, најдуже је у Новом Саду испитаник досељен 1939. са седам година, а најкраће испитаница досељена 1999. са десетак година. Однос година живота и година од досељавања у Нови Сад код већине говорника је такав да се може очекивати висок степен говорног прилагођавања. Досељеници потичу из различитих крајева:

из других војвођанских места, из Босне, Лике, из Београда, јужне и југоисточне Србије.

Одступање узорка на основу критерија пола последица је како тога што су жене биле спремније да учествују у анкети него мушкарци, тако и тога што се претпоставило да оне боље од мушкараца познају лексику из домена куће која је била обухваћена истраживањем, те што се на основу других истраживања може претпоставити да се оне боље језички прилагођавају, али и да, супротно томе, боље чувају нека језичка обележја.

Одступања у старосној структури немају негативан ефекат на резултате истраживања. Наиме, индивидуална морфолошка и морфосинтаксичка стабилност је у датим старосним групама постигнута и у незнатној мери подложна променама, а најдинамичније промене захватају речник. Спајањем друге и треће и четврте и пете групе, на основу параметра отворености према променама и укључености у неке домене јавне употребе језика, дате пропорционалне разлике се готово неутралишу: II и III – 32,90% : 33,41%, IV и V – 32,90% : 32,63%.

Највеће процентуално одступање показује се на основу критерија образовања. Са становишта традиционалне дијалектологије ово би могао бити и највећи недостатак овог узорка, са становишта урбане или социјалне дијалектологије то није тако. Наиме, према учешћу у јавном животу, према могућности деловања на друге говорнике изразито се разликују говорници са незавршеном основном школом од говорника са вишим степеном образовања; укрштањем података РЗС може се утврдити да су у новосадској популацији у тој групи углавном ромски досељеници са Косова. Различит је и домен последица ниског степена образовања у случају старијих и млађих особа: у нашем узорку незавршену основну школу имају четири особе, старе преко 65 година.

2.2.3. Овом основном узорку испитаника прикључени су у испитивању појединих тема и додатни узорци: узорак одраслих говорника Петроварадина и два узорка ученика.

Подаци добивени анкетирањем одраслих говорника Петроварадина искориштени су за испитавање деривационих модела у именовању становника Петроварадина и његових насеља, употребе предлога (*у*, *на* /*из*, *са*) уз називе Новог Сада и Петроварадина и називе њихових делова при идентификацији места становања односно порекла. Добијени подаци употребљени су и приликом испитивања ставова према месном говору и стандардном језику. Овај узорак чини 47 одраслих испитаника, који се према пореклу могу поделити у три категорије: у првој групи је 17 испитаника који су рођени у Новом Саду или Петроварадину (углавном старији говорници), а у Петроварадину живе од рођења; у другој групи

је 14 испитаника који су рођени у Новом Саду и у њему су живели неко време, а потом су се преселили у Петроварадин; у трећој групи је 16 испитаника који су се доселили у Петроварадин из неког другог места. За последњу групу важно је напоменути да се известан број испитаника у Петроварадин није доселио из места рођења, већ је неколико година пре тога живео у Новом Саду. У овом узорку има 26 жена и 21 мушкарац, а распоред испитаника према узрасту изгледа овако: 15–24: 6, 25–34: 4, 35–44: 13, 45–54: 8, 55–64: 9, 65 и више: 7. Што се тиче образовања, основну школу завршило је 6 испитаника, трогодишњу – 6, средњу – 21, вишу – 1, факултет – 9, а међу њима су 3 студента и 1 ученик.[2]

Узорак ученика чији су одговори употребљени у анализи деривационих модела за именовање становика Новог Сада и његових делова чини укупно 147 испитаника. Међу њима је 46 ученика основне школе („Ђорђе Натошевић" у Новом Саду и „Јован Дучић" у Петроварадину), узраста осам и десет година, и 101 ученик гимназије („Исидора Секулић" у Новом Саду), узраста петнаест и седамнаест година. Међу њима је 113 девојчица и 34 дечака.

Анкетно испитивање жаргона младих спроведено је на узорку од 75 ученика осмог разреда основне школе „Жарко Зрењанин" у Новом Саду и 30 ученика првог, трећег и четвртог разреда Карловачке гимназије.

3. Избор тема

3.1. Истраживања покренута и једним делом реализована у оквиру пројекта Говор Новог Сада до сада су се односила претежно на опис фонетских особина месног говора и употребног стандарнојезичког идиома у Новом Саду. Резултати су презентовани у радовима укљученим у прву свеску зборника, објављену 2009. године. У другој фази пројекта пажња је била усмерена на морфолошке, деривационе, морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине говора Новог Сада. Теме које чине централни део истраживања у његовој другој фази обрађене су на основу одговора испитаника добијених методом анкетирања.

Питања у упитнику била су усмерена на проверу морфофонолошких (*видети / видити; руки / руци*) и морфолошких (*болети* – 3. л. сг. *боле; променити / променути*) дијалектизама, распростарањеност морфофонолошких стандарднојезичких дублета (*спасти / спасити*), распрострањеност морфолошких, фонолошких и лексичких дублета у колоквијалном говору (*цушпајз / ћушпајз / чушпајз*). У домену морфосинтаксе

[2] За групу испитаника из Петроварадина нису узети сви подаци који су тражени од групе у Новом Саду.

провераван је лексички опсег датог дијалекатског обележја (*бити кући / бити код куће*; неутрализација одређеног и неодређеног придевског вида у копредикативној и детерминативној функцији), стабилност инфинитива у футуру првом и у функцији допуне, стабилност парадигме релативне заменице м. р. према критерију аниматности, дијалекатска неутрализација падежа са каузалним и финалним значењем, стабилност модела деривације у категорији етника и употребни модели идентификације, модели идентификације преко дела града као локализатора с обзиром на критериј укључености (+/-) у град као локализатор, и друго. У домену лексике провераван је статус варваризама немачког и мађарског порекла који немају терминолошко значење, познавање назива за предмете, појаве и односе типичне за традиционалну културу.

У прагматичком блоку анкете била су питања у вези са ословљавањем и поздрављањем, ставовима према говору староседелаца и досељених и према месном говору у односу на стандарнојезички идиом, те питања о писму које анкетирани употребљавају и о њиховој перцепцији заступљености писама у сфери јавне употребе језика.

Усмереност анкете на различите домене, а посебно њена обимност разлог су томе што анкетирани нису са истом пажњом одговарали на сва питања, а исто тако што је више од 30 позваних одбило да учествује.

3.1.1. Језик медија, у много чему од прворазредног значаја у језичким испитивањима, није репрезентативан за све теме којима смо се бавили, премда смо приликом израде упитника употребили неке примере управо из медија да бисмо проверили смер иновационих процеса. Тако се показало да сингуларски облик именице *новине,* који се у последње време све чешће може чути углавном у језику новинара, нема праву употребну вредност. Наиме, осим четири анкетирана испитаника сви други су навели да именицу *новине* употребљавају у множинском облику. Проблем броја ове именице разрешава се, очигледно, у говорном језику употребом синонимичних лексема (нпр. *лист*). У сличне примере убраја се и облик футура првог: од 234 испитаника њих 96,4% определили су се за футурски облик са инфинитивом, а не за конструкцију *да + презент,* која је била употребљена у медијима (*Изгубили су утакмицу и сад неће учествовати у даљем такмичењу* / *неће да учествују*). Не претпостављавамо да се само под утицајем медија и у говору Новосађана, посебно из млађих старосних група, глагол *одморити се* јавља у форми без морфеме *се*, као формално транзитиван а не медијалан, али је сигурно да се примерима из медија оваква обележја учвршћују. Такав је пример: *Барбек одмара*, *Варгец га мења*, који је навео Божидар Ковачек у чланку под насловом „Ниподаштавање језика у једном новинском наслову”.

3.1.2. Интегрални део зборника чине и прилози о лексици старог Новог Сада (тематска поља: свадба, друштвени живот младих), прилог о германизмима у кулинарској терминологији и прилог о жаргону ученика. Ауторке ових прилога саме су формирале свој корпус на основу спонтаних разговора и интервјуа са саговорницима односно посебно сачињених анкета.

3.2. У корпус истраживања, поред упитника, укључени су и различити облици текстова: четири романа новосадских писаца – Александра Тишме, Милице Мићић Димовске, Владислава Хајтфогела, Слободана Тишме, две приповетке о Новом Саду – Исидоре Секулић и Вељка Петровића, новинске репортаже Јована Танурџића, колумне Ђорђа Рандеља, песме Ђорђа Балашевића тематски везане за Нови Сад. У том погледу истраживање говора Новог Сада блиско је истраживању сплитског говора Дуње Јутронић.[3] Проблем идентификације типичног говорника Новог Сада показао се тешким и у оквиру овог дела истраживања, јер сви писци који живе у Новом Саду не само што не говоре новосадски, нити то треба очекивати, него не говоре ни Новосађанима, јер их они не могу разумети.

Историјски приступ истраживању говора Новог Сада заступљен је у приказу књижевних идиома на подручју Новог Сада од краја 17. и почетка 18. века па све до данас, те у приказу говорног језика на основу корпуса приватних писама Јована Јовановића Змаја, Змајевог превода *Харфе Сиона*, *Драматских списа* Косте Трифковића и шест бројева *Заставе* (1866, 1871. и 1876. године).

3.3. Полазећи од једног ширег поимања урбане или социјалне дијалектологије у истраживање смо укључили и ‘говор града’. Настојали смо утврдити како је настало његово име, како су настали називи његових четврти, улица, школа, трговина и ресторана, а такође и шта данас носи назив на енглеском језику. На основу анкете и теренског испитивања покушали смо да одговоримо на питање којим писмом пишу Новосађани и која се писма употребљавају у домену јавне употребе језика. Једним од израза ‘говора града’ сматрали смо и поруке на графитима.

3.4. Прилози обједињени насловом „Шта је за њих новосадски” саставни су и, по нама, и неопходан део одговора на питања постављена анкетиранима. О томе какав је новосадски говор и да ли он за њих има и симболичну вредност питали смо оне који годинама учествују у културном животу града и образовању младих.

3.5. Зборницима о говору Новог Сада обухваћен је само српски језик. Одсек за српски језик и лингвистику није имао ни могућности, а нити

[3] Dunja Jutronić (2010). *Spliski govor. Od Vapora do Trajekta*, *po čemu će nas pripoznavat*. Split : Naklada Bošković.

знања, да испита употребу других језика у Новом Саду. У овај зборник укључен је само рад о интерферентним фонолошким, морфолошким, лексичким и синтаксичким обележјима у говору новосадских Мађара. Опис говора/говорā Новог Сада био би не само вредан допринос лингвистичким истраживањима, социјалној дијалектологији и социолингвистици, већ и нужан беочуг у одређивању и поимању принципа и механизама урбане вишејезичности и мултикултуралности. Наиме, вишејезичност, вишенационалност и мултикултуралности неке средине може се остваривати на два начина: као збир једнојезичности и монокултуралности, што подразумева: 'живети и говорити једни поред других' или као више или мање стабилна целина у којој се појединачни језици и кулутре прожимају, што подразумева: 'живети и говорити једни са другима', дакле, знати језик другог, примити и дати, односно променити своје културне обрасце и прилагодити их према другима.

Вера Васић и Гордана Штрбац

UDK 316.74:81(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Валентина Соколовска
valentinas@neobee.net

МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА КАО КРИТЕРИЈУМ ЗА ИСПИТИВАЊЕ ГОВОРА НОВОГ САДА

Сажетак. У раду се прво даје преглед великих миграцијских кретања на територији Војводине која су знатно утицала на обликовање националне и етничке структуре становништва, а након тога објашњава се узорак који је коришћен у истраживању говора Новог Сада.

Кључне речи: Војводина, миграције, узорак.

1. Увод

Проучавање културних и језичких промена у једном друштву, или једном његовом делу, захтева ослањање на историјска, демографска, социолошка и лингвистичка сазнања. У том контексту је проучавање промена у говору Новог Сада готово немогуће без осврта на историјске догађаје који су обликовали националну структуру Војводине. Због тога се у раду разматрају велика миграцијска кретања која су доносила и најзначајније промене у културном и језичком смислу.

Обликовање националне и етничке структуре становништва данашње Војводине трајало је вековима и пролазило кроз разне фазе. Војводина је од протеривања Турака[1] (1699, 1718) до Аустро-угарске нагодбе (1867) била у саставу Аустрије, што је проузроковало и досељавање Немаца на ова подручја.[2]

У овом периоду су биле и две велике сеобе Срба у Аустријску царевину (1690. и 1739. године), којима је појачана бројност српског становништва на подручју Војводине. Срби су тада признати за једну од нација Хабзбуршке монархије (Natio Rasciana), а признато им је право на посеб-

[1] Дугогодишња турска освајања и ратови имали су за последицу пустошење Војводине у сваком погледу. У демографском погледу то је значило драстично опадање броја становника, исељавање мађарског и континуирано усељавање српског становништва.

[2] Циљ колонизација је био да се економски и војно ојачају ови простори, али и да се постигне етничка разноликост, како би се спречила доминација ненемачких народа.

но војводство односно територијалну аутономију. Ово право је, међутим, остварено тек у револуцији 1848–1849. године.

Аустријско царство је 1867. године трансформисано, те је Угарска постала један од два аутономна дела нове државе – Аустроугарске. Засебне аустријске круновине Хрватска и Славонија уједињују се тада у јединствену круновину названу Хрватска-Славонија, која постаје аутономни део Угарске 1868. године. Војна граница у Банату и Бачкој укида се 1873. године и прикључује Угарској, а војна граница у Срему укида се 1882. године и прикључује Хрватској-Славонији, после чега целокупна територија Срема, Бачке и Баната долази под цивилну (жупанијску) власт. На подручју Баната постојале су Торонталска жупанија са седиштем у Великом Бечкереку, Тамишка са седиштем у Темишвару и Крашовско-северинска са седиштем у Лугожу, на подручју Бачке – Бачко-бодрошка са седиштем у Сомбору, а на подручју Срема – Сремска са седиштем у Вуковару. Сремска жупанија била је у саставу Хрватске-Славоније, а остале жупаније у саставу такозване уже Угарске. Нови Сад, Суботица и Сомбор били су слободни краљевски градови.

По завршетку Првог светског рата у организацији Српског народног одбора из Новог Сада сазвана је Велика народна скупштина Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи, која 25. новембра 1918. године у Новом Саду прогласила присаједињење ових региона Краљевини Србији.

Краљевина Југославија подељена је 1929. године на бановине; подручје Војводине углавном је припало Дунавској бановини са седиштем у Новом Саду. Дунавска бановина обухватала је Бачку, Барању, већи део Баната и Срема, као и део Шумадије и Браничева. Градови Земун и Панчево нису били у њеном саставу, већ су припадали засебној Управи Града Београда. Када је формирана Бановина Хрватска 1939. године, шидски и илочки срез су издвојени из Дунавске бановине и прикључени Бановини Хрватској. Етнички састав Дунавске бановине био је следећи: Срби и Хрвати (56,9%), Мађари (18,2%), Немци (16,3%) и други.

2. Промене националне и етничке структуре у Војводини

Процентуално учешће етничких заједница у Војводини није се знатно мењало до Првог светског рата. Смањење броја српског становништва у Првом светском рату компензовано је процесом колонизације двадесетих и тридесетих година 20. века, када на територију данашње Војводине власти Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца колонизују српско становништво, углавном из Лике и Босанске Крајине. На територији данашње Војводине, према попису из 1921. године, живело је 1.514.873 становника: Срба – 526.134 (34,75%), Мађара – 370.040 (24,4%), Немаца – 333.272

(22%), Буњеваца (укључујући Хрвате и Шокце) – 122.684 (8,1%), Румуна – 65197 (4,3%) и Словака – 58273 (3,8%), док су остале етничке групе биле заступљене с мање од 1%. Оваква етничка слика Војводине задржала се до Другог светског рата.

После Другог светског рата знатно је промењен вишевековни етнички састав становништва. Срби, који су до тада имали релативну етничку већину, прерасли су у апсолутну већину.[3] Од завршетка рата па све до 60-их година прошлог века забележен је пораст свих етничких група због повећаног природног прираштаја, а Срба и Црногораца због имиграције њихових сународника из других крајева СФРЈ. Број Немаца, који су средином 19. века чинили 19,8% укупног становништва Војводине,[4] у периоду од 1900. до 2002. године смањио се за 23,1%. Највећа промена бројчаног стања Немаца у Војводини догодила се након Другог светског рата. Према попису из 1931. године Немци су чинили 20,2% укупног становништва Војводине, а према следећем попису, из 1948. године, било их је свега 1,8% (Кицошев 1997: 257).

Досељени народ је након завршетка Друге аграрне реформе и колонизације сачињавао 13,56% од укупног броја становништва Војводине, тако да је ова колонизација представљала најмасовније организовано насељавање од краја 17. века до данас, и увелико је утицала на промену у многим сегментима војвођанског живота. Последице су биле многобројне, разноврсне и далекосежне, а „понајвише су промене погодиле саме колонисте који су из корена променили услове свога друштвеног живота, покидали примарне друштвене везе и били принуђени да се прилагођавају новим суседима, новим културним обрасцима друштвеног деловања и понашања" (Митровић 1998: 209). У социолингвистичком погледу постоји неколико разлога за овакво понашање досељеника: ново окружење повлачи потребу за новим речником, друштвена и културна дезоријентисаност коју досељеници осећају смањује отпор према посуђивању нових речи, а склапање бракова са староседеоцима производи дисконтинуитет у језичкој традицији.

Одмах након досељавања започео је, с једне стране, процес прилагођавања колониста новој друштвеној и природној средини, а с друге, и процес прилагођавања аутохтоног становништва Војводине колонистима. Мешању и прожимању ових двеју групација становништва у Војводини, највише су допринеле женидбено-удадбене везе, које су биле све чешће што се интензивније одвијао процес међусобног прилагођавања. Досељено становништво донело је са собом своју културу, свој језик,

[3] Просечна стопа промене за период од 1900. до 2002. године код Срба износи 0,69% на годишњем нивоу а код Мађара -0,54%.

[4] Према резултатима пописа из 1846. године, у Бачко-бодрошкој жупанији живело је 52,3% Немаца, у Торонталској 46,8% и само 0,9% у Сремској (Хегедиш, Чобановић 1991: 107).

обичаје, обичајно право, моралне норме, начин исхране, одевања... Тако су и одређене промене у војвођанској топономастици повезане са колонизацијом, јер су колонисти захтевали да дају називе новонасељеним местима, који су их подсећали на родни крај.

Једна од ретких социолошких студија која се бавила последицама аграрне реформе и колонизације јесте студија Даринке Костић под називом *Промене у друштвеном животу колониста*. У тексту *Тенденције просторне покретљивости аграрних колониста и њихових земљака*[5] Даринка Костић наглашава да је аграрна реформа, осим територијалног померања, изазвала и хоризонтално-вертикалну мобилност становништва, што је карактеристичније за слободни тип миграцијских кретања, него за миграције изазване аграрном реформом. Она истиче да је „разумљиво да са прелазом у привредно и културно развијенију средину мигрант наилази на шире објективне могућности за образовање, стручно квалификовање и укључивање у разноврсније гране професионалне делатности" (Костић 1963: 74).

Након завршеног организованог насељавања Војводине, отпочело је појединачно или породично насељавање, започето једним другачијим типом миграција, која је трајнија и екстезивнија, а условљена је процесом индустријализације и урбанизације. Иако је ово преливање становништва свакодневно и масовно, оно тече стихијно и своди се на насељавање у малим групама или индивидуално. За разлику од првог типа миграционих процеса, који су условљени аграрном реформом, и који су текли у правцу југ-север, други тип пресељавања становништва одвијао се из села у градове, из аграних у индустријске крајеве.

У периоду од 1996. до 2002. године, услед ратова на подручју Југославије, од укупног броја становништва које се из Босне и Херцеговине иселило у Војводину, Срби су чинили 95,05% становништва, док се из Хрватске тада иселило 93,42% Срба.

3. Узорак истраживања

Према попису обављеном 31. 3. 2002. године Нови Сад је имао укупно 299.294 становника, од чега 39,46% оних који од рођења живе у њему, а 60,54% досељеног становништва. Оволики прилив досељеног становништва осетно је утицао, између осталог, и на говор становника Новог Сада.

[5] У оквиру истраживачког пројекта *Промене и тенденције у животу колониста*, реализованог у Одељењу за социологију Института друштвених наука, Даринка Костић објавила је 1962. године два микросоциолошка испитивања, примењујући компаративну методу: „Тенденције просторне покретљивости аграрних колониста и њихових земљака" и „Међуетничка интеграција аграрних колониста и староседелаца у месту Врбасу".

Графикон 1: Структуре досељеног становништва на подручју Новог Сада према подацима из 2002. године[6]

Уважавајући историјску позадину Војводине као изразито мигрантског подручја, испитивање говора Новог Сада, спроведено у 2009. години, базирано је на променама учешћа структуре досељеног становништва у граду, тј. обухваћен је период од Друге аграрне реформе и колонизације[7] до последњег пописа становништва 2002. године. Према подацима Републичког завода за статистику на целом подручју Војводине живи 53,1% аутохтоног и 46,9% мигрантског становништва.

Од 1946. до 2002. године у Новом Саду највише становника досељено је из Босне и Херцеговине и Хрватске, затим следи становништво из Централне Србије, док је удео досељеног становништва са Косова и Метохије, Црне Горе и Македоније доста низак.

Табела 1: Мигрантско становништво у Новом Саду, према времену досељавања, изражено у процентима[8]

Време досељавања	Из Републике Србије		Из република бивше СФРЈ				укупно
	Централна Србија	Косово и Метохија	Црна Гора	Босна и Херцеговина	Хрватска	Македонија	
1946–1960.	31,76	2,47	2,26	42,38	18,57	2,56	100
1961–1970.	27,82	2,74	2,02	51,53	14,34	2,55	100

[6] Извор: *Становништво. Миграциона обележја* (2004): 34–35.

[7] Према подацима Н. Гаћеше (1995: 516) у Војводину се крајем августа 1945. доселило: из БиХ 9000 породица, Хрватске 7000, Црне Горе 6000, Србије 4000, Словеније 3000 и Македоније 2000, укупно 35000 породица.

[8] Извор: *Становништво. Миграциона обележја* (2004): 34-35.

1971–1980.	28,25	4,56	4,97	46,88	13,05	2,29	100
1981–1985.	29,67	8,04	6,08	41,18	12,25	2,78	100
1986–1990.	29,13	8,03	6,88	40,25	13,64	2,07	100
1991–1995.	4,09	0,58	0,85	40,22	53,96	0,30	100
1996–2002.	21,88	1,84	3,14	31,64	40,72	0,78	100

У конструисању узорка овог истраживања водило се рачуна како о пропорционалној заступљености аутохтоног и мигрантског становништва, тако и о уделу полне, старосне и професионалне структуре становништва Новог Сада. Укупна величина узорка израчуната је за интервал поверења од 90% и интервалне грешке од 5,37%. Испитивање је спроведено на узорку од 234 становника, од којих је 159 (68%) рођено у Новом Саду а 75 (32%) досељено. Од укупног броја испитаника 151 је женског, а 83 мушког пола. Заступљене су следеће старосне структуре: од 15. до 24. године – 39 испитаника, од 25. до 34. – 36 испитаника, од 35. до 44. – 41 испитаник, од 45. до 54. – 33 испитаника, од 55. до 64. година – 44 испитаника и од 65. и више 41 испитаник. Истраживањем су обухваћена 4 испитаника са незавршеном основном школом, 11 са завршеним основним образовањем, 20 са трогодишњом средњом школом, док је њих 70 завршило четворогодишњу средњу школу. Са вишом школском спремом у узорку су била 33 испитаника, са завршеним факултетом 57, студената 32 и ученика 7.

4. Закључак

Ослањајући се на податке пописа који су у другој половини 20. века спроведени у Републици Србији, указали смо на оправданост увођења критеријума миграције у конструисању величине узорка за емпиријско истраживање говора који се користи у Новом Саду. Показали смо у ком обиму су одређени историјски периоди утицали на промену структуре становништва Војводине и каквог су карактера биле миграције.

У истраживању се пошло од претпоставке да ће се млађе популације становништва брже прилагођавати језичком подручју на које су се доселили од старијих, те је стога распон у оквиру једне старосне групе 10 година, чиме је омогућено праћење међугенерацијских разлика. Резултати истраживања које је спровео Јуриел Вајнрајх (Вајнрајх 1974: 64) указују на то да се групе са вишим друштвеним статусом прве одлучују на замену свог матерњег језика односно дијалекта и да дифузија иде од виших ка нижим друштвеним слојевима. Објашњење ове тенденције можемо пронаћи и у теорији рационалног избора. Стратификацијом узорка на основу професионалне активности испитаника омогућено је испитивање и ове хипотезе.

ЛИТЕРАТУРА

Гаћеша, Никола (1995). *Радови из аграрне историје и демографије*. Нови Сад : Матица српска.

Кицошев, Саша (1997). Промене у етничкој и верској структури становништва Војводине током 20. Века. *Теме* XX/3–4: 255–264.

Костић, Даринка (1963). *Промене у друштвеном животу колониста. Интеграција са староседеоцима у Врбас. Тенденције просторне покретљивости аграрних колониста и њихових земаља*. Београд : Институт друштвених наука.

Митровић, Милован (1998). *Социологија села*. Београд : Социолошко друштво Србије.

Становништво. Миграциона обележја (2004). Београд : Републички завод за статистику.

Хегедиш, Антал и Катарина Чобановић (1991). *Демографска и аграрна статистика Војводине 1767–1867*. Нови Сад : Институт за историју, Институт за економику пољопривреде и социологију села.

Valentina Sokolovska

POPULATION MIGRATIONS AS A CRITERION
FOR STUDYING NOVI SAD VERNACULAR

Summary

The paper first presents an overview of great migrations in the territory of Vojvodina, which significantly influenced the formation of national and ethnic structure of the population. The author then proceeds to explain the sample used for the research „Novi Sad Vernacular", conducted in the territory of Novi Sad in 2009.

The sample of Novi Sad population incuded in the poll was chosen on the basis of the census published on March 31, 2002. At the time, Novi Sad had 299,294 inhabitants, out of which 39.46% had lived in it since their birth, and 60.54% were immigrants. Such a high rate of population influx made a considerable impact on the spoken language of Novi Sad.

Key words: Vojvodina, migraons, population sample.

УПИТНИК[1]

I. А иницијали број

1.	У соби је мрак; ништа се не може	а) видети	б) видити
2.	Ништа не видим, баш сам	а) остарела	б) остарила
3.	а) Ја му то и казујем, ал' не вреди.	б) Ја му то и казивам, ал' не вреди.	
	в) Ја му то и кажем, ал' не вреди.		
4.	а) Изишла је некуд, сад ће се вратити.	б) Изашла је некуд, сад ће се вратити.	
5.	Жали се да га ноге а) болу	б) боле	в) боледу
6.	а) Он воле да се игра с њима, и они га баш зато волу.	б) Он воли да се игра с њима, и они га баш зато воле.	
7.	а) Они иду заједно у школу.	б) Они идеду заједно у школу.	
8.	То је добар лекар, он ће многима живот	а) спасти	б) спасити
9.	а) Све што је донето и продато је.	б) Све што је донешено и продато је.	
	в) Све што је донесено и продато је.		
10.	Шта хоћеш више. а) Извинио се.	б) Извинуо се.	
11.	а) Много се променио.	б) Много се променуо.	
12.	а) Не знаду где им је глава од силног посла.	б) Не знају где им је глава од силног посла.	
13.	а) Немој ме секирати, знаш да не смеш излазити док не оздравиш.	б) Немој ме једити, знаш да не смеш излазити док не оздравиш.	

I. Б

1.	Да се колач не залепи, тепсија се намаже	а) машћом		б) машћу
		в) с масти		г) машћу
2.	Она носи сат на десној	а) руки		б) руци
3.	Враћам кредит	а) банки		б) банци
4.	Мораш јести и а) цушпајз	б) ћушпајз		в) чушпајз
5.	Како да покупим лишће кад немам а) грабље		б) грабуље	
6.	Жито се носило у а) млину		б) млин	
7.	Пред кућом је један велики а) багрем		б) багрен	
8.	Најбољи је компот од а) дуња	б) гуња		в) дгуња

[1] Упитник је дат у технички другачијем облику, у циљу уштеде простора.

9.	Овај бурек је баш	а) мастан	б) масан		
10.	Као мала пала је	а) са кола	б) са коли		
11.	Читала сам о томе јуче	а) у новинама	б) у новина	в) у новини.	
12.	За ту торту треба ти само четири	а) јаја	б) јајета		
13.	Карте се купују на	а) железничкој станици	б) жељезничкој станици		
14.	Мала деца треба да једу	а) спанаћ	б) шпанат	в) шпанаћ	г) шпинат
15.	Тај ексер можеш извадит овим	а) клештама	б) кљештама		
		в) клештима	г) кљештима		
16.	Како се зову први и други дан у недељи?				
17.	Како се зову шести и седми месец у години?				
18.	Како се зове део дана после заласка сунца?	а) вече	б) вечер		
19.	Желим ти	а) сретан пут	б) срећан пут		
20.	Увек је желела да има најбољи	а) бицикли	б) бицикло	в) бицикл	
21.	Ове године у моди је	а) роза	б) розе		
22.	Опет је испао	а) шараф	б) шраф		
23.	За славу обично правимо	а) куглоф	б) куглов		

II

1.	Најлепши поклон добио је од браће	а) Салета	б) Сала
		а) Ђорђа	б) Ђорђета
		а) Милета	б) Мила
2.	Питај	а) Јове	б) Јову
3.	Ако нешто припада Милици, онда је то		
4.	То нисам могао узети а) ни од кога б) од никога		
5.	Ако нешто припада њој, онда је то		
6.	Ако нешто припада њима, онда је то		
7.	а) Позајмила сам јој свој примерак. б) Позајмила сам јој мој примерак.		
8.	Причају на часу а) све б) сво в) читаво г) цело време		
9.	а) То су разлози због чега треба донети нови закон.		
	б) То су разлози због којих треба донети нов закон.		
10.	а) Мењаће се закон који су донели прошле године.		
	б) Мењаће се закон кога су донели прошле године.		
11.	а) Баш си ти велик дечак. б) Баш си ти велики дечак.		
12.	а) Имам један велики проблем. б) Имам један велик проблем.		
13.	То данас морам а) да урадим б) урадити		
14.	Овај закон неће а) да реши овај проблем б) решити овај проблем		
15.	Некада су жене знале а) и шити и вести б) и да шију и да везу		
16.	а) Он ће нам помоћи.	б) Он ће да нам помогне.	
17.	а) Тај неће умрети у кревету.	б) Тај неће да умре у кревету.	
18.	а) Она неће да умре у болници.	б) Она неће умрети у болници.	
19.	а) Ми знамо да ви нећете решити тај проблем, јер сте неспособни.		
	б) Ми знамо да ви нећете да решите тај проблем, јер сте неспособни.		

20.	Изгубили су ту утакмицу и сад а) неће учествовати у даљем такмичењу
	б) неће да учествују у даљем такмичењу
21.	а) Не знам тачно са чиме се он бави. б) Не знам тачно чиме се он бави.
22.	Морам ићи а) на пошту б) у пошту
23.	а) Некад се писало оловком и мастилом, а сад само хемијском.
	б) Некад се писало са оловком и мастилом, а сад само са хемијском.
24.	а) Наградили су их великим аплаузом. б) Наградили су их са великим аплаузом.
25.	а) Они нису хтели да напусте своје куће, које су још њихови стари градили.
	б) Они нису хтели да напусте њихове куће, које су још њихови стари градили.
26.	И с рођеним братом се посвађао а) због новаца б) ради новаца
27.	Пешаци, пређите на другу страну улице а) због сопствене сигурности
	б) ради сопствене сигурности
28.	Нисмо могли доћи а) због тога б) ради тога
29.	а) С чиме филујеш торту? б) С ким филујеш торту? в) Чиме филујеш торту?
30.	а) За шта ти то служи? б) За чега ти то служи? в) Чему ти то служи?
31.	Зови ме после шест, бићу а) кући б) код куће
32.	а) Нека уђе онај што хоће да одговара. б) Нека уђе онај који хоће да одговара.
33.	а) Добри односи се годинама граде. б) Добре односе се годинама гради.
34.	а) Њу се више ништа у тој кући не пита. б) Она се ништа више у тој кући не пита.
	в) Њу у тој кући ништа више не питају.
35.	а) Драго му је да је добио ту награду. б) Драго му је што је добио ту награду.
36.	а) Повећао се наш дуг према ММФ-у. б) Повећао се наш дуг ММФ-у.
37.	а) Док сам на одмору, он ће ме мењати. б) Док сам на одмору, он ће ме замењивати.
38.	Шта ради Марко? а) одмара б) одмара се
39.	Станују наспрам а) школе б) школи
40.	а) Определили су средства за изградњу старачког дома.
	б) Одредили су средства за изградњу старачког дома.
41.	а) Договорили смо састанак за понедељак.
	б) Договорили смо се да састанак буде у понедељак.
42.	Веома је вична а) шивењу и хеклању б) за шивење и хеклање
	в) у шивењу и хеклању
43.	Увек су били гладни а) новаца б) на новце
44.	Све је било спремљено а) за понети б) да се носи в) за ношење
45.	Кад попије, готов је а) да се свађа б) за свађу в) на свађу
46.	Ово је парче а) њему довољно б) довољно за њега
47.	Каже да је а) њоме сасвим задовољна б) са њом сасвим задовољна
48.	Захвални смо вам а) на поклону б) за поклон в) због поклона
49.	Она је кадра цео дан а) спремати по кући б) да спрема по кући
50.	Некад сам се због тога секирала, а сад сам имуна
	а) на све то б) према свему томе в) од свега тога
51.	Млађи је једнак а) старијем у свему б) са старијим у свему
52.	Нису зависни ни а) од њених ни од његових родитеља
	б) од њених ни од његових родитеља в) ни о њеним ни о његовим родитељима

53.	Опет ти о њему, баш си оптерећена а) са њим б) њиме в) њим		
54.	Бунар је цело лето био пун а) воде б) водом в) са водом		
55.	Лепо се слажу, у свему су сродни а) један с другим б) један другом		
56.	То је лоше	а) за њега	б) по њега
57.	Та одлука је била фатална а) по нас б) за нас		
58.	Највише је налик а) мом брату б) са мојим братом в) на мог брата		
59.	а) Добар је, спреман је свакоме да помогне. б) Добар је, спреман је свакоме помоћи.		
60.	а) Дићи ћемо кредит, а и наши ће нам помоћи. б) Дићи ћемо кредит, а и наши ће нас помоћи.		

III

1.	Са свима смо се лепо слагали, а посебно са а) првим комшијама б) првим суседима
2.	Данас ћемо имати а) кнедле са шљивама б) гомбоце са шљивама
3.	Јаја се фарбају за а) Ускрс б) Васкрс
4.	Обред потврђивања вере у католичкој цркви зове се
5.	Јединство Бога оца, Бога сина и Светога духа назива се у
	а) православној цркви б) католичкој цркви
6.	На Бадње вече деца и млади, маскирани и нашминкани, певајући пригодне песме, обилазе куће пријатеља, рођака и комшија и а) коледаре б) коринђају
7.	Како се зове округао хлеб тежине до 1кг?
8.	Сестрин муж је њеној браћи а) зет б) шогор в) шурак г) пашеног
9.	а) Изгледа да ће киша б) Канда ће киша.
10.	Радио је код једног грофа као а) коњушар б) чикош в) коњар
11.	Његов деда је разносио млеко, био је а) млекар б) млекаџија
12.	Ради као а) продавац б) продавач
13.	Бранила га је једна позната а) адвокаткиња б) адвокатица
14.	Она је а) шефица рачуноводства б) шефовица рачуноводства
15.	Његова сестра је а) судија б) суткиња в) судијиница г) судиница
16.	По службеној дужности оптуженом је одређен а) браниоц б) бранилац в) бранитељ
17.	а) Добрих преводиоца има јако мало. б) Добрих преводилаца има јако мало.
18.	Она ради у издавачкој кући као а) преводитељица б) преводитељка в) преводилац г) преводиоц
19.	Био је обестан, правио се важан, прави
20.	Волео је да се лепо облачи, прави
21.	а) Има их од сваке фајте. б) Има их свакаве феле.
22.	а) Две карте на балкону, молићу лепо. б) Две карте на балкону, молим. в) Молим Вас две карте на балкону.
23.	а) Деда би га његов знао шта ради у Паризу. г) Андрак би га знао шта ради у Паризу. б) Деда би га знао шта ради у Паризу. д) Ђаво би га знао шта ради у Паризу. в) Враг би га знао шта ради у Паризу.

24.	а) Господин Павле био је јако богат трговац. б) Госпон Павле био је јако богат трговац.
25.	а) Нек' иде он у вражју матер. б) Нек' иде он до ђавола. в) Нек' иде он у очин.
26.	а) Језус Маријо, шта све свет неће измислити. б) Господе Боже, шта све свет неће измислити. в) Господе, шта све свет неће измислити.
27.	а) Да ти отац сазна шта си урадио, било би белаја. б) Да ти отац сазна шта си урадио, било би зло и наопако.
28.	а) Била је из добре паорске куће, а удала се за гољу. б) Била је из добре сељачке куће, а удала се за гољу.
29.	а) Прави је унцут, такав му је и деда био, увек је смишљао неке унцутарије. б) Прави је хунцут, такав му је и деда био, увек је смишљао неке хунцутарије. в) Прави је мангуп, такав му је и деда био, увек је смишљао неке враголије.
30.	а) Ако неће да иде , не мора, свеједно ми је. б) Ако неће да иде, не мора, не марим. в) Ако неће да иде, не мора, миндећ ми је.
31.	а) Та остави ме на миру, видиш да ме боли глава. б) Та мани ме, видиш да ме боли глава. в) Та мани ме се, видиш да ме боли глава.
32.	а) Баш се здраво разљутио кад је то чуо. б) Баш се јако разљутио кад је то чуо.
33.	а) Трошиш новце на којекакве дрангулије. б) Трошиш новце на којекакве ситнице.
34.	а) Ти опет нешто изводиш. б) Ти опет изводиш неке своје керефеке.
35.	а) Млађи су се шпацирали и унтерхалтовали, а старији седели. б) Млађи су се шетали и забављали, а старији седели.

IV

1. Опишите типичну стару приземну кућу у Новом Саду: називи делова куће, помоћних просторија и простора око куће.

2. Наведите називе јела и пића која су се спремала за свечани ручак.

3. Наведите називе делова намештаја.

4. Наведите називе старих заната и називе за људе који су се њима бавили.

5. Наведите називе пољопривредних послова и називе за људе који су се њима бавили.

V

1. Уз назив града и градске четврти упишите како бисте означили да је неко становник / становница тог дела града

назив градске четврти	становник	становница	неко живи у/на + назив	неко је из / са + назив

НОВИ САД, АДИЦЕ, БИСТРИЦА, ГРБАВИЦА, ДЕТЕЛИНАРА, КАМЕЊАР, КЛИСА, ЛИМАН, НОВО НАСЕЉЕ, ПОДБАРА, РОТКВАРИЈА, САЈМИШТЕ, САЛАЈКА, САТЕЛИТ, СЛАНА БАРА, СТАРИ ГРАД, ТЕЛЕП, ШАНГАЈ,

ПЕТРОВАРАДИН, МАЈУР, ГРАДИЋ, САДОВИ, РИБЊАК, ГРАДИЋ ПЕЈТОН, КОЛОНИЈЕ, БЛОК ОСАМ

VI

1. Како ословљавате наведене особе?

именом + ТИ/ВИ	именом и презименом + ТИ/ВИ	надимком + ТИ/ВИ	презименом + ТИ/ВИ	име+етикета + ТИ/ВИ	етикета + ТИ/ВИ	на други начин + ТИ/ВИ

мајка, отац, дете (син, кћерка), сестра, брат, мајчина мајка, очева мајка, мајчин отац, очев отац, мајчин брат, његова жена, очев брат, његова жена, мајчина сестра, њен муж, очева сестра, њен муж, жена (супруга), муж (супруг), женина мајка, женин отац, мужевљева мајка, мужевљев отац, друг, другарица, момак, девојка, пријатељ, пријатељица, учитељ, учитељица, наставник, наставница, професор (у школи), професорка (у школи), професор (на факултету), професорка (на факултету), асистент, асистенткиња, колега, колегиница, познаник (старији, млађи), познаница (старија, млађа), лекар, лекарка, службеник (пошта, суд, банка...), службеница (пошта, суд, банка...), продавац/продавачица (у радњи, на пијаци), непознати мушкарац (старији, млађи), непозната жена (старија, млађа), познат дечак, позната девојчица, непознат дечак, непозната девојчица

2. Који ћете поздрав употребити приликом сусрета и растанка са:

а) особом из Ваше породице (млађом, старијом), б) другом / другарицом, пријатељем / пријатељицом, в) колегом / колегиницом, г) учитељем / учитељицом, наставником / наставницом, професором / професорком, д) учеником / ученицом, студентом / студенткињом, ђ) административно-техничким особљем Ваше школе, факултета, институције у којој радите, е) својим директором, шефом..., ж) комшијом / комшиницом, з) непознатом старијом особом, и) непознатом млађом особом, ј) продавцем / продавачицом (у продавници, на пумпи, на пијаци...), к) шалтерским службеником / службеницом, л) особљем кафића, ресторана

VII

1.	Да ли говорите исто у породици и ван породице? ДА НЕ Не могу да проценим
2.	Да ли сматрате да свако треба да чува обележја свога месног говора без обзира на то где живи и у свим приликама? ДА (зашто) НЕ (зашто) Немам став
3.	Да ли сматрате да је прихватљиво да се у језику масовних медија испољавају обележја месних говора? ДА (зашто) НЕ (зашто) Немам став
4.	Да ли се у језику новосадских медија испољавају локална говорна обележја? ДА НЕ Не примећујем

5.	Да ли сматрате да школа и факултет треба да исправљају регионална језичка обележја? ДА (зашто) НЕ (зашто) Не знам
6.	Да ли староседеоци у Новом Саду реагују на разлике између свога говора и говора досељеника? ДА (на које; у којим ситуацијама и на који начин) НЕ Не знам
7.	Да ли досељеници у Нови Сад реагују на разлике између свога говора и говора староседелаца? ДА (на које; у којим ситуацијама и на који начин) НЕ Не знам
8.	Да ли пишете а) ћирилицом б) латиницом
9.	Називи улица у Новом Саду написани су: а) ћирилицом б) латиницом в) не знам
10.	Називи јавних објеката, институција и предузећа написани су а) ћирилицом б) латиницом в) не знам
11.	Графити су обично исписани а) ћирилицом б) латиницом в) не знам
12.	Телевизијске куће са седиштем у Новом Саду обично се користе а) ћирилицом б) латиницом в) не знам

ПОДАЦИ О ИСПИТАНИКУ						иницијали	број:
ПОЛ →	**1.** мушки **2.** женски	СТАРОСТ ↓					
		1. 15-24	2. 25-34	3. 35-44	4. 45-54	5. 55-64	6. 65 и више
ПОРОДИЦА	бр. чл. домаћинства	1. једна генерација	2. две генерације	3. три генерације			
НАЦИОНАЛНОСТ	1. српска	2. црногорска	3. хрватска	4. (УПИСАТИ)			
уписати број→	ОЦА:	МАЈКЕ:	СУПРУГЕ / СУПРУГА:				
ВЕРОИСПОВЕСТ	1. православна	2. католичка	3. (УПИСАТИ)				
уписати број→	ОЦА:	МАЈКЕ:	СУПРУГЕ / СУПРУГА:				
МАТЕРЊИ ЈЕЗИК							
I ЈЕДНОЈЕЗИЧНИ	1. српски	2. хрватски	3. црногорски	4. бошњачки			
II ДВОЈЕЗИЧНИ	1. српско-мађарски 3. српско-румунски	5. српско-ромски 2. српско-словачки	4. српско-русински 6. (УПИСАТИ)				
уписати број→	ОЦА:	МАЈКЕ:	СУПРУГЕ / СУПРУГА:				
ШКОЛСКА СПРЕМА уписати број→	1. незавршена основна (осмогодишња) школа 2. завршена основна (осмогодишња) школа	3. трогодишња стручна школа 4. четворогишња средња стручна школа / гимназија	5. виша школа 6. факултет/академија				
УПИСАТИ →	ЗАНИМАЊЕ	ОБЛАСТ ДЕЛАТНОСТИ					
ЗАПОСЛЕНИ							
НЕЗАПОСЛЕНИ							
ПЕНЗИОНЕР							
нису у радном односу	1. домаћица	2. студент	3. ученик				
НАСТАЊЕН У НОВОМ САДУ	I од рођења	ДОСЕЉЕН У НОВИ САД					
		године	место	крај			
у коме делу града је најдуже живео							

НОВИ САД

БРОЈ[1]	I	II	III	IV	V
1	Т. М.	М	55–64	СШ	1968.
2	М. Р.	М	55–64	СШ	1961.
3	Б. Б.	М	35–44	ТШ	+
4	Б. И.	М	65–	ТШ	1953.
5	И. П.	М	25–34	СШ	+
6	Л. С.	Ж	65–	ОШ	1959.
7	С. С.	Ж	55–64	ВШ	+
8	В. Д.	Ж	35–44	ВШ	+
9	З. С.	М	35–44	СШ	+
10	О. Ј.	Ж	65–	Ф	+
11	О. С.	Ж	35–44	ВШ	+
12	М. М.	Ж	35–44	СШ	1977.
13	М. В.	Ж	25–34	ВШ	+
14	А. Д.	Ж	15–24	С	+
15	З. Б.	М	15–24	С	+
16	Н. М.	М	15–24	С	+
17	А. Н.	М	25–34	С	+
18	М. Ћ.	Ж	15–24	С	+
19	Б. Ђ.	Ж	25–34	Ф	+
20	А. Д.	Ж	15–24	У	+
21	И. Р.	Ж	15–24	С	+
22	Д. Ш.	Ж	25–34	Ф	+
23	С. Ш.	Ж	25–34	Ф	+
24	Р. Ш.	М	55–64	СШ	1970.
25	Г. В.	М	65–	СШ	1939.
26	Ђ. А.	Ж	55–64	ОШ	+
27	С. К.	Ж	65–	НОШ	+
28	Г. Ш.	М	25–34	Ф	+
29	О. Ш.	Ж	55–64	СШ	+
30	М.Ш.	Ж	55–64	ОШ	1972.
31	В. К.	М	15–24	С	+
32	Ј. Т.	Ж	15–24	С	1989.
33	Д. С.	Ж	15–24	С	+
34	К. Н.	Ж	25–34	С	+
35	М. М.	Ж	55–64	ТШ	+
36	Л. Д.	Ж	15–24	С	+
37	Г. Л.	Ж	15–24	С	1999.
38	Л. С.	Ж	15–24	Ф	+
39	Д. Р.	Ж	15–24	С	+
40	И. Т.	Ж	15–24	С	+
41	Г. С.	М	15–24	С	+
42	А. П.	Ж	15–24	С	+
43	И. К.	Ж	15–24	С	+
44	Д. Г.	Ж	15–24	У	+
45	С. Н. М.	Ж	15–24	У	+
46	Н. У.	Ж	15–24	С	+
47	М. В.	М	15–24	С	+
48	Д. Т.	Ж	15–24	С	+
49	П. З.	М	15–24	С	+
50	С. М.	Ж	45–54	СШ	+
51	М. Л.	М	25–34	СШ	+
52	Д. Б.	М	55–64	СШ	+
53	М. М.	Ж	2534	Ф	+
54	А. Ђ.	Ж	25–34	ВШ	+
55	Ј. В.	Ж	65–	ВШ	1946.
56	Љ. И.	Ж	25–34	Ф	1984.
57	В. И.	М	25–34	Ф	+
58	Н. И.	Ж	25–34	Ф	+
59	М. И.	Ж	45–54	ВШ	1977.
60	Ж. И.	М	55–64	ВШ	1975.
61	Д. Р.	Ж	15–24	С	+
62	С. В.	М	15–24	СШ	+
63	С. К.	Ж	55–64	ВШ	1971.
64	Д. Н.	Ж	55–64	Ф	1959.
65	Е. Н.	Ж	65–	СШ	1959.
66	Р. В.	Ж	65–	ТШ	1947.
67	М. Ч.	Ж	55–64	ВШ	+
68	М. Ј.	М	15–24	С	+
69	А. М.	Ж	25–34	СШ	+
70	С. С.	Ж	15–24	С	+
71	М. Т.	Ж	15–24	С	+
72	Ј. Д.	М	65–	СШ	1951.
73	Н. Д.	Ж	35–44	Ф	+
74	С. С.	Ж	45–54	СШ	+
75	С. П.	М	45–54	Ф	1965.
76	Ж.	М	35–44	Ф	1992.
77	С. К.	Ж	65–	ОШ	1958.
78	С. В.	Ж	45–54	СШ	1973.
79	З. Ш.	М	45–54	СШ	+
80	В. Х.	М	25–34	Ф	+
81	Б. М.	М	65–	НОШ	1948.
82	В. М.	Ж	35–44	Ф	+

[2] I – иницијали, II – пол, III – узраст , IV – образовање, V порекло.

83	Ш. Ј.	М	65–	СШ	1944.
84	Р. Ш.	М	55–64	СШ	1964.
85	Д. Ђ. Ш.	Ж	25–34	Ф	+
86	И. Х.	Ж	15–24	С	+
87	С. Ј.	Ж	15–24	С	+
88	В. М.	Ж	55–64	ВШ	+
89	Д. П.	М	55–64	Ф	+
90	З. Г.	М	35–44	Ф	+
91	С. М.	М	35–44	СШ	+
92	Г. П.	Ж	25–34	Ф	1998.
93	О. Љ.	Ж	55–64	Ф	1970.
94	М. А. С.	Ж	35–44	Ф	+
95	Ј. К.	Ж	25–34	Ф	+
96	Н. М.	Ж	35–44	ВШ	+
97	И. С.	Ж	25–34	Ф	+
98	Б. К.	Ж	65–	ВШ	1955.
99	Р. Л.	Ж	55–64	СШ	1972.
100	В. П.	Ж	65–	Ф	1949.
101	И. Б.	Ж	15–24	С	+
102	Ч. А.	Ж	65–	СШ	1960.
103	Б. М.	Ж	45–54	СШ	+
104	М. М.	М	15–24	У	+
105	Т. М.	Ж	25–34	ВШ	+
106	М. Ч.	Ж	35–44	Ф	+
107	М. Ч.	Ж	55–64	Ф	1964.
108	Ј. Л.	Ж	15–24	У	+
109	Р. Ж.	Ж	35–44	Ф	1991.
110	Н. К.	Ж	45–54	ВШ	1966.
111	С. Д.	М	35–44	СШ	+
112	В. Д.	М	55–64	ОШ	1965.
113	З. Г.	Ж	65–	НОШ	+
114	М. Ј.	Ж	25–34	С	+
115	Н. В.	М	35–44	ОШ	+
116	Љ. В.	Ж	25–34	ТШ	+
117	В. Ч.	Ж	55–64	СШ	+
118	Ж. Ђ.	М	65–	ВШ	+
119	Б. Ж.	Ж	25–34	ВШ	+
120	С. Б.	Ж	35–44	ВШ	+
121	Ј. Б.	Ж	55–64	ОШ	1966.
122	Љ. Р.	Ж	65–	Ф	1954.
123	Р. Р.	М	65–	ВШ	1948.
124	Љ. М.	Ж	55–64	ТШ	1958.
125	М. Ш.	М	35–44	ТШ	+

126	Т. Б.	Ж	15–24	С	+
127	М. Л.	М	65–	ТШ	1967.
128	Д. П.	М	45–54	СШ	1969.
129	И. П.	Ж	45–54	СШ	+
130	Л. О. П.	Ж	45–54	ВШ	+
131	Ј. О.	Ж	15–24	С	+
132	Л. О.	Ж	45–54	Ф	+
133	М. Н.	Ж	45–54	ВШ	+
134	Н. Н.	Ж	65–	ОШ	+
135	Б. М.	М	45–54	СШ	+
136	С. К. С.	Ж	45–54	СШ	1978.
137	Л. П.	М	55–64	СШ	1982.
138	К. П.	М	45–54	СШ	+
139	В. Т.	Ж	45–54	ВШ	+
140	Р. М.	Ж	45–54	СШ	1995.
141	Д. И.	Ж	25–34	Ф	1987.
142	К. Р.	Ж	45–54	СШ	+
143	В. В.	М	55–64	ВШ	+
144	С. Д.	М	45–54	Ф	1984.
145	С. В.	Ж	25–34	СШ	+
146	Д. М.	М	35–44	Ф	+
147	А. Б.	Ж	25–34	Ф	+
148	Е. Т.	М	65–	Ф	+
149	А. Д.	Ж	35–44	Ф	1988.
150	К. С.	Ж	55–64	Ф	1972.
151	К. Д.	Ж	45–54	ВШ	1984.
152	Б. М.	М	55–64	СШ	1968.
153	А. Г. Ц.	Ж	35–44	СШ	+
154	С. Ц.	М	45–54	Ф	+
155	Ј. Ц.	М	65–	СШ	1960.
156	В. Л.	Ж	55–64	СШ	+
157	В. Л.	Ж	65–	ОШ	1941.
158	З. С.	М	65–	Ф	1967.
159	Е. И.	Ж	65–	Ф	1966.
160	Љ. Л.	Ж	55–64	Ф	1956.
161	Б. С.	М	45–54	ТШ	+
162	К. М.	Ж	55–64	СШ	+
163	Ј. Ш.	М	55–64	ТШ	+
164	Ј. О.	Ж	15–24	С	+
165	М. Т.	Ж	45–54	ВШ	+
166	О. Ш.	Ж	65–	СШ	+
167	Н. М.	Ж	35–44	Ф	+
168	Д. П.	Ж	55–64	ТШ	1978.

169	Д. П.	М	55–64	ТШ	1969.
170	Н. П.	М	25–34	СШ	+
171	М. Т. М	Ж	55–64	ТШ	1974.
172	М. Т. К.	Ж	25–34	ВШ	+
173	Ш. О.	Ж	65–	Ф	1960.
174	Д. Ш.	Ж	25–34	ТШ	+
175	К. Ш.	Ж	45–54	СШ	+
176	Ј. В.	Ж	45–54	СШ	+
177	С. П.	Ж	45–54	СШ	1966.
178	А. В.	Ж	45–54	СШ	+
179	С. К.	М	45–54	СШ	+
180	Н. Л.	Ж	15–24	У	+
181	Д. С.	М	45–54	СШ	+
182	Г. А.	М	35–44	СШ	1979.
183	Р. Е.	Ж	35–44	Ф	+
184	М. Н.	М	15–24	СШ	+
185	Л. Г.	Ж	65–	СШ	1965.
186	М. П.	Ж	35–44	Ф	1991.
187	А. П.	М	35–44	СШ	+
188	О. З.	Ж	35–44	Ф	+
189	З. Р.	Ж	55–64	Ф	+
190	К. П.	Ж	65–	ВШ	1959.
191	М. С.	Ж	55-64	ВШ	+
192	Љ. П.	Ж	35–44	СШ	+
193	И. П.	Ж	65–	ОШ	+
194	Р. С.	М	65–	СШ	1954.
195	А. Ј.	М	25–34	Ф	+
196	Б. К.	Ж	55–64	СШ	1976.
197	Д. П.	Ж	65–	Ф	+
198	Љ. Г.	Ж	65–	СШ	1961.
199	С. Г.	М	45–54	ВШ	+
200	А. Р.	Ж	65–	СШ	1965.
201	И. П.	М	35–44	Ф	+

202	Ив. П.	М	35–44	Ф	+
203	Л. О.	Ж	65–	ВШ	+
204	Т. Р.	М	65–	СШ	1975.
205	С. Р.	М	35–44	СШ	+
206	М. В.	Ж	25–34	Ф	+
207	Л. Б.	М	55–64	СШ	+
208	М. Ш.	М	45–54	ТШ	+
209	М. М.	Ж	35–44	Ф	1989.
210	Б. С.	М	35–44	Ф	+
211	Н. С.	М	15–24	У	+
212	Т. З.	Ж	35–44	СШ	+
213	З. А.	М	45–54	СШ	+
214	Л. К.	Ж	25–34	СШ	+
215	М. А.	Ж	65–	ТШ	+
216	М. К.	Ж	55–64	СШ	+
217	А. Б.	Ж	25–34	СШ	+
218	Д. Г.	Ж	35–44	ВШ	+
219	М. П.	М	55–64	ВШ	+
220	Б. Р.	М	35–44	ТШ	+
221	М. М.	Ж	65–	НОШ	+
222	М. С.	М	25–34	СШ	+
223	Т. Г.	М	65–	ОШ	+
224	И. Ј.	М	55–64	ТШ	+
225	Ђ. Б.	М	25–34	Ф	+
226	В. П.	Ж	55–64	СШ	1967.
227	З. П.	Ж	35–44	ТШ	+
228	А. А.	М	35–44	Ф	+
229	А. Ц.	Ж	55–64	СШ	1969.
230	С. М.	М	65–	СШ	1950.
231	М. М.	М	35–44	ВШ	+
232	Б. С.	Ж	35–44	Ф	1997.
233	М. Ј.	Ж	35–44	СШ	+
234	Љ. Б.	Ж	55–64	ТШ	+

ПЕТРОВАРАДИН

БРОЈ	I	II	III	IV.	V
1	З. Ш.	Ж	55–64	СШ	Нови Сад
2	Р. М.	М	65–	СШ	Мошорин
3	А. Д.	Ж	15–24	СШ	Нови Сад
4	Т. Р.	М	45–54	Ф	Нови Сад
5	Б. Б.	Ж	55–64	ОШ	Петроварадин
6	И. Р.	М	35–44	СШ	Нови Сад
7	С. Р.	М	65–	СШ	Валпово
8	В. Д.	Ж	15–24	Ф	Нови Сад
9	М. П.	Ж	45–54	ОШ	Нови Сад
10	Г. Т.	М	45–54	ВШ	Бочац
11	К. О.	Ж	55–64	СШ	Нови Сад
12	Ж. Н.	М	35–44	СШ	Нови Сад
13	С. Т.	Ж	35–44	СШ	Нови Сад
14	Б. П.	М	25–34	Ф	Београд
15	Д. В.	Ж	65–	ОШ	Нови Сад
16	Ћ. П.	М	25–34	СШ	Нови Сад
17	С. П.	М	25–34	Ф	Нови Сад
18	Ш. Р.	М	55–64	СШ	Шашинци
19	Т. К.	Ж	15–24	СШ	Нови Сад
20	Р. С.	М	65–	СШ	Јарак
21	З. Ш.	Ж	55–64	Ф	Сремска Митровица
22	А. Л.	Ж	55–64	СШ	Рајаковићи
23	В. Д.	М	45–54	СШ	Нови Сад
24	Б. К.	Ж	15–24	Ф	Нови Сад
25	Н. Т.	М	25–34	СШ	Нови Сад
26	И. Н.	Ж	25–34	СШ	Нови Сад
27	Н. С.	М	15–24	СШ	Нови Сад
28	Е. Ш.	Ж	35–44	СШ	Нови Сад
29	Д. Ћ.	М	35–44	СШ	Нови Сад
30	М. А.	Ж	55–64	ОШ	Нови Сад
31	Ј. С.	Ж	55–64	ВШ	Стара Моравица
32	С. Б.	Ж	55–64	Ф	Стари мајур
33	Ђ. Р.	Ж	35–44	Ф	Нови Сад
34	М. Ш.	М	65–	Ф	Сомбор
35	З. Ј.	Ж	45–54	СШ	Сремска Митровица
36	С. Р.	Ж	45–54	СШ	Нови Сад
37	О. В.	Ж	35–44	СШ	Требиње
38	С. П.	М	35–44	СШ	Нови Сад
39	М. Н.	М	35–44	Ф	Бачка Паланка
40	М. С.	Ж	35–44	СШ	Нови Сад
41	М. Ж.	М	35–44	СШ	Нови Сад
42	В. Л.	Ж	65–	ОШ	БИХ
43	Г. Ж.	Ж	35–44	Ф	Нови Сад
44	З. М.	М	35–44	СШ	Нови Сад
45	А. Ж.	Ж	15–24	ОШ	Нови Сад
46	К. Р.	М	65–	ОШ	Кађ
47	М. Д.	Ж	45–54	СШ	Нови Сад

КАКО СЕ ГОВОРИ У НОВОМ САДУ
– морфосинтаксичка
и деривациона обележја

Матица српска

UDK 811.163.41`373.6(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Душанка Вујовић и Миливој Алановић
vuduns@yahoo.com / malanovic@ptt.rs

ТИПИЧНА МОРФОСИНТАКСИЧКА ОБЕЛЕЖЈА У ГОВОРУ НОВОГ САДА

Сажетак. У раду се приказују варијантне морфонолошке и морфосинтаксичке особине говора Новог Сада. Истраживање је усмерено на језичке појединости код којих се очекује мање или веће одступање од норме, односно код којих се очекује већи број напоредних и варијантних форми. У категорији именских речи истражени су поједини падежни облици именица, те присвојне заменице њен, њихов, као и присвојна заменица за сва лица свој. На морфонолошком плану посматрани су облички парови видети – видити, остарити – остарети, изаћи – изићи, спасти – спасити, донет – донесен – донешен, извинити се – извинути се и променити се – променути се, који се међусобно супротстављају по своме нормативном статусу. Од неличних глаголских облика истраживање је усмерено на проверу статуса инфинитива. Резултати истраживања јасно показују да у језику Новосађана постоји знатан број дублета. Неки од њих излазе из оквира стандардног језика, док већина остаје у оквирима норме, што је показатељ великог утицаја стандардног језика на говор појединца, али и развијене свести говорника да поштују стандардну језичку норму, барем у домену јавне употребе.

Кључне речи: морфонолошка обележја, морфосинтаксичка обележја, дублети, месни говор, стандардној језичка норма.

1. Увод

Нови Сад, као што је познато, представља изразито мултинационалну, мултиконфесионалну и мултикултурну средину, где се у непосредном контакту налазе различити, често међусобно врло удаљени, језици, дијалекти, локални говори, социолекти и идеолекти, а преко њих и различити културни кодови, те је сасвим очекивано и разумљиво да се у говору његових становника јављају, често напоредо и равноправно, елементи свих ових појавних облика језика, и културе уопште. Стога се у урбаној дијалектологији при анализи градског говора полази од његове изразите

варијабилности те непостојања једног идеалног говорника, за разлику од традиционалне дијалектологије која се бави оним језичким одликама, пре свега дијалеката, које су константне, и које се представљају као непромењиве и универзалне одлике каквог говора, оличеног у идиолекту једног идеалног говорника. Ипак, узалудно је и неплодотворно представити општи и свеобухватни приказ одлика градског говора као збир индивидуалних језичких одлика или реализација, већ је једино могуће, али и пожељно, дати попис најважнијих и најтипичнијих језичких особености говора једног града, забележених у једном временском одсечку, које се могу сматрати делом индивидуалног, али и колективног идентитета.

Пошто говор Новог Сада показује већи степен сагласја са стандарднојезичком нормом, истраживање се усмерава на језичке појединости код којих се очекује мање или веће одступање од норме, односно код којих се очекује већи број напоредних и варијантних форми на морфонолошком и морфосинтаксичком плану.

Тако се, полазећи од најважнијих диверсификационих одлика језика града, у раду приказују варијантне морфонолошке и морфосинтаксичке особине говора Новосађана, како староседелаца, тако и досељеника. Грађу сачињавају одговори 234 испитаника различитог порекла, узраста, пола и образовања, тако да су наведени параметри узимани у обзир приликом анализе одговора, те потом приликом извођења статистике у погледу њихове учесталости.

У анализи се, стога, најпре идентификује и описује језички проблем који се посматра, затим се дају опште процентуалне вредности које одражавају учесталост појединих форми уопште, тј. за све испитанике заједно, а потом се наводе оне релативне, типичне за поједине старосне или професионалне групе, разуме се, уколико се уоче већа одступања од општих вредности. И коначно, у раду се, тамо где је то пожељно, али и могуће, дају и одговори, не толико на питање о узроку промене, већ пре о њеној мотивисаности.

2. Анализа грађе

2.1. *Именске речи – морфонолошке и морфосинтаксичке карактеристике*

У домену морфонолошких и морфосинтаксичких карактеристика именских речи наша пажња је била усмерена на утврђивање устаљености падежних форми именских речи, пре свега именица, затим појединих група заменица и придева. Осим потребе да се установи конкретно реализована падежна форма речи, истраживање је било оријентисано и на утврђивање њихове фреквенције и домене употребе, односно ограничења у погледу дистрибуције: нпр. постојаност видских карактеристика приде-

ва, ограничења везана за категорију аниматности (+/-), затим исказивање узрока, намере и сл.

2.1.1. Најпре ће бити описана употреба појединих именица у одређеним падежним облицима у којима може доћи до одступања од норме или до извесних колебања, што се јавља као последица изразитог утицаја дијалекатске базе говорника, или пак под утицајем јавне употребе језика, на пример језика масовних медија.

Код неких именица се јављају колебања у погледу употребе облика с проширеном основом. Именица *јаје* у сингулару може имати промену са проширеном основом – *јајета*, *јајету* итд., односно промену без проширене основе – *јаја, јају* итд. Правопис даје предност првој форми (П 2010: 335), која је и у нашим анкетама нешто заступљенија. Употребу облика̂ именице *јаје* проверили смо у реченици: *За ту торту требају ти само четири јаја/јајета*. Облици генитива *јајета* и *јаја* стоје у односу 55% : 45% у корист првог облика што, заправо, и није велика разлика, али ипак иде у прилог предности која је у Правопису дата облику са проширењем – *јајета*.

Колебања се јављају и код именица мушког рода, тачније у групи антропонима. Наиме, једну групу чине властита имена као што су *Ђорђе, Павле* и сл., која, како норма налаже, имају промену без проширења (П 2010: 309). У другој групи, међутим, налазе се надимци *Сале, Миле* и сл., који имају двојаку промену, те, на пример, у ген. јд. срећемо: *Мила/Милета, Сала/Салета*, *Рада/Радета, Дула/Дулета.* Надимци у стандардном језику обично имају облике са проширењем, док су у неким дијалектима (нарочито у говорима западне Србије, источне Босне и сл.) обичније форме без проширења. Име *Ђорђе* је, због своје морфолошке форме и посебно вокалског завршетка, слично надимку, због чега, аналогно са другим надимцима, често добија проширење *-т-*. Та аналогија се огледа и у говору Новосађана. Према анкетама, 34% испитаних користи нестандардни генитив *Ђорђета*, а 66% – стандарну форму генитива *Ђорђа*. Надимци *Сале* и *Миле* скоро без изузетка имају форму генитива са проширењем: 97% анкетираних користи генитив *Салета,* 94% облик *Милета,* 3% користи генитив *Сала,* а 6% облик *Мила*.

Генитив именице *кола* један је од оних примера који веома јасно показују утицај стандардној језичке форме на језик становништва. Очекивали смо да ће се, осим стандардног генитива *са кола,* код једног броја анкетираних појавити и дијалекатска, нестандардна форма *са коли.* Међутим, очекивања нису потврђена јер се свега један анкетирани староседелац са незавршеном основном школом, у узрасној групи 55–65 год. определио за дијалекатску форму *са коли*.

Акузатвна форма именице *пошта* у оквиру прилошке одредбене конструкције са просторним значењем, која стоји уз необележени глагол кретања *ићи* и означава место завршетка кретања, тј. његов циљ, појављује се у дублетним варијантама – са предлогом *на* и са предлогом *у*: *Морам ићи на пошту / у пошту*. Употреба предлога *на* уз акузатив у овом значењу није честа зато што се он, као резултат валенције глагола *ићи*, уз акузатив обично појављује за означавање отвореног, ширег простора на коме се кретање завршава, нпр. *ићи на игралиште.*[3] Примери у којима се, као дублетна форма, јавља уз акузатив у значењу затвореног простора, као што су *ићи на пошту* и *ићи на банку*, *ићи на стан,* чешће се јављају у локалним говорима и дијалектима, али има их и у говору Новосађана, који су се у 20% анкета определили за форму *ићи на пошту*. Фреквентнија и обичнија форма је *ићи у пошту*, за коју се определило 80% анкетираних.

Употреба инструментала проверена је на више примера. Инстументал средства именице *маст* појављује се у истом контексту у говору Новосађана у четири форме: *машћу*, *са машћу*, *машћом* и *с масти*. Стандардна форма инструментала средства јесте форма без предлога – *машћу*. Употребу овог облика смо проверили у реченици *Тепсија се намаже машћу/са машћу/са масти/машћом.* Резултати су показали да се најчешће користи стандардна форма *машћу*, која има употребну вредност 54,88%. Нестандардне употребе овог инструментала *с масти* и *са машћу* појављају се исти број пута, тј. 16,66%, док се, такође нестандардни облик *машћом* среће у знатно мањем броју, тј. у 7,84% случајева. Сва четири облика су распоређена мање-више равномерно у свим категоријама испитаника. Чешћа употреба стандардне форме *машћу* један је од оних примера који потврђују све већи утицај норме на језик Новосађана.

Употреба инструментала средства проверена је и у реченицама: а) *Некад се писало оловком и мастилом, а сад само хемијском.* б) *Некад се писало са оловком и мастилом, а сад само са хемијском.* За стандардну, беспредлошку форму инструментала средства определило се 76% анкетираних, а 24% определило се за нестандардну форму са предлогом, што показује да се може верификовати упорна тежња да се падежни облици, осим у одређеном значењу, употребљавају и у одређеној граматичкој форми, а то би за инструментал била она предлошка уз *с*(*а*).

Како говоре наведени подаци, инструментал средства испитиваних именица појављује се у говору Новога Сада, а и не само у њему, појављује у два структурна обрасца – у слободној и предлошкој форми. Тако

[3] Ретки су примери типа *ићи на факултет* у којима се предлошко-падежном конструкцијом *на* + акузатив може означити затворен простор као место завршетка кретања.

је и са заменицом *шта* у примеру *филовати чиме* / *с чиме*. Слободни инструментал ове заменице, као стандардна језичка форма за исказивање значења средства, појављује се у 73% испитаних случајева, при чему се знатније одступање од ове просечне вредности у корист веће учесталости слободног инструментала може регистровати у студентској популацији узраста 15–24 год., где износи 81,50%, затим код испитаника са високом стручном спремом у старосној групи 35–44 год., где износи 84,60%. С друге стране, предлошки инструментал као нестандардна форма за исказивање значења средства, али типична за исказивање значења социјативности, појављује се у 27% испитаних случајева, при чему већу учесталост ове форме бележимо у узрасној групи 25–34 год. и 35–44 год., и то код испитаника са стеченом трогодишњом и четворогодишњом средњом школом, а износи 50%.

Како се може видети, дистрибуција стандардне форме инструментала средства може се везати за образовни ниво и стечену стручну спрему испитаника, те се само тако може објаснити изостанак дијалекатске форме *с киме* у говору Новога Сада, синтаксички и семантички напоредне са формама *чиме* и *с чиме*, посебно у војвођанским локалним говорима.

Употреба објекатског инструментала проверена је у реченицама: а) *Публика их је наградила великим аплаузом*; б) *Публика их је наградила са великим аплаузом*. И овде се, као и код претходних примера, догађа да се уместо стандардне беспредлошке форме инструментала индиректног објекта понекад користи нестандардна форма са предлогом. Испитаници су се одлучили у 86% анкета за стандардну форму без предлога, а у 14% анкета за нестандардну форму инструменталног објекта са предлогом. Овај се феномен може довести у везу са иначе раширеном тенденцијом да се други падежи, пре свега акузатив или генитив, специјализују за објекатско значење, а да се значењски опсег инструментала сведе на социјативно значење или значење средства, при чему се примећује тежња да се значење средства граматикализује типично социјативном формом.

У говору Новосађана именице *рука* и *банка* најчешће се јављају у локативу једнине у стандардној форми, дакле, са извршеном сибиларизацијом, док су у незнатном броју случајева забележени облици без сибиларизације. Наиме, од укупног броја испитаника 93% употребљава облик *руци* и 90% употребљава облик *банци.* Нестандардну форму локатива *руки* користи 7%, а *банки* – 10% испитаника.

Посебно занимљива за истраживање била је употребна вредност именице *новине* у њеном стандардном, и једино исправном облику множине (будући да припада групи pluralia tantum). Иако се у јавној употреби, нарочито у језику масовних медија ова именица све чешће чује у

нестандардном облику једнине, дакле, *новина*, резултати анкете показују да сингуларска форма нема стварну употребну вредност. Међу понуђеним одговорима: *у новинама, у новини, у новине, у новина,* испитаници су одабирали готово увек први, ниједан анкетирани се није определио за другу и трећу могућност, док су дијалекатску локативску форму *у новина* одабрала свега четири испитаника, што износи мање од 2%. Сва четири анкетирана су досељеници у старосној групи 55–65 година, два са завршеном вишом школом и два са завршеним факултетом.

Дублетни пар *вече* с. р. и *вечер* ж. р. у говору Новосађана јавља се у односу 90% : 10% у корист форме *вече*. Форма *вечер* је постала архаична и њу налазимо само у говору једне групе анкетираних Новосађана. То су староседеоци са завршеном трогодишњом средњом школом из старосне групе 65–75 година.

Именица *клешта* (с. мн.), која има дублетни облик *клеште* (ж. мн.), припада категорији именица pluralia tantum. Правопис даје предност првом облику (П 2010: 345). У говору се појављују још две некњижевне форме – *кљешта* (с. мн.) и *кљеште* (ж. мн.). С обзиром на то, постоје четири форме инструментала: *клештима, клештама, кљештима* и *кљештама.* Новосађани најчешће користе стандардни облик инструментала *клештима,* који се појављује код 47% анкетираних. Нестандардни облици *кљештима* и *кљештама* забележени су: први код 24%, а други код 20% анкетираних. Најмање је фреквентан облик *клештама* јер га користи свега 9% испитаника.

2.1.2. У групи заменичких речи испитани су облици присвојних заменица за 3. л. јд. ж. р. и 3. л. мн., затим употреба присвојне заменице за свако лице, опште придевске заменице *сав, сва, све* и одричне именичке заменице *нико.*

Присвојне заменице *њен* и *њихов,* које имају дублетне дијалекатске форме: *њезин, њин* и *њиов,* показују висок степен стабилности у језику новосадских говорника: облик *њен* користи 98% анкетираних, а *њезин* само 2%; облик *њихов* користи 94%, *њин* – око 5% (већином староседеоци, и то прилично равномерно распоређено по узрасним групама). Свега 3 говорника (2 из групе досељеника, а 1 староседелац) навела су облик *њиов*.

Дистрибуција присвојне заменице за свако лице *свој* у примерима где је субјекат као посесор идентификован у трећем лицу, у говору Новог Сада потврђена је у 96% случајева. Када је, међутим, посесор идентичан са говорним лицем, тј. првим лицем једнине, тај је проценат сведен на 57%, од чега се 74% испитаника у узрасној групи 15–24 године опреде-

лило за облик *свој*, док се за исти облик определило 42% испитаника у старосној групи 55–64 год.

Када је реч о облицима општих придевских заменица *сав*, *сва* и *све*, приметна је готово напоредна употреба облика *све* и *сво* за номинатив и акузатив средњег рода једнине, при чему се стандардни облик јавља у 69% случајева. Запажа се, међутим, да се облик *све* у ученичкој и студентској популацији, у групи 15–24 год., јавља у 83% случајева, док његова учесталост у популацији испитаника старијих од 45 год. опада на 56%. Занимљиво је да се у синтагматским спојевима уместо ових заменица јављају и придеви *цео* и *читав* (нпр. *цело време / читаво време*), али сасвим неравномерно: у групи 15–24 год. у мање од 6% случајева, док се код испитаника старијих од 45 година та учесталост пење на 36%.

Када је одрична именичка заменица *нико* у генитиву блокирана предлогом *од*, у говору Новосађана појављује се у две структурне варијанте: првој, када предлог *од* долази између првог и другог творбеног елемента заменице, те тиме раздваја саставнице – *ни од кога,* што припада стандардној језичкој форми, и другој, када предлог долази испред пуног облика заменице – *од никога*, што спада у домен нестандардне употребе. Употреба ове заменице проверена је у контексту: *То нисам могао узети* а) *ни од кога,* б) *од никога*. На основу фреквентније употреба форме *ни од кога,* у анкетама се и у овом примеру потврдило да Новосађани у великој мери поштују стандардну језичку форму. За први, стандардни облик, определило се 74% анкетираних, а 26 % анкетираних се определило за други, нестандардни облик.

2.1.3. У класи придевских речи пажња је била усмерена на облике присвојних придева изведених од личних имена са суфиксом *-ица* и категорију придевског вида.

Употреба присвојних придева изведених од личних имена са суфиксом *-ица* испитана је на примеру имена *Милица.* Стандардна форма *Миличин* и нестандардна *Милицин* појављују се готово напоредо, при чему се прва јавља у 46% случајева. Облик *Миличин* јавља се у 81% случајева у узрасној групи 15–24 год., у којој преовлађују студенти. У старијим узрасним групама бележи се супротна тенденција – облик *Милицин* јавља се код 61% испитаника старијих од 45 година.

У погледу дистрибуције облика одређеног и неодређеног придевског вида може се закључити да се у 68% случајева појављује придев одређеног вида када је у детерминативној функцији (нпр. *Ти си један велики дечак / велик дечак*), нешто ређе када је читава синтагма у предикативној функцији (тачније у 61% случајева), док се у 77% случајева појављује придев одређеног вида када му у номиналној синтагми претходи акту-

ализатор или конкретизатор, при чему је цела синтагма у непредикативној функцији (нпр. *Имам један велики проблем*).

2.1.4. Када је реч о адвербијалним значењима, типичним у говору Новога Сада са аспекта њихове граматикализације, посебно се издвајају значења узрока, намере, намене и сврхе, с једне, те значење места, с друге стране.

Не само у говору Новог Сада већ на читавом подручју које захвата српски језик приметна је и одавно регистрована тенденција преплитања падежа узрока и падежа намере, што је оличено у мешању конструкција *због тога* и *ради тога*. Ова алтеранција је код наших испитаника забележена у занемарљивом постотку. У примеру *И с рођеним братом се посвађао због новаца / ради новаца* свега 8% свих испитаника определило за конструкцију са значењем намере (њих 12% у старосној групи 55–64 год.), премда је реч о конкретном појму, тј. ствари, перципираној као узрок. Међутим, у примеру: *Пешаци, пређите на другу страну улице због сопствене сигурности / ради сопствене сигурности* конструкција са значењем намере појављује се код млађих испитаника у 58% случајева: 52% у групи 15–24 год. и 60% у групи 25–34 год. С друге стране, код старијих испитаника уочљива је сасвим супротна тенденција – конструкција *ради сигурности* појављује се знатно ређе од узрочне *због сигурности*: у 76% случајева у групи 55–64 год. и у 77% случајева у групи испитаника старијих од 65 год.

Премда се значење намере може различитим језичким средствима формализовати, у овом раду смо истраживачки фокус усмерили на акузативну конструкцију уз предлог *за*. Конструкција *за* + акузатив представља стандардно језичко средство за исказивање намене, с тим што се у говору Новог Сада у 40% свих посматраних случајева наместо *шта*, као стандардног акузативног облика упитне заменице за ствари, појављује нестандардни облик *чега*, заснован на синкретизму са генитивом, иначе типичном за заменицу *ко*, којом се упућује на бића (*за кога*): нпр. *За чега ти то служи?* Веће одступање у корист нестандардне форме *за чега* бележимо у узрасној групи 35–44 год., код испитаника са стеченом трогодишњом и четворогодишњом средњом школом, где учесталост ове форме износи 63%. Треба додати да су се за ову форму определили сви испитаници са основношколским и средњошколским образовањем у узрасној групи 55–64 год., као и испитанци старији од 65 година са основношколским образовањем. Сасвим супротну тенденцију бележимо код испитаника у узрасној групи 15–24 год., где је учесталост ове форме у ученичкој и студентској популацији сведена на 9% случајева. Одговор на питање о узроцима ове промене највероватније треба тражити у дијалекатској бази те степену образовања говорника, али и у чињеници да је

у првој именичкој промени синкретаизам на релацији номинатив–акузатив за неживо и генитив–акузатив за живо већ одавно нарушен, те се у разговорном језику често чује *Возим југа* или *Имам југа*, где се апелатив *југо*, иначе популарна марка домаћег аутомобила, схвата као именица са обележјем живо /+/. Иначе, категорија аниматности, која утиче на синкретизам номинатив–акузатив односно генитив–акузатив именица мушког рода са -ø у номинативу једнине, истражена је на примеру релативних заменица када као везници уводе релативне клаузе, при чему је у улози антецедента одговарајућа именица мушког рода. Нарушавање падежног синкретизма на релацији номинатив–акузатив за неживо (пр. *Закон кога су донели*...) регистровано је само у 7% случајева. Индикативно је, међутим, да су се у истом реченичном обрасцу (нпр. *За шта / чега ти ти служи?*) наместо конструкција *за чега / шта* многи испитаници, њих 43%, определили за дативни облик *чему*, који је употребљен у значењу сврхе (нпр. *Чему ти то служи?*). Из овога, свакако, не треба извући погрешан закључак о напоредности акузативна намене и намере, с једне, и датива сврхе, с друге стране, у говору Новог Сада, већ се одговор на ово питање мора тражити унутар узрочног семантичког поља, и релација међу саодносним микропољима унутар њега – узрока, намере, намене, сврхе и циља.

Особеност говора Новог Сада, али и читавог говорног подручја нашег језика, јесте напоредна употреба просторне конструкције *код куће* и прилошки употребљеног датива правца именице *кућа*, облика *кући*, у функцији означавања локализатора непосредне просторне локализације (нпр. *Јеси ли кући / код куће?*). Напоредна употреба ова два облика омогућена је укидањем значења директивности, иначе типичног за просторни датив. Облик *кући* појављује се у 33% свих посматраних случајева, при чему највећу учесталост показује код испитаника са тродишњом и четворогодишњом средњом школом у узрасној групи 35–44 год., која износи 67%, а најмању међу испитаницима са високом стручном спремом у узрасној групи 25–34 год., која износи 13%. И на овом примеру се показује да је степен стручне спреме најважнији фактор који регулише степен дистрибуције нестандардних језичких облика.

2.2. *Глаголи – морфонолошке и морфосинтаксичке карактеристике*

Када је реч о глаголским облицима, истраживачки фокус овога рада био је усмерен како на грађење глаголских облика, односно на њихов морфонолошки лик, тако и на њихову синтаксу. На плану грађења глаголских облика у упитнику се посебно издваја алтернативност форми презента, футура првог и трпних глаголских придева, док се на плану синтаксе посебно водило рачуна о функцији инфинитива у саставу сложених гла-

голских облика и сложених предиката. Морфонолошки лик појединих глагола тиче се постојања напоредних глаголских парова, формираних на бази алтернације вокала или форманата, насталих као резултат историјских или аналошких процеса у развоју нашег језика.

2.2.1. На морфонолошком плану издвајају се посебно облички парови *видети – видити*, *остарити – остарети*, *изаћи – изићи*, *спасти – спасити*, *донет – донесен – донешен*, *извинити се – извинути се* и *променити се – променути се*, који се међусобно супротстављају по нормативном статусу. Тако су једни регуларни лексички дублети (нпр. *спасти – спасити*), док други, премда дублети раширени у говорној пракси, не уживају исти нормативни статус, те је један члан пара у складу са нормом, док други то није (нпр. *извинити се – извинути се*; *донесен – донешен*).

Међу наведеним обличким паровима издвајају се *изаћи – изићи* и *спасити – спасти*, који се сматрају регуларним дублетима, чиме оба облика у датим паровима задовољавају услове стандарнојезичке норме.

Када је реч о пару *изаћи – изићи*, са становишта норме оба су облика потпуно равноправна, с тим да је облик *изићи* грађен непосредно од основе коју чини глагол *ићи* (П 2010: 326). С друге стране, гледано из перспективе говорне реализације, оваква се напоредност у говору Новог Сада не може потврдити. Напротив, само се у једном случају појављује облик *изићи* код испитаника Новосађанина у узрасној групи 25–34 год., два пута у узрасној групи 45–54, четири пута у узрасној групи 55–64 и свега три пута у групи испитаника старијих од 65 година, што укупно чини 7,5%, те се може приметити апсолутна предоминација облика *изаћи*, без обзира на старосну доб и стручну спрему.

Слично претходноме, облички пар *спасти – спасити*, где су оба облика стандардна и стога равноправна, показује доминацију млађег облика *спасити*, који се јавља у 77% случајева, готово у истом процентуалном односу међу свим узрасним и образовним групама испитаника. Изузетак представља група испитаника старијих од 65 година, где ови облици показују потпуну напоредност у односу 50% : 50%. Мада Правопис даје предност старијем облику *спасти* (П 2010: 457), висока учесталост млађег облика *спасити* у млађим старосним групама (и до 90% у групама 15–24, 25–34 и 35–44 год.) може се објаснити тежњом да се успостави разлика према глаголу *спа̀сти* (през. *спа̀днем*), премда се не појављују у истом прозодијском лику: уп. *спа́сти – спа̀сти*.

Лексички дублетни пар *остарети – остарити* показује високу учесталост лексикализованог икавизма *остарити*, који се појављује као доминантан и на екавском и на јекавском терену, чак у 78% случајева, како код староседелачког, тако и досељеног становништва. Већу учесталост

показује једино код испитника старијих од 65 год., где се јавља у 88% случајева. Међутим, нешто уравнотеженији процентуални однос 45% : 55%, али и даље у корист облика *остарити*, бележимо код испитаника у узрасној групи рођених Новосађана 25–34 год., и то са високом стручном спремом. Можемо закључити да се начелно равноправан статус неких облика не може верификовати у говорној пракси, гледајући из перспективе њихове учесталости, где је приметно да „млађи" облици показују доминантну употребу.

За разлику од горенаведених парова, које сврставамо у нормом прихваћене дублете, пар *видети – видити* не представља стандардан дублетни пар. На основу увида у прикупљени материјал, међутим, може се закључити да таква напоредност облика заправо и не постоји, будући да се само 9% испитаника одлучило за дијалекатски облик с икавизмом, и то: два испитаника, по један у узрасној групи 25–34 и 35–44 год., што чини 1,8% испитаника у овим групама, оба Новосађанина староседеоца, један са средњом школом у узрасној групи 35–44 год., а други са вишом школом у узрасној групи 25–34 год., од којих је овај последњи као напоредан означио и облик *видети*, затим један у узрасној групи 45–54, што чини 2,8% испитаника ове групе, шест у групи 55–64, што чини 16% испитаника групе, и дванаест у групи испитаника старијих од 65 год., што чини 38% испитаника у овој старосној групи. Дакле, дијалекатска форма, као што се и очекује, најзаступљенија је у најстаријој групи анкетираних говорника.

Међу обличким паровима истиче се трочлани низ који чине трпни глаголски придеви глагола *донети*, а то су *донет – донешен – донесен*. Од наведених облика само *донешен* представља нестандардан облик (П 2010: 305), али се и као такав појављује у 24% случајева. Већу учесталост појављивања овог облика бележимо код Новосађана староседелаца у узрасној групи 25–34 год., и то код оних са високом стручном спремом, а она износи 47%. Наизглед неочекиван резултат у погледу дистрибуције нестандардних облика може се објаснити како ужим стручним профилом испитаника (нпр. нефилолошко образовање), али тако и ставовима према језичкој норми, те хиперкорекцијом која из тога проистиче. Апсолутну предоминацију стандардних облика *донет – донесен* бележимо код Новосађана староседелаца са средњом школом, узраста 25–34 год., која износи 87%, и са високом стручном спремом у узрасној групи 35–44 год., која износи 85%.

Облички парови *извинити се – извинути се* и *променити се – променути се*, од којих је први стандардан а други нестандардан, у говору Новог Сада показују преваленцију оних стандардних, што се посебно

односи на глагол *променити се*. Варијанте *извинути се* и *променути се* резултат су аналогије према глаголима треће врсте типа *бринути*. С друге стране, висока учесталост облика *извинути се*, чак 58%, резултат је уједначавања парадигми глагола *извинити се* и *извинути се* у корист овог последњег. Највеће одступање од горенаведенога процентуалног односа у корист стандардног облика бележимо у студентској популацији Новосађана у узрасној групи 15–24 године, где је учесталост облика *извинути се* забележена у 23% случајева, док је предоминација овог нестандардног облика највећа код испитаника у узрасној групи 55–64 год., чија учесталост износи 76%. Када је реч о облику *променути се*, његова просечна учесталост у говору Новог Сада износи 30%, док се већа одступања од овога односа бележе код испитаника са средњом стручном спремом у узрасној групи 55–64 год., где се овај облик јавља у 60% случајева, затим код досељеничке популације са високим образовањем у узрасној групи 25–34 год., где учесталост овога облика износи 50%. У истом се проценту овај облик јавља и код испитаника у старосној групи 45–54 год., како код оних са средњом стручном спремом, тако и код оних са вишом школом. Иначе ову алтернацију можемо сматрати једном од најпроминентнијих у глаголском систему говора Новог Сада, те узроке за њен настанак можемо тражити како у дијалекатској бази говора, тако и у солидарности говорника, тј. потреби за идентификацијом са другим члановима дате (престижне) друштвене групе.

2.2.2. У глаголском систему се као посебно вредни пажње издвајају примери напоредне употребе глагола *мењати* и *замењивати*, те *одмарати* и *одмарати се*, за које се може рећи да, у домену нестандардне употребе, представљају лексичке парове, успостављене као резултат промена у сфери лексичког значења, с једне стране, и граматичких категоријалних обележја глагола, с друге.

Напоредна употреба глагола *мењати* и *замењивати* у истом реченичном контексту није резултат лексичке синонимије, већ губљења разлика у значењу или делу значења глагола. Тако се глагол *мењати*, чије је опште значење ‘чинити другачијим’ употребљава са значењем, типичним за глагол *замењивати*, ‘узети место кога другог или чега другог; заузети чије место’. Анализом анкета дошли смо до резултата да се глагол *мењати* у 68% случајева јавља у контексту типичном за глагол *замењивати*. Његова већа учесталост забележена је код испитаника са средњом стручном спремом у узрасној групи 35–44 год., и износи 87%, а при томе су се за овај облик определили и сви испитаници са средњошколском стручном спремом узраста 15–24. С друге стране, сасвим другачији резултат регистровали смо код испитаника са високом стручном спремом

у узрасној групи 35–44 год., где је учесталост глагола *мењати* „сведена" на 46%, при чему су се, треба нагласити, за глагол *замењивати* определили сви испитаници са високом стручном спремом у групи 55–64 година и групи испитаника старијих од 65 год. На основу добијенога резултата можемо закључити да је приметна тенденција укидања семантичке опозиције између ова два глагола, те њиховог свођења на праве видске парњаке. С друге стране, очување ове семантичке опозиције може се везати искључиво за степен стручне спреме, те, евентуално, за припадност старијим слојевима становништва.

У односу оличеном у глаголском пару *одмарати* и *одмарати се* уочавамо тенденцију неутрализације транзитивности глагола *одмарати* (нпр. *одмарати главу / ноге / очи*), те његове употребе у значењу његовог медијалног парњака, глагола *одмарати се*: *Одмарам / Одмарам се*. У говору Новог Сада ова појава је регистрована у 32% свих посматраних случајева, при чему се највећа учесталост нестандардне употребе глагола *одмарати* бележи код испитаника са трогодишњом средњом школом, и то: узраста 55–64 год., где износи 75%, и узраста 25–34 год. и 35–44 год., где је 50%. С друге стране, ниједан испитаник са високом стручном спремом у групама 15–24, 45–54, 55–64 год., те у групи испитаника старијих од 65 год., није се определио за глагол *одмарати* у значењу 'одмарати се'. Овај последњи пример нам показује да се промене у језику, које се рефлектују на његову граматичку структуру, шире спорије, а да су и отпори већи, за разлику од оних које се ограничавају на значењском плану, посебно у границама лексичке семантике.

2.3.3. Када је реч о грађењу глаголских облика, наш је истраживачки фокус био усмерен на облике трећег лица једнине и множине типа *он воле / они волу*, *оне болу / боледу*, *они иду / идеду* и *знају / знаду*.

У односу међу облицима *воли / боли* : *воле / боле*, очита је тенденција да се уједначе вокали у инфинитивној (*е*) и презентској основи (*и*) глагола шесте врсте, те да се однос *волети* : *волим*, замени односом *волети* : *волем*, према петој врсти, чиме би и наставак у трећем лицу множине *-е* био замењен наставком *-у* (*воле / боле* : *волу / болу*). Међутим, ова се, иначе раширена дијалекатска одлика у војвођанским говорима, спорадично региструје у говору Новог Сада, и то за облик *болу*: у 31% случајева код испитаника старијих од 65 год., у 28% случајева код испитаника у групи 55–64 год., у 20% случајева у групи испитаника 45–54 год., док најмању учесталост показује код испитаника у старосној групи 35–44 год., а она износи 2,5%.

Када је реч о облику *волу*, он показује приметно мању учесталост, а она износи 7% за све испитанике. Највећу учесталост овога облика срећемо у групи испитаника 55–64 год., где се овај облик јавља у 14%

случајева на нивоу целе групе, од чега се у 25% случајева јавља код испитаника са завршеном основном школом. С друге стране, облици трећег лица множине презента ових глагола са формантом *-ду* нису забележени ни код једног испитаника у млађим и средњим узрасним групама (тј. 15–24, 25–34 и 35–44), док су забележена само три пута код испитаника досељеника старијих од 65 година, што у релативном односу износи 9%, а у апсолутном свега 1,4%. Како се може закључити, изостанак овог типа образовања форме трећег лица множине презента може се објаснити његовом изразитом дијалекатском обојеношћу, те чињеницом да је, барем се тако схвата, обележје мање образованих слојева друштва, што доприноси његовој изразитој непожељности.

Специфични су и глаголи четврте врсте типа *казати*, те њихови имперфективни и учестали парњаци типа *казивати*, који у руралним војвођанским говорима показују високу напоредност када је реч о презенту у индикативу (нпр. *кажем* : *казивам*). Исто тако се у неким војвођанским говорима презент глагола *казивати* не твори по четвртој, већ по петој врсти (нпр. *казујем* : *казивам*). Ова се црта не среће код наших испитаника у Новом Саду, док се напоредност облика *кажем / казујем* среће само у 4,3% случајева, и то: код испитаника са вишом и високом стручном спремом у узрасној групи 35–44 год., што у овој групи износи 17,5%, код испитаника старијих од 65 година у 12% случајева, од чега 66% случајева код испитаника са завршеном основном школом.

2.2.4. Од неличних глаголских облика посебну пажњу заслужује статус инфинитива у говору Новог Сада. Начелно се могу раздвојити два типа његове употребе, а то је инфинитив као конститутивни елемент сложених глаголских облика, тј. футура првог, и инфинитив као конститутивни елемент сложених предиката са модалним, модалитетним и фазним глаголима, тзв. тип Б (Ивић 1972: 119). Треба нагласити да се у оба случаја као напоредна појављује конструкција *да* + презент. На тај начин се као напоредни појављују облици футура првог: *ја ћу радити / радићу* и *ја ћу да радим*, од којих овај последњи, премда у колоквијалној употреби релативно чест (Ивић 1972: 127), није посебно обрађен у нашим нормативним граматикама, из чега се може извести закључак да је у нормативном смислу упитан. С друге стране, модалне и фазне конструкције са инфинитивом или конструкцијом *да* + презент, где се ради о неовремењеном презенту (Ивић 1958: 141), представљају алтернативне обрасце, равноправне и у нормативном погледу, при чему је инфинитивно образовање мање типично за источне крајеве у којима се говори српски (Ивић 1970: 46).

Инфинитив као допуна модалним глаголима у говору Новог Сада појављује се у 25% случајева, при чему највећу учесталост показује код

испитаника са високом стручном спремом у узрасној групи 25–34 год., а она износи 43%. Најмању учесталост инфинитива у модалним и фазним конструкцијама бележимо код испитаника са средњом стручном спремом, а она износи 6,5%. Још се мање испитаника определило за инфинитив као допуну модалитетном глаголу *знати*. Тако се 21% испитаника определило за инфинитив уз овај глагол, док се свега 12,5% испитаника са средњом стручном спремом определило за овај тип допуне уз модалитетни глагол. Овакав резултат се може довести у везу са категоријама модалности и персоналности које се у овим примерима преламају. Наиме, лични доживљај каквог стања ствари, те мање-више потпуна одговорност за ситуацију подстичу повлачење инфинитива из ових конструкција.

Инфинитив као конститутивни елемент футура првог показује осетно већу учесталост у свим старосним групама. Тако се инфинитив као допуна помоћном глаголу *хтети* приликом конституисања футура појављује у 89% случајева. Треба нагласити да се тај процентуални однос мења у зависности од тога да ли је модална компонента исказа експлицитна или не. Модалност футура не може се искључити, не само зато што се твори помоћу глагола *хтети* (од његових енклитичких облика), већ и зато што реферише о још нереализованим ситуацијама, које, међутим, могу бити очекиване, тј. које су предмет процене говорног лица или субјекта реченице. Наиме, у примерима где је одговорност субјекта за реализацију радње искључена или сасвим ограничена, учесталост употребе инфинитива се повећава и износи 96,4% (пр. *Изгубили су утакмицу и сад неће учествовати у даљем такмичењу*). С друге стране, употреба конструкције *да* + презент у примерима где је модална компонента у вршењу управне радње доминантна пење се на 24% (пр. *Она неће умрети / да умре у болници*), а посебно је изражена код испитаника са високом стручном спремом у узрасној групи 25–34 год., а износи 34%.

3. Закључак

Говор Новога Сада, полазећи од његових најважнијих и типичних морфолошких одлика, показује висок степен сагласности са стандардној језичком нормом, за шта нам барем две чињенице у аргументацији могу послужити као упоришне тачке.

Прво, то је дијалекатска база овога говора. Подсећамо, војвођански поддијалекат као део шумадијско-војвођанског дијалекта у основици је нашег стандардног језика, те су очекивања да се већа одступања од важеће језичке норме могу у њему верификовати сасвим неоправдана.

И друго, реч је о урбаном говору. Али, то је говор економски и културно развијене средине, политичког, финансијског и универзитетског центра овога дела Србије где је проценат високообразованих становника изнад републичког просека, што у великој мери одређује резултате испитивања. Штавише, непостојање идеалног информатора намеће потребу да се у одабраном узорку испитаника преслика старосна и професионална структура становништва нашега града, у којој је удео популације ученика, студената и високообразованих знатан.

Треба, међутим, нагласити да је обрада анкета показала и висок степен језичке свести испитаника, те су се зато наметнули неки сасвим неочекивани резултати у погледу броја појављивања појединих форми. Ово нам показује да су се испитаници итекако руководили потребом да своје одговоре ускладе са језичком нормом, које су у знатној мери свесни, али су у исто време показали склоност ка језичкој анализи и ка слободном изношењу ставова у погледу статуса појединих облика. Управо се у томе налази разлика међу испитаницима у граду и на селу. За типичног испитаника у граду може се рећи да има барем средњошколско образовање, што у великој мери усмерава и предорађује његове одговоре на постављена питања.

Задаци урбане дијалектологије, можемо закључити, нису усмерени на утврђивање инвентара граматичких јединица, мање или више удаљених од стандарда, већ пре на опис њихове дистрибуције, у апсолутним и релативним вредностима, у контексту друштвених разлика међу становницима града.

ЛИТЕРАТУРА

Ивић, Милка (1958). Систем личних глаголских облика за обележавање времена у српскохрватском језику. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* III: 139–149.

Ивић, Милка (1970). О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником *да*. *Зборник за филологију и лингвистику* XIII/1: 43–53.

Ивић, Милка (1972). Проблематика српскохрватског инфинитива. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику.* XV/2: 115–138.

Ивић, Павле (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика: увод у штокавско наречје.* Сремски Карловци – Нови Сад : Издавачка књижарница Зорана Стојановића

Ивић, Павле, Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин (1997). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Књига 2, Морфологија, синтакса, закључци, текстови. *Српски дијалектолошки зборник* 43.

Правопис српскога језика. (П) Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица (прир.). Нови Сад : Матица српска (2010).

Стевановић, Михаило (1975). *Савремени српскохрватски језик I, II.* Београд : Научна књига.

Dušanka Vujović, Milivoj Alanović

TYPICAL MORPHO-SYNTACTIC FEATURES OF NOVI SAD VERNACULAR

Summary

The paper presents the variant morpho-phonological and morpho-syntactic features of Novi Sad vernacular. Within the class of nominal words, the authors investigate the case forms of nouns, the possessive adjectives *njen*, *njihov* (*her*, *their*), and the reflexive possessive adjective used for all persons, *svoj*. At the morpho-phonological level, pairs of morphological forms with a different normative status were analyzed. Among the non-finite verbal forms, the status of infinitive was investigated. The results of the study clearly indicate that there is a considerable number of variants in the spoken language of Novi Sad. Some of them are outside the norms of the standard language, but the majority are within the prescribed norms, which indicates a significant influence of the standard on the spoken language of individuals, but also a high level of spearkers' awareness of a standard that should be adhered to, at least in the domain of public language usage.

Key words: morpho-phonological features, morpho-syntactic features, variants, local speech, standard norms.

UDK 811.163.41`367.623(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Наташа Киш
brigica@neobee.net

РЕКЦИЈСКЕ ОСОБЕНОСТИ ПРИДЕВА У ГОВОРУ НОВОГ САДА

Сажетак. У раду је посматрана рекција придева који припадају различитим семантичким класама. Основни задаци јесу да се кроз анализу мањег броја репрезентативних придева укаже на евентуалне специфичности и тенденције у употреби њихових синтаксичко-семантичких допуна. Важан део истраживања јесте уочавање нејезичких чинилаца који имају утицаја на рекцијске особености придева у говору Новог Сада.

Кључне речи: придеви, семантика придева, рекција, допуна.

1. Приликом описа једног идиома, без обзира на критеријум на основу којега је он одређен, на лексичком, синтаксичком и сематичком плану свакако важно место заузима анализа спојивости речи у смислу одређивања њихових валенцијских и рекцијских способности. Ови се појмови дефинишу на различите начине у зависности од лингвистичких школа и праваца који их користе.[1] Творац теорије валентности, француски структуралиста Тенијер, *валенцију* везује, пре свега, за глагол као реченични центар који има способност да окупља односно везује уз себе остале реченичне чланове, првенствено именице и именске изразе (Ружић 2005: 517).

У овом раду под појмом *рекција* подразумеваће се „посебан, граматикализован, облик зависног односа који се првенствено сагледава на синтагматском нивоу, између две пунозначне (аутосемантичне) речи. Једна граматички доминантна реч ... без обзира на то у ком је облику употребљена, управља датом везом, а друга је регира" (Ружић 2005: 536).

Грађу чине одговори 234 анкетирана испитаника различитог порекла, узраста и образовања. Спроведено истраживање треба да покаже

[1] Будући да се овај велики пројекат, чији је део и овде приказано истраживање, бави првенствено језичким карактеристикама говора Новог Сада, неће се детаљније приказивати различита теоријска одређења и дефиниције појмова *валенција* и *рекција*, као ни приступи у њиховој анализи, већ искључиво одређења којих се у анализи придржавамо.

постоје ли специфичности рекцијских особености придева у говору Новога Сада, односно да укаже на тенденције у употреби одређених типова допуна условљених рекцијом придева у позицији лексичког језгра копулативно-именског предиката. Веома значајан сегмент истраживања јесте и уочавање потенцијалног утицаја различитих нејезичких чинилаца на посматране синтаксичко-семантичке особине придева. Порекло говорника је најважнији нејезички чинилац, будући да се њиме заправо идентификује језички варијетет који су испитаници први усвојили, и који могу, у већој или мањој мери, прилагодити варијетету подручја на које су дошли. Напокон, један од важних циљева овог рада јесте и уочавање нестандардних форми чија је употреба фреквентна и чији би однос према формама у стандардном српском језику ваљало испитати. У делу анкете који се тиче рекције придева различитх семантичких класа испитаницима су биле понуђене две или три могуће допуне у зависности, наравно, од значења самог придева.

2. Истраживањем су обухваћени придеви са значењем способности *(вичан, кадар),* затим придеви са значењем психофизиолошких стања или расположења *(гладан, задовољан, захвалан, имун, оптерећен, готов, спреман, спремљен),*[2] придеви са квантификативним значењем *(довољан, пун),* затим са значењем сличности и једнакости *(једнак, сродан, налик),* као и придеви којима се именује врста односа или релације које се успостављају између појма у функцији граматичког субјекта и појма у позицији допуне *(зависан, лош, фаталан)*. У овом раду биће приказане рекцијске особине наведених придева управо према семантичким класама у које су сврстани. Као теоријска основа за истраживање послужило је поглавље *Синтакса и семантика падежа* (Антонић 2005) уз обавезно консултовање и друге релевантне литературе.

2.1. Придеви са значењем способности указују на то да носилац особине, појам у функцији граматичког субјекта, поседује потребне квалитете, тј. да је у психичкој или физичкој могућности да изврши неку радњу, а допуном се исказује управо та радња. Приликом употребе придева *вичан* говорници се, без обзира на порекло, узраст или образовање, опредељују за номинализоване форме одговарајуће глаголске радње. Тачније, око 65% њих употребљава у овој ситуацији беспредлошки датив, као типичну форму, док двоструко мање испитаника употребљава конструкцију У + Лок, а акузатив са предлогом ЗА користи се веома ретко. Релативно је фреквентна употреба локативне конструкције, иако се та врста придева

[2] Мора се напоменути да већина наведених придева има више од једног значења и показује различите лексичке, синтаксичке и семантичке особености у зависности од употребе у конкретном контексту, те стога многи од њих могу припадати и припадају другачијим семантичким класама од оних у које су сврстани у овом истраживању.

као ни њихове допуне не наводе у оквиру поглавља о употреби и значењима локатива код Иване Антонић (2005), нити се пак наводе у шестотомном *Речнику српскохрватског књижевног језика* Матице српске. С друге стране, придев *кадар* добија допуне којима се радња исказује или инфинитивом или допунском клаузом са везником ДА и глаголом у презенту. Рођени Новосађани у свом говору готово паралелно употребљавају инфинитив и конструкцију ДА са презентом, док је у говору оних који су се у Нови Сад доселили ипак доминантнија употреба презента (око 65%). Ово је свакако важан налаз будући да се у савременом српском језику осећа повлачење инфинитива пред презентом као типичном „балканском" црртом.

2.2. Придеви са значењем психофизиолошких стања или расположења могу се делити даље у различите поткатегорије у зависности од тога које се стање или расположење њима изражава, што наравно утиче на облике и врсте допуна које за себе везују.

Тако придеви којима се исказује постојање воље или расположења да се нека радња изврши као допуне добијају клаузе са везником ДА и имобилним презентом, инфинитив или неку номинализовану форму. Анкета показује да су све три могућности подједнако заступљене у говору Новог Сада. Као допуну придеву *спреман* и они који су у Нови Сад досељени и они који су у њему рођени готово без изузетака употребљавају клаузу односно конструкцију ДА + презент (укупно 205 испитаника), док се за употребу инфинитива определило свега 29 испитаника. Насупрот томе, рођени ће Новосађани уз партиципски облик глагола *спремити* (*спремљен*) у пасивној конструкцији ипак радије употребити конструкцији ЗА са инфинитивом (њих 88),[3] док ће двоструко ређе употребити допунску клаузу (44) и номинализовану конструкцију акузатива са предлогом ЗА (34). У говору досељених стновника Новог Сада све три форме подједнако су заступљене. Придев *готов* у значењу *оран, увек спреман (на нешто)*[4] у говору Новосађана има као допуну или конструкцију акузатива са предлогом ЗА или допунску клаузу са везником ДА и глаголом у облику имобилног презента у позицији предиката. Друга именска допуна овога типа јесте конструкција НА + Ак, али се она у говору Новог Сада уз овај придев готово и не употребљава.

Придеви са значењем психофизиолошких стања или расположења могу као допуну добити и појам који је изазивач, каузатор одређеног

[3] Михаило Стевановић сматра да је употреба инфинитива са предлозима недопустива, без обзира на то што се у неким срединама често користи. Ово оправдава страним пореклом (италијанским и немачким) наведене конструкције (Стевановић 1989: 775)

[4] Ово је значење наведено као 3. под а. у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске.

стања или расположења. Такви су придеви типа *задовољан*, *захвалан*, *имун*, *оптерећен*. Већ код ова четири примера уочава се да придеви овог типа у зависности од неких додатних семантичких компонената добијају и формално другачије допуне.[5] Тако придеви *задовољан* и *оптерећен* добијају допуну у инструменталу. Међутим, како Милка Ивић (1954: 222) констатује, пасивни узрок исказан беспредлошким инструменталом повлачи се испред социјативне конструкције истог значења. У говору Новосађана уз придев *задовољан* двоструко се чешће употребљава конструкција СА + Инстр у односу на беспредлошки инструментал, што потврђује уочену тенденцију. С друге стране, придев *оптерећен* за себе везује подједнако оба облика допуне, с тим да ипак малу предност рођени Новосађани дају беспредлошком инструменталу. Анализом је обухваћена и група придева типа *имун, отпоран, толерантан, киван, расположен, спреман,* који, такође, захтевају допуну каузативног типа, али овога пута исказану акузативом са предлогом НА. Анкета показује да говорници Новог Сада уз придев *имун* употребљавају управо овај облик допуне, при чему су им биле понуђене форме датива са предлогом ПРЕМА и генитива са предлогом ОД, које такође могу имати каузативну семантичку компоненту. Нада Арсенијевић указује на то да се неким од ових придева означава карактеристика живог или неживог појма коју он стиче у одређеним ситуацијама те њихове допуне имају узрочну семантику (Арсенијевић 2003: 180–181).

Придев *гладан* посматран је у оквиру нашег истраживања само у значењу ‘жудан, жељан’, како бележи *Речник српскохрватског књижевног језика* под значењем 3.б. Ради се о класи придева који захтевају експликацију објекта жеље или потребе. Семантичка компонента партитивности, коју придеви овог типа имају, указује на жељу или потребу за великом количином или мером самог појма у позицији допуне исказане беспредлошким генитивом.[6] Готово без изузетка у говору Новог Сада појављује се управо овај облик допуне.

2.3. Постоје различити типови квантификативног значења придева, али су овим истраживањем обухваћени само придеви са партитивном семантичком компонентом којима се исказује да појам у позицији субјекта у великој мери или количини садржи појам исказан допуном. Као прототипични представник ове класе посматран је придев *пун,* који у обе групе испитаника добија допуну у виду беспредлошког генитива, што је у потпуности у складу са нормативним принципима, док се само спора-

[5] Различите допуне ови придеви могу добити и због морфолошке и семантичке везе са одговарајућим глаголима, који имају своје рекцијске специфичности.

[6] За Ивану Антонић (2005: 136) ово је експликативни генитив као семантичка допуна придеву.

дично појављују и допуне у виду слободног инструментала (укупно 10 пута) или инструментала са предлогом СА (9 пута).[7] Друга група, репрезентована придевом *довољан*, између осталог означава да појам носилац особине поседује одређене карактеристике у физичком смислу (величина, количина, бројност) које задовољавају потребе појма у позицији допуне:[8] *ово парче је довољно њему / за њега*. Анкета показује да говорници из обе групе потпуно равноправно користе беспредлошки датив (са значењем носиоца особине, у функцији логичког субјекта) и акузатив са предлогом ЗА, такође, у значењу носиоца особине, али са секундарном семантичком компонентом намене.[9]

2.4. Занимљиве резултате дало је и испитивање рекције придева са значењем једнакости и сличности. Наиме, Ивана Антонић (2005) у својој студији о падежима наводи да придеви из ове класе као допуну добијају или експликативни датив са значењем односа усмереног према појму у дативу или социјативни инструментал непосредног типа односно партнерства, при чему се једнакост успоставља између две живе, предметне или апстракне појаве. На основу одговора испитаника може се видети да они досељени у Нови Сад потпуно равноправно употребљавају обе форме, док рођени Новосађани најчешће употребљавају инструментал (око 72%), док њих 28% у овој ситуацији користи допуну у дативу. Необична је тенденција у употреби различитих облика допуна када су у питању два придева исте семантичке поткласе. Ради се о придевима са значењем сличности – *сродан* и *налик*. Наиме, већи број испитаника из обе групе радије ће се определити за допуну СА + Инстр уз придев *сродан*, око 60%, док се инструментални облик допуне уопште не користи уз придев *налик*. Овај придев добија допуну у дативу у говору 68% испитаника који су се доселили у Нови Сад, а њих 30% опредељује се за конструкцију НА + Ак. Рођени Новосађани имају сличне особине у свом говору, с тим да ипак знатно ређе употребљавају акузатив (15%). Овакве синтак-

[7] Како се као допуна придевима овог значења инструментал уопште не помиње у поглављу о синтакси и семантици падежа (Антонић 2005), а не наводи га ни Милка Ивић у својој студији о инструменталу (Ивић 1954), ове ће се допуне сматрати нестандардним.

[8] Истраживањем је обухваћено само једно од могућих значења овог придева, при чему се променом врсте појма носиоца особине или појма у функцији допуне мења и целокупна валенцијска и рекцијска способност придева. Тако, на пример, ако се у позицији допуне исказане акузативом са предлогом ЗА нађе појам са ознаком живо /-/, мениће се и семантички тип допуне – тада је то допуна са значењем намене, а истовремено се исказује да носилац особине поседује потребну карактеристику у одговарајућој мери/количини, што га управо и чини погодним за ту намену: *ово парче је довољно за спремање гулаша*.

[9] Овакву употребу датива и акузатива Ивана Антонић (2005) не уврштава у субјекатска значења.

сичко-семантичке карактеристике придева *налик* могле би се објаснити аналогијом са глаголима *личити* односно *наликовати*. Свакако би било драгоцено испитати употребу овог придева дијахронијски будући да је данас индеклинабилан.[10]

2.5. Напослетку, може се, такође, указати на то да постоје придеви којима се на различите начине успостављају разноврсни односи између појмова. Тако се однос зависности првог појма, у позицији граматичког субјекта, у односу на појам у позицији допуне може исказати управо придевом *зависан* који по правилу добија типичну аблативну допуну ОД + Ген. Значење штете (incomodi), коју један појам својом природом наноси дугом појму, у нашој анализи приказан је кроз употребу придева *лош* и *фаталан*. Ивана Антонић (2005: 211) указује на то да придеви овог типа добијају две допуне: ЗА + Ак и ПО + Ак, с тим да је употреба акузатива са предлогом ПО чешћа ако се ради о значењу штете, тј. о инкомодентној ситуацији.[11] На основу анализираних одговора може се закључити да у говору Новог Сада уочена тенденција не постоји, већ управо супротно. Уз придев *лош* око 78% испитаника употребљава предлог ЗА, док је код придева *фаталан* ситуација слична, при чему су у говору рођених Новосађана подједнако заступљена оба предлога.

3. Анализа рекције придева у говору Новог Сада показала је да највећи број придева добија допуне које се могу сматрати стандардним облицима савременог српског језика, тј. допуне које су у складу са нормативним правилима.[12] Уочено је да се инфинитив као допуна[13] подједнако често користи као и констукција ДА + презент, чак су Новосађани склони употреби конструкције ЗА + инфинитив уз придеве одређеног типа, иако ова комбинација, барем према Стевановићу, припада супстандарду. Надаље, примећено је да употреба допуна неких од посматраних придева потврђује тенденције раније уочене у различитим синтаксичким и семантичким студијама (нпр. употреба констукције СА + инструментал уз придев *задовољан*), док има и случајева који показују другачији смер раз-

[10] Лексема *налик* у *Речнику српскохрватског књижевног језика* Матице српске наводи се као прилог и непроменљиви придев.

[11] Придеви са значењем користи и штете добијају као допуну експликативни акузатив са предлозима ЗА и ПО, који су у начелу комутабилни, али је предлог ЗА чешћи ако се ради о бенефицијентној ситуацији (Антонић 20015: 211).

[12] Будући да у српском језику не постоји нормативна граматика, као параметри ваљане употребе синтаксичко-сематичких допуна послужиле су рецентне граматике и студије везане за ову област.

[13] Према класификацији употребе инфинитива Милке Ивић (1972), овај инфинитив одредили бисмо као Б тип.

воја рекције неких придева у односу на очекивану (нпр. употреба предлога ЗА и ПО са акузативом уз придеве са значењем штете).

РЕЧНИЦИ

Речник српскохрватскога књижевног језика (1967–1976). Нови Сад – Загреб : Матица српска – Матица хрватска (I–III). Нови Сад : Матица српска (IV–VI).

ЛИТЕРАТУРА

Антонић, Ивана (2005). Синтакса и семантика падежа. У: *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица.* (ред. Милка Ивић). Београд – Нови Сад : Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска: 119–300.

Арсенијевић, Нада (2003). Акузатив с предлогом у савреманом српском језику (II). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику.* XLVI/2: 53–216.

Ивић, Милка (1954). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*. Београд: Научна књига.

Ивић, Милка (1972). Проблематика српскохрватског инфинитива. *Зборник за филологију и лингвистику.* 15/2: 115–138.

Ружић, Владислава (2005). Проста реченица као синтаксичка целина. У: *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица* (ред. Милка Ивић). Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска. 477–571.

Стевановић, Михаило (1989[4]). *Савремени српскохрватски језик (Граматички системи и књижевнојезичка норма) II. Синтакса*. Београд: Научна књига.

Nataša Kiš

CHARACTERISTICS OF ADJECTIVAL VALENCY IN NOVI SAD SPEECH

Summary

The goal of the study is to investigate valency of adjectives of different semantic classes on the basis of a questionnaire, in order to determine whether Novi Sad speakers exhibit certain specific features in this respect. The authors also investigate

the influence of non-linguistic factors on the choice of specific adjectival valency. One of the major factors taken into account was the origin of the subjects, since it truly identifies the language variety that the speakers first acquired, and which can, to a greater or lesser extent, be adjusted to the language variety spoken in the area they came to live in. Another goal of the study was to establish to what extent the subjects use non-standard forms.

The study included adjectives denoting ability (*skilled*, *capable*), psycho-physiological states and moods (*hungry*, *content*, *ready*, *prepared*), adjectives of quantity (*sufficient*, *full*), and those denoting equality (*equal*, *akin*, *alike*). The analysis of adjective valency in the spoken language of Novi Sad shows that the majority of adjectives take complements in accordance with the norm of contemporary standard Serbian. It was also noticed that certain classes of adjectives equally take infinitival complement and the structure *da* + *Present Tense* (*ona je kadra ceo dan spremati po kući / da sprema po kući* – 'she is capable of tidying up the house the whole day'). However, it was noticed that some adjectives show certain new tendencies (e.g. *zadovoljan sa nečim / nekim* – 'content with someone/something'), and also that there are some peculiar tendencies compared to the expected ones (the use of prepositions *za* and *po* with accusative case following adjectives denoting harmful effect).

Key words: adjectives, semantics of adjectives, valency, complement.

UDK 811.163.41`367.633(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Драгиња Перваз

НОВИ САД И ПРЕДЛОЗИ – НЕКАД И САД[1]

Сажетак. У раду је анализирана употреба предлога у конструкцијама са спацијалним значењем у којима се као локализатор употребљава назив неког од новосадских насеља. Утврђено је да употреба предлога *у* и *из* уз именице Салајка, Ротквариј и Подбара (нпр. *из Салајке, у Салајки*) односно предлога *са* и *на* уз остале називе (нпр. *на Телепу, са Телепа*) својевремено била регулисана ванјезичким чиниоцима, првенствено статусом који су наведени делови града некада имали. Промене тога статуса условиле су колебања типа *долази са / из Салајке.*

Кључне речи: предлози, називи градских делова, старо језгро града.

1. Недавно је у једном новосадском недељнику писало: „Преци г. Ђорђа Башића су се пуних 200 година селили из Салајке у Ротквариј. Тачније са Салајке на Ротквариј.”[2] Старији Новосађани, они који подуже памте, поготово ако су рођени, одрасли и још увек живе у тим деловима града, не би се баш сложили с аутором написа да је тачније ово што он сматра да јесте. За њих, или бар за већину њих, управо оно прво је не само тачније него и једино исправно.
2. Разлог томе лежи у чињеници да Подбара и Салајка (Алмашки крај) и Ротквариј (Роткварски крај) представљају историјско језгро Новог Сада. На том подручју налазиле су се, и још се увек налазе, улице које су старије од имена самог града, који се звао Петроварадински шанац пре него што је 1748. године добио име Неопланта, у преводу Нови Сад. Неке од тих улица и данас носе стара имена: Златне греде, Земљане ћуприје, Кисачка итд., док су друге добиле нова: Дунавска, Змај Јовина и Пашићева и сл.
2.1. Подбара, Салајка и Ротквариј, чинећи као Алмашки и Роткварски крај основно језгро града, нису биле само његови делови, већ сам град

[1] Рад је први пут објављен у часопису *Језик данас* (1997) 3: 10–12.
[2] Демократа војвођанских боја, Независни, 199, Нови Сад, 22. 11. 1996, 12.

Нови Сад. То је вероватно разлог што су одговори на питања с упитним речима *где, куда* и *одакле* почињали предлозима који се користе када су у питању насеобине са статусом места, краја, града. Доскора се, дакле, говорило и писало: *у Подбари, Салајки, Ротквариjи, у Подбару, Салајку, Ротквариjу*, *из Подбаре, Салајке, Ротквариjе*. Насеобине које су се налазиле даље од центра града нису имале статус његових делова, већ насеља, о чему сведочи и мађарска реч за „насеље" као име једног од њих – Телеп. Такав статус се огледа и у употреби других предлога: *на Телепу, Детелинари, Сајлову*, *на Телеп, Детелинару, Сајлово, са Телепа, Детелинаре, Сајлова.* Исто, наравно, важи и за стара насеља „преко канала", као што су Слана бара, Ченеј, Клиса, Пејићеви салаши, Римски шанчеви и, дакако, Видовданско насеље. Ширењем града настајала су нова насеља: Лиман, Сателит, Ново насеље (Бистрица), Адице, од којих су нека, као што је Мали лиман, изграђени у непосредној близини центра, а друга, као што је Шангај, чак „с оне стране канала". Без обзира на локацију у односу на центар, уз називе свих насеља, старих и нових, употребљавају се предлози *на* и *са*. Одлучујући фактор у избору предлога био је, дакле, статус насеобине, део града односно град, или пак насеље, с тим што се насељем, као што је већ речено, сматрало све што је изван центра града. Чињеница да су нова насеља далеко више урбанизована од старих делова града, очигледно је без значаја када је у питању употреба предлога.

3. Већ неко време, тешко је рећи тачно од када, запажају се одступања од овог „правила" које се заснива на историји града и њеном познавању, што без сумње представља слабу тачку овог система. Да је систем нарушен, доказ су колебања при употреби предлога *у* и *из* односно *на* и *са* када се ради о градским и приградским деловима Новог Сада. Поремећеност система се изванредно огледа у репортажама о новосадским месним заједницама и насељима, које лист *Дневник* објављује недељом, посвећујући свакој по једну целу страну. Како текстове пишу два репортера, разлике у избору предлога би се можда могле објаснити управо на том плану. Међутим, не ради се о томе, или не само о томе, јер поред ауторских написа, у репортажама има и навода из интервјуа званичника месних заједница, а заступљена је и реч грађана. Када се при том има у виду да међу житељима има и староседелаца и оних који то нису, као и то да не припадају сви истој генерацији, онда се разлике у језичким навикама могу, чак морају, очекивати.

3.1. О степену поремећености система најбоље сведоче различити предлози у тематским насловима и репортерским написима у тексту истог репортера и наводима из интервјуа истог лица. То потврђују следећи примери:

НАШИ РЕПОРТЕРИ У ПОДБАРИ
Водоводна и канализациона мрежа на Подбари…
У Подбари је само једна експозитура поште…
Сем тога, на Подбари се налази још један дом здравља…
У инфраструктуру у Подбари улагано је веома мало.
…да учинимо што је могуће више да побољшамо услове живота на Подбари.

И код грађана има колебања између старог и новог, а одступања од старе праксе указују на тенденцију да уз називе делова старог градског центра предлози *на* и *са* потисну предлоге *у* и *из*, нпр.:

На Подбари живим већ 20 година…
Неприхватљиво је да у Подбари, готово у самом центру града, није решено питање канализације.
Од великог броја тршчара на Подбари су остале само две.
Са Подбаре су однели… 130 кубика отпада.
На Салајки живим око 30 година…
Међутим, у Салајки је приметан недостатак правог и великог тржног центра.
У то време је у Салајци било више волара…
Крајем 19. века на Салајки је живело 1.562 становника.
Многе улице на Салајци нису довољно осветљене.
…по имену жупаније Зала из које су се Срби досељавали на Салајку.

О Ротквари ји се све мање говори и још мање пише. Изгледа да се изгубила у месним заједницама које су формиране на њеном тлу. У *Дневнику* су забележена свега три примера, два с предлогом *у* и један с предлогом *на*:

У Ротквари ји је за више тршчара… већ покренут посебан поступак за стављање под заштиту Закона.
Јер, управо у Ротквари ји… сачувано је сећање на најстарије новосадске куће.
Тачније, са Салајке на Ротквари ју.

Како је дошло до овакве ситуације? Разумљиво је да се у старим новосадским породицама говори онако како су говориле раније генерације, те се тако предлози *у* и *из* чувају на подручју старог центра града захваљујући традицији, или можда само навици староседелаца. Становници далеко бројнијих градских насеља уз чије називе стоје предлози *на* и *са,* употребљавају те предлоге за све делове града, без обзира на њихов ранији статус. Висока фреквенција тих предлога допринела је томе да их прихвате и неки данашњи становници Подбаре и Салајке, нарочито они млађи.

3.2. Управо супротна појава, наиме да предлози *у* и *из* потискују предлоге *на* и *са*, запажа се, међутим, код новог насеља Адице и код неких старих насеља „преко канала”, нпр.:

> …и по десет мањих [контејнера] стигло је на Ченеј и Адице.
> Смеће је изношено из ужег дела града, са Телепа и Адица.
> Након расправе прихваћена су нова имена за нове улице у Адицама.
> …прошле недеље је уведен полазак у 6.38 минута из Адица.
> …јер је у плану изградња модерног спортско-пословног центра на Сланој бари.
> …Радници „Чистоће” чистиће и камионима односити смеће са Клисе, Слане баре и Видовданског насеља.
> У Сланој бари је лепо живети.
> Оперативни план у Сланој бари.
> Живот на Ченеју је пријатан…
> Од насељених места смеће су „Чистоћини” радници износили из Петроварадина… и са Ченеја.
> До пре четири године у Ченеју су постојали само нижи разреди. Месни одбор Социјалистичке партије Србије у Ченеју…
> Ових дана су дотрајали контејнери замењени на Шангају…
> Рођена сам у Шангају.
> И у Шангају ничу депоније смећа.
> Смеће се износило из ужег центра града, са Телепа, Адица и из Шангаја.

Могући разлог за појаву предлога *у* и *из* у овој средини јесте сеоски карактер ових насеља, која њихови житељи заправо већ виде као села. У вези с употребом предлога о којима је овде реч, посебно је занимљив случај насеља Шангај, где је потискивање предлога *на* и *са* скоро приведено крају. Нико од његових житеља, говорећи о свом насељу, није употребио те предлоге у разговору са репортерима. Тако је избрисана разлика између новосадског и кинеског Шангаја, разлика која се једноставно исказивала путем различитих предлога.

4. Када су у питању процеси који доводе до промена у језику, ма и у најмањем његовом сегменту, није упутно тврдити да је нешто тачније од нечег другог, нити да је неко више у праву него неко други. У овом тренутку може се поуздано тврдити да се некад предлозима *у* и *из* односно *на* и *са* указивало на разлику између „језгрених” делова града и насеља на његовом подручју. Такође је очигледно да је данас тај систем поремећен, што показују колебања при употреби тих предлога, како на подручју старог градског центра, где предлози *на* и *са* потискују предлоге *у* и *из*, тако и у приградским насељима, где се уместо *на* и *са* појављују предлози *у* и *из*.

А шта сутра? Скоро је извесно да ће се овај процес завршити тако што ће се предлози *на* и *са* ускоро употребљавати за све делове града,

како оне у центру тако и за оне изван њега. Мање је извесно, али је врло вероватно, да ће се предлози *у* и *из* временом проширити на сва приградска насеља, која то више неће бити, јер ће се развити у села односно приградска места.

Draginja Pervaz

NOVI SAD AND PREPOSITIONS – THEN AND NOW

Summary

The paper has analysed the use of prepositions in structures with spatial meaning where the name of one of the boroughs of Novi Sad was used as a localiser. The use of the prepositions *u* and *iz* or *na* and *sa* used to indicate the difference between the „core" parts of the city (Salajka, Rotkvarija, Podbara) and boroughs within its territory (Telep). Today, this system has been disrupted, which can be seen in the fluctuations in the use of these prepositions, both in the area of the old city centre, where the prepositions *na* and *sa* are pushing out the prepositions *u* and *iz*, and in the suburbs, where *u* and *iz* appear instead of *na* and *sa*.

It is almost certain that in the end this process will result in the use of the prepositions *na* and *sa* for all parts of the city, both those in the centre and those outside of it. It is less likely, albeit possible, that the prepositions *u* and *iz* will eventually spread to all the suburbs, which they will no longer be, as they will have developed into villages or outlying districts.

Key words: prepositions, names of boroughs, old city core.

UDK 811.163.41`367.633(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Ивана Лазић Коњик и Мерима Аранитовић
ivana.konjik@gmail.com / amirems@gmail.com

ГДЕ СТАНУЈУ И ОДАКЛЕ СУ НОВОСАЂАНИ И ПЕТРОВАРАДИНЦИ

Сажетак. У раду је испитана употреба одговарајућих предлога уз називе насељених места: Нови Сад и Петроварадин односно уз називе њихових делова при идентификацији места становања односно порекла. Одговори испитаника показују да су за Нови Сад и Петроварадин, као насељена места, те за делове који се налазе у њиховом најужем центру у употреби предлози *у* и *из.* Уз имена новосадских градских насеља најчешће стоје предлози *на* и *са,* док знатна одступања показују насеља Роткварија, Салајка, Подбара, Слана бара, Адице и Шангај. За петроварадинска насеља: Садови, Рибњак, Градић Пејтон, Колоније, Блок 8 знатно чешће се употребљавају предлози *у* и *из* него *на* и *са.*

Кључне речи: предлози *у*, *на*, *из*, *са*, град, називи градских насеља.

1. Уводна разматрања

1.1. Нови Сад и Петроварадин, као две засебне градске општине, обухватају градска и приградска насеља издељена формално у 46 месних заједница.[1] Градски део Новог Сада издељен је неформално на бројна градска насеља (тзв. градске четврти) чији су називи и територијалне границе мање или више познати Новосађанима.[2] Међу њима се, свакако, издвајају она, Новосађанима познатија насеља, која су по времену настанка обично старија, а по површини и броју становника већа, па се у свакодневном говору јављају као уобичајени локализатори споразумевања. То су: Лиман, Детелинара, Центар, Подбара, Салајка, Клиса, Ново насеље, Телеп (углавном обухваћена анкетом у овом раду).[3] Њихови на-

[1] Списак месних заjеацина в. на презентацији http://skupstinans.org/ (организације / месне заједнице).

[2] Детаљан преглед градских четврти Новог Сада в. на http://sr.wikipedia.org/sr/Градске_четврти_Новог_Сада.

[3] Анкетом су обухваћени називи следећих градских насеља: Адице, Бистрица, Грбави-

зиви су по правилу устаљени од оснивања, осим у ретким случајевима званичне формалне промене, која ретко заживи међу грађанима; тако је нпр. Новом насељу тај првобитни назив 1992. званично промењен у Бистрица и зато су у анкети задржана оба назива. Становници Новог насеља, као и други Новосађани, и даље чешће користе назив Ново насеље или само Насеље. У неформалном говору такође се уместо званичног Стари град употребљава готово искључиво назив Центар.

1.2. Раздвојен Дунавом од Новог Сада, првобитно (Петроварадинског или Рацког) Шанца, насталог знатно касније и управо због војног утврђења у њему, Петроварадин се развијао као засебно место, што је и остао све до данас и поред тога што је једна од две градске општине, и што средњошколци, а и многи основци иду у школе у Новом Саду односно у *граду*, где ради и већина запослених. Такво поимање Петроварадина одражава се и у одговорима наших испитаника, и Новосађана и Петроварадинаца, на питање где живе и одакле су.

Најстарији делови Петроварадина су Подграђе и Стари мајур. (Мајур је, на неки начин, локални синоним за сам Петроварадин.) Када желе да нагласе своју припадност месту, као и то да су староседеоци, Петроварадинци често кажу да су Мајурци. У Мајуру се налази школа, амбуланта, општина, пошта, милиција, библиотека, спортска друштва, ватрогасно друштво, а ту је била и велика фабрика „Победа", у којој су радили и многи из Новог Сада.

Становници Петроварадина за неке делове имају и друге називе. Подграђе већина назива Градић, Блок 8 – Колоније, а Петроварадинску аду – Официрац.

Мајур, а делимично и Подграђе, једини су делови Петроварадина са већинским староседелачким становништвом. Велик број породица ту живи дуго, па је друштвена мрежа коју они чине доминантна у односу на досељено становништво. Неке породице генерацијама живе у истој кући, па оне постају и локалне одреднице. Тако ће се у Петроварадину као граница где се завршава Стари мајур чути да је то код Фенца (кућа у Прерадовићевој улици у којој је та породица живела). Познавање таквих детаља у сваком месту даје осећај припадности заједници, а „друштвена мрежа (најједноставније речено друштво у којем се неко креће) спречава језичке промене јер систем одржава у истом стању. Јака социјална мрежа даје јаке локалне облике" (Рајић 2009: 38).

До промене структуре становништва у овом делу града долази, у ствари, зато што је дозвољено зидање стамбених зграда. Тако су у Пре-

---

ца, Детелинара, Камењар, Клиса, Лиман, Ново насеље, Подбара, Ротквариј а, Сајмиште, Салајка, Сателит, Слана бара, Стари град, Шангај и Телеп.

радовићевој улици, на потезу од Шеноине према Блоку 8, са леве стране када се иде од Дунава, почеле да се руше старе куће, битне за историју места, јер су постале превелике и тешко одрживе за њихове власнике. Променом структуре становништва мења се и колективно сећање, губе се трагови онога што је „митологија" одређеног места.

Бочно ширење Петроварадина појачано је деведесетих година, досељавањем становништва из бивших југословенских република. Пошто је земља на ободима места јефтинија, почела су да ничу насеља чији су становници само местом боравка везани за Петроварадин, а послом за Нови Сад. Њихова деца веома често не иду у школу у Петроварадину, што је донекле и разумљиво, јер и даље постоји само једна основна школа, а број становника се вишеструко увећао.

2. Предлошке конструкције с називом града односно с називима његових делова

Пре петнаестак година Драгиња Перваз (1997) је писала о употреби предлога у спацијалним конструкцијама када се као локализатор користи назив дела Новог Сада. На основу примера у новинским текстовима ауторка је констатовала да се у датом тренутку може тврдити да се „некад предлозима *у* и *из* односно *на* и *са* указивало на разлику између 'језгрених' делова града и насеља на његовом подручју", као и то да је „данас тај систем поремећен, што показују колебања при употреби тих предлога, како на подручју старог градског центра, где предлози *на* и *са* потискују предлоге *у* и *из*, тако и у приградским насељима, где се уместо *на* и *са* појављују предлози *у* и *из*". Не очекујемо да се, након непуних 15 година од претходног истраживања (што је за језичке промене изузетно кратак период), стање знатно променило нити да је констатован процес, како је предвидела и Драгиња Перваз, окончан.[4] Уосталом, начин на који је вођено ово истраживање, као и сам корпус, не иду за тим да упореде старо, нити претходно стање у језику и ново. Циљ нам је да на знатно већем и друкчије структурираном корпусу од онога који је користила Драгиња Перваз, добијемо податке о актуелној употреби поменутих предлога уз називе делова града у говору Новосађана и Петроварадинаца, те да на основу задатих параметара покушамо да објаснимо неке од примећених тенденција (да уочимо међусобну зависност одговарајућих параметара и

[4] Уп. Д. Перваз: „Скоро је извесно да ће се овај процес завршити тако што ће се предлози *на* и *са* ускоро употребљавати за све делове града, како оне у центру тако и за оне изван њега. Мање је извесно, али је врло вероватно, да ће се предлози *у* и *из* временом проширити на сва приградска насеља, која то више неће бити, јер ће се развити у села односно приградска места" (у овом зборнику: стр. 67–68)

језичког стања уколико она постоји). Добијени подаци, такође, моћи ће да послуже за евентуална будућа упоређивања старог и новог.

Истраживање је засновано на анкети којом је, између осталог, испитивана употреба предлога уз назив за део града у Новом Саду и Петроварадину у којем неко живи (*у*/*на* + назив) и из којег је неко (*из*/*са* + назив). Испитаницима су понуђени називи делова града, а од њих се очекивало да у одговарајућој колони упишу начин на који би исказали дато значење, тј. предлог који би употребили. У анкети су узети у обзир следећи параметри: пол, старост, степен образовања и порекло, од којих су за ово истраживање најрелевантнији старост и порекло, у мањој мери степен образовања. Прикупљени одговори су статистички обрађени, уз вођење рачуна о поменутим параметрима (прецизни бројчани подаци и проценти углавном нису навођени, будући да нису сви испитаници одговорили на постављена питања, те да је један број испитаника давао одговоре само за поједина градска насеља, што може, такође, бити значајно).

Делови Новог Сада и Петроварадина су обрађивани посебно будући да се Петроварадин у свести Новосађана концептуализује као засебно насеље, град за себе, издељен на сопствена насеља (градске четврти), иако административно представља део Новог Сада. Отуда су и резултати у раду посебно представљени.

2.1. *Резултати истраживања: где станују и одакле су Новосађани*

Употреба предлога уз назив града (Нови Сад) доследна је и потпуно стабилна. Сви испитаници су одговорили да неко живи *у* Новом Саду и да је неко *из* Новог Сада. Дакле, за град као насељену целину (насеље), уобичајена је употреба предлога *у* и *из*.

Ситуација са деловима града (градским насељима, четвртима), међутим, другачија је. Анализирана је употреба предлога за 17 градских насеља.[5] Стабилну употребу предлога показују следећа градска насеља: Грбавица, Детелинара, Камењар, Клиса, Лиман, Ново насеље, Сајмиште, Сателит и Телеп. За ова насеља, са малобројним изузецима (неколико случајева), у употреби су предлози *на* и *са*. Стабилна употреба предлога јавља се, такође, и уз називе Стари град и Центар уз које се готово редовно употребљавају предлози *у* и *из*. Мања колебања забележена су за градска насеља Бистрица, Подбара, Салајка и Слана бара, уз која се углавном употребљавају предлози *на* и *са*, али се може чути и употреба предлога *у* и *из*: однос употребе предлога *на* и *са* према *у* и *из* за Бистрицу је 5:1, за Подбару 8:1, за Салајку 4,5:1, за Слану бару 3:1. Однос употребе предлога *у* и *из* према *на* и *са* за Шангај је 7:1. Дакле, уз називе ових на-

[5] В. напомену 3.

сеља и даље се чешће употребљавају предлози *на* и *са* (односно *у* и *из* за Шангај), али ни употреба друга два предлога није ретка. За насеља Адице и Ротквариј а може се утврдити да је употреба предлога нестабилна, будући да се подједнако често употребљавају обе варијанте, те се једино може констатовати превага предлога *у* и *из* за Адице (1,5:1), а *на* и *са* за Ротквариј у (1,8:1).

Што се тиче односа задатих параметара у анкети према добијеним резултатима, тј. употребној норми, за ово истраживање најрелевантнији је параметар порекла, евентуално се још може говорити о утицају параметра старости.

2.1.1. *Параметар порекла*

Однос броја анкетираних староседелаца према досељенима износи 2,5:1, тј. анкетиран је већи број староседелаца него досељеника. За овај део истраживања било би боље да је тај број подједнак, али се и овако могу уочити одређене тенденције. Навешћемо податке. За насеља Лиман и Клиса није забележен ниједан случај употребе предлога *у* и *из*, нити у говору староседелаца нити у говору досељеника. За насеље Детелинара забележена су само два одговора да је неко *из* Детелинаре, оба од стране досељеника; за насеље Сателит – три одговора да је неко *из* Сателита, такође, сва три од стране досељеника. За насеље Сајмиште – два одговора су да неко живи *у* Сајмишту и три да је неко *из* Сајмишта, све у говору досељеника; за Грбавицу – један одговор да неко живи *у* Грбавици и пет одговора да је неко *из* Грбавице, такође, све у говору досељеника. За насеље Камењар један испитаник (староседелац) употребио је предлог *у*, а по два испитаника (староседоци и досељеници) предлог *из*; за Телеп – по један испитаник предлог *у,* а укупно три испитаника предлог *из* (два староседеоца, један досељеник); за Ново насеље – укупно три испитаника предлог *у* (један староседелац, два досељеника), пет испитаника предлог *из* (3+2); за Стари град осам испитаника – предлог *на* (6+2), осам испитаника предлог *са* (6+2). Дакле, за насеља која показују стабилну употребу предлога, мања одступања се углавном јављају у говору досељеника.

За насеље Бистрица одступања од устаљене употребе предлога *на*/*са* чешћа су у говору досељеника него староседелаца (26% анкетираних досељеника употребљава предлоге *на* и *са* наспрам 13% староседелаца); за Подбару, такође, у говору досељеника (15% досељеника према 7% староседелаца); за Салајку и Слану бару тај број је подједнак (Салајка: 17% и досељеника и староседелаца употребљава предлоге *у*/*из*; Слана бара: 18%: 21%). За насеље Шангај већи број досељеника употребљава предлоге *на*/*са* (19%:9%). Према наведеним подацима, и за насеља код којих

су израженија колебања у употреби предлога одступања су већа у говору досељеника. Треба истаћи да на појаву колебања у употреби предлога за ова насеља осим параметра староседелац / досељеник утичу и неки други, појединачни фактори, нпр. нестабилност самог назива за део града у говору Новосађана (нпр. за назив Бистрица, што потврђују и појединачни случајеви употребе назива у множинском облику: *у Бистрицама*, *на Бистрицама*, *са Бистрица*, наспрам чешћег *на Бистрици / са Бистрице*), слабија познатност појединих делова града међу Новосађанима (Слана бара, Шангај), на шта упућује и чињеница да у немалом броју анкета поједина поља нису попуњена.

За насеље Адице употреба предлога *у*/*из* у односну на предлоге *на*/*са* чешћа је у говору досељеника (76%) него староседелаца (55%). То показује да је овај део града ипак познатији староседеоцима него досељенима у Нови Сад, премда га, сходно употреби предлога, и једни и други концептуализују као издвојено, приградско насеље (досељеници у већој мери). За Ротквариј, употреба предлога *на*/*са* подједнако је честа у говору досељеника и староседелаца (65%), тј. подједнако често од употребе ових предлога одступају и досељени и староседеоци.[6]

2.1.2. *Параметар старости*

Не може се уочити јасна зависност употребе предлога од овог параметра. Евентуално се може говорити о тенденцијама да млађе становништво (група 15–25) и старије староседелачко становништво (групе 55–65 и 65 и више) показују израженија одступања од уобичајене говорне норме. За млађе становништво ова појава могла би се објаснити управо младошћу, те недовољним познавањем свих делова Новог Сада и, сходно томе, ређом употребом у говору, што се приликом испуњавања анкете испољило у несигурности, неиспуњавању свих поља и усменом коментару да не знају јер не користе. За старије староседелачко становништво и оно које је насељено у овим деловима града, то се односи углавном на насеља Салајку, Ротквариј и Подбару. Наиме, ова насеља су некада представљала једине и централне делове Новог Сада, а уз њих су се редовно употребљавали предлози *у*/*из*, што се у говору старијих Новосађана, нарочито староседелаца, и даље чува, иако се данас уз називе ових насеља чешће употребљавају предлози *на*/*са*, како је показала наша анкета (уп. и Перваз 1997).

[6] Учесталост употребе назива Ротквариј у неформалним ситуацијама и колебања у употреби предлога *у/на* и *из/са* показују како промена урбанистичког плана града утиче на уочавање и именовање градских четврти. Ротквариј Новосађани данас деле на део око Житног трга, зграде МУП-а и десну страну Булевара ослобођења; неко станује *код Социјалног, Супа, десно од Булевара када се иде према станици.*

2.2. *Резултати истраживања: где станују и одакле су Петроварадинци*
Предлог *у* уз име Петроварадин употребљавају сви анкетирани Петроварадинци, осим једног, а предлог *са* наместо *из* само два анкетирана;[7] исте одговоре дали су и новосадски испитаници, на основу чега се може закључити да обе анкетиране групе сматрају Петроварадин засебним местом у односу на Нови Сад. Примери забележени изван анкете показују да предлог *на* спорадично користе тек досељени, међу њима већином студенти који у Петроварадину налазе привремени смештај. Може се претпоставити да они Петроварадин доживљавају као једно од удаљенијих новосадских насеља или да начин идентификације просторних односа са Петроварадинске тврђаве преносе и на сам град. Питање је да ли такви примери треба да се јављају у новинским текстовима и телевизијским вестима, где се може прочитати и чути да се нешто десило *на* Петроварадину.

Петроварадин нема класичан центар града, да би се могло говорити о ближем или удаљенијем насељу у односу на једну тачку. Пошто је Мајур, као центални део у додиру са скоро свим деловима Петроварадина, може се говорити о некој врсти равноправности у односу на њега као централну тачку.

Употреба предлога *у*/*из* и *на*/*са* у одговорима на питања о деловима Петроварадина уједначена је у изразито високој мери. На питање *где живе* анкетирани одговарају: *у* Мајуру (ретко *у* Старом мајуру или Новом мајуру), а на питање одакле су: *из* Мајура (61 : 4), *у* Градићу и *из* Градића (59; 59 : 1), *у* Садовима и *из* Садова (58 : 2; 59 : 1), *у* Рибњаку и *из* Рибњака (49 : 10; 46 : 10), *у* Градићу Пејтону, или само Пејтону и *из* Градића Пејтона (54 : 4; 51 : 4), *у* Колонијама, или Колонији и *из* Колонија (47 (4) : 4 (1); 49 : 7), *у* Блоку 8 и *из* Блока 8 (51 : 11; 51 : 5).

За делове града који нису били обухваћени анкетом добијени су следећи одговори: *на* Транџаменту, *на* Мишелуку, *на* Татарском брду, *на* Буковачком путу. Употреба предлога *на* уместо *у* у овим примерима мотивисана је тиме што су ови делови на вишој надморској висини од Мајура и Градића као средишњих и најстаријих делова Петроварадина, и што су од њих удаљени, те се третирају као насеља.

[7] Укупно су анкетирана 73 становника Петроварадина, 40 женског и 33 мушког пола; од тога према параметру узраста – 48 одраслих и 25 деце; двоје најстаријих испитаника рођено је 1930. године, при томе испитаник живи од рођења у Петроварадину, а испитаница од 18. године, а до тада је живела у Мошорину. Већина деца рођена је 1999. године. Међу одраслима 10 су пензионери, троје студенти, једна је домаћица, а остали су запослени. Међу запосленима већина има завршену средњу и вишу школу, а 8 факултет. Према параметру порекла 24 је из Петроварадина, а њима се, с обзиром на место рођења (села у близини Новог Сада или неког другог места у Војводини) и време досељавања у Петроварадин, може прикључити још 14. Само једно од 25 деце живи у Петроварадину тек годину дана, а досељено је из Пријепоља.

3. Закључна запажања

3.1. На основу представљених резултата истраживања може се констатовати следеће.

За Нови Сад и Петроварадин као насељена места у употреби су предлози *у* и *из*. За центар града, тј. градско насеље на њиховим подручјима (Стари град / Центар; Градић, Мајур), у употреби су, такође, предлози *у* и *из*. За новосадска градска насеља претежено су у употреби предлози *на* и *са*; знатна одступања показују насеља Ротквариија, Салајка, Подбара, Слана бара, Адице и Шангај. За петроварадинска насеља знатно чешће се употребљавају предлози *у* и *из* него *на* и *са* (Садови, Рибњак, Градић Пејтон, Колоније, Блок 8). Употреба предлога *на* и *са* за Транџемент, Мишелук, Татарско брдо и Буковачки пут двоструко је мотивисана: надморском висином и удаљеношћу од средишњих делова града.

3.2. Ранија истраживања показују да су некада за Ротквариију, Салајку и Подбару у употреби били једино предлози *у* и *из* (Перваз 1997), што је објашњено чињеницом да су Подбара, Салајка и Ротквариија чинили језгро града, да нису били само његови делови, већ сам град Нови Сад, те су се уз њих природно употребљавали предлози који се користе када су у питању насеобине са статусом места. Одговори испитаника у анкети, као и непосредан разговор са њима у току анкете, показао је да су називи за ова стара градска насеља, као и сама насеља, данас све мање познати Новосађанима, нарочито оним млађим. Збирна именовања попут Алмашки крај за Подбару и Салајку,[8] и Роткварски крај за Ротквариију, готово да више нису у употреби. Ови делови града се више не доживљавају као градски центар, премда су то били, што јасно показује и употреба предлога, будући да се за сам Центар (Стари град) и даље најчешће користе предлози *у*/*из*. Промене су иницране, пре свега, нејезичким факторима, територијалним и демографским порастом града, измењеном концептуализацијом центра и периферије, што се на плану језика одразило потискивањем предлога *у*/*из* у корист предлога *на*/*са*. Дакле, предлози *на* и *са* користе се по правилу за градска насеља. С друге стране, за приградска насеља, будући да нису део града и да се доживљавају као засебна насељена места (села), у употреби су предлози *у* и *из*. Управо се колебања у употреби предлога уз градска насеља Адице и Шангај и у мањој мери Слана бара, тј. потискивање предлога *на*/*са* у корист предлога *у*/*из*, могу објаснити сличношћу по структури или удаљености са приградским насељима, па их и Новосађани у говору доживљавају и третирају као приградска насеља (уп. и Перваз 1997).

[8] Назив је настао по становницима односно досељеницима из села Алмаша, који су око 1718. год. населили овај крај.

Уједначеност у идентификацији делова Петроварадина може се објаснити његовом величином и положајем. У њему нема типичног центра града око којег су распоређени остали, а у односу на Тврђаву сви стари делови су у низини.

3.3. На крају, може се констатовати следеће. Према говорној норми Новосађана предлози *у* и *из* користе се када су у питању насељена места (град, село, приградско насеље), као и центар насељеног места (града). За градска насеља (градске четврти) у употреби су предлози *на* и *са*, осим када се градско насеље из било ког разлога концептуализује и поистовећује са приградским насељем. Према говорној норми Петроварадинаца и Новосађана Петроварадин је засебно место, а не новосадско насеље, а његова насеља чине чврсту целину *у* којој се живи и *из* које се потиче.

ЛИТЕРАТУРА

Перваз, Драгиња (2011). Нови Сад и предлози – некад и сад. (У овом зборнику).

Рајић, Љубиша (2009). Градски говори. У: *Говор Новог Сада. Св.1: Фонетске особине.* (ур. Ж. Бошњаковић). Нови Сад : Филозофски факултет. 31–46.

Ivana Lazić Konjik, Merima Aranitović

WHERE DO RESIDENTS OF NOVI SAD LIVE
AND WHERE DO THEY COME FROM?

Summary

This paper has investigated the use of the prepositions *u* and *na* to identify the place of residence as well as *iz* and *sa* to identify the place of origin used with the names of Novi Sad and Petrovaradin and the names of their parts.

According to the spoken norm in Novi Sad, the prepositions *u* and *iz* are used with the names of towns, villages and suburbs as well as with the city centre. The prepositions *na* and *sa* are used with parts of the city (city quarters), except when, for some reason, that part becomes conceptualised and is equated with a suburb.

According to the spoken norms of residents of Petrovaradin and Novi Sad, Petrovaradin is a separate place and not a part of Novi Sad, and its own parts are firm units and thus the prepositions *u* and *iz* are used.

Key words: prepositions *u*, *na*, *iz*, *sa*, city, names of city parts.

UDK 811.163.41`373.6(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Гордана Штасни и Милан Ајџановић
gordanastasni@yahoo.com / ajdzanovic@neobee.net

СТАНОВНИЦИ НОВОГ САДА И ПЕТРОВАРАДИНА: ДЕРИВАЦИОНИ МОДЕЛИ ЕТНИКА И УПОТРЕБНА НОРМА

Сажетак. У раду су испитани деривациони модели у именовању становника Новог Сада и Петроварадина односно њихових четврти. Истраживање је спроведено на грађи добијеној на основу одговора новосадских говорника различитог порекла, пола, узраста и образовања. Имена становника формирају се деривационим средствима, перифрастичним и синтагматским конструкцијама и множинским облицима именице мушког рода с колективним значењем. Мањи број деривационих модела односно устаљени називи говоре о стварној употребној вредности одређених деривата. Најстабилније форме су плурални облици са колективним значењем за које се везују и одређени културни кодови. Разноврсност творбених модела сведочи о непостојећој или ниској употребној вредности, али указује на језичку креативност испитаника и спремност за експериментисање.

Кључне речи: етник, деривациони модел, суфикс, творбена основа, синтагматска конструкција, перифрастична конструкција.

1. Уводне напомене[1]

1.1. Унутар ономастичког система специфичну лексичку групу представљају *етници* – имена становника насељених места (*Београђанин*, *Ваљевац*, *Крушевљанин*, *Нишлија*). Уобичајена је идентификација па и именовање становника према месту (град, село, регион, држава, па и континент) у којем особа живи, док је нешто другачија номинација особе према називу градске четврти. Етнике као ономастичку категорију карактеришу моноонимност и мултиреференцијалност, тј. особина да се једним именом упућује на већи или веома велик број особа (Шипка 1998).

Деривациони процеси који за резултат имају име становника неке градске четврти могу бити мотивисани како социјалним разлози-

[1] Ове уводне напомене односе се и на рад који је такође посвећен етницима под насловом *Како ученици именују становнике Новог Сада*.

ма – потребом да се особа именује према припадности ужој друштвеној заједници, тако и културолошким – потребом становника појединих градских четврти да буду лако препознатљиви јер се за њих везују одређени културни кодови. Није занемарљив ни психолошко-социјални утицај, стога није редак случај да се називима, и то у плуралној форми са колективним значењем, именом становника одређене градске четврти изражава позитиван односно негативан став шире друштвене заједнице. Према мишљењу Данка Шипке, „питање издвајања елемената збиљности на које упућују властита имена првенствено је … онтолошки и социјалнопсихолошки проблем" (Шипка 1998: 119).

У раду је овај проблем првенствено сагледан са становишта творбе речи, са намером да се утврде деривациони модели којима су именовани становници новосадских градских четврти. Градски хороними, тј. називи делова града (Шипка 1998: 123), у посматраном материјалу у функцији су мотивне речи, а деривати којима се именују њихови становници у улози су мотивисане речи. За ово истраживање, у првом реду, занимљив је семантичко-деривациони однос између мотивне и мотивисане речи, а посебно семантичко-деривациони потенцијал хоронима.

1.2. Грађа за ово истраживање, која је прикупљена на основу анкете спроведене међу новосадским говорницима, систематизована је према узрасту, образовању и полу испитаника односно према њиховом пореклу.[2] Међутим, грађа показује да наведени параметри нису директно утицали на начин именовања становника градских четврти, будући да се у свим узрасним и образовним структурама испољава веома велика разноврсност у навођењу имена.

1.3. Сматра се да је главни критеријум за одређивање етника назив који су становници тога места сами наденули. Тај се назив не мора поклапати с творбеним правилима, и не мора бити образован најфреквентнијим моделом. У овом случају основни критеријуми за процену употребне норме деривационих модела били су:

1) број именовања у односу на укупан узорак (анкетирано је 75 испитаника досељених у Нови Сад и 159 рођених у Новом Саду, што даје укупан узорак од 234 исиптаника);

2) фреквенција појављивања деривационих модела односно појединих творбених елемената у именима становника новосадских градских четврти;

[2] Контролни корпус чинили су: *Глас јавности*, 14. 9. 2006; *Грађански лист*, 10. 5. 2008; *Грађански лист*, 8. 3. 2009; *Грађански лист*, 9. 3. 2009; *Дневник*, 14. 9. 2008; *Дневник*, 15. 3. 2007; http://en.wikipedia.org/; http://wikimapia.org; http://www.b92.net/; http://www.blic.rs/; http://www.dominomagazin.com; http://www.srbijasport.net; http://www.vojvodinacafe.rs; www.fkvojvodina.com/forum.

3) разноврсност творбених и других модела у оквиру именовања истог ентитета (становника и становнице једне градске четврти).

2. Деривациони модели у именовању становника Новог Сада и новосадских градских четврти

2.1. *Нови Сад и његови становници*

Испитаници су у врло високом проценту именовали становнике Новог Сада (у укупном узорку од 234 испитаника, 52 [22%] нису именовала становника, а 56 [24%] становницу Новог Сада). У мотивној функцији је дволексемски[3] назив града *Нови Сад*, а његов је дериват композита са спојним вокалом *о* и суфиксом *-јанин*, ређе са редукованом нестандардном варијантом *-јан*, што резултује обликом *Новосађанин / Новосађан*. На творбеном шаву извршено је јотовање (финално *д* у творбеној основи и иницијално *ј* у суфиксу дају *ђ*).

Моциона именица женског рода *Новосађанка* настала је суфиксацијом од творбене основе именице мушкога рода *Новосађан* према *Новосађанин* са суфиксом *-ка*.[4] У укупном узорку само је један испитаник именовао становницу Новог Сада обликом *Новосаткиња*. Дериват је директно мотивисан именом града (Нови Сад < *Новоса<u>т</u>киња*) и изведен је од сложене творбене основе и суфиксом *-киња*, са извршеном гласовном променом једначења сугласника по звучности (алтернација *д : т*). Овај дериват у савременом језику има статус хапакса.

Из приложеног се види да је у образовању именица мушког рода суфикс *-јанин / -јан* без конкуренције,[5] као што је то суфикс *-ка* у творби именица женског рода. Такође, с обзиром на уједначена творбена решења испитаника, може се закључити да се деривати *Новосађанин* и *Новосађанка* могу сматрати нормативно прихватљивим формама без конкурентних облика.

---

[3] Поред овог у стручној литератури су и други називи попут: вишечлани назив (Бабић 1986: 37), фразна лексема (Прћић 1997: 126), вишечлана лексема (Недељков 2002) и др.

[4] Према Бабићу, разлози за скраћивање веома су различити, али су код многих основа веома очити: основа се скраћује да се боље прилагоди за творбу, да етник буде краћи, да се избегне нагомилавање непчаних сугласника и сл. (Бабић 1986: 205).

[5] Према закључцима И. Клајна, суфикс *-(ј)анин* семантички је веома уједначен јер има практично само једно значење: ‘становник места означеног именицом у основи’ (Клајн 2003: 92).

НОВИ САД	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Новосађанин	49 (65%)	Новосађанка	54 (73%)
	Новосађан	6		
Од укупно 75		55 (73%)		54 (73%)
рођени у Новом Саду	Новосађанин	111 (70%)	Новосађанка	123 (77%)
	Новосађан	16	Новосаткиња	1
Од укупно 159		127 (80%)		124 (78%)
Од укупно 234		182 (78%)		178 (76%)

2.2. *Становници Адица*[6]

Адице се налазе на периферији Новог Сада, на крајњем западном делу урбаног градског подручја. Ово је насеље првобитно настало као дивље у време масовног и стихијског досељавања становништва у Војводину између 1950. и 1960. године. Мигранти су долазили највише из различитих делова централне Србије, Босне и Херцеговине и из многих места у Војводини. Данас Адице имају нешто мање од 8.000 становника.

Назив овог насеља омеђеног Дунавом са јужне стране несумњиво је мотивисан његовим географским положајем, те је у основи именица *ада* турског порекла са значењем ‘речно или језерско острво’. Облик *Адице* настао је додавањем суфикса *-ица* у плуралној форми,[7] што по свој прилици указује на то да је датих острва било више.

Половина анкетираних именовала је становнике Адица облицима *Адичанин* и *Адичанка*. Творбена основа са палатализованим финалним консонатом *ц* и суфиксом *-анин* представља деривациони модел који се може сматрати прихватљивим како са становишта норме тако и са становишта употребе (Адич + -анин).[8] *Адичан* је други, такође фреквентан, творбени модел у именовању становника Адица. Не може се у потпу-

[6] Градске четврти биће навођене азбучним редом.

[7] Суфикс *-ица* се најчешће користи за извођење деминутива и хипокористика, и као моциони суфикс, мада се јавља и у творби лексема са терминолошким и другим значењима. Имена насељених места са овим суфиксом могу указивати, с једне стране, на ширење семантичко-деривационог потенцијала суфикса *-ица* и, с друге, на процес преношења имена с једног ентитета на други по метонимијском моделу (семантичка деривација).

[8] И. Клајн наводи и сложени суфикс *-чанин* који је могао постати од *-(ј)анин* на два начина: или перинтеграцијом, по аналогији са изведеницама у којима *ч* потиче од финалног *к* (*Ријечанин, Личанин, Паланчанин*) односно *ц* (*Шапчанин, Лесковчанин*), или од постојећих облика на *-(а)ц* којима је накнадно додато и *-(ј)анин* (*Ваљевац → Ваљевчанин*) (Клајн 2003: 94).

ности одбацити могућност да је овај облик настао извођењем са суфиксом *-ан*, при чему и у овом случају сматрамо да је палатализовано *ч* финални део творбене основе, а не иницијални део суфикса: Адич + -ан. Ипак, будући да међу неколико различитих значења овог суфикса нема и етника (Клајн 2003: 38), склонији смо да облик *Адичан* сматрамо редукованом нестандардном варијантом етника *Адичанин*.

Моциона именица *Адичанка* настала је од скраћене основе именице мушког рода *Адичан* према *Адичанин*[9] са суфиксом *-ка*. Овај облик еквивалентан је именицама мушког рода: *Адичанин*, *Адичан*. Други облици са јединачном фреквенцијом обично се реализују у пару: *Адићанин* и *Адићанка*, *Адичар* и *Адичарка*, *Ађанин* и *Ађанка*.

Евидентна је разноврсност решења у оквиру деривационог модела творбена основа мотивне именице Адице + суфикс. Јављају се различити суфикси: *-анин, -ан, -ар*; долази до измена у творбеној основи: скраћење у облику *Ађанин* (Ад- + -јанин < Ађанин). Управо ови подаци говоре о постојању деривационог потенцијала, с једне стране, и слабијој норми, односно употребној вредности постојећих облика, с друге стране. И у овом случају суфикси *-анин* (м. р.) и *-ка* (ж. р.) остају без конкуренције, нарочито суфикс *-ка*, који се јавља у свим забележеним моционим супстантивима.

АДИЦЕ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Адичанин	25 (33%)	Адичанка	33 (44%)
	Адичан	8 (11%)		
	Ађанин	1		
	Адићанин	1	Адићанка	1
Од укупно 75		35 (47%)		34 (47%)
рођени у Новом Саду	Адичанин	67 (42%)	Адичанка	79 (50%)
	Адичан	19 (12%)		
	Адичар	1	Адичарка	1
	Ађанин	1	Ађанка	1
Од укупно 159		89 (56%)		81 (51%)
Од укупно 234		124 (53%)		115 (49%)

2.3. *Становници Бистрице / Новог насеља*

Ова новосадска градска четврт првобитно је била позната (само) под именом Ново насеље, да би 1992. назив Бистрица у званичној употреби

[9] Опредељујемо се за овакву творбену интерпретацију с обзиром на то да облик *Адичанин* сматрамо прихватљивијим од облика *Адичан*.

заменио дотадашњи. Увођење новог имена правдано је чињеницом да је на територији коју данас заузима ова градска четврт својевремено, у 15. и 16. столећу, постојало истоимено село насељено Србима. Ипак, чак и после скоро 20 година од ове промене, назив Бистрица, и поред свог несумњивог историјског престижа, у свакодневној комуникацији Новосађана веома је редак и може се рећи да никада није у потпуности прихваћен.

Иначе, сасвим прозиран назив Ново насеље говори о релативно скоријем датуму настанка ове градске четврти: прве куће изграђене су 1957. године, да би убрзо дошло до снажне урбанизације која је резултирала тиме да је овај део Новог Сада данас један од најурбанијих, а са својих 36.000 житеља и један од најмногољуднијих градских делова.

Када се пак ради о етимологији званичног назива *Бистрица*, нема сумње да је у основи овог градског хоронима, иначе са читавим низом имењака како међу другим градским четвртима у Србији тако и међу засебним насељима,[10] придев *бистар, -тра, -тро*.[11] Констатовано је у литератури да изведенице са придевском творбеном основом и суфиксом *-ица* могу значити како жива бића тако и предмете са особином исказаном у основи. Могуће је да је по аналогији са лексемама *црница* или *равница*, истоврсним деривационим моделом са којима се може довести и у појмовну везу, настао и облик *Бистрица.*[12]

Половина испитаника, досељених у Нови Сад и рођених у њему, именовала је становнике Бистрице. И овога пута најфреквентнији су облици изведени суфиксом *-анин*: *Бистричанин* (Бистрич- + анин), док је оних са суфиксом *-ан*, односно оних које можемо сматрати и редукованом варијантом првог облика, у знатно мањем броју: *Бистричан* (Бистрич- + -ан). Одговарајући моциони еквивалент изведен је, такође, суфиксом *-ка* од скраћене основе именице *Бистричанин* (Бистрчан- + -ка). Именица у женском роду еквивалент је супстантивима *Бистричанин* и *Бистричан*. Појединачни примери указују на могућност другачијих деривационих решења, али она немају употребну вредност и представљају вид језичког експеримента. И у овом случају оне се дају у пару (*Бистровац* и *Бистровка*, *Бистрићанин* и *Бистрићанка).*

[10] Само у Републици Србији истоимена насеља постоје у општинама Лазаревац, Лепосавић и Црна Трава.

[11] У *Речнику српскога језика* (2007) забележен је апелатив *бистрица* са следећим значењима: 1. (често у атрибутској служби уз им. ж. рода) 'бистра течност (обично вода или ракија'; 2. в. 'бистрик (а)'. *Бистрик* је пак а. 'место у реци или потоку где је вода бистра'; б. 'место у бари, мочвари које није обрасло трском, шеваром.'

[12] Друго је питање, међутим, која је сема мотивног придева искоришћена приликом деривације.

БИСТРИЦА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Бистричанин	31 (41%)	Бистричанка	35 (47%)
	Бистричан	5		
Од укупно 75		36 (48%)		35 (48%)
рођени у Новом Саду	Бистричанин	69 (43%)	Бистричанка	89 (56%)
	Бистричан	19 (12%)		
	Бистровац	1	Бистровка	1
	Бистрићанин	1	Бистрићанка	1
Од укупно 159		91 (57%)		91 (57%)
Од укупно 234		127 (54%)		126 (54%)

Само је четвртина испитаника дала одговор на питање како се именују становник и становница Новог насеља. Овај показатељ, као и подаци о ниској фреквенцији и различитим творбеним решењима испитаника, говоре о томе да сви деривирани супстантиви, и у мушком и у женском роду, немају стварну употребну вредност. Оваквом деривационом сликом потврђује се још једно правило: облици који имају употребну вредност по правилу немају праве конкуренте, али у случају када не постоји навика да се становници именују према насељу у коме живе, јављају се прави конкурентни деривациони модели: *Новонасељак* и *Насељчан* са фреквенцијом (2)[13], *Насељац* и *Насељанин* (1); *Новонасељеница*, *Насељчанка* и *Насељанка* (1); *Новонасељка* (9) и *Новонасељанка* (10).

Модели са уобичајеним суфиксима за ову семантичко-деривациону категорију (-*чанин*, -[*а*]*ц*; -*ка*) јављају се као најфреквентнији и стога су потенцијално прихватљива творбена решења, а сви остали облици, иако понеки имају фреквенцију и вишу од 1, сматрају се хапаксом, тј. језичким експериментом.

Када је у мотивној функцији вишечлани топоним, постоје различити начини за извођење етника, што се одражава на врсту и бројност деривационих модела. Једном се изводе од једног члана, најчешће именичког (*Насељанин*, *Насељчан*, *Насељац*),[14] али се творе и сложено-суфиксалном творбом од оба члана (*Новонасељчанин*, *Новонасељанин*, *Новонасељац*, *Новонасељчан*, *Новонаселац*), па и композицијом са осамостаљеним и лексикализованим другим сложеничким делом који је, уз могућу пејоративну нијансу, мотивисан лексемом *село* (*Новонасељак*).[15] Знатно

[13] У загради је наведен број појављивања.

[14] Ово би могло бити и од скраћеног, колоквијалног назива *Насеље*, иначе веома честог у говору Новосађана.

[15] Значајна је Бабићева напомена о правилима за творбу етника од вишечланих топонима: „Ако етник није опћенито познат, бит ће, чини се, економичније загледати у приручник, него тражити исцрпна правила” (Бабић 1986: 205).

се ређе етник, о чему сведочи и наша грађа, твори од атрибутивног члана вишечланог топонима, за шта је основни критеријум значење, што је већ и констатовано у литератури: „То се обично догађа када је атрибут значајнији, разликовнији и сл.” (Бабић 1986: 205).

НОВО НАСЕЉЕ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Новонасељац	9 (12%)	Новонасељка	6 (8%)
	Новонасељчанин	4 (5%)	Новонасељчанка	3 (4%)
	Новонасељанин	4(5%)	Новонасељанка	5 (7%)
	Новонаселац	1	Новонасељеница	1
	Новонасељчан	1		
	Насељчанин	1	Насељчанка	1
	Насељанин	1	Насељанка	1
Од укупно 75		21 (28%)		17 (23%)
рођени у Новом Саду	Новонасељанин	3 (2%)	Новонасељка	9 (6%)
	Новонасељац	5 (3%)	Новонаселка	1
	Новонаселац	1		
	Новонасељчан	8 (5%)		
	Новонасељчанин	11 (7%)	Новонасељчанка	17 (11%)
	Новонасељак	2 (1%)	Новонасељанка	10 (6%)
	Насељчан	2 (1%)	Насељчанка	2
	Насељац	1		
	Насељанин	1	Насељанка	1
Од укупно 159		34 (21%)		40 (25%)
Од укупно 234		55 (23%)		57 (24%)

2.4. *Становници Грбавице*

Почетком шездесетих година прошлог века на насутим мртвајама Дунава никла је Грбавица. Ради што брже изградње, пројекат овога насеља, као и само име, пресликани су са тек завршеног истоименог насеља у Сарајеву. Тако је радни назив стамбених планова прихваћен међу грађанима као име за тај део града. Грбавица је изграђена на алувијалној тераси Дунава, са надморском висином од 76 до 78м. На нижим деловима лежи на засутим мртвајама Дунава, а на вишим на обалским гредама, тако да је само симболично „грбава”. Данас се ова градска четврт све више урбанизује и мења своју физиономију док се породичне куће повлаче пред стамбеним зградама.

Назив ове градске четврти етимолошки је сасвим прозиран – придевска основа *грбав-* и суфикс *-ица,* који је настао по истом деривационом моделу као назив *Бистрица*.

Иако су испитаници покушали да именују становнике Грбавице, низак проценат понуђених решења, као и реализоване творбене варијанте, указују само на могућност номинације, али не и на њихову стварну употребну вредност. Грађа показује да су поједини облици фреквентни, што се може протумачити јаким утицајем аналогије са претходним моделима и већ наведеном констатацијом о значењу деривата изведеним суфиксом -(*ј*)*анин*.[16] Исто важи и за именовање становница ове градске четврти.

ГРБАВИЦА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Грбавчанин	16 (21%)	Грбавичанка	23 (31%)
	Грбавичанин	3 (4%)		
	Грбавичан	8 (11%)	Грбавчанка	5 (7%)
Од укупно 75		27 (36%)		28 (36%)
рођени у Новом Саду	Грбавичанин	33 (21%)	Грбавичанка	43 (27%)
	Грбавчанин	18 (11%)	Грбавчанка	18 (11%)
	Грбавчан	6 (4%)		
	Грбавац	4 (3%)	Грбавка	1
Од укупно 159		61 (38%)		62 (38%)
Од укупно 234		88 (38%)		90 (38%)

2.5. *Становници Детелинаре*

Почетком двадесетих година 20. столећа подручје данашње Детелинаре било је неизграђена површина претежно засејана детелином, чиме је мотивисан и назив овога насеља. Пре Другог светског рата овај крај је на мапама био означен као Иванданско насеље. Данас се ово насеље дели на Стару и Нову Детелинару, при чему се оба дела, тамо где је то могуће, убрзано додатно урбанизују. Према неким подацима, цела Детелинара данас има око 30.000 становника.

У називу *Детелинара* налази се, дакле, именичка творбена основа којој је придружен суфикс -*ара*. Према Клајновом запажању, суфикс -*ара* најпродуктивнији је у извођењу именица са значењем места или просторије.[17] Међутим, и овај суфикс показује тенденције ка ширењу значења деривата у чијој творби учествује. Уобичајено је да се деривати са зна-

[16] Јављају се творбени модели са пуном основом и суфиксима -*анин* и -*ан* (Грбавичанин, Грбавич-ан) и скраћеном основом мотивне речи са суфиксима -*чанин* и -*чан* (Грбавчанин, Грбав-чан). Употребљена је, и то четири пута, именица из групе nomen attributiva – *Грбавац* (Грбав-ац) у значењу становника Грбавице.

[17] Дериватима са суфиксом -*ара* најчешће се именују: продавнице, занатске и услужне радње (*књижара*, *месара*, *цвећара*); радионице „мануфактуре и индустријске јединице старије, класичне локалне ндустрије" (*уљара*, *кожара*, *кудељара*); фабрике или производне јединице у оквиру фабрике (*пивара*, *железара*); стаје или кућице за животиње (*овчара*, *штенара*); посуде или кутије (*пепељара*) (Клајн 2003: 48–49).

чењем места на којем успева или се гаји одређена култура изводе суфиксом *-иште* (*детелинара* према *детелиниште*), што потврђују и лексичке јединице забележене у *Речнику српскога језика* (2007) – *детелиниште* и *детелиште.* По принципу метонимијског преноса (назив површине на којој успева одређена култура и назив насеља које је по том обележју добило име) настало је име овога насеља.

Становник Детелинаре у нашој грађи најчешће је именован супстантивом *Детелинарац* (Детелинар- + -ац), а становница обликом *Детелинарка* (Детелинар- + -ка). Међу творбеним решењима, иако у малом броју, јављају се конкурентни облици деривирани суфиксима *-чанин* (*Детелинарчанин*), *-чан*[18] (*Детелинарчан*), као и ређи облик *Детелинар*.[19] У моционим супстантивима суфикс *-ка* је без конкуренције, било да је дериват изведен од именице мушког рода са истим значењем било да је директном деривацијом од мотивне речи за име самог насеља, као у регистрованом примеру *Детелинка* (Детелин- + -ка), било пак да је истога деривационог степена као и именица мушког рода *Детелинарка* (Детелинар- + -ка према Детелинар- + -(а)ц).

ДЕТЕЛИНАРА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Детелинарац	27 (36%)	Детелинарка	24 (32%)
	Детелинарчан	2 (3%)	Детелинарчанка	4 (5%)
	Детелинарчанин	2 (3%)		
Од укупно 75		31 (41%)		28 (37%)
рођени у Новом Саду	Детелинарац	77 (48%)	Детелинарка	64 (40%)
	Детелинарчанин	4 (3%)	Детелинарчанка	12 (8%)
	Детелинарчан	3 (2%)		
	Детелинар	2 (1%)	Детелинка	1
Од укупно 159		86 (54%)		77 (48%)
Од укупно 234		117 (50%)		155 (66%)

[18] Клајн не региструје суфикс *-чан*. Он би се могао сматрати супстандардном редукованом варијантом суфикса *-чанин* (нпр. *Митровчанин* : *Митровчан*, *Загрепчанин* : *Загрепчан*).

[19] Творбени форманти су бинарне структуре, они садрже творбену и граматичку морфему, које се у творбеној сегментацији не одвајају. Они преносе семантичко-категоријалне информације, које не могу пренети саме творбене морфеме (много је тестова показало способност форманта *-иште* да пренесе информацију о месту где се нешто налазило или се налази, и неспособност суфиксалне морфеме *-ишт-* да пренесе исту информацију) (Гортан Премк, Васић, Недељков 2003).

2.6. *Становници Камењара*

Камењар је најпре био викенд насеље, а сада би се, узимајући у обзир број становника и саграђених породичних кућа, могао сматрати и градском четврти. Налази се југозападно од Дунава, омеђен је насељем Адице на северу и Каменичким острвом на истоку. У основи овога имена несумњиво се налази именица *камен*, односно збирна именица *камење*. Међутим, како сам предео који заузима Камењар није изразито каменит и кршевит, мотивација за именовање овога насеља могла би се крити негде другде.[20]

У датој лексеми, дакле, могућа је двојака творбена интерпретација. Наиме, ако је творбена основа именице *камен*, тада је она удружена са суфиксом *-jāр* (камен- + -јар) и тада је *камењар* дериват првога степена; ако је са основом збирне именице, онда је са суфиксом *-āр* по моделу камењ- + -āр и дериват другога степена. Клајн не бележи суфикс *-jāр*, већ говори о суфиксу *-ар* и јотирању финалног сугласника основе, а Бабић га наводи и говори о дистрибуцији суфикса *-āр и -jāр* у зависности од финалног гласа у творбеној основи, па тако суфикс *-āр* долази на основе са свим завршним гласовима, а суфикс *-jāр* на основе које се завршавају на *ц*, *к*, *г*, *х*, *з* и *с* и с њима се смењује по правилима јотовања (Бабић 1986: 96). Помало збуњује тврдња И. Клајна (2003: 47) да апелатив *камењар* представља једини пример деривата са суфиксом *-āр* који има значење места[21] будући да и он сам наводи читав низ апелатива, 'насада' и 'шумица', деривираних овим суфиксом и с неким фитонимом као мотиватором (нпр. *багремар, јабучар, лескар*).[22]

Испитаници су именовали становнике Камењара комбиновањем различитих суфикса са потпуном или окрњеном основом мотивне именице. Најпродуктивнији деривациони модел за именовање становника Камењара чини творбена основа (*Камењар-*) са суфиксом *-(а)*ц (*Камењарац*). Суфикс *-чанин* је најконкурентнији суфиксу *-(а)ц* (Камењар- + -чанин) с обзиром на фреквенцију појављивања у укупном узорку. Остали суфикси (*-анин*, *-чан*, *-а*) имају периферну употребу.

Становницу ове градске четврти пак испитаници најчешће именују облицима *Камењарка* (Камењар- + -ка) и *Камењарчанка* (Камењарч- + -анка).

Релативно ниска фреквенција појављивања истих деривационих модела и ниска учесталост, али већа разноврсност појединих творбених

[20] Можда би одговор могао лежати у називу речне рибе *смуђ камењар* (Sander volgensis), која насељава брже речне токове, матице и дубоке лимане, а живи и у Дунаву.

[21] И у *Речнику српскога језика* (2007) лексема камењар значи: 1. 'каменито земљиште, кршевит крај'; 2. 'каменорезац'; 3. (зоол.) а. 'дивљи голуб Columba livia'; б. 'шарени смуђ Lucioperca volgensis'; в. у мн. 'род птица певачица које живе по каменитим местима' , у јд. птица из тог рода.

[22] Оваквих именица има још; тако, на пример, РМС има одредницу *вођар* 'вођњак'.

елемената у именовању становника Камењара – указују на ниску или непостојећу употребну вредност креираних лексичких јединица.

КАМЕЊАР	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Камењарац	18 (24%)	Камењарка	18 (24%)
	Камењаранин	2 (3%)		
	Камењарчан	1	Камењарчанка	7 (10%)
	Камењарчанин	2 (3%)		
	Камењанин	1	Камењарица	1
Од укупно 75		24 (32%)		26 (35%)
рођени у Новом Саду	Камењарац	51 (32%)	Камењарка	50 (31%)
	Камењарчанин	7 (4%)	Камењарчанка	15 (9%)
	Камењарчан	3 (2%)		
	Камењара	3 (2%)	Камењара	2 (1%)
	Камењар	2 (1%)		
	Каменац	1		
Од укупно 159		67 (42%)		67 (42%)
Од укупно 234		91 (39%)		93 (39%)

2.7. *Становници Клисе*

Назив насеља Клиса потиче од латинске речи ecclesia ‘црквиште’. Оваква мотивација је сасвим оправдана, будући да се у средњем веку на простору овог насеља, што потврђују и археолошка ископавања, налазило насеље са црквом. Интензивније насељавање овог терена почиње од 1693. године, после Велике сеобе под вођством Арсенија Чарнојевића. Нова парцелација Клисе извршена је 1965. године јер се у то доба знатније досељавају људи из других крајева ондашње Југославије и из мањих места око Новог Сада како би се запошљавали у градској привреди. Нови прилив становништва уследио је током и после ратних збивања на простору бивше Југославије деведесетих година прошлог столећа. Данас Клиса има нешто мање од 9.000 становника.

Прикупљена грађа сугерише да су испитаници, подстакнути захтевом анкете, покушали, неки од њих по свој прилици први пут, да именују становнике Клисе. *Клисанин* и *Клисанка* су најфреквентнији облици, без обзира на порекло испитаника, а остали облици представљају креативан покушај испитаника да удовоље истраживачким захтевима. Као што се у приложеној табели може видети, употребљени су различити суфикси са творбеном основом у њеном основном, али и измењеном фонолошком склопу. Јединице у функцији суфикса занимљиве су са становишта творбе речи, а то су: *-ан(а)ц, -чанин*, *-ачанин*, *-ан*, *-анчан*.

Суфикс *-ан(а)ц* и иначе учествује у грађењу етника (*Аустријанац*, *Србијанац*, *Врањанац*, *Пећанац*, *Градиштанац*), па је, сматрамо, то прави разлог за његову употребу у облику *Клисанац*.

Суфикс *-чанин* такође је продуктиван у грађењу етника, у нашем случају развио се облик *Клишчанин* (са реализованом гласовном алтернацијом с : ш) и са нереализованом алтернацијом на творбеном шаву (*Клисчанин*).[23]

Дискутабилан је формант *-ачанин*. Наиме, код њега је творбена основа *Клис-* суфиксирана формантом *-ачанин* (што би се сматрало проширеном или сложеном варијантом и иначе сложеног суфикса *-чанин*). Формант *-анчан* може се сматрати својеврсном редупликацијом, која је настала уланчавањем сличних јединица. И то је, рекли бисмо, вид језичке креативности.

Именовање становнице Клисе такође је веома шаролико. Најпродуктивнији је суфикс *-ка* (ако је именица женског рода мотивисана обликом *Клисан* као редукованом основом од *Клисанин*), али се са статусом међусобно конкурентних суфикса јављају *-ānка* (*Клишанка*) и *-киња* (*Клисанкиња*). Ипак, јасно је да су оваква образовања периферна и занемарљива са становишта практичне употребе, и занимљива само за дериватолошка разматрања.

Уочљиво је, такође, да је већи број творбених модела присутан у именовању становника у односу на именовање становница Клисе, те да најфреквентнији облик којим је именована становница функционише као моциони еквивалент већем броју деривационих модела којим су именовани становници Клисе (*Клисанка* према *Клисанин*, *Клисан*, *Клисанац*, *Клисанчан*), док су за необичнија образовања испитаници креирали лексичке парове (*Клишанин* и *Клишанка*).

КЛИСА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Клисанин	22 (28%)	Клисанка	24 (32%)
	Клисанац	6 (8%)	Клисчанка	1
	Клишанин	2 (3%)	Клишчанка	1
	Клишчанин	2 (3%)	Клишанка	2 (3%)
	Клисан	1		
	Клисанчан	1		
	Клисачанин	1	Клисачанка	1
	Клисанчанин	1	Клисанчанка	2 (3%)
Од укупно 75		36 (47%)		32 (43%)

[23] Овај облик пре свега сведочи о недовољном познавању ортографске норме датог испитаника.

рођени у Новом Саду	Клисанин	45 (28%)	Клисанка	64 (40%)
	Клисан	13 (8%)	Клисанкиња	1
	Клисанчан	6 (4%)	Клисчанка	5 (3%)
	Клисанчанин	3 (2%)		
	Клисанац	5 (3%)		
	Клисчанин	3 (2%)	Клисанчанка	5 (3%)
	Клишанин	2 (1%)	Клишанка	2 (1%)
Од укупно 159		77 (48%)		77 (48%)
Од укупно 234		113 (48%)		109 (47%)

2.8. *Становници Лимана*

Лимани данас, са преко 65.000 становника, представљају најмногољуднију градску четврт у Новом Саду. Од већине осталих четврти, осим по броју становника, Лимани се разликују и својим планским развојем и обиљем површина за одмор и рекреацију, тако да они данас представљају модерно изграђен урбани простор који се спушта са своја четири „вртлога" на песковитој обали према Дунаву. Њихова историја, међутим, сразмерно је кратка и могло би се рећи да тече тек од 1881. године, када је започета изградња железничке пруге која се простирала целом дужином данашњег Булевара цара Лазара.

Иначе, сама реч *лиман* грчког је порекла и у наш језик дошла је посредством турског а означава места у речном току на којима вода као да стоји, а настала су обично тамо где је вађен шљунак па речна матица прати дно речног корита.[24]

Прикупљена грађа убедљиво показује да се у данашњем говору Новог Сада лексички пар *Лиманац* и *Лиманка* користи у именовању становника ове новосадске градске четврти (Лиман- + -[а]ц и Лиман- + -ка). Остали облици наведени у анкети не угрожавају стабилност овога деривационог модела. Именовања са суфиксима -*чанин* и -*чан* потврђују њихову продуктивност у деривацији етника, али не представљају конкуренцију деривату *Лиманац.* Неуспео деривациони покушај представља лексички пар *Лимљанин* и *Лимљанка*.

О изразитој доминантности облика *Лиманац* сведочи, између осталог, и грађа прикупљена из медија, како писаних тако и говорних (нпр. *Лиманци неће антене изнад главе* [Дневник, 7. 8. 2006]; *Лиманци у понедељак без топле воде* [Радио Сајам, 14. 9. 2007, 3:28]; *Шушка се да ће*

[24] У *Речнику српског језика* (2007) наводе се следећа значења лексеме *лиман* 1. 'језеро с морском водом; потопљено ушће реке, рукавац мора, левкасти плитки залив или драга обично ограђена од мора спрудовима и пешчаним превлакама; уп. лагуна'; 2. 'мирна, обично дубока вода, издвојени део реке изван главне струје; дубоко место у реци, вир'.

интернет парк бити инсталиран и у Лиманском парку. Лиман као новосадски рокерски топоним је веома битан, али о томе другом приликом. Извините Лиманци [www.dominomagazin.com]). Управо је и последњи наведени пример потврда да су имена становника појединих насеља стабилна и са реалном употребном вредношћу, пре свега, уколико је та скупина социолошки и културолошки маркирана, те се за њих везују одређене препознатљиве форме понашања, па чак и изгледа. Тако су Лиманци типични представници новосадске урбане културе, препознатљиви и као љубитељи одређених музичких праваца, па и извођачи.[25]

ЛИМАН	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Лиманац	35 (47%)	Лиманка	30 (40%)
	Лиманчанин	7 (9%)	Лиманчанка	7 (9%)
	Лиманчан	1	Лимљанка	1
Од укупно 75		43 (57%)		38 (51%)
рођени у Новом Саду	Лиманац	79 (50%)	Лиманка	66 (41%)
	Лиманчанин	8 (5%)	Лиманчанка	18 (11%)
	Лиманчан	4 (2,5%)		
	Лимљанин	1	Лимљанка	1
Од укупно 177		92 (58%)		85 (53%)
Од укупно 234		135 (58%)		123 (53%)

2.9. *Становници Подбаре*

Подбара је један од најстаријих делова Новог Сада. Становници села Алмаша, које се налазило на мочварном земљишту негде између данашњег Темерина, Надаља, Сирига и Србобрана, почетком 18. столећа решили су да напусте своја огњишта и у потрази за бољим животом преселили су се у оближњи Петроварадински шанац, данашњи Нови Сад. Алмашани су своју покретну имовину натоварили на воловске и коњске самаре и сељачка кола и на крајњој периферији Петроварадинског шанца, на Сувој греди, иза последњих кућа код велике баре нашли своје уточиште. Они су током 1718. године на том подручју образовали своје насеље, које је због баре добило назив Подбара, а по становницима, односно досељеницима из села Алмаша, Алмашки крај. Данас ова градска четврт има око 12.000 становника, при чему се, услед све већег рушења кућа и дизања стамбених зграда, може очекивати знатно повећање овог броја.

Што се тиче етимологије назива ове градске четврти, она је савим прозирна те није тешко утврдити ни творбену основу нити префикс додат на њу (Под- + бара).

[25] Томе у прилог иде и следећи пример: *Новосађани ће чути и нишки „Новембар", а најављени су и познати Лиманци „2 минута мржње"* (Блиц онлајн вести, 20. 5. 2008).

Око половине испитаника именовало је становнике овога места. Као доминантан облик јавља се супстантив *Подбарац*, а за становницу – *Подбарчанка* са конкурентним обликом *Подбарка*. У стварној су употреби имена *Подбарац* и *Подбарка*, што потврђује и регуларни плурал са колективним значењем *Подбарци*. Име *Подбарци* регистровано је и у другим изворима. Оно се, на пример, може наћи у насловима дневних новина (*Подбарци лобирају за трг Саве Вукосављевића* [Грађански лист, 8. 3. 2009]) или у разним текстовима о Подбари (нпр. *На крају 18. века Подбарци су насред Подбаре саградили нову предивну Алмашку цркву која и данас краси Нови Сад*).[26]

Као и Лиманци, и Подбарци су са препознатљивим културним и социјалним кодом, баш као што је и Подбара специфична у односу на друге делове града.

Моциона образовања са ниском фреквенцијом (*Подбаранка*) и са фреквенцијом 1 (*Подбарачанка*, *Подбаричанка*) указују на креативност испитаника. Форманти *-ачанка* и *-ичанка* могу се сматрати проширеним варијантама суфикса *-ā́нка*, који се и користи, али ређе, у творби женских етника (нпр. у *Пљевљанка*).[27]

ПОДБАРА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Подбарац	25 (33%)	Подбарка	16 (21%)
	Подбарчанин	11 (15%)	Подбарчанка	18 (24%)
	Подбарчан	2 (3%)		
	Подбаранин	3 (4%)	Подбаранка	3 (4%)
Од укупно 75		41 (55%)		37 (49%)
рођени у Новом Саду	Подбарац	48 (30%)	Подбарка	22 (14%)
	Подбарчанин	16 (10%)	Подбарчанка	33 (21%)
	Подбарчан	6 (4%)		
	Подбаранин	1	Подбаричанка	1
	Подбаран	2 (1%)	Подбаранка	6 (4%)
	Подбарачанин	1	Подбарачанка	1
Од укупно 159		74 (46%)		63 (40%)
Од укупно 234		115 (49%)		100 (43%)

[26] http://blog.b92/net/text/13982/u_karuce_pregnuti_cilasi/?page=2
Њима прикључујемо и примере: *Нећемо ништа ново казати, пре ћемо потврдити да Салајчани, Подбарци, Ченејци и ови наши Бачвани баш умеду ракију да испечеду; Не би Пера Ђерманов био прави Салајчанин и Подбарац да бар не помене фудбал* (аутор текста: Јован Танурџић, Дневник, 14. 9. 2008).

[27] Овај пример наводи Клајн (2003: 137).

2.10. *Становници Ротквације*

Ротквација је, иако се то данас због тамошње доминантне архитектуре не чини тако, један од најстаријих делова Новог Сада. Ипак, о њеној старости сведочи и неколико кућа тршчара, које су најстарије куће на бачкој страни града. Назив насеља мотивисан је тиме што су његови сиромашни становници, махом баштовани, претежно узгајали роткве, а творци имена, што је и разумљиво због његове пејоративности, нису били сами становници Ротквације већ они из Салајке и Подбаре. Ова градска четврт, која се сматра ширим центром града, данас има негде око 17.000 становника.

Иначе, дериват са значењем насеља или било ког насељеног места са суфиксом -*ација* није забележен ни у монографији И. Клајна, нити у појединачним радовима о овом суфиксу (Ристић 1996). Обично се овим суфиксом изводе деривати са афективним призвуком (*новотација*, *тричација*, *свињација*), са колективним значењем које се односи на људе (*студентација*, *млађација*), а још чешће на ствари (*гвожђација*) (Клајн 2003: 83).

Становници Ротквације немају препознатљиво име мотивисано називом њиховог насеља. Иако су наши испитаници покушали да га сачине, сви њихови покушаји представљају хапаксе или јединице настале као последица језичког експериментисања. Мноштво модела са скраћеном и пуном творбеном основом у комбинацији са различитим суфиксима, постојећим (-*ан*,-*[а]ц*,-*ан[а]ц*,-*чанин*,-*ин*), али и модификованим (-*јан[а]ц*, -*ај[а]ц*, -*чан*), па и облик *Ротквар* са измењеним значењем, сведочи о непостојању употребне вредности ових лексичких јединица.[28]

У нашем узорку најпродуктивнији су деривати за именовање становника *Ротквац* (са редукованом основом Ротквар- и суфиксом -[а]ц), а за именовање становница *Ротквачанка* (са окрњеном творбеном основом Ротквач- и суфиксом -*анка*). Наведени мушки и женски супстантиви имају конкурентна образовања *Ротквацијанац* и *Ротквацијанка* (Ротквариј- + -анац и Ротквариј- + -анка).

[28] Иако *Речник српскога језика* (2007) не бележи ову лексичку јединицу, њено би значење било прозирно ‘особа која гаји и продаје роткве’; настало је по аналогији са бројним дериватима овога семантичко-деривационог типа.

РОТКВАРИЈА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Ротквaрац	8 (10%)	Ротквaрчанка	7 (9%)
	Ротквaриjанац	4 (5%)	Ротквaриjанка	10 (13%)
	Ротквaрчанин	3 (4%)		
	Ротквaрjанин	1	Ротквaрjанка	1
	Ротквaриjанин	2 (3%)		
	Ротквaранин	1		
	Ротквaриjац	1	Ротквaриjка	3 (4%)
	Ротквaрчан	1		
	Ротквaр	1	Ротквaрка	4 (5%)
	Ротквајанац	1	Ротквајанка	2 (3%)
	Ротквaрањ	1		
Од укупно 75 испитаника		24 (32%)		27 (36%)
рођени у Новом Саду	Ротквaрац	19 (12%)	Ротквaрчанка	15 (9%)
	Ротквaриjанац	13 (8%)	Ротквaрка	9 (6%)
	Ротквaриjчанин	1	Ротквaриjанка	12 (7,5%)
	Ротквaрjанац	1	Ротквaриjчанка	9 (6%)
	Ротквaрчанин	9 (6%)	Ротквaрjанка	3 (2%)
	Ротквaрajац	1		
	Ротквaриjац	2 (1%)	Ротквaрajка	1
	Ротквaрчан	4 (2,5%)	Ротквaриjка	2 (1%)
	Ротквaрин	1		
	Ротквaрчин	1		
	Ротквaриjан	1		
	Ротквaр	1		
Од укупно 159 испитаника		55 (34%)		50 (31%)
Од укупно 234 испитаника		79 (34%)		77 (33%)

2.11. *Становници Сајмишта*

Сајмиште је почело да се развија у 19. веку, ширењем Новог Сада на запад. О томе да је овај део града, чији се поједини делови данас могу сматрати ширим центром, некада био периферија – сведочи православно Успенско гробље, отворено 1860. године. Даље ширење овог дела града за последицу је имало подизање Велике градске болнице (1909), да би читав овај простор свој данашњи назив добио 1940. године, када је отворена јубиларна, 10. изложба Новосадског сајма, на новој локацији, у Хајдук Вељковој улици на данашњем Сајмишту. Данас у овом делу града живи око 13.000 становника.

Назив Сајмиште, са творбеном основом именице *сајам* и суфиксом *-иште,* типична је именица семантичко-деривационе класе nomina loci.

Именовање становника овога новосадског насеља у пракси не постоји. Подаци дати у табели која следи то и потврђују. Веома су бројни наведени деривациони модели, са изузетно ниском фреквенцијом (чак је пет различитих деривата код супстантива мушког рода са фреквенцијом 1, а међу именицама женског рода шест деривата). Ипак се неки облици чешће наводе: *Сајмиштанац*, *Сајмиштанин*, *Сајмиштан*, *Сајмиштанка,* као доминантан облик без конкурентне форме. Грађа показује веће колебање испитаника у именовању становника Сајмишта. Осим тога, именовања са фреквенцијом 1 јављају се у лексичким паровима (нпр. *Сајмешанин* и *Сајмешанка*, *Сајмићанин* и *Сајмићанка*).

Са деривационог становишта наведени модели веома су занимљиви за анализу:

1) деривати мушког рода:

а) творбена основа *сајмишт-* са суфиксима: *-анац* (*Сајмиштанац*), *-ан* (*Сајмиштан*), *-анин* (*Сајмиштанин*), *-чан* (*Сајмишчан*);

б) са творбеном основом именице *сајам-* и модификованим суфиксима: *-ешанин* (*Сајмешанин*), *-ићанин* (*Сајмићанин*), *-ичанин* (*Сајмичанин*), *-инац* (*Сајминац*).

2) моциона образовања:

а) са творбеном основом *сајмишт-* и суфиксима *-ānка* (*Сајмиштанка*), *-ārка* (*Сајмиштарка*), *-ајка* (*Сајмиштајка*); и модификованим редуплицираним суфиксом: *-анчанка* (*Сајмиштанчанка*);

б) са окрњеном основом именице *сајмиште*: *-ачанка* (*Сајмишачанка*); *-ћанка* (*Сајмишћанка*);

в) са творбеном основом *сајм-* и *суфиксима*: *-ешанка* (*Сајмешанка*), *-ићанка* (*Сајмићанка*), *-ачанка* (*Сајмачанка*), *-чанка* (*Сајмчанка*).

САЈМИШТЕ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Сајмиштанац	9 (12%)	Сајмиштанка	12 (16%)
	Сајмиштан	1		
	Сајмиштанин	3	Сајмиштанчанка	1
	Сајмешанин	1	Сајмешанка	1
	Сајмићанин	1	Сајмићанка	1
	Самичанин	1	Сајмачанка	1
	Сајминац	1		
Од укупно 75 испитаника		17 (23%)		16 (21%)

рођени у Новом Саду	Сајмиштанин	10 (6%)	Сајмиштанка	34 (21%)
	Сајмиштан	8 (5%)		
	Сајмиштанац	13 (8%)		
	Сајмиштајац	1	Сајмиштајка	1
	Сајмишчан	3	Сајмишачанка	1
	Сајмићанин	1		
	Сајмишћанин	2	Сајмишћанка	2
	Сајмачанин	1	Сајмчанка	1
			Сајмиштарка	1
	Сајмичанин	1	Сајмичанка	1
	Сајмачан	1	Сајмачанка	1
Од укупно 159 испитаника		41 (26%)		42 (26%)
Од укупно 234 испитаника		58 (25%)		58 (25%)

2.12. *Становници Салајке*

Салајка је по многу чему специфична у односу на друге делове Новог Сада: иако у граду, скоро у његовом центру, она је добрим делом сачувала свој изразито сеоски карактер, што се лако види по њеној архитектури, али и по њеним становницима, којих данас има тек негде око 6.000.

Иначе, сам назив Салајка мађарског је порекла и највероватније долази од имена некадашње угарске жупаније *Зала* или *Сала* (мађ. *Szala*), одакле се на територију данашње Салајке доселио велики број Срба којима је претило унијаћење. Ти су Срби називали себе Залајци или Салајци, а с временом је настао облик Салајка. Уколико се може веровати овој етимологији, тада бисмо у називу имали деривацију извршену суфиксом -*ājка*, који наводи и Клајн (2003: 138), али деривате њиме добијене он не бележи у оквиру nomina loci већ само у речима: *љуљајка* (‘љуљашка’), *тоциљајка* и *шевељајка* (заст. ‘гуска‘).

Иако су у одговорима испитаника заступљени различити деривациони модели, најфреквентнији облици *Салајчанин*, са варијантом *Салајчан* и *Салајчанка* представљају имена становника овога насеља са стварном употребом. Остала образовања су са статусом хапакса и без употребне вредности. Дериват *Салајчанин* је по моделу: Салајч̲- + -анин (са извршеном алтернацијом к : ч на творбеном шаву), и *Салајчанка*: Салајч̲- + ānка.[29]

У творби хапакса учествују суфикси -*āш* (*Салајкаш*), -*[а]ц* (*Салајац*), и модификовани суфикси: -*шанин* (*Салајшанин*) и -*ћанин* (*Салаћанин*); Именице женског рода грађене су: од потпуне основе еквивалентне именице мушког рода и суфикса -*ка* (Салајчанин- + -ка); од творбене основе

[29] Могућа је и следећа интерпретација и сегментација деривата *Салајчанка*: скраћена основа супстантива мушког рода Салајчан- + -ка.

мотивне речи и *-ānка* (*Салајканка*); суфиксом *-ка* од редуковане основе деривата *Салајшанин* (*Салајшчанка*), *Салајћанин* (*Салајћанка*). Јавља се и метонимијски пренос имена насеља *Салајка* на становницу овога насеља, што је омогућено њеним граматичким женским родом.

САЛАЈКА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Салајчанин	31 (41%)	Салајчанка	42 (56%)
	Салајчан	12 (16%)	Салајчанинка	1
	Салајац	2 (3%)	Салајка	2 (3%)
	Салајшанин	1	Салајшчанка	1
	Салајћанин	1	Салајћанка	1
	Салајчанац	1		
Од укупно 75 испитаника		48 (64%)		47 (64%)
рођени у Новом Саду	Салајчанин	60 (38%)	Салајчанка	77 (48%)
	Салајчан	24 (15%)		
	Салајкаш	1	Салајканка	1
			Салајчанинка	1
	Салајшанин	1	Салајшчанка	1
	Салајћанин	1	Салајћанка	1
	Салајац	1	Салајка	1
Од укупно 159 испитаника		88 (55%)		82 (52%)
Од укупно 234 испитаника		136 (58%)		129 (55%)

2.13. *Становници Сателита*

Изградња Сателита почела је 1957. године. Најпре су подизане зграде, а седамдесетих година прошлог века почеле су се градити и куће. Сателит је данас уско повезан с Новим насељем, међусобне границе није лако одредити, те се он данас често сматра и делом знатно већег и насељенијег Новог насеља.

Насеље је добило име према речи латинског порекла *сателит* са значењем ‘пратилац’, и када је реч о ‘небеском телу које је пратилац планете’, ‘држави која се покорава другој’ или нечијем ‘пратиоцу, следбенику’.[30] По метафоричким принципу, дакле, дошло је до преноса имена небеског тела које је пратилац планете на дато насеље.

Само трећина испитаника у укупном узорку одговорила је на овај истраживачки захтев, што је индикативно када се ради о стварној употребној вредности датих назива. Становник Сателита најчешће је именован обликом *Сателићанин*, а становница обликом *Сателићанка*. У де-

[30] Значења лексеме *сателит* дата су према *Речнику српскога језика* (2007).

ривацији именице мушког рода учествује суфикс -*јанин*, а на творбеном шаву долази до јотовања крајњег гласа основе. Моциона именица настала је директним извођењем од редуковане основе именице мушког рода са суфиксом -*ка* (Сателићан-ка). Донекле конкурентни облици *Сателичанин* и *Сателичанка* настали су додавањем суфикаса -*чанин* односно -*ка* на редуковану творбену основу моционе именице *Сателичанин*. Остала образовања су потпуно периферна и на нивоу језичког експеримента.

Јединична имена становника Сателита настала су од творбене основе мотивне речи и суфикса: -*јан* (*Сателићан*), -*ар(а)ц* (*Сателитарац*), -*(а)ц* (*Сателитац*), -*чан* са извршеном гласовном променом губљење сугласника *т* (*Сателичан*) и неизвршеном гласовном променом (*Сателитчан*), -*чанин* (*Сателитчанин*), -*ан(а)ц* (*Сателитанац*), и модификованим суфиксом -*љанин* (*Сателитљанин*).

Именовање становница Сателита директним извођењем од творбене основе мотивне речи са фреквенцијом 1 остварено је следећим суфиксима: проширеним -(*ш*)*чанка* (*Сателишчанка*), -*ārка* (*Сателитарка*), -*ка* (*Сателитка*) и са измењеном основом (*Сателка*), -*кња* (*Сателиткња*). Супстантив *Сателитљанка* може се сматрати дериватом са суфиксом -*ка* мотивисаним именицом мушког рода *Сателитљанин*.

Колика је стварна употреба најфреквентнијих облика *Сателићанин* и *Сателићанка*, не може се проценити на основу прикупљених података, с обзиром на то да је фреквенција ових творбених модела доста ниска. Изгледа да ни плурални облик са колективним значењем *Сателићани* нема већу употребну вредност, иако се на интернетским страницама он може пронаћи, нпр.: *Овде живе Сателићани, понос Новог Сада* или *Фудбалски клуб „Младост" спаја праве Сателићане* (http://wikimapia.org/). Међутим, у новинским чланцима и радијским вестима нисмо наишли на овакво именовање становника Сателита.

САТЕЛИТ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Сателичанин	9 (12%)	Сателичанка	10 (13%)
			Сателишчанка	1
	Сателићанин	4 (5%)	Сателићанка	7 (9%)
	Сателићан	2 (3%)		
	Сателитарац	1	Сателитарка	1
	Сателитац	1		
	Сателичан	1		
Од укупно 75 испитаника		18 (24%)		19 (25%)

рођени у Новом Саду	Сателичанин	14 (9%)	Сателичанка	17 (11%)
	Сателићанин	28 (18%)	Сателићанка	34 (22%)
	Сателичан	3 (2%)		
	Сателићан	8 (5%)		
	Сателитац	2 (1%)	Сателитка	1
	Сателитанац	1		
	Сателитчанин	1	Сателитчанка	1
	Сателитљанин	1	Сателитљанка	1
			Сателка	1
			Сателиткиња	1
Од укупно 159 испитаника		58 (36%)		57 (36%)
Од укупно 234 испитаника		76 (32%)		76 (32%)

2.14. *Становници Слане баре*

На простору данашњег насеља Слана бара у прошлости је била мочвара, што је неким његовим становницима дало повода да назив свога насеља потраже у наводном потонућу лађе која је превозила со и засолила читав терен (према *Грађанском листу* од 9. 3. 2009). Међутим, утврђено је да на подручју Слане баре није било пловних путева, те да само име потиче од слатинасто-ритског терена и мочвара и бара чији су остаци и данас видљиви у каналу дуж Сентандрејског пута.

Становнике Слане баре испитаници су најчешће именовали композитним дериватима *Сланобарац* и *Сланобарка*. Супстантиви су настали сложено-суфиксалном творбом по моделу Слан-о-бар-ац и Слан-о-бар-ка. Забележени су у знатно нижем проценту и модели са суфиксом -чанин (Слан-о-бар-чанин) и као еквивалент за становницу Слане баре одговарајући дериват од мотивне композите мушког рода са сегментацијом Сланобарчан-ка. Остала образовања представљају креативан поступак испитаника, али су без стварне употребне вредности: Слан-о-бар-чан, Слан-о-бар-анин и Сланобаран-ка. Творбени дублети са варијантама суфикса -*анин* не могу се сматрати конкурентним творбеним моделима најфреквентнијем облику са суфиксом -*(а)ц* у мушком односно са суфиксом -*ка* у женском роду. Да оба деривата, као и плурални облик са колективним значењем, имају стварну употребну вредност, сведоче спортске вести, поприлично бројне због тамошњег фудбалског тима *Пролетер*, нпр.: *Трећа победа „Пролетера" ове сезоне, овога пута Сланобарци су били бољи од пожаревачког „Младог радника"* (www.srbijasport.net) или: *„Ове сезоне Сланобарци имају све оно што је потребно да један клуб уђе у елиту и тамо да остане"* (www.fkvojvodina.com/forum).

СЛАНА БАРА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Сланобарац	16 (21%)	Сланобарка	18 (24%)
	Сланобаранин	2 (3%)	Сланобаранка	1
	Сланобарчанин	5 (7%)	Сланобарчанка	5 (7%)
	Слано барац	1	Слано баранка	1
Од укупно 75 испитаника		24 (32%)		25 (33%)
рођени у Новом Саду	Сланобарац	49 (31%)	Сланобарка	34 (21%)
	Сланобарчанин	4 (2,5%)	Сланобарчанка	14 (9%)
	Сланобарчан	2 (1%)		
	Сланобаранин	2 (1%)	Сланобаранка	3 (2%)
			Сланобарачанка	1
Од укупно 159 испитаника		57 (36%)		52 (33%)
Од укупно 234 испитаника		81 (35%)		77 (33%)

2.15. *Становници Старог града*

Називом Стари град обично се именује сам центар неког већег насеља, у чему ни Нови Сад није изузетак. Прозирна је стога мотивација за именовање овога дела града. Напомињемо да је Стари град службени и званичан назив центра града, али да практичну примену такорећи нема.

Четвртина испитаника именовала је становнике овог дела града. Доминантан је композитни деривациони модел *Старограђанин* са сегментацијом Стар-о-грађанин и *Старограђанка* са истом деривационом структуром: Стар-о-грађанка. Ови су облици могли настати и под утицајем аналогије *Новосађанин* и *Новосађанка*. Занимљив је податак да је у укупном узорку облик *Староградац*, настао сложено-суфиксалном творбом (Стар-о-град-ац), фреквентнији од облика *Старограђан* (са нестандардним другим делом *грађан*). Деривати *Староградарац* и *Староградарка* представљају маштовити творбени поступак захваљујући форманту *-арац*, који је настао уланчавањем суфикса карактеристичних за творбу именица мушког рода типа nomina agentis.

СТАРИ ГРАД	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Старограђанин	14 (19%)	Старограђанка	16 (21%)
	Старограђан	1		
	Староградац	4 (5%)	Староградчанка Староградарка	2 1
	Староградарац	1		
	Староградчанин	1		
Од укупно 75 испитаника		20 (27%)		19 (25%)

рођени у Новом Саду	Старограђанин	29 (18%)	Старограђанка	34 (21%)
	Старограђан	4 (5%)		
	Староградац	5 (7%)	Староградчанка	2 (1%)
			Староградка	2 (1%)
			Староградкиња	1
	Староградарац	1	Староградарка	1
Од укупно 159 испитаника		39 (25%)		40 (25%)
Од укупно 234 испитаника		59 (25%)		59 (25%)

2.16. *Становници Телепа*

Назив ове новосадске четврти потиче од мађарске речи *település* 'насеље', те отуд није чудно што широм Војводине има читав низ градских насеља с истим именом. Иако је још у средњем веку (13–16. века) на овом простору постојало насеље по имену Сент Мартон, модерно насеље Телеп почело је да се формира тек након 1890. године око садашње Сомборске улице, којом се некада пружала тзв. Сомборска пруга, која је водила за Сомбор. Насеље је прво обухватало подручје данашњег северног Телепа, док је јужни Телеп почео да се развија после 1902. године. На Телепу постоје православна, католичка и калвинистичка црква, од којих је прва најскоријег постања. Насеље је, такође, културно средиште новосадских Мађара.

Од укупног броја анкетираних, приближно половина именовала је становнике Телепа. Најфреквентнији су облици *Телепчанин* (по моделу: Телеп- + -чанин) и *Телепчанка* (са скраћеном основом мотивне речи Телепчан-ка), која је уједно моциони еквивалент и супстандардној форми *Телепчан*. Појављује се и лексички пар са проширеним суфиксом *-љанин* (Телепљанин и Телепљан-ка), који, без обзира на то што има фреквенцију 4 (без обзира на порекло испитаника), није конкурентан облику *Телепчанин.* Ту су, осим тога, и хапакси *Телепаш* и *Телепашица* те *Телепин* и *Телепћанка*.[31]

Стварну употребу имена *Телепчани* потврђују, између осталог, и новински наслови: *Телепчани не дају амбуланту* (Глас јавности, 14. 9. 2006) и разноразни електронски форуми (*Са Телепа одлазе само дођоши, прави Телепчани не би отишли да живе у тим кокошињцима које ви дефинишете најбољим местом за становање* (www.blic.rs, 23. 1. 2010).

[31] Како се један од аутора овог рада присећа, осамдесетих година прошлог века у употреби је, вероватно крајње ограниченој и локалној, био и пејоративни облик *Телепчанац.*

ТЕЛЕП	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Телепчанин	24 (32%)	Телепчанка	29 (39%)
	Телепчан	7 (9%)		
	Телепљанин	4 (5%)	Телепљанка	3 (4%)
	Телепаш	1	Телепашица	1
Од укупно 75 испитаника		36 (48%)		33 (44%)
рођени у Новом Саду	Телепчанин	49 (31%)	Телепчанка	67 (42%)
	Телепчан	20 (13%)		
	Телепљанин	4 (3%)	Телепљанка	4 (3%)
	Телепин	1	Телепћанка	1
Од укупно 159 испитаника		74 (47%)		72 (45%)
Од укупно 234 испитаника		110 (47%)		105 (45%)

2.17. *Становници Шангаја*

Старо име овог дела града било је *Врбак*. Прва саграђена кућа био је снек-бар назван по кинеском граду *Шангај*, па отуда и име четврти. Између два светска рата Шангај се звао *Бранчићево насеље,* по неком Бранчићу који је био власник поменутог снек-бара.

Испитаници су претежно именовали становнике Шангаја именима *Шангајац* и *Шангајка*, што представља поновљени модел именовања становника највећег града у Кини. И плурални облик *Шангајци* има реалну употребу међу говорницима Новог Сада, што потврђује и наслов *Шангајци најболеснији Новосађани* (Дневник, 15. 3. 2007. године) или *Шангајци добили прву апотеку* (Дневник, 15. 3. 2008). Занимљиво је да се даље у тексту користи синтагматско именовање *становници Шангаја,* што указује и на експресивну вредност супстантива *Шангајци*.[32]

Облици *Шангајчанин* и *Шангајчанка* као да представљају покушај да се становници овог новосадског насеља посредством деривационог модела са суфиксом *-чанин* односно моционим обликом са суфиксом *-ка* ипак разликују од становника највећег кинеског града, а хапакси *Шангајџија* (са суфиксом *-џија* турског порекла) и *Шангајџица* (са модификованом творбеном основом и суфиксом *-ица*) као да ово својство још више истичу.

ШАНГАЈ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Шангајац	31 (41%)	Шангајка	29 (37%)
	Шангајчанин	4 (5%)	Шангајчанка	4 (5%)
Од укупно 75 испитаника		35 (47%)		33 (44%)

[32] Наравно, поред експресивности краћег облика не може се у овом случају занемарити ни његова економичност, толико потребна у насловима.

рођени у Новом Саду	Шангајац	73 (46%)	Шангајка	63 (40%)
	Шангајчанин	5 (3%)	Шангајчанка	10 (6%)
	Шангајџија	1	Шангајџица	1
Од укупно 159 испитаника		79 (50%)		74 (47%)
Од укупно 234 испитаника		114 (48%)		107 (46%)

2.18. *Употребна норма назива становника Новог Сада и новосадских градских четврти*

У табели су приказани најфреквентнији деривациони модели којима се именују становници новосадских градских четврти. Звездицом су означени облици који немају стварну употребну вредност, али илуструју семантичко-деривациони потенцијал мотивних речи.

град	становник	становница	становници
Нови Сад	Новосађанин	Новосађанка	Новосађани
градска четврт	становник	становница	становници
Адице	Адичанин	Адичанка	Адичани
Бистрице	Бистричанин	Бистричанка	
Ново насеље*	Новонасељац* Новонасељчанин*	Новонасељка* Новонасељчанка*	
Грбавица*	Грбавичанин	Грбавичанка	
Детелинара	Детелинарац	Детелинарка	Детелинарци
Камењар*	Камењарац*	Камењарка* Камењарчанка*	
Клиса	Клисанин	Клисанка*	Клисани
Лиман	Лиманац	Лиманка	Лиманци
Подбара	Подбарац Подбарчанин*	Подбарка Подбарчанка*	Подбарчани
Ротквариjа*	Ротквaрац* Ротквaриjанац*	Ротквaрчанка* Ротквaриjанка*	Ротквaриjанци*
Сајмиште*	Сајмиштанин* Сајмиштанац*	Сајмиштанка*	Сајмиштанци*
Салајка	Салајчанин Салајчан	Салајчанка	Салајчани
Сателит*	Сателићанин*	Сателићанка*	Сателићани*
Слана бара	Сланобарац	Сланобарка	Сланобарци
Стари град*	Старограђанин*	Старограђанка*	Старограђани*
Телеп	Телепчанин Телепчан	Телепчанка	Телепчани
Шангај	Шангајац	Шангајка	Шангајци

2.19. *Именовање становника Новог Сада и новосадских градских четврти другим јединицама*

Становници Новог Сада и новосадских градских четврти именовани су и синтагматским конструкцијама.

Доминантан синтагматски спој састоји се од лексема *становник* односно *становница* + *назив града* односно *градске четврти* у генитиву. Једном је употребљена синтагма са лексемом *становник* за именовање становнице одређене градске четврти. Са истом фреквенцијом јавља се и синтагма са лексемом *житељ* односно *житељка* + *назив градске четврти* у генитиву. Регистрована је и једна синтагматска конструкција са жаргонском лексичком јединицом *гари*[33] + предлог *са* / *из* + назив градске четврти у генитиву.

СИНТАГМАТСКО ИМЕНОВАЊЕ СТАНОВНИКА	ДОСЕЉЕНИ	РОЂЕНИ У НОВОМ САДУ	УКУПНО	**Σ**
становник Новог Сада становница Новог Сада	3 2	2 2	5 4	9 (4%)
становник Адица становница Адица	1 1	12 11	13 12	25 (10,6%)
становник Бистрице становница Бистрице	4 3	7 6	11 9	20 (8,5%)
становник Грбавице становница Грбавице становник Грбавице (за становницу)	6 2 1	6 7 0	12 9 1	22 (9,4%)
становник Детелинаре становница Детелинаре становник Детелинаре (за становницу)	5 2 1	1 2 0	6 4 1	11 (4,7%)
становник Камењара становница Камењара	4 2	5 5	9 7	16 (6,83%)
становник Клисе становница Клисе становник Клисе (за становницу)	6 2 1	7 7 0	13 13 1	27 (11,53%)
становник Лимана становница Лимана	4 4	4 4	8 8	16 (6,83%)

[33] Ова лексема, чије је значење ‘друг’, део је новосадског жаргона.

СИНТАГМАТСКО ИМЕНОВАЊЕ СТАНОВНИКА	ДОСЕЉЕНИ	РОЂЕНИ У НОВОМ САДУ	УКУПНО	**Σ**
становник Новог насеља становница Новог насеља	4 3	7 7	11 10	21 (8,97%)
житељ Новог насеља житељка Новог насеља	0 0	1 1	1 1	2 (0,85%)
становник Подбаре становница Подбаре	5 4	5 5	10 9	19 (8,11%)
житељ Подбаре житељка Подбаре	0 0	1 1	2	2 (0,85%)
становник Ротквариј е становница Ротквариј е	4 + 7 2 + 7	7 7	11 9	20 (8,54%)
становник Сајмишта становница Сајмишта	5 3	3 3	8 6	14 (5,98%)
житељ Сајмишта житељка Сајмишта	0 0	1 1	1 1	2 (0,85%)
становник Салајке становница Салајке	5 2	6 6	11 8	19 (8,11%)
становник Сателита становница Сателита становник Сателита (за становницу)	6 2 1	8 8 0	14 10 1	25 (10,6%)
житељ Сателита житељка Сателита	0 0	1 1	1 1	2 (0,85%)
становник Слане баре становница Слане баре	5 3	8 8	13 11	24 (10,25%)
становник Старог града становница Старог града	6 3	6 7	12 10	22 (9,40%)
житељ Старог града житељка Старог града	0 0	1 1	1 1	2 (0,85%)
становник Телепа становница Телепа	4 3	6 7	10 10	20 (8,54%)
становник Шангаја становница Шангаја	3 1	6 5	9 6	15 (6,41%)

Укупно је девет (3,8%) испитаника (четири досељена у Нови Сад и пет рођених у њему) идентификовало становнике новосадских градских четврти перифрастичком конструкцијом: предлог (*са* или *из*) и име насеља у генитиву. Предлог *са* јавља се уз називе следећих градских четврти: Адице, Бистрица, Грбавица, Детелинара, Камењар, Клиса, Ли-

ман, Ново насеље, Подбара, Ротквариjа, Сателит, Сајмиште, Слана бара, Телеп; а предлог *из* са називима насеља: Стари град и Шангај.

Само су четири испитаника досељена у Нови Сад (1,7%) у укупном узорку именовала обликом множине становнике новосадских градских четврти: *Лиманци* (3), *Салајчани*, *Подбарци*, *Шангајци*, *Телепчани*, *Сланобарци*.

3. Деривациони модели у именовању становника Петроварадина и петроварадинских насеља

3.1. *Становници Петроварадина*

Петроварадин (мађ. *Pétervárad*, нем. *Peterwardein*) градско је насеље и седиште градске општине Петроварадин, града Новог Сада у Јужнобачком округу и некадашњи утврђени град поред Дунава.

Скоро је половина испитаника у укупном узорку именовала становнике Петроварадина. Најчешћи је назив *Петроварадинац* односно *Петроварадинка*. Остали се облици јављају у веома малом броју, па су са становишта употребне норме занемарљиви. Међутим, предложена имена Петроварадинаца, будући да је употребљен велики број суфикса, занимљива су са деривационог становишта. Тако се јављају модели са скраћеном или пуном творбеном основом мотивне речи: са суфиксом *-чанин* и нестандардном варијантом *-чан* (Петроварадин-чанин и Петроварадинчан) и са скраћеном основом (Петроварад-ичанин), са суфиксом *-ињанин* (Петроварид-ињанин) и са скраћеном основом и јотовањем извршеним на шаву (Петроварађ-анин), и са суфиксом *-ичанин* и пуном основом (Петроварадин-ичанин). Сви деривати могу бити у функцији мотивне речи за моциона образовања, те се, по правилу, и јављају у лексичким паровима. Дериват *Петроварадичанка* еквивалент је облику *Петроварадичанин*.

Вести на радију, те наслови у новосадским дневним новинама потврђују стварну употребу множинског облика са колективним значењем *Петроварадинци* (нпр. *Петроварадинци траже пристан*, наслов у Грађанском листу, 10. 5. 2008).

ПЕТРОВАРАДИН	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Петроварадинац	28 (37%)	Петроварадинка	26 (35%)
	Петроварадинчанин	4 (5%)	Петроварадинчанка	4 (5%)
	Петроварадинчан	1	Петроварадичанка	2 (3%)
	Петроварадињанин	2 (3%)	Петроварадињанка	1
Од укупно 75 испитаника		35 (47%)		33 (44%)

рођени у Новом Саду	Петроварадинац	54 (34%)	Петроварадинка	54 (34%)
	Петроварадичанин	6 (4%)	Петроварадичанка	8 (5%)
	Петроварадинчан	5 (3%)		
	Петроварађанин	3 (2%)	Петроварађанка	2 (1%)
	Петроварадиничанин	3 (2%)	Петроварадиничанка	4 (2,5%)
Од укупно 159 испитаника		71 (45%)		66 (42%)
Од укупно 234 испитаника		106 (45%)		99 (42%)

3.2. *Становници Градића*

Најраније вести о цивилном насељу подно Тврђаве, претечи данашњег Градића, потичу из доба турске окупације, када је Петроварадин имао статус села вароши и припадао царском хасу. Градић је заправо колоквијални назив којим Новосађани означавају подграђе Петроварадинске тврђаве, тј. историјски део цивилног Петроварадина који са Тврђавом чини јединствену целину. Прозирна је мотивација за именовање овога петроварадинског дела, а употреба деминитувно-хипокористичног облика сасвим је оправдана: Подграђе је површином мало, али му сачуване барокне грађевине дају немалу драж.

Именовање становника овога дела Петроварадина мотивисано називом самога насеља, како сугерише разнолик број понуђених модела и одсуство изразите доминације једног од њих, не постоји у стварности. Тачније, испитаници су у ниском проценту навели имена становника и становница Градића, од којих су нека и фреквентна (*Градићанин* и *Градићанка*), а остала су претежно фонолошке (*Градичанин* и *Градичанка*, *Градачанин* и *Градачанка*) и творбене варијанте (*Градићанин* и *Градићан*) или су употребљени облици који нису мотивисани називом овог насеља (Градиште: *Градиштанац* и *Градиштанка*; Градачац: *Градачанин* и *Градачанка*; или је у творбеној основи општа именица град: *Градовић* и *Градовићка*).

ГРАДИЋ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Градићанин	10 (13%)	Градићанка	14 (19%)
	Градићан	1		
	Градичанин	4 (5%)	Градичанка	4 (5%)
	Градичан	1		
	Градиштанац	1	Градиштанка	1
	Градићанац	2 (3%)		
Од укупно 75 испитаника		19 (25%)		19 (25%)

рођени у Новом Саду	Градићанин	21 (13%)	Градићанка	28 (17%)
	Градичанин	8 (5%)	Градичанка	8 (5%)
	Градићан	4 (2,5%)		
	Градићанац	2 (1%)	Градићка	1
	Градовић	1	Градовићка	1
	Градачанин	1	Градачанка	1
Од укупно 159 испитаника		37 (23%)		39 (24,5%)
Од укупно 234 испитаника		56 (24%)		58 (25%)

3.3. *Становници Мајура*

Мајур је добио име по мађарском називу за ‘пољско имање изван села с кућом за становање и економским зградама, салаш’. Име значи једно, а у стварности Мајур је данас варошки део Петроварадина који се простире од Тврђаве према Сремској Каменици.

У именовању становника Мајура појавили су се различити деривациони модели. Најчешће се појављују облици *Мајурац* и *Мајурка*, и *Мајурчанин* / *Мајурчан* и *Мајурчанка*. Извесна конкурентност јавља се код суфикса *-(а)ц* и *-чанин*. Остали се облици јављају са веома ниском фреквенцијом и немају реалну примену: са суфиксом *-āш* – *Мајураш*, са суфиксом *-ица* од деривата Мајураш – *Мајурашица*, или са суфиксом *-киња* директном деривацијом од мотивне лексеме – *Мајуркиња*. Отворено је питање колико се заиста користе ови супстантиви за појединачно именовање становника, а посебно становница овога петроварадинског насеља. Питање је и колико је уобичајено именовање становника Мајура плуралном формом са колективним значењем.[34]

МАЈУР	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Мајурац	20 (27%)	Мајурка	16 (21%)
			Мајуранка	4 (5%)
	Мајурчан	1		
	Мајуранин	2 (3%)		
	Мајурчанин	7 (9%)	Мајурчанка	10 (13%)
	Мајураш	1	Мајурашица	1
Од укупно 75 испитаника		31 (41%)		31 (41%)

[34] Може бити да је на то утицала аналогија: постоји истоимено приградско насеље у близини Шапца, чији се становници називају Мајурцима.

рођени у Новом Саду	Мајурац	44 (28%)	Мајурка	39 (24,5%)
	Мајурчанин	21 (13%)	Мајурчанка	19 (12%)
	Мајуранин	3 (2%)	Мајуранка	6 (4%)
	Мајурчан	2 (1%)		
	Мајураш	1	Мајурашица	1
			Мајуркиња	1
Од укупно 159 испитаника		71 (45%)		66 (41,5%)
Од укупно 234 испитаника		102 (44%)		97 (41%)

3.4. *Становници Рибњака*

И назив овога петровардинског насеља има прозирну мотивацију: ‘вештачко језеро или базен за гајење рибе’.

Велики број деривационих модела и њихова ниска фреквенција указују на то да није уобичајено именовање становника Рибњака према имену овог насеља. Као најфреквентнији модели издвајају се деривати са суфиксом -*анин* и палатализованим *ч* на творбеном шаву (*Рибњачанин*) и са нестандардном варијантом -*чан* према -*чанин* (*Рибњачан*). Моциони дериват *Рибњачанка* је најфреквентнији, мада се као еквивалент јавља и облик *Рибњанка*, који корелира са мушким супстанитивом *Рибњанин*.

Остали су модели са веома ниском фреквенцијом те се могу сматрати језичким експериментом и одразом језичке креативности наших испитаника. Хапаксима се могу сматрати следећи деривациони модели:

а) са скраћеном творбеном основом и суфиксима: -*анин* (Рибњ-анин), -*ар* (Рибњ-ар), -*аник* (Рибњ-аник), -*анац* (Рибњ-анац);

б) са пуним називом насеља у творбеној основи и суфиксом -*ар[а]ц* (Рибњак-арац), као и његово моционо образовање (Рибњакар-ка);

в) са измењеном мотивационом речју: *рибар* уместо *Рибњак* (Рибарчанин и Рибарчан-ка) и *риба* (Риб-ничанин и Риб-ничан) са хибридним суфиксима -*ничанин* / -*ничан*.

Забележен је и случај метонимијског преноса по формули назив насеља : назив становника тог насеља (*Рибњак*) са деривираним еквивалентом у женском роду (*Рибњарка*).

РИБЊАК	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Рибњанин	2 (3%)	Рибњанка	9 (12%)
	Рибарчанин	2 (3%)	Рибарчанка	2 (3%)
	Рибњачанин	10 (13%)	Рибњачанка	9 (12%)
	Рибњачан	4 (5%)		
	Рибњанац	2 (3%)		
Од укупно 75 испитаника		20 (27%)		20 (27%)
рођени у Новом Саду	Рибњачанин	16 (10%)	Рибњачанка	23 (14%)
	Рибњачан	10 (6%)		
	Рибњанин	1	Рибњанка	4 (2,5%)
	Рибњак	1	Рибњарка	2 (1%)
	Рибњар	1		
	Рибничан	1	Рибничанка	1
	Рибњакарац	1	Рибњакарка	1
	Рибњаник	1		
	Рибњанац	2 (1 %)		
	Рибничанин	1	Рибничарка	1
			Рибњаковка	1
Од укупно 159 испитаника		35 (22%)		33 (21%)
Од укупно 234 испитаника		55 (23,5%)		53 (23%)

3.5. *Становници Садова*

Насеље Садови једно је најмлађих. *Сад* је глаголска именица којом се означава земљиште засађено биљкама,[35] а плурална форма *садови* метонимијским преносом постала је име овога насеља.

Веома је велик број деривационих модела којима су испитаници именовали становнике Садова. Њихова ниска фреквенција, више него податак о броју испитаника који су дали одговоре, указује на непостојање устаљеног облика којим се именују становници овога насеља. У прилог овоме ставу је и најфреквентнији модел: *Садовчанин / Садовчан* и *Садовчанка*, који је деривиран типичним, па и очекиваним суфиксом за творбу супстантива са оваквим значењем.

Занимљиви су облици са различито формализованим творбеним основама у истозначним дериватима. Тако се јављају деривациони модели са регуларном, али и са редукованом творбеном основом (*Садчанин*,[36] *Сађанин*, *Садичанин*, *Садмик*).

[35] Уосталом, сачувана је и у топониму Нови Сад.

[36] Ово је изворна ортографија преузета из упитника.

САДОВИ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Садовчанин	6 (8%)	Садовчанка	10 (13%)
	Садовчан	2 (3%)		
	Садовичанин	1	Садовичанка	1
	Садовићанин	2 (3%)	Садовићанка	2 (3%)
	Садовац	6 (8%)	Садовица	1
			Садовка	3 (4%)
	Садчанин	1	Садчанка	1
	Сађанин	1	Сађанка	1
Од укупно 75 испитаника		19 (25%)		19 (25%)
рођени у Новом Саду	Садовчанин	16 (10%)	Садовчанка	22 (14%)
	Садовчан	5 (3%)		
	Садовичанин	1	Садовичанка	3 (2%)
	Садовац	6 (4%)	Садовка	5 (3%)
			Садованка	1
			Садовица	1
	Садовинац	1	Садовинка	1
	Садовићанин	1	Садовићанка	3 (2%)
	Садовићан	2 (1%)		
	Садичанин	3 (2%)	Садичанка	3 (2%)
	Садовичан	2		
	Саовљанин	5 (3%)	Саовљанка	5 (3%)
	Садмик	1	Садница	1
	Садовник	2 (1%)	Садовница	1
Од укупно 159 испитаника		45 (28%)		46 (29%)
Од укупно 234 испитаника		64 (27%)		65 (28%)

3.6. *Становници Градића Пејтона*[37]

Насеље је добило име по телевизијској серији која је емитована седамдесетих година прошлог века. И у Београду, на Чубури, постоји истоимени кварт.

Испитаници су у малом броју покушали да именују становнике овог петроварадинског насеља. Најфреквентнији је модел *Пејтонац* односно *Пејтонка*, а сви остали су на нивоу покушаја да се образује такво име. У овом је случају деривација отежана због дволексемског назива у мотивационој функцији (мада је, видели смо, и деривација од именице *градић* са значењем становника тога места, такође, разноврсна, али неприхватљива са становишта употребне норме).

[37] Градић Пејтон, Колонија и Блок осам су нови делови Петроварадина, што је утицало и начин њиховог именовања; из тих разлога они нису распоређени по азбучном редоследу.

Деривати су настали претежно комбиновањем другог дела дволексемског назива *Пејтон* са суфиксима *-чанин* и *-чан* (*Пејтон-чанин* и *Пејтон-чан*), са морфолошки другом основом (*Петов-чанин*) и са окрњеном основом (*Пејт-очанин*).

Остали модели јављају се у виду:

а) сложенице без спојног вокала и са измењеном првом творбеном основом (*Градпејтонац*),

б) синтагматског назива (*Градић Пејтонац*) и са ортографским решењем – скраћеницом Г. за Градић и у другом делу дериват са суфиксима *-чанин / -чан* (*Г. Пејтончанин*).

Испитаници су креирали и одговарајуће облике за именовање становница овога насеља, те се ови деривати углавном јављају у лексичком пару. Супстантиви женскога рода мотивисани су именицом мушкога рода и изведени суфиксом *-ка*. Сви наведени облици су без стварне употребне вредности.

ГРАДИЋ ПЕЈТОН	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Пејтонанин	1	Пејтонанка	1
	Пејтончанин	1	Пејтончанка	3 (4%)
	Пејтончан	1		
	Пејтовчанин	1	Пејтовчанка	1
	Пејтонац	9 (12%)	Пејтонка	7 (9%)
	Градпејтонац	1	Градпејтонка	1
	Градић Пејтонац	2 (3%)	Градић Пејтонка	2 (3%)
	Градић-Пејтонац	1	Градић-Пејтонка	1
Од укупно 75 испитаника		17 (23%)		16 (21%)
рођени у Новом Саду	Пејтонац	13 (8%)	Пејтонка	11 (7%)
	Пејтончанин	3 (2%)	Пејтончанка	3 (2%)
	Пејточанин	1	Пејточанка	4 (2,5%)
	Пејтончан	3 (2%)		
	Градпејтонац	2 (1%)	Градпејтонка	2 (1%)
	Градић Пејтонац	2 (1%)	Градић Пејтонка	2 (1%)
	Г. Пејтончанин	2 (1%)	Г. Пејтончанка	2 (1%)
	Г. Пејтончан	1	Г. Пејточанка	1
	Г. Пејтовчан	1	Г. Пејтовчанка	1
Од укупно 159 испитаника		28 (18%)		26 (16%)
Од укупно 234 испитаника		45 (19%)		42 (18%)

3.7. *Становници Колоније*

Стамбени блокови у послератној изградња широм Србије често су називани овим именом. Реч *колонија* латинског је порекла и вишезначна је. Једно од секундарних значења, како наводи *Речник српскога језика* (2007), јесте 'градска стамбена четврт за људе одређене професије: железничка ~, професорска ~'. У истом речнику једини дериват са значењем 'становник колоније, насељеник, досељеник' јесте лексема *колонист(а)*.

Облици *Колонист*(*а*) и *Колонисткиња* са правописно нестандарном варијантом *Колонискиња* заступљени су у нашој грађи, али у веома ниском проценту. Незнатно већом фреквенцијом издвајају се облици *Колонијац* за становнике односно *Колонијалка* и *Колончанка* за становнице. У грађи је веома велик број деривата са фреквенцијом 1 односно са статусом хапакса. И у овом случају можемо констатовати да није уобичајено именовање становника Колоније према имену насеља, чак и када је у питању опште именовање обликом који је потврђен у *Речнику српског језика*.

Дата имена становника настала су од:

а) потпуне основе са суфиксима:

-(*а*)*ц* (Колониј-ац), -*ан(а)ц* (Колониј-анац) и варијантним форманством: -*ал(а)ц* (Колониј-алац), -*чанин* (Колониј-чанин), са модификованим -*чан* (Колониј-чан) и хибридним -*анчанин* (Колониј-анчанин) и фонолошки модификованим -*енчан* (Колониј-енчан), те -*āч* (Колониј-āч);

б) од редуковане основе са суфиксима:[38]

-*чанин* (Колон-чанин);

-(*а*)*ц* (Колон-ац);

-*āш* (Колон-аш);[39]

-*ист*(*а*) (Колон-иста).

Еквивалентне форме у женском роду претежно су са суфиксом -*ка* (Колонијал-ка, Колониј-ка) или -*кињa* (Колон-киња) према суфиксу -(*а*)*ц* у мушком роду; -*кињa* је и према суфиксу -*ист*(*а*) (Колонист-киња). Суфикс -*ица* долази на основу деривата са суфиксом -*āш* (Колон-аш и Колонаш-ица).

[38] Могуће је да је творбена основа у наведеним дериватима од именице *колона*.

[39] Супстантив *Колонаш* има негативну конотацију због облика *петоколонаш*, којим су именовани домаћи издајници и сарадници са окупатором (чланови пете колоне) у Другом светском рату.

КОЛОНИЈА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Колонијалац	3 (4%)	Колонијалка	3 (4%)
	Колонијац	4 (6%)	Колонијка	2 (3%)
	Колонијанац		Колонијанка	4 (5%)
			Колонијчанка	1
	Колончанин	2 (3%)	Колончанка	2 (3%)
	Колонаш	2 (3%)	Колонашица	1
	Колонијанин	2 (3%)		
	Колонац	3 (4%)	Колонка	2 (3%)
	Колониста	1	Колонискиња	1
Од укупно 75 испитаника		17 (23%)		16 (21%)
рођени у Новом Саду	Колонијалац	5 (3%)	Колонијалка	6 (4%)
	Колонијанац	2 (1%)	Колонијанка	4 (2,5%)
	Колонијац	5 (3%)	Колоничанка	3 (2%)
	Колончанин	4 (2,5%)	Колончанка	6 (4%)
	Колонац	1	Колонкиња	1
	Колонијчан	1		
	Колонијчанин	1	Колонијчанка	2 (1%)
	Колонијанчанин	1	Колонијачанка	1
	Колонијенчан	1	Колонијенчанка	1
	Колончан	1		
	Колоничанин	1		
	Колонијач	1		
	Колонист(а)	4 (2,5%)	Колонисткиња	2 (1%)
			Колонискиња	1
			Колонијка	2 (1%)
Од укупно 159 испитаника		28 (18%)		29 (18%)
Од укупно 234 испитаника		45 (19%)		45 (19%)

3.8. *Становници Блока осам*

Испитаници су у најнижем проценту покушали да наведу називе становника овог петроварадинског насеља. И у овом је случају проблем у деривацији настао због дволексемског именовања самога насеља. Под утицајем другог синтагматског дела испитаници су употребили деривате који већ постоје у српском језику, *осмак* и *осмакиња* ‘ученик односно ученица осмог разреда’, али са промењеним значењем.

БЛОК ОСАМ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
досељени	Блок осмовац	1	Блок осмовчанка	1
	Осмончанин	1	Осмончанка	1
	Б. осмац	1	Б. осмка	1
	Блокаш	1	Блокашица	1
	Блокосамац	2 (3%)	Блокосамка	1
	Блокоосмак	1	Блокоосманка	1
	Блок осмоковац	1	Блок осмокиња	1
	Блоковчан	1	Блоковчанка	1
Од укупно 75 испитаника		9 (12%)		8 (11%)
рођени у Новом Саду	Блокер	1	Блокерка	1
	Блокар	1	Блокарка	1
	Блоковчан	2 (1%)	Блоковчанка	2 (1%)
	Блокосмаш	2 (1%)	Блокосмашица	1
			Блокоосмакиња	1
	Блокосамац	1	Блокосанчанка	1
	Осмичанин	1	Осмичанка	1
	Осмак	3 (2%)	Осмакиња	2 (1%)
	Блоковац	1	Блоковка	1
	Блокосамац	1	Блокосманка	1
	Б. осамчан	2 (1%)	Б. осамчанка	2 (1%)
	Блокосмочанин	1	Блокосмочанка	1
Од укупно 159 испитаника		16 (10%)		15 (9%)
Од укупно 234 испитаника		25 (11%)		23 (10%)

3.9. *Употребна норма назива становника Петроварадина и петроварадинских насеља*

	становник	становница	становници
Петроварадин	Петроварадинац	Петроварадинка	Петроварадинци
део Петроварадина	становник	становница	становница
Мајур	Мајурац	Мајурка*	Мајурци
Градић*	Градићанин*	Градићанка*	Градићани*
Садови*	Садовчанин/Садовчан*	Садовчанка*	Садовчани*
Рибњак*	Рибњачанин*	Рибњачанка*	Рибњачани*
Градић Пејтон*	Пејтонац*	Пејтонка*	Пејтонци*
Колонија*	Колонијац*	Колонијалка* Колончанка*	Колонијалци*
Блок осам	-	-	-

3.10. *Именовање становника Петроварадина и петроварадинских насеља другим јединицама*

Синтагме којима се номинују становници Петроварадина и петроварадинских насеља садрже као управну реч лексему *становник / становница* односно *житељ / житељка* и назив насеља у генитиву. Овакве су конструкције стилски неутралне и могу се користити у различитим формалним ситуацијама.

СИНТАГМАТСКО ИМЕНОВАЊЕ СТАНОВНИКА	ДОСЕЉЕНИ	НОВОСАЂАНИ	УКУПНО	Σ
становник Петроварадина становница Петроварадина	4 4	7 7	11 11	22 (9%)
становник Мајура становница Мајура	4 2	5 5	9 7	16 (7%)
становник Градића становница Градића	5 4	6 6	11 10	21 (9%)
становник Садова становница Садова	5 4	5 5	10 9	19 (8%)
становник Рибњака становница Рибњака житељ Рибњака житељка Рибњака	4 2 0 0	5 5 1 1	9 7 1 1	16 (7%) 2 (0,85%)
становник Градића Пејтона становница Градића Пејтона житељ Градића Пејтона житељка Градића Пејтона	7 4 0 0	5 6 1 1	12 10 1 1	22 (9%) 2 (0,85%)
становник Колоније становница Колоније	5 4	4 5	9 9	18 (7%)
становник Блока 8 становница Блока 8	7 5	10 10	17 15	32 (14%)

Конструкцијом становник / становница + предлог + именица (назив насеља) у генитиву именовани су становници петроварадинских насеља: с предлогом *из* (Петроварадина (1), Градића (4+1), Градића Пејтона (2 +1) и Пејтона (0+1), Блока осам (1+2). У паралелној су употреби предлози *из* и *са* у следећим случајевима: из Мајура (2+0) и са Мајура (2+1); из Садова (1+1) и са Садова (0+1); из Рибњака (1+0) и са Рибњака (2+1); из Колоније (1+1) и са Колоније (1+1).

4. Закључак

4.1. Спроведено истраживање указује на значајан деривациони потенцијал имена насеља као мотивних речи за номинацију становника тих насеља. Међутим, из датог је истраживања јасно и то да немају све посматране номинационе јединице исти семантичко-деривациони потенцијал.

У вези с овим има више релевантних фактора, од којих се као први показује форма. Наиме, показује се да је битно да ли се ради о једнолексемској јединици (која може бити проста, али је много чешће у мотивној улози првостепени дериват као назив градске четврти: *Адиће*, *Бистрица*, *Градић*) или дволексемској јединици са композитним првостепеним дериватима различитог творбеног типа (*Новосађанин*, *Сланобарац*, *Старограђанин*)[40]. Није занемарљив ни фактор порекла мотивних речи, тј. да ли се ради о аутохтоним или страним (*Телеп*, *Клиса*, *Мајур*). Наиме, позајмљенице у деривационом процесу функционишу као просте речи, те је извођење првостепених деривата очекивано и некомпликовано. Од посебног је значаја и семантички састав мотивне речи, а уколико је он обогаћен и другим компонентама, нпр. семама колективне експресије, и деривати ће бити са додатним семантичким обележјима (одређеним формама може се исказати позитиван односно негативан став према житељима одређеног насеља).

4.2. Именовање становника односно становница новосадских градских четврти и петроварадинских насеља извршено је:

1) деривационим средствима у највећем броју случајева;

2) перифрастичним (аналитичким) конструкцијама: предлог *са / из* и назив градске четврти у генитиву (нпр. *са Адица* или *из Старог града*);

3) синтагматски (становник / становница односно житељ / житељка и назив градске четврти у генитиву); забележен је и облик номинације становника насеља жаргонизмом са исказивањем позитивне експресије *гари,* и то у целом узорку доследно (није изненађење када се зна да је у питању испитаница тинејџерског узраста);

4) плуралним обликом већ изведене именице мушког рода са колективним значењем (нпр. *Лиманци, Петроварадинци*);

5) наравно, у знатном броју испитаници нису давали одговоре, па чак и тамо где су наведени тражени облици, могу се наћи коментари: „*Заиста се нисам овако изражавала”*; „*Сви су Новосађани, без обзира из ког су дела града.”*

[40] Са деривационог становишта дволексемски називи сачињени од придева и именице не представљају проблем за творбу етника, проблем су називи који се састоје од две именице.

4.3. Као проблем, теоријски али и практични, поставља се процена употребне норме ових јединица. Наиме, мањи број деривационих модела у оквиру именовања становника или становнице одређеног новосадског насеља односно устаљени називи (са супстандардним варијантама као што је нпр. *Новосађан*) говоре о стварној употребној вредности одређених деривата. Најстабилније форме су плурални облици са колективним значењем за које се везују и одређени културни кодови: тако су, на пример, *Лиманци* представници урбане, а *Телепчани* субурбане културе, претежно мађарске.

Разноврсност творбених модела сведочи о непостојећој или ниској употребној вредности, али указује на језичку креативност испитаника и спремност за експериментисање.

Приближно је изједначен однос мушко-женских еквивалената зато што су испитаници обично креирали творбена решења у пару, при чему је именица мушког рода у мотивној улози. Чест је случај да именица женског рода (нпр. *Новосађанка*) корелира са два облика мушког рода, стандардним и супстандардним (нпр. *Новосађанин* и *Новосађан*), па је тако њена фреквенција знатно већа.

РЕЧНИЦИ И ПРИРУЧНИЦИ

Енциклопедија Новог Сада, *Свеска 1*(2003). Нови Сад : Новосадски клуб, Добра вест.

Речник српскога језика (2007). Нови Сад : Матица српска.

Семантичко-деривациони речник. Св. 1. *Лингвистичке свеске* 3. Даринка Гортан Премк, Вера Васић и Љиљана Недељков (ред.) Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику (2003).

ЛИТЕРАТУРА

Ајџановић, Милан (2008). *Функционално оптерећење суфикса за обележавање особа*. Нови Сад : Филозофски факултет.

Грујић, Милорад (2004). *Водич кроз Нови Сад и околину*. Нови Сад : Прометеј.

Клајн, Иван (2003). *Творба речи у савременом српском језику*. *Други део – суфиксација и конверзија*. Београд / Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ, Матица српска.

Лукић, Милош (1992). *Петроварадин у прошлости*. Нови Сад : Историјски музеј Војводине и Институт за историју.

Марковић, Живко (1984). *Нови Сад и Петроварадин*. Нови Сад : Музеј града Новог Сада.

Недељков, Љиљана (2002). Проблем вишечланих лексема у лексикографској пракси. *Дескриптивна лексикографија стандардног српског је-*

зика и њене теоријске основе. Нови Сад – Београд : Матица српска – Институт за српски језик САНУ: 243–249.
Ристић, Стана (1996). Експресивна и стилска употреба збирних именица са суфиксом *-ија*. *Наш језик*. XXXI н.с: 85–95.
Станојчић, Живојин, Љубомир Поповић (2000[7]). *Граматика српскога језика*. (*Уџбеник за* I, II, III *и* IV *разред средње школе*). Београд : Завод за уџбенике и наставна средства.
Стари Нови Сад I (1991). Нови Сад : Књижевна заједница.

Babić, Stjepan (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku (Nacrt za gramatiku)*. Zagreb: JAZU – ČGP Delo.
Mirosavljević, Jovan (2002). *Brevijar ulica Novog Sada: 1745–2001*. Novi Sad – Srbinje : Dobrica knjiga.
Prćić, Tvrtko (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci – Novi Sad : Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
Rapajić, Zoran (2002). *Novi Sad bez tajni*. Beograd: Admiral books.
Šipka, Danko (1998). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad : Matica srpska.

Gordana Štasni, Milan Ajdžanović

RESIDENTS OF NOVI SAD AND PETROVARADIN:
DERIVATIONAL MODELS OF GENTILICS AND THE NORM OF USAGE

Summary

This paper has examined the deravational models of naming the residents of the larger city quarters of Novi Sad and Petrovaradin. The analysed corpus was obtained from the answers of native speakers from Novi Sad of different origin, age, gender and education. The research indicates a significant derivational potential of place names as derivational stems for naming the residents of those places. The assessment of the norm of usage of the created units arises as a theoretical as well as a practical problem. The research has shown that a small number of derivational models for naming the residents of a certain quarter of Novi Sad in addition to accepted names (along with substandard ones, e.g. *Novosađan*) indicate the true practical value of certain derivatives. The most stable forms are plural forms with a collective meaning associated with certain cultural codes. The variety of the derivational models points to a non-existent or low practical value, but it also testifies to the linguistic creativity of the subjects. The names of the residents are formed by both periphrastic and syntagmatic structures.

Key words: gentilic, derivational model, suffix, derivational stem, syntagmatic structure, periphrastic structure.

UDK 811.163.41`373.6(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Гордана Штасни и Милан Ајџановић
gordanastasni@yahoo.com / ajdzanovic@neobee.net

КАКО УЧЕНИЦИ ИМЕНУЈУ СТАНОВНИКЕ НОВОГ САДА

Сажетак. У раду су испитани деривациони модели којима млађи говорни представници именују становнике Новог Сада и његових четврти. Грађу чине одговори ученика двеју основних школа, од којих је једна у Новом Саду, а друга у Петроварадину, и ученика једне новосадске гимназије. Утврђено је да у процесу именовања пресудну улогу има део града у којем испитаник живи. Новосадски говорници овог узраста показују веома изражену креативност када је реч о творбеним образовањима у функцији етника, а код гимназијалаца забележене су и жаргонске јединице, са изразитом експресивном вредношћу.

Кључне речи: етник, суфикс, творбена основа, моциона образовања, ученици.

1. Уводне напомене

Рад се бави творбеним моделима којима ученици основних и средњих школа у Новом Саду и Петроварадину именују становнике Новог Сада и одређених градских насеља. Ово истраживање усмерено је на: а) утврђивање и идентификовање инвентара творбених модела који служе за номиновање становника (при чему се неопходна пажња посвећује параметрима релевантним за овакав вид истраживања – узрасту, полу и месту становања испитаника) и б) одређивање евентуалних сличности и разлика између ученичких одговора и одговора које су дали старији испитаници.

Грађу, дакле, чине одговори 147 ученика из три школе, међу којима је 46 ученика из основне школе и 101 гимназијалац.[1] У табелама које следе дат је број ученика по школама, њихова полна структура и узраст.

[1] Захваљујемо се Ивани Симовљевић Јокић која је организовала анкетирање ученика Основне школе „Јован Дучић” и припремила анкете за обраду.

Основна школа „Ђорђе Натошевић” у Новом Саду (**I група**)		
разред	девојчице	дечаци
II	1	0
IV	11	9
укупно	12	9
Σ	**21**	

Основна школа „Јован Дучић” у Петроварадину (**II група**)		
разред	девојчице	дечаци
II	14	11
Σ	**25**	

Гимназија „Исидора Секулић” у Новом Саду (**III група**)		
разред	девојчице	Дечаци
I	40	20
III	27	13 + 1[2]
укупно	67	34
Σ	**101**	

2. Анализа грађе

2.1. *Именовање становника Новог Сада*

Јасно је уочљив утицај узраста и образовања на процес номинације: гимназијалци су без изузетка именовали становнике Новог Сада, а ученици основне школе у нешто нижем, али ипак знатном проценту.

Творбени дублети *Новосађанин* и *Новосађан* заступљени су као једини у две испитиване групе новосадских ученика, док се код ученика из Петроварадина јављају и облици са јединачном фреквенцијом, са статусом хапакса (*Новосад-ац, Новосад-ник, Новосад-ан*).[3] Употребљени су суфикси -(*а*)*ц* и -*нӣк*, који су и иначе продуктивни у деривацији именица мушког рода типа nomina agentis. Облик *Новосадан,* изведен суфиксом -*ан,* требало би да представља комбинацију са супстандардним суфиксом

[2] Једна седамнаестогодишњакиња из Петроварадина придружена је, због свога узраста, групи новосадских гимназијалаца.

[3] Овај се податак може схватити као важан са становишта урбане дијалектологије у смислу да говорници који не живе у Новом Саду не познају обичајну употребну норму одређених облика.

-јан.[4] Сви испитаници именовали су становницу Новог Сада регуларним моционим супстантивом *Новосађанка.*

Уколико ове податке упоредимо с оним прикупљеним од старијих Новосађана, јасно се уочава да је код ученика, прецизније, основношколаца знатно богатији инвентар понуђених творбених модела када се ради о маскулинумском облику (однос је 5:2), док се код старијих испитаника, с друге стране, јављају два облика за становницу Новог Сада. И у овом случају се као најкомпактнија група издвајају гимназијалци.

НОВИ САД	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Новосађанин	9 (43%)	Новосађанка	18 (86%)
	Новосађан	8 (38%)		
	Укупно	17 (81%)	Укупно	18 (86%)
II група (укупно 25 ученика)	Новосађанин	13 (52%)	Новосађанка	20 (80%)
	Новосађан	7 (28%)		
	Новосадац	1		
	Новосадник	1		
	Новосадан	1		
	Укупно	23 (92%)	Укупно	20 (80%)
III група (укупно 101 ученик)	Новосађанин	98 (97%)	Новосађанка	101 (100%)
	Новосађан	3 (3%)		
	Укупно	101 (100%)	Укупно	101(100%)

2.2. *Именовање становника Адица*

Ученици су становнике Адица најчешће именовали дериватима *Адичанин* (64 пута) и *Адичанка* (63). У целокупном узорку 41% ученика употребио је облик *Адичанин*, а творбени дублет *Адичан* свега 2%, те се наведени деривати не налазе у конкурентној вези. Занимљиво је да се у веома разгранатој деривацији само облик *Адићан*, који би се могао сматрати творбено-фонолошком варијантом деривата *Адичан* и творбеним дублетом деривата *Адићанин,* јавља у све три групе испитаника Појава варијантних облика може бити условљена и неразликовањем гласова *ч* и *ћ.*

[4] Како је реч о ученику другог разреда основне школе који се трудио да креира име становника Новог Сада, не можемо очекивати да ће он свесно посегнути за очекиваним творбеним решењем, тим пре што се на творбеном шаву у правилном облику јавља *ђ*, као резултат јотовања, без обзира на то да ли се основа комбинује са суфиксом *-јанин* односно супстандардним *-јан*.

Дериват *Адичар* (3%) јавља се у две групе (новосадски основци и гимназијалци). Сви остали супстантиви мушког рода имају фреквенцију 1.

Један ученик Гимназије „Исидора Секулић" употребио је именице *Циган* и *Циганка* за именовање становника и становнице Адица.[5]

Деривати на нивоу индивидуалних творевина грађени су као мовирани лексички парови, те сви мушки супстантиви имају одговарајући женски еквивалент изведен суфиксом -*ка*: *Адићан* и *Адићанка*, *Ађанин* и *Ађанка*, *Адичар* и *Адичарка*, и са суфиксом -ица – *Адица* (као хомонимни облик према сингуларној форми имена насеља) у пару са супстантивом мушког рода са редукованом основом мотивне речи *Адац*.

И у овоме случају код ученика је знатно богатији инвентар етника него код старијих испитаника: док је код првих забележено 17[6] (9:8)[7] различитих облика, код других је тек 9 (5:4). Осим тога, код старијих испитаника и код ученика основних школа није забележен ниједан облик којим би се могао изражавати лични став говорника, било позитиван било негативан, према становницима Адица

АДИЦЕ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Адичанин	7 (34%)	Адичанка	9 (43%)
	Адичар	3 (14%)	Адичарка	3 (14%)
	Адичан	2 (9,5%)		
	Адићан	2 (9,5%)	Адићанка	2 (9,5%)
	Адац	1	Адица	1
	Адићан	1	Адићанка	1
	Укупно	16 (76%)	Укупно	16 (76%)
II група (укупно 25 ученика)	Адичанин	7 (28%)	Адичанка	9 (36%)
	Адичан	1		
	Адићан	1	Адићанка	2 (8%)
	Укупно	9 (36%)	Укупно	11 (44%)

[5] Познат је демографски податак да у овом насељу живи велики број Рома, па је то, с једне стране, могла бити мотивација да се становници Адица назову именом *Циган* и *Циганка*, а са друге стране, ученик је употребом ових облика могао да испољи и свој негативан став према становницима овог насеља.

[6] Приликом одређивања броја понуђених номинационих јединица само ћемо различите ортографске дублете (нпр. *Старо грађанин / Старограђанин / Старо-грађанин*) посматрати као једну јединицу.

[7] Овде и даље у тексту на овај начин биће означен однос броја именица мушког и женског рода у оквиру укупног броја забележених облика.

III група (укупно 101 ученик)	Адичанин	48 (47,5%)	Адичанка	45 (44,5%)
			Адичанинка	1
	Ађанин	6 (6%)	Ађанка	6 (6%)
	Адићан	2 (2%)	Адићанка	2 (2%)
	Адићанин	1		
	Адичар	1	Адичарка	2 (2%)
	Циган	1	Циганка	1
	Укупно	59 (58%)	Укупно	57 (54%)

2.3. *Именовање становника Бистрице*

Ученици су становнике Бистрице најчешће именовали супстантивима *Бистричанин* (у знатно нижем проценту јавља се и фонетски дублет *Бистрићанин*) и *Бистричанка* (*Бистрићанка*). Остали облици представљају или супстандардну варијанту са суфиксом -*чан* (*Бистричан*)[8] у пару са мовираним обликом изведеним суфиксом -*ка* и творбеном основом од имена насеља (*Бистричка*) или са дериватом *Бистричанинка* са суфиксом -*ка* и нередукованом творбеном основом супстантива мушког рода (*Бистричанин*). Оба су облика женског рода са јединачном фреквенцијом.

Код ученика основне школе јавља се и модел *Бистрац* са крњом творбеном основом и суфиксом -(*а*)*ц*. По истом моделу, само са проширеним суфиксом -*овац*, креиран је дериват *Бистровац*; необичан је и облик *Бистарац* који не бисмо довели у творбено-семантичку везу са придевом *бистар* већ претпостављамо да је мотивисан сингуларном формом мотивне речи. Наведени деривациони модели имају статус хапакса на нивоу целокупног узорка.

Са суфиксом -*ār* среће се дериват *Бистричар* (са фреквенцијом 5 у укупном узорку) и *Бистричарка*, одговарајући еквивалент у женском роду, са суфиксом -*ка*. Са фонолошки измењеном творбеном основом појавио се дериват *Биштранин* и мовирани дериват *Биштранка*, такође, као индивидуалне творевине. Не треба одбацити могућност да су ови облици могли настати и као последица артикулационих проблема ученика.

И у овоме случају уочљива је, чак и знатно више него код претходних назива, несразмера између облика које су дали ученици – 17 (8:9), пре свега они из основне школе, и старији испитаници – 7 (4:3). Осим тога, код ученика основних школа не постоји тако изразита доминација

[8] Јавља се и облик са неизвршеном алтернацијом *Бистрицан*.

једног облика, као што је то код средњошколаца и старијих испитаника случај с обликом *Бистричанин*.

БИСТРИЦА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Бистричанин	6 (29%)	Бистричанка	8 (38%)
	Бистричар	3 (14%)	Бистричарка	1
	Бистрицан	1	Бистрићанка	1
	Бистровац	1	Бистровка	1
	Бистрац	1	Бистрица	1
			Бистранка	1
	Укупно	12 (57%)	Укупно	13 (62%)
II група (укупно 25 ученика)	Бистричанин	7 (28%)	Бистричанка	8 (32%)
	Бистричан	1	Бистричка	1
	Бистрац	2 (8%)	Бистранка	1
	Бистарац	1	Бистранкиња	1
	Укупно	11 (44%)	Укупно	11 (44%)
III група (укупно 101 ученик)	Бистричанин	50 (49,5%)	Бистричанка	51 (50%)
	Бистричан	3 (3%)	Бистричанинка	1
	Бистрићанин	2 (2%)	Бистрићанка	1
	Бистричар	2 (2%)	Бистричарка	1
	Биштранин	1	Биштранка	1
	Укупно	58 (57%)	Укупно	55 (54%)

2.4. *Именовање становника Грбавице*

У именовању становника Грбавице испитаници су употребљавали суфикс *-анин*, комбинујући га: са творбеном основом мотивне речи *Грбавица – Грбавичанин*; са модификованом творбеном основом мотивне речи – *Грбавничанин*. Са крњом творбеном основом *грбав-* јављају се суфикси *-чанин* (*Грбавчанин*) као најфреквентнији дериват у укупном узорку; јавља се и комбинација са редукованим суфиксом *-чан* (*Грбавчан*).

Са потпуном основом мотивне речи честа је употреба суфикса *-ан* (*Грбавичан*) и нешто је ређа комбинација са суфиксом *-ан*(*а*)*ц* (*Грбавчанац*) и *-ар* (*Грбавичар*). Са крњом основом мотивне речи јављају се супстантиви *Грбав-ац* и са статусом хапакса *Грбав-љанин*[9] и *Грбав-ик.*

[9] Овде имамо комбинацију: *грбав+-јанин,* са извршеним јотовањем крајњег гласа основе.

Занимљиво је, али и неочекивано, да се у узорку налазе и деривати од основе *грб-*: *Грб-ац* и *Грб-овац*, као и са потпуно измењеном творбеном основом *Грабичан* и *Грабивац*. У узорку се јавља и жаргонизовани и експресивни назив становника овога насеља *Фирмаш* са еквивалентом у женском роду *Фирмашица*. Назив је мотивисан именом навијачке групе новосадског фудбалског клуба „Војводина", при чему није јасно да ли је он афирмативан или негативан.

Мовирани облици изведени су претежно суфиксом *-ка* (*Грбавичанка*, *Грбавчанка*, *Грбавинка*, *Грбавичарка*, *Грабичанка*, *Грбављанка*), али се јављају и суфикси *-киња* (*Грбавкиња*, *Грпкиња* према мушком супстантиву *Грбавац*), *-ица* (*Грбавничаница* према *Грбавничанин*, *Грабивица* према *Грабивац*; *Фирмашица* према *Фирмаш*), *-ница* (*Грбавница* према *Грбавик*), *-ичка*[10] (*Грбичка* према *Грбац*).

Наспрам чак 29 (15:14) различитих облика које су понудили ученици стоји само 7 (4:3) оних које су понудили њихови старији суграђани, што речито говори, као прво, о несигурности ученика када се ради о употребној норми, али и, као друго, о језичкој креативности млађих испитаника. И овога пута гиманазијалци су једина група у оквиру које се јавља експресиван назив становника.

ГРБАВИЦА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Грбавичанин	4 (19%)	Грбавичанка	7 (34%)
	Грбавчанин	2 (9,5%)	Грбавинка	1
	Грбавничанин	1	Грбавничаница	1
	Грбавичан	1		
	Грбавичар	2 (9,5%)	Грбавичарка	2 (9,5%)
	Грбавац	3 (14%)	Грпкиња	1
	Грбац	1	Грбичка	1
	Грбавик	1	Грбавница	2 (9,5%)
	Укупно	15 (71%)	Укупно	15 (71%)

[10] Суфикс *-ичка* није регистрован у Клајновој монографији о творби речи у српском језику. Појава овога суфикса у нашем узорку могла би се објаснити моционом мотивацијом, дакле, као моциони еквивалент суфиксу *-ичар*, којим се углавном изводе именице са значењем вршиоца радње или носиоца неке особине.

ГРБАВИЦА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
II група (укупно 25 ученика)	Грбавчанин	4 (16%)	Грбавчанка	5 (20%)
	Грбавичан	3 (12%)	Грбавичанка	4 (16%)
	Грбавчан	1		
	Грбовац	1		
	Грбавац	1	Грбавкиња	1
	Грабичан	1	Грабичанка	1
	Грабивац	1	Грабивица	1
	Укупно	12 (48%)	Укупно	12 (48%)
III група (укупно 101 ученик)	Грбавчанин	39 (39%)	Грбавчанка	30 (30%)
	Грбавичанин	6 (6%)	Грбавчанинка	2 (2%)
	Грбавчан	2 (2%)		
	Грбавичан	2 (2%)	Грбавичанка	21 (21%)
	Грбавчанац	3 (3%)		
	Грбавичар	1		
	Грбављанин	1	Грбављанка	1
	Грбавац	1		
	Фирмаш	1	Фирмашица	1
	Укупно	56 (55%)	Укупно	55 (54%)

2.5. *Именовање становника Детелинаре*

Ученици су становнике Детелинаре најчешће именовали супстантивима *Детелинарац* и *Детелинарка*. У анализираном материјалу појавили су се различити и бројни деривациони модели.

Са потпуном творбеном основом мотивне речи *Детелинара* јављају се следећи суфикси: -(*а*)*ц* – *Детелинарац* (47 пута), -*чанин* – *Детелинарчанин* (3), -*чан* – *Детелинарчан* (2), -*ин* – *Детелинарин* (2), -*нӣк* – *Детелинарник* (1).

Са творбеном основом *детелин*- настали су следећи супстантиви с различитим суфиксима: -*āр* – *Детелинар* (17), -*авчанин*[11] – *Детелинавча-*

[11] Формант -*авчанин* настао је уланчавањем придевског суфикса -*ав* и именичког суфикса -*чанин*, па би се могао сматрати проширеном варијантом суфикса -*чанин*. Могућа је, међутим, и интерпретација по којој је дериват *Детелинавчанин* фонолошки дублет облика *Детелинарчанин*.

нин (1), -*чанин* – *Детелинчанин* (2), -*ичар* – *Детелиничар* (2), -(*а*)*ц* – *Детелинац* (1), -*јанин* – *Детели<u>ћ</u>анин* (1).[12]

Са редукованом творбеном основом *детел-* и суфиксом -*ичанин* креиран је супстантив *Детеличанин* (1).

Моционе именице углавном су изведене суфиксом -*ка* (*Детелинарка*, *Детелинарчанка*, *Детеличанка, Детелинчанка*, *Детелиничарка*). Према супстантиву у мушком роду са суфиксом -*нӣк* јавља се еквивалентна именица у женском роду са проширеним суфиксом -*ичарка* (*Детелиничарка*). Према дериватима са суфиксом -(*а*)*ц* у узорку се доследно појављује еквивалентна именица у женском роду са суфиксом -*ка* (*Детелинарка* према *Детелинарац*). У забележеном лексичком пару *Детелинац* и *Детелићанка* деривациона веза је погрешно постављена вероватно као последица недовољног сналажења и артикулационих проблема испитаника. Супстантив у женском роду *Детелинарка* представља еквиваленте именицама мушког рода *Детелинар* и *Детелинарац* (доследно се јавља у свим групама у узорку). Поједини називи становника Детелинаре остали су без свог моционог пара: *Детелинавчанин*, *Детелинарин*, *Детелићанин*. У узорку се јавља и жаргонизовани лексички пар са експресивним обележјем *Цар* и *Царица*.

Млађи испитаници су понудили укупно 19 (12:7) различитих облика за именовање становника и становница Детелинаре, док су њихови старији суграђани и овога пута имали знатно мањи број понуђених одговора – укупно 7 (4:3). Међу одговорима гимназијалаца и овог пута налази се један којим се исказује врло јасан – сада несумњиво позитиван (*Цар, Царица*) – однос говорника према становницима одређеног дела града.[13]

ДЕТЕЛИНАРА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Детелинар	10 (48%)	Детелинарка	13 (62%)
	Детелинарац	3 (14%)		
	Детелинарчанин	2 (9,5%)	Детелинарчанка	1
	Детелинарин	1	Детелинарница	1
	Детелинарник	1	Детелиничарка	1
	Укупно	17 (81%)	Укупно	16 (76%)

[12] *Ћ* настаје у резултату јотовања.

[13] Ово, наравно, не значи да се ради о општем ставу већ пре о индивидуалном, који може бити узрокован било местом становања датог испитаника било нечим другим.

ДЕТЕЛИНАРА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
II група (укупно 25 ученика)	Детелинар	5 (20%)	Детелинарка	10 (40%)
	Детелинарац	4 (16%)		
	Детелинарчан	2 (8%)	Детелинарчанка	1
	Детеличанин	1	Детеличанка	2 (8%)
	Детелинавчанин	1		
	Укупно	13 (52%)	Укупно	13 (52%)
III група (укупно 101 ученик)	Детелинарац	40 (40%)	Детелинарка	38 (38%)
	Детелинар	2 (2%)		
	Детелинчанин	2 (2%)	Детелинчанка	2 (2%)
	Детелиничар	2 (2%)	Детелиничарка	2 (2%)
	Детелинац	1	Детелићанка	1
	Детелинарин	1		
	Детелињанин	1		
	Детелинарчанин	1	Детелинарчанка	1
	Цар	1	Царица	1
	Укупно	51 (50%)	Укупно	45 (44,5%)

2.6. *Именовање становника Камењара*

Становници Камењара најчешће су именовани супстантивима *Камењарац* и *Камењарка*. У материјалу се налази већи број деривационих модела са веома ниском фреквенцијом појављивања и са различитим именицама у мотивној функцији.

Појавили су се и деривати са потпуном творбеном основом мотивне речи *Камењар* и суфиксима: -(*а*)*ц* – *Камењарац* (46 пута), -*чанин* – *Камењарчанин* (4), -*ин* – *Камењарин* (2), -*нӣк* – *Камењарник* (2), -*ӣр* – *Камењар* (укупно 8 пута у свим групама), -*ичар* – *Камењаричар* (2), -(*а*)*к* – *Камењарак* (1), -*чин* – *Камењарчин* (1), -*анин* – *Камењаранин* (1).

Заступљени су и деривати са творбеном основом *камењ*- и сложеним суфиксима -*чанин (Камењчанин)*, -*анин (Камењанин)*, -*чан*(*а*)*ц (Камењчанац)*. Они имају статус хапакса (са јединачном фреквенцијом), а тако се понаша и дериват са творбеном основом *камен*- и суфиксом -*ар*(*а*)*ц* – *Каменарац*. У узорку се јављају и жаргонизоване лексеме *Ло-*

пов и *Лоповка*, којима се износи лични (негативан) став говорника према становницима овога насеља.[14]

Према најфреквентнијем супстантиву у мушком роду *Камењарац* јавља се еквивалентно моционо образовање *Камењарка* (суфикс -*ка* према суфиксу -[*а*]*ц*). Овај је супстантив истовремено и еквивалент облику *Камењар.* Са суфиксом -*ка* евидентиран је и супстантив *Камењарчанка*, који је, такође, моциони парњак супстантивима *Камењарчанин* и *Камењарац* (знатно ређе). Са суфиксом -*ица* забележен је облик *Камењарица* као еквивалент облицима *Камењар* и *Каменарац*, док се са суфиксом -*ница* јавља дериват *Камењарница* према мотивном облику *Камењарник*, којем одговара и дериват *Камењаринка,* изведен суфиксом -*инка*. Са суфиксом -*ка* је и моционо образовање *Камењанка* према *Камењарин* и *Камењанин*; и дериват *Камењчарка* према *Камењчанац* (суфикс -*ка* према суфиксу –[*а*]*ц*).

Као што се може видети, поједини деривати женског рода еквиваленти су већем броју деривата мушког рода, те је управо стога њихов број мањи. Осим тога, за поједине деривате мушког рода испитаници нису креирали одговарајући еквивалент у женском роду (*Камењарак*, *Камењарчин*, *Камењчанин*).

Наспрам 22 (14:8) различита облика етника које су понудили ученици, стоји три пута мањи број оних које су понудили старији испитаници (7:4). Једини експресиван одговор, крајње негативан *(Лопов : Лоповка),* при чему та негативна конотација произилази из семантике саме речи, опет је понудио један од гимназијалаца.

КАМЕЊАР	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Камењар	5 (24%)	Камењарка	11 (52%)
	Камењарац	5 (24%)	Каменарчанка	2 (9,5%)
	Каменарац	1	Камењарица	2 (9,5%)
	Камењарин	1		
	Камењарник	1	Камењарница	1
	Камењарчанин	1		
	Камењаричар	1		
	Укупно	15 (71%)	Укупно	16 (76%)

[14] У свести неких Новосађана, не тако малобројних, Камењар или, прецизније, Нови Камењар, повезује се с врло имућним људима који су своје богатство стекли на незаконит или, барем, непоштен начин. О овоме, уосталом, сведочи и алтернативни назив овог насеља – Долина лопова.

КАМЕЊАР	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
II група (укупно 25 ученика)	Камењарац	4 (16%)	Камењарка	9 (36%)
	Камењар	1	Камењарица	1
	Камењарак	1		
	Камењарчанин	1	Камењарчанка	1
	Камењарчин	1		
	Камењчанин	1		
	Укупно	9 (36%)	Укупно	11 (44%)
III група (укупно 101 ученик)	Камењарац	37 (37%)	Камењарка	41 (40,5%)
	Камењар	2 (2%)		
	Камењарчанин	2 (2%)	Камењарчанка	2 (2%)
	Камењаричар	1		
	Камењарник	1	Камењаринка	1
	Камењаранин	1		
	Камењарин	1	Камењанка	2 (2%)
	Камењанин	1		
	Камењчанац	1	Камењчарка	1
	Лопов	1	Лоповка	1
	Укупно	48 (47,5%)	Укупно	48 (47,5%)

2.7. *Именовање становника Клисе*

Ученици су становнике Клисе најчешће именовали супстантивима *Клисанин* и *Клисанка*. У прикупљеном материјалу јавили су се деривати са фонолошки неизмењеном творбеном основом и са суфиксима: *-ар – Клисар* (8 пута, с тим да се овај облик није појавио код ученика средње школе), *-ан – Клисан* (3), *-(а)ц – Клисац* (2), *-ан(а)ц – Клисанац* (12), *-ин – Клисин* (2), *-анин – Клисанин* (25), *-ачанин – Клисачнин* (5), *-авчан – Клисавчан* (1), *-ур(а)ц – Клисурац* (1), *-ианин – Клисианин* (1), *-авчанин – Клисавчанин* (1).

Са фонолошки измењеном основом мотивне именице *Клиса* јавили су се деривати са суфиксима *-чанин – Клишчанин* (6) и *-анин – Клишанин* (5). Са основом именице *клисар* забележене су именице са суфиксима: *-ин – Клисарин* (1) и *-чанин – Клисарчанин* (1).

Именице са значењем ‘становница Клисе’ најчешће су извођене суфиксом *-ка* од мотивне именице мушког рода са истим значењем (*Кли-*

сарка, *Клишчанка*, *Клисавчанка*, *Клишанка*, *Клисианка*, *Клисарчанка*). Суфикс -*ка* има и дериват *Клиска*, као моциони еквивалент именици *Клисанац* (са суфиксом -*анац*). А према супстантиву са суфиксом -*ан* (*Клисан*) формиран је моциони еквивалент са суфиксом -*ка* (*Клисанка*). Према супстантивима у мушком роду изведеним суфиксом -(*а*)*ц* (*Клисац*) и -*ур(а)ц* (*Клисурац*) јавља се моциони еквивалент са суфиксом -*ānка* (*Клисачанка*), а према облику на -*ин (Клисин)* – *Клисичанка* са суфиксом -*чанка*. Према мотивној лексеми *Клисанац* (са суфиксом -*анац*) јавља се моционо образовање *Клисница* (са суфиском -*ица*).

Клисанка је моциони еквивалент дериватима: *Клисан*, *Клисанац*, *Клисанин. Клисарка* се јавља у лексичким паровима са лексемама *Клисар* и *Клисан,* а *Клисачанка* у пару са лексемама *Клисац* и *Клисачанин.*

Са јединачном фреквенцијом и без мотивне именице у мушком роду јавља се дериват *Клисурка* и лексема *Циганка*, којом говорник изражава негативан став према становницама Клисе.

Ученици су са чак тридесет једним (15:16) различитим обликом означили становника и становницу Клисе, док је код њихових старијих суграђана тај број више него упола мањи – 14 (8:6). И овога пута једина експресивна именица *(Циганка)*, дата без свог моционог парњака, забележена је међу испитаницима из редова гимназијалаца.

КЛИСА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Клисар	4	Клисарка	3
	Клишчанин	3	Клишчанка	2
	Клисан	2	Клисанка	3
	Клисац	2	Клисачанка	1
	Клисин	2	Клисичанка	1
	Клисарин	1	Клисарница	1
	Клисанац	1	Клиска	1
			Клисурка	1
	Укупно	15	Укупно	13
II група (укупно 25 ученика)	Клисар	4	Клисарка	4
	Клисанац	2	Клисанка	3
	Клисанин	2		
	Клишчанин	1	Клисанчанка	1
	Клисавчан	1	Клисавчанка	1
	Укупно	10	Укупно	9

КЛИСА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
III група (укупно 101 ученик)	Клисанин	23	Клисанка	33
	Клисанац	9	Клисница	1
	Клишанин	5	Клишанка	5
	Клисачанин	5	Клисичанка	2
	Клисурац	1	Клисачанка	2
	Клишчанин	2	Клишчанка	1
	Клисианин	2	Клисианка	1
	Клисан	1	Клисарка	1
	Клисавчанин	1	Клисаница	1
	Клисарчанин	1	Клисарчанка	1
			Циганка	1
	Укупно	50	Укупно	49

2.8. *Именовање становника Лимана*

Становници Лимана најчешће су именовани дериватима *Лиманац* (88 пута) и *Лиманка* (93). Знатно ређе је употребљен лексички пар *Лиманчанин* и *Лиманчанка*.

У укупном узорку јављају се следећи деривати са потпуном творбеном основом и суфиксима *-ин – Лиманин* (2), *-чин – Лиманчин* (2). Јединачну фреквенцију и статус хапакса имају следећи деривати: *Лиманчан (-чан), Лиманчар (-чāр), Лиманар (-āр)*, *Лимарник (-нīк)*, *Лиманов (-ōв)*, *Лимановац (-ов[а]ц).*

Еквивалентне именице женског рода деривиране су најчешће суфиксом *-ка* од мотивних именица (*Лиманка*, *Лиманарка*, *Лиманчанка*, *Лимановка*), затим суфиксом *-ица* (*Лиманица* према мотивној лексеми *Лиман*, која је значење становника тог дела града развила метонимијом), суфиксом *-ница* (*Лимарница* према *Лимарник*), *-чица* (*Лиманчица* према *Лиманов*). Јавља се и експресивно обележен, жаргонизовани лексички пар *Шабан* и *Шабанка.*

Наспрам само 6 (3:3) различитих облика забележених код старијих испитаника, стоји чак 20 (12:8) облика којима ученици означавају становнике и становнице Лимана. Иако Лиман, као и његови становници, важи за један од најрепрезентативнијих и најпожељнијих делова Новог Сада, очито је да међу неким становницима града ова четврт и њени становници не буде позитивне конотације, о чему сведочи и моциони пар *Шабан : Шабанка*, и овог пута забележен међу гимназијалцима.

ЛИМАН	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Лиманац	5 (24%)	Лиманка	8 (38%)
	Лиман	2 (9,5%)	Лиманица	2 (9,5%)
	Лиманин	2 (9,5%)		
	Лиманар	1	Лиманарка	1
	Лимарник	1	Лимарница	1
	Лиманчанин	1	Лиманчанка	1
	Лиманчар	1		
	Лиманчин	1	Лиманчица	1
	Лиманов	1	Лимановка	1
	Лимановац	1		
	Укупно	16 (76%)	Укупно	15 (71%)
II група (укупно 25 ученика)	Лиманац	6 (24%)	Лиманка	11 (44%)
	Лиманчин	1		
	Лиманчанин	1		
	Лиманчан	1		
	Укупно	9 (36%)	Укупно	11 (44%)
III група (укупно 101 ученик)	Лиманац	77 (76%)	Лиманка	74 (73%)
	Лиманчанин	3 (3%)	Лиманчанка	3 (3%)
	Шабан	1	Шабанка	1
	Укупно	101 (100%)	Укупно	78 (77%)

2.9. *Именовање становника Новог насеља*

Именовање становника Новог насеља представљало је ученицима највећи проблем: први пут се у узорку појављује потпуно одсуство имена за становнике одређене градске четврти у једној групи испитаника. Поред тога, показује се у колебање на ортографском нивоу, посебно код млађих ученика. Разлог је, претпостављамо, синтагматска структура мотивне лексеме, па отуда и одсуство деривације и правописне недоумице.

У укупном узорку ученици су најчешће именовали становнике Новог насеља супстантивима *Новонасељанин* и *Новонасељанка.* Забележен је и деривациони модел са суфиксом -*чанин* (*Новонасељчанин* – 6 пута) и суфиском -*нӣк* у деривату *Новонасељник* (1) и синтагматском споју *Ново насељник* (3).

Испитаници су доследно формирали лексичке парове и већина је са јединачном фреквенцијом и статусом индивидуалне творевине: са суфиксом *-ен̄ик* у деривату *Новонасељеник* и полусложеничком споју *Ново-насељеник*, са суфиксом *-ин* у *Новонасељин* и у синтагматском споју *Ново насељин*; *-ак* (*Новонасељак*); и са мотивним другим синтагматским чланом са суфиксом -(*а*)*ц (Насељац)*. Моциона образовања су углавном са суфиксом *-ка (Насељка*, *Новонасељчанка*, *Новонасељка),* у пару са дериватом *Новонасељац*, *Ново насељка* и са суфиксом *-ица Ново насељеница* према *Новонасељин*, *Ново насељанинка* према *Ново насељин, Новонасељанка* према *Новонасељник*, *Ново-насељчанка* у пару са *Новонасељеник*, *Ново сељанка* и *Ново сељанин*. Забележене су и експресивне и жаргонизоване лексеме *Којот* и *Којотица*, за које нам није јасно да ли су с афирмативном или пејоративном нијансом, будући да се овај назив заправо односи на навијачку групу *Српски којоти,* која подржава локални фудбалски клуб *Младост*.

За разлику од осталих именовања, код именовања становника Новог насеља међу двема групама испитаника присутан је скоро исти број различитих облика, при чему је нешто већи ипак код млађих – 21 (13:8) него код старијих – 17 (10:7). Гимназијалци су, још једном, једина група код које је забележен и један експресиван пар етника.

НОВО НАСЕЉЕ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Новонасељац	3 (14%)	Новонасељка	5 (24%)
	Ново насељник	3 (14%)	Ново насељка	2 (9,5%)
	Новонасељанин	1	Ново насељанинка	1
	Новонасељин	1	Ново насељеница	1
	Ново насељин	1	Ново насељанка	2 (9,5%)
	Новонасељник	1	Новонасељанка	1
	Ново-насељеник	1	Ново-насељчанка	1
	Ново насеље	1		
	Укупно	12 (57%)	Укупно	13 (62%)
II група (укупно 25 ученика)	Без одговора			

НОВО НАСЕЉЕ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
III група (укупно 101 ученик)	Новонасељанин	13 (13%)	Новонасељанка	12 (12%)
	Новонасељчанин	6 (6%)	Новонасељчанка	6 (6%)
	Новонасељац	6 (6%)	Новонасељка	6 (6%)
	Новонасељак	1	Ново насељанка	2 (2%)
	Ново сељанин	1	Ново сељанка	1
	Насељац	1	Насељка	1
	Којот	1	Којотица	1
	Укупно	29 (29%)	Укупно	29 (29%)

2.10. *Именовање становника Подбаре*

Становници Подбаре у највећем броју случајева именовани су деривати*ма Подбарац* (24 пута) и *Подбарка* (28). Као конкурентни облици са приближном фреквенцијом функционишу *Подбарчанин* (и са суфиксом -*чан* – *Подбарчан*) и *Подбарчанка* (обе лексеме по 22 пута). На основу датог податка може се, у овом случају, успоставити конкурентни однос између суфикса -(*а*)*ц* и -*чанин* у деривацији именица мушког рода са значењем 'становник неке градске четврти'. У извођењу именица женског рода са истим лексичким значењем суфикс -*ка* је без конкуренције, иако се у узорку појављује и облик са суфиксом -*кињa* (*Подбаркиња*), али са знатно нижом фреквенцијом (3) и као одговарајући еквивалент супстантивима *Подбарац* и *Подбарник*.

Од осталих деривата у именовању становника Подбаре јављају се са суфиксима: -*нӣк*: – *Подбарник* (5 пута, али само код ученика основне школе), -(*а*)*к* – *Подбарак* (2), са еквивалентом *Подбаранка* (-*ӣнка*), -*ин* – *Подбарин* (2), са еквивалентом *Подбаричанка* (-*чанка*). Као индивидуалне творевине са јединачном фреквенцијом настали су следећи деривати: са суфиксом -*анин (Подбаранин)* и моциони облик *Подбарника,* са суфиксом -*ника* (који је настао уланчавањем суфикса за деривацију именица мушког рода -*нӣк* и суфикса -*а,* што се може сматрати и придруживањем морфолошког наставка типичног за именице женског рода). Јавио се и дериват са суфиксом -(*њ*)*анин* – *Подбарњанин* (са неочекиваним -њ које се не може протумачити као резултат јотовања) и дериват женског рода са суфиксом -*ка* –*Подбарњанка*. Без еквивалента у женском роду јесте редуковани облик *Подбар.*

Примећује се да су ученици основне школе у знатно вишем проценту покушали да именују становнике овог насеља, а код њих је забележен

и већи број деривационих модела. За становнике Подбаре они су дали 17 (10:7) различитих облика, док је код одраслих испитаника тај број осетно мањи – 10 (6:4).

ПОДБАРА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Подбарник	4 (19%)	Подбарка	5 (24%)
	Подбарац	3 (14%)	Подбаркиња	2 (9,5%)
	Подбарак	2 (9,5%)	Подбаранка	3 (14%)
	Подбарчанин	2 (9,5%)	Подбарчанка	2 (9,5%)
	Подбарин	2 (9,5%)	Подбаричанка	3 (14%)
	Подбар	2 (9,5%)		
	Подбаричан	1		
	Подбаранин	1	Подбарника	1
	Укупно	17 (81%)	Укупно	16 (76%)
II група (укупно 25 ученика)	Подбарац	5 (20%)	Подбарка	6 (24%)
	Подбарчанин	3 (12%)	Подбарчанка	2 (8%)
	Подбарник	1	Подбаркиња	1
	Укупно	9 (36%)	Укупно	9 (36%)
III група (укупно 101 ученик)	Подбарац	16 (16%)	Подбарка	17 (17%)
	Подбарчанин	17 (17%)	Подбарчанка	18 (18%)
			Подбаранка	2 (2%)
	Подбарњанин	1	Подбарњанка	1
	Укупно	34 (34%)	Укупно	38 (38%)

2.11. *Именовање становника Роткварије*

Једанаест различитих деривационих модела, од укупно 12 одговора испитаника, и пет различитих одговора од пет испитаника у групи коју чине ученици основне школе, сведочи о непостојању употребне вредности креираних деривата.

Код средњошколаца се јављају поновљени деривациони модели. Имајући у виду да је од укупно 101 испитаника само 35 односно 36 дало одговоре, можемо рећи да није занемарљив проценат поновљених модела. Добијени подаци говоре и о томе да се супстантиви овога типа, ипак, усвајају у одређеном социјалном окружењу као последица стварне употребе одређеног творбеног модела, без обзира на његову уклопљеност у деривациона правила српскога језика. Такође, овај пример, чини се, више

него други, указује на веома висок семантичко-деривациони потенцијал мотивне речи (иако је и сама дериват мотивисан лексемом домаћег порекла са суфиксом -*арија*).

У прикупљеној грађи налазе се деривати са творбеном основом именице *ротквар* и суфиксима: -*чанин* – *Ротквaрчанин* (6 пута), којем одговара моциони облик са суфиксом -*ка* – *Ротквaрчанка* (7); -(*а*)*ц*: *Ротквaрац* (6), а њему одговарају два еквивалента у женском роду: са суфиксом -*ка* – *Ротквaрка* (5) и са суфиксом -*ānка* – *Ротквaранка* (1). Међутим, суфикси -*ка* и -*ānка* не могу се сматрати конкурентним у деривацији супстантива женског рода. Са суфиксом -*инац* је *Ротквaринац* (2) и без одговарајућег еквивалента у женском роду; а са -*ичанин* – *Ротквaричанин* (2) и еквивалент *Ротквaричанка* (-*ка*).

Индивидуалне творевине су следећи супстантиви: са суфиксом -*инīк* – *Ротвaриник* и моциони облик *Ротквaриница* (-*инīк* према уланчаном -*иница*); -*ачанин* – *Ротквaрачанин* и у пару са лексемом *Ротквaрчанка* (-*ка*).

Са творбеном основом именице *ротква* и са суфиксом -*ār* четири пута је употребљена лексема *Ротквaр*. У функцији моционих еквивалената јављају се следећи супстантиви: *Ротквaрија* (именовање становнице извршено је по метонимијском принципу, али захваљујући категоријалном обележју женског рода назива насеља), *Ротквaријанка* (са творбеном основом мотивне речи *Ротквaрија* и суфиксом -*ānка*), *Ротквaранка* (са творбеном основом речи *ротквар* и суфиксом -*ānка*).

Творбену основу мотивне речи *Ротквaрија* има дериват *Ротквaријац* (7) са суфиксом -*(а)ц,* којем одговарају супстантиви женског рода: *Ротквирка,* необично образовање са суфиксом -*ка* и творбеном основом *ротквир-,* у којој је *и* необјашњиво јер суфукс -*ир* не постоји у српском језику с овим значењем,[15] (среће се двапут код ученика ОШ „Ђорђе Натошевић”), *Ротквaркиња,* са суфиксом -*киња* и творбеном основом *ротквар-* (једанпут код ученика основне школе у Петроварадину). Права моциона образовања са суфиксом -*ка*: *(Ротквaрија)* и -*ānка (Ротквaријанка)* јављају се код средњошколаца. Напомињемо да се дериват *Ротквaријанка* јавља као еквивалент и супстантивима са суфиксом -*анин* – *Ротквaријанин* (4), -*ан*(*а*)*ц* – *Ротквaријанац* (5) и -*ан* – *Ротквaријан* (4). Овом последњем одговара и крајње необичан облик *Ротквајаница,* чија је творбене основе *Ротквајан-*, док се суфикс -*ица* регуларно користи као моциони. Са статусом хапакса јавља се дериват са суфиксом -*чанин*

[15] Клајн (2003: 107–108, 242) разликује два суфикса истог облика али не и значења и порекла: онај домаћег порекла сачуван у речима *водир, звекир, косир* и нешто чешћи, али још увек редак, суфикс страног порекла, присутан у речима *бригадир, командир, касир* и сл.

– *Ротквариј чанин* и моциони супстантив *Ротквариј ачанка* (-*ачанка*). Метафоричким преносом од творбене основе формиран је лексички пар *Ротква* и *Ротквица*.

Управо је код именовања становника Ротквариј е, као ни код једног од досад посматраних делова града, језичка креативност млађих испитаника дошла до изражаја, о чему јасно сведочи чак 40 (19:21) различитих облика. Највећи број облика забележен је и код старијих испитаника – 25 (17:8).

РОТКВАРИЈА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Ротквариј ац	2	Ротквартк иња	2
	Ротквaир	1	Ротквирка	1
	Ротквариј анац	1	Ротквариј анка	2
	Роткован	1	Роткованка	1
	Ротквај	1	Ротквај а	1
	Ротквариј ан	1	Ротквај аница	1
	Ротквађан	1	Ротквађанка	1
	Ротквар	1	Ротквариј а	1
	Ротвариник	1	Ротквариница	1
	Рорквариј анин	1	Ротквариј анчанка	1
	Роткивиранчанин	1	Ротквиранка	1
	Укупно	12	Укупно	13
II група (укупно 25 ученика)	Роткварац	1	Ротквaранка	1
	Ротквариј ац	1	Ротквaркиња	1
	Ротквaрчанин	1	Ротквaрчанка	1
	Ротквар	1	Ротквариј анка	1
	Ротквалац	1	Ротквалка	1
	Укупно	5	Укупно	5
III група (укупно 101 ученик)	Ротквaрчанин	5	Ротквaрчанка	6
	Ротквaрац	5	Ротквaрка	5
	Ротквариј ац	4	Роткавриј ка	3
	Ротквариј анин	3	Ротквариј анка	12
	Ротквариј анац	4		
	Ротквариј ан	3		
	Ротква	3	Ротквица	4
	Ротквар	2	Ротквaранка	2
	Ротквaринац	2		
	Ротквaричанин	2	Роткавричанка	1
	Ротквaрачанин	1	Ротквaрчанка	2
	Ротквариј чанин	1	Ротквариј ачанка	1
	Укупно	35	Укупно	36

2.12. *Именовање становника Сајмишта*

Испитаници су у доста ниском проценту именовали становнике Сајмишта. Најфреквентинији су облици *Сајмиштанин / Сајмиштан* и *Сајмиштанка.* Потпуну творбену основу мотивне речи имају деривати са суфиксима: -(*а*)*ц* – *Сајмиштанац,* среће се двапут у укупном узорку (у лексичком пару са дериватом *Сајмостанка* и *Сајмишчанка*), -*ин* – *Сајмиштин* и *Сајмиткиња*, као индивидуална творевина.

Јављају се и деривати са фонолошки измењеном творбеном основом: *Сајмаштанин (-анин),* без моционог образовања, *Сајмоштован (-ован)* и *Сајмаштинка.* Редуковану творбену основу мотивне речи *Сајмиште* имају деривати: *Сајмишак (-[а]к)* и *Сајмишка, Сајмишанин* / *Сајмишан (-анин / -ан)* и *Сајмишанка.*

Било је и деривата са редукованом и фонолошки измењеном творбеном основом мотивне речи *Сајмиште* и суфиксом -*ан(а)ц* – *Сајмашанац* (2) и са суфиксом -*ка* – *Сајмашанка* (3).

И на крају, ту су и деривати са творбеном основом именице *сајам* и следећим суфиксима:

-*ан : -ица (Сајман* и *Сајмица,* оба деривата су са статусом хапакса);

-*ан*(*а*)*ц : -ијанка (Сајманац* и *Сајмијанка* – хапакси);

-*анко* (*Сајманко* – двапут у укупном узорку) и без моционог пара;

-*аш(а)ц : -ица (Сајмашац* и *Сајмашица* – хапакси);

-*ањанин : -ка (Сајмљанин* и *Сајмљанка* – хапакси);

-*ајчанин : -ачанка (Сајмајчанин* и *Сајмачанка,* по два пута у укупном узорку).

Дериват *Сајамник* настао је придруживањем суфикса -*ник* именици *сајам* (у номинативу). У пару с њим јавља се именица *Сајмичарка*, која није мотивисана именицом мушког рода *Сајмичар*, већ је настала додавањем сложеног суфикса -*ичар-ка*. Управо овај пример указује на јаку моциону везу између деривата са овим значењем и на медијаторску семантичко-деривациону функцију деривата мушког рода. Ипак, има и примера директне деривације попут лексичког пара *Сајамко* и *Сајамка* (2), где је дистинкција супстантива према роду нормално садржана у суфиксима. Од осталих облика јављају се веома необична образовања, посебно код супстантива женског рода: *Сајмиште* и *Сајмјанка* (-*јанка*), *Сајмац (-[а]ц),* среће се четири пута, *Сајм-анка* (2), *Сајмаш (-аш)* и *Сајмаш-ка, Сајмиш (-иш)* и *Сајмиш-а.*

Плуралски облик ПК-овци / ПК-овке, међутим, остаје непрозиран. По свему судећи, ради се о жаргонизованом облику чија је мотивација јасна само ужем кругу (млађих) носилаца новосадског говора.[16]

Код обе групе испитаника забележен је велики број различитих облика, тек нешто мањи, барем када се ради о старијим испитаницима, од броја назива становника Ротквaрије – 40 (21:19) односно 24 (13:11). Овде се, међутим, као што смо видели, јавља и један експресиван моциони пар.

За само перифрастичну идентификацију ‘становник Сајмишта’ и ‘становница Сајмишта’ определила се једна ученица средње школе.

САЈМИШТЕ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Сајмиштанин	2	Сајмиштанка	4
	Сајмаштанин	1		
	Сајмишак	1	Сајмишка	1
	Сајмиштанац	1	Сајмостанка	1
	Сајмоштован	1	Сајмаштинка	1
	Сајмиште	1	Сајмјанка	1
	Сајманац	1	Сајмијанка	1
	Сајмишан	1	Сајмишанка	1
	Сајамник	1	Сајмичарка	1
	Сајмиш	1	Сајмиша	1
	Сајмиштин	1	Сајмиткиња	1
	Сајмац	1		
	Укупно	13	Укупно	13
II група (укупно 25 ученика)	Сајмиштан	1		
	Сајмаш	1	Сајмашка	1
	Укупно	2	Укупно	1

[16] Можда је овај облик мотивисан тиме што се управо у том делу града налази један од највећих градских паркова (Футошки парк) или тиме што је ту, на ободу парка, и највећи градски хотел – *Парк*.

САЈМИШТЕ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
III група (укупно 101 ученик)	Сајмиштанин	7	Сајмиштанка	9
	Сајмац	3	Сајманка	2
	Сајмашанац	2	Сајмашанка	3
	Сајмајчанин	2	Сајмачанка	2
	Сајманко	2		
	Сајамко	2	Сајамка	2
	Сајман	1	Сајмица	1
	Сајмашац	1	Сајмашица	1
	Сајмљанин	1	Сајмљанка	1
	Сајмишанин	1	Сајмишанка	1
	Сајмиштанац	1	Сајмишчанка	1
	ПК-аовци	1	ПК-аовке	1
	Укупно	24	Укупно	24

2.13. *Именовање становника Салајке*

Становници Салајке најчешће су именовани дериватима *Салајчанин* и *Салајчанка* (по 42 пута) и са супстандарним суфиксом -*чан* – *Салајчан* (2) у пару са супстантивом женског рода *Салајћанка*. Забележен је и облик са неизвршеном гласовном променом на творбеном шаву: *Салајканин* у пару са дериватом *Салајкана,* изведеним суфиком -*ана*, који је типичан за творбу именица типа nomina loci, и једанпут у пару са дериватом изведеним суфиксом -*ица*: *Салајканица.* Одсуство гласовне промене на творбеном шаву постоји и у деривату са суфиксом -*ан*: *Салајкан*, чији је еквивалентни облик са суфиксом -*иња*: *Салајкиња*.

У материјалу су забележени и деривати са потпуном творбеном основом мотивне речи *Салајка* и следећим суфиксима: -*ан*(*а*)*ц* – *Салајканац,* уз моциони облик *Салајканка,* изведен суфиксом -*ка* (оба деривата су индивидуалне творевине); -*ар* – *Салајкар*, хапакс који се јавио у пару са дериватом *Сајларка* (2) са измењеном творбеном основом (могућа је метатеза *сајл* према *салај* или је у питању непрозирна мотивација именицом *сајла*).

Забележен је и пример са мотивацијом у обрнутом смеру – са именицом у женском роду као мотивном речју за еквивалент у мушком роду. Наиме, чињеница да именица *Салајка* (9) има суфикс карактеристичан за именице nomina agentis у женском роду, подстакла је испитанике да посегну за одговарајућим суфиксом у мушком роду, што је свакако -*(а) к*, па је тако настао облик *Салајак* (4). Тако се може објаснити и дериват

Салајац (2) са суфиксом *-а(ц)*. Лексема *Салајка* се јавља и у лексичком пару са дериватима *Салајкаш* и *Салајкин*.

Као крајње необични деривати са веома измењеном (редукованом) творбеном основом јављају се хапакси: *Саланац (-ац)* и *Саланка (-ка), Салајат* у пару с дериватом *Салајкиња (-киња)*.

На крају, један гимназијалац је у дату колону уписао лексему *Салама*, што би могао бити експресиван или жаргонизован израз. Ученици су за становнике и становнице Салајке употребили укупно 24 (13:11) различите лексеме. Старији испитаници су се послужили знатно мањим бројем – 13 (7:6).

САЛАЈКА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Салајак	4	Салајка	6
	Салајчанин	3	Салајчанка	4
	Салајац	2	Салајчица	2
	Саланац	1	Саланка	1
	Салајчан	1		
	Салајкан	1	Салајкиња	2
	Салајканин	1	Салајкана	1
	Салајкин	1		
	Укупно	14	Укупно	16
II група (укупно 25 ученика)	Салајчанин	3	Салајчанка	3
	Салајканин	1	Салајканица	1
	Салајат	1	Салајкиња	1
	Салајкан	1	Салаканка	1
	Салајац	1	Салајка	1
	Укупно	7	Укупно	7
III група (укупно 101 ученик)	Салајчанин	36	Салајчанка	35
	Салајчан	2	Салајћанка	1
	Салајканац	1	Салајканка	1
	Салајац	1	Салајка	2
	Салајкаш	1		
	Салајкар	1	Сајларка	2
	Салама	1		
	Укупно	42	Укупно	41

2.14. *Именовање становника Сателита*

Становнике Сателита ученици су углавном именовали супстантивима *Сателићанин* (39) и *Сателићанка*.[17] Као индивидуална творевина појавио се и моциони облик *Сателићанинка*.

Деривати са творбеном основом мотивне речи грађени су следећим суфиксима: *-(а)ц* – *Сателитац* (4) у пару са дериватом *Сателитка,* што је еквивалент и хапаксу *Сателитар* и супстандардном супстантиву *Сателичан* (2); *-чанин* – *Сателитчанин* (5) према *Сателичанка* (13), *Сателитчарка* (*-чарка*) и *Сателитчанка* (*-чанка*), и *Сателичанин* (8).

Фреквенцију 1 имају следећи деривациони модели: *-ан* (*Сателитан)* и са суфиксом *-ка* (*Сатлитанка), -кин (Сателиткин)* без одговарајућег моционог образовања, *-ōв (Сателитов),*[18] *-āр (Сателитар)* према *Сателитка* (2), *-нӣк (Сателитник), -ичар (Сателитичар),* последња два су без одговарајућег моционог образовања.

У прикупљеној грађи појавили су се и веома необични облици са редукованом творбеном основом: *Сателијан (-ијан)* и *Сателица* (*-ица*).

Као специфичност у именовању становника овога насеља издвајају се супстантиви у женском роду који су без одговарајућег мотивног супстантива у мушком роду и представљају, такође, индивидуалне творевине: *Сателинарка* и *Сателинкарка.*

С укупно 24 (13:11) различита етника ученици су означили становнике Сателита, док је код њихов старијих суграђана тај број за трећину мањи – 16 (8:8).

[17] Дериват *Сателићанин* настао је од творбене основе мотивне речи и суфикса *-јанин*, са извршеним јотовањем на творбеном шаву; као фонолошка и творбена варијанта јавио се дериват *Сателићан* (са суфиксом *-јан*).

[18] Дериват је изведен придевским суфиксом са посесивним значењем или пак суфиксом *-ōв* као у речима *лажов, редов, гадов*. Нажалост, сам облик прикупљања грађе онемогућава нас да региструјемо прозодеме, чак и када су, као у овом случају, релевантне.

САТЕЛИТ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Сателитац	3	Сателитка	4
	Сателитчанин	2	Сателичанка	3
			Сателитчанка	1
			Сателићанка	1
	Сателичан	1	Сателиткиња	3
	Сателијан	1	Сателица	1
	Сателит	1	Сателита	1
	Сателитан	1	Сателитанка	1
	Сателићан	1		
	Сателиткин	1		
	Сателитов	1		
	Сателитник	1		
	Укупно	13	Укупно	15
II група (укупно 25 ученика)	Сателићанин	2	Сателићанка	2
	Сателичанин	2	Сателичанка	2
	Сателитичар	1		
	Сателитац	1		
	Сателитар	1	Сателитка	2
	Укупно	7	Укупно	6
III група (укупно 101 ученик)	Сателићанин	37	Сателићанка	33
			Сателићанинка	1
	Сателичанин	6	Сателичанка	8
	Сателитчанин	3	Сателитчарка	1
	Сателичан	1	Сателитка	1
			Сателинарка	1
			Сателинкарка	1
	Укупно	47	Укупно	46

2.15. *Именовање становника Слане баре*

Ученици су становнике Слане баре најчешће именовали супстантивима *Сланобарац* (31) и *Сланобарка* (30). Појавили су се и варијантни – ортографски и творбени облици: *Слано барац* и *Слано барка*, *Слано-барац*

и *Слано-барка*, такође, и сложеница без спојног вокала – *Сланбарац* и *Сланбарка*.

У материјалу се срећу и деривациони модели са суфиксом *-чанин*: *Сланобарчанин* и *Сланобарчанка* и са спојним вокалом *и* – *Сланибарчанин* и *Сланибарчанка.* Занимљиво је, такође, са становишта творбе речи да се у улози спојног вокала често налази или би требало да се нађе (у примерима написаним као синтагматски спојеви) *и* (*Сланибара*; *Слани бареник*), али и *е* (*Слане барин*).[19] Интересантан је и лексички пар *Сланац* и *Сланкиња* јер је мотивисан првим делом овог двочланог назива градске четврти.

Становнике и становнице Слане баре ученици су означили с 19 различитих облика (9:10), док је код старијих испитаника и овога пута тај број осетно мањи – 8 (4:4).

За само перифрастичну идентификацију ‘становник Слане баре’ и ‘становница Слане баре’ определила се једна ученица средње школе.

СЛАНА БАРА	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Сланбарац	2	Сланбарка	2
	Сланобарац	1	Сланобарка	2
	Слано барац	1	Слано барка	1
	Слано-барац	1	Слано-барка	1
	Сланобарак	1	Слана барка	1
	Сланибарчанин	1	Сланибарчанка	1
	Слане барин	1	Сланобаринка	1
	Слани бареник	1	Слана баранка	1
	Сланац	1	Сланкиња	1
	Укупно	10	Укупно	11
II група (укупно 25 ученика)	Сланобарац	2	Сланобарка	2
	Салибара	1	Сланобаркиња	1
	Укупно		Укупно	
III група (укупно 101 ученик)	Сланобарац	28	Сланобарка	26
	Слано-барац	1		
	Сланобарчанин	2	Сланобарчанка	3
	Укупно	31	Укупно	29

[19] Клајн (2002: 25) као једине примере у којима се, барем са синхронијског аспекта, не може довести у сумњу аутономност спојника *и* наводи сложенице *Цариград* и *Царибpод*.

2.16. *Именовање становника Старог града*

Становнике Старог града ученици су најчешће именовали варијантним облицима *Старограђанин* / *Старограђан* и са различитим ортографским решењима: *Старо грађанин, Старо-грађанин*. Са спојним вокалом *о* настали су сложенички деривати *Старогрaдац* и *Старограткиња.* Забележено је и именовање синтагматским конструкцијама са јединачном фреквенцијом: *Стари грађанин / Стари грађан, Стара грађанка* и *Стари градов*.

У узорку се појавила и номинација према властитом имену познаника који живи у том делу града (*Никола*) и жаргонизмом *Шабанка,* којим се исказује лични, очигледно негативан, став говорника према становницама Старог града.

Ученици су становнике централне новосадске четврти означили с укупно 16 облика (10:6), док су њихови старији суграђани употребили знатно мањи број различитих облика – 10 (5:5). И овога пута су гимназијалци једина група испитаника у којој су присутни жаргонизми.

СТАРИ ГРАД	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Старограђан	2	Старограђанка	5
	Старограђанин	1		
	Старо грађанин	1	Старо грађанка	3
	Старо-грађанин	1	Старо-грађанка	1
			Стара грађанка	1
	Стари грађан	1		
	Стари градов	1		
	Старо градар	1	Старо градарка	1
	Старогрaдац	1	Старограткиња	1
	Старо градац	1		
	Старац	1	Старица	1
	Укупно	12	Укупно	13
II група (укупно 25 ученика)	Стари грађанин	1	Стара грађанка	1
	Старогрaдац	1	Старограђанка	1
	Укупно	2	Укупно	2
III група (укупно 101 ученик)	Старограђанин	43	Старограђанка	45
	Старо-грађанин	1		
	Старограђан	1		
	Никола	1		
			Шабанка	1
	Укупно	46	Укупно	46

2.17. *Именовање становника Телепа*

У номинацији становника овога новосадског насеља најчешће су употребљавани деривати *Телепчанин* (58) односно *Телепчан* (2) са фонолошком варијантом *Телепћанин* (3) и еквивалент *Телепчанка* (58) са варијантама: *Телепчанинка* (2) односно *Телепћанка* (3).

Деривати *-ан*: *Телепан* и са суфиксом *-ка*: *Телепанка* настали су од потпуне творбене основе.

Статус хапакса имају следећи деривациони модели: *-(а)к – Телепак* и *Телепка* (са суфиксом *-ка* директним извођењем од творбене основе мотивне речи), *-(а)ц – Телепац* и *Телепкиња* (са суфиксом *-киња*, еквивалент у женском роду који одговара и дериватима са јединачном фреквенцијом *Телепанац (-ан[а]ц)* и *Телепин (-ин)*); *-ар – Телепар* и *Телепарка* (са суфиксом *-ка*), *-аш – Телепаш* и *Телепашанка* (са суфиксом *-анка* [2]), -(*љ*) *анин – Телепљанин* и *Телепљанка* (са суфиксом *-ка*), *ов – Телепов* (без одговарајућег еквивалента).

И на крају, формиран је и лексички пар са мотивном речју као именом за становника овога насеља – *Телеп* и дериват *Телепарка* са суфиксом *-арка*, такође, као индивидуално решење испитаника.

Веома је изражена диспропорција у броју именовања која су дали ученици и оног који су дали старији испитаници: наспрам 9 (5:4) облика забележених код старијих житеља Новог Сада стоји чак 25 (15:10) прикупљених од млађих испитаника.

ТЕЛЕП	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Телепчанин	3	Телепчанка	3
			Телепчанинка	1
			Телепћанка	1
	Телепан	3	Телепанка	4
	Телеповац	2	Телеповка	1
	Телепак	1	Телепка	1
	Телепанац	1	Телепкиња	2
	Телепац	1		
	Телепљанин	1	Телепљанка	1
	Телепов	1		
	Телеп	1	Телепарка	1
	Укупно	14	Укупно	15

ТЕЛЕП	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
II група (укупно 25 ученика)	Телепчанин	4	Телепчанка	4
	Телепар	1	Телепарка	1
	Укупно	5	Укупно	5
III група (укупно 101 ученик)	Телепчанин	51	Телепчанка	51
	Телепћанин	3	Телепћанка	3
	Телепчан	2	Телепчанинка	1
	Телепаш	1	Телепашанка	2
	Телепашанин	1		
	Телепин	1	Телепкиња	1
	Укупно	59	Укупно	58

2.18. *Именовање становника Шангаја*

Становници Шангаја названи су именом *Шангајац* (62 пута) и *Шангајка* (65). Дериват са суфиксом -*чанин* – *Шангајчанин* ређе је употребљен (10), као и облик са нестандардним суфиксом -*чан*: *Шангајчан* (један-пут). Еквивалентна моциона образовања јесу деривати са суфиксима -*ка* и -*киња* – *Шангајчанка, Шангајкиња*. У овом случају они се могу сматрати конкурентним.

Сви остали облици дати у табели представљају индивидуалне творевине са јединачном фреквенцијом. Уочљиво је, такође, да супстантива у женском роду има мање.

Деривати у мушком роду са статусом хапакса изведени су од потпуне творбене основе мотивне речи са суфиксима: -*ан* – *Шангајан* (без одговарајућег еквивалента), -*анин* – *Шангајанин* и еквивалент *Шангајанка* (са суфиксом -*ка*), -*нӣк* – *Шангајник* и моциони еквивалент *Шангајница (-ница), -ōв* – *Шангајов* (без одговарајућег еквивалента). Са редукованом творбеном основом мотивне речи и суфиксом -*ин* настао је дериват *Шангаин*; а креиран је и лексички пар *Шангај* (назив становника) и са суфиксом -*ица*: *Шангајица*.

И код именовања становника ове новосадске четврти ученици су користили више различитих облика: наспрам њихових 15 (8:7) стоји тек 6 које су дали старији испитаници (3:3).

ШАНГАЈ	СТАНОВНИК	ФРЕКВ.	СТАНОВНИЦА	ФРЕКВ.
I група (укупно 21 ученик)	Шангајац	7	Шангајка	11
	Шангајчан	1		
	Шангајчанин	1	Шангајчанка	2
	Шангајанин	1	Шангајанка	1
	Шангаин	1		
	Шангај	1	Шангајица	2
	Шангајан	1		
	Шангајник	1	Шангајница	1
	Шангајов	1		
	Укупно	15	Укупно	17
II група (укупно 25 ученика)	Шангајац	9	Шангајка	7
			Шангајанка	1
	Шангајчанин	1	Шангајчанинка	1
			Шангајкиња	2
	Укупно	10	Укупно	11
III група (укупно 101 ученик)	Шангајац	46	Шангајка	47
	Шангајчанин	8	Шангајчанка	4
			Шангајкиња	1
	Укупно	54	Укупно	52

3. Закључак

Анализа показује да у процесу номинације становника Новог Сада и његових четврти релевантан дистинктивни параметар није толико узраст испитаника колико њихово место становања. Наиме, ученици основне школе у Новом Саду употребили су чак 256 (143:113) различитих лексема наспрам 115 (64:51), колико су употребили њихови вршњаци из Петроварадина. Гимназијалци пак, иако далеко бројнији од својих млађих суграђана, за именовање становника Новога Сада и његових делова употребили су 201 (104:97) различит облик, што је, уколико се има у виду број испитаника, вишеструко мање него у претходној групи.

Уколико се укупан број номинационих јединица добијених од ученика (403) упореди с оним добијеним од старијих испитаника (204), при чему треба имату у виду несразмеран однос у погледу броја анкетираних (101:234), види се да млађи говорници вишеструко надмашују старије по

броју датих облика. У вези с тим треба истаћи да веома велики број творбених модела указује на ниску или непостојећу употребну вредност неких од понуђених облика (исп. нпр. под 2.11. и 2.12), али и на својеврсну језичку креативност, присутну првенствено код најмлађих испитаника.

Код гимназијалаца се јављају не тако ретка, било афирмативна било негативна, експресивна образовања (нпр. *Шабан / Шабанка, Цар / Царица*), која у потпуности изостају код најмлађих и најстаријих говорника. Ово, наравно, не значи да се различите предрасуде рефлектују само у језику средњошколаца, већ пре да оне на млађем узрасту још увек изостају, док код старијих испитаника нису забележене због својеврсне аутоцензуре наметнуте оваквом врстом истраживања.

У анализираној грађи број облика мушког рода нешто је већи (222:181), при чему се та разлика смањује с узрастом испитаника, што сведочи о повећању језичке компетенције, додатном труду старијих ученика да дају тражени облик или, пак, о присутној свести о родно сензитивном језику.

РЕЧНИЦИ

Семантичко-деривациони речник. Св. 1. *Лингвистичке свеске* 3. Даринка Гортан Премк, Вера Васић и Љиљана Недељков (ред.) Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику (2003).

ЛИТЕРАТУРА

Ајдановић, Милан (2008). *Функционално оптерећење суфикса за обележавање особа*. Нови Сад : Филозофски факултет.

Клајн, Иван (2002). *Творба речи у савременом српском језику*. *Први део – слагање и префиксација*. Београд – Нови Сад : Институт за српски језик САНУ, Матица српска.

Клајн, Иван (2003). *Творба речи у савременом српском језику*. *Други део – суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад : Институт за српски језик САНУ, Матица српска.

Babić, Stjepan (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku (Nacrt za gramatiku)*. Zagreb : JAZU – ČGP Delo.

Prćić, Tvrtko (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci – Novi Sad : Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Šipka, Danko (1998). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad : Matica srpska.

Gordana Štasni, Milan Ajdžanović

HOW DO STUDENTS NAME THE RESIDENTS OF NOVI SAD?

Summary

The paper has examined the derivational models used by younger speakers to name the residents of Novi Sad and its city quarters. The corpus is made up of the replies of the students of two primary schools, one of which is in Novi Sad and the other is in Petrovaradin, as well as those of the students of a secondary school in Novi Sad. It has been determined that the part of town the subject lives in plays a crucial role in the process of naming. At this age, native speakers from Novi Sad display a high degree of creativity in the derivation of gentilics, and the use of jargon units has been recorded in secondary school students. If the total number of forms obtained from students (403) is compared to those obtained from older subjects (204), where one must take into account the disproportion between the number of subjects (101:234), it is apparent that the number of naming forms given by younger speakers far exceeds that of the older ones. It is this very high number of derivational models that points to a low or non-existent practical value of some of the suggested forms, but also to a certain linguistic creativity, which is mainly present in the youngest speakers. The number of masculine forms in the analysed corpus is somewhat higher (222:181), and this difference tends to decline as the speakers get older, which testifies to an increased linguistic competence and additional effort made by older students in providing the required form, or to an awareness of gender-sensitive language.

Key words: gentilic, suffix, derivational stem, agentive derivation, students.

UDK 811.163.41`373.6(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Гордана Штасни и Милан Ајџановић
gordanastasni@yahoo.com / ajdzanovic@neobee.net

ДЕРИВАЦИОНИ МОДЕЛИ ИМЕНИЦА NOMINA AGENTIS У ГОВОРУ НОВОГ САДА

Сажетак. У раду је испитана употреба деривационих модела именица nomina agentis у говору Новог Сада. Истраживање је спроведено на језичком материјалу добијеном на основу одговора испитаника различитог пола, узраста и образовања. За потребе овог истраживања одабрани су творбени модели који треба да покажу: 1. продуктивност одређене групе суфикса, 2. дистрибуцију стандардних и супстандардних облика одређених лексичких јединица и 3. реалну употребу појединих облика именица женског рода са општим значењем ‘особа женског пола која је носилац одређене титуле или се бави одређеном професијом’. Истраживање показује да на избор одговарајућег творбеног модела не утичу параметри као што су пол, узраст и образовање, а такође да су заступљенији стандардни облици појединих лексичких јединица, односно који су моциони супстантиви заиста у употреби, а који су на нивоу експеримента.

Кључне речи: nomina agentis, суфикс, творбена основа, моциона образовања.

1. О именицама nomina agentis

Иако се именицама из семантичко-деривационе категорије nomina agentis никада није оспоравао аутономан статус, већ се он, напротив, (не) посредно истицао њиховим неретким стављањем на прво месту међу осталим категоријама, није до краја остало разјашњено докле сежу границе ове категорије. Наиме, неки аутори представницима ове групе сматрају све именице са значењем вршиоца радње, имаоца занимања или стваралаца (Станојчић, Поповић 2000[7]). Други, пак, овако широко схваћену категорију, имајући у виду како семантичке тако и творбене разлике и разлоге, деле на две (под)групе: nomina agentis и nomina professionis, при чему у оквиру друге смештају именице, првенствено десупстантиве, са значењем лица које се бави одређеним послом као професијом.[1]

[1] О свему, између осталог, в. више у: Ајџановић 2008.

За потребе овога рада, првенствено да би се избегла евентуална непотребна атомизација корпуса, биће прихваћено прво схватање овог термина те ће посматране именице бити означене широм етикетом, иако се њима, готово без изузетка, означавају имаоци каквог занимања.

2. Узорак и језичка грађа

Грађа за ово истраживање прикупљена је на основу анкете спроведене међу новосадским говорницима. Узети су у обзир одговори на девет питања којима је обухваћена наведена категорија именица:

– Радио је код једног грофа као: а) коњушар, б) чикош, в) коњар.
– Његов деда је разносио млеко, био је: а) млекар, б) млекаџија.
– Ради као: а) продавац, б) продавач.
– Бранила га је једна позната: а) адвокаткиња, б) адвокатица.
– Она је: а) шефица рачуноводства, б) шефовица рачуноводства.
– Његова сестра је: а) судија, б) суткиња, в) судијница, г) судиница.
– По службеној дужности оптуженом је одређен: а) браниоц, б) бранилац, в) бранитељ.
– а) Добрих преводиоца има јако мало. б) Добрих преводилаца има јако мало.
– Она ради у издавачкој кући као: а) преводитељица, б) преводитељка, в) преводилац, г) преводиоц.

Требало је да испитаници одаберу понуђене лексеме са истим значењем којима се попуњавају недоречена места у датим реченицама.

Приликом анализе грађе разматрано је свако од девет понуђених питања понаособ, а одговори су разврстани према следећим параметрима: узраст, образовање и пол.

Пошто је анкетом обухваћено 75 говорника досељених у Нови Сад и 159 рођених у њему, најпре су обрађени квантитативни подаци, који су затим и семантички и деривационо анализирани и интерпретирани за прву, а потом и за другу групу испитаника. Када је то било потребно, добијени појединачни резултати сагледани су на нивоу целокупног узорка од 234 испитаника.

Резултати су приказани у табелама које садрже следеће информације бележене одређеним симболима доследно примењиваним на целокупном узорку:

Табеларни модел:

лексема 1 (укупан број одговора)	*узраст*: образовни ниво[2] (број датих одговора и обележје пола као експоненти [ж (женски) и м(мушки)])	укупан број одговора у одређеној образовној структури
лексема 2	Исте информације	
без одговора	Исте информације	

Пример:

коњушар (65)	15–24: (1ж)	1
	25–34: (3 ж)	3
	35–44: с (1 м), ф (6 ж)	7
	45–54: с (4 ж + 1 м), в (3 ж), ф (2 м)	10
	55–64: о (2 ж + 1 м), т (3 ж), с (4 ж + 4 м), в (1 ж + 1 м), ф (3 ж + 1 м)	20
	65 и више: н.о. (1 ж), о (1 ж), т (2 ж + 1 м), с (5 ж + 5 м), в (3 ж + 1 м), ф (4 ж +1 м)	24

3. Резултати упитника и анализа одговора

3.1. Питање: *Радио је код једног грофа као* ***коњушар*** */ чикош / коњар*[3]

3.1.1. Квантитативна анализа података

Највећи број досељених испитаника (у свим узрасним и образовним групама, без обзира на обележје пола) изабрао је лексему *коњушар*: њих 65, тј 86,6% (54ж + 11м) од укупно 75, лексему *чикош* употребила су 3 испитаника (4%) која имају више од 65 година, једна жена и два мушкарца, а лексему *коњар* само два испитаника (2,66%), и то обе женске особе, једна из групе 15–24 године и једна особа из групе 55–64 године.

коњушар (65)	15–24: (1ж)	1
	25–34: (3 ж)	3
	35–44: с (1 м), ф (6 ж)	7

[2] За обележавање образовног нивоа испитаника употребљене су следеће скраћенице: уч. (ученик), н.о. (незавршена основна школа), о (основна школа), т (трогодишња школа), с (средња школа), в (виша школа), ф (факултет).

[3] Приликом навођења питања из анкете, дебљим словима истакнути су примери за које се највише испитаника определило.

	45–54: с (4ж + 1 м), в (3ж), ф (2м)	10
	55–64: о (2ж + 1м), т (3ж), с (4ж + 4 м), в (1ж + 1м), ф (3ж + 1м)	20
	65 и више: н.о. (1ж), о (1ж), т (2ж + 1м), с (5ж + 5м), в (3ж + 1м), ф (4ж +1м)	24
чикош (3)	65 и више: о (1ж), с (2м)	3
коњар (2)	15–24: (1 ж) 55–64: ф (1ж)	2
коњушар и чикош (1)	55–64: ф (1ж)	1
без одговора (4)	35–44: ф (1ж)	1
	55–64: с (2м)	2
	65 и више: о (1ж)	1

Од укупно 159 испитаника рођених у Новом Саду 137 (103 женске особе и 34 мушке),[4] тј. 85,5%, определило се за лексему *коњушар* (испитаници су свих узрасних и образовних категорија тако да се обележја: старост, образовни степен и пол испитаника нису показала као релевантна за избор понуђених лексема). Лексему *чикош* одабрало је 8 испитаника, тј. 5,03%, млађег узраста (15–24) и старијих (45–54, 55–64 и 65 година и више). Ову лексему није одабрао ниједан испитаник узраста 25–34 и 35–44 године. Највише је старијих испитаника (55–64, 65 година и више) који су се определили за лексему *чикош,* и то међу њима 4 жене и један мушкарац.

Лексему *коњар* одабрала су само два испитаника (1,25%), оба мушког пола, један млађег узраста (15–24), други старијег (55–64). За облике *коњушар* и *чикош* у паралелној употреби (што није понуђено као могућност у упитнику) определила су се, такође, два испитаника, један мушкарац из групе 45–54 године и једна жена из групе 55–64 године. Одговор није дало 10 испитаника (6,28%).

коњушар (137)	15–24: уч. (5ж + 2м) , с (1м), студенти (20ж + 6м), ф (1ж)	35
	25–34: т (2ж), с (4ж + 3м), в (4ж), студенти (2ж + 1м), ф (11ж + 5м)	32

[4] С обзиром на то да је у укупном узорку (151 жена, 83 мушкарца) и најчешће и по старосним категоријама увек већи број жена, нормално је да ће и у анализираним резултатима и у појединачним тумачењима резултата претежно бити већа заступљеност женских особа.

	35–44: о (1ᵐ), т (1ᶜ + 2ᵐ), с (4ᶜ + 4ᵐ), в (3ᶜ), ф (7ᶜ + 6ᵐ)	28
	45–54: т (1ᵐ), с (8ᶜ + 5ᵐ), в (4ᶜ + 1ᵐ), ф (1ᶜ + 1ᵐ)	21
	55–64: т (1ᶜ + 1ᵐ), с (2ᶜ + 2ᵐ), в (3ᶜ + 1ᵐ), ф (1ᶜ + 1ᵐ)	12
	65: н.о. (2ᶜ), о (2ᶜ), с (1ᶜ), в (1ᶜ + 1ᵐ), ф (1ᶜ +1ᵐ)	9
чикош (8)	15–24: студенти (1ᵐ)	1
	45–54: т (1ᵐ)	1
	55–64: т (1ᶜ), с (2ᶜ + 1ᵐ), в (1ᶜ)	5
	65 и више: н.о. (1ᶜ)	1
коњар (2)	15: с (1ᵐ)	1
	55–64: т (1ᵐ)	1
коњушар и чикош (2)	45–54: с (1ᵐ)	1
	65 и више: т (1ᶜ)	1
без одговора (10)	25–34: с (1ᵐ), в (1ᶜ)	2
	35–44: т (1ᵐ), с (1ᵐ), в (2ᶜ + 1ᵐ)	5
	55–64: о (1ᶜ), в (1ᶜ) 55–64: о (1ᶜ), в (1ᶜ)	2
	65 и више: ф (1ᶜ)	1

3.1.2. Семантичко-деривациона анализа података

Лексеме: *коњушар*, *чикош* и *коњар* одабране су због тога што имају различит статус у лексикону српскога језика и зато што међусобно успостављају различите парадигматске односе. Лексеме *коњушар* и *чикош* могу се сматрати синонимима, али са различитим доменом употребе, док су лексеме *коњушар* и *коњар* дублетне форме[5] са различитим суфиксалним творбеним формантом.

Према подацима у РМС, и лексема *коњушар* и лексема *коњар* једнозначне су и могле би се сматрати истозначницама.[6] Међутим, према дефиницији у РСЈ, који би требало да дâ вернију слику савременог српског језика, бележе се извесне промене у семантичкој структури лексеме *коњар*. Наиме, она сада има два значења: ‘коњушар’ и ‘одгајивач, узгојитељ коња’, а *коњушар* је ‘радник који се брине о коњима, који чува, храни

[5] Под дублетним формама подразумевамо јединице исте деривационе структуре, са подударном творбеном основом и различитим суфиксима, и исте појмовне вредности.

[6] У РМС се наводе следећа значења: *коњар* ‘онај који чува коње и брине се за њих, коњушар’; *коњушар* ‘човек који се брине за коње, коњар’.

и тимари коње'. Лексема *чикош* није у фонду РСЈ, а у РМС има ознаку порекла и територијалне дистрибуције (мађ. покр.). И у Вуковом речнику стоји напомена о територијалној употреби ове лексеме: „у Бачкој".[7]

За деривациону анализу значајни су облици *коњушар* и *коњар*. Лексема *чикош* преузета је у готовој форми из мађарског језика и она не подлеже деривационој анализи, иако се у њој јасно виде творбени елементи.

У нашем су узорку, дакле, два деривата створена по истом општем творбеном моделу: Ио + суфикс, са творбеном основом исте мотивне речи и различитим суфиксима, -*ушāр* и -*āр*. Према Ивану Клајну (2003), суфикс -*ушāр*, управо са примером *коњушар*, припада групи именичких суфикса домаћег порекла, и то тзв. „јединачним".[8] Уз именицу *коњушар* даје се и следећи коментар: „посебан случај је *коњушар*[9] од застарелог *коњух* (са истим значењем) које је накнадно проширено новим суфиксом (Клајн 2003: 45). Клајн не бележи дериват *коњар*.

За проблем којим се бавимо важно је Клајново мишљење да су „јединачни" суфикси семантички празни и да су по својој природи негде између правог суфикса и форманта односно завршетка (Клајн 2003: 15). Наиме, иако је суфикс -*āр* иначе продуктиван, а његов дериват (*коњар*) има богатију семантичку структуру, намеће се закључак да је у нашем случају „јединачни" суфикс -*ушāр* типичан и без конкуренције. Наш узорак и анализа, такође, потврђују наведени став. Наиме, на укупном узорку од 234 испитаника, њих 202 (86,32%) изабрало је на основу реченичног контекста лексему *коњушар*, а само 4 (1,7%) лексему *коњар*.

3.2. Питање: *Његов деда је разносио млеко, био је млекар / млекаџија*

3.2.1. Квантитативна анализа података

У групи досељених испитаника 36 њих (48,9%) као одговор изабрало је лексему *млекар*, а лексему *млекаџија* 32 (42,66%). Међу њима су испитаници свих узрасних и образовних категорија; пол испитаника није се, такође, показао као важна дистинктивна црта. Само један испитаник подједнако употребљава оба понуђена облика (1,33%). У овој групи није

[7] РМС бележи и лексеме*: коњаџија* (са ознаком покр.), *коњух* (са ознаком заст.) и *коњушник* у значењу 'коњушар, коњар' односно 'дворски чин у феудално доба', што је обележено као историјско.

[8] И Бабић наводи суфикс -*ушāр* уз јединачни пример *коњушар* (Бабић 1986: 103).

[9] Именица *коњушар* посебан је случај у односу на друге деривате са суфиксом -*āр* који значе особу према називу животиње коју негују, узгајивачи, пастири, гоничи и сл. (*кравар*, *овчар*, *живинар*, *говедар*, *голубар*...).

одговорило 6 (8%) испитаника. Може се закључити да је у испитиваној групи приближно подједнака употреба лексема *млекар* и *млекаџија*.

млекар (36)	15–24: (1ж)	1
	25–34: (2ж)	2
	35–44: с (1м), ф (4ж)	5
	45–54: с (3ж + 1м), в (2ж)	6
	55–64: о (1ж), т (2ж), с (1ж + 3 м), в (1ж), ф (2ж)	10
	65 и више: н.о. (1м), т (1ж), с (1ж + 4 м), в (2ж), ф (2ж + 1м)	12
млекаџија (32)	15 (1ж)	1
	25–34 (1ж)	1
	35–44: ф (2ж)	2
	45–54: с (1ж), в (1ж), ф (2м)	4
	55–64: о (1ж + 1м), т (1ж), с (3ж + 1м), в (1м), ф (2ж +1м)	11
	65 и више: о (2ж), т (1м), с (3ж + 3 м), в (1ж + 1м), ф (2ж)	13
млекар и млекаџија (1)	55–64: ф (1ж)	1
без одговора (6)	35–44: с (1м), ф (1ж)	2
	55–64: с (2м)	2
	65 и више: о (1ж), т (1м)	2

У групи испитаника рођених у Новом Саду, у нешто вишем проценту изабрана је лексема *млекаџија* у односу на лексему *млекар*: 83 (52,2%) према 65 (40,88%). Ниједно посматрано обележје (узраст, образовни ниво и пол испитаника) није се показало као релевантно при одабиру одређене лексичке јединице. Укупно 11 испитаника (6,9%) није одговорило на ово питање.

млекар (65)	15–24: уч. (4ж + 1м) , с (2м), студенти (7ж + 4м), ф (1ж)	19
	25–34: т (1ж), с (1 ж + 2 м), в (1 ж), ф (3 ж + 2 м), студенти (2 ж)	12
	35–44: о (1 м), т (1 ж + 1 м), с (1 ж), в (2 ж + 1 м), ф (1 ж + 5 м)	13
	45–54: т (2 м), с (1 ж + 4 м), в (1 ж), ф (1 ж)	9
	55–64: т (1 ж + 1 м), с (1 ж + 1м), в (1 ж), ф (1 ж + 1 м)	7
	65 и више: о (1 ж + 1 м), с (1 ж), в (1 ж + 1 м)	5
млекаџија (83)	15–24: уч. (1 ж + 1 м), студенти (12 ж + 3 м), ф (1 ж)	18

	25–34: т (1ж), с (3ж + 1м), в (3ж), ф (6ж + 3м), студенти (1м)	18
	35–44: о (1м), т (1м), с (2ж + 4м), в (1ж), ф (6ж + 1м)	16
	45–54: с (5ж + 2м), в (3ж), ф (1м)	11
	55–64: ош. (1ж), т (1ж + 1м), с (4ж + 1м), в (3ж + 1м), ф (1м)	13
	65: н.о. (3ж), о (1ж), т (1ж), ф (1ж +1м)	7
без одговора (11)	25–34: с (1м), в (1ж)	2
	35–44: т (1м), с (1ж + 1м), в (2ж)	5
	45–54: в (1м)	1
	55–64: в (1ж), ф (1ж)	2
	65 и више: ф (1ж)	1

3.2.2. Семантичко-деривациона анализа података

Одговори испитаника показују да је употребна вредност творбених дублета *млекар* и *млекаџија* приближна, без обзира на то што је лексема *млекаџија* изведена суфиксом *-аџија*, који је турског порекла. Према Скоковим мишљењу, *-а-* (у суфиксу *-аџија*) аналогијом је пренето из изведеница од глагола на *-ати* (Клајн 2003). Клајн (2003: 208) констатује да се овај суфикс најчешће комбинује с именичким основама, при чему међу изведеницама преовлађују турцизми (*бозаџија*, *кавгаџија*, *бојаџија*), али има и примера у којима се дати суфикс додаје и на друге основе, стране или домаће (*млекаџија*, *филмаџија*).[10]

Суфикс *-ār* најчешће се додаје на именичке основе, а изведенице са именичком творбеном основом највећим делом се односе на људска бића, и то претежно као ознаке занимања, па се тако посматрани дериват *млекар*, са творбеном основом од градивне именице, сврстава у ширу групу деривата који означавају особу према „предмету који се производи, на коме се ради или који се продаје" (Клајн 2003: 44).

Резултати показују да се суфикси *-ār* и *-аџија* у овом случају могу сматрати конкурентним.

3.3. Питање: *Ради као* ***продавац*** */ продавач*

3.3.1. Квантитативна анализа података

Од укупно 75 испитаника досељеника њих 65 (87,53%) определило се за лексему *продавац*, а само троје (4%) одабрало је лексему *продавач.* Оба облика подједнако користи само једна испитаница из групе од 65 година и више (1,33%), а 6 испитаника није одговорило на ово питање (8%).

[10] О овоме више в.: Ајџановић 2008: 42–43.

продавац (65)	15–24 (2ж)	2
	25–34 (3ж)	3
	35–44: с (1м), ф (6ж)	7
	45–54: с (2ж + 1м), в (3ж), ф (2ж)	8
	55–64: о (2ж + 1м), т (3ж), с (4ж + 4м), в (1ж), ф (5ж + 1м)	21
	65 и више: н.о. (1м), о (2ж), т (1ж), с (5ж + 7м), в (3ж + 1м), ф (3ж + 1м)	24
продавач (3)	45–54: с (1ж)	1
	55–64: в (1м)	1
	65 и више: т (1м)	1
продавац и продавач (1)	65 и више: ф (1ж)	1
без одговора (6)	35–44: с (1ж)	1
	45–54: с (1ж)	1
	55–64: с (2м)	2
	65 и више: о (1ж), т (1м)	2

И подаци у другој групи веома су слични: за лексему *продавац* определио се далеко већи број испитаника, без обзира на узраст, образовање и пол. Прецизније, 144 (90,56%) испитаника одабрала су ову лексему, док су лексему *продавач* одабрала само 4 испитаника (2,51%), од тога су три млађег узраста (из групе15–24 године), а једна је испитаница из групе 55–64 године. На питање није одговорило 11 испитаника односно 6,91% (од тога их је 5 узраста из групе 35–44).

продавац (144)	15–24: уч. (5ж + 2м), с (2м), студенти (18ж + 5м), ф (1ж)	33
	25–34: т (2ж), с (4ж + 3м), в (4ж), студенти (2ж + 1м), ф (10ж + 5м)	31
	35–44: о (1м), т (1ж + 2м), с (4ж + 4м), в (3ж + 1м), ф (6ж + 6м)	28
	45–54: т (2м), с (8ж + 6м), в (4ж + 1м), ф (1ж + 1м)	23
	55–64: о (1ж), т (2ж + 2м), с (4ж + 2м), в (4ж + 1м), ф (1ж + 1м)	18
	65 и више: н.о. (2ж), о (2ж + 1м), т (1ж), с (1ж), в (1ж + 1м), ф (1ж +1м)	11
продавач (4)	15–24: студенти (1ж + 1м), ф (1ж)	3
	55–64 с (1ж)	1
без одговора (11)	25–34: с (1м), в (1ж)	2
	35–44: т (1м), в (2ж) с (1ж)	5

	45-54: в (1ᵐ)	1
	55–64: в (1ᶜ)	1
	65: ф (1ᶜ)	1
	65 и више: о (1ᶜ), т (1ᵐ)	2

3.3.2. Семантичко-деривациона анализа података

Добијени резултат говори о високој фреквенцији суфикса -(*а*)*ц* у односу на суфикс -*āч* у именовању особе која обавља радњу садржану у мотивном глаголу (*продавати*). На основу одговора у анкети они се не могу довести у конкурентни однос, о чему сведочи и само један одговор којим се потврђује паралелна употреба ових лексема, као и податак да је у укупном узорку од 234 испитаника чак њих 209 (89,31%) одабрало дериват *продавац*.

Наиме, деривати *продавац* и *продавач* могу се сматрати дублетним варијантама, с тим да је у овом лексичком пару јединица *продавач* ипак маркирана.[11] Клајн (2003: 54) не бележи лексему *продавач*, а дериват *продавац* сврстава у групу nomina agentis са глаголском творбеном основом. По истом је моделу настао и дериват *трговац*. Могућ је и јак утицај аналогије којим је потиснуто образовање са суфиксом -*āч* (облик „трговач" није лексикализован).

3.4. *Питање: Бранила га је једна позната адвокаткиња /* ***адвокатица***

3.4.1. Квантитативна анализа података

Испитаници у првој групи определили су се у већем броју за облик *адвокатица* (52 или од укупно 75, тј. 70,26%), а дериват *адвокаткиња* одабрало је 16 испитаника, тј. 21,33%. Једна испитаница (1,33%) навела је у паралелној употреби облике *адвокатица* и *адвокат*, а друга је навела синтагматску номинацију *жена адвокат* (1,33).

адвокаткиња (16)	35–44: ф (1ᶜ)	1
	45–54: с (1ᶜ)	1
	55–64: с (3ᶜ + 1ᵐ), в (1ᶜ), ф (1ᶜ)	6
	65: н.о. (1ᵐ), о (2ᶜ), с (3ᵐ), ф (1ᶜ + 1ᵐ)	8
адвокатица (52)	15–24 (2ᶜ)	2
	25–34 (3ᶜ)	3
	35–44: с (1ᵐ), ф (4ᶜ)	5

[11] У РСЈ наводе се обе лексеме као дублетне форме (*продавац* и *продавач* 'онај који продаје нешто').

	45–54: с (3ж + 1м), в (3ж), ф (2м)	9
	55–64: о (2ж + 1м), т (3ж), с (1ж + 3в), в (1в), ф (5ж + 1м)	16
	65: т (1ж + 1м), с (4ж + 4м), в (3ж + 1м), ф (3ж)	17
адвокатица и адвокат (1)	35–44: ф (1ж)	1
жена адвокат (1)	65: с (1ж)	1
без одговора (5)	35–44: с (1ж)	1
	55–64: с (2м)	2
	65 и више: о (1ж), т (1м)	2

У другој групи испитаника најфреквентнији одговор је *адвокатица* (120 односно 75,47%, определило се за овај облик); лексему *адвокаткиња* одабрао је 31 испитаник (19, 49%), а одговор није дало 8 испитаника (5,03%).

адвокаткиња (31)	15–24: уч. (3ж + 1м), с (1м), студенти (2ж + 1м)	8
	25–34: с (1м), ф (2ж)	3
	45–54: т (1м), с (1ж + 1м), в (2ж)	5
	55–64: о (1ж), т (1м), с (2ж + 2м), в (2ж), ф (1ж)	9
	65 и више: н.о. (1ж), о (1ж)	2
адвокатица (120)	15–24: уч. (2ж + 1м) , с (1м), студенти (16ж + 6м), ф (1ж)	27
	25–34: т (2ж), с (4ж + 2м), в (4ж), ф (8ж + 5м), студенти (2ж + 1м)	28
	35–44: о (1м), т (1ж + 2м), с (3ж + 4м), в (2ж + 1м), ф (6ж + 5м)	25
	45–54: т (1м), с (7ж + 5м), в (2ж + 1м), ф (1ж + 2м)	19
	55–64: т (2ж + 1м), с (4ж), в (2ж + 1м), ф (1м)	11
	65 и више: н.о. (2ж), о (1ж + 1м), т (1ж), с (1ж), в (1ж + 1в), ф (1ж +1м)	10
без одговора (8)	25–34: с (1м), в (1ж)	2
	35–44: т (1м), в (2ж), с (1м)	4
	55–64: в (1ж)	1
	65 и више: ф (1ж)	1

3.4.2. Семантичко-деривациона анализа података

Експерименталним моделом желео се истаћи проблем конгруенције предиката и субјекта у случају када је важно нагласити да је одређену радњу

исказану предикатом обавила женска особа: *једна позната адвокаткиња / адвокатица* бранила је њега.

Неприхватљива је конструкција са субјектом у мушком, а предикатом у женском роду: *Један познати адвокат је бранила њега*, а регуларном комбинацијом са субјектом и предикатом у мушком роду не исказује се жељена информација, те се већина испитаника определила за понуђена моциона образовања: *адвокатица* и *адвокаткиња*.

Резултати указују на већу фреквенцију суфикса *-ица* у односу на суфикс *-киња*, те би се и облик *адвокатица*, на основу одговора наших испитаника, могао сматрати стандарднијом формом за 'жену која обавља адвокатске послове, жену адвоката'. Према подацима Милана Ајџановића (2008: 113), у српском језику је за означавање именица женског рода у употреби углавном 13 суфикса, од којих су неки веома продуктивни: *-ица* (*посланица*), *-ка* (*докторка*), *-киња* (*првакиња*),[12] *-уша* (*спонзоруша*). „Треба додати да једна иста именица за занимање или титулу може имати и две или више наставачких реализација (*докторица / докторка*, *шефица / шефовица*, *деканка / деканица*" (Савић и др. 2009: 11), а у нашем случају *адвокатица* и *адвокаткиња*. РСЈ бележи лексему *адвокатица,* којој даје квалификацију 'неуобичајено' и дефиницију 'женска особа адвокат'. У РМС заступљене су обе лексеме.[13]

Показало се, такође, да узраст, образовање и пол испитаника нису утицали на одабир или игнорисање понуђених лексема. Одабир једног или другог облика условљен је конгруенцијом, једним од најважнијих видова синтаксичких односа међу речима, и информацијом која се жели реченицом саопштити односно комуникативном намером говорника.

У предлозима за употребу родно осетљивог језика у сфери јавне комуникације налазе се упутства међу којима је прво у вези са основним правилом за грађење реченице у српском језику: субјекат и предикат морају се слагати у роду, броју и лицу (Савић и др. 2009: 13).[14]

---

[12] У примеру *првакиња* могућа сегментација, уколико овај дериват сматрамо мовираним, била би: првак- + -иња, па је у том случају реч о суфиксу *-иња*, а не *-киња*.

[13] Ево и њихових значења: *адвокатица* 1. 'адвокатова жена'; 2. 'женска особа адвокат'; *адвокаткиња* 'адвокатица'.

[14] Као разрада овог основног правила следи објашњење: „Ако је у позицији субјекта именица женског рода, онда и предикат који се за ову именицу везује мора имати исте граматичке ознаке: Пример: Послан*ица* Гордана Чомић *је* председава*ла* састанку. Ако је у питању множина, онда глагол мора имати множински облик: Пример: Послан*ице* Ана Дражић и Верица Бараћ *су* председава*ле* састанку" (Савић и др. 2009: 13).

3.5. Питање: *Она је* ***шефица рачуноводства*** */ шефовица рачуноводства*

3.5.1. Квантитативна анализа података

У првој групи испитаници су се у приближно подједнакој мери определили за понуђене називе. *Шефицу рачуноводства* одабрало је 35 (46,66%), а за *шефовицу рачуноводства* определило се 30 испитаника, тј. 40%. У паралелној су употреби оба назива код три испитанице старијег животног доба (4%). Добијени резултати, укључујући и овај податак, показују да је употреба именица у женском роду за жену која има одређени статус у пословној хијерархији присутна у језичкој пракси наших испитаника. У само једном одговору у паралелној је употреби поред именице у женском роду и именица у мушком роду – *шеф рачуноводства* (1,33%).

шефица рачуноводства (35)	15–24 (2 ж)	2
	25–34 (3 ж)	3
	35–44: с (1 м), ф (5 ж)	6
	45–54: с (1 ж + 1 м), в (1 ж), ф (2 м)	5
	55–64: о (2 ж), с (1 ж + 2 м), ф (4 ж)	9
	65: о (1 ж), т (1 м), с (3 ж + 1 м), в (2 ж), ф (2 ж)	10
шефовица рачуноводства (30)	45–54: с (2 ж), в (2 ж)	4
	55–64: о (1 м), т (3 ж), с (3 ж + 1 м), в (1 ж + 1 м), ф (1 ж + 1 м)	12
	65 и више: н.о. (1 м), о (1 ж), т (1 ж), с (3 ж + 5 м), в (1 м), ф (1 ж + 1 м)	14
шефица и шефовица рачуноводства (3)	65 и више: в (1 ж), ф (2 ж)	3
шефица и шеф рачуноводства (1)	35–44: ф (1 ж)	1
без одговора (6)	35–44: с (1 ж)	1
	45–54: с (1 ж)	1
	55–64: с (2 м)	2
	65 и више: о (1 ж), т (1 м)	2

У другој групи испитаника доминира употреба облика *шефица рачуноводства* (113 одговора односно 72,06%), а за други предлог определила су се 32 испитаника, тј. 20,12%. На ово питање у анкети није одговорило 10 испитаника (6,28%).

У укупном узорку од 234 испитаника фреквентнија је употреба облика *шефица рачуноводства* (148 од 234, тј. 63,24%); *шефовица рачуноводства* је заступљена у 62 одговора односно 26,49%, док 16 испитаника није дало одговор (6,83%).

шефица рачуноводства (113)	15–24: уч. (4ж + 2м), с (2м), студенти (19ж + 4м), ф (1ж)	32
	25–34: т (2ж), с (2ж + 2м), в (4ж), студенти (2ж + 1м), ф (9ж + 5м)	27
	35–44: о (1м), т (1м), с (2ж + 4м), в (3ж + 1м), ф (8ж + 6м)	26
	45–54: т (1м), с (5ж + 4м), в (2ж + 1м), ф (1ж + 1м)	15
	55–64: т (1м), с (2ж), в (2ж + 1м), ф (1ж + 1м)	8
	65 и више: т (1ж), с (1ж), в (1ж + 1м), ф (1м)	5
шефовица рачуноводства (32)	25–34: с (2ж + 1м), ф (1ж)	4
	35–44: т (1ж + 1м), с (2ж), в (1ж)	5
	45–54: т (1м), с (2ж), в (2ж)	5
	55–64: о (1ж), т (2ж + 1м), с (4ж + 2м), в (1ж)	11
	65 и више: н.о. (3ж), о (3ж), ф (1ж)	7
шефица и шефовица рачуноводства (4)	15–24: студент (1ж)	1
	45–54: с (1ж + 1м)	2
	55–64: в (1ж)	1
без одговора (10)	15–24: уч. (1ж), студент (1ж)	2
	25–34: с (1м), в (1ж)	2
	35–44: т (1м), в (2ж), с (1м)	4
	55–64: в (1ж)	1
	65 и више: ф (1ж)	1

3.5.2. Семантичко-деривациона анализа података

И овим се питањем сугерише употреба одређеног деривационог модела моционог типа: *шефица* односно *шефовица* рачуноводства. У творбеној основи налази се именица мушког рода *шеф* са суфиксом -*ица* у првом, и проширеним варијантним суфиксом -*овица* у другом случају.

Оба облика (*шефица* и *шефовица*) забележена су у РМС, али само у значењу ‘шефова жена’, које с аспекта савременог говорника није актуелно. Могло би се закључити да је дошло до промене у семантичкој структури лексеме *шефица* односно *шефовица*: значење забележено у речнику може се са становишта савременог језика сматрати застарелим, а значење ‘жена која руководи одређеним пословима’ проширило је, обогатило њену семантичку структуру. У РСЈ лексема *шефица* је са значењем ‘жена шеф’, док је *шефовица* ‘шефова жена’ и ‘шефица’.

На основу речничких података може се закључити да се извесне семантичке нијансе, ипак, остварују суфиксом *-овица* у том смислу да се њиме може означити и 'супруга онога који обавља неки посао', док суфикс *-ица* има такву могућност у извесној мери ограничену, што потврђују и историцизми: *аџиница*, *бачварица*, *бароница* и сл. (Савић и др. 2009).[15]

Клајн констатује да сложени суфикс *-овица/-евица* долази само на именичке основе, првенствено у речима са значењем жене човека означеног именицом: *мајоровица*, *капетановица*, *начелниковица* и др. „Приметиће се да су ове речи помало застареле, будући да се данас жене ретко дефинишу према мужевљевом звању, а и у том значењу често се може употребити други суфикс (нпр. *капетаница*, *министарка*...). Нешто је живља реч *шефовица*, данас обично употребљена не у смислу шефова жена него као синоним за *шефица*" (Клајн 2003: 120).

У датом реченичном моделу потребно је попунити именски део предиката одговарајућим обликом. У овом случају испитаници су то могли учинити и обликом у мушком роду *шеф рачуноводства* (иако тај модел није био у понуди, али су га могли уписати, као што је то једна испитаница и учинила), јер се субјектом (она) преноси информација о томе да је носилац те функције женска особа. У функцији предикатива није неопходно да стоји именица женскога рода.[16] Резултати указују на то да испитаници у свом језичком осећању имају свест о томе да се женске особе именују одговарајућом граматичком формом, и када то није граматичко-синтаксички захтев.

3.6. Питање: *Његова сестра је* ***судија*** */ суткиња / судијиница / судиница*

3.6.1. Квантитативна анализа података

Од укупно 75 испитаника у групи досељених у Нови Сад 47, тј. 62,66%, одабрало је именицу *судија* у задатом реченичном моделу; по фреквенцији следи именица *суткиња* (8 односно 10,66%), *судиница* (7 односно 9,33%), *судијиница* (6 односно 8%); *судија* и *судиница* су у паралелној употреби код два испитаника.

[15] Према увиду у регистар књиге *Род и језик*, облици са суфиксом *-овица* категорисани су као застарела лексичка јединица са значењем 'супруга човека означеног именицом': *адвокатовица*, *бележниковица*, *цариниковица*, *градоначелниковица* и сл. или су то историцизми: *алајбеговица*, *деспотовица*, *диздаровица* итд. (Савић и др. 2009).

[16] У примеру *она је хирург / академик / филолог* уобичајено се употребљава именица у мушком роду, и то као уопштени назив за мушке и женске особе са таквим звањем, иако постоје и деривационе могућности и за моционa образовања.

судија (47)	15–24: (1ж)	1
	25–34: ф (1ж)	1
	35–44: с (1м), ф (4ж)	5
	45–54: с (3ж + 1м), в (3ж), ф (1м)	8
	55–64: о (2ж), т (1ж), с (2ж + 1м), в (1ж + 1м), ф (5ж + 1м)	14
	65 и више: н.о. (1м), о (1ж), т (1ж), с (4ж + 3м); в (3ж + 1м), ф (4ж)	18
суткиња (8)	35–44: ф (3ж)	3
	45–54: с (1ж), в (1ж)	2
	65: с (1ж + 1м), в (1ж)	3
судијиница (6)	25–34: (1ж)	1
	55–64: с (2ж + 1м)	3
	65 и више: т (1м), ф (1м)	2
судиница (7)	55–64: о (1м), т (2ж), с (1ж)	4
	65 и више: о (1ж), с (2м)	3
судија и судиница (2)	15: (1ж)	1
	45–54: ф (1м)	1
без одговора (5)	35–44: с (1ж)	1
	55–64: с (2м)	2
	65 и више: о (1ж), т (1м)	2

У другој групи се, такође, највећи број испитаника определио за облик *судија* (121 односно 77,1%). Остали облици су са знатно нижом фреквенцијом: *судиница* 13 (8,17%), *суткиња* 7 (4,4%), *судијиница* (1,88%), док су у паралелној употреби облици *судија* и *судиница* код 4 испитаника (2,51%).

У укупном узорку је именица *судија* заступљена у 168 одговора, што представља 71,79%. Овај је облик, дакле, доминантан, док су сви остали у спорадичној употреби.

судија (121)	15–24: уч. (3ж) , с (2м), студенти (16ж + 6м), ф (1ж)	28
	25–34: т (2ж), с (3ж + 3м), в (4ж), студенти (2ж + 1м), ф (9ж + 3м)	27
	35–44: о (1м), с (4ж + 4м), в (2ж + 1м), ф (3ж + 4м)	19
	45–54: т (1м), с (9ж + 6м), в (3ж), ф (1ж + 1м)	21
	55–64: о (1ж), т (2ж + 1м), с (5ж + 2м), в (3ж), ф (1ж + 1м)	16
	65 и више: н.о. (2ж), о (3ж), т (1ж), в (1ж + 1м), ф (1ж + 1м)	10

суткиња (7)	15–24: уч. (1ж + 1м)	2
	25–34: ф (1ж)	1
	35–44: ф (3ж + 1м)	4
судијиница (3)	25–34: с (1ж), ф (1м)	2
	55–64: в (1м)	1
судиница (13)	15–24: уч. (1ж), студенти (1ж + 1м)	3
	25–34: ф (1м)	1
	35–44: в (1ж), ф (1м)	2
	45–54: т (1м), в (1ж + 1м)	3
	55–64: т (1м), в (1ж)	2
	65 и више: н.о. (1ж), с (1ж)	2
судија и судиница (4)	15–24: студенти (3ж)	3
	35–44: ф (1ж)	1
без одговора (11)	15–24: уч. (1м), студенти (1ж)	2
	25–34: с (1м), в (1ж), ф (1ж)	3
	35–44: т (1м), с (1м), в (2ж)	4
	55–64: в (1ж)	1
	65 и више: ф (ж)	1

3.6.2. Семантичко-деривациона анализа података

У понуђеном реченичном моделу требало је одабрати одговарајућу именицу у функцији именског предикатива. Како је субјекат у женском роду, избор је могла бити именица *судија*, која има конгруенцијски индикатор мушког рода, а парадигматски индикатор карактеристичан за именице женског рода. Због оваквих морфолошких обележја, као и због чињенице да се њоме означавају особе и мушког и женског пола које носе ово звање, именица *судија* би се могла сматрати двородном. Осим тога, РСЈ не бележи ниједну лексему којом би се именовала женска особа са тим звањем.[17] Облик *суткиња* није забележен у консултованим речницима, налазимо га само у регистру књиге *Род и језик* (Савић и др. 2009: 115). Наиме, овај облик је у широкој употреби на хрватском говорном подручју, док код нас, као што и резултати анкете показују, није распрострањен. У укупном узорку се само 15 испитаника (6,41%) определило за овај облик.

Са деривационог становишта именица *судија* јесте дериват мотивисан глаголом и изведен суфиксом *-ија*. Овај суфикс није плодан у комби-

[17] РМС бележи лексеме *судиница* и *судијиница* у значењу ‘судијина жена’.

нацији са глаголским основама.[18] Дериват *суткиња* истога је деривационог степена као и *судија.* Не сматра се, дакле, моционим образовањем, већ је дериват првога степена по моделу: Го + -*киња*.

Лексеме *судијиница* и *судиница* могу се сматрати моционим и дублетним формама (Ио + -(ин)ица / редукована Ио + -ница).[19] Суфикс -*иница* Бабић не бележи, а Клајн га сматра сложеном варијантом суфикса -*ица*, сложеном од -*ин* из присвојног придева мотивне речи и суфикса -*ица*. Овај суфикс, према Клајновом мишљењу, долази на основе именица мушког рода на -*а.* Најчешће значи супругу, у старинским, стилски обележеним изразима као *агиница*, *пашиница*, *протиница*, *ћатиница* и др. (Клајн 2003: 122).

Што се суфикса -*ница* тиче, и он је, такође, сложена варијанта суфикса -*ица* и може учествовати у творби моционих облика, и то посебно према именицама мушког рода са суфиксом -*нӣк* (*радник* и *радница*) (Клајн 2003: 163).

3.7. Питање: *По службеној дужности оптуженом је одређен браниоц /* ***бранилац***

3.7.1. Квантитативна анализа података

У првој групи испитаника најфреквентнији је одговор *бранилац* (53 односно 70,66%), следи *браниоц* (13 односно 17,33%) и на крају је *бранитељ* (3 одговора односно 4%). Један испитаник корисити сва три облика (1,33%). На ово питање није одговорило пет испитаника (6,66%).

браниоц (13)	35–44: ф (1 ж)	1
	45–54: с (2 ж + 1 м), в (1 ж)	4
	55–64: о (1 м), с (2 ж)	3
	65: т (1ж), с (2 ж), в (1 ж + 1 м)	5

[18] Суфикс -*ија* плодан је са именицама у творбеној основи. Деривати овога типа углавном су топоними (*Србија*, *Македонија*, *Словенија*), називи подручја под управом владара, достојанственика или војног лица (*банија*, *капетанија*), изведенице у црквеној терминологији (*патријаршија*, *митрополија*); збирно мање-више пејоративно значење је у речима *Циганија*, *Цинцарија*, и у моционим образовањима (*игуманија*, *султанија*) (Клајн 2003: 81–82).

[19] У разматраним примерима могла би се претпоставити и придевска мотивација с обзиром на то да се и творбено значење речи може изразити посредством именичке синтагме са придевом у детерминативној улози; значење ‘жена’ произилази из суфикса -*ица*, а конкретизација појма садржаног у суфиксу постиже се мотивацијом посесивним придевом ‘судијина’. Ако би се успоставио овакав семантичко-деривациони однос, онда би и изведеница *судијиница* са значењем ‘судијина жена’ био дериват другога степена, са сегментацијом По + -ица односно модификована По + -ица, за разлику од моционог облика *суткиња*, који је, као и *судија*, првостепени дериват.

бранилац (53)	15–24: (2ж)	2
	25–34: ф (2ж)	2
	35–44: с (1м), ф (5ж)	6
	45–54: с (3ж), в (3ж), ф (1м)	7
	55–64: о (2ж), т (2ж), с (1ж + 5м), в (1м), ф (5ж +1м)	17
	65 и више: н.о. (1м), о (2ж), т (1м), с (5ж + 3м), в (1ж + 1м), ф (4ж + 1м)	19
бранитељ (3)	25–34: ф (1ж)	1
	55–64: т (1ж), в (1ж)	2
браниоц и бранилац и бранитељ (1)	45–54: ф (1м)	1
без одговора (5)	35–44: с (1ж)	1
	55–64: с (2м)	2
	65 и више: о (1ж), т (1м)	2

У другој групи резултати су слични. Наиме, најфреквентнији одговор је *бранилац* (116 односно 72,95%), затим *браниоц* (26 односно 16,35%) и *бранитељ* (4 односно 2,51%). У паралелној употреби су *бранилац* и *бранитељ* код 4 испитаника (2,51%), а само у једном случају користе се облици *браниоц* и *бранилац* (0,62%). На ово питање није одговорило 8 испитаника (5,03%).

браниоц (26)	15–24: с (2ж) 25–34: с (1м), т (1ж), ф (2ж + 2м) 35–44: т (1ж + 2м), с (1ж + 1м) 45–54: в (1ж) 55–64: т (2ж + 1м), с (3ж) 65: н.о. (1ж), о (2ж), т (1ж), с (1ж), ф (1м)	2 6 5 1 6 6
бранилац (116)	15–24: уч. (5ж + 1м), с (2м), студенти (15ж + 5м), ф (1ж)	29
	25–34: с (4ж + 3м), т (1ж), в (4ж), студенти (2ж + 1м), ф (7ж + 3м)	25
	35–44: о (1м), с (3ж + 3м), в (3ж + 1м), ф (7ж + 6м)	24
	45–54: т (2м), с (8ж + 4м), в (4ж), ф (1ж + 1м)	20
	55–64: о (1ж), т (1ж), с (2ж + 2м), в (3ж + 1м), ф (1ж + 1м)	12
	65 и више: н.о. (2ж), о (1ж), в (1ж + 1м), ф (1ж)	6

бранитељ (4)	15–24: студенти (2ж)	2
	25–34: ф (1ж)	1
	45–54: с (1м)	1
бранилац и бранитељ (4)	15–24: уч. (1м), студенти (1ж + 2м)	4
браниоц и бранилац (1)	45–54: с (1м)	1
без одговора (8)	25–34: с (1м), в (1ж)	2
	35–44: т (1м), с (1м), в (2ж)	4
	55–64: в (1ж)	1
	65 и више: ф (1ж)	1

3.7.2. Семантичко-деривациона анализа података

У понуђеним облицима испољавају се разлике на фонолошком плану. Наиме, лексички пар *браниоц* и *бранилац* чине две варијанте исте лексеме, прва – супстандардна и друга – стандардна. У нашој средини могу се чути оба облика. „*Л* се мења у *о* у свим падежима осим генитива множине. Та неуједначеност доводи у пракси до грешака типа „повериоц" или „стотине обожаваоца" (Клајн 2003: 143). Могло се очекивати да ће параметар који се односи на степен образовања испитаника утицати на избор једног или другог облика, али резултати не потврђују ову хипотезу. Показало се да облик *браниоц* користе људи свих образовних нивоа и у свим испитиваним узрасним категоријама (у другој групи испитаника).

Лексички пар *бранилац* и *бранитељ* јесу творбени дублети. Анализирани материјал показује да се суфикси -*л(а)ц* и -*тељ* не могу сматрати конкурентним; доминантна је употреба суфикса -*л(а)ц*, док је употреба суфикса -*тељ* периферна: само је 7 од 234 испитаника одабрало лексему *бранитељ* (2,99%).

„Неоспорно је да је суфикс -*тељ* знатно живљи у хрватском, али ни у српском није мали број nomina agentis које се редовно употребљавају, а немају алтернативног облика на -*л(а)ц* или неки други суфикс (*учитељ*, *градитељ*, *љубитељ*, *укротитељ* и сл.). Што се облика *бранитељ* тиче, он се још увек чува у правном терминолошком систему, као и *усвојитељ*, *измиритељ*, *старатељ* и сл., који се употребљавају напоредо с алтернантивним облицима на -*л(а)ц*" (Клајн 2003: 190–191).

У РМС лексема *бранилац,* поред општег значења, има и секундарно терминолошко које се развило по метафоричном принципу.[20] Између

[20] Ево података из РМС: *бранилац* 1. 'онај који брани, штити некога или нешто, заштитник'; 2. а. правн. 'онај који на суду заступа оптуженог, адвокат, одвјетник'; б. 'онај који заступа неко гледиште, идеју и сл., поборник'.

лексеме *бранилац* и *бранитељ*, према лексикографској обради у РМС, успостављен је однос синонимије (истозначности).[21] Међутим, деривати мотивисани лексемом *бранитељ* бројнији су,[22] што говори о стабилнијем месту лексеме *бранитељ,* при чему се њена моциона образовања преносе као еквивалентни обрасци и за лексему *бранилац.*

3.8. Питање: *Добрих преводиоца / **преводилаца** има јако мало*

3.8.1. Квантитативна анализа података

Већина испитаника у првој групи определила се за облик *преводилаца* (њих 47 односно 62,66%), док је облик *преводиоца* одабрао 21 испитаник, тј. 28%. Одговор на ово питање није дало 7 испитаника (9,33%).

Добрих преводиоца има јако мало. (21)	15–24: (1 ж) 25–34: (1 ж) 35–44: ф (3 ж) 45–54: с (1 ж + 1 м), в (2 ж) 55–64: о (1 ж), т (1 ж), с (1 ж + 1 м), ф (1 ж) 65 и више: т (1 ж), с (1 ж + 2 м), в (1 ж + 1 м), ф (1 ж)	1 1 3 4 5 7
Добрих преводилаца има јако мало. (47)	15–24: (1 ж)	1
	25–34: (2 ж)	2
	35–44: с (1 м), ф (2 ж)	3
	45–54: с (2 ж + 1 м), в (1 ж), ф (2 м)	6
	55–64: о (2 ж), т (2 ж), с (2 ж + 3 м), в (1 ж + 1 м), ф (4 ж + 1 м)	16
	65 и више: н.о. (1 м), о (1 ж), т (1 м), с (5 ж + 5 м), в (1 ж + 1 м), (3 ж + 1 м)	19
без одговора (7)	35–44: с (1 ж), ф (1 ж)	2
	55–64: с (2 м)	2
	65 и више: о (2 ж), т (1 м)	3

Слични су резултати и у другој групи: облик *преводилаца* појавио се у одговорима 98 пута (61,63%), а облик *преводиоца* 51 пут (32,07%). У напоредој употреби су оба облика код само једне испитанице (0,62%), а одговор није дало 9 испитаника (5,66%).

[21] У РМС: *бранитељ* ‘бранилац’.

[22] Илустрације ради наводимо еквивалентне облике у женском роду: *браниља* ‘бранитељица’ (лексема *браниља* је истога деривационог степена као и *бранитељ* / *бранилац* по моделу Го + суфикс), *бранитељица* и *бранитељка* ‘женска особа бранитељ’. Деривата са овим значењем нема са мотивном речју *бранилац*.

Добрих преводиоца има јако мало. (51)	15–24: уч. (1ж + 1м), с (1м), студенти (6ж + 2м)	11
	25–34: т (2ж), с (3ж), в (2ж), ф (2ж + 3м)	12
	35–44: о (1м), т (3ж + 1м), с (1ж + 2м), ф (1ж)	9
	45–54: т (1м), с (3ж + 3м), в (1ж + 1м)	9
	55–64: о (1ж), т (1ж + 2м), с (1ж + 1м), ф (1ж)	7
	65 и више: н.о. (2ж), с (1ж)	3
Добрих преводилаца има јако мало. (98)	15–24: уч. (4ж), с (1м), студенти (14ж + 7м), ф (1ж)	27
	25–34: с (1ж + 3м), в (2ж), ф (10ж + 3м), студенти (2ж + 1м)	22
	35–44: в (3ж + 1м), с (3ж + 1м), ф (6ж + 6м)	20
	45–54: т (1м), с (5ж + 3м), в (3ж), ф (1ж + 1м)	14
	55–64: т (1ж), с (4ж + 1м), ф (1м)	7
	65 и више: ош (2ж + 1м), т (1ж), в (1ж + 1м), ф (1ж + 1м)	8
преводиоца и преводилаца (1)	45–54: с (1ж)	1
без одговора (9)	15–24: уч. (1м)	1
	25–34: в (1ж)	1
	35–44: т (1м), с (1м), в (2ж)	4
	55–64: в (1ж)	1
	65 и више: н.о. (1ж), ф (1ж)	2

3.8.2. Семантичко-деривациона анализа података

Овим питањем желела се заправо испитати језичка пракса Новосађана у вези са правилном односно неправилном употребом генитива множине именице *преводилац*. Као и у претходном случају, познато је да се у пракси могу чути оба облика: стандардни – *преводилаца* и супстандардни – *преводиоца*. И ови резултати показују да образовни ниво испитаника није релевантни фактор за одабир правилног модела. Наиме, номинатив множине именице *преводилац* јесте *преводиоци*, али у генитиву множине *преводилаца* не долази до алтернације *л* ~ *о*.[23] Додатни проблем је и непостојано *а* (*преводилац*, *преводиоца*; *преводиоци*, *преводилаца*).

[23] У свим облицима именица мушког рода с наставком -лац, осим номинатива једнине и генитива множине, долази до алтернације л ~ о: *читалац* – *читаоца* (< читал-ца), *читаоцу* (<читал-цу), мн. *читаоци* (< читал-ци), *читаоцима* (< читал-цима) итд., док у облицима номинатива једнине и генитива множине те промене, по правилу, нема јер се *л* не налази на крају него на почетку слога: *читалац* (чита-лац) и *читалаца* (чита-ла-ца) (Шипка 2010: 1367).

3.9. Питање: *Она ради у издавачкој кући као преводитељица / преводитељка / **преводилац** / преводиоц*

3.9.1. Квантитативна анализа података

У првој групи испитаника најфреквентнији је одговор *преводилац* (52 односно 69,33%), по учесталости следи супстандардна варијанта *преводиоц* у 11 одговора (14,66%). Еквивалентни облици у женском роду бирани су као одговор у веома ниском проценту: *преводитељка* двапут (2,66%) и *преводитељица* једанпут (1,33%). У јединачној паралелној употреби налазе се лексички парови састављени од мушко-женских еквивалената*: преводитељка* и *преводилац*; *преводитељица* и *преводилац*; *преводитељка* и *преводиоц.* Од укупно 75 испитаника 6 није дало одговор (8%).

преводитељица (1)	65 и више: с (1ж)	1
преводитељка (2)	65 и више: о (1ж), т (1м)	2
преводилац (52)	15–24: (2ж)	2
	25–34: (2ж)	2
	35–44: с (1м), ф (4ж)	5
	45–54: с (2ж + 1м), в (2ж), ф (2м)	7
	55–64: о (2ж + 1м), т (2ж), с (2ж + 4м), в (1ж), ф (4ж + 1м)	17
	65 и више: о (1ж), с (10ж), в (2ж), ф (6ж)	19
преводиоц (11)	35–44: ф (1ж)	1
	45–54: с (2ж), в (1ж)	3
	55–64: т (1ж), с (1м), в (1м)	3
	65 и више: н.о. (1ж), т (1ж), 65 с (1м), в (2ж)	4
преводитељка и преводилац (1)	25–34: (1ж)	1
преводитељица и преводилац (1)	35–44: ф (1ж)	1
преводитељка и преводиоц (1)	55–64: с (1ж)	1
без одговора (6)	35–44: с (1ж)	1
	55–64: с (2м), ф (1ж)	3
	65 и више: о (1ж), т (1м)	2

Веома су слични резултати и у другој испитиваној групи: најфреквентнији је облик *преводилац* (124 односно 78,96%); следи нестандардна форма *преводиоц* у 11 одговора (6,91%), затим је *преводитељка* са 6 појављивања (3,77%), па *преводитељица* у три одговора (1,88%) и у паралелној употреби лексички парови: *преводитељка* и *преводилац* код

4 испитаника (2,51%), *преводитељка* и *преводиоц* у једном одговору (0,62%); и *преводилац* и *преводиоц,* такође, у одговору само једне испитанице (0,62%). Испитаници су комбиновали чешће именице мушког и женског рода, а само су у једном случају у пару обе именице мушког рода (*преводилац* и *преводиоц*).

преводитељица (3)	25–34: ф (1ж)	1
	45–54: с (2м)	2
преводитељка (8)	15–24: уч. (1ж), студенти (1ж)	2
	35–44: ф (3ж)	3
	55–64: в (1м)	3
преводилац (124)	15–24: уч. (3ж + 1м), с (2м), студенти (16ж + 6м), ф (1ж),	29
	25–34: с (4ж + 3м), т (2ж), в (3ж), студенти (2ж + 1м), ф (10ж + 5м)	30
	35–44: ош (1м), т (2м), с (3ж + 4м), в (3ж + 1м), ф (4ж + 5м)	23
	45–54: т (1м), с (7ж + 3м), в (4ж + 1м), ф (1ж + 1м)	18
	55–64: т (2ж + 1м), с (5ж + 2м), в (4ж), ф (1ж + 1м)	16
	65 и више: н.о. (1ж), о (3ж), т (1ж), в (1ж), ф (1ж + 1м)	8
преводиоц (11)	15–24: студенти (1ж + 1м)	2
	25–34: в (1ж)	1
	35–44: т (1ж), с (1ж)	2
	45–54: т (1м), с (1м)	2
	55–64: о (1ж), т (1м)	2
	65 и више: н.о. (1ж), с (1ж)	2
преводитељка и преводилац (4)	15–24: уч. (1м), студенти (1ж)	2
	35–44: ф (1м)	1
	65 и више: в (1м)	1
преводитељка и преводиоц (1)	45–54: с (1ж)	1
преводилац и преводиоц (1)	15: студенти (1ж)	1
без одговора (9)	25–34: с (1м), в (1ж)	2
	35–44: т (1м), с (1м), в (2ж)	4
	55–64: в (1ж)	1
	65 и више: н.о. (1ж), ф (1ж)	2

3.9.2. Семантичко-деривациона анализа података

У наведеном експерименталном моделу захтев за допуну одговора односио се на облик који конгруира у категорији рода са субјектом који је у женском роду. Допуна је могла бити реализована и именицама мушког рода (*преводилац* и нестандардни облик *преводиоц*) или именицама у женском роду које представљају творбене дублете: *преводитељица* и *преводитељка*. Ма који облик да је употребљен, комуникативна функција ове реченице не би била нарушена.

Моциона образовања *преводитељица* и *преводитељка*, као што је анализа показала, наши испитаници спорадично употребљавају. Од 234 испитаника, супстантив *преводитељица* је употребљен свега четири пута (1,7%), а *преводитељка* 8 пута (3,41%). Ови подаци указују на ниску употребну вредност ових моционих образовања. У нашој језичкој пракси је доминантна употреба именице мушког рода *преводилац* и за женску особу која обавља исти посао.

Клајн (2003: 192) наводи као важну особину суфикса *-тељ* његову велику могућност комбиновања са другим суфиксима, између осталих и у моционим образовањима на *-тељица* и *-тељка* (*слушатељка*, *гледатељка*, *преводитељка* и др.). У РСЈ забележена су оба облика, онај са суфиксом *-ка* (*преводитељка*) и са суфиксом *-ица* (*преводитељица*) у значењу ‘жена преводилац’. У РМС ови облици нису забележени.

4. Закључак

4.1. У овом истраживању сагледана је употреба одређене групе именица типа nomina agentis с одговарајућим лексичким или творбеним обележјима код новосадских говорника. Разматрани су одговори 234 испитаника од којих је 159 рођено у Новом Саду. Испитаници су различитог пола, узраста и образовања.

4.2. Прва три питања усмерена су на деривационе проблеме. У њима су понуђене лексеме истог деривационог типа, с тим што је у првом питању у понуђеним одговорима поред творбених дублета била заступљена и лексема страног порекла (хунгаризам – *чикош*). Са истом творбеном основом и различитим суфиксима по моделу Ио + суфикс настале су лексеме: *коњ-ушар* и *коњ-ар*; *млек-аџија* и *млек-ар*; а по моделу Го + суфикс: *продав-ац* и *продав-ач*. Основни проблем који произилази из деривационе анализе тиче се продуктивности суфикса који учествују у творби ових именица. Квантитативна анализа података показује следеће:

а) суфикс -*ушāр* је без конкуренције, а форма *коњушар* доминантна је у односу на *коњар*; осим тога, показује се да је употребна вредност лексеме *коњар* на овом говорном подручју занемарљива;

б) суфикси -*аџија* и -*āр* приближно се подједнако употребљавају и они се могу сматрати, као и њихови деривати *млекаџија* и *млекар*, правим конкурентима;

в) суфикс -(*а*)*ц* је у односу на суфикс -*āч* без конкуренције, тако да се и њихови деривати *продавац* и *продавач* не могу довести у конкурентни однос.

4.3. Другу групу чине питања којим се жели утврдити дистрибуција стандардних и супстандардних варијаната одређених лексичких јединца, а понуђена је и комбинација у којој се поред стандардног и суспстандардног облика наводи и творбени дублет. Одабрани су примери с којима се говорници свакодневно срећу у дневној штампи, на телевизији итд. Резултати анализе указују на фреквентнију употребу стандардној језичке форме (*преводилаца* у ген. мн. и *бранилац* у ном. једн.) односно на доминантнију употребу суфикса -*л*(*а*)*ц* у односу на суфикс -*тељ* (*бранилац : бранитељ*). Показало се, такође, да на одабир облика не утиче образовни ниво испитаника.

4.4. Трећом групом питања испитана је реална употреба појединих облика именица женског рода са општим значењем ‘особа женског пола која је носилац одређене титуле или се бави одређеном професијом’.

Један проблем тиче се избора творбених дублета са суфиксима који су карактеристични за образовање именица овога типа у женском роду. Испитаницима су понуђени моциони творбени дублети по моделу Ио + суф.: *адвокат-киња* и *адвокат-ица* односно *шеф-ица* и *шеф-овица*. У укупном узорку облик *адвокатица* (73,5%) фреквентнији је од облика *адвокаткиња* (20,08%), као што и облик *шефица* има предност у односу на *шефовица.* И овај податак потврђује изузетну продуктивност суфикса -*ица* као моционог на нашем говорном подручју. Суфикс -*киња* не би се, на основу наших резултата, могао сматрати конкурентним суфиксу -*ица*, као ни његова проширена варијанта -*овица*.

Други проблем односи се на одабир мушког или женског супстантива за именовање жене која се бави одређеном професијом. У понуђеном одговору који поред именице мушког рода (*судија*) те моционог облика (*суткиња*), садржи и облике којима се традиционално у нашој средини, па и на нашем целом говорном подручју, именују супруге према мужевљевом занимању (*судијиница* и *судиница*), највише испитаника определило се за облик *судија.* Претпостављамо да је на овакав резултат утицала у првом реду устаљена језичка пракса наших испитаника, али и

морфолошко обележје именице *судија.* У укупном узорку најфреквентнији облик за женску особу која се бави превођењем као професијом јесте супстантив мушког рода *преводилац* (75,21%) и, у знатно мањој мери, његова супстандардна варијанта *преводиоц* (9,4%). Моциона образовања са истом творбеном основом и различитим суфиксима: *преводитељ-ица* и *преводитељ-ка,* имају занемарљиву употребну вредност – *преводитељица* 1,7%, а *преводитељка* 3,41%. Занимљив је податак да је у овом случају суфикс *-ка* продуктивнији од суфикса *-ица.*

4.4. На основу анализе могу се извести општи закључци.

а) На одабир одређеног творбеног модела нису утицали параметри пол, узраст и образовни ниво испитаника, па чак ни њихово порекло. И у случајевима где је било очекивано да ће се одразити као значајан параметар степен образовања испитаника, резултати показују супротно.

б) Испитаници углавном користе стандардној̂езичке облике.

в) Испитаници нису игнорисали питања у вези са родно сензитивном употребом језика. Показало се који су моциони супстантиви заиста у употреби, као и они који су још увек на нивоу језичког експеримента.

РЕЧНИЦИ

Речник српскохрватскога књижевног језика (1967–1976). (I–III) Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска. (IV–VI) Нови Сад : Матица српска.

Речник српскога језика (2007). Нови Сад : Матица српска

Шипка, Милан (2010). *Правописни речник српског језика са правописно-граматичким саветником*. Нови Сад : Прометеј.

ЛИТЕРАТУРА

Ајџановић, Милан (2008). *Функционално оптерећење суфикса за обележавање особа*. Нови Сад : Филозофски факултет.

Клајн, Иван (2002). *Творба речи у савременом српском језику*. *Први део – слагање и префиксација*. Београд – Нови Сад : Институт за српски језик САНУ, Матица српска.

Клајн, Иван (2003). *Творба речи у савременом српском језику*. *Други део – суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад : Институт за српски језик САНУ, Матица српска.

Станојчић, Живојин, Љубомир Поповић (2000[7]). *Граматика српскога језика*. *(Уџбеник за* I, II, III *и* IV *разред средње школе)*. Београд : Завод за уџбенике и наставна средства.

Babić, Stjepan (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku (Nacrt za gramatiku)*. Zagreb : JAZU – ČGP Delo.
Savić, Svenka, Veronika Mitro, Marijana Čanak i Gordana Štasni (2009). *Rod i jezik*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja, Futura publikacija.

Gordana Štasni, Milan Ajdžanović

DERIVATIONAL MODELS OF AGENT NOUNS
IN THE SPEECH OF THE RESIDENTS OF NOVI SAD

Summary

The paper has examined the use of appropriate derivational models for agent nouns in the speech of the residents of Novi Sad. The research was conducted on linguistic material obtained from the replies of subjects of different gender, age and education. The derivational analysis of units with the status of derivational doublets created after the model nominal stem + the suffix -*ušar/-ar*, -*adžija/-ar* and the model verbal stem + the suffix -*(a)c/-ač* revealed a competitive relationship between the suffixes as well as their productivity. Thus the suffixes -*ušar* and -*(a)c* lack competition, while the suffixes -*adžija* and -*ar* can be considered to be true competitors. It was shown that the use of the standard form is more frequent, which was unaffected by the subjects' level of education. The results of the analysis also indicated an actual use of certain forms of feminine gender nouns with the general meaning of "a person of the female sex who is the bearer of a certain title or who pursues a certain profession". The subjects did not ignore questions related to the gender sensitive use of language. The research has revealed which agentive substantives are truly in use, as well as those which are still at the level of a linguistic experiment.

Key words: agent nouns, suffix, derivational stem, agentive derivation.

КАКО СЕ КАЖЕ У НОВОМ САДУ
– лексичка обележја

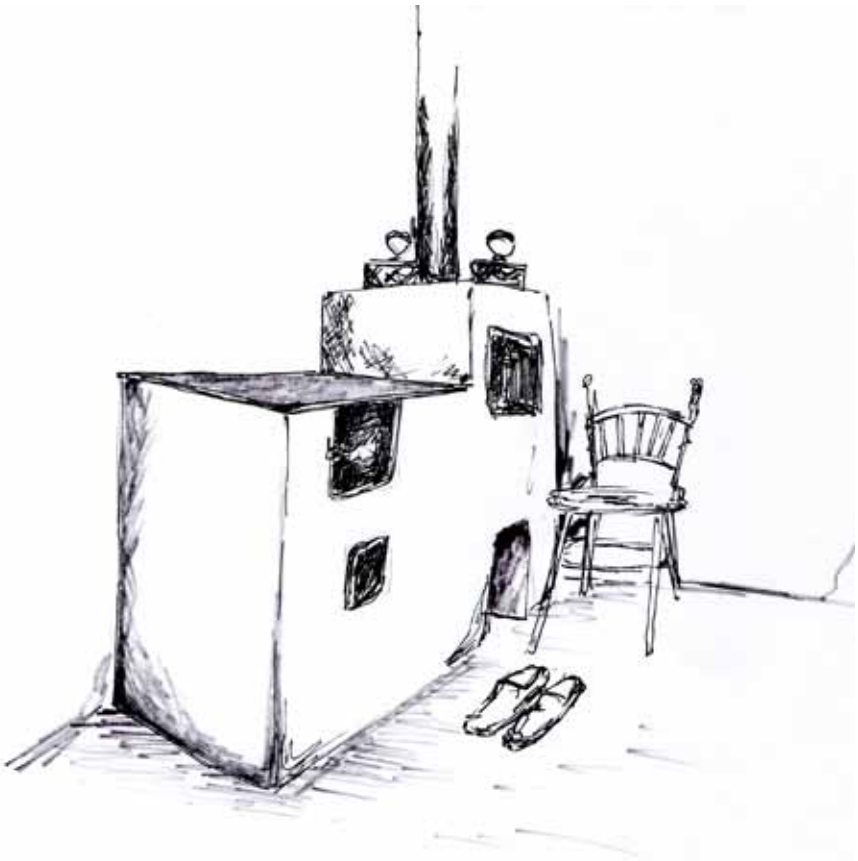

Зидана пећ

UDK 81`28(497.113 Novi Sad)

Павле Малешев
pavlemalesev@yahoo.com

ДИВАНИ О РЕЧИМА

СИРОМАШКА ЈЕЛА[1]

Када дани окраћају, када земљоделци не раде много па не стигну ни да се уморе ни да поштено огладне, а негде пред сумрак, домаћин обично кратко нареди редуши: Ајде, испеци ладњачу! И, нема ту шта. Она одмах просеје брашна колико већ треба, замути га с јајима и млеком, посоли, пусти да се мало одмори, подмаже плек – и правац у паорску пећ. Тако се прави ладњача, најпростије али и најпопуларније зимско јело на селу, бар у прошлим временима. То је сиромашко јело и обично је намењено старијим и мање бројним фамилијама, јер за дечурлију и школарце треба нешто разноврсније, богатије. Ладњача се негде зове још и цицвара, те мандара, али замућује се углавном једнако, скоро као палачинке, мада нешто гушће. Пече се према укусу, али пажљиво да се не препече и да не загори. Име јој је ваљда по годишњем добу, када је ладно (ко ће да ложи шпорет или пећ усред лета!).

Ако је ладњача најлакше сиромашко јело за вечеру, онда је њена парица код доручка – попара. Спрема се тако што се преберу окрајци, остаци, старог хлеба. Она парчад што је већ почела да плесниви (то се некада није дешавало, хлеб се пажљиво јео и чувао) баца се у помије или живини, а здрав и чист лебац се исече на крупније коцке и запари врелом водом у шерпи одговарајуће величине. Замасти се с мало чварака или дрождине и ето јаког фруштука. Може да буде главно јело или додатак тањиру млека са резанцима, такође, сиромашком али врло здравом јелу. Ипак, најчувенија на свим асталима као јутарње јело је – мамаљуга. Зову је још и палента, куља, макарун, а негде и жганци, а прави се од ситног кукурузног брашна. Рецепти за добру мамаљугу су разни, а за почетнике је најсигурнији онај по којем се прекрупа (лепо просејана) прелије хлад-

[1] Овај текст је преузет из: Малешев, Павле (2000). *Марим ја, нек лају!* Нови Сад : Тиски цвет: 195–199.

ном водом и кува на средњој ватри док се не згусне. Тако се избегава оно кључање и прскање, те загоревање и залепљивање за дно посуде. Када се добије компактна, доста чврста, миришљава жутозлатна маса, пура се кашиком вади у тањир, прелива млеком, ослади и – куса. Ко жели нешто јаче, још у шерпи дода маст, дрождину, печену сланину и добија јако јело, довољно да има снаге остатак дана, до ручка. Проја је нешто сложенија за припрему и врста је хлеба од кукурузног брашна.

Има још једноставнијих и бржих јела за доручак. Као што су разне прженице, суве на плотни, или мало озбиљније, у тигању, на масти, путеру. Ту су и рутаве моче, на мађарском зване бундаш-кењир, када се кришке хлеба потапају у млеко и размућена јаја (не знам којим редом), а онда пеку до браонзлатне боје. Војводина је житница, хлеба би увек морала да има свака кућа, а кад има њега, онда се глад може утолити баш експресно: намаже се мало масти на комад хлеба, осоли и поспе алевом паприком, или се суво парче векне, циповке, пупушке, замочи у воду и поспе шећером. Младима и здравима и то је гозба.

Добро брашно и веште руке чуда чине, па се пожеле и финија, да не кажемо, софистициранија јела. Као што је насуво. Опет се просева брашно, али се сада меси тесто, истањи оклагијом, мало просуши, исече на коцке величине два са два сантиметра (али без мерења) па се после барења помеша са куваним и иситњеним кромпиром, уз додатак прженог црног лука, а све офарбано ситном паприком, тек да не буде бело. Има и белог насува, са купусом (исто јако фино јер може и да се ослади), па с орасима, маком, рошчићима… Али, право насуво је увек са кромпиром. Код вештих редуша насуво је толико укусно да не можеш да престанеш да једеш. После видиш да је и то било мало, јер се од насува брзо огладни. У ресторанима се насуво отмено сакрива иза имена гренадир-марш, па су се многи опекли ручајући исто оно што и јуче код куће.

Код теста се ипак више од насува цене разне пите и гибанице. Најједноставије су швапска пита са шљивама (вишњама, кајсијама), те оне од растезаног теста, као што је празна гибанчица или царица простих колача – бундевара. Њој је тешко одолети, па је још пре стотину година у Турији певан бећарац: Ала сам се најо бундевара, тео ми се пршњак да опара!

Добро, а шта ако нестане брашна, ако се сито провалило а брашно пуно жижака или оне паучине као бела брада? Онда се љушти кромпир, па пече или кува. Њега мора бити, макар у трапу, а понекад је добар и онај ситни остављен за свиње. Кромпир је заиста једно време замењивао хлеб у многим крајевима света. Тешко га је освојио, негде на силу као у Русији, негде на пропаганду (код нас га највише хвалио Доситеј Обрадо-

вић), али је пре око 200 година спасао многе смрти од глади, као Ирску рецимо. Но, и тамо га сада мање једу. Неки кажу (завидљивци!) зато што су Ирци, када су открили да се од кромпира може правити виски, заборавили све остале рецепте за његову припрему!

Код нас се од кромпира прави и јело звано папула, мало тврђи кромпир-пире, али јако зачињен паприком, бибером и сољу. Име је позајмљено од некада чувеног јела, пиреа од белог пасуља, легенда каже омиљеног путничког јела вожда Карађорђа који нигде није кретао без заструга папуле у шареници.

ДАШТА, *или – зашто питаш кад се зна*[2]

Наравно, дабо(г)ме, па да, како да не, итд. Када нешто треба потврдити сасвим поуздано, казати да је нешто баш тако, да ће се нешто сигурно одвијати према уврђеном градиву неког разговора.

Американци ће рећи *епсолутли* (*absolutely*), што звучи скоро као наше *апсолутно*, Словенци ће понављати *севеда*, Чеси или Словаци *ано*, *ано*, Мађари *иген*, Немци *ја*, *ја*, *јавол*, а равничари ће само одмахнути руком и оштро прозборити: *Дашта*!

Када сам једаред (као и обично) пред неку утакмицу одбојкаша Војводине питао Бранислава Отића, рођеног Ђурђевчанина, а секретара дотичног спортског клуба деценијама, када сам питао, понављам, да ли ћемо победити, казао је: „Та, даштаћемо!” Тако, све заједно, као да се чудио откуд тако глупаво питање с моје стране (мада ме је добро познавао). Мислим да смо победили, јер је *дашта* реч која се не потеже улудо, без гаранција да ће све бити у реду. Да је тако како је речено или како је већ било. „Је л’ онај твој још иде у бирцуз?” – питаће мајка ћерку при ретким сусретима, обично на некој са’рани или на неком крштењу. А ова ће само уздахнути, уз једно „Дашта него иде. И пије”. Зато мислим да је погрешна и она строфа у песми „Хоћемо ли у Шабац на вашар?”, она која каже „Хоћемо”, мада је правилно „Даштаћемо”. Добро, то је због ритма и дужине слога, па се мора разумети.

Потврда на свако питање које већ у себи садржи одговор, али се питалац плаши да га сам понуди. Рецимо: Да ли ти је и ове године велика пореза? Јесу ли ти деца из вароши опет тражила новаца за зимницу? Је л’ те још болу леђа на промену времена? Је л’ и јесенас велико блато у вашем сокаку? Итд., итд… Одговор је: Дашта!

[2] Овај текст је преузет из: Малешев, Павле (2000). *Марим ја*, *нек лају!* Нови Сад: Тиски цвет: 55–58.

Не мора „дашта” да буде увек одговор на питање, може да се употреби и као потврда неке констатације, о чему сведочи ова истинита прича. Из Баната, забележена раних осамдесетих прошлог века, док се тамо (а и у Бачкој, Срему…) рачунало на марке (немачке), односно било много „филателиста”, јер је динар „пливао”, мада се још није тако рапидно давио као деведесетих. Тако једног лепог септембарског дана, а предвече, враћао се Лала с јароша, где је скоро цео дан чувао своје гуске. Није га било срамота то да ради, излегле им две гуске 25 гушчића, два су одма’ изгазиле, једно је однела ласица (можда и пацов), једно је удавило комшијско дете стискајући га од милоште, онако паперјасто као неку – ваздушну лопту. Заинтачио се Лала да сачува преостало 21 гушче, две маме гуске и гусана који му је помагао да јато буде на окупу и на трави и на води оних неколико бара. Није му било ни досадно. Гушчићи су ваздан ћеретали, чак и када су нарасли скоро као родитељи, а пролазили су и људи крај јароша, биле су и две гушчарице… Но, када се вратио то вече, Лала је био баш жалостан, утучен. Обесио нос и не само нос већ и две гуске, мртве, обесио на лево раме. И тако ушао у авлију. Његова Соса само што се није стровалила када га је видела, али је ипак пребројала чопор и одма’ израчунала да фали још једна живина, исто гушче. Маторе гуске су биле на броју.

– Ју, црни Лало, па шта си то нарадио? – закукала је Соса.

Али није ни реч рекла док јој није испричао шта је било.

– Терам ја, тако, гуске кући, а када сам прелазио Велики сокак, одједаред се тамо створи неки ауто, улети у гуске, ове две чвокне баш у главу, а једну скоро самеље јербо је кочио. Питам га ја, људски, шта то радиш, а он се здраво извињава. Каже, он је наш а у швапским колима, здраво жури, вози већ два дана, моли да не зовем милицију, нема наше осигурање, а ни ауту није ништа… Сагињ’о се да провери. Него, каже он мени: даће ми 50 марака, па да се разилазимо к’о људи. Смирим ја гусана, здраво се разгоропадио, скупим гуске, а њему одрежем да ми се губи с очију док га нисам ошин’о овим прутом! Мислим, шта ће мени марке: Микица је одавно дошао из војске, имамо још оних дописница да честитамо свечаре кумовима у Селенчи… Коме ми да пишемо? Марке би се само вукле по чикмежету, улепиле за друге папире. Ето, тако је то било.

Закључи извештај Лала.

– Јаој, мени црној, јаој, црни Лало! Па, како си, боже мој, ти тако заост’о!? – кука Соса, а Лала јој објасни:

– Дашта сам нег заост’о! Да нисам заост’о, и мене би погазио!

ШТОГОД, *или – како се хвали нешто што је заиста изузетно добро, а мора се исказати једном речју*[3]

Када је нешто баш добро, позитивно, јако и незаборавно – онда се каже „штогод" и дода још: фино, екстра, посебно, уређено, затегнуто... Када рођаци питају какав је штафир нове младе, домаћини одговарају: „То је нешто штогод!" Када наговарају домаћина да купи нову машину за шивење, за штрикање, ређе нови (први) клавир, кажу му: „То мораш узети! То је нешто штогод!" За добро јело, а и пиће, такође се каже да је *нешто штогод*. Има прича о томе како су једну гошћу нудили тортом (мислим да је ипак био тек жербо, али здраво добро погођен), а она се бранила да (ко бајаги) више не може, речима: „Баш вам је штогод овај колач, али ја не можем више. Та, појела сам већ два парчета!" На то јој домаћица, оштра ока и језика, рече: „Појела си ти већ четири парчета, али узми још једно. Та, нећемо то бацити мачкама и керама!"

Има реч *штогод* везе и с керама, заиста. Наводно је један ловац имао тако добру керушу, ловачку, птичарку без премца, за коју се по целом селу говорило да је *штогод кера*. Једног дана та ненадмашива Лола почне да копа по авлији, баш у оном ћошку где су руже *штогод фине*, калемљене и орезиване. Копа, не може нико да је заустави, ни најоштрије наредбе, ни молбе, ни преклињања. Газда ловац почео да чупа косе. Није његова Лола неки јазавичар, не дај боже, да тако копа, рије као свиња. Она поентира, говори репом, шапом и очима, а и увек је слушала боље него његова рођена жена. Већ је помислио да је туче, да је убије из најскупље пушке и патроном три у ред, када Лола из ископане рупе извади (и донесе газди) лулу, а на лули плекану платну с ликом јаребице. Осетила јаребицу пола фата под земљом! Ето, то је штогод кер.

МАРИМ ЈА! *или – како наћи чаробни лек против сваке секирације*[4]

Чувена је она прича о Лали који је упецао златну рибицу. Каже она њему да пожели оне три најважније ствари, а он неће. Као, имам(о) све, па набраја кућу на лакат, два максимума најбоље земље (виц је из седамдесетих), деца добро уче, краве се уредно теле, купили су и комбајн, положио за ауто... Али, рибица поштује правило (и причу), па се Лала ипак сети шта га тишти и пожели да га Соса навек воле и никада не привари. Добро, каже рибица. Шта ти је друга жеља. Опет он набројi шта све

[3] Овај текст је преузет из: Малешев, Павле (2009). *Лили, лили, паче моје мало! дивани о речима.* Нови Сад : Тиски цвет: 323–324.

[4] Овај текст је преузет из: Малешев, Павле (2000). *Марим ја*, *нек лају!* Нови Сад: Тиски цвет: 115–117.

има(ју), па још ако га Соса неће варати, нема ту шта, ништа више му не треба. Опет рибица инсистира, па друга жеља би: ако га и вара, да он то никада не сазна. Поново дугачка прича до треће жеље, која је, наравно, била: ако баш и сазна – да се здраво не једи! Збиља, шта ћеш веће среће осим да те ништа не наједи!

Нико не зна шта је стварно било с дотичним Лалом, али је засигурно да му живот није прошао без једа, секирације, кубуре разноразне, бочења са силином невоља. Као и свима другима, уосталом. Једаред се жалио да су му прву полу века појели Нана и Баба (родитељи) а другу Бата и Сека (деца). Оне друге није ни спомињао: кумове, зетове, шогоре, комшије, ближе и даље рођаке, па оне што му нису били ни род ни помозбог. Редом: забавиља, учитељица, разредни, десетар (каплар, капетан...), сектретар месног одбора, једаред и сам председник општине, субаша, пољар, цела комисија за процену обавезе, разрезивач порезе, бригадир за кулук, полицајци и милицајци, сам судија за прекршаје, адвокати и лекари, чак и неки бирташи, што су му дваред наплатили штету јер се керио у бирцузу и заборавио да је инвентар цаловао унапред!

Баш је пазио да се честито влада, да таки исти буду и сви његови, али се ипак дешавало да „има дивана" против своје воље с онима с којима не би ни пиво попио, макар како жедан био. Некада (у ствари, најчешће) се једио и на самог себе. Није спавао целе ноћи, баш када се највише радило и када је требало цео дан возити жито по великој врућини. Пита га Соса зашто се превртао и није ока склапао, а он јој призна: До поноћи сам се богатио, а од поноћи – пропадао.

То само у мислима, а како је тек било на јави када се то (нарочито ово друго) заиста дешавало! Зато је Лала нашао „одбрамбени механизам", чаробну формулу против једа и секирације. Кад год би га неко питао нешто важно – као она рибица с почетка приче – он би одговарао: Марим ја! Као, баш ме брига, ради како хоћеш, како мислиш да је најбоље... Знам и иначе да неће бити онако како ја хоћу... „Марим ја што се Соса ваља с Пером у Ђокином житу!" (Опет један глупав и нетачан виц, „Марим ја што кере лају. Оне нам кућу на лакат (земљу, шталу, гумно, врежу, свињац, пушницу...) чувају!", „Марим ја што су нам опет послали из неке недођије новог председника (учитеља, директора, фишкала, комесара, доктора, ветеринара...). Марим ја, али овај ће добити мање прасе од оног пре њега!"

Марим ја и ако се зато увреди.

ВЛАДАТИ СЕ: *или – да ли је Војвођане неко погрешно научио да је лепо понашање важно*[5]

Некада често употребљавана реч, нарочито код куће, у фамилији, а приликом световања млађарије пред важне догађаја, пред одлазак на школе, у госте, у коло, на прело... „И владај се лепо!" – биле би последње речи пре него што се пролије пола лавора воде или бар нешто из бокала, а за петама оних што баш изађоше на капију. Никоме није требала боља препорука од реченица „Тај се влада добро", или, још боље, од констатације „Она се влада поштено". Сада се каже *понашати се* уместо *владати се*, али је то нешто сасвим друго, што се види и по краткој оцени „Немој да се понашаш!" – односно „Дај, о'лади, упристоји се". Када је већ реч о оцени, одувек је у школским књижицама стајао „предмет" – владање. Сада се, кажу, владање мери описно, а не бројевима, али свеједно, није мање важно.

Израз *владати се* у оштрој је супротности с глаголом *владати*. Ово друго значи командовати, наређивати, руководити (масама, народом), а то се у нашој речи за данас – никако не сме. Владаоци и властодршци не мисле како да се владају. Баш их брига, ако су на власти. Мало су нешто другачији пред изборе, покушавају да буду слични лепо васпитаним људима, али само у ретким приликама. Приватно и када говоре о противницима, другим кандидатима за владаоце, показују праву ћуд, владају се здраво лоше. Владари помно прате како се влада народ, па ако мисле да се не влада добро, онда га кажњавају: мобилишу људе, терају их на кулук, каштигују порезима, па и пендрецима, отпуштају велике делове становништва као „стране плаћенике", наплаћују изласке и уласке у земљу...

Војвођани су одувек мислили да је важно лепо се владати. Мора да их је неко погрешно тако научио, па се то после примило, постало генетска особина па се очувало и до данашњих дана. Но, неће дуго. Један други правац понашања, назовимо га „Бе" варијанта, већ деценијама преовлађује, па и Војвођани, иначе спори у прихватању промена, све чешће увиђају да нису у праву, те да су им браћа с планина заиста донела принципе који оплемењују успаване амбиције равничара. Наиме, лалошка школа понашања, незванично назване „Ке", потпуно је превазиђена и не доноси ефекте. Напротив, губи на свим пољима: нико из ове школе није постао истакнути политичар, привредник, директор, чак ни у социјализму, да не говоримо у данима транзиције. Нити се обогатио тако да може да влада а не да *се влада*. Војвођанска школа владања „Ке" – погодили сте, скраћеница је од „Љубим руке", а она победничка је стари, проверени, бренд чисте и чврсте линије „Ко те ..бе. Бре!"

[5] Овај текст је преузет из: Малешев, Павле (2009). *Лили, лили, паче моје мало! дивани о речима.* Нови Сад: Тиски цвет: 65–67.

UDK 811.163.41'371(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Гордана Штрбац и Душанка Вујовић
strbacsn@eunet.rs / vuduns@yahoo.com

ИЗМЕЂУ ДИЈАЛЕКТА, МЕСНОГ ГОВОРА И СТАНДАРДНОГ ЈЕЗИКА: ЛЕКСИЧКИ ДУБЛЕТИ И СИНОНИМИ

Сажетак. Рад се бави лексичким појединостима које одсликавају однос између дијалекта и стандарда у говору Новог Сада. Анализирани су лексички дублети са различитим фонолошким реализацијама (*цушпајз / чушпајз / ћушпајз*), затим синонимне лексеме (*паорски / сељачки*), као и изрази (*деда би га знао / враг би га знао / ђаво би га знао / андрак би га знао*), међу којима се успоставља опозиција према критерију стандардно / нестандардно или уопште обележено / необележено у ма ком погледу. Осим тога, анализи су подвргнуте и лексеме из домена традиционалних и верских обичаја. Истраживање показује да се новосадски говорници претежно служе стандарднојезичким јединицама те да на њихов избор у знатној мери утиче узраст говорника, док остали параметри, као што су порекло и образовање, тек спорадично делују.

Кључне речи: лексички дублети, синоними, изрази, дијалекат, месни говор, стандардни језик.

1. Увод

Говор једног подручја, села или града препознатљив је не само по особеним фонетско-фонолошким, морфолошким и синтаксичким карактеристикама већ и по специфичној лексици. Особености лексике градског говора и њен однос према стандарднојезичкој норми условљени су првенствено његовим дијалекатским залеђем, али и бројним нејезичким чиниоцима. Ту првенствено треба имати на уму чињеницу да је градска средина жариште друштвено-политичког, културног и образовног живота па се и лексика употребљава у складу с тим, а све промене у овим сегментима неминовно утичу и на њу. У том смислу смена друштвено-политичких концепата, уметничких раздобља и праваца затим технич-

ко-технолошки и научни напредак мењају лексикон тако што се уводе нове лексеме, док неке од њих застаревају и постепено прелазе у пасивни фонд, или што постојеће лексеме богате своју семантичку структуру увођењем нових значења или значењских нијанси, те успостављањем нових односа на парадигматском плану. На другој страни, будући да језик не представља теоријски конструкт, дакле, будући да не постоји изван својих говорника, јасно је да на лексику градског говора у знатној мери утичу и њихове индивидуалне карактеристике као што су порекло, узраст, образовање, интересовања, склоности итд., тј. друштвена стратификација становништва због које језик у целини варира на вертикалном плану.[1]

Имајући у виду наведено, у разматрању лексичког система говора Новог Сада није узет у обзир лексикон тога говора у целини, већ је истраживање усмерено на извесне појединости које би открилe однос између стандарда и дијалекта, односно између дијалекта и месног говора. Стога је у раду анализирана употребна вредност лексичких дублета, синонимних лексема и израза међусобно супротстављених према критерију стандардно / нестандардно, регионално обележено / регионално необележено и сл. Такође је разматрана и лексика која се односи на одговарајуће религијске садржаје.

Грађу за ово истраживање чине одговори добијени анкетирањем 234 новосадска говорника. Употреба одговарајућих лексема и израза односно њихових варијантних облика размотрена је с обзиром на поменуте социолингвистичке варијабле као што су порекло, узраст и образовање.

2. Анализа

2.1. *Лексички дублети – фонолошка варијантност*

2.1.1. Као посебна група разматране су лексеме које могу имати различите гласовне реализације, при чему само један од варијантних облика припада стандардном језику. Испитаницима су били понуђени одговори, а они су се опредељивали за један од њих или више.

Анализиран је однос међу лексемама у следећем низу: *багрем / багрен, бицикл / бицикли / бицикло, господин / госпон, грабље / грабуље, дуња / гуња / дгуња, железнички / жељезнички, куглоф / киглов, понедељак / понедељник, спанаћ / шпанаћ / шпанат / шпинат, уторак / уторник, џушпјаз / ћушпајз / чушпјаз, шраф / шараф.* Процентуални однос међу наведеним лексичким дублетима представљен је у табели 1.

[1] Детаљније о овом типу језичког варирања и језику града уопште в.: Бугарски 1996б, Радовановић 1997, 2003.

Табела 1.

стандардни облик	*употреба*	*нестандардни облик*			*употреба*		
уторак	100%	уторник			0%		
понедељак	99,5%	понедељник			0,5%		
багрем	97,5%[2]	багрен			2%		
шраф	92%	шараф			6%		
господин	86%	госпон			5%		
железнички	83%	жељезнички			15%		
грабље	73%	грабуље			25%		
дуња	69%	гуња	дгуња		15%	11%	
куглоф	67%	куглов			28%		
бицикл	64%	бицикли	бицикло		32%	2%	
спанаћ	40%	шпанат	шпанаћ	шпинат	25%	27%	2,5%
цушпајз	24%	чушпајз	ћушпајз		47%	26%	

Истраживање показује да се говорници Новог Сада углавном служе облицима који су у складу са стандардној језичком нормом, као и да пресудну улогу при одабиру неких од понуђених лексичких дублета има првенствено узраст. Параметар старости показао се као доминантан у односу на остале варијабле.

На основу података из табеле може се закључити да најмању употребну вредност имају оне форме које су и најудаљеније од стандарда. За лексему *понедељник* определио се само један анкетирани, који има више од 65 година. Свега четири испитаника, који имају више од 45 година, определила су се за нестандардни облик *багрен*. Четрнаест испитаника изабрало је облик *шараф,* при чему 9 анкетираних има више од 55 година. Нестандардну форму *госпон,* с одговарајућом гласовном редукцијом, у укупном узорку употребило је свега 13 испитаника, док је њих шесторо назначило да се подједнако служи обема формама. Будући да ови испитаници припадају различитим старосним групама и да су различитог нивоа образовања, може се претпоставити да је употреба нестандардне јединице везана за одговарајуће комуникацијске ситуације, те да је условљена нејезичким чиниоцима као што су став говорника према саговорнику или предмету говорења. Иако се за придев *жељезнички* определило свега 15% испитаника од укупног узорка, они махом припадају старијим групама – 25% из групе од 55 до 64 и 46% из групе од 65 година и више.

[2] На нека питања испитаници нису одговорили или су се пак опредељивали за више понуђених одговора, што је рачунато као посебна категорија и узимано у обзир при анализи резултата, али није представљено у табелама.

Нестандардни облици лексеме *дуња* срећу се чешће код старијих него код млађих говорника: у групи од 15 до 44 године свега 10% испитаника определило се за њих, док у групи од 45 година и више њихова заступљеност износи 41%. Најзаступљенији су у групи испитаника од 55 до 64 године – чак 49% њих служи се неким од нестандардних облика.

Нешто већа учесталост нестандардних облика забележена је код лексема *куглоф, бицикл* и *спанаћ,* док нестандардне форме лексеме *цушпајз* чак преовлађују. Ова колебања присутна су у свим посматраним групама па се може закључити да страно порекло ових лексема те њихови различити видови адаптације доприносе томе да се неке форме у мањој мери осећају као нестандардне. Иначе, форму *бицикли* неки од испитаника сматрају типично новосадском.

2.1.2. Посебно су издвојене лексеме *јул/јули, јун/јуни, роза/розе, сретан/срећан,* код којих је дублетност, такође, остварена на плану гласовне структуре речи, али су оба облика призната као стандардна. Резултати анкете, међутим, показују да је упркос равноправном положају оба пара један од њих доминантнији у употреби.

У говору испитаника, гледано у целини, именице *јун* и *јул* јављају се знатно чешће од својих дублетних форми *јуни* и *јули*, а тај однос износи 61% односно 57% према 36% односно 39%. Међутим, посматрано према старосним групама добија се сасвим другачија слика: најмлађи говорници најмање употребљавају дуже форме – у групи од 15 до 34 године њима се служи свега 11% испитаника; говорници старији од 55 година чешће употребљавају дублете *јуни* и *јули* – у 68% односно 75% случајева.

Посматрано у целини облик *срећан* употребљава се знатно чешће од облика *сретан,* што у процентима износи 65% : 28%, а у потпуности задовољава норму: „Мада норма признаје дублетизам *срећан* и *сретан, срећни* и *сретни* – предност треба давати облицима са *ћ*" (П 2010: 39). Облик *срећан* доминантнији је у свим групама, издвојеним према пореклу, старости и образовању. Његова употребна вредност креће се од преко 50% до преко 80%. Једини изузетак чини скупина од 20 испитаника са трогодишњом школом у којој се за облик *сретан* определило дупло више (30% : 60%). Највећа и најизразитија разлика постоји у најмлађој групи испитаника (од 15 до 24 године) – 82% : 10% у корист облика *срећан.*

Слично је и са лексичким дублетима индеклинабилног придева *роза, розе* (фр. *rose*). Облик *роза* је доминантан, користи га 75% анкетираних, а облик *розе* – 23%.

2.2. *Синоними*

2.2.1. У истраживање су укључене и лексеме које ступају у синонимне односе тако да се код њих остварује подударност предметно-појмовне компоненте, док се разлика успоставља на конотативном плану. Те лексеме се међусобно супротстављају према критерију стандардно / нестандардно, регионално обележено / регионално необележено, као и према критерију обележености у неком другом смислу (иронично, застарело и сл.). И у овом делу анкете испитаници су се опредељивали за неке од понуђених одговора.

Разматрани су следећи парови: *дрангулије / ситнице, здраво / јако, зет / шогор / шурак / пашеног, канда / изгледа, паорски,-а, -о / сељачки,-а,-о, унтерхалтовати се / забављати се, унцут / хунцут / мангуп, шпацирати се / шетати се.* Употребна вредност наведених лексема представљена је у табели 2.

Табела 2.

стандардни / немаркирани облик	*употреба*	*нестандардни / маркирани облик*			*употреба*		
шетати се	85%	шпацирати се			5%		
забављати се	85%	унтерхалтовати се			5%		
јако	78%	здраво			10%		
фела	71%	фајта			16%		
изгледа	62%	канда			28%		
сељачки,-а,-о	60%	паорски,-а,-о			29%		
мангуп	57%	унцут	хунцут		23%	5%	
зет	51	шогор	шурак	пашеног	26%	5%	2%
кнедле са шљивама	41%	гомбоце са шљивама			47%		
ситнице	40%	дрангулије			46%		

Како се може видети на основу података датих у табели 2, најмање су заступљени германизми *унтерхалтовати се* и *шпацирати се,* који су у РМС обележени и као варваризми, а неки испитаници сматрају да су били типични за Нови Сад у ранијем периоду. Ниједан испитаник узраста од 15 до 44 године није се определио за ове две лексеме. Оне су забележене само код испитаника старијих од 54 године, из обеју група диференцираних према пореклу. Добијени резултати јасно указују на то да су лексеме *унтерхалтовати се* и *шпацирати се* на сигурном путу да нађу своје место на периферији лексичког система и добију статус архаизма, барем када је у питању говор Новог Сада.

Веома изражена разлика у употреби постоји и између регионализма *здраво* у значењу 'веома, врло' и његовог синонима *јако,* који припада стандардном језику. Употреба маркиране лексеме чешћа је код старијих говорника: 15–34 = 4%; 35–54 = 13,5%; 55 и више = 14%. Иначе, прилог *здраво* препознатљиво је обележје војвођанских говора и стога се врло често јавља у вицевима о Лалама, песмама Ђорђа Балашевића, а понекад, с посебном функцијом, у новинским репортажама.[3] Као препознатљиво обележје новосадског говора означили су га и неки од испитаника.

Лексема *фела* показује изразиту доминацију када се посматра према свим издвојеним критеријима, па се њена употребна вредност у појединачним групама испитаника креће од преко 50% до преко 80%.

Иако резултати у целини показују већу употребну вредност лексеме *изгледа* у односу на регионално обележен прилог *канда* (62% : 28%), за који су неки испитаници изнели став да је типичан за новосадски говор, занимљиво је његово распоређивање према издвојеним групама. Најчешће се формом *канда* служе испитаници од 55 до 64 године (32%) и, што је веома занимљиво, најмлађи говорници (30%), а у истом проценту употребљавају је и испитаници са факултетским образовањем, као и трећина студената. Знатно нижу употребну вредност наведени прилог има у скупини испитаника који нису рођени у Новом Саду и она износи 16%, према 76%, колико употребљава форму *изгледа.*

Посебно занимљив за разматрање јесте статус придева *паорски,* изведеног од именице *паор,* регионализма немачког порекла, и аутохтоне лексеме *сељачки* (< *сељак*). Последњих неколико година може се уочити све чешћа употреба наведеног германизма у језику масовних медија па се наилази на овакве примере: *Овај банатски паор тврди да српској говедарској производњи недостају још само подршка и разумевање државе* (Прес, 18. 12. 2010. год.); *Паор покушао да се спали* (наслов, Блиц, 1. 9. 2010. год.); *Да сачува детелину, паор зауставио градњу гасовода* (наслов, Грађански лист, 18. 9. 2009. год.); *Пролеће туче паоре по џепу* (наслов, Дневник, 7. 3. 2006. год.) и сл. Међутим, истраживање показује да придев *сељачки* доминира у свим издвојеним групама, и то с приближно истом процентуалном разликом, а најизразитија је у најмлађој групи испитаника и износи: 77% : 18% у корист придева *сељачки.* На основу наведеног може се претпоставити да ће се употреба германизама *паор* и *паорски,* што су неки испитаници обележавали као типично новосадске црте, вероватно у будућности везивати за специфичне контексте у којима ће имати посебну, често експресивну вредност, нпр.: *Пракса да држава*

[3] Уп. рад *Поетска функција дијалекатских и регионалних обележја у новинској репортажи* у овом зборнику.

допуњава аренде уведена је због тога што је изнајмљивање земље јефтино и што су паорске пензије симболичне (у просеку око пет хиљада) па се догодило да сељаци који су се цео живот бавили тешком земљорадњом у старости немају од чега да живе (текст насловљен *Паори не читају конкурсе на интернету,* Политика, 16. 3. 2010).

Лексема *хунцут* има врло ниску употребну вредност – свега 5% од укупног броја испитаника, тако да у конкурентан однос ступају лексеме *мангуп* и *унцут,* коју су неки испитаници означили као новосадско обележје. Најизразитија разлика међу њима заступљена је у старосној групи од 25 до 34 године и износи 86% : 8%, а најмања је у групи и између 55 и 64 године и износи 38% : 36%.

Необележена лексема *зет* фреквентнија је код испитаника из групе од 15 до 54 године, док се код старијих од 55 година у 35% случајева среће лексема *шогор.*

За германизам *кнедла* и хунгаризам *гомбоца* може се рећи да стоје у односу регуларног паралелизма јер се користе напоредо: термин *кнедле са шљивама* користи 41%, а *гомбоце са шљивама* – 47% анкетираних. Готово равноправан однос у употреби може се запазити и између лексеме *ситнице* и турцизма *дрангулије,* који има и додатну конотативну вредност. Чешћа употреба турцизма забележена је код старијих испитаника (15–34 = 32%; 35–54 = 50%; 55%), док се према степену образовања та тенденција не може запазити.

2.2.2. Напоредо с наведеним лексемама анализиран је и однос међу дублетима *комшија* и *сусед,* који испољавају регионалну варијантност, али су оба прихваћена с аспекта норме. Иако се деривати *суседни* и *суседство* регуларно употребљавају на овом говорном подручју, именица *сусед,* од које су изведени нема никакву употребну вредност међу новосадским говорницима. Чак ниједан испитаник из групе досељених у Нови Сад није се определио за њу. У целокупном узорку свега један испитаник одабрао је наведену лексему, док се један одлучио за обе могућности.

2.2.3. За разлику од претходног дела истраживања заснованог на одговорима који су унапред били понуђени испитаницима, један део грађе чине и они одговори који су анкетирани сами давали на одређено питање као стимулус.

Округао хлеб тежине до 1кг анкетирани су у 45% одговора назвали *циповка* (мађ. *cipó*) и у 28% одговора *погача* (итал. *focaccia*). Такође су се појавили одговори *лепиња* (3%), *векна* (2%), *сомун* (0,85), и по једном *славски колач, погача-чесница, чесница, лебац, милиброт, пупушка.* На ово питање није одговорило 20% испитаника. Употребна вредност лексеме *циповка* расте с годинама: (15–24) 15%, (25–34) 30%, (35–44) 39%,

(45–54) 51%, (55–64) 63%, (65 и више) 68%, а овај одговор најчешће се среће код аутохтоних говорника, као и код оних који потичу из других војвођанских места.

На питање: *Како се зове обестан човек, онај који се прави важан?* – добијено је изненађујуће много различитих одговора. Дати садржај, који су говорници углавном схватили као негативан, именован је различитим типовима лексике, која је углавном експресивно обојена. У одговорима испитаника од 15 до 34 године експресивност се постиже употребом специфичних лексема као што су *мангуп* (6)[4] и *кицош,* затим одговарајућим творбеним поступком – *хвалисавац*, *агресивац, кавгаџија, пустахија, уображенко,* некад уз модификацију значења мотивне речи – *надувенко* (3) (< *надувен* 'надмен, охол, ташт'< *надувати се* 'постати надмен, охол, уобразити се, узохолити се', РМС), регионализмима *обешењак* (8), *ђилкош* (2), *бећар, деран.* Изразита пејоративност постиже се модификацијом значења: *мајмун, петао,* некад уз додатну придевску детерминацију: *арогантни скот, исфрустрирани кретен* те употребом извесног броја жаргонизама: *баја, баџа, гилиптер, дуваџија* (вероватно према глаголу *дувати се* 'правити се важан', РЖ)*, пајсер, фолирант* (2), *шмекер.* Иронично је употребљена синтагма *мамин син.* Осим тога срећу се лексеме *нарџис* (2) и *сноб,* док је један испитаник употребио лексему *делија,* која према РМС има позитивно значење. Одговор није дао 31 испитаник или 41%. Код говорника који имају више од 35 година запажа се мањи број жаргонске лексике, али се у овој групи експресивност остварује најчешће регионализмима: *ђилкош* (16), *обешењак* (9), *бећар* (6), *унцут* (4), *дилкош, ђидија, ђилкан, лола, шпицлов,* специфичним деривати-ма: *уображенко* (7)*, глупак* (2), *насилник* (2), *силеџија* (2), *гадов, кавгаџија, надменко, надувенко* (уз поменуте семантичке промене мотивне речи), *пустахија,* као и лексемама: *мангуп* (8), *кицош* (2), *бараба, клипан, рмпалија.* У секундарном значењу употребљене су лексеме *кабадахија* (9), *харамбаша, хаџија, пубертетлија* и *шеф.* Између осталих забележене су лексеме конотације: *нарџис* (2), *безобразник, вагабунд, малограђанин* те придев *уображен* (2). Незнатан је број жаргонских лексема: *гилиптер, фрајер, чибез, шмекер.* У овој узрасној групи одговор није дало 60 испитаника, што чини 38%.

На питање *Како се зове онај који се лепо облачи?* – испитаници су, такође, дали разноврсне одговоре, али се чини да наведене лексеме имају мањи степен експресивности него што је то случај с одговорима на претходно питање. У свим старосним групама најчешће се среће лексема *кицош* (укупно 115 пута)*,* али је њена учесталост нешто већа код старијих испитаника: (15–34) 32%, (35–54) 54%, (55 и више) 60%. У свим старосним групама такође су заступљене и необележена лексема *господин*

[4] У загради је означен број понављања лексеме.

односно лексема *манекен* у својој секундардној реализацији – у укупном узорку прва се појављује 18, а друга свега 11 пута. Наведени садржај жаргонском лексиком именовали су испитаници различитог узраста: (15–34) *шмекер* (9), *шминкер* (3), *кречаш, пицан, фенсер;* (35–54) *шмекер* (3), *кремаш, модеран тип, пицопевац, фрајер*; (55 и више) *фрајер* (2), *лаф, шмекер.* У грађи је заступљена и немаркирана лексика: *денди* (15–24), *помодар* (25–34), *лепотан* (35–44), *естета – модни, џентлмен* (55–64), *бонвиван, монден, сноб* (65 и више). Овде су се нашле и лексеме *бећар* и *мангуп* (2). Одговор на ово питање није дало 23% испитаника.

2.3. *Терминологија традиционалних и верских обичаја*

Једним делом анкете обухваћена су питања која се тичу религијске терминологије: назива празника, обичајних и обредних радњи и других појмова. С тим у вези истражен је статус назива хришћанског празника *Ускрс* према српскословенској форми *Васкрс,* однос између глагола *коринђати* и *коледарити,* назив обреда потврђивања вере у католичкој цркви, као и термин за јединство Бога оца, Бога сина и Светога духа у православној и католичкој цркви.

За назив хришћанског празника поред уобичајеног облика *Ускрс* у језику масовних медија, електронских и штампаних, последњих година све је чешћа употреба српскословенске форме, што имамо у глаголу *васкрснути* те изразу *Христос васкрсе.* Тако се могу срести примери: *Зато нико и не поставља питање идеологије и да ли се треба определити за Васкрс или Први мај* (Прес, 2. мај 2010); *Представници Европске уније, новинских удружења ... одали су јуче пошту и положили цвеће крај спомен плоче на коме је пре 11 година, на Васкрс, убијен новинар Славко Ћурувија* (Прес, 12. април 2010); *Крвави Васкрс у Србији* (наслов, Глас јавности, 7. април 2010); *Демонстрације на Васкрс* (наслов, Курир 5. април 2010); *Престоничке улице пусте на Васкрс* (Глас јавности 5. април 2010). Истраживање, међутим, показује да назив празника *Ускрс* у говору Новосађана има неприкосновену доминацију над славенизмом *Васкрс* – тај однос изражен у процентима изгледа овако 85% : 6%. За облик *Васкрс* определило се свега седам испитаника из групе рођених Новосађана и исто толико из групе досељених. У вези с овим занимљив је коментар једне испитанице, из групе досељених, са завршеном средњом школом, узраста 55–64 године, која каже: *Раније док није било модерно нисмо ни знали за Васкрс.* На основу увида у грађу и јавну употребу назива *Васкрс,* може се рећи да ова форма има посебну експресивну или чак стилску вредност те да ће такав статус задржати највероватније и у будућности.

Један од традиционалних божићних обичаја у православном хришћанству може бити именован глаголом *коледарити* (од латинизма

коледа ‘старински обичај у неких јужнословенских народа, у којем учесници (обично) момци уочи Божића или Нове године иду по кућама, играју и певају нарочите песме са карактеристичним рефреном „коледо”, којима честитају празник и изражавају добре жеље, а домаћини им узвраћају даром у јелу или новцу’) и хунгаризмом *коринђати* (< kóringyál) у значењу ‘ићи од куће до куће по селу уочи Божића и певати пригодне песме, тражећи од домаћина јело, пиће или новац’.[5] У целокупном узорку 84% испитаника определило се за глагол *коринђати,* а у групама издвојеним према критерију узраста, порекла и образовања употребна вредност овог глагола креће се између 70% и преко 90%. Ову лексему, иначе, неки испитаници из групе досељених сматрају типичном за новосадски говор. За глагол *коледарити* определило се 5,5% испитаника, углавном старих преко шездесет пет година, и то високообразованих: 4% Новосађана и 8% досељених у Нови Сад.

Занимљиво је да су нека од ових питања која се тичу одређених религијских садржаја у високом проценту остала без одговора. За обред потврђивања вере у католичкој цркви свега 40% испитаника знало је назив или је пак покушало да одговори на одређени начин, док скоро 60% није дало никакав одговор. Одговори анкетираних поређани су према критерију тачан / нетачан одговор и учесталости појављивања; у групи тачних одговора у ширем смислу су следеће лексеме: *кризма* (9%), *кризмање* (7,70%)*, крштење* (7,30%), *прва причест* (3%), *конфирмација* (1,30%), *причест и кризмање* (0,85), *причешће* (0,85%), *причест* (0,85%), *кризма или потврда* (0,43%), *примање свете потврде – кризма* (0,43%), *причешће (кризмање)* (0,43%); у групи нетачних: *миса* (7,70%), *литургија* (0,43%). Испитаници који су дали тачне одговоре различитог су порекла, узраста и образовања, али и различите националне и конфесионалне припадности. Међу њима су испитаници најчешће мађарске или хрватске националности, а католичке или протестантске (баптистичке, реформаторске) вероисповести односно они којима је један од родитеља такве националне и верске припадности. Међутим, посебно је занимљиво то што је у истој групи врло висок проценат испитаника српске националности и православне вероисповести, а има и оних који су се изјаснили као атеисти. Одговор на питање како се зове обред потврђивања вере у католичкој цркви није дало 58% испитаника рођених у Новом Саду, и 63% досељених у Нови Сад; према критерију узраста највиши је постотак у групи од 55–64 (68%), затим у групи од 35–44 (61%), 25–34 (58%), 65 и више година (56%), 45–54 (51%), а најнижи у групи од 15–24 (31%). Према критерију степена образовања испитаника изостанак одговора

[5] Значења су дата према РСАНУ.

на ово питање је следећи: 80% – испитаници са незавршеном основном школом или са основном школом, 67% – испитаници са трогодишњом и средњом школом, 54% – ученици и студенти, 52% – испитаници са вишом школом и факултетом.

И на захтев да се именује јединство Бога оца, Бога сина и Светога духа у католичкој и православној цркви знатан број испитаника није одговорио – за православну цркву одговор није дало 43% анкетираних, а за католичку – 73,50%, што је сигурно последица структуре узорка (православних испитаника било је више од 80%, а нешто мање од 20% оних који су се изјаснили као католици, протестанти, баптисти или атеисти). Када се упореде наведени одговори, могу се запазити извесне сличности. Они ће овом приликом бити поређани према прихватљивости одговора с обзиром на однос између ознаке и означеног, а не с обзиром на стандарданојезичку норму, и учесталости појављивања. Тачан одговор на ово питање када је у питању православна црква дало је укупно 54,10%: *Свето Тројство* (37%), *Света Тројица* (10%), *Тројство* (3,59%), *Тројица* (1,28%), *Свето Тројство (Тројица)* (0,85%), *Пресвето Тројство* (0,43%); нетачан одговор дало је 3,85%: *амин* (0,85%), *литургија* (0,85%), *оче наш* (0,43%), *у име оца* (0,43%), *молитва* (0,43%), *Јеванђеље* (0,43%), *крштење* (0,43%). Када је у питању католичка црква, тачан одговор је дало 24,36%: *Свето Тројство* (17,10%), *Света Тројица* (3,42%), *Тројство* (2,56%), *Пресвето Тројство* (1,28%); нетачан одговор дало је 2,14%: *миса* (0,85%), *молитва* (0,43%), *крштење* (0,43%), *амин* (0,43%).

Одговори најчешће изостају код досељених (79%), затим код испитаника из групе од 45 до 54 године (79%) и код оних са најнижим образовањем. Према критерију рођени у Новом Саду / досељени одговор за православну цркву није дало 39% испитаника рођених у Новом Саду, односно 49% досељених, а за католичку 48% рођених у Новом Саду, односно 79% досељених. Према критерију узраста испитаника изостанак одговора за православну цркву највиши је код најстаријих испитаника (54%), а најнижи код најмлађих (31%), а за католичку највиши је у групи 45–54 године (78%), а најнижи у групи између 35–44 године (66%). Када се изостанак одговора на ово питање посматра у зависности од степена образовања, уочава се да је он највиши код испитаника са најнижом школском спремом – 67% за православну цркву и 87% за католичку, а најнижи код ученика и студената – 31% за православну и 64% за католичку цркву.

2.4. *Изрази*

Осим појединачних лексема у истраживање су укључени и изрази који функционишу у непосредној комуникацији као средство за изражавање става према предмету говорења или саговорнику. То су изрази етикеције

(с глаголом *молити*), псовке (*до ђавола*), форме које функционишу као узвици (*та мани ме*) и сл.

У овом раду испитана је употреба израза који се налазе у варијантном односу супротстављајући се према према критерију обележености у погледу територијалне распрострањености, архаичности, експресивности и сл. У табели 3 приказана је употребна вредност одговарајућих израза датих у одређеном контексту.

Табела 3.

израз	*употребна вредност*
Ти опет изводиш неке своје керефеке.	35%
Ти опет нешто изводиш.	51%
Та мани ме се, видиш да ме боли глава.	6%
Та мани ме видиш да ме боли глава.	31%
Та остави ме на миру, видиш да ме боли глава.	47%
Да ти отац сазна шта си урадио, било би белаја.	33%
Да ти отац сазна шта си урадио, било би зло и наопако.	54%
Нек' иде он у вражју матер.	9%
Нек' иде он у очин.	25%
Нек' иде он до ђавола.	49%
Две карте на балкону, молићу лепо.	8%
Две карте на балкону, молим.	21%
Молим вас две карте на балкону.	49%
Језус Маријо, шта све свет неће измислити.	0,85%
Господе, шта све свет неће измислити.	23%
Господе Боже, шта све свет неће измислити.	61%
Деда би га знао шта ради у Паризу.	2%
Деда би га његов знао шта ради у Паризу.	4%
Андрак би га знао шта ради у Паризу.	6%
Враг би га знао шта ради у Паризу.	11%
Ђаво би га знао шта ради у Паризу.	52%
Ако неће да иде, не мора, миндећ ми је.	10%
Ако неће да иде, не мора, не марим.	14%
Ако неће да иде, не мора, свеједно ми је.	57%

Иако су се у извесном проценту (од 13% до 25%) испитаници опредељивали и за више одговора, на основу података из табеле може се закључити да су, гледано у целини, међу говорницима Новог Сада највише у употреби форме које су у неком од могућих аспеката најмање обележене, тј. оне које се понашају као неутралне.

Најмања разлика у погледу учесталости појављивања среће се код израза *изводити керефеке* и *изводити нешто* односно *мани ме* и *остави ме на миру.* Међутим, такав распоред није карактеристичан за све посматране групе. У првом случају израз *изводити керефеке* нешто је чешћи код испитаника из групе од 55 до 64 године и код оних са завршеном трогодишњом школом (50%). У другом случају нешто виши постотак израза с глаголом *манути* (у РСАНУ обележен као некњижевни) – *мани ме* забележен је код испитаника са незавршеном основном школом и са завршеном основном (73%) те код оних са трогодишњом школом (40%). Запажа се, такође, да израз *мани ме* досељени знатно мање користе (35% : 17%) односно да чешће користе необележену варијанту *остави ме на миру* (60%).

Није велика разлика у употреби ни између израза са турцизмом *белај* односно регионално обележеном синтагмом *зло и наопако,* али се и овде могу уочити разлике према старосним групама: израз са лексемом *белај* употребљавају највише најмлађи испитаници: 15–34 = 49%; 35–54 = 40%; 55 и више = 26%.

Иако резултати у целини указују на то да се новосадски говорници чешће служе неутралном и необележеном формом *иди до ђавола* те да се известан број њих служи и још неким од понуђених израза, оваква процентуална заступљеност није карактеристична за све издвојене групе. Тако је израз *иди у очин* заступљенији код старијих говорника: 15–34 = 11%; 35–54 = 26%; 55 и више = 36%, односно код говорника са основном (55%), трогодишњом (35%) и средњом школом (33%). Неки од испитаника сматрају овај израз типично новосадским. Такође је занимљиво да испитаници из групе досељених чешће користе израз *иди у вражју матер* (16% : 6%).

Веома изразита разлика међу варијантним облицима може се уочити код израза: *Језус Маријо / Господе Боже / Господе* односно *деда би га знао / деда би га његов знао / андрак би га знао / враг би га знао / ђаво би га знао*, док је највећа разлика заступљена између облика *свеједно ми је / не марим / миндеђ ми је*. Израз *андрак би га знао* и *миндеђ ми је* неки испитаници сматрају типичним за новосадски говор. У последњем случају критериј узраста чини се релевантним будући да неутралну форму *свеједно ми је* користе најмлађи испитаници у веома високом проценту:

82%. Са узрастом се повећава фреквенција негираног глагола *марити:* 15–34 = 2,7%; 35–54 = 12%; 55 и више = 27%.

3. Закључне напомене

3.1. Посматрано у целини, може се закључити да се новосадски говорници углавном служе лексемама и изразима односно варијантама лексема и израза које су необележене или мање обележене према критерију стандардно / нестандардно, територијалне заступљености, застарелости и сл. У разматрању лексичких проблема говора Новог Сада као доминантан појављује се параметар старости, ређе образовања и порекла.

3.2. Међу паровима или низовима лексема код којих се дублетност остварује на плану гласовне реализације дијалекатским односно регионално обележеним облицима (*дуња / дгуња, жељезнички* и сл.) најчешће се служе старији говорници, док се изразита колебања између стандардног и нестандардног облика могу запазити код позајмљеница *куглоф / куглов, спанаћ / шпанат / шпанаћ, џушпајз / чушпајз / ћушпајз* у свим старосним групама. Такође, резултати истраживања показују да су форме *јун, јул, срећан* и *роза* знатно фреквентније од дублета *јуни, јули, сретан* и *розе.* Ако бисмо покушали да предвидимо које ће од наведених форми имати стабилно место у лексичком систему говора Новог Сада у будућности, морали бисмо сагледати њихову употребну вредност код најмлађих испитаника (од 15 до 34 године). Она је представљена у табели 4, где су проценти изведени на основу броја испитаника који су дали одговор.

Табела 4.

учесталији облик	*мање коришћени облик*		*Употреба*
понедељак	понедељник		100% : 0%
уторак	уторник		100% : 0%
багрем	багрен		100% : 0%
шраф	шараф		97% : 3%
железнички	жељезнички		97% : 3%
господин	госпон		95% : 0%
дуња	гуња	дгуња	87% : 4%% : 4%
јун	јуни		88% : 9%
јул	јули		83% : 13%
срећан	сретан		77% : 19%
роза	розе		76% : 20%

грабље	грабуље			68% : 32%
куглоф	куглов			67% : 24%
бицикл	бицикли	бицикло		59% : 37% : 0%
спанаћ	шпанаћ	шпанат	шпинат	36% : 31% : 23% : 1%
чушпајз	ћушпајз	цушпајз		43% : 41%: 11%

3.3. И када је реч о синонимним лексемама, код новосадских говорника може се констатовати већа учесталост немаркираног члана. Иако се може рећи да се дијалекатске и регионално обележене лексеме срећу чешће код старијих испитаника, занимљив је статус прилога *канда,* којим се у извесној мери служе и млађи говорници и они са високим образовањем. Истраживање, такође, показује да придев *паорски* (< *паор*), којим се све чешће служе новинари, међу новосадским говорницима има врло ниску употребну вредност, те да је његова употреба у језику медија условљена првенствено контекстуалним односно нејезичким чиниоцима. У табели 5 представљена је употребна вредност анализираних синонима код најмлађих испитаника (15–34).

Табела 5.

учесталији облик	*мање коришћени облик*			*употреба*
шетати се	шпацирати се			100% : 0%
забављати се	унтерхалтовати се			100% : 0%
комшија	сусед			100%: 0%
јако	здраво			91% : 4%
комшија	сусед			88% : 1%
фела	фајта			81% : 13%
мангуп	унцут	хунцут		76% : 13% : 3%
сељачки,-а,-о	паорски,-а,-о			72% : 23%
изгледа	канда			68% : 25%
зет	шогор	шурак	пашеног	60% : 20% : 5% : 1%
ситнице	драгулије			55% : 32%
гомбоце са шљивама	кнедле са шљивама			53% : 40%

3.4. У говору Новог Сада забележена је и чешћа употреба немаркираних израза, а њихова употребна вредност код најмлађих говорника (15–34) представљена је у табели 6.

Табела 6.

Израз	*употреба*
Ако неће да иде, не мора, не марим.	3%
Ако неће да иде, не мора, миндећ ми је.	9%
Ако неће да иде, не мора, свеједно ми је.	75%
Нек' иде он у вражју матер.	4%
Нек' иде он у очин.	11%
Нек' иде он до ђавола.	64%
Језус Маријо, шта све свет неће измислити.	0%
Господе, шта све свет неће измислити.	24%
Господе Боже, све свет неће измислити.	64%
Две карте на балкону, молићу лепо.	8%
Две карте на балкону, молим.	12%
Молим вас две карте на балкону.	63%
Ти опет изводиш неке своје керефеке.	24%
Ти опет нешто изводиш.	61%
Деда би га његов знао шта ради у Паризу.	0%
Андрак би га знао шта ради у Паризу.	1%
Деда би га знао шта ради у Паризу.	3%
Враг би га знао шта ради у Паризу.	7%
Ђаво би га знао шта ради у Паризу.	57%
Та мани ме се, видиш да ме боли глава.	11%
Та мани ме видиш да ме боли глава.	28%
Та остави ме на миру, видиш да ме боли глава.	48%
Да ти отац сазна шта си урадио, било би зло и наопако.	44%
Да ти отац сазна шта си урадио, било би белаја.	49%

3.6. На питања којима је од испитаника захтевано да понуде лексеме за одговарајуће садржаје, добијено је веома много разноврсних одговора, али су у извесном постотку ови делови анкете остали непопуњени.

Овим делом истраживања показано је да новосадски говорници у свом лексикону имају регионализме из домена свакодневног живота, као што су *џиповка* или оне којима се квалификује човек на основу неких својих својстава: *ђилкош, обешењак, унцут* и сл. У исто време показано је и то да се у случајевима када је потребно исказати став према одређе-

ном садржају, најчешће негативан, говорници у знатној мери служе одговарајућим дериватима (*уображенко, гадов, надменко*) или жаргонизмима (*дувација, пајсер, фолирант, шмекер, шминкер, пицан, фенсер*), као и лексиком измењене семантике (*кабадахија, мајмун*).

3.7. Нека од питања из религијског домена у знатном броју случајева остајала су без одговора или су пак одговори махом били незадовољавајући, што се посебно може запазити када је реч о именовању обреда у оквиру католичке цркве. Такође се могу запазити и колебања у погледу именовања неких садржаја у обема црквама. Висок постотак испитаника који нису одговорили на наведена питања указује на то да учешће већег броја верника у прослављању и одржавању верских обреда, као и знатно већи број вести и телевизијских прилога на ову тему не утиче директно на познавање ове лексике.

РЕЧНИЦИ И ПРИРУЧНИЦИ

Андрић, Драгослав (2005). *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза.* Београд – Ваљево : Zepter Book World – Топаловић.

Правопис српскога језика. (П) Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица (прир.). Нови Сад : Матица српска (2010).

Речник српских говора Војводине (2000–2010). Драгољуб Петровић (ур.). Нови Сад : Матица српска – Тиски цвет.

Речник српскохрватскога књижевног језика (1967–1976). Нови Сад – Загреб : Матица српска – Матица хрватска. (I –III). Нови Сад : Матица српска (IV–VI).

Речник српскохрватског књижевног и народног језика (1959–2001). Београд : Српска академија наука и уметности.

ЛИТЕРАТУРА

Бугарски, Ранко (1996а). *Језик у друштву.* Београд : Чигоја штампа.

Бугарски, Ранко (1996б). Град и језик. У: *Лингвистика о човеку.* Београд : Чигоја штампа.172–183.

Радовановић, Милорад (1997). Језички парадокс града. У: *Списи из контекстуалне лингвистике.* Нови Сад – Сремски Карловци : Издавачка књижарница Зорана Стојановића. 69–76.

Радовановић, Милорад (2003). *Социолингвистика.* Нови Сад – Сремски Карловци : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Gordana Štrbac, Dušanka Vujović

BETWEEN DIALECT, LOCAL SPEECH AND STANDARD LANGUAGE: LEXICAL DOUBLETS AND SYNONYMS

Summary

The paper has explored the lexical characteristics that reveal the relationship between standard language and the dialect in the speech of Novi Sad. The corpus for this research, made up of answers by 234 subjects from Novi Sad, was analysed with regard to their age, origin and education.

First of all, we considered the lexical doublets which have different phonetic realisations and are contrasted according to the standard / non-standard criterion. It was determined that speakers from Novi Sad mainly make use of standard language units (it is more common to say *bagrem*, *gospodin*, *železnički*, *dunja* than *bagren*, *gospon*, *željeznički*, *dgunja*/*gunja*), but fluctuations in loan words can be observed in every group according to the aforementioned parameters, e.g. *spanać*/*španat*/*španać*, *cušpajz*/*ćušpajz*/*čušpajz*, *kuglof*/*kuglov*, *bicikl*/*bicikli*, due to the different types of adaptations of the given lexemes. We have also determined that the forms *jun*, *jul*, *srećan*, *roza* are more frequently used although the norm also recognises their doublets: *juni*, *juli*, *sretan*, *roze*.

Synonymous lexemes were also subjected to analysis, again according to the standard / non-standard criterion or the criterion of being marked / unmarked in any possible way. Here too one can observe a more frequent use of units belonging to standard language (*šetati se*, *zabavljati se*, *jako*, *seljački* compared to *špacirati se, unterhaltovati se, zdravo, paorski*), but some dialectal forms, such as the adverb *kanda*, can be observed in younger and in educated subjects as well. Incidentally, this adverb is a recognisable feature of Novi Sad speech.

It is interesting that in naming certain notions from the domain of everyday life, speakers from Novi Sad use regionalisms: *cipovka*, *uncut*, *đilkoš*, and also specific derivatives: *uobraženko*, *nadmenko*, jargon words: *gilipter*, *folirant*, *šmeker*, *šminker*, *fenser*, and lexemes with a secondary realisation: *šef*, *majmun*, *petao*.

A large percentage of the subjects did not reply to questions asking them to name certain religious notions (the word denoting the ceremony of the confirmation of faith in the Catholic church, the name of the unity of the Father God, the Son God and the Holy Spirit in the Catholic and Orthodox churches), that is to say only a small number of them gave answers that may be considered acceptable.

Even in the use of certain expressions, one can observe a higher incidence of unmarked variants (e.g. *idi do đavola* is more common than *idi u očin*).

An analysis of the subjects' replies indicates that there are significant differences regarding the subjects' age, thus this parameter can be singled out as dominant compared to the others. Dialectally and regionally marked forms are more frequently used by older speakers, while units belonging to standard language are more frequent with younger speakers, which indicates the future trend of the development of the speech of Novi Sad.

Key words: lexical doublets, synonyms, expressions, dialect, local speech, standard language.

UDK 811.163.41'371(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Ивана Ћелић
ivusmicius@gmail.com

ШТА ЗНАМО О НАЧИНУ ЖИВОТА (СТАРИХ) НОВОСАЂАНА

Сажетак. На основу анкете грађана Новог Сада добијен је велик број података за лексичке групе: (1) кућа, покућство и храна, и (2) занати и пољопривредни радови. Грађа је класификована по семантичком и формалном критеријуму, као и по критеријуму узраста испитаника и дела града у којем живе; уз сваку лексему дат је и податак о броју потврда. Учесталост лексема и разноврсност лексичко-семантичких и фонетских варијаната одражава њихову употребну вредност и стандарднојезичку / дијалекатску норму у савременом новосадском говору.

Кључне речи: лексичко-семантичка анализа, стандарднојезичка норма, дијалекатска норма, маркирана лексика, немаркирана лексика.

1. Уводне напомене

Досадашња регионална и локална језичка испитивања била су углавном дијалектолошки оријентисана и са циљем да се у можда последњем тренутку забележи оно што је остало од старих термина у оквиру посебних тематских група. Испитиване су претежно сеоске средине јер су нагле промене у начину живота, које утичу на материјалну културу одређеног подручја, потпуно угрозиле дијалекатски лексички фонд везан за рурални начин живота. Овакве студије имале су претежно диференцијални карактер.

Дијалекатски идиоми су међутим и део градског говора који је пример и лексичког сиромашења и лексичких иновација, у сваком случају јачег и разноврснијег језичког врења – јачег јер је више под ударом цивилизацијских промена па се лакше и брже усваја лексика за све ново што долази, често са стране, а разноврснијег јер већи број говорника чува или усваја лексеме из различитих домена, чиме се дијалекатски / стандарднојезички однос на свим језичким нивоима непрекидно мења. У говору

градског становништва нарочито је уочљиво брзо губљење лексема из домена традиционалне културе, о чему се најчешће пише као о сиромашењу језика.

Узроци лексичког сиромашења су промене у начину живота – распад и нестанак патријархалних породичних задруга, промена структуре становништва (превладавање градског живља над сеоским) и нагли технолошки развој. Тако нестанком једне материјалне културе и појавом нове из говорног лексикона нестају називи за појаве у природи, пољопривредне радове и алатке, родбинске односе, као и многе лексеме које понекад могу послужити као стилске резерве. Нестаје богат инвентар синонима, једра и тачна народна реч, а од целог лексикона остаје „неколико стотина устаљених и најнеопходнијих израза, које [градски човек] непрестано врти и обрће" (Шипка 1998а: 12). Више не постоји потреба да се такве речи употребљавају јер се о ономе што оне означавају све ређе говори, а оно што припада домаћем лексикону улази у процес редукције по принципу „две, три па и више различитих лексема обично се своди на једну тако да она преузима значења осталих" (Шипка 1998а: 12).

2. Предмет анализе

У овом раду бавили смо се одговорима које су испитаници давали на следећа питања:

1. опишите типичну, стару приземну кућу у Новом Саду: називи делова кућа, помоћних просторија и простора око куће;
2. наведите називе јела и пића која су се спремала за свечани ручак;
3. наведите називе делова намештаја;
4. наведите називе старих заната и називе за људе који су се њима бавили;
5. наведите називе пољопривредних послова и називе за људе који су се њима бавили.

Овај део анкете се од осталих разликује по две кључне ствари. Прво, једино овде су тражени одговори у слободној и наративној форми (у осталим питањима су се испитаници углавном морали опредељивати за унапред понуђене одговоре). Друго, што произилази из првог, слобода одговарања, тачније лексичког набрајања, омогућила је испитаницима да се изражавају оним лексичким фондом који реално користе или га имају у свом употребном лексикону, дакле, да греше у изражавању и правопису, користе локализме, дијалектизме или посежу за описним начином изражавања у случају када не знају или не могу да се сете одговарајуће лексеме. Сви видови одговора за нас су били важни, као и одговори који

су изостали. Поменуте карактеристике овог дела анкете управо су многим испитаницима представљале проблем, о чему сведочи чињеница да је приметан број просто прескакао ова питања (више од 26%). Чини нам се да је овоме допринела и извесна сугестивност питања у смислу захтева да се опише стање одређене материјалне културе која неизбежно нестаје и својим добрим делом припада прошлости. За неке је напор да се врате „пожутелој слици" био тежак, док су у осталима такве успомене дубоко проживљене и пуне носталгичне инспирације за поновним оживљавањем. Зато се и одговори драстично разликују. А ми смо у тој различитости и разноврсности покушали наћи условљеност и ред.

Анализом су обухваћени искључиво одговори Новосађана староседелаца, што чини укупно 159 испитаника. Број испитаника према узрасту представљен је следећом табелом:

узраст	20–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65 и више
број испитаника	37	33	33	23	20	13

На поједина питања одговоре нису дала 42 испитаника, што чини 26,7% од укупног броја.

3. Циљ анализе, принципи класификације, почетне претпоставке

Циљ спроведене лексичке анализе био је да се прикаже употреба лексема из поменутих тематских скупина, те да се изнесу закључци о њиховим семантичким и формалним карактеристикама, као и о њиховом социолингвистичком и нормативном статусу.

Лексика је груписана према значењу и домену употребе. С обзиром на сложеност лексичког система и разноврсност лексичких јединица, посматрани су синтагматски лексички односи (у случају када се јављају устаљени синтагматски или предлошко-падежни спојеви) и парадигматски лексички односи, првенствено синонимски и дублетни или варијантни. Посебна пажња посвећена је фонемским варијантама исте лексеме, као и стилски, функционално, територијално и временски ограниченим синонимима[1] (пр. *прозор – пенџер*, *двориште – авлија*, *столар – тишлер* и сл.). Посматран је и нормативни статус лексичких јединица, при чему су издвајане оне које се могу оквалификовати као дијалектизми или лока-

[1] О типологији синонима в. Драгићевић 2007: 251–252.

лизми. У ту сврху консултовани су *Речник српског језика*[2] *(РСЈ) и Речник српских говора Војводине*[3] *(РСГВ).*

Детаљнија анализа конотативног статуса издвојених лексема није спроведена будући да су питања у вези с конотацијом као компонентом лексичког значења прилично сложена. Ово питање је нарочито отежано чињеницом да се анализира градски говор и лексика која је прилично широко распоређена на временској оси, па је из синхроне перспективе тешко проценити када нека реч постаје застарела или књишка. И за лексикографе подручје конотативног статуса речи захтева посебну обазривост, те често није могуће ослонити се на сопствено знање и језичко осећање. Лексикографска пракса је показала и то да се многе речи не могу олако сврстати у категорију дијалекатско или стандардно – „Термин *дијалекатско* већ сам по себи имплицира диференцијалност [док] термин *стандардно* подразумева довршеност процеса кодификације и његов коначан резултат" (Малин Ђурагић 2003: 52). Прави дијалектизми високог степена дивергенције имају своје семантичке еквиваленте у стандардном лексикону, али има и оних који се налазе на граници са супстандардом – „По правилу, те друге, инкриминисане речи, немају своје потпуне синониме из стандарда, и зато су неопходне и незамењиве" (Малин Ђурагић 2003: 53).

Инвентар лексема у одговорима посматран је још према старости испитаника и делу града у којем је провео највише времена јер се пошло од претпоставке да ће се упоредном анализом одговора према ова два критеријума показати извесне разлике у богатству и разноврсности лексичког фонда који служи у описивању одређених домена. У том смислу претпоставили смо да ће старији испитаници, без обзира на школску спрему, давати разноврсније, богатије одговоре, понекад чак користећи и мање уобичајене или ретке, експресивно обојене лексеме. И исто тако,

[2] Овај речник је, за сада, једини који би требало (иако то није експлицитно наведено у његовом предговору) да профилише лексичку норму нашег језика. Иако суочени са тешким и често дискутабилним проценама у избору лексичког инвентара, његови састављачи су ипак начинили упориште за проверу нормативног статуса лексема.

[3] Овај речник је коришћен зато што има богат фонд речничких одредница и знатан број синонима за одређене лексеме јер се у оквиру основне одреднице посебним графичким симболима упућује на све варијанте (гласовне и творбене) и све синониме. Даље, у његовом недиференцијалном лексичком корпусу се, осим грађе која је сабирана у преко 250 војвођанских места, налази и грађа из преко 70 штампаних извора, међу којима је доста оних у виду посебних терминолошких студија и речника. Од посебне важности за наш рад је *Терминологија куће и покућства у Војводини* (Гордане Вуковић), али будући интегрисана у *Речник српских говора Војводине*, ову студију не издвајамо као посебну библиографску јединицу у нашој литератури.

претпоставили смо да ће богатији лексички материјал дати они који долазе из градских четврти у којима преовлађају породичне куће.

Посебно је занимљива и учесталост лексема јер је она показатељ њихове уобичајености, познатости и присутности у говорном лексичком фонду, па су резултати представљени и према овом параметру.

4. У кући и око ње

4.1. На прво питање које се тиче назива делова куће и окућнице одговорило је 118 испитаника (41 испитаник је изоставио ово питање). Међу овим називима јављају се самосталне именичке лексеме које су веома често у саставу устаљених синтагматских или предлошко-падешких спојева (нпр. уз лексему *соба* имамо синтагме *гостинска соба* или *соба за госте*, *предња соба*, *чиста соба* итд). Затим, многе од ових назива налазимо у различитим фонетским варијантама (пр. *ганг* / *ганк* / *гонак* / *гонг*, *кухиња* / *кујна*, *ајнфорт* / *амфорт* / *ајфорт* / *анфор* итд.). На оваквим примерима се јасно може видети шта припада стандардном а шта дијалекатском лексичком фонду.

Списак лексичких јединица представљен је по броју потврда, уз навођење свих варијантних облика и устаљених синтагматских или предлошко-падежних спојева:[4] СОБА 43 (148)[5]: *гостинска* ~ 6 / ~ *за госте* 1, *дечја* ~ 2, *дневна* ~ 21, *задња* ~ 4, *предња* ~ 15, *примаћа* ~ 1, *спаваћа* ~ 29 / ~ *за спавање* 1, *средња* ~ 5, *стражња* ~ 10, *чиста* ~ 1; КУЈНА 13 / *кухиња* 61 (104): *веш-кујна* 2, *летња кујна* 8 / *летња кухиња* 17, *мала кујна* 1 / *мала кухиња* 1, *помоћна кухиња* 1; ДВОРИШТЕ 64 (86): *горње* ~ 1, *доње* ~ 1, *економско* ~ 2, *задње* ~ 8, *предње* ~ 8, *стражње* ~ 1; ШПАЈЗ 55 / *шпаиз* 1 / *шпајиз* 1[6] (57); ШУПА 46; ГАНГ 15 / *ганк* 2 / *гонак* 1 / *гонг* 4 / *гонк* 11 / *конг* 2 / *конк* 3 (38); КУПАТИЛО 37; КАПИЈА 25 (32): *ајнфорт* ~ 6 / *ајфорт* ~ 1; БАШТА 30 (31): *летња* ~ 1; ПОДРУМ 28; ТАВАН 24; ШТАЛА 23; ХОДНИК 22; КРОВ 13 (21): *двоводни* ~ 1, ~ *од трске* 3 / ~ *покривен трском* 2 / *тршчани* ~ 1, *кров на две или четири воде* 1; ПРЕДСОБЉЕ 21; СВИЊАЦ 21; ЧАРДАК 19; ПРОЗОР 18; ТРПЕЗАРИЈА 18; БУНАР 12 (14): ~ *на ђерам* 1, *копани* ~ 1; КОКОШИЊАЦ 14; ТЕРАСА 14; ГАРАЖА 13; АВЛИЈА 9 (11): *задња* ~ 1, *предња* ~ 1; ВРАТА 8(11): *главна* (*улазна*) ~ 2, *споредна* ~ 2; КИБИЦ ФЕНСТЕР 3 / *кибицфенстер* 7 / *хибицфемстер* 1 (11); WC 3 / *ве-це* 2 (11): *пољски* ~ 6; ПРОСТОРИЈЕ 2 (10): *помоћне* ~ 8; ВЕРАНДА 9; ОСТАВА 9; ОГРАДА 8; ОЦЈАК 8;

[4] У овом списку лексеме наводимо у оној правописној форми како су то чинили испитаници.

[5] Број у загради означава укупан број појављивања одређене лексеме, у склопу и ван устаљених лексичких веза.

[6] Овде су у питању правописне грешке а не алофони.

ПЕНЏЕР 8; КАЧАРА 7; ПУШНИЦА 7; ТРЕМ 7; КЛОЗЕТ 4 (6): *пољски* ~ 2; АМБАР 5; АЈНФОРТ 3 / *амфорт* 1 / *анфор* 1 (5); ЗАБАД 1 / *забат* 4 (5).

4.2. Мање фреквентне лексичке јединице дајемо у низу – 4 потврде: *баштица*, *кујница*, *собица*, *шалукатре*, *улаз* (са синтагмом *суви улаз*); 3 потврде: *вајат*, *дневни боравак*, *зид*, *ђерам*, *комора*, *нуспросторија* / *нус-просторија*, *под од земље* / *земљани под*, *помоћни објекти* / *помоћни објекти за ситну животињу*, *таванац* / *таваница* / *швапске таванице*, *тоалет*, *тршчара*, *фасада*; 2 потврде: *антре*, *кибла* / *кибола*, *котобања*, *обор* / *обор за свиње*, *сушара*, *тараба*, *хаустор*, *чесма*; 1 потврда: *ајнгаг*, *ампер*, *басамци*, *бедем*, *гувно*, *дворишне зграде*, *димњак*, *живинарник*, *кавези за зечеве*, *каљева пећ*, *капицик*, *клупа*, *кућерак*, *нужник*, *окно*, *окућница*, *олук*, *плакар*, *портал*, *приземљуша*, *прокот*, *ролетне*, *ролови*, *сокл*, *степениште*, *стреје*, *таванче*, *темељ*, *фластер асфалт*, *фенстер*, *форцимер*, *хернгмер*, *хол*, *черпић*, *креп* (са синтагмом *бибер креп*), *шлафцимер*.

4.3. Из одговора испитаника, преко атрибутских скупова које нисмо сврстали у устаљене синтагматске везе, сазнајемо још понешто о изгледу куће. Кућа може бити *паорска*, *градска*, *стара швапска*. Обично је *мала*, *ниска*, *приземна*, *уска* а *дугачка*, правоугаоног облика. Грађена је од *черпића* или *набоја*, тј. *блата* и *трске,* а тек касније од *опеке* и *црепа*. Постављена је *на лакат,* тј. грађена *у Г*, предњим делом према улици. Окречена је у *бело* и има *дебеле зидове*. *Прозори* су могли бити *дупли* са *шалукатрама*, *мали испупчени*, без *ролова*, подељени на четири дела или обично два мања или четири једнака и висока, постављена према улици или *којекуда*. *Кибола* се налази са предње стране куће док је *забат* са задње, *клупица* је постављена испред куће, као и *фластер асфалт*. *Тераса* наткрива целу дужину куће. *Ограда* је *висока* и *затворена*, *зидана,* док је *капија метална* или *дрвена*, такође *висока* па се не види унутрашњост дворишта. *Ајнфорт капија* је велика *барон*. *Кров* је од *бибер црепа* или је *покривен трском*. *Двориште* може бити *поплочано калдрмом* или *великом циглом,* а *земљани под* се премазивао водом и кречом. *Баштица* обично има посађено цвеће, *кухиња* има *зидани шпорет* и *отворени оџак*, *ђерам* има *ампер*, *гувно* има *камаре сламе и сена и купе кукурузовине*.

4.4. Што се тиче нормативног статуса лексема и њихових стилских обележја, на основу провере у речницима, може се изнети следеће.

У РСЈ нису пронађене лексеме: *ајнфорт*, *басамак*, *гонк* (па чак ниједна фонетска варијанта ове речи), *гувно*, *капицик*, *кибицфенстер*, *кибла* / *кибола*, *котобања*, *прокот*, *сокл*, *фластер* (у значењу ‘асфалт’), *фенстер*, *хаустор*, синтагма *бибер креп*, *черпић*, *шалукатре*. Све ове лексеме и њихови алофони су, насупрот томе, забележене у РСГВ, али се не бисмо сложили да све заслужују статус дијалектизама.

Без квалификатора у речницима јављају се лексеме: *амбар*, *вајат*, *веранда*, *ђерам*, *забат*, *качара*, *клозет*, *пушница*, *сушара*, *тараба*, *чардак* и синтагма *летња кухиња*. Квалификатором нар. (народски; регионално, покрајински) у РСЈ обележена је само лексема *авлија*, док се лексеме *кујна* и *пенџер* без икаквих експресивних квалификатора упућују на своје чешће парове *кухиња* и *прозор*.

У РСЈ је потврђена, док је из РСГВ изостала, лексема *антре* ‘мало предсобље, предворје’, и синтагма *економско двориште* (у односу на *задње* / *стражње двориште* коју налазимо у РСГВ).

Као дијалектизме, диференцијалне по фонетским одликама или по застарелој употреби, издвајамо: *ајнгаг* (који у варијанти *ајнганг* ‘поплочан, некад наткривен улаз у кућу или двориште’, РСГВ), *ајфорт* / *амфорт* / *анфор*, *веренда*, *ганг* / *гонак*, *стреја*, *форцимер, хибицфемстер*, *шлафцимер*.

Однос синонимских парова и фонетских варијаната у одговорима је следећи: преовлађује *кухиња* (61) у односу на *кујна* (13), *двориште* (86) над *авлијом* (11), *шпајз* (57) над *вајатом* (3), *стражња соба* (10) над *задњом собом* (4), али *задње двориште* (8) над *стражњим двориштем* (1), *ве-це* (11) у односу на *клозет* (6), *нужник* (1) или *прокот* (1), *зид* (3) над *бедемом* (1), *гонк* / *конк* и остале варијанте (38) над *тремом* (7), *чардак* (19) над *амбаром* (5), *ајнфорт* (5) над *сувим улазом* (1).

5. На трпези

5.1. На питање које се тиче хране и пића за свечани ручак одазвало се највише испитаника (чак 128). Разноликост одговора у описима сведочи да се гурмански однос према јелу и пићу, као карактеристика Новосађана и Војвођана, задржао и у наше време када је брзина живљења увелико наметнула „брзу” и индустријску храну.[7]

Списак издвојених лексичких јединица по фреквенцији заправо одражава шта Новосађани најрадије једу и пију: СУПА 97 (119): *домаћа* ~ 1, *пилећа* ~ 6, *кокошија* ~ 3 / ~ *од маторе кокошке* 1, *дукат* ~ 1, *жута* ~ 3, *живинска* ~ 5; *говеђа* ~ 1, *јунећа* ~ 1, *свечана* ~ *с мешаним месом* 1, ~ – *лебер кнедл*; МЕСО 31 (93): *кувано* ~ 15, *барено* ~ 5, *печено* ~ 19, *поховано* ~ 18, ~ *са супе* 1 / ~ *из супе* 1, *пилеће* ~ 1, *свињско* ~ 2, *динстано* ~ 1; СОС 61 (90): *бели* ~ *са мирођијом* 1 / *мирођија* ~ 1 / ~ *од мирођије* 2, ~ *од парадајза* 5 / *парадајз* ~ 4 / ~ *парадајз* 2, *црвени* ~ 3, ~ *од вишања* 2, ~ *од рена* 2 / ~ *са реном* / *рен-сос*, *бели* ~ 1, *киселкасти сосеви (од огрозда*, *вишње*, *рибизле)* 1, ~ *од белог лука*; ПЕЧЕЊЕ 57 (66): *јагњеће* ~ 1 / ~ *од јагњетине*

[7] Уп. у овом зборнику текст *Новосадски*? *Па, наравски!* Павла Малешева.

1, *прасеће* ~ (*фертл*) 3 / ~ *од прасетине* 1, *пилеће* ~ 1, *свињско* ~ 2; ВИНО 45 (63): *бело* ~ 6, *црно* ~ 8, *домаће* ~ 3, *слатко* ~, *винце*; САЛАТА / САЛАТЕ 45 (62): *руска* ~ 7, *лењинградска* ~ 1, *кисела* ~ 1, *мимоза* ~ 1, *парадајз* ~ 1, *зелена* ~ 3, *сезонска* ~ 2, *целер* ~; КОЛАЧ / КОЛАЧИ 38 (58): *ситни* ~ 17, *славски* ~ 1, *медени* ~ 1, ~ *са вишњама* 1; КРОМПИР 18 (55): *печен(и)* ~ 7, ~ *пире* 8 / *пире* ~ 14, *барен(и)* ~ 3, *кувани* ~ 2, *пржен* ~ 1, *рестовани* ~ 1; САРМА 46; РАКИЈА 36 (42): *домаћа* ~ 6; ШТРУДЛА / ШТРУДЛЕ 22 (39): ~ *с(а) маком* 12 / ~ *од мака и јабука*, ~ *с(а) орасима* 3, ~ *са рошчићима*; РИНФЛАЈШ 25 / *ринфлајж* 2 / *риндфлајш* 5 / *римфлајш* 2 / *ринфлајз* (35); ТОРТА 30 (33): ~ *(реформ)*, *сахер* ~ , *добош* ~ ; ЧОРБА17 (22): *бела* ~ 4 / *бела кисела* ~ ; СОК / СОКОВИ 13 (20): *домаћи* ~ *(од воћа)* 2 / *воћни* ~ , *густи* ~ 2, *парадајз* ~ 2; ПИВО 15; ШПРИЦЕР 13; ПИТА 5 (12): *лења* ~ 1 / *лења* ~ *с месом* 1, *слатка* ~ *са сиром* 2, *слана* ~ *са сиром* 1, ~ *суканица* 1, ~ *тегљеница* 1; ЧУШПАЈЗ 5 / *ћушпајз* 4 / *цушпајз* 2 (11); ГИБАНИЦА 6 (7): ~ *са сиром* 1; КАФА 6 / *кафица (турска)* (7); КОЉИВО 7; ПИЛЕТИНА (7): *печена* ~ 1 / *печено пиле* 4, *похована* ~ 1; ВАНИЛИЦЕ 6; КИСЕЛА ВОДА 5 / *кисело-минерална вода* 1 (6); КОМПОТ 4 (6): *конпот са вишњама*, ~ *од шљива*; КУПУС 3 (6): *рендани* ~, *кисели* ~ 2; ПИХТИЈЕ 6; ПОГАЧА 6; СОДА 2 (5): ~ *вода* 3; ПРАСЕТИНА 5; ПРИЛОГ / ПРИЛОЗИ 5; ХЛЕБ 5; КИТНИКЕЗ 2 / *китникес* / *китнкес* (4); ЛИКЕР 4; ОБЛАТНЕ 2 (4): ~ *са млеком и орасима* 2; ПРЕДЈЕЛО 4; РЕЗАНЦИ *с(а) маком* 4; ШУНКА 3 (4): *кувана* ~ (1).

5.2. Мање фреквентне лексеме наводимо према броју потврда – 3 потврде: *аперитив*, *баклава*, *бундевара*, *вариво*, *горабије* 1 / *гурабије* 2 (3), *гулаш*, *дезерт*, *кранцле*, *пуслице*, *ћуретина* 1: *печена* ~ 2 (3), *шапице*, *шненокле*; 2 потврде: *бајадера*, *гомбоце*: *гомбоце са шљивама*, *кисела паприка*, *кифлице*: *кифлице са салом и пекмезом*, *кобасица*, *крофне*, *кувана зелен*, *кулен*, *мелшпајз*, *минерална (вода)*, *паприкаш*, *пасуљ*, *печена паприка*, *пиринач* / *пиринаџ*, *поховање* / *поховано*, *поврће*, *проја*, *ролати*, *свињетина*: *печена* ~, *сир*, *суве шљиве*, *куване суве шљиве*, *туршија*, *чесница*; 1 потврда: *ајер-коњак*, *ајмокац*, *бамбус*, *буктле*, *бундаш*, *ванил кранцле*, *вињак*, *главно јело*, *грашак*, *даменкаприц*, *жестина*, *јабуке у шлафроку*, *јагњетина*, *јаја* (*барена*), *кајзершмарн*, *кајмак*, *карамелкох*, *кола*, *коњак*, *кох*, *краставац*, *кромпирача*, *кромпирићи*, *крушковац*, *кувана коленица*, *куглоф*, *линцери*, *лук* само у: *бели лук*, *млади лук*, *макош*, *миљони*, *моче*, *мусака*, *мушкацоне*, *насуво са кромпиром*, *насуво са маком*, *насуво са орасима*, *обична вода*, *палачинке*, *палента*, *парадајз*, *патишпањ*, *першун*, *печена пачетина*, *пивце*, *пиће*, *пишингер*, *погачице*, *подварак*, *прасе*, *пуњене паприке*, *развлачено тесто са бундевом* / *јабукама*, *ракијица*, *резанци с месом*, *риба*, *рибани рен*, *розе*, *сладолед*, *слатко*, *тесто с маком*, *ћуфте*, *фефероне*, *флорентинер*, *фокшпајз*, *царске штангле*, *целер*, *шампањац*, *бечка шницла*, *шумадијски чај*, *шус*, *шустер штангле*, *шуфнудле*.

5.3. Из одговора сазнајемо понешто о гурманским манирима. Без *супе* се не почиње свечани ручак и она је скоро обавезно са *домаћим резанцима*, *гриз кнедлама* / *кнеглама* или *ноклама*. Преферира се и инсистира на домаћој производњи хране, тачније оној која се не купује него у домаћим условима узгаја (нарочито воће које служи као сировина за сокове или алкохолна пића) или израђује (нарочито *меси*). Сазнајемо понешто и о начину припремања хране – нпр. то да се кромпир више *пече* (7) него што се *пржи* (1), месо више *кува* (15) него *бари* (5), а највише се *пече* (19) и *похује* (18). Месо се, даље, може издвојити као главна намирница у исхрани, јер се оно према припреми и пореклу најразноврсније именује. Тако, према компоненти порекла, имамо синтагматске спојеве типа: *свињско*, *пилеће*, *говеђе месо* и *месо из супе*. Иста ова значења су лексикализована у називима: *пилетина*, *свињетина*, *прасетина*, *говедина*, *јунетина* и др. Према начину припреме *месо* може бити: *кувано*, *барено*, *поховано*, *печено* или опет лексикализовано као *печење*, *поховање*. А затим и одређеније, у виду предлошко-падежних веза као *печење од прасетине*, *јагњетине*, или *прасеће*, *јагњеће*, *свињско*, *пилеће печење* и др. Што се тиче омиљеног пића, могу се издвојити *вино* и *ракија* које, судећи по одговорима, пију све генарције, а нарочито млађе. Изгледа да се традиционалност највише чува у породичном окупљању око трпезе, било да је у питању недељни, славски или други свечани ручак.

5.4. У вези са нормативним и стилским статусом лексема можемо само посредно и површно указати на дата обележја на основу провере у речницима.

У РСЈ нема следећих лексема: *ајмокац* ‘сос од белог лука’, *бундаш* ‘моча’, *дамен-каприц* ‘врста колача с пекмезом’, *китникез* / *кинтникес* ‘врста посластице, сув пекмез од густо укуваних дуња са шећером’, *кранцла* ‘ванилице’, *макош*, *мелшпајз* ‘колачи, посластице, тесто’, *мушкацоне* ‘врста ситних, сувих колача прављених од ораха, бадема или лешника’, *насуво* (у значењу ‘врста јела с тестом’), *пишингер* ‘слатки хлеб са сувим грожђем’, *ринфлајш* / *римфлајш* / *ринфлајз*, *чушпајз* (али има *цушпајз*). Ове лексеме, насупрот томе, налазимо у РСГВ (одакле смо преузели дефиниције). Њихов недостатак у РСЈ, међутим, не мора указивати и на њихов стандардноjезички статус.

У оба речника налазимо: *гурабија*, *кољиво*, *кох*, *куглов* (у РСЈ у варијанти *куглоф*), *моча*, *патишпањ*, *пихтија* (која је у РСЈ упућена на *пиктија*), *подварак*, *слатко*.

Као нестандардне варијанте издвајамо: *горабија* и *пиринац*.

6. Делови намештаја

6.1. Анализа назива делова намештаја спроведена је на основу одговора 126 испитаника.

Овој лексичко-семантичкој групи припадају: СТО 74 (87): *радни* ~ 2, *трпезаријски* ~ 4, ~ *за ручавање*, *кухињски* ~ 2, *писаћи* ~ 2, *тоалет* ~ 1; ОРМАН 45 / ОРМАР 19 (72): *двокрилни* ~ 1, *комбинован/-и* ~ 2, ~ *за постељину*, ~ *за посуђе* 1, *кухињски* ~ 1, *трокрилни* ~ 2; СТОЛИЦА 70: *барска* ~; КРЕВЕТ 65: *брачни* ~ 5; ФОТЕЉА 51; КРЕДЕНАЦ 43 / *греденац* 2 (46): ~ *за судове*; КОМОДА 41; КАУЧ 39; НАТКАСНА 24 / *натказна* 1 / *нахткасна* 7 / *на(х)ткасна* 1 (33); ОТОМАН 26; ШИФОЊЕР 21; АСТАЛ 20; ПОЛИЦА 19; ХОКЛИЦА 17 / *оклица* 1 (18); ДВОСЕД 15; ТРОСЕД 15; ВИТРИНА 12 / *ветрина* 1 (13); РЕГАЛ 13; ТАБУРЕ 13; ФИОКА 8 / *фијока* 2 (10); КАНАБЕ 8 / *камабет* 1 (9); ОГЛЕДАЛО 4 (8): *тоалетно* ~ 2 / *тоалет* ~ 2; НАСЛОН (7): *наслон за главу (на кревету)* 1, *наслон од столице* 2 / *наслон столице* 2; ПЛАКАР 7; *нога* 2 (6): *ноге* / *нога од стола* 3, *ноге од столице* 1; ТЕПИХ 6; ШАМЛИЦА 6; КЛУПА 5 (6): ~ *око пећке*; ЛУСТЕР 5; ПЕЋ (5): *каљева* ~ 3 / *каљава* ~ 1, *сељачка* ~ 1.

6.2. Следи списак мање фреквентних лексема: 4 потврде: *завеса*, *софа*, *угаона гарнитура*, *чивилук*, *шпорет*: *зидани* ~ 2, ~ *на дрва* 2; 3 потврде: *бифе*, *врата (на орману, гардероберу)*, *гардеробер*, *диван*, *кухиња*: *висећа* ~, *кухињски елементи*, *лежај* 2 (3): *француски* ~, *плафоњера*, *судопера*, *фрижидер*, *хокла* 2 / *окла* 1 (3), *шемизет* 2 / *шемизе* 1 (3); 2 потврде: *гарнишна*, *дуња*, *душек*, *кофертук*, *креветац*, *крпаре*, *наслоњача*, *ногице*, *ормарић*: *ноћни* ~, *сандук за постељину*, *смедеревац* (*бубњара*), *стелажа за судове*, *сточић*, *точкићи на фотељи* / *точкић од фотеље*, *фиранга* / *фирамге*, *фуруна*, *ципеларник*, *шкриња*; 1 потврда: *грлић за сијалицу*, *дуварник*, *елементи*, *замрзивач*, *када*, *камин*, *клајдершранк (орман за одело)*, *клупица*, *комбинована соба*, *сламарица*, *лавабо*, *ладица*, *лежаљка*, *лежиште*, *лотре*, *нетиш*, *ногаре од стола*, *офингери*, *памезла*, *паркет*, *пернати јастуци*, *плоча од стола*, *пољава*, *психа (тоалетни сточић)*, *рам за слике*, *руке на фотељи*, *рукохват*, *сандук за дрва*, *сијалица*, *странице од кревета*, *троножац*, *трпезарија*, *украсни јастук*, *умиваоник*, *шрајбтиш*, *штендери за цвеће*, *lazy bag*.

6.3. На основу провере маркираности лексема у речницима, можемо закључити следеће.

Дијалекатски фонетизми су: *греденац* (наспрам стандардног *кредeнац*), *окла*, *оклица* (наспрам *хокла*, *хоклица*), *натказна* / *нахткасна* (наспрам *наткасна*), *ветрина* (наспрам *витрина*), *фирамга* (наспрам *фиранга*) док се изразитим архаизмима могу сматрати: *форцимер* ‘дневна

соба', *клајдерштоК* 'чивилук', *шрајбтиш*[8] 'писаћи сто'. У групи лексема које, попут поменутих, нисмо нашли у РСЈ, налазе се и следеће: *астал*, *дуварник*, *лотре* (у значењу 'мердевине'), *наткасна*, *стелажа*, *фиранга*, *фуруна*.

Оба речника бележе лексеме: *диван*, *дуња*, *комода*, *отоман*, *канабе*, *софа*, *пољава*, *психа* 'велико собно огледало као део намештаја', *хокла*, *хоклица*, *шамлица*, *шифоњер*.

Однос синонима у одговорима испитаника изгледа овако: *сто* 87 – *астал* 20, *орман* 72 – *шифоњер* 21, *шемизет*[9] / *шемизе* 3, *завеса* 4 – *фиранга* 2, *пећ* 5 – *фуруна* 2, *шпорет* 4, *фиока* 10 – *ладица* 1, *отоман* 26 – *канабе* 9, *софа* 4, *диван* 3.

7. Стари занати и занатлије

7.1. На питање које је захтевало да се наведу називи старих заната и називи за људе који су се њима бавили, одговоре је дало 113 испитаника (46 није одговорило ништа).

Иако је од испитаника тражено да наведу називе заната, а потом и људи који се њима баве, очигледно је да су у лексикону нашег језика (како речничком тако и менталном) именице са значењем nomina agentis, у нашем случају називи занатлија, доминантне и да у хијерархији творбених (микро)гнезда заузимају високо место. Тако ових именица у одговорима има највише, што је разумљиво јер оне, као носиоци микрогнезда, представљају творбене основе за остале лексеме, нарочито оне којима се означавају саме делатности, затим радионице, као и за односне придеве.

7.2. Показало се да се одговори испитаника могу класификовати према творбено-семантичким моделима. Тако се према именицама са значењем занатлија јављају именице са значењем делатности изведене следећим суфиксима: -ство (пр. *обућарство*, *грнчарство* и сл.), -ај (*шустерај*, *пинтерај* и сл.), -лук (*кујунџилук*). Веома често, а нарочито у случајевима када не могу да лексикализују значење делатности, испитаници се служе синтагматским спојевима у којима је управна лексема *занат* (било да је експлицирана или не), па се у одговорима срећу односни придеви на -ски (*ковачки*, *сарачки*, *ткачки [занат]*). Даље, испитаници су неретко значење делатности изражавали на описан начин, комбинујући одређену глаголску именицу (најчешће *прављење*, *поправљање*) и именску лексему у функцији допуне која пуном и јасном семантиком своје коренске и/или творбене морфеме реализује и ак-

[8] Ову именицу у РСГВ налазимо у варијанти *шрајптиш*.

[9] Ова именица може имати и значење 'наткасна' (на основу увида у 10. свеску РСГВ која је у припреми за штампу).

туализује жељено значење. Тако имамо и спојеве: *прављење казана*, *поправљање обуће*, *обрада крзна и шивење*, *прављење сатова*, *опанака* и сл. Ту су, даље, и глаголске именице типа: *шишање*, *бријање*, *моловање*, *поткивање* и сл. Називе за радионице испитаници исказују опет на два начина: лексикализовано, изведено суфиксом -ница (*ковачница*, *сарачница*) или синтагматски (*обућарска*, *коларска*, *грнчарска радионица*). Моционим суфиксима -ица и -ка изведене су именице *кројачица* и *шнајдерка*.

7.3. Међу одговорима се нашло 135 назива занатлија, 56 назива за делатност, 31 перифрастичан израз са глаголском именицом и 9 назива за радионице, што укупно чини 231 различиту лексичку јединицу. Називи занатлија се појављују у укупно 645 потврда, делатности у 82, изрази са глаголским именицама у 39, а назива радионица у 16 (укупно 782 појављивања). Ове вредности су свакако импозантне, нарочито у односу на одговоре који се тичу назива пољопривредних послова.

Приказаћемо одговоре према фреквенцији и творбеном значењу:

занатлија[10]		**делатност**		**описно (са гл. именицом)**		**радионица**	
ковач	58	ковачки [занат][11]	7	ковање	6	ковачница	2
сарач / сарачлија	37 / 1	сарачки [занат]	5			сарачница	2
обућар	30	обућарски / обућарство	1 / 3	поправљање обуће	1	обућарска радионица	2
кројач / кројачица	29 / 3	кројачки занат	3	шивење	6		
шустер	29	шустерај	4				
казанџија / израђивач казана	24 / 1	казанџијски занат / казанџинство	2 / 1	прављење казана			
столар	20	столарски [занат]	3			столарска [радионица]	2
колар	19	коларски / коларство				коларска радионица	2

[10] У овом списку све лексеме се наводе у облику једнине без обзира на то што у одговорима испитаника понегде има и множинских облика.

[11] У угластој загради се наводе лексеме које су код појединих испитаника имплициране у одговорима, док су код других експлицитно наведене. То су најчешће лексеме *занат* и *радионица*.

занат-лија		**делатност**		**описно (са гл. имени-цом)**		**радионица**	
шнајдер / шнајдерка	17 / 1	шнајдерски / шнајдерај	1 / 5				
ћурчија / чурчија	15 / 1	ћурчијски [занат]	4				
кујунџија	14	кујунџилук / кујунџин-ство	1 / 1				
сајџија	14			прављење / израда / оправка сатова	1 / 1 / 1		
опанчар	13	опанчарски занат / опан-чарство	1 / 1	прављење / израда опа-нака	1 / 1		
молер	12	молерски занат / мо-лерај	1 / 2	мловање / кречење	1 / 1		
зидар	10	зидарство	1	зидање	2		
крзнар	10	крзнарство	1	обрада крз-на и ши-вење	1		
бербер / берберин	9 / 3			шишање и бријање			
пинтер	9	пинтерај	1				
корпар	8	корпарски	2				
пекар	8	пекарски	1				
грнчар	7	грнчарски занат / грн-чарство	1 / 1			грнчарска [радионица]	2
лимар	7	лимарство	1				
пећкар / мајстор за каљеве пећи	7 / 1	пећкарски	1	зидање пећи / склапање и постављање пећи	1		
тишлер	7	тишљерски / тишлерај	1 / 1				
часовни-чар	7	часовничар-ство	1				

занат-лија		**делатност**		**описно (са гл. имени-цом)**		**радионица**	
бравар	6	браварски	1				
јор-ганџија	6			прављење јоргана	1		
воскар	5			прављење свећа	1	воскарска радионица	2
млинар	5	млинарство	1				
бачвар	4	бачварство / бачваријa	1 / 1				
књигове-зац	4	књиговезач-ки занат	1				
кожар	4	кожарски занат / ко-жарство	1 / 1	обрада коже	1		
ткач / ткаља	4 / 1	ткачки занат	1	ткање	2		
ужари	4	ужарски	1	прављење ужа	1		
шеширџија	4			израда ше-шира	1		
дрводеља	3	дрводељство	1				
месар	3	месарски	1				
поткивач	3			поткивање	1		
тесар	3	тесарски занат	1				
гравер	2			гравирање	1		
стаклар	2	стакларство	1				
трговац	2	трговина	1				
филинград-ција	2	филигран-ски занат	1				
димничар / димњичар	1 / 1	димничар-ски	1				
вуновлачар	1					вуновлачар-ска радио-ница	1
клесар	1	клесарство	1				
лицидер	1	лицидерство	1				

занат-лија		**делатност**		**описно (са гл. имени-цом)**		**радионица**	
пушкар	1	пушкарство	1			пушкарска радионица	1
резбар	1			резбарење	1		
рибар	1	рибарство / риболов	1 / 1				
ћилимар	1	ћилимарство	1				
херихтер	1	херистерски занат	1				

7.4. Следеће лексеме нису дате као део творбено-семантичких микрогнезда; са 11 потврда: *оџачар*; 7 потврда: *бунарџија*; 5 потврда: *модискиња*, *тапетар*, *фризер*; 4 потврде: *златар*, *коњушар*, *оштрач*, *посластичар*, *рабџија*, *штрикер*; 3 потврде: *дунђер*, *кишобранџија*, *содар*, *шофер*; 2 потврде: *алас*, *бомбонџија*, *дрндар*, *кафеџија*, *папучар*, *свећар*, *свињар*, *фарбар*, *фотограф*, *клонфер* (у једном одговору *кломпфер*); 1 потврда: *абаџија*, *бединерка* (кућна помоћница), *брица*, *бурегџија* / *бурекџија*, *возач*, *волар*, *вртлар*, *дрвосеча*, *занатлије*, *јувелир*, *калајџије*, *кантарџија*, *капамаџија* / *капар* / *капаџија*, *касапин* / *касап*, *керамичар*, *кључар*, *коритар*, *косац*, *кравар*, *кровар*, *крупар*, *лађар*, *лицац*, *лончар*, *машиношлосер*, *млекар* / *млекаџија*, *паор*, *ролетар*, *рукавичар*, *свирац*, *скелеџија*, *содаџија*, *спремачица*, *тестераш*, *тобџија*, *токар*, *тракслер*, *трошаринац*, *туфекџија*, *урамљивач*, *чокалија*, *шваља*, *штројач*, *шумар*, *копање бунара*, *кујање*, *плетење прућа*, *прављење каца*, *прављење намештаја*, *уметничко штоповање*.

7.5. Проверавајући одговоре наших испитаника како бисмо утврдили њихов статус на оси стандардно / дијалекатско, дошли смо до следећег закључка.

У РСЈ поред *ковача*, *обућара*, *кројача*, *столара*, *колара*, *опанчара*, *молера*, *зидара*, *крзнара*, *златара* и др. потврђене су многе лексеме које се могу учинити као ретке, чак дијалекантске или оне које су пак у фази нестајања јер имају друге еквивалентне који су ближи стварној говорној пракси. Тако налазимо и именице: *бединерка*, *калајџија*, *пушкар, рукавичар*, *трошаринац* и др., уз које не стоје стилски и употребни квалификатори (осим оних који упућују на страно порекло). Даље, веома често се у описним дефиницијама ових назива наводе и више уобичајени синоними који носе јасну мотивацију о каквом је занимању реч: *сарач – седлар*, *шустер – обућар*, *казанџија – котлар*, *шнајдер – кројач*, *ћурчија – крзнар*, *кујунџија – златар*, *пинтер – бачвар*, *качар*, *тишлер – столар*, *дрводеља*

– *тесар*, *столар*, *алас – рибар*, *риболовац*, *кафеџија – гостионичар*, *јувелир – златар*, *шваља – кројачица*, *токар – стругар* и др. Ово нам је нарочито било значајно да бисмо упоредили квантитативни однос између синонима. Па ипак, супротно очекивању, испитаници су се у појединим одговорима више опредељивали за називе који имају архаичну ноту у односу на оне који се, сигурни смо, у пракси, чешће користе. Заправо, овај део анкете им је на један сугестиван начин омогућио да покажу шта знају, колико им је богат и разноврстан лексички фонд. Наши испитаници су се више опредељивали за *кујунџију* (14) него за *златара* (4), за *ћурчију* (15) него за *крзнара* (10), за *сајџију* (14) него за *часовничара* (7), за *пинтера* (9) него за *бачвара* (4), док су с друге стране више наклоњени *кројачу* (29) него *шнајдеру* (17), *оџачару* (11) него *димничару* (1), *столару* (20) него *тишлеру* (7) и, за нијансу, *обућару* (30) него *шустеру* (29).

У РСЈ нису потврђене следеће лексеме: *сарачлија*, *сарачница*, *шустерај*, *шнајдерај*, *кујунџинство*, *опанчарство*, *пинтерај*, *пећкар*, *пећкарски*, *дунђер*, *содаџија*, *клонфер* / *кломпфер*, *филигранџија* (има *филигранар*), *абаџија*, *кантаџија*, *коритар*, *корпар*, *машиншлосер*, *паор*, *ролетар*, *тракслер*, *туфекџија*, *чокалија*, *капамаџија*, *капаџија*, *капар*, *херихтер*, *херистерски.* Сматрамо, међутим, да се за већи део наведених лексема ради о случајном пропусту, с обзиром на изненађујућу тенденцију уврштавања многобројних лексема које означавају занатлије и занате у поодмаклој фази нестајања упркос истакнутој селективности у концепцији израде речника.

8. Заборављени паорлук

8.1. Одговори које су испитаници дали на питање у вези с називима пољопривредних послова и називима за људе који су се њима бавили могу се, такође, класификовати према творбено-семантичким типовима.

Најфреквентније су именице типа nomina agentis, попут назива занатлија у претходном поглављу. Ту су затим именице са значењем делатности, а међу одговорима се налазе глаголи и глаголске именице којима се описно изражава делатност. Веома је упадљиво то да су испитаници у овом питању скоро доследно именице типа nomina agentis наводили у множини, те их и ми наводимо у табели тако.[12]

[12] Могуће је да се има у виду компонента *колективног* као инхерентна семантици ових именица, с обзиром на јасну представу да се пољопривредни радови обављају групно, колективно, за разлику од занатских послова које најчешће обављају појединци. Тако су именице са значењем занатлија скоро по правилу навођене у једнини.

[13] Занимљиво је да ове лексеме нема у РСЈ.

занимање, вршилац радње		**делатност**		**глагол**		**описно (са гл. именицом)**	
орачи	44			орати	2	орање / преоравање	41 / 1
косачи / косци / косоведачице	27 / 1	косидба	4				
ратари	24	ратарски послови /ратарство	10				
сејачи	24	сетва	11	сејати	3	сејање	20
жетеоци	22	жетва	22	жњети	2	жњање	1
берачи	22	берба	12	брати	2	брање	12
повртари / повртлари	18	повртарски [послови] / повртарство	2 / 7			гајење поврћа	1
сточари / узгајивачи стоке	17 / 1	сточарски [послови] / сточарство	2 / 7			узгајивање живине и стоке / чување стоке	1 / 2
виноградари	15	виноградарство	7			заламање / одржавање / чување винограда	1 / 1 / 1
копачи	12			копати	1	копање	14
воћари	10	воћарство	5				
чобани	10						
паори[13]	9	паорски послови	1				
свињари / узгајивачи свиња / чувар свиња	9 / 1 / 1	свињарство	2				
баштовани	5	баштованлук	2				
земљорадници	5	земљорадња	1			обрађивање земље	1
пољопривредници	4	пољопривреда	1				
цвећар	4	цвећарство	1				
винари	3	винарство	1				
пчелари	3	пчеларство	2				
живинар	2	живинарство	3				
калемари	2					калемљење	1

занимање, вршилац радње		**делатност**		**глагол**		**описно (са гл. именицом)**	
млекар / млекаџија / млекарица	2 / 2 / 1	млекарство	1				
пастири	2						
шумар	2	шумарство	2				
дрљач	1			дрљати	1	дрљање	2
				заливати	1	заливање	1

8.2. Лексеме без изведеница јесу следеће – 5 потврда: *бостанџије*; 4 потврде: *коњушари*, *сељаци*, *плевљење*; 3 потврде: *кравари*, *надничари*, *орезивање*, *пудари*; 2 потврде: *дрвосеча*, *пастири*, *сађење*; 1 потврда: *агроном*, *бирош*, *водоноша*, *возач*, *гљивар*, *дрводеља*, *камионџија*, *ковач*, *обућар*, *овчар*, *пабирчар*, *рисар*, *салашари*, *тапетар*, *тарупач*, *техничар шумарства*, *узгајивач*, *узгајивач зечева*, *узгајивач пилића*, *ашовити*, *ваљати*, *ђубрење*, *култивирање*, *окопавање*, *окопавати*, *плевити*, *растурање ђубрива*, *резидба*, *садња*, *свињогојство*, *танирати*, *тањирање*, *хортикултура*.

8.3. У одговорима су се нашле 124 различите лексичке јединице од чега је 61 са значењем вршиоца радње, 25 са значењем делатности, 12 глагола и 26 израза са глаголским именицама. Називи за вршиоце радње и занимања појављују се у 305 потврда, називи делатности у 105, глаголи у 12, а глаголске именице у 100 потврда. На ово питање није одговорио чак 61 испитаник, што је јасан показатељ да се ова област живота све сигурније удаљава и нестаје из искуства градског човека.

9. Утицај фактора година и локалитета на квалитет и квантитет одговора

Одговори су класификовани и према старости испитаника, и према делу града у којем су најдуже боравили јер смо претпоставили да ће млађи испитаници, као и они који живе у урбаним градским зонама имати сиромашнији лексикон. Супротно томе, фаворизована су насеља као што су Телеп и Салајка, где су још присутна кућна домаћинства и где веза са традиционалним начином живота одолева урбаном.

9.1. Градске зоне из којих долазе испитаници могу се груписати на оне где су још увек заступљене (или су доскоро доминирале) куће и кућна

имања (Салајка 16,[14] Телеп 11, Подбара 8, Клиса 7, Петроварадин 4, Адамовићево насеље 3, Адице 1, Ветерник 2, Видовданско насеље 1, Слана бара 1, Ср. Карловци 1, Ср. Каменица 1), затим где доминирају зграде (Лиман 23, Центар 20, Ново насеље 8, Стари град 5, Грбавица 3, Булевар 3 и Сателит 2), док се у трећој групи налазе архитектонски неспецификоване зоне (Детелинара, Сајам,[15] Житни трг, Роткварија, Железничка станица). Адресу није навело 14 испитаника.

9.2. У проверавању наше претпоставке нарочито су нам била значајна празна места у анкети, тј. случајеви када испитаници нису ништа одговорили или су јасно навели да не знају одговоре. Пребројавањем празних места може се закључити да постоје извесна одступања од очекиваног те да су најмање одговора давали испитаници између 35 и 44 године, али и да се проценат недостатка одговора разликује у зависности од питања. Само код ових испитаника кривуља процентуалности одступа од очекиване силазне путање. Вредности код осталих генерација одговарају очекиваним резултатима, што се може видети и из табеле у којој је представљена дистрибуција празних одговора према редном броју питања и узрасту испитаника.[16]

	20–24		25–34		35–44		45–54		55–64		65 и више	
	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%
1.	12	32,43	9	27,27	13	39,39	3	13,04	3	15	1	7,69
2.	10	27,03	6	18,18	11	33,33	2	8,69	0	0	0	0
3.	8	21,62	9	27,27	9	27,27	4	17,39	2	10	0	0
4.	15	40,54	13	39,39	10	30,30	5	21,74	3	15	0	0
5.	18	48,65	13	39,39	16	48,48	7	30,43	3	15	4	30,77
просек	12,6	**34,05**	10	**30,30**	11,8	**35,76**	4,2	**18,26**	2,2	**11**	1	**7,69**

9.3. Ако се узме у обзир локација, може се закључити да у групи урбаних зона од укупно 64 испитаника у просеку 21,4 није дао одговор на питања из овог дела анкете, што чини 33, 44%. Тај просек је код зона са кућама далеко мањи и износи 7 испитаника (на укупно 56), што чини свега 12,5%. Резултати су овде потпуно очекивани.

9.4 Што се тиче квалитета датих одговора према овим критеријумима, можемо закључити да су најфреквентније лексеме (*соба*, *супа*, *сто*, *ко-*

[14] Поред назива градске зоне наводимо и број испитаника.

[15] Делове града наводимо онако како су их наводили испитаници без обзира на то што се поједине локације могу сврстати у званичне градске зоне.

[16] Вредности су дате процентуално у односу на број испитаника сваке групе појединачно, с обзиром на то да број испитаника није у свакој групи исти.

вач, *орачи* и многе друге) скоро равномерно заступљене у одговорима свих генерација. То је и разумљиво јер се ради о необележеној лексици. Оне, пак, које су маркиране као ретке, неуобичајене, архаичне, дијалекатске имају посебан распоред у зависности од лексичко-семантичке групе. У групи назива за храну и пића, код најмлађих испитаника, којих је и највише, нема оваквих лексема. Овде је чак потпуно изостављена лексема *чушпајз* / *џушпајз* / *ћушпајз*, заступљена у одговорима свих осталих генерација. С друге стране, одговори старијих испитаника (оних из групе од 35 до 45 година и преко 65) пуни су маркираних лексема типа: *кајзершмарн*, *даменкаприц*, *буктле*, *ајмокац* и сл. Преостале две групе испитаника, опет, не показују, неки богат и разноврстан лексички фонд, бар што се тиче ове лексичко-семантичке групе. Међутим, одговорима на питање о занатима и занатлијама, најмлађа група испитаника изненађује јер даје веома разноврсне и богате одговоре. Овде налазимо лексеме попут: *бачвар*, *бунарџија*, *дрводеља*, *клонфер*, *кујунџија*, као и лексеме *ткаља*, *тобџија*, *токар*, *туфекџија* и *ћилимар,* које су једино заступљене код ових испитаника. Без улажења даље у детаље, можемо закључити да се разлике између генерација заправо односе на разлике између појединаца који поправљају или кваре просек богатства лексичког фонда у одговорима.

9.5. Квалитет одговора је, с друге стране, у великој мери зависио од локације испитаника и у том смислу се може закључити да су најопширније и лексички најразноврсније одговоре давали Салајчани (свих узраста). Њихови одговори су веома информативни јер су обимни, детаљни и пуни језичких „зачина” у виду дијалекатске и архаичне лексике. Изгледа да и дух Салајчана најтврдокорније одолева урбанизацији (и у животу и у језику), и што је још важније да се том карактеристиком они посебно диче.

8. Закључак

Новосађани староседеоци у описивању некадашњег живота својих суграђана, најчешће користе лексику која је немаркирана. Иако разновстан, инвентар маркиране лексике може се приписати одговорима појединаца.

Исти овај инвентар потребно је посебно ревидирати у речницима, и за њих утврдити стилски и нормативни статус. С обзиром на то да највећи број издвојених лексема има страно порекло (нарочито немачко, француско и турско), треба утврдити и описати однос домаће или одомаћене лексике према позајмљеној, односно смену позајмљеница и експанзију нових речи (претежно енглеског порекла).

Одређене тематске групе, као што су лексика куће и покућства, хране и пића, заната и пољопривредних послова, треба посебно и циљано истражити на далеко већем броју испитаника.

РЕЧНИЦИ

Речник српских говора Војводине (2000–2010). Драгољуб Петровић (ур.). Нови Сад : Матица српска – Тиски цвет.

Речник српског језика (2007). Нови Сад : Матица српска.

ЛИТЕРАТУРА

Драгићевић, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд : Завод за уџбенике .

Малин Ђурагић, Светлана (2003). Проблем односа дијалекатско / стандардизовано / стандардно у дијалекатском речнику. *Probleme de filologie slavă.* XI: 51–56.

Шипка, Милан (1998а). Примери лексичког сиромашења језика. *Језик данас*. 7: 12–14.

Шипка, Милан (1998б). Још о лексичком сиромашењу језика. *Језик данас*. 8: 14–17.

Ivana Ćelić

WHAT DO WE KNOW ABOUT THE (OLD) NOVI SAD WAY OF LIFE?

Summary

Based on a survey carried out on 159 indigenous residents of Novi Sad (of whom 37 aged 20 to 24, 33 aged 25 to 34, 33 aged 35 to 44, 23 aged 45 to 54, 20 aged 55 to 64 and 13 aged over 65) a great deal of information was acquired on the following lexical groups: (1) home, household and food, and (2) crafts and agricultural work. The corpus was classified according to semantic and formal criteria, as well as according to the subjects' age group and the part of city they are residents of; each lexeme was accompanied by the number of confirmations. The list of lexical units was arranged according to the number of confirmations along with the citation of all the variant forms and common syntagmatic or verb-preposition combinations.

Here is an extract from the part of the analysis pertaining to lexical groups: among the designations used to name a typical old single-storey house in Novi Sad, parts of the house, outbuildings and the area surrounding the house, there are some independent nominal lexemes which frequently appear within common syntagmatic

or verb-preposition combinations (e.g. the lexeme *soba* forms the following syntagms *gostinska soba* or *soba za goste*, *prednja soba*, *čista soba*, etc.). Many of these designations appear as different phonetic variants (e.g. *gang* / *gank* / *gonak* / *gong*, *kuhinja* / *kujna*, *ajnfort* / *amfort* / *ajfort* / *anfor* etc.). These examples clearly show what belongs to the standard and what to the dialectal lexical fund.

Among the answers belonging to the lexical group of old crafts there were 135 names of craftsmen, 56 names of jobs, 31 periphrastic expressions with a verbal noun and 9 names of workshops, which adds up to 231 different lexical units. The names of craftsmen appear in a total of 645 confirmations, jobs in 82, phrases with verbal nouns in 39 and names of workshops in 16 (a total of 782 instances).

There were 124 different lexical units in the inventory of the names of agricultural jobs and the people who used to do them, compiled from the subjects' answers. Of those 61 referred to the doer of the action and 25 to the action, 12 were verbs and 26 were expressions with verbal nouns. The names of the doers of actions and professions appear in 305 cases, the names of jobs in 105, verbs in 12, and verbal nouns in 100 confirmations. This question was left unanswered by as many as 61 subjects, which is a clear indication that this area of life is becoming increasingly distant and disappearing from the experience of the urban person.

If we consider the area of residence, we can conclude that in the group of urban zones, an average of 21.4 subjects out of a total of 64 left questions from this part of the survey unanswered, which makes 33.44% of the subjects. This average in zones where people live in houses was far less and amounts to 7 subjects (out of a total of 56), which makes only 12.5%.

The frequency of the lexemes and the variety of lexico-semantic and phonetic variants reflects their practical value and the standard language / dialectal norms in contemporary Novi Sad speech.

Key words: lexico-semantic analysis, standard language norm, dialectal norm, marked lexis, unmarked lexis.

UDK 811.163.41`374.2(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Маја Стокин
stokin@sbb.rs

ЛЕКСИКА ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА МЛАДИХ У СТАРОМ НОВОМ САДУ

Сажетак. Рад се бави лексиком традиционалне културе којом је обухваћен један сегмент живота из прошлости православног становништва старог језгра Новог Сада – Салајке, Подбаре и Ротквариј е. Реч је о лексемама којима се обележавају појмови и појаве из домена друштвеног живота младих пре брака. У грађи прикупљеној од једанаест информатора нашло се неколико различитих слојева лексике: архаизми, историцизми, регионално и дијалекатски обележене јединице, као и лексеме различитог порекла.

Кључне речи: дијалекатска лексика, етнолингвистика.

1. Увод

У раду је представљена лексика, претежно дијалекатска, која се тиче друштвеног живота младих пре брака. Лексика је прикупљена од једанаест информатора, углавном старијих особа, које потичу из старог језгра Новог Сада: Салајке, Подбаре и Ротквариј е.

Како је, према речима информатора, начин забављања младих и дружења будућих младенаца пре брака карактеристичнији за ове крајеве од самог чина свадбе, главни је циљ овог рада да пописивањем наведеног типа лексике у виду речника допринесе познавању културне и језичке историје у најстаријим новосадским деловима.

У табели која следи приказана је полна и старосна структура испитаника.

ж	Д. М.	М. П.	Ј. Е.	Д. П.		Т. Р.
	1914–2007.	1929–2000.	1932.	1933.		1975.
м	Б. Ј.	Т. Г.	М. П.	М. П.	М. П.	Ђ. Б.
	1932–2008.	1942.	1927–2001.	1933.	1949.	1975.

2. Структура речника

2.1. Дружење и састајање старих Новосађана, од најмлађих до најстаријих, одвијало се на *ћошковима – Родином, Кепировом, Трндином*[1], на свим ћошковима Салајке, Подбаре и Роткварије. „Седело се обично на изваљеним пањевима или стаблима одсечених дудова, на клупицама и шамлицама. Баштованство је захтевало свакодневно бављење, чак до мрклог мрака, тако да се за време радних дана мало седело. Ако је неко и седео, то су били изнемогли старци и бабе, или ђилкоши, или ленгузе и уље, како су их све називали Салајчани" (Јовановић 2008: 105).

Младеж и *омладину* староновосадских сокака и шорова чинили су *дерани, дечкићи, момчићи, швигарци*, али и *девојке*, *шипарице, цуре, фрајле* и *фрајлице. Девојчиле* су *се* од *петнајст* година па док не *стасају* за удају. *Јединци* и *јединице* били су најбоље *прилике* за удају, а оне много избирљиве, понекад су остајале *маторе девојке*. Пожељно је било да свака девојка пре брака научи да *везе, екла, штрика, шлинга, трукује* платно. Сваки момак прижељкивао је да се ожени *ваљаном, вићеном, наочитом* и *невином*. Информатори напомињу да се некада врло лако могло сазнати нешто више о репутацији будуће младе, уколико *се* није *пазила*, чак и ако је живела у околним селима.

По начину обликовања фризуре могло се, крајем 19. и почетком 20. века, закључити ко је девојка, а ко је жена. Информатори напомињу да се девојчице и девојке нису шишале већ да су носиле дугу косу, везану у *кику, курјук* или *плетеницу.*

Момак за женидбу могао се познати и по томе што је ишао *гологлав. Момчио се* од *седамнајст* година, а то је подразумевало одлазити без пратње родитеља у *коло*, на *рогаљ* и *игранке.*

Млади из новосадских паорских породица окупљали су се најчешће у кафани, чији је власник организовао *игранку*, која се популарно називала *коло.* У Речнику су ова два синонима дефинисана као 'паорска забава за младеж, игранка недељом и празником у поподневним сатима'. Бранимир Јовановић о игранкама, колу и прелу каже: „У великој пространој кафани, где је могло да стане чак и до петсто душа, момци су седели за столовима и пили, а девојке су се налазиле уз зидове по групицама. Стојећи и причајући о момцима и симпатијама, оне су кријући оком бацале погледе на столове око којих су седели драги, а можда и будући животни сапутници ... *Коло* је обично почињало око два сата после подне и трајало је до заласка сунца у летњем периоду, када су девојке у групама кренуле кући, док су оне које су се обећале драгом до куће стизале у

[1] Курзивом су означене лексеме које су дате као одреднице у Речнику.

пратњи. За повратак кућама из кола важила је изрека које су се девојке стриктно придржавале: 'Краве из поља, а девојке из кола', што је значило да морају кући стићи пре мрака" (Јовановић 2008: 106, 107). Овај аутор даље каже: „Дешавало се да су у кола бануле и девојачке маме, а то је бивало у зимским месецима када нису излазиле на сокак или на ћошак, да виде са ким играју и како се понашају њихове удаваче, уз коментарисање свега што им се свиђало или није" (Јовановић 2008:107). Стога је и семема 'нетремице посматрати забављење младих' именована глаголском лексемом *мотрити,* значајна за ово семантичко поље.

Прела су се обично организовала након Божића, у току јануара и фебруара, када нема послова на њиви и у башти. Често су се приређивала у част гошћи које су долазиле код рођака, обично из Футога, Пироша, Каћа, Ковиља, са Ченеја или Клисе, а остајале су у гостима и по месец и више дана, све до црквене славе Алмашког храма Св. три јерарха (12. фебруара). На прела су позиване обично девојке и младићи из комшилука. Њихове улоге и активности биле су различите. Девојке су на прелу радиле ручне радове и спремале послужење, а младићи су се обично картали, „настојећи да стварају штимунг својим упадицама и тако привуку пажњу девојака". Посебну улогу имала је *домаћица прела.* Она је „обично била најпоузданија комшијска девојка, која је водила главну реч и преузела команду док су јој остале девојке помагале око спремања *понуда*, колача, погачица са дрождином, куваних кукуруза и *кокица*" (Јовановић 2003: 108). Иако обично нису непосредно учествовали у прелу, одрасли сродници су се трудили да оно буде што пријатније за младе – „око осам сати чула се пред кућом песма и свирка, долазила је тамбурашка банда коју је наручио домаћин". На прелу се певало, играло, надигравало и занимало различитим друштвеним играма, чија је једина сврха, поред забаве, било и зближавање и упознавање присутних. Често је прело зближавало младе и везивало их за цео живот.

Забава за младеж без музике, која се приређивала искључиво у време ускршњег поста, а одржавала по појединим ћошковима на Салајци звала се *јежало***.** За време ускршњег поста било је забрањено певати, свирати, слушати музику, одржавати прела и кола.

Чајанком се називало поподневно дружење девојака и момака у девојачкој кући, без музике и, најчешће, без пратње родитеља. Иако лексема *чајанка* буди асоцијацију на закључак да се на њој највише служио чај, он се ретко послуживао на оваквим дружењима. Пошто се алкохол није служио, на таквим забавама су се пили *кабесо***,** *клакер* и *синалко.*

Када су гошће долазиле зими, важно је било да их домаћин *проведе,* учини им боравак и провод што занимљивијим. Једна од омиљених забава била је *љуљање*. „Прави разлози љуљања временом су заборављени:

љуљало се разоноде ради. Љуљали су се момци и девојке од петнаест до преко двадесет година; према групама, узрасту: посебно старији од 20 година, млађи од 18 до 20 година и шипарци и шипарице. Ни приликом љуљања, као ни у колу, и уопште при забавама, нису се мешали старији и млађи" (Вишекруна 2004: 303). „Мушки су се мање љуљали. Прво женске љуљају па онда они. Љуљају се сами, обично стојећи (на дасци). Када се они нађу на љуљашци, буде безобразних речи. Али, не вулгарних, него шала, *задиркивања* у смислу коментара о симпатијама међу појединим момцима и девојкама" (Јовановић 2008: 110).[2]

Због обавеза које су имали млади су се најчешће окупљали и забављали *недељом* или на неки *светац*. *Вече* је било доба дана када су се момак и девојка најчешће састајали.

Начини на који се дружила паорска младеж и исказивала симпатије, означени су мноштвом глаголских лексема. Пре него што неко некога *заволи,* прво *се загледа* у њега или се с њим *зближи*, а пре тога га *мерка.* Ако особа одговара, онда *се* с њом и *забаља*. Кад се неко *бегенише,* с њим се *зближи,* па се и *пољуби.* А ако је љубав забрањена, дешавало се и да се тајно *љубавише*.

Најчешћи вид отворене комуникације између момка и девојке представљало је *писмо*, а *пољубац* (у образ) био је (и остао) најчешћи израз љубави момка према девојци.

Често се дешавало да момци покажу насртљивост према девојци. Такво понашање исказано је двема глаголским лексемама. Они слободнији, што су *се бећарили* и *ирошили*, знали су и да *обрлате* девојку, да јој *се намећу*, а они финији, или су се бар трудили да се таквим прикажу, обавезно су прво *пардонирали*.

Честе су биле ситуације када су родитељи били незадовољни избором своје деце, па су покушавали да спрече састанке док не буде касно. Тада су или *клели* или *кварили*.

Дешавало се да након дугог забављања момак остави девојку, или обрнуто, девојка момка, због друге особе. Тада се упражњавао не баш пријатан обичај *бацања перја.* Састојао се у посипању перја испред девојачке или момачке куће као знак да је неко остављен. На тај начин је цео комшилук сазнавао о коме се ради. О овом обичају сведочи и цитат из етнолошке литературе: „Перје се просипа пред кућом несуђене невесте, којој су бећари пред кућом просули плеву или перје када се момак

[2] „Док је данас за казиваче љуљање и све што га је пратило – лакрдија била, понашање и *подвикивање* за време љуљања, по стручној литератури указују на магијску природу тог обичаја/обреда производне и здравствене магије. Речима, гестовима призивају се раст, плодност, обиље. Слободнија изазивачка задиркивања и подвикивања чувају трагове иницијацијских обреда" (Вишекруна 2004: 305).

ожeнио, а то је знак да је девојка остављена. То исто добије и момак којег је девојка оставила и побегла за другог" (Половина 1990: 18).

За девојку или жену лаког морала најчешће се говорило *женска*, док је за љубавницу био, а и још увек је у употреби романизам *швалерка. Ирошкиња* је била свака девојка која је волела да се дотерује. Салајачки или подбарски *дика* најчешће је био *бећар, лола* и *бекрија,* а код родитеља ствар је додатно отежавало ако је важио још и за *ироша, уљу* и *шерета.*

2.2. Речник друштвеног живота младих у старом Новом Саду садржи око 140 одредница, од тога око 130 једночланих лексичких јединица, а 10 вишечланих. Највећи број лексема је словенског порекла (*лола, луче, коло, младеж, прело, рогаљ, љуљач, љуљачка*…). Од лексема несловенског порекла најбројнији су германизми (*фрајла, фрајлица, труковати, шлингерај, еклерај, штрикерај, шлингати, шлинговати, бирцуз, биртија*), турцизми (*курјук, чајанка, шерет, бећар, бекрија, кабесо*), хунгаризми (*ирош, ирошити се, ирошкиња*) и романизми (*пардон, пардонирати, клакер, корзо*).

3. Закључак

У овом раду представљена је лексика традиционалне културе православног становништва градског типа, једног културног кода, који је био познат у прошлости, а који се у условима модернизације, урбанизације и опште глобализације нагло и неповратно губи.

На основу разговора са млађим информаторима закључује се да је око трећина лексичких јединица наведених у овом раду бесповратно 'изгубљена'; тих речи нема више ни у говору старијих информатора јер се променио начин живота – не постоје више *рогаљ, прело, јежало,* не пије се *кабесо, клакер, синалко*, променио се начин облачења, изгубили су се обичаји. Половини од наведених речи информатори углавном знају значење, али их не употребљавају; те речи живе још само у причама о прошлости, и заједно са њима ће и нестати. То су углавном речи које припадају домену општеупотребне лексике (*игра, игранка, играти, другарица, јединац, кафана, момак, недеља*...).

РЕЧНИЦИ

Речник српских говора Војводине (2000–2010). Драгољуб Петровић (ур.). Нови Сад : Матица српска – Тиски цвет.

Речник српскохрватскога књижевног језика (1971–1976). I–III. Нови Сад – Загреб : Матица српска – Матица хрватска. IV–VI. Нови Сад : Матица српска.

ЛИТЕРАТУРА

Вишекруна, Данка (2004). Весеља у пост српске паорске младежи у Новом Саду. *Зборник Матице српске за друштвене науке.* 116/117: 289–319.

Јовановић, Бранимир (2008). *Салајка које (више) нема.* Нови Сад : Тиски цвет.

Стокин, Маја (2009). *Свадбена терминологија Новог Сада.* Магистарски рад. Филозофски факултет у Новом Саду.

Polovina, Miloš (1990). *Svadbe kod Srba, paora, u Gospođincima (Šajkaška). Vojvođaski svatovi.* Čenej: *PČESA*: 15–22.

РЕЧНИК

Скраћенице и симболи

в.– види;
ж – женски род;
м – мушки род;
с – средњи род;
сврш. – свршени глагол;
несврш. – несвршени глагол;
предл. – предлог;
прил. – прилог;
уп. – упореди;
♫ – стих из песме или бећарца.

Б

ба̀цати, ба̂цам *несврш*. БА̀ЦАТИ ПЕ̂РЈЕ посипати перје испред девојачке или момачке куће, што је био знак да су момак или девојка остављени – *Кад се ја̂ за̀баљам с јѐдном дѐво̄јком две̂ го̀дине и ја̂ о̀дем у во̄јску и о̀на се у̀да за дру̏гог, по̀бегне за дру̏гог, о̀нда мо̀ји друга́ри у̀зму од ба̀бе ја̀стук два̂ пе̂рја и по̀квасе пред мо̀јом ку̏ћом, ба̀цају пе̂рје.*

бегѐнисати, -шем *(не)сврш*. допасти се (допадати се) некоме, (за)волети некога. – *Бегѐнисо ме је ду̏го пре̂ не̏г што се усу́дио да ми при̂ђе.*

бѐкрија м в. бећар. – *До̀бро ју̏тро мо̂ј бѐкријо, а гдѐ си ми по̀ранио? Или ка̀ко се јо̀ш да̀нас у свато̀ви пе̏ва: Ме̏сечина ди̂вно сја̂, из кафа̀не у̀дем ја̂, а ха ха ха за̏р ни́сам ја̂ на̂јве̏ћа бѐкрија.*

бѐ̄ħар м мушкарац слободнијег понашања, мангуп, весељак, бекрија, лола. – ♫ *Ој, Са̀ла̄јко и По̀дбаро ма̂ла ти̂ од мѐне на̀прави бећа́ра.*

бећа́рити се, бѐ̄ħарим *несврш*. слободније се понашати, живети као бећар. – ♫ *Сала̀јчани ко̀ вам ко̀ње ра̂ни, о̀тац ра̂ни, а си̂н се бѐ̄ħари.*

бѝртија ж в. кафана. – *Би́ло је срамо̀та да дѐво̄јке у̀ду у бѝртију.*

бѝрцӯз м в. кафана. – *Ни́је ба̀ш не̏ка при́лика, не у̀збӣја из бѝрцӯза.*

В

ва̀љāн, -а, -о који је добар, честит, исправан, особина коју је било пожељно да поседује момак или девојка стасала за брак. – *Ни́је бо̀гата, ал је ваља́на, и чѐстита и вре́дна, бӣће до̀бра жѐна сва̏ком.*

ва̏тати се, -ам *несврш*. укључивати се у коло. – *А̏јде ва̏тај се до мѐне да ӣграмо.*

ве̂з м врста ручног рада иглом, белим или обојеним концем на платну којим су се бавиле девојке пред удају, в. шлингерај. – *Ве̂з је ра́зличитим ко́нцем ра̂ђено. То̂ су спрѐмале дѐвōјке пред у̏дају.*

ве́сти, ве́зем *несврш*. израђивати украсе на тканини концем различитих боја. – *Ве́зла сам сва̏шта, по пла́тну ша́рала за шта̀фӣр.*

ве̏че вѐчери с доба дана када падне мрак у ком су се момак и девојка највише састајали. – *Мо̀гла сам га ви̏дети сам кад па̏дне ве̏че, ал на кра̏тко да ни̏ко нѐ види.*

ви̏ђен, -а, -о који је запажен својим стасом и снагом, физичке карактеристике које су се цениле код девојке која је требала да се уда. – *Са̀мо да је ви̏ђена, што̏ ве̏ћа, што кру̀пнија, да је ја́ка да мо̏ж да ра̂ди.*

во̀лети, -ем *несврш*. осећати љубав према некоме. – ♫ *Е̂ј, во̀лела сам ле́пог Сала̀јчана ал ме ни́је за ње̏г да́ла на́на.*

~ **се**, во̏лимо се (волу се) *уз. повр*. в. волети. *А̏ла се и во̏лу!*

Г

глѐдати се, глѐдамо се *несврш.* симпатисати се. – *Ду̏го су се глѐдали док јој о̂н наједа̀ред ни́је ре̏ко ил ти̂ ил ниј̀ѐдна.*

голо̀глав, -а, -о непокривене главе, који је без капе, шешира или мараме, по чему се могло закључити да неко није у браку. – *Дѐвōјке се распозна́вале што су у̀шле голо̀главе, а ма̏тере су но̀силе до̏бавезно про́видне ма̀раме, она̀ко као лѝстић зѐлен, ма̀раме ре̏дōвно про̏вōдне, те̏гет и цр́не су би́ле.*

го̏споја ж женска особа, обично удата, образована, која не ради физичке послове. – *Кад је те̏ла да бу̏де го̏споја ни́је трѐбала да се у̀да у Са̀лāјку.*

Д

дѐвōјка ж неудата особа женског пола од око петнаест година, уп. цура. – *Јо́ва је о̀чо пр̂ви пу̂т у Ту̀рију, ни̏кад ни́је у̀мо дѐвōјку, ни̏кад ни́је у̀шо на у̀грāнку, ни̏шта ни́је зна̏о. И та̏мо не̏ка њѐгова ба̏ба ка̂же у̏мам ја̂ за тѐбе дѐвōјку.* МА̀ТОРА ДѐВŌЈКА неудата женска особа старија од двадесет и пет година. – *Ко̀ја је прѐшла два̀јес пе̂ту, ка́зли су ма̀тора дѐвōјка, о̀стаће за̀ семе.*

дѐвōјчити се, -им се постајати девојка, до петнаест година старости. – *Дѐвōјчила се с на̏шом се́јом, за̏једно су у̀шле у̏ коло.*

дево̀јчица ж млада девојка до петнаест година старости. – *До пѐтнāјсте го̏дине ка̂же се дево̀јчица.*

дѐран м в. дечкић. – *Јо̏ш је дѐран, не̏како је зѐлен да се же̏ни.*

дѐтӣњство с најранији период живота, који траје до момаштва односно девојаштва. – *Дѐтӣњство нам ни́је би́ло ла̏ко, ал је би́ло ле́по.*

дѐчкӣћ м дечак до петнаест година, који још није почео да се момчи, деран. – *Од дечки́ћа по̀сто мо̀мчић, наједа̀ред.*
ди́ка м драг, мио младић. – ♫ *До̀ђи, ди̂ко, у Са̀лāјку ма̂лу да ме љу́биш ко го-спо̀дин фра̂јлу.*
добросто̀јēћи, -а, -е који је имућан, добро материјално ситуиран. – *Њѐгови су би́ли добросто̀јēћи, ѝмали су пу̏но зѐмље, ал су мно̏го и ра́дили. О̂н је би̏о до̀бра прѝлика.*
дру́га ж в. другарица. – *И ја̂ и мо̀је дру́ге ѝшле смо на ро̀гаљ.*
друга̀рица ж особа женског пола са којом се ко дружи, друга. – *С Је̏лицом сам це́ла ве̂ка друга̀рица.*
ду́ша ж вољена особа, нарочито мила и драга. – ♫ *Свѝда ки̏ша у Са̀лāјки су̂ша о̀дбегла ми мо̀ја ми̏ла ду́ша.*

Е

ѐклāње с плетење кукицом, кукичање. – *Ѐклāње је би́ла гла̀вна занима́ција за на̂с дѐвōјке.*
ѐклати, -ам *несврш.* в. хеклати. – *Ѐклати је зна̏ла ско̏ро сва̏ка дѐвōјка.*
еклѐрāј м в. хеклѐрāј. – *Еклѐрāј и штрикѐрāј си спрѐмо да но̏сиш јѐдног да̂на кад се ѝдāш.*

Ж

жѐнска ж особа лаког морала. – *Ђу́ру су на̏вēк ви̏ше зани́мале жѐнске нег њѐгова жѐна. О̂н жѐну гле̏да ко жѐнску.*

З

за̀бављати се, -ам *несврш.* имати момка или девојку, бити у љубавној вези. – *Ѝма ко̀ји се за̀бављали па су им ро̀дитељи ду̏го ква́рили и на̂јзад ро̀дитељи мо́рали да по̀пусте јер ѝма дѐвōјка ско̏чи ѝ Дунав.*
за̀бављати се, -ам в. забављати се. – *Кад се ја̂ за̀бављам с јѐдном дѐвōјком две̂ го̀дине и ја̂ о̀дем ѝ вōјску и о̀на се ѝда за дру̏гог, по̀бегне за дру̏гог о̀нда мо̀ји друга́ри ѝзму од ба̏бе ја̀стук два̂ пе̂рја и по̀квасе пред мо̀јом ку̏ћом.*
за̀волети се, за̏волемо *несврш.* 1. заљубити се. – *Та̏мо се пла̂ћа мла̂да, а ко̀д на̂с је би́ло на̂јпро̀стије, за̀волу се мо̀мак и дѐвōјка, ро̀дитељи про̀тив, о̀на о̀дбегне за њѐга, о̀нда ка̂ж о̀ни не̂ћ да по̀пусте;* 2. почети се волети. – *Ка̂жу ка̏ко ће, па ни́су се ни ви̏дели. Па заво̀леће се.*
за̀гледати се, -ам *врш.* – *За̀гледала се у њѐга и ка̂же ил о̂н ил ѝ Дунав.*
задѐвōјчити се, -им *врш.* постати девојка и почети ићи у коло и на игранке. – *Задѐвōјчила сам се у пѐтнāјстој и о̀ндак сам по̀шла у ко̀ло и на ѝграāнке.*
задиркѝвāње с боцкање, пецкање речима. – *Задиркѝвāње је би́ло кад љу̂љаш дѐвōјку па свѐ не̏што око ње̂ обѝграāваш, не̏кад бу̏де и безо̀бразни ре́чи.*
задирки́вати, задѝркӣвам *несврш.* дирати, боцкати, пецкати речима. – *Док мо̀мак љу̂ља дѐвōјку о̂н је задѝркӣва.*
заљу́бити се, за̀љу̏бим се *врш.* осетити љубав према коме, заволети кога, загледати се. – *Ѝма ко̀ја се заљу́била и ка̂же ја̂ћ се ѝбит, ја̂ћ се о̀бесити.*

за̀мо̄мчити се, -им *сврш*. постати момак и почети ићи у коло, на рогаљ и на игранке. – *Ра̏но си ми кре́но на̀ рогаљ, ре́шио си да се за̀мо̄мчиш!*
збли́жити се, -им *несврш*. постати близак с ким. – *Збли́жили смо се ў колу, ал свѐ она̀ко из далѐка.*

И

ѝгра ж плес на игранци, забави. – *Ѝграли смо ра̂зне ѝгре на ѝгра̄нки, и цига̀нчицу и ко̀ла.* ÒКРЕТНЕ ЙГРЕ игре брзог ритма које су се играле на игранкама (валцер, танго). – *На̂јвѝше смо ѝграли те̂ о̀кретне ѝгре, а би́ло је и ко̂ла, већѝном те̂ пўпак уз пўпак, на̂ш ка̏ко се то̂ ѝграло.*
ѝгра̄нка ж в. коло. – *Кад је ма̏ма би́ла мла́да о̀нда су нѐдељом са̀мо ѝшле дѐво̄јке, зва́ло се ко̀ло. Зна̂чи то̂ је ѝгра̄нка.*
ѝграти, йграм *несврш*. 1. плесати. – *Ѝграли смо ва̀лцер на ѝгра̄нки;* 2. играти коло. – *У сва̀дби се ўве̄к ѝграло ко̀ло.*
ѝмати у изр. ЙМАТИ ВО̀ЉУ пристати на брак. – *И о̀на ка̂же ја̂ ѝмам во̀љу да се ўдам за тѐбе, ако о̀ћеш ја̂ су̏тра до̀лазим у Но̀ви Са̂д, до̀носим гу̏ске ўре̄ђене на Фу̀тошку пѝјецу.*
ѝрош м мушкарац који воли да се дотерује, кицош. – *Пра̂ви је ѝрош, кад се о̀прави, не̂ма те̂ ко̀ја га не̂ће по̀гледати.*
ѝрошити се, -им *несврш*. носити се и понашати се као ирош, кицошити се. – *Ма̏тор је, а јо̀ш се ѝроши.*
ѝрошкиња ж женска особа која воли да се дотерује. – *Ве̏лика је ѝрошкиња, ни̏шт нѐ ра̄ди, са̏м се ли̏цка.*
ѝћи у изр. ЙЋИ Ў КОЛО укључити се у коло, играти у колу. – *Кад се по̀лази на венча́ње о̀нда сви̏ иду ў коло пред мла̂дином ку̏ћом.*

J

једи́нац, -нца м једино мушко дете својим родитељима; сматран је добром приликом за удају. – ♫ *Ўдаћеш се са̀мо за једи́нца, чи̏м са сѝца о̀дма га̏здарица.*
једѝница ж једино женско дете својим родитељима; сматрана је добром приликом за удају. – *Једѝница мо̀ж да се де̏си и да је до̀бра мира̀жџика.*
је́жало с забава за младеж без музике искључиво у време ускршњег поста која се одржавала на појединим ћошковима на Салајци. – *За вре́ме ўскршњег по̂ста би́ло је за̀бра̄њено на̀ улици, пе̏вати, сви́рати. Ѝпак, мла́ди су се дру́жили по ћо̀шковима и ту̂ су се дру́жили на је́жалима.*

К

кабѐсо с врста безалкохолног газираног пића које се служило званицама на прелу. – *По̀нуде су би́ле ра̂зне на пре́лу, ал сву̀да ѝсте. Пу̏рили смо ко́кице, ну̀дили кола́че и пи́ли кла̀кер, сина̀лко ил кабѐсо.*
кафа̀на ж радња, локал где се за новац може пити, а обично и јести, гостионица, биртија, бирцуз. *Кафа̀на и бѝрцӯз је ѝсто. То̂ је би́ло за мушка́рце.*

ква́рити, квâрим *несврш*. реметити однос између младића и девојке увођењем забрана како би се растали. – *Ѝма кòји се зàбављали па су им рòдитељи дȳго ква́рили и нȁјзад рòдитељи мо́рали да пòпусте јер ѝма дѐвōјка скȍчи ȳ Дунав.*
кѝка ж в. курјук. – *Кад уплѐтеш кȍсу нȁзад зòве се кѝка ил кȳрјук ил двâ кȳрјука, тàко су кȍсу плѐле дѐвōјке.*
кла̀кер м слатко безалкохолно пиће црвене боје направљено најчешће од екстракта јагоде и соде, најчешће послуживано на прелу. – *Кла̀кер је био од јȁгоде есѐнција пòмēшана са со́дом.*
клѐти, кȳнем *несврш*. грдити, псовати. – ♫ *Кȳнем òца, а кȳнем и мâјку штȍ ме ни́су да́ли у Са̀лāјку.*
ко́кица ж (обично у мн.) пржењем распукло зрно кукуруза, често послужење на прелу и јежалу. – *Пȍнуде су би́ле рâзне на пре́лу, ал свȳда су ѝсте. Пȳрили смо ко́кице, нȳдили кола́че и пи́ли кла̀кер.*
кȍло с паорска забава за младеж, игранка недељом и празником у поподневним сатима, уп. игранка. – *Кад је мȁма би́ла мла́да ȍнда су нѐдељом сȁмо ѝшле дѐвōјке, зва́ло се кȍло. Знâчи тô је ѝгранка.*
кȍрзо м шеталиште, обично дуж главне улице у центру. – *Ѝшли смо кàдгод и на кȍрзо. Тô је би́ло ȳ центру.*
кȳрјук м коса чешљем подељена у три дела од којих је међусобним уплитањем створена једна целина, што је значило да се девојка још није задевојчила, кика, плетеница. – *Брâнка се Бȳлкина ȳдāла с кȳрјуцима, ȳдāла се јâко мла́да.*

Л

ло́ла м в. бећар. – ♫ *До́ђи, лôло, у Са̀лāјку мâлу па ћеш дȍбит парàдајз у глâву.*
лȳче, -та с назив од мила за девојку. – ♫ *Пȳјдај кѐра на тôг коњшта́бера, штȍ ми лȳче ѝшћушкао јȳче.*

Љ

љубàвисати, -ишем *несврш*. одржавати љубавну везу. – *Љубàвисо је сà њōм јȍш док се ни́је ожѐнио.*
љȳбити, -им *несврш*. уснама додиривати кога или шта као знак љубави, давати пољубац или пољупце. – ♫ *Подба́рчани, јȁбуке вам го́рке, Сала̀јчани љȳбе вам дѐвōјке.*
љȳљати се, љȳљам се *несврш*. њихати се на љуљашци. *На ђȍшку се ȍбично љȳљају, тȳ зàвēжу љȳљāчку и љȳљају се.*
љȳљāч м особа која се љуља на љуљашци. – *Сѐдало на љȳљāчки је би́ла дȁска, кȍја је зàрезана на ȍба крȁја, тàко да пàјван ȳлази у за́рез, кȁко би чврȓсто дȑжо дȁску на кȍју сѐда љȳљāч.*
љȳљāчка ж љуљашка, направа за љуљање; у време ускршњег поста млади су се окупљали на местима где је била свезана љуљашка. – *Ȳместо да ѝду у кȍло, дру́жили су се на је́жалима код Тр́нде, код Че́пца, а нâјлѐпше је би́ло код Тр́ндиних. Тȳ је на висȍком дȳду би́ла свêзана љȳљāчка.*

М

мађа́рац, -рца м народна игра која се играла на игранкама. – *Йграли смо мађа́рац на ѝгра̄нкама, цига̀нчицу, ко̏ла...*

ме̏ркати, -ам *несврш*. гледати, мотрити, одмеравати, процењивати. – *Ба̏бе ше́тају ту̀да дѝ о̀не ше́тају с дру̏ге стра́не и о̏нда ме̏ркају с ко̀јим је мо̀мком ко̀ја при́чала, ка̀ква је ко̀ја при́лика и о̏нда ка̂жу, та̂ј је пија̀ндура.*

мла̂д, -а, -о који је стар до двадесет година, тј. у доби пре венчања. – *Кад с о̀ожениш већ ни̏с та̀ко мла̂д, по̀сто си чо̀век.*

мла́деж ж зб. млади људи, младићи и девојке, омладина. – *Ску̏пи се мла́деж на пре́лу и ту̂ се дру̂же, код не̏ког.*

мла̀дӣћ м момак. – *Ка́зло се мо̀мак кад је ко̂ неожењен, ил мла̀дӣћ, ал пре̂ мо̀мак.*

мо̀мак, -мка м млад, неожењен човек, младић. – *Кад је нѐдеља, мра̂к, говѐда̄р те̏ра кра̏ве у о̀во до̂ба ку̏ћи, тру́ба се чу̏је, ма̏ме њѝма ма̂шу а̏ајде̄. О̀не би јо̏ш ма̀ло с мо̀мцима.*

мо̀мачки, -а, -о који се односи на момка. – *Кад се ве̏ри, мо̀мачки су да̂ни о̏дбројани.*

мо̀мчина м аугм. од момак, стасао момак, изразитих квалитета. – *А̀л је и био мо̀мчина та̂ј Ми̏лош, мо̏го је да би̂ра ко̀ју ће да о̀жени!*

мо̂мчити се, -им *несврш*. забављати се као момак, живети као момак. – *Ду̏го се мо̂мчио док га на кра̀ју ни̏је ба́ба ожѐнио.*

мо̀мчић м дечак који улази у младићко доба и који почиње да се момчи, око четрнаест или петнаест година, швигарац. – *Пра̂ви је мо̀мчић већ мо̏же и дѐво̄јку да ѝма.*

мо̀трити, -им *несврш*. нетремице посматрати. – *Мо̀ја ма̏ма док ше̂та ѝмала је две̂ коле́гинице, Ста̂нку и Бо̀гда̄нку, њѝне ма̏ме мо̀тре њѝ, као кобаја́ги нѐ виде, а све̏ вѝде.*

Н

намѐћати се, на̀мећем се *несврш.* удварати се девојци нападно. – *Би́ло је да се мо̀мак за̀љу̏би у не̏ку дѐво̄јку па је пра̏ти на сва̏ком ко̀раку и на̀меће јој се у ко̀лу.*

на̀очит, **-**а, -о који пада у очи лепотом стаса и лика, допадљив, згодан. – *Сала̀јчани ни́су би́ли бо̀гати, ал су би́ли на̀очити мо̀мци*.

на̀са̄мо *прил*. без присуства других особа. – *С мо̀мком си мо̏го о̀стати на̀са̄мо са̏мо на кра̏тко*.

не̏вина (нема м. и с. род) која још није ступила у полни однос. – *Не̏кад је сва̏ка пра̂ва дѐво̄јка би́ла не̏вина, то̂ се здра̏во по̏штовало*.

нѐдеља ж дан у седмици када су се у прошлости одржавала дружења и весеља. – *Кад је ма̏ма би́ла мла́да о̏нда су нѐдељом са̀мо ѝшле дѐво̄јке, зва́ло се ко̀ло.*

О

обрла́тити, обр̀ла̄тим *свр*ш. придобити, освојити уз наваљивање. – *Ни́је био о̏бичај да се ѝдаш за ста̀ријег, а ни́су ни ро̀дитељи во̀лели, не̏го је о̀на вѝдла Ђу́ру на не̏ким свеча́рима и о̂н је обрла́тио.*

ȍдабран, -а, -о пожељан. – ♫ *Салȁјчани ко птȉце на гра́ни у свȁком сте дру́штву ȍдабрāни.*
одгова́рати, одгȍвāрам *несврш*. бити погодан, по карактерним особинама и имовном стању, за женидбу или удају. – *Кад је чȕо кȍга је стрȋна препору́чила, мȏј ба́ба је ȍма рѐко да при́лика одгȍвāра.*
ȍмладина ж в. младеж. – *Ѝгранка је би́ла за ȍмладину.*

П

пȁзити се, -им *несврш*. чувати се, бринути се о себи и о свом угледу, односно сачувати невиност пре брака. – *Нѐкад се знȁло, свȁка с дѐвōјка пȁзила док се не ȕда.*
пȁрдōн *узвик* уобичајена учтива узречица за извињење, опростите, извините. – *И ȍнда мȍмак дȍлази код вȃс двȇ, пȍзнаник нѐки ил га нѐко пȍшаље, ȇј да те упȍзнам с Мȁјом и ȏн кȃже пȁрдōн. Пȁрдōн, јѐл слȍбодно у дру́штво.*
пардони́рати, пардȍнѝрам *несврш*. тражити дозволу за прилазак девојци, најчешће са намером да јој се искаже симпатија. – *Пȁрдōн, јѐ л слȍбодно у дру́штво. Па кад сте нас пардони́рали, извȍлте.*
пѐтнājст *непром*. број година када за особу женског пола почиње полна зрелост. – *Пѐтнājст гȍдȋна, тȏ се зȍве задѐвōјчити, већ је ȉнтересују мȍмци, мȁма и тȁта вȍде рачу́на да се не зȁтрēска у пȍгрешног.*
пи́смо с папир са написаним текстом који се по некоме слао, најчешћи вид комуникације између младића и девојака пре брака. – *Нѐма ђувѐгије док нѐ дōђу свȁтови, сȁм' нѐке пȍруке и пи́сма.*
плетѐница ж в. курјук. – *Плетѐница је ȉсто кȍ кȕрјук.*
подвики́вāње с изражавање, задовољства и весеља повишеним гласом. – *Подвики́вāње је би́ло у сватȍви ил кад мȍмци љу́љају дѐвōјке.*
подвики́вати, подвȉкѝвам *несврш*. повишеним гласом изражавати узбуђење и задовољство приликом љуљања. – *Би́ло је док мȍмак љȕља дѐвōјку да ȍна подвȉкѝва да свȉ чȕју: Љȕљајте ме до нѐдеље, ма ȍстала без кѐцеље. Љȕљајте ме и до дрȕге ма ȍстала и без сȕкње.*
пȍљубац, -пца м додир уснама у образ, као знак љубави, пријатељства, нежности, најчешћи израз љубави момка према девојци и обрнуто. – *Пȍљубац је нȃјвȉше што сам мȍмку мȍгла дȁти.*
пољу́бити, пȍљȕбим *сврш*. дати пољубац некоме. – *Кȁдгод је би́ло сȁм пȍљȕбиш у ȍбраз и тȏ је мнȍго.*
пȍнуда ж послужење на прелу. – *Пȍнуде су би́ле рȃзне на пре́лу, ал свȕда ȉсте.*
пре́ло с састанак паорске младежи (мања група) пред вече ради заједничког обављања каквог посла и ради забаве у јесење и зимско доба, на који се долази искључиво на позив домаћина. – *Мла́ди Салȁјчани су се нȃјвȉше зȁбављали и дру́жили на ȉгранкама, у кȍлима и на пре́лима ȕ зȋму.*
при́лика ж онај који има доста материјалних добара, који је имућан, који и материјално и физички одговара. – *Е То́ша Мȉлушков је дȍбра при́лика, нѐма ни бра̏ће ни сеста́ра.*

провѐсти, провѐдем *несврш*. забавити, разонодити и упознавати са другима некога ко је дошао у госте. – *Домàћице је прòводе, домàћице кòје су је дòчекале, на при́мер код тѐбе је са̏д Дре́на довѐла двê да и ма̏ло провѐдеш.*

Р

рȍгаљ, рȍгља м ћошак где се састаје и дружи паорска младеж. – *Прѐдвече се спрѐмиш и ѝдеш ма̏л на̏ рогаљ.*

С

све́тац, све́ца м дан када црква празнује одређеног светитеља и када се ишло на игранке. – *У кȍла и на ѝгранке се ѝшло нѐдељом и све́цом.*
седàмнājст *непром*. година полне зрелости особе мушког рода. – *Зàмōмчи се са седàмнājст гòдīна и пòчиње да ѝде ȳ коло и ȳ бирцȳз.*
синàлко м врста безалкохолног газираног пића са содом и екстрактом од крушке, јабуке. – *Пи́ли смо синàлко кад је пре́ло. Тô је би́ло со́да и крȳшка ил јȁбука.*
сѝрот, -а, -о који је оскудан у средствима за живот, слабијег материјалног стања и који се сматра лошом приликом за брак. – *Кòји је био сѝрот ни́је ба̏ш био при́лика, али жѐнили су се и тàки.*
стàсао, **-**ла, -ло који је дорастао за нешто, приспео по годинама (за женидбу или удају). – *Стàсала дѐвōјка, вре́ме јој је да се ȳда.*
стàсати, -ам *сврш*. дорасти за нешто, приспети по годинама (обично момак за женидбу или девојка за удају). – *Би́ло је чѝм стàса да тра̂жи жѐну.*

Т

трȳковати, -ујем *несврш*. исцртати платно да би се по њему везло. – *Трȳкује се пла́тно, однѐсеш пла́тно да га тр̀гōвкиња трȳкује, нàпīше, нàцрта на тô бе́ло пла́тно па пò тим ве́зеш.*

Ћ

ћòшак, -шка м угао; рогаљ на којем су се састајали младићи и девојке. – *Ску́пљају се на рȍгљевима, на ћòшковима се ску́пљају мла́ди. На Кѐпировом ћòшку су ста̏новали Дȍтлићи. Тр́ндин ћȍшак је био тȳ дȳ је дàнас Партѝзāнска и Дȍмановићева. На Че́пцовом ћòшку би́ла је кафàна што је дȑжо Лàзар Кова́чевић. На Штȳкином ћòшку би́ла је кафàна кàдгод код Са̀лашки. ♫ Ôј, дѐвōјко са Ро́диног ћòшка, òдбегла си, бȳће ма̏ње трȍшка.*

У

ȳља м неваљао човек. – ♫ *Од Подба́рца гȍре ȳље нêма ни у Ба̂чкој ни у пȍла Сре́ма.*

Ф

фра̂јла ж госпођа, неудата женска особа. – ♫ *До́ђи ди̂ко у Са̀лāјку ма̂лу да ме љȳбиш кȍ госпòдин фра̂јлу.*

фра̑јлица ж госпођица, млада женска особа од око петнаест или шеснаест година. – *Жи́вко је во̀ло фра̑јлице, ни́је би́ро.*

Х

хѐклāње с уп. еклање. – *Хѐклāње и штрѝкāње је би́ло зи̑ми кад не̑ма по̀сла.*
хѐклати, -ам *несврш*. израђивати плетиво иглом са кукицом, уп. еклати. – *Ѐна је во̀лела та̀ко да хѐкла и ра́дила је го̀блēн.*
хеклѐрāј м хеклани ручни радови, често део девојачке спреме, уп. еклерај.

Ц

цига̀нчица ж врста брзе окретне игре, која се играла у двоје или четворо на игранкама. – *Ја̑ сам во̀ло цига̀нчицу, те̑ бр̑зе ѝгре да ѝграм.*
цȳра ж в. девојка. – ♫ *Бо̀лестан сам и не̑ма ми ле̑ка, а̏јде, цȳро, бȳди апоте́ка.*

Ч

ча̀јāнка ж поподневно дружење девојака и момака у девојачкој кући. – *Нѐкад се ѝшло попо́дне на ча̀јāнке.*
чѝпка ж ручни рад, шупљикав и мрежаст, од памучног или свиленог конца, а израђује се најчешће хеклањем или везењем, обично као украс на женским хаљинама, марамама и рубљу. – *Чѝпку смо пра̏виле ко ȳкрас на ко̀шуљи, ја̀стучницама да бȳде што ле̏пши шта̀фпр.*

Ш

шва̀лēрка ж љубавница. – ♫ *Кȳне на́на јѐдног Сала̀јчана што јој ће́рку ȳзо за шва̀лēрку.*
швига́рац, -рца м шипарац, дечак од око четрнаест или петнаест година, момчић. – ♫ *Пѐвāјте ми ла̀гани беће́рац нек се зна́де да сам ја̑ швига́рац.*
шѐрет м обешењак, враголан, шаљивчина. – *Ко̀год је приказѝво кра̀вāљ мо́ро је бѝт шѐрет и шаљѝвци̏ја.*
шипа̀рица ж одраслија девојчица. – *Шипа̀рица смо ка́зли кад ни́је ни за ȳдају а ни́је вѝше ни ма̑ла.*
шлѝнгати, -ам *несврш*. в. вести. – *Шлѝнгати то̑ зна̑чи ве́сти би́ло ко̀јом бо̀јом.*
шлингѐрāј м в. вез. – *Шлингѐрāј то̑ је ѝсто ко ве̑з, то̑ смо ми̑ рȳчно са́ме спрѐмале.*
шлѝнговати, -ујем *несврш*. в. вести. – *Шлѝнговати је би́ло ве́сти.*
штрѝкāње с израђивање одеће и обуће од вуне, чиме су се често занимале девојке на прелу. – *Штрѝкāње је би́ло на пре́лу, понѐсеш сво̑ј штрикѐрāј па штрѝкаш да се вѝди ка̑ко си вре́дна и зна̑ш.*
штрѝкати, -ам *несврш*. израђивати одећу и обућу од вуне. – *Кад сам се ȳдāла зна̑ла сам да штрѝкам.*
штрѝкēрај м плетиво настало штрикањем. – *Сва̑ка дѐвōјка је мо́рала ка̀дгод зна̑ти штрикѐрāј.*

Maja Stokin

THE LEXIS OF YOUNG PEOPLE'S SOCIAL LIFE IN OLD NOVI SAD

Summary

The paper has presented the lexis pertaining to young people's social lives prior to marriage, recorded in Salajka, Podbara and Rotkvarija, the oldest parts of Novi Sad. The corpus for this research is made up of the authentic statements of eleven informants.

Based on interviews with younger informants, it can be concluded that about one third of the lexical units listed in this paper has been irretrievably "lost"; these words no longer exist in the speech of older informants either because the way of life has changed – the words *rogalj, prelo, ježalo* no longer exist, one no longer drinks *kabeso, klaker* or *sinalko*, the way of dressing has changed, customs have become lost. The subjects know the meanings of about half of the listed words, but no longer use them; these words live on only in stories about the past, and will perish with them. The words that are in use belong to the domain of general-usage lexis (*igra, igranka, igrati, drugarica, jedinac, kafana, momak, nedelja...*).

Key words: dialect lexicology, ethnolinguistics, Novi Sad.

UDK 811.163.41`374.2(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Маја Стокин
stokin@sbb.rs

СВАДБЕНА ТЕРМИНОЛОГИЈА У СТАРОМ НОВОМ САДУ

Сажетак. У раду је представљена свадбена терминологија тзв. старог Новог Сада, прикупљена на основу аутентичних исказа једанаест информатора из паорско-баштованског краја града. Овај терминолошки регистар садржи лексеме које се односе на духовни део свадбе и оне које припадају домену материјалне културе. Ту су, затим, лексеме словенског и несловенског порекла, као и оне са статусом дијалектизама. Ова лексика је представљена у речнику који садржи преко 200 одредница.

Кључне речи: свадбена терминологија, дијалекатска лексика.

1. Увод

Нови Сад већ дуго не личи на онај који живи у сећању својих староседелаца. Промениле су се друштвене прилике, начин живота, људи. Тежи се модернизацији друштва која је праћена и неконтролисаном урбанизацијом. Ове појаве неминовно условљавају и промене у култури и језику.

Основни задатак овог рада јесте да испита свадбену терминологију везану за традиционални начин живота Новосађана. Грађа је прикупљена од једанаест информатора, чији су подаци представљени у табели.

м	Б. Ј.	Т. Г.	М. П.	М. П.	М. П.	Ђ. Б.
	1932–2008.	1942.	1927–2001.	1933.	1949.	1975.
ж	Д. М.	М. П.	Ј. Е.	Д. П.		Т. Р.
	1914–2007.	1929–2000.	1932.	1933.		1975.

Свадбе о којима је су информатори казивали односе се на период од 1930. до 1950. године, али је могуће извести закључак да су се на сличан начин одвијале и пре 1930. године јер се обичаји нису толико брзо мењали као данас. Староседелачке породице којих је све мање, труде се да,

колико је то могуће, оживе традицију уносећи старе обичаје у савремене свадбе.

Ова тема посебно је интересантна за истраживање због карактеристичног менталитета Салајчана, Подбараца и Ротквара, њиховог начина живота, дружења, говора. Салајачки сватови нису се много разликовали од сватова у другим крајевима и селима у Бачкој, али су јединствени и помало их је необично видети такве у градској средини. Стога с правом Бранимир Јовановић пише: „У телу Новог Сада истрајавало је једно село, Салајка" (2008: 9).

2. Структура речника

2.1. Семантичко поље свадбе састоји се из више лексичко-семантичких група. Разликујемо лексеме које се односе на духовни део свадбе (*свадба*,[1] *сватови, сват, венчање, венчавати се*), на учеснике, улоге сваког важнијег учесника, радње које, по одређеном редоследу, приказују ток свадбе – одлазак по кума, продавање младе, дочек и испраћај погачара итд., затим оне које се односе на домен материјалне културе (јела која се спремају за свадбени ручак, поклони који се дарују младенцима и др.).

Младенци, тј. *млада и младожења* главни су ритуални субјекти свадбеног обреда. Млада одласком не напушта само простор у којем је живела већ целокупан претходни живот и друштвену улогу (Левингтон 1982: 95–96). Понекад се дешавало да, уколико су *погачари* били шерети и весељаци, пре извођења младе буде изведена *лажна млада.* То је прерушена мушка особа која се на дан венчања изводи пред девера у замену за праву невесту. Млада је била обучена у *белу венчаницу* коју су *шиле модискиње*. Младу је *продавала* и *изводила* њена родбина, док се девер погађао за *новце*. Пред њеном кућом, пред полазак у цркву, *играло се коло*, за које је било важно само да је весело и брзо. Младенци су се венчавали у цркви.

Међу учесницима у свадби постојала је хијерархија. Најважнији су били *кум* и *стари сват* и њима се указивала посебна пажња и почаст. Веза са кумом одржавана је како пре, тако и после свадбе, на нивоу вештачког сродства. После приказивања краваља део гостију одлази кући. Обичај је био да до *поноћи заповеда* кум, а од поноћи су сватови *пратили кума*. Понекад је овај догађај знао да се одужи до јутра. Велики се значај придавао овом делу свадбеног весеља. Карактеристичан је био по шаљивим прохтевима кума и по испуњењу његових жеља. Праћење кума испуњено је многим симболичним радњама. Информатори се сећају да

[1] Курзивом су означене лексеме које су дате као одреднице у Речнику.

су кума пратили тако што су га вукли у *кориту* или тако што је ходао по *столицама* до своје куће или до првог *ћошка.*

Девер се познавао по *деверској* или *накинћуреној кошуљи*, а свекар по *перушки* или *паприки* заденутој у *шешир*. С*векрва* се највише *керила* од свих *гостију* и *китила свирце* из *шлајпика* или *буђелара* уз подвикивање „*ију ју”*. Свекар је *бештеловао куварице, редуше* и *кључаре,* који су водили рачуна о томе да на столу буде довољно јела и пића и да сватови буду угошћени како треба.

Некада је главни свирац био *гајдаш*, а од краја деветнаестог века свадба се није могла замислити без *тамбураша* и *(х)армоникаша.* Већ више од сто година *бећарци* и *шалајке* омиљене су песме старих Новосађана.

Обичај по којем је стари Нови Сад специфичан јесте *приказивање кравања,* дарова донетих младенцима. То је био најзанимљивији део сватовског програма. Добар диванџија, духовит и шеретски расположен и надахнут, а то је обично био неко од комшија, приказивао је поклоне дижући их увис да их сви виде, уз коментар који је изазивао смех. „Приказивач је настојао да пецне дародавчеву породицу и да исприча неке неугодности и лошије особине које су испољавали у неким ранијим догађајима, али је то тако чинио да не буде увреда и потцењивања. Дешавало се покаткад да се дотични грешник и нељути, али су га остали сватови убеђивали да је то само шала” (Јовановић 2008: 96).

Сватови су се правили углавном у *јесен* и *недељом*. И били су весели. Пило се *вино* и *шприцери. Четвртком* се *китило перје*, тј. *тробојком* су се *везивали рузмарини* како би се *сватови* заштитили од демона и осталих злих сила.

Фијакера је било у *свадбеној поворци* само ако је позивана *родбина* и *комшије фијакеристи*. Стари Новосађани били су паори и мали број њих је могао да дозволи себи такав луксуз. Како каже један информатор, „само су се Милушкови возали у *парадном фијакеру*”.

2.2. Речник свадбене терминологије садржи преко 200 одредница. Већина лексема се у истом значењу јавља и у општем лексичком фонду, а терминолошко значење у овом регистру стичу најчешће у спојевима са другим лексемама којима се означавају за овај домен уобичајене, али и симболичне радње (нпр. *бацати жито* по младенцима, *бацати перје* пред кућом напуштене девојке или момка). Дефиниција и контекст оваквих спојева или вишечланих глаголско-именичких лексема дати су најчешће под глаголском одредницом, придевско-именичких под именичком.

Највећи број забележених лексема је словенског порекла (*младожења, млада*, *младенци, свекар, свекрва, девер, кум, стари сват, целива-*

ти, благослов, благословити). Несловенским позајмљеницама најчешће су именоване реалије из времена о којем су информатори по сећању говорили (нпр. *ајнцуг, ласкола, шлајпик*), а ређе оне које су имале специјално, терминолошко значење (нпр. *енге*).

Обрада одредница је у складу са структуром регистра свадбене терминологије карактеристичне за стари Нови Сад и са циљевима и разлозима његовог бележења. Лексеме које се јављају само у везаним спојевима као вишечлане лексеме нису самостално дефинисане (нпр. КЕЦ КУМЕ); лексеме из општег лексичког фонда које се јављају у више везаних спојева, са једним променљивим чланом нису самостално дефинисане, али су дати спојеви обједињени у једну одредницу (нпр. **ба́цати**; БА̀ЦАТИ ЖИ̏ТО (ПИ̏РӢНЦУ), БА̀ЦАТИ НО̂ВЦЕ, БА̀ЦАТИ ПЕ̂РЈЕ; ВЀЛИКИ ГО̏СТИ).

3. Закључак

У овом раду представљен је део терминологије у вези са традиционалном свадбом старог Новог Сада. Овај терминолошки регистар обухвата лексику која се односи на духовни део свадбе (*свадба, сватови, сватовски, сват, венчање, венчавати се*) и ону из домена материјалне културе (*венчаница, накољче, привез*). Највећи број забележених лексема словенског је порекла (*младожења, млада*, *младенци, свекар, свекрва, девер, кум, стари сват, целивати, благослов, благословити*). Лексику страног порекла чине: турцизми (*авлија, без, ђувегија, обалија, ракија, шатра, комшија, комшилук*), германизми (*ајнцуг, бештелован, бештеловати, шприцер, шлајер, шлеп, шлајпик*), романизми (*рузмарин, фијакер, модискиња, букет/пукет*) и хунгаризми (*бегеш, паприка, газдачки, буђелар*). Несловенским позајмљеницама најчешће су именоване реалије из времена о којем су информатори по сећању говорили (нпр. *ајнцуг, ласкола, шлајпик*), а ређе оне које су имале специјално, терминолошко значење (нпр. *енге*).

Лексеме које улазе у ово семантичко поље углавном се јављају у истом значењу и у општем лексичком фонду, а терминолошко значење у овом регистру стичу најчешће у спојевима са другим лексемама којима се означавају за овај домен уобичајене или и симболичне радње (нпр. *бацати жито* по младенцима, *бацати перје* пред кућом напуштене девојке или момка). Забележена је и полисемична лексика, која у неким својим семантичким реализацијама припада свадбеној терминологији, док у другим излази из тог домена (*без, дар, дариван, даривати, живити, женити, ракија*…). Дијалекатска лексика је незаобилазна, с обзиром на то да је у питању традиционална свадба и некадашњи начин живота.

ЛИТЕРАТУРА

Јовановић, Бранимир (2008). *Салајка које (више) нема.* Нови Сад: Тиски цвет.

Левингтон, Г. А. (1982). Нека општа питања изучавања свадбеног обреда. *Расковник.* 31. Београд. 95–102.

Речник српских говора Војводине (2000–2010). Драгољуб Петровић (ур.). Нови Сад : Матица српска – Тиски цвет.

Речник српскохрватскога књижевног језика (1971–1976). I–III. Нови Сад – Загреб : Матица српска – Матица хрватска. IV–VI. Нови Сад : Матица српска.

Стокин, Маја (2009). *Свадбена терминологија Новог Сада.* Магистарски рад. Филозофски факултет у Новом Саду.

РЕЧНИК

Скраћенице и симболи

в. – види;
ж – женски род;
м – мушки род;
с – средњи род;
изр. – израз;
сврш. – свршени глагол;
несврш. – несвршени глагол;
предл. – предлог;
прил. – прилог;
уп. – упореди;
♫ – стих из песме или бећарца.

А

àвлија ж двориште, ограђен простор испред улаза и иза куће где се организовало свадбено весеље – *Свàтови су кàдгод се прàвили под шàтром у àвлији, не ко дàнас у кафàни.*

àјнцуг м свечана одећа која за свадбу, свечано (стајаће) одело. – *Àјде ỳзми тâј лѐпши àјнцуг, ỳдеш мàл у кȍло, тô му дȍђе вȉше на нѐмачком, пошто је тỳ Швáба дȍста бúло, па смо мȋ преокрéнули тâј нàш срȐпски јѐзик. Свѐчано одéло звáло се àјнцуг или тô што кâжу: Сôсо, дâј ми шѐшпр да с обýчем.*

àљина ж 1. женска свечана одећа из једног дела за свадбу, в. хаљина – *У кȍло су дѐвōјке облáчиле цȉцане àљине.* 2. памучна или вунена тканина намењена шивењу женске хаљине и која се поклања и везује најближим сродницима у свадби – *Кад дȍђеш да дàрпваш свѐкрву ил рȍђаку нѐку, дȍнда јој дâш àљину. Тô је бȉо матерȉјāл да се сȁшије àљина, ал се кáзло àљина.*

армȍника ж музички инструмент са диркама с леве и десне стране с мехом у средини, један од најчешћих у свадби, в. хармоника – *А тâј гȁзда ако је дȍбар, ôн и дȍчека са тамбурáшима или армȍником.*

армони̏ка̄ш м свирач на хармоници, в. хармоникаш. – *То̂ се пре̂ нѐдељ да́на у̀де, околѝна сѐла, о̀бӣђеш дӣ ӣмаш, Фу̀тог, Чу̀руг, са му̀зиком ка̏ко ко̂ мо̏же. Са јѐдним армоника́шем, а ја̂ сам с тамбура́шима.*

Б

ба̀цати -ам *несврш.* БА̀ЦАТИ ЖӢТО (ПӢРӢНЦУ) по младенцима, по изласку из цркве, како би се изразила жеља за бројним породом – *Кад мла̂да и младо̀жења у̀злазе из цр̂кве, ба́цало се жӣто да ӣмају пӯно дѐце; Ба́цало се жӣто из пӣрӣнца да мла̏дӣнци ӣмају мло̏го дѐце.* БА̀ЦАТИ НО̂ВЦЕ метални новац пред црквом после венчања (кум) – *Кад се у̀зӣђе из цр̂кве, ви̂чу дечу̀рлија ке̏ц ку̂ме и ке̏ц ку̂ме ӣзгоре ти ке̏са.* БА̀ЦАТИ ПЕ̂РЈЕ посипати перје испред девојачке или момачке куће, што је био знак да је момак или девојка остављен – *Кад се ја̂ за̀баљам с јѐдном дѐвӣјком две̂ го̏дине и ја̂ о̏дем у во̂јску и о̀на се у̀да за дру̏гог, по̀бегне за дру̏гог, о̏нда мо̀ји друга́ри на̂јбо̀љи, ӯзму од ба̏бе ја̀стук два̂ пе̂рја и по̀квасе пред мо̀јом ку̏ћом, о̀на је мѐне изнѐверила, по̀бегла за дру̏гог и о̏нда о̀ни мѐни ба̀цају пе̂рје за̀то што је о̀на по̀бегла за дру̏гог.*

бе̂г м изненадан одлазак у кућу будућег мужа без сагласности родитеља. – *Бе̂г од ку̏ће без до̏говора са ро̀дитељима је бӣо ка̏сно ӯвече.*

бегѐнисати, -шем *(не)сврш.* допасти се (допадати се) некоме, (за)волети некога – *Бегѐнисо ме је ду̀го пре̂ не̏г што се усу́дио да ми при̂ђе;* ♫ *А тво̀ја ме бегѐнише на́на па ре́шила да же̏ни беће́ра.*

бе̂геш м тамбура која даје дубоке тонове, контрабас, чест инструмент у свадби, присутан од прве половине двадесетог века – *У са̀лајачки сватѐви сви́рале се ил армо̀нике ил та̀мбуре и бе̂геш.* ♫ *А мо̂ј Ми̂ле бе̂геш сви̂ра, испу̀ња̄ва жѐље, нѐ мисли на мѐне, са̀мо на весе́ље.*

бегу̀ница ж девојка која је ступила у брак без сагласности родитеља – *О̀на што је о̀дбегла зо̀ве се бегу̀ница.*

бе̏з м 1. ручно ткан памучни материјал за кошуље који се дарује у свадби – *Бе̏з је фи́но пла́тно од ко̀јег мо̀гу да се шӣју ко̀шуље и дари́ва се де̏веру и све̏кру*; 2. платно које је свекрва простирала по земљи кад млада улази у кућу. – *Кад мла̂ду си̂ђе све̏кар с фија̀кера, о̏нда све̏крва про̏стре пла́тно по ко̀јем о̀на у̀де у ку̏ћу.*

бѐштеловати, бѐштелујем *(не)сврш.* наручити (наручивати), резервисати куварице за припремање хране у свадби. – *Бѐштелујеш ку̏варице, нѐ мош то̂ са̂м спре̏мити, мло̏го ӣма да се ку̏ва за сва̏тове. Ку̏варице у сватѐви су би́ле ко̀мшӣнице ко̀је су би́ле бѐштеловане да спре̏ме јѐло у ко̀тла̄нкама.*

благоси́љати, -го̀сиљам *несврш.* изрицати Богу захвалност (од стране свештеника) са жељом за срећу младенаца. – *По́па благо̀сиља мла̂ду и младо̀жењу да се зна̂ да су ве̏нчани пред Бо̏гом.*

бла̀гослов м изражавање жеље за добро и срећу некога призивањем Божје милости, обично знаком крста. – *Ӣшли су на исповѐда̄ње па је те̏к о̏нда по́па да̏о бла̀гослов и зака́зо венча́ње.*

благосло̀вити, -о̀словим *сврш.* дати благослов; изразити жељу за нечије добро и срећу. – *Кад по́па вѐнча, о̏нда по́па благо̀слови на на̏ш бра̂к да бу̏де сре̏ћан.*

бра̂к м законита заједница мушкарца и жене. – *Већ педѐст пе̂т го̏дина ја̂ и мо̂ј Ми̂ле смо у бра́ку.*
буђѐла̄р м велики новчаник из којег се вадио новац како би се исплатила музика у свадби. – *Ку̂м је бѝо гла̀вни у свато̀ви, о̂н је из буђела́ра ва̏дио но̂вце и дари́во сви́рце да свѝ вѝде.*
бу̀кē̄т м в. пукет. – *Сва̏ка мла̂да је ѝмала бу̀кē̄т и то̂ од вѐшта̄чког цве̂ћа. Це́лог ве̂ка је мо̀ја ма̏ма чу́вала те̂ бе̂ле ру́же. Не̂ма ба̀ца̄ња буке́та, са̀мо ти̂ што̏ су у свато̀ви ба̀цају о̏коло.*
бу̀рма ж венчани прстен израђен од злата без украса. – *Бу̀рме су би́ле о̏бавезно, на̂јобѝчније бу̀рме од жу̂тог зла̂та. И то̂ ку̀пују ту̂ у̀ кући та̏мо, не тво̀ји.*

В

ве́зати ве̂жем *(не)сврш.* правећи чвор спојити (спајати) два краја платна око руку младенаца приликом венчања (од стране свештеника). – *По́па нас ве̂же и та̀ко иде́мо по цр̄кви; Кад по́па ве̂же ру̂ке мла̂ди и младо̀жењи, то̂ зна̂чи да их са̂м Хрѝстос уједѝњује.*
ве́нац ве́нца м украс за главу који млада носи на венчању. – *На гла́ви ве́нац и шла̀јер, ни́је би́ло шешири́ћа, са̀мо та̀ко.*
венча̀ница ж хаљина беле боје коју млада носи на венчању. – *Венча̀ница би́ла бе́ла, свилѐна ил чѝпкана, а зи̂ми су би́ли што̀фано и огр̀та̄ч, а ѝпак бе́ло и ду̀гачка венча̀ница. А у̏ве̄к је би́ла ду̀гачка бе̂ла венча̀ница, бе̂ле цѝпеле, рука̀вице, пу̀кē̄т цве̂ћа.*
вѐнчати се, -ам *сврш.* и *несврш.* склопити (склапати) (црквени) брак. – *Вѐнчала сам се у̀ цр̄кви. Вѐо ѝде о̏бавезно, ѝде вѐнчић у ко̏су са ру̏жицама и код по́пе се вѐнчало о̏бавезно.*
венча́ње с обред склапања брака (у цркви). – *Венча́ње у̀ цр̄кви је би́ло у̏ве̄к нѐдељом.*
вѐо вѐла м в. шлајер. – *Шла̀јер и вѐо је би́ло ѝсто. Вѐо ѝде о̏бавезно, ѝде вѐнчић у ко̏су са ру̏жицама и код по́пе се вѐнчало о̏бавезно.*
ви́но с алкохолно пиће од грожђа добијено врењем, које се служи на свадби и које свештеник даје младенцима у цркви да попију по три гутљаја при обреду венчања. – *И о̏нда се ску́пљају и пола́ко пију̀цкају ви́но; Ви́но по́па да̂ и мла̂ди и младо̀жењи да гу̏цну у̀ цр̄кви.*

Г

га̀јда̄ш м свирач у гајде, једини музичар у некадашњим војвођанским свадбама. – *Ка̀дгод је га̀јда̄ш сви́ро у свато̀ви, са̏д су мѐсто њѐга тамбура́ши.*
га̂јде ж (мн.) народни музички инструмент са мехом и двојном фрулом, неизбежан у свадбама старог Новог Сада 17, 18. и 19. века. – *Нѐкад је сви́ро га̀јда̄ш у свато̀ви, а кад је нѐстало га̂јди, у Са̀ла̄јки си мо̏го чу̏ти са̀мо та̀мбуре и армо̀нику.*
го̂ст м (ген. мн. го̀стӣју) онај ко је позван на свадбено весеље, сват. – *До́ђи код мѐне у̏ сватове, бѝћеш ми дра̂ги го̂ст.* ВѐЛИКИ ГО̏СТИ узајамно посећивање невестине и потом младожењине породице убрзо након венчања. – *Нѐдељ да́на по̏сле*

свȁдбе прȁвили смо код мòји вѐлике гȍсте, а пȍсле су Мòмчилови узвра́тили; Ѝде се и њѐгови код твòји на вѐлике гȍсте за шêс нѐдēља пȍсле свȁдбе, за мѐсец-двâ дâна. Да се вȉди штȁ кô ȉма и кȁко се вû ỳклāпате.

Д

дâр м 1. поклон који млада дарује најближој младожењиној родбини (најчешће платно од којег се шије кошуља или хаљина). – *Ѝмају свȉ кòшуље, тô је дȁрови, бêле кòшуље, тô мȍш и у бо́ји, ȉма кȍ дȍбије и по двê-трû, кȁко кòја кȕћа. Кô је рођѐнији тâј дȍбије вȉше, а кòмшијама по јѐдно òно дâр, тô се свѐ дàрӣва.* 2. материјал који младенци добијају од најближе женске родбине у цркви, који им се предаје тако што их обавијају њиме. – *Ако је бȁба, је́трва, зȁова, ȍнда се окомота́вало, хàљине су кȕповали и ȍнда ȍбавију и млâду и младòжењу и тô им је дâр. Тô су матрија́ли.* 3. поклон који млада предаје накољчету. – *Млâда òбично спрѐми на́кољчету кàкав дâр, нѐко оде́лце.*

дари́вати, дàрӣвам *несврш.* уручивати дар на свадби најближој родбини, деверу (деверску кошуљу), накољчету (неки одевни предмет). – *Тô кад њȕ дари́вају свȉ тû, ȍнда òна док не ỳда се за ђувѐгију ѝде пò улици, у дỳћāн ил кад је све́тац, да вȉде кȁко се дòбро ỳдāје; Ȍнда кад тâ дѐвōјка бȕде лêпо дàрӣвана, ȍнда се òна фâли пâр месе́ци, тô свѐ дòбро, ỳдāје се; Кад дôђу по тѐбе, дѐверу ȍбавезно дари́вати девѐрску кòшуљу; Дѐвер је дàрӣван девѐрском кòшуљом кòју је млâда спрѐмала за њѐга; На́кољче пòдижеш три́пут и ȍндак га дàрӣваш;*

да́рити, дâрим *несврш.* в. даривати. – *Млâда трѐба да дâри нâјблȉжу родбѝну, дѐвера, стâрог свȁта и ȍстāле.*

дѐвер м младожењин брат који од младиног брата прихвата младу и прати је до цркве, до олтара. – *Прôђе Свѐти Нѝкола и ѝшли смо на Нòву гȍдину, мôј брȁт, кòји ће бȉт мѐни дѐвер, мòја снâ, њѐгов јѐдан дрȕг и мôј дрȕг; Твòји су пòгачари, òни дôђ као гȍсти, òни дȁју мȉрāз, а тѐби је дѐвер ду́жан да кȕпи цѝпеле по твôм ѝзбору. И кад жѐнске те обу́ку у венчàницу, дѐвер òблāчи ти јѐдну цѝпелу и мѐће, ако је гȁзда, дòбру ло́ву у цѝпелу, а ако је сирòма тѐк тȍлко да зàлēпи.*

дечỳрлија ж зб. група деце у свадби која скупља новац који кум баца испред цркве. – *Кад се ѝзӣђе ѝз цр̄кве, вȉчу дечỳрлија кѐц кȕме и кѐц кȕме ȉзгоре ти кѐса, а кȕм ȍндак бàца нôвце, а дѐца се òтимају.*

довѐсти, довѐдем *сврш.* узети у своју кућу (жену, снаху). – *Дòво ју је кȕћи; Чȉм су му ка́зли да је вре́ме да се жѐни, ôн је ȍма дòво дѐвōјку ỳ кућу.*

дòручак дȍручка м први јутарњи оброк након завршене свадбе који послужује кум у свом дому кад га допрате из свадбе. – *Дỳшица ни́је смѐла да се пѐње гȍре, а òни су стȁвили клȕпе и јâ сам сѐо с њȉма и ȍнда смо од Тѐфаре из Пȍдбаре у Сàлāјку код мѐне ѝшли на дòручак; А кȕм да́је дòручак ȕјтру, тô је бȉо ȍбичај и би́ли смо у по́дне кад смо òбавили венча́ње, код кȕма на ви́но.*

дòчекати, -ам *сврш.* примити госте на свадби. – *Свȁтове смо бòгато дòчекали, свѐга смо нàспремали.*

дочеки́вати, дочѐкивам *несврш.* примати госте на свадби. – *Од ȕјтру смо дочеки́вали родбѝну.*

Ђ

ђувѐгија м в. младожења. – *Ѐнда је тѐк ђувѐгија ѝшо с ѐцом, нѐма нѐсамо нѝшта; Млѐди свѐ ђувѐгија трѐба да кѝпи.*

ђувѐгијин, -а, -о који припада ђувегији. – *Ђувѐгијино одѐло је ил цр̑не ил тѐмне бо̀је.*

Е

е́нга ж кумова пратиља, девојка која носи свеће или придржава млади шлеп. – *Е́нга ѝде да би ти̑ би́ла здра̏ва и жи́ва и да би ти̑ ѝмала дѐце; Е́нга ѝма и ѐна задѐтак ако је ја̑ко ти вѐлика венчѐница ѐна је глѐвна да нѐмешта мѐло венчѐницу; Е́нга ил кумѐвска е́нга, то̑ је ѝсто. А кумѐвска е́нга то̑ ја̑ вѐдим, ако нѐмам ће́рку, ја̑ сам вѐдио коле́гину ће́рку.*

Ж

жѐнидба ж ступање момка у брак с девојком. –*Кѐ год је ѝмо си̑на за жѐнидбу, ѐбавезно је мо́ро ѝмат бр̑кове, пра̑ви Вѐјвођан јер ѐнда ѐн ли́чи на јѐдног ѐзбиљног свѐкра.*

жѐнити -им *несврш.* правити свадбу сину. – *Жѐним си̑на ѐве јѐсѐни.*

жѐнити се -им *несврш.* ступати у брак с неком девојком. – *Жѐнили су га ти̑ с јѐдном, ѐна је би́ла мѐла Темери́нчева, мѐја сна̑ Вѐра, ѐна се ѝдала за мо̑г бра̏та, ка̑же ѐна је за мѐне нѝска ѐсоба не́ћу да је пѐврѐдим, не́ћу да се жѐним.*

жи́вити, -им *несврш.* бити у браку. – *Мѐло су жи́вили у бра́ку и бр̑зо је дѐшла нѐслога мѐд њѝ.*

жѝто с зрневље пшенице којим се посипају младенци по изласку из цркве. – *Кад млѐда и младѐжења ѝзлазе из цр̑кве, ѐнда свѝ бѐцају пѝрпѝнцу ил жѝто пѐ њима да ѝмају пѝно дѐце.*

З

заве́зати зѐвѐжем *свр.* спојити два краја нечега, спојити руке младенаца платном, што чини свештеник у цркви у току венчања. – *Ѐндак пѐпа зѐвѐже млѐду и младѐжењу пла́тном ѝ цр̑кви што је зна́чило да и Бо̑г нѝкад не рѐстави.*

запове́дати, запѐвѐдам *несврш.* наручивати песме у свадби уз плаћање музици, наређивати. – *Кад Жи̑вко ста̏не да запѐвѐда, нѐма кра̏ја, мѝзика сѐмо сви̑ра по њѝном. Ал кад ѝмају и нѐвѐца!*

здра̏вица ж краћи говор од неколико речи уз чашу која се испија за нечије здравље, у част или за успех нечега. – *Кѝм је ѝвѐк пре̑ вѐчере говѐрио здра̏вицу, пожѐли мла̑ди и младѐжењи здра̑вље, срѐћу и дѐце.*

зла̑то с накит од злата (огрлица, дукати, минђуше и сл.) који је млада добијала на дан веридбе или свадбе од свекрве и младожењине најближе родбине. – *Дѐбила је млѐго зла̑та кад се уда́вала и од свѐкрве и од тѐтѐка. Нѐкитили су је кѐ дѐдолу.*

И

извѐсти, извѐдем *свр.* / **извѐдити**, ѝзводим *несврш.* у изр. извѐсти / извѐдити млѐду из собе у којој је по обичају била склоњена док је девер није откупио, након чега се полази у цркву, уз задржавање испред куће у којој је до тада живела.

– И кад мла̂ду ѝзводе ѝспред кȕће, ȍнда јѐдно пе̂т-ше̂ст ба̂ба пѐвају свато́вац: Ȍдби се бѝсер гра́на од јоргова́на и ле̂па Ма̏ја ȍд ма̄јке, пла̏чу ба̏бе и ја̂ пла̏чем ѝсто.

ѝмати -ам у изр. ѝМАТИ ВȎЉУ пристати на брак. – *И ȍна ка̂же ја̂ ѝмам вȍљу да се ȕдам за тѐбе, ако ȍћеш, ја̂ сȕтра дȍлазим у Нȍви Са̂д, дȍносим гȕске ȕрēђене на Фȕтошку пѝјецу.*

ѝћи ѝдēм *несврш.* ѝЋИ ПО КȎМА упућивати се с музиком (ђувегија и његова родбина) по кума како би присуствовао свадби. – *Ȍнда ȍбавезно у сȕботу мо̂ра се ѝћи код кȕма да се нȁја̄ви да су сȕтра сѝгȳрно сва̏тови с мȕзиком; У нѐдељу ȕјтру свѝ се ску́пљају, сво̂ј пȍсо ра̂де, јѐдни се́ку, јѐдни пѐку, јѐдни пра̏ве, спрѐмају, јѐдни кȍње глȁнцају. А ђувѐгија по кȕма мо̂ра да ѝде ȕјтру.* ѝЋИ ПО МЛА̂ДУ упућивати се с кумом и музиком (ђувегија и његова родбина) по младу како би је повели на венчање.

J

јѐсēн ж годишње доба када се обично венчавало. – *Ѝспрошена је, ал не̂ма ȍма свȁдбе, зна̂чи ѝспросе је у прȍлеће, па тѐк у јѐсēн сва̏дба кад се но̂вци ȍбр̄ну. Венча́вало се сȁмо у јѐсēн. На̂јбȍље је да се нѐјде у по̂ст.*

К

кȁруце кȁрȳца ж плт. луксузна запрежна кола на четири точка у којима су се возили имућнији младенци, парадни фијакер. – *Кад се жѐнио кȁкав га̏зда, ȍбавезно је ѝшо на кȁруца.*

ке́рити се, ке̂рим се *несврш.* веселити се уз музику на свадби, али тако да се буде примећен, најчешће се односи на свекрву, тетке и најближу родбину. – *Пре̂ нѐг што кре̂ну на венча́ње, свѐкрва се ке̂ри, пла̂ћа сви́рце да свѝ вѝде и јȍш ви̂че: Ја̂ свѐкрва ја̂, ја̂…*

кѐцељица ж мала кецеља коју је млада везивала испод венчанице како би се заштитила од урока. – *Нѐки су ка́зали да мла̂да трѐба да ѝма нѐку кѐцељицу ѝспод венчȁнице ради ȕрока. То̂ су нѐка вѐровања. Ве́зала сам и ја̂ нѐку ма̂лу бе̂лу, мȁлецка нѐка бе́ла да се тȍлко не прѝмēти. То̂ је би́ло ради би́ло кȁквог ȕрока.*

кѝтити, -им *несврш.* чинити да неко или нешто лепше изгледа, украшавати. – *То̂ се пȍстаљају стȍлови, јѐде се и пѝје од четвр́тка, кѝте се рȕзмарини;* КѝТИТИ ПЕ̂РЈЕ в. везивати рузмарин. – *Четвр́тком дȍлазе ба̏бе и кȍмшӣнице да се кѝти пе̂рје. То̂ не̂ма пе̂рје нѝгде него вези́вају ȍнај рȕзмарин. То̂ се зȍве кѝћење пе̂рја;* КѝТИТИ СВИ́РЦЕ плаћати музичаре у свадби лепљењем новчаница на чело или задевањем за инструмент музичара са циљем да то буде запажено. – *Свѐкрва је би́ла на̂јвесѐлија, са̏мо се ке́рила и кѝтила сви́рце.*

кѝћење с украшавање. – *Кад вѐзујеш трȍбōјку на рȕзмарине, то̂ се зȍве кѝћење*; КѝЋЕЊЕ ПЕ̂РЈА украшавање рузмарина тробојком. – *То̂ се зȍве кѝћење пе̂рја кад вѐзујеш трȍбōјку на рȕзмарин.*

кљȕча̄р м мушкарац, најчешће рођак или комшија, који у свадби чува јело, пиће и кључ од просторије у којој су храна и пиће смештени. – *Кључа́ри су би́ли глȁ-*

вни, ȍни су прȁтили јел ѝма свѐга дȍста и зȁкључали пȍдрум да се не покра́де штȍ је спрѐмљено.

коли́ца ж плт. направа са једним, два, три или четири точка за превоз терета или кума о повратку из свадбе. – *Кȳма смо гу́рали и на кȍлӣци кȁдгод кад смо га прȁтили, а ȏн је тѐро мȕзику.*

кȍло с народна игра често праћена песмом, у којој учествује више особа држећи се за руке и чинећи круг. – *Ѝшло се у кȍло, ни́је се смѐло да му се прȉблӣжиш, нѐго зȁ рȳке и у кȍло; Прȇ пȍласка на венча́ње свѝ се вȁтамо у кȍло и ѝграмо прѐд кућом; Кад се пȍлази на венча́ње, ȍнда свѝ ѝду у кȍло пред млȇдином кȳћом.*

кȍмшија м онај ко станује, живи у суседству, сусед и најчешће има значајну улогу у свадби јер помаже у свему. – *У пе́так се ѝде ȍпет тȁко блȉжње кȍмшије с тамбура́шима пола́ко се кȳпе.*

комшѝлук м ближе комшије које имају значајну улогу у свадби јер помажу у свему. – *Комшѝлук ȳвēк пȍмāже да се свȁдба дȍбро орга̀низује и око послужѐња и око кȉћēња.*

кȍрито с велика издужена дрвена или метална посуда у којој се кум вукао до куће по повратку из свадбе. – *Ѝма свакоја́ки глу́пости и на вȍловима и у кȍриту ву́ку кȳма, али нȁс су кȳлтȳрно двȁ цр̄на кȍња и жȳта лȁскола.*

кȍтлāнка ж велика посуда у којој се кува у сватовима. – *Кȳварице у свȁдби су би́ле кȍмшӣнице кȍје су би́ле бѐштеловане да спрѐме јѐло у кȍтлāнкама.*

кȍшуља м ДЕВѐРСКА КȍШУЉА платно беле боје које млада везује деверу преко левог рамена и испод десне руке. – *Млȁда је трѐбала да спрѐми девѐрску кȍшуљу; Тȋ си ду́жна да кȳпиш као млȁда, мȍраш да ствȍриш нȍвце да кȳпиш дѐверу ȍну кȍшуљу цȉговану. Тȍ се пȍрȳчи кȍја шнȁјдēрка спѐцијално шȉје. Тȍ се зва́ла девѐрска кȍшуља.* НАКȉНЂȲРЕНА КȍШУЉА деверска кошуља, богато набрана, на жабице, украшена белим свиленим цветићима и плавим тракама, које су шиле специјално обучене кројачице, уп. деверска кошуља. – *Ра̀није је би́ло са̀мо бѐло пла́тно и тȍ вѐжу са стра́не. Али јȁ, пошто сам ȕчила тȁј зȁнāт, ȍнда сам јȁ за мȍг дѐвера и ȏн је ѝмо тȳ накȉнђȳрену кȍшуљу. Тȁ је би́ла бȍгато нȁбрāна, свȁ нашȕшȳрена.*

кра̀вāљ м поклон, дар који сватови доносе и који се свима показује после поноћи на свадби. – *Ȍнда ѝде јѐдан вѐлики послȕжōник или тȁцна штȁ кȍ ѝма, ста̀рији чȍвек прика̀зӣва кра̀вāљ. Пȍпне се на стȍлицу, нѐ на стȍ је срамȍта. Кра̀вāљ је тȍ што су тȋ пȍгачари дȍнēли.*

крȳна ж реквизит црквеног ритуала венчања који свештеник ставља на главу младенцима и који они носе све време венчања. – *Пóпа вам стȁви крȳне и тȍ нȍсиш дȍгод те вѐнчāва, тȍ је мѐсто вѐнца Хрȉстовог што знȁчи да ће и за тѐбе брȁк бȉти жр̄тва ко за Хрȉста.*

кȳм м први сведок на венчању и главни учесник у свадби, некада је то био човек који је крстио младожењу или његов син. – *А кȳм је Бȍг па кȳм. Знȁчи пр̄ви је кȳм, ȏн сѐди у прȍчēљу;* у изр. КѢЦ КȲМЕ узвик по изласку из цркве како би кум бацао унапред припремљен метални новац. – *Кад се ѝзӣђе ѝз цр̄кве, вȋчу дечȕрлија кѢц кȳме и кѢц кȳме ѝзгоре ти кѢса, а кȳм ȍндак бȁца нȍвце, а дѐца се ȍтимају.*

ку́ма ж кумова жена, мајка, кћерка или нека друга женска особа из кумовске фамилије. – *Ку́ма је би́ла ку̂мова жѐна, ал смо ка́зли и за њѐгову ма̏му и сѐстру.*
кумо̀вати, ку̀мујēм *несврш.* бити неком кум на венчању. – *Кад сам ку̏мово, о̏нда са̏м по̀гледам на̀ са̄т и ка̂жем: два̀на̄јст са́ти, спрѐма̄јте, крѐћемо, трѐба да смо та̏мо у то̂ вре́ме.*
ку́мство с узајамни однос међу кумовима који подразумева поштовање и уважавање. – *На̏ше ку́мство је јо̏ш од ста̂рих време́на и у̏вēк смо се лѐпо жи́вили;* СТА̂РО КУ́МСТВО кумство које се у једној породици преноси с једне генерације на другу. – *Ѐво на̏шег ми̏лог ку̂ма, ку̂му се пѐва. Ку̂м се зо̀ве четвр̏тком, ста̂ро ку́мство то̂ се не отка̀зӣва, то̂ не ва̀ља.*
ку̏пити се, -ӣм *несврш.* окупљати се, по позиву, у свадбу. – *У пе́так се у̀де о̀пет та̀ко, бли̂жње ко̀мшије с тамбура́шима, пола́ко се ку̏пе.*

Л

ла̀скола с плт. кола за превоз тежег терета, без страница, са мањим дрвеним точковима и коњском запрегом, на којима се често, уз музику, пратио кум из свадбе. – *Ѝма свакоја́ки глу́пости и на во̀ловима и у ко̀риту ву́ку ку̂ма, али на̂с су ку̏лтӯрно два̂ цр̂на ко̀ња и жу̂та ла̀скола Ђо́ка Па̀лчика из По̀дбаре, то̂ је Тѐфарин бра̏т, о̏нда је о̂н у̀мо ја̂ко ди̂вна два̂ ко̀ња и та̂ жу̂та ла̀скола.*
лу́пати, лу̂пам *несврш.* разбијати, ломити, најчешће чаше, при свадбеном весељу. – *А ку̂м да́је до̀ручак у̏јтру, то̂ је би̏о о̏бичај и би́ли смо у по́дне, кад смо о̀бавили венча́ње, код ку̂ма на ви́но. О̏нда на́мерно лу́пају свѐ и ча̏ше и фла̀ше.*

М

ма̀рамица ж мањи четвртасти комад тканине који је младожења стављао као украс у горњи џеп на сакоу, уп. џепница. – *Младо̀жења је у̀мо ма̀рамицу за у̏крӣс на вѐнчӣном оде́лу.*
матри̏јӣл м тканина, најчешће памучна или вунена, која се употребљавала као дар у свадби. – *А̏ко је ба̏ба, је́трва, за̏ова, о̏нда се окомота́вало, ха̀љине су ку̏повали и о̏нда о̏бавију и мла̂ду и младо̀жењу и то̂ им је да̂р. То̂ су матрија́ли. О̏нда у̀ду о̀коло со̀тим матрија́лима.*
мла̂да ж 1. девојка на дан свог венчања. – *Мла̂да у̀де са дѐвером, о̂н њу̂ во̏ди, ђувѐгија у̀де с њѐговом ро̏дбином;* 2. девојка која ступа у брак. – *На̀шо је мла̂ду са Са̀лӣјке, Пашћа́нова, жѐниће је у̏ јесен.* ЛА̂ЖНА МЛА̂ДА женска или прерушена мушка особа која се на дан венчања изводи пред девера у замену за праву невесту. – *Пр̏во се извѐде ла̂жна мла̂да пред дѐвера. Сви̏ се смѐју. То̂ нѐког обу́ку ко мла̂ду, умо̀тају га у за̂весу ка̀кву ста̂ру, нарумѐне и извѐду;* НО̀ВА МЛА̂ДА недавно удата жена; жена прве године у браку. – *Кад се у̀да дѐвōјка, ка̂жу но̀ва мла̂да; О̀бӯко се ко̏ но̀ва мла̂да да сви̏ гле́де у њѐга.*
мла̏дēнци м пл. назив за младу и младожењу на свадби. – *Мла̏дēнци су сѐдили за ма̀ло у̀здвојеним сто̀лом под ша̂тром.*
мла̂дин, -а, -о који припада млади. – *Мла̂дин бра̏т про̀дāје мла̂ду.*

младо̀жења м момак који се жени, ђувегија. – *Мѝлан је би̏о ја̂ко ле̂п младо̀жења, ле̏пши од мла̂де.*
му̂ж м супруг. – *Мо̂ј Мо̀мчило је на̏вēк би̏о до̏бар му̂ж, ја̂ко вре́дан, ни̏кад гла̂са ни́је ди̏го на мѐне и ја̂ сам га по̏штовала.*
му̀зика ж група свирача, тамбураша, банда која свира у свадби. – *Му̀зика, чу̀тура, фија̀кер о̀бавезно и о̀нда кад и̏мам ка̀кву ба́ку у ко̀јој тре̏ћој, чѐтвр̄тој у̀лици њо̂ј нѐ мо̄ра ѝћи чу̀тура, њо̂ј мо̀же ѝћи и ја̏бука.*

Н

на бе́ло прил. наискап испијати алкохолно пиће у свадби, у част некога или нечега. – *Кад су сва̏тови, па кад ве̏ћ о̀дмакну, пи̏је се на бе́ло, до дна̏.*
на̀газити, -им *свр.* стати на ногу, очепити супружника у цркви у току венчања како би се симболично показало ко ће бити газда у кући, начепити, очепити. – *У̀ цр̄кви кад по́па вѐнча̄ва, кад о̀бр̄ђете три́пут око олта́ра, по̀жӯриш да на̀газиш ђувѐгију пре̂ нѐг о̂н те̏бе јер ка̂жу да ћеш о̀ндак би̏ти га̀зда у ку̀ћи.*
нагодити се, на̀годӣм се договорити се са младином родбином у вези са износом новца након чије исплате изводе младу пред младожењину родбину. – *Кад се на̀годе мла̂дини и ђувѐгијини за ко̀лко да се про̀да мла̂да, тѐк о̀нда се извѐде мла̂да пред ђувѐгију и дѐвер је во̀ди до цр̄кве.*
на̀здравити, -им *свр.* пожелети коме шта добро (здравље, успех, срећу) испијајући при томе пиће. – *Ку̂м на̀здрави мла̏дēнцима по̏сле и ка̂же им ко̀ју ре̂ч, а мо̀гу и дру̀ги од родбѝне да на̀здраве.*
на́кољче с мушко дете које дају млади у руке када дође кући с венчања које она три пута подиже увис како би себи обезбедила мушко потомство. – *У на̀рӯчје кад се о̀бави венча́ње, то̂ ти ка̀о ба̂це јѐдно де́те. То̂ је де́те ко̀је тре̏ба да јѐдног да̂на ти̂ и̏маш дѐце, то̂ је на́кољче.*
на̀кресати се, на̀крешем *свр.* напити се. – *На̀кресо се ја̏ш пре̂ венча́ња.*
напи́јати, на̀пӣјам *несврш.* дизати чашу у чије здравље, изражавати најлепше жеље; млади се напијало након поноћи. – *О̀нда кад про̂ђе по́ноћ, о̀нда се на̀пӣја мла̂ди. А̏јде да на̏пијемо за мла̂ду.*
на̀пити се, на̏пијем *свр.* постати пијан, опити се, накресати се. – *Че̂сто је би́ло да се на̏пију у свато̀ви, мло̀ги ни́су зна̏ли да ста̏ну, свѐ и нѐ мош о̀терати ку̀ћи по̀сле.*
наређи́вати, нарѐђӣвам *несврш.* давати наредбе музичарима које песме да певају (обично се то очекивало од кума), заповедати. – *Ку̂м је мо́ро да зна̂ да нарѐђӣва му̀зици. И да и̏ма да пла̂ти.*
наче́пити, на̀чēпим *свр.* нагазити. – *Ако на̀чēпиш мла̂ду у̀ цр̄кви, га̀зда си у̀ кући.*
нѐдеља ж нерадни дан у седмици на који су се у прошлости приређивале свадбе. – *Нѐдељом се са̀мо венча́вало у̀ цр̄кви, нѐ ко са̀д су̀ботом.*
но̂ћ ж део дана након заласка сунца време весеља на свадби. – *Весѐлили смо се це́лу но̂ћ у свато̀ви.*

О

ȍбалија ж ткани ћилим који свекрва дарује старом свату. – *Свѐкрва је дари́вала ста̂ром сва̏ту ȍбалију, то̂ је ћѝлим тка̂ни што му ȍна ве̂же преко ра̏мена. По тȍме се о̂н позна́во.*

ȍдбећи ȍдбегнем *сврш.* отићи у кућу будућег мужа, удати се без сагласности родитеља. – *Посу́мњају да је ȍдбегла кад вѝде да је не̂ма дȕго са сока́ка.*

оде́ло с панталоне и сако. – *Стрȍго бе̂ла кȍшуља, мȍж да про̂ђе тѐгет оде́ло, са̀мо да је та́мно.* ВѢНЧАНО ОДЕ́ЛО *И мушка́рци су др̏жа̄ли оде́ло це́лог ве̂ка и ка̂жу, нѐкад се скȕпимо после трѝјест гȍдӣна на нѐком сла̂вљу па ка̂жу вѝд ȍвај јȍш ни́је вѐнча̄но оде́ло проме́но.*

ожѐнити, ȍженим *сврш.* 1. наћи коме жену, учинити што је потребно да мушкарац уђе у брак. – *Њѐга су ожѐнили из Сре́ма јер је ѝмо сто̂ ка̀де.* 2. узети за жену. – *Љуба̀висо је са̀ њо̄м јȍш док је ни́је ожѐнио.*

ожѐнити се, ȍженим се *сврш.* својом вољом ступити у брак с неком женском особом. – *Њѐгови рȍдитељи ни́су вȍлели што се о̂н ожѐнио сȍтом, а о̂н је бȕо бȍгат, а ȍни су би́ли она̀ко срѐдње; Ка̂жу та̂ј се ожѐнио из ѝнтереса, зна̂чи ни́је му ва́жно ка̀ква је мла̂да.*

ȍкитити, -им *сврш.* украсити цвећем или зеленилом или и пешкирима кола, капију и др. – *Дѐво̄јке, мла̂дине сѐстре и друга̀рице ȍките ка̀пију да се зна̂ из кȍје је кȕће мла̂да; Дѐво̄јке што се јȍш ни́су ȕда̄ле ȍките кȍла та̀ко што ве̂жу пѐшкӣр за кȍла.* ȍКИТИТИ МЛА̂ДУ даривати младу дукатима и златним накитом од стране најближе родбине након венчања. – *И ȍнда се ȍни прѝпреме свѐ јѐла и ȍнда јѐдан ȕја̄к да́је два̂ дȕката, дѐда да̂ дѐсет дȕка̄та, та̏ко да мла̂ду ȍките.* ȍКИТИТИ СВА̏ТОВЕ закачити рузмарин сваком учеснику свадбе, који он симболично плаћа за срећу младенаца. – *Сва̏тове ȍкитиш рȕзмарином, а ȍни ти да̏ју но̂вце за срѐћу мла̂де и младȍжење.*

ȍкомотавати, -ам *несврш.* обмотавати младенце материјалима у цркви - *Ако је ба̏ба, је́трва, за̏ова, ȍнда се окомота́вало, ха̏љине су кȕповали и ȍнда ȍбавију и мла̂ду и младȍжењу и то̂ им је да̂р.*

ȍлта̄р м најважнији, ограђени део цркве испред којег стоје младенци са кумом и старим сватом пред почетак венчања. – *Дѐвер те увѐде ȕ цр̄кву, цѐлӣваш ѝкону, по́па те ȍка̄ди и ста̏неш пред ȍлта̄р.*

ȍправити се, -им се *сврш.* обући се свечано у свадбу. – *Дѐво̄јке кад се ȍправе и кад кре̂ну ȕ коло, свѐ се бе̂чиду кȍ ждрѐбице, бȍжем прȍсти!*

очѐна̄ш м основна хришћанска молитва која се чита на венчању, али и пре вечере на свадби. – *Очѐна̄ш се ȍбавезно чѝто пре̂ вѐчере, свѝ ȕстану и јѐдан ȍбично чѝта, ȍбично свѐкар.*

оче́пити, ȍчēпим *сврш.* в. нагазити. *Ȕ цр̄кви жу́ри да ȍчēпиш ђувѐгију пре̂ нѐг о̂н тѐбе да бȕдеш га̏зда ȕ кући.*

П

па̀прика ж украс од суве црвене паприке по којем се препознаје свекар у свадби. – *Свѐкрови су свѝ ѝмали пѐрушке о ћу́рка ил од пе́тла, бе̂ла пѐрушка од ћура́на са па̀прикама.*

па̀пуче ж пл. обично папуче од црвене коже украшене гомбом (поклањао их је свекар млади након венчања пред поноћно пресвлачење у хаљину, а поклањале су се и као награда особи која је посредовала упознавању младих). – *И ȍнда ти̂ по̀гачари тра̂же да се мла̂да пресву́че у рѐдōвну, но̀ву ха̀љину, ле́пу ха̀љину и па̀пуче свѐкар да јој ку̂пи нȍве, цр̀вене на го̂мбу*; *Провода̀џији да̂ш пȍсле цр̀вене па̀пуче на пȍклōн.*

пêрје с део мираза у виду постељине и перјаних јастука. – *Мѝра̄з је бѝо да донѐсе крѐвет и крѐвете, пêрје и цѐо на̏мештај за спа̀ваћу сȍбу.*

по̀вōрка ж скуп људи који иду на венчање поређаних у колону по двоје или троје. – *Пу̏но двȍрӣште свêта и о̀ни ка̂жу ѐво по̀гачари нȍсе мѝра̄з, то̂ се ски̂да, а за̀ њима ѝде по̀вōрка од два́десет тѐтака и ȕја̄ка и бра̏ће и сеста́ра и нȍсе то̂рте; Сва̀дбена по̀вōрка је ѝшла пѐшке по̀ улици од мла̂дине ку̏ће до цр̂кве.*

по̀гача ж колач од растезаног теста, ораха и шећера, који меси девојчина мајка и шаље као дар са погачарима – *По̀гачу ме̂си мла̂дина ма̏ти. Ту̂ по̀гачу пȍсле ѝзносе да про́бају свѝ гȍсти. Бу̏де ле́па с о̀рајима; Нѐко је ка́зо и ма̏мина по̀гача јер ма̏тēр ме̂си ту̂ по̀гачу што је нȍсе по̀гачари и ло̀миш је пȍсле с младо̀жењом.* ЛО̀МИТИ ПО̀ГАЧУ половити, делити погачу откидањем, од стране младенаца, с тим да онај који откине већи део, према обичају, постаје газда у кући. – *Кад мла̏дēнци стѝгну с венча́ња, ло̀ми се по̀гача ма̏мина пред сви́ма. Кȍ о̀ткине вѐћи дѐо, бу̏де га̏зда у̀ кући.*

по̀гачар м младина родбина која долази на свадбено весеље увече доносећи са собом погачу коју је умесила младина мајка. – *Њи̂ зо̀ве њêна ма̏ма, њêну бра̏ћу и сѐстре, ȕја̄ке и тѐтке, о̀ни ми до̀лазе као по̀гачари.*

по̀годба ж погађање, ценкање у вези са износом новца који девер симболично исплаћује младином брату за младу. – *На̀ вра̄ти се по̀га̄ђа дѐвер са мла̂диним бра̏том и њêном рȍдбином за кȍлко да је про̀дају. То̂ се зо̀ве по̀годба.*

подвики́вати, подвѝкӣвам *несврш.* повишеним гласом изражавати задовољство и весеље у свадби. – *И ȍнда вѐћ ба̏бе пѐвају свато́вац и свѐкрва подвѝкӣва и тво̀ја за̏ова подвѝкӣва.*

пози́вати, по̀зӣвам *несврш.* ићи од куће до куће будућих гостију у свадби, најчешће у пратњи музике и са чутуром, са молбом да се дође на свадбено весеље. уп. купити сватове. – *Пози́вали смо цѐо да̂н гȍсте ȕ сватове, по̀падали смо с но́гу док смо свѐ обѝшли.*

пȍклōн м дар који сваки учесник доноси у свадбу. – *За пȍклōн се но̀сило сва̏шта, по три̂-чѐтир сѐрвиза, ђу̀веч, ма̀шина за о̀расе и свѐ та̀ко.*

послуже́ње с оно што се да госту да поједе и попије у току свадбе. – *Послуже́ње за гȍсте је би́ло ра̂зно. И сла́но и сла̏тко и свѐга да се пȍпије.*

послу̀жōник м тацна на коју се симболично оставља новац за срећу младенаца док се чита и шаљиво приказују донети поклони. – *Ȍнда ѝде јѐдан вѐлики послу̀жōник или та̀цна шта̏ ко̂ ѝма, ста̀рији чо̀век прика̀зӣва кра̀ва̄љ.*

пра̏г м греда од дрвета која лежи с доње стране улазних врата преко које свекар преноси младу након венчања када први пут улази у свој нови дом. – *Пѝринач се ба̏цо ка до̂ђе мла̂да ку̏ћи, ȍнда је би́ло са̀мо кȍцке шѐћера и мла̂ди у у́ста и младо̀жењи и ȍнда свѐкар прѐба̄ци сна̀ву преко пра̀га.*

прâсе прȁсета с печено младо свињче које се послуживало на свадби и које је кум често доносио, уз поклон. – *Кȳм је донȍсио прâсе уз пȍклōн ȳ сватове.*

прȁтити, -им *несврш.* ићи с ким део пута или до куће; кум се пратио уз музику и поштовање свих његових захтева, а погачари до улице. – *Кад прȁтимо кȳма кȳћи кад зàврши се свȁдба, ȍнда кàкав је кȏ домàћин. Ȉма свакоја́ки глу́пости, и на вȍловима и у кȍриту ву́ку кȳма; Кад ȍдлазе пȍгачари после по́ноћи, прȁтимо и уз мȳзику, а мȋ се и дȁље весели́мо.*

пресвла́чити се, прѐсвлāчим се *несврш.* скинути, свући венчаницу и обући хаљину што је чинила млада након поноћи. – *Млâда се прѐсвлāчи нȁкон по́ноћи, ђувѐгија нѐ.*

при́вез м комад платна које је доносила свекрва или кум и којим свештеник младенцима везује руке у цркви, што је симболично представљало знак њиховог сједињења у будућем брачном животу. – *Тȏ бȇло пла́тно што по́па вȇже ру̑ке с њи́ме млâди и младȍжењи зва́ло се при́вез.*

приказ́ивати, прикàзȳјем *несврш.* показивати што (поклоне, краваљ). – *Ȍнда ȉде јѐдан вѐлики послȳжōник или тàцна штȁ кȏ ȉма, стàрији чȍвек прикàзīва крàвāљ. Пȍпне се на стȍлицу, нѐ на стȏ је срамȍта. Крàвāљ је тȏ што су тȋ пȍгачари дȍнēли. Мија́товић ти је дȍно фрȉжидер и сȁд кȍ од двѐста љу́ди знâ да је ȏн тȏ дȍно, нѐго ће ȍвај тȏ да прȉкāже. Кȍ ће приказ́ивати крàвāљ – кȍ знâ нâјвȉше о тѐби и мѐни.*

приказ́ивāч м мушка особа која шаљиво и духовито коментарише поклоне донете у свадбу. – *Приказȉвāч је тѐо да пѐцне ȍног кȍ је дȍно пȍклōн и да ȉспрīча нѐшто из прȍшлости шàљиво о тȏј по́родици, ал ни́је тѐо да ȳврēди.*

прȉхваћати, **-**ам *несврш.* дочекивати младу у кући у коју се удала што чини свекар. – *И ȍнда тȋ ȳлазиш у кȳћу, свѐкар те прȉхваћа из фијàкера, с ȉљадама прȁви стàзу и ȍбавезно бȇло пла́тно да нѐ газиш зѐмљу.*

прода́вати, прȍдāјем *несврш.* уступати младу младожењиној родбини за симболичну суму новца. – *Нà врāти се пȍгāђа дѐвер са млâдиним брȁтом и њȇном рȍдбином за кȍлко да је прȍдају.*

прȍчēље с почасно место за столом у свадби где обично седи кум. – *Кад се ȳвече дȏђе кȳћи, ȍнда ȍна сѐди у прȍчēљу с кȳмовима, тȋ се лȳмпује, пȉје.*

пȳкēт пуке́та м свежањ цвећа који млада носи на венчању, букет. – *Млâда је нȍсила пȳкēт на венча́њу, ал се ни́је бȁцо ко дàнас.*

Р

рàкија ж 1. жестоко алкохолно домаће пиће које се највише пило на свадби, ракијом у чутури позивало се на свадбу. – *Рàкија се пȳно пи́ла у сватȍви и дȑжала се у фрȁклићу.* 2. весеље које се прави у момковој кући кад доведе одбеглу девојку. – *Рàкија се прȁвила кад мȍмак довѐде млâду, па сутрàдāн, дȏђу гȍсти на чâст.*

рѐдуша ж жена која је задужена за припремање хране у свадби, често комшиница. – *Ме́сило се свѐ нȁвелико за свȁтове. Тȏ нȉс мȍго сâм, мо́рос ȉмат кàке рѐдуше.*

реза́нци резàнāцā м ген. пл. танко развијено тесто изрезано на танке траке које млада није јела на дан венчања да јој, према народном веровању, деца не буду балава. – *Ка́зали су да мла̂да нѐ сме јѐсти резàнāцā у сȳпи ил кàкви дрȳги да јој дѐца нѐ буду ба̏лава.*

родбѝна ж сва лица у која се налазе у међусобном сродству, рођаци, сродници. – *Мла̂да ѝде са дѐвером, ôн њȳ вѐди, ђувѐгија ѝде с њѐговом родбѝном.*

рȳзмарӣн м зимзелена, украсна биљка чијим се гранчицама украшавао сваки гост позван у свадбу. – *Рȳзмарӣн се мѐћо на оде́ло, ка̏чио се чѝодом, а за њѐга се вези́вала трѐбōјка. Кад ти мѐту рȳзмарӣн ти̂ мѐтеш ма̏л нѐвāца тѝма што кѝте; Тô нѐма пѐрје нѝгде нѐго вези́вају ѐнај рȳзмарӣн.*

рукàвице ж пл. свечани заштитници за руке које су понекад носили млада и младожења на дан венчања. – *Без рукàвӣца мла̂да ни́је би́ла пра̂ва; Мла̂де су нѐсиле бѐле рукàвице, бѐз њӣ по́па ни́је тѐо да при̂ми ма̏лте нѐ, тô су ски́дале са̏м ка трѐба бȳрму да ста̏ви.*

ру́чак ру́чка м свечани обед након венчања, најчешће у дому младиних родитеља. – *Ру́чак је бѝо чѐсто код мла̂де пошто се ба̏ш око по́дне дѐлазило по мла̂ду; Свàдбени је ру́чак бѝо кад се дôђе с венча́ња; Сватѐвски ру́чак је бѝо код мла̂де, нѐкад и прê венча́ња, ако мла̂да ни́је са Са̏лāјке.*

С

сва̏дба ж прослава приликом склапања брака. – *Ѐбично пѐгачāра бȳде, кад је на̏јвѐћа гàздачка сва̏дба, тридесе́так; Кад је у сватѐви би́ло ма̏ње љȳди, ѐма су ка́зли сирѐтӣњска сва̏дба.*

сва̏т м гост у сватовима. СТÂРИ СВÄТ младожењин ујак који на венчању има функцију другог сведока; до венчања предводи сватове, одмах после кума ужива највише поштовање. – *Ста̂ри сва̏т ѐбично бȳде зѐт. Ако твôј мȳж ѝма сѐстру, ѐнда ѐна и њê мȳж бȳду.*

свато́вац, -вца м свадбена песма уз чије се певање и свирање игра коло на крају свадбе. – *Кад се дѐвōјка вѐди, ѐдлази се нàко као ти̂, ѐнда се пѐва свато́вац. Тô је ја̂ко дȳгачко и пѐва се:* ♫ *Лѐпу Ма̏ју извѐдоше, свѝ је рê̂дом изљȳбише, а ја̂ ни́сам бѝо тȳ̂, да пѐдвӣкнем: ѝју, јȳ.*

сва̏тови пл. 1. сви учесници свадбеног весеља. – *Пѐгачари ѐбично ѐду ȳ̂јтру ради култȳ́ре, ѐви на̏ши сва̏тови ѐстану ѐнда, са̏м сна̂јка да̂ј, донѐси, да се ѐна што вѝше ѝмори;* 2. свадбено весеље. – *Би́ла сам кѐд њē у сватѐви и ја̂ко је би́ло вѐсело; Кола́чима си слȳжио и комшѝлук пред кȳћом што дôђе да глѐда сва̏тове;* КȲПИТИ СВÄТОВЕ позивати сватове. – *Зна̂чи кад иде́мо да кȳпимо, ја̂ се ожѐнио и мôрам у њê̂но сѐло да зѐвем, тô су пѐгачари;* ПРÄВИТИ СВÄТОВЕ организовати весеље поводом венчања младенаца. – *Пра̏вили смо сва̏тове под ша̂тром, на̏вēк нѐдељом.*

сватѐвски, -а, -о који се односи на сватове. – *Пра̏вили смо сватѐвски ру́чак за свē гѐсте.*

сватѐвски прил. на сватовски начин, весело. – *Сви́рали су онàко сватѐвски.*

свѐкар свѐкра м мужевљев отац. – *Кѐ год је ѝмо си̂на за жѐнидбу, ѐбавезно је мо́ро ѝмат бȳ̂ркове, пра̂ви Вѐјвођан, јер ѐнда ôн ли̂чи на јѐдног ѐзбиљног свѐкра.*

свѐкрва ж мужевљева мати. – *Свѐкрва кад се вѐсели свѐ вӣче: Јâ свѐкрва, јâ, јâ, па свѐ ци́чи.*
све́ћа ж шипка ваљкастог облика од воска, лоја, парафина с провученим фитиљем кроз средину, обавезни реквизит за венчање који у цркви држе младенци, а касније их предају куму и старом свату. – *Кӯмови трѐба све́ће да спрѐме.*
сви́рац сви́рца м музичар који свира у свадби, најчешће гајдаш, тамбураш или хармоникаш. – *Сви́рци су свȁшта сви́рали, а мӣ смо нâјвӣше вòлели тê нȁше тамбỳрāшке пѐсме.*
сòкāк м мања улица. – *Кàдгод су свȁтови сока́ком ѝшли свѐ до цр̄кве.*
со́нице ж плт. кола без точкова са две шипке које клизе по снегу, на којима се пратио кум из свадбе. – *Кад прȁтимо кӯма кӯћи, кад зàвр̄ши се свàдба, ȍнда кàкав је кô домàћин. Ако нêма кòња, ỳвати се мàгарац у со́нице па кӯм сѐдне.*
стòлица ж део кућног намештаја који се понекад употребљавао на крају свадбе када се кум враћао кући са посебним захтевом да се враћа уз музику и ходајући по столицама. – *Нѐкад је кӯм захте́во да се врȁћа на стòлицама са мỳзиком. Ȍнда наре́ђају стòлице јѐдну до дрӯге и ôн ѝде по њӣма и нарỳчӣва пѐсме.*
сỳбота ж шести дан у недељи када су се вршиле последње припреме пред свадбу која се организовала недељом. – *Кад свѐ пòкупиш ȍнда тê кòмшије зȁдње òстају за пе́так и ѝдеш ȍколо свѐ зòвеш с чỳтуром и ȍнда у сỳботу дòлазе да пòмāжу да се дӣже шâтра.*

Т

тȁзбина ж женин род, женина девојачка породица (за њеног мужа), односно тастова породица (за зета те породице). – *Òткако се ỳдāла нѐјду бȁш чêсто у тȁзбину па њêнима бȁш и ни́је прȁво.*
тàмбура ж музички жичани инструмент који се најчешће свирао у војвођанским свадбама. – *Нêма прâве свȁдбе без тàмбуре.*
тамбỳрāш м свирач на тамбури, најчешћи музичар у војвођанским свадбама. – *А тâј гȁзда ако је дȍбар, ôн и дòчека са тамбура́шима ил армòником.*
тôрта ж врста финог колача са филом, округлог или четвртастог облика, који су званице обавезно доносиле у свадбу. – *Ȍнда млâда кад прôђе по́ноћ, тӣ кòји су кòд њē дòшли у гȍсте, брȁћа, сѐстре, ỳјāци, тѐтке, òни су свӣ дòнēли по тôрту.*
три́пут прил. поновити неку радњу три пута; у свадбеном ритуалу има симболично значење (толико пута позвани у сватове отпија из чутуре; млада подиже накољче; младенци посипају житом након изласка из цркве и др.). – *Кад те нѐко зòве у свȁтове и дôђе са чỳтуром, ȍнда три́пут пòтēгнеш и ȍтпијеш рàкије; На́кољче се пòдиже три́пут кад се ѝзāђе ѝз цр̄кве; Нѐкад су се млȁдēнци пòсипали жӣтом три́пут; Млâда и младòжења ѝду за свѐштеником и обѝлāзе три́пут око стòла.*
тру́ба ж велики свитак, ролна из које се развијало бело платно по којем је млада улазила у нови дом. – *Тру́ба се кӯпи и тô млâда кад ѝде из фијàкера ỳпрāво са ỳлице, ỳпрāво до сȍбе, бêло пла́тно, тру́ба мôра бӣти код бȁбе, код свѐкрве, кâже òво је за млâду.*

У

ỳзēти се уз. повр. ступити у брак, склопити брак, венчати се. – *Ȍнда смо се догова́рали ма̏ло ја̂ и ȍна ка̏ ћемо се ỳзēти.*

ỳдадба ж в. удаја. – *Ње̂ни су ми̏слили да ће спре́чити ỳдадбу за Ђу́ру, ал ни́су ỳспели.*

ỳдаја ж ступање женске особе у брак, удадба. – *Кад про̂ђе пѐтнājста, ве̏ћ је трѐбало ми̏слити о ỳдаји.*

ỳдати се, ỳдāм се *врш.* својом вољом ступити у брак (односи се на женску особу). – *Ни́је би̏о ȍбичај да се ỳдаш за ста̀ријег, а ни́су ни ро̀дитељи во̀лели, нѐго је ȍна ви̏дла Ђу́ру на нѐким свеча́рима и ȏн је обрла́тио, во̀ло да по̏пије, мло̏го при́чо; Ȍнда кад се скỳпи па̂ра, ако се ле̂по ỳдājеш, зна̂чи ле̂по се мла̂да ỳдāје, ȍнда до̀лазе пр̏во ро̀дитељи Бо̀шкови по тѐбе да те дари́вају и ȏн ти до̀носи.*

Ф

фија̀кер м свечана коњска запрега на четири точка на којој су се обично возили младенци на венчање и са венчања. – *Ȍнда до̀лазе по̏ново и до̀воде ђувѐгију и ȍнда до̀лазе ро̏ђāци пе̂т-ше̂ст њу̂, два̂ фија̀кера, јѐдан фија̀кер, ко̀лко је ко̂ ѝмуђан; Па̀рāдни фија̀кер је би̏о на̂јлѐпши и на њѐму су ѝшли мла̂да и младо̀жења на венча́ње ако је ко̂ ба̏ш бо̀гат.*

Х

ха̀љина ж женска одећа из једног дела. – *И ȍнда ту̂ по̀гачари тра̂же да се мла̂да пресву́че у рѐдōвну, но̀ву ха̀љину, ле́пу ха̀љину и па̀пуче; Свѐкрва ȉсто да̀рīва и ро̀ђаке нѐке, тѐтке и та̏ко те̂ да̏ју за ха̀љине, не мло̏го.*

хармо̀ника ж в. армоника.

хармонѝкāш м в. армоникаш. – *У про̀сидбу ȍбавезно се јѐдан хармонѝкāш во̀зио.*

Ц

цвет м украс од свиле и сл. – *Младо̀жења је но̀сио на̂јви̏ше бе̂ли цве̂т на вѐнчāном оде́лу.*

цели́вати, -ам *несврш.* љубити икону након уласка у цркву и након завршеног чина венчања. – *Дѐвер те увѐде ỳ цр̄кву, цѐлīваш ѝкону, по́па те о̀кāди и ста̏неш пред о̀лтāр.*

цѝпела ж обућа, најчешће беле боје, коју је девер куповао млади и где јој је стављао симболичну суму новца приликом обувања. – *Тво̀ји су по̀гачари, о̀ни до̂ђу као го̏сти, о̀ни да̏ју ми̏рāз, а тѐби је дѐвер ду́жан да ку̂пи цѝпеле по тво̂м ѝзбору.*

Ч

чести́тање с поздрављање кога поводом венчања уз жеље за срећу у предстојећем брачном животу. – *По̏сле ѝзласка из цр̂кве ѝде чести́тāње.*

чести́тати, -ам *врш. и несврш.* поздрављати (поздравити) младенце и њихову родбину и (за)желети им срећу. – *Вѐо ѝде ȍбавезно, ни́је се то̂ ски́дало, са̀мо се ру́ком чѐстīта.*

четвр̏так м четврти дан у недељи у којем се по обичају чине неке радње и обреди. – *Четвр̏тком до̀лазе ба̏бе и ко̀мшӣнице да се ки̏ти пе̑рје; Ку̑ма смо зва̀ли четвр̏тком у̀ сватове, а до̀стале пе̏тком.*
чу̀тура ж резбарена дрвена флаша у којој се носила ракија како би се њоме наздравило приликом позивања у свадбу. – *Му̀зика, чу̀тура, фија̀кер до̀бавезно и до̀нда кад и̏мам ка̀кву ба̀ку у трѐћој, чѐтвр̄тој у̀лици њо̑ј нѐ мо̄ра ѝћи чу̀тура, њо̑ј мо̀же и с ја̏букама.*

Ц

цѐпница ж в. марамица. – *Ко̀ји го̀д је би̏о до̀теран младо̀жења ѝмо је за̀денуту цѐпницу бе̑лу у цѐп од одѐла.*

Ш

ша̑тра ж већи заклон од платна, шатор, предвиђен за већу групу људи, под којим се одиграва свадбено весеље. – *У су̀боту до̀лазе да по̀ма̄жу да се ди̏же ша̑тра.*
шѐшӣр м покривало за главу од сукна са ободом које су мушкарци носили у свадби и другим свечаним приликама. – *Без шеши̏ра ни̏ко ни̏је ѝшо у сва̏дбу. Младо̀жења ѝде голо̀глав та̑ј да̑н, али шѐшӣр му је при ру̀ци. Ако се̏да на фија̀кер, о̑н га мѐте.*
шла̀јер м комад танке прозрачне тканине који невеста носи преко лица или преко главе и низ плећа на дан венчања. – *Мла̑да је ѝмала шла̀јер на гла̀ви и та̑ј шла̀јер је но̀сила и скро̑з у̀ цр̄кву, то̑ је би̏ло покривѐно ли̏це.*
шла̀јпик м новчаник. – *Ѝзвадиш шла̀јпик па ки̏тиш сви̏рце да сви̏ ви̏де.*
шлѐп м скут на венчаници који се вуче по поду. – *Шлѐп но̏се девдо̀чице ма̑ле ил те̑ кумо̀вске ѐнге што се зо̀ву.*
шо̏р м улица. – *Шо̀ром сви̏ пола̀ко ѝду на венча̀ње, а комшѝлук глѐди.*
шпри̏цер м бело вино помешано са содом, често служено у свадбеним весељима. – *Пи̏ли смо шпрѝцере на̀ литре уз тамбура̀ше.*

Maja Stokin

NUPTIAL TERMINOLOGY IN OLD NOVI SAD

Summary

This paper has presented part of the collected nuptial terminology in old Novi Sad. The corpus for this paper is made up of authentic statements by eleven informants from a rustic/horticultural part of town. The glossary contains over 200 entries, of which about 150 single-part and about 50 multi-part lexical units.

The majority of the recorded lexemes in this paper are of Slavic origin (*mladoženja, mlada, mladenci, svekar, svekrva, dever, kum, stari svat, celivati, blagoslov, blagosloviti*). This is particularly true of lexis related to the wedding ceremony and customs (*svadba, svatovi, svatovski, svat, venčanje, venčavati se*) and of lex-

emes from the domain of material culture (*venčanica, nakoljče, privez*). Words from the general lexical fund which name the realia or the activities in the wedding ceremony have also been added to the glossary (*bez, dar, darivan, darivati, živiti, ženiti, rakija* ...). The most numerous of all the non-Slavic lexemes are Turkicisms (*avlija, bez, đuvegija, obalija, rakija, šatra, komšija, komšiluk*), Germanicisms (*ajncug, beštelovan, beštelovati, špricer, šlajer, šlep, šlajpik*), Romanicisms (*ruzmarin*, *fijaker*, *modistkinja*, *buket*/*puket*) and Hungaricisms (*begeš*, *paprika*, *gazdački*, *buđelar*).

This paper has presented part of the terminology related to the traditional wedding ceremony from old Novi Sad. The aim was to present this register and thus preserve it from being lost, so a more detailed analysis of the lexis from the aspect of the words' origin, their dialectal, phonological and morphological features was not performed in this case.

Key words: nuptial terminology, dialectal lexis.

UDK 811.163.41`276.2(497.113 Novi Sad
Оригинални научни рад

Зорица Кнежевић
knezeviczorica2003@yahoo.co.uk

ЖАРГОНИЗМИ У ГОВОРУ НОВОСАДСКИХ УЧЕНИКА

Сажетак. На основу анкетирања ученика основне школе и гимназије прикупљени су подаци о томе које жаргонизме са архисемом ‘човек’ они употребљавају и у којим комуникативним условима. Добијен регистар жаргонизама проверен је у речницима жаргона.

Кључне речи: жаргонизми, жаргон, стандардни језик.

1. Предмет и задаци истраживања

У овом истраживању пошли смо од претпоставке да ученици основне и средње школе користе жаргонизме. Издвојене су лексеме са архисемом ‘човек’, а диференцијалне семе су физичка особина, психосоцијална особина, социјална улога и статус, старост. Само неколико жаргонизама односи се на конкретне предмете које ученици користе и на њихово слободно време. Интересовало нас је колико се њихов жаргон разликује од оног жаргона који је забележен у речницима објављеним до сада, да ли постоји слој жаргонизама који опстаје упркос времену, припадности друштвеној групи и месту живљења. Желели смо да сазнамо и то да ли се ученици у формалним ситуацијама користе лексемама из општег лексичког фонда или их замењују жаргонизмима.

2. Методе и корпус истраживања

Припремљен је упитник који су попунили ученици осмог разреда новосадске школе „Жарко Зрењанин” и ученици прве, треће и четврте године Карловачке гимназије.[1] Скоро сви испитаници су рођени у Новом Саду. Испитано је седамдесет пет ученика основне школе и тридесет гимназијалаца. Упитник се састоји из четири дела.

[1] Захваљујемо се Гаври Дражићу који је организовао анкетирање ученика Карловачке гимназије и Јасмини Дражић на обради добијених података.

У првом и другом делу анкете проверавана је употреба жаргонизама с обзиром на учеснике у комуникацији – старији / вршњаци.

У првом делу питање је гласило: *Коју би реч уместо ове употребио/ употребила у разговору са родитељима, наставницима* и сл. У овој групи, формираној на основу речника жаргона и других извора, налазили су се следећи жаргонизми:

риба, болид, фрајер, буџа, њушка, лик, клинац, пљуга, липицанер, фрка, гајба, ђуска, макина, кулер, мачо, акреп, муватор, сировина, давеж, ђубре, шљокаџија, лопата, уцур, прелетач

Други део упитника садржи једноставну семантичку дефиницију, а од ученика је тражено да одговоре на следеће питање: *Како би назвао/ назвала именовану особу у разговору са вршњацима, на школском дворишту* и сл.

глуп човек, досадан човек, примитиван човек, непоштен човек, дебео човек, ружан човек, згодна девојка, ружна девојка, улизица, хомосексуалац, полицајац, директор, професор (наставник), онај који учи напамет, отац, мајка, брат, сестра, родитељи, излазак, пиће, храна, песма, јединица (оцена), алкохоличар, новац, посао, криминалац, телефон, богаташ, аутомобил

У трећем делу од ученика је тражено да одреде значење или наведу синоним за дати жаргонизам; ученици су били позвани да напишу и када би употребили дату реч, пред ким и зашто би тако рекли. Овај део садржи речи од којих су неке прешле у колоквијалну лексику:

махер, фуњара, голаћ, сом, тапкарош, тип, тупаџија, мачор, фластер, цинкарош

На крају упитника ученици су позвани да напишу своје коментаре.

3. Резултати анкете

3.1. У првом делу упитника од ученика је тражено да напишу коју би реч употребили уместо задатог жаргонизма у разговору са наставницима, родитељима или некој сличној формалној ситуацији.

Показало се да од задатих жаргонизама основци знају и употребљавају следеће: *риба*, *фрајер*, *лик*, *клинац*.

Поред задатог жаргонизма *риба* у датим ситуацијама рекли би још и КОМАД, а поред *фрајера* и ФАЦА, ШМЕКЕР, ТИП, ЛИК; ЛИК је и забавна особа и глупа особа, али и *фаџа* и *краљ*. Жаргонизам *лопата* за ружну неугледну девојку половини ученика није познат; они би уместо њега употребили речи ГРАБУЉА и ДАСКАРА. Новосадски основци не знају шта се означава жаргонизмом *липицанер* (Имами 2003: 203), за лепог, згодног

и дотераног момка рећи ће ШМИНКАРОШ, ШМИНКЕР, ФЕНСЕР, НАРЦИС, или дати као тумачење: леп, налицкан мушкарац. Већина анкетираних дечака није знала шта значе жаргонизми *акреп* и *мачо*, за разлику од девојчица. Од жаргонизама којима се номинују психосоцијалне особине, највећи број ученика не користи и не зна значење речи *прелетач* и *уџур*, а уместо друге најчешће употребљавају СМАРАЧ. Ретко ко употребљава реч *сировина* (Герзић 2002: 242, Имами 2003: 315), а скоро сви знају и користе ЂУБРЕ, ДАВЕЖ, БОЛИД и КУЛЕР (такође забележене у речницима жаргона) Уместо жаргонизма *шљокаџија*, ученици ће употребити АЛКОС или ПИЈАНДУРА. Скоро сви знају за кога се каже БУЏА (богат и моћан човек, и сл.). Од понуђених жаргонизама који се односе на предметни свет ђака, скоро сви анкетирани ученици користе следеће: ПЉУГА, ЂУСКА, ГАЈБА и ФРКА, а не употребљавају, а углавном ни не знају значење жаргонизма *макина*.

Анкетирани карловачки средњошколци користе сличне жаргонизме као и основци. Сви знају значења жаргонизама којима се именују особе са пожељним/непожељним физичким особинама. Употребљавају жаргонизам РИБА, а као синоним наводе ЦАВА; поред жаргонизма ФРАЈЕР употребљавају још и ШМЕКЕР, ЛИК, ГАРИ, ТИП, ФАЦА. КЛИНЦА ученици завршног разреда зову и КЛИНЏА, КЛИЊА, КЕПЕЦ. АКРЕП је ружна особа, ГАБОР; МАЧО је АЛФА МУЖЈАК, ФРАЈЕР, ЖЕНСКАРОШ; ружна, равна девојка је ЛОПАТА. Само један ученик је знао значење жаргонизма *липицанер* – кицош, и то ученик четвртог разреда.

Овде се јавља нови жаргонизам, незабележен у доступним речницима жаргона, АЛФА МУЖЈАК, који је синоним за *мачо*, односно за згодног, лепог мушкарца. Користе га више ученице трећег и четвртог разреда.

Од психосоцијалних особина издвојили смо неколико, то су: примитивност, глупост, досадљивост, превртљивост и за њих понудили следеће жаргонизме: *прелетач*, *уџур*, *ђубре*, *давеж*, *болид*, *сировина*, *кулер*, *муватор*. Показало се да стари жаргонизми *прелетач* и *уџур* нису познати ни средњошколцима. Свега неколико испитаника је написало уз задату реч *уџур* улизица (ШЛИХТАРА), а уз *прелетач* политичар. Остали ученици нису одговорили.

За понуђене речи гимназијалци су дали следеће синониме: *ђубре* – ГОВНО, ОТПАД; *давеж* – СМАРАЧ, СМОР, ДРКАЏИЈА, ДОСАДЊАКОВИЋ; *болид* – ГЛУПСОН, РЕТАРД, МЕНТОЛ, КРЕТЕН; *сировина* – ПРИМИТИВАЦ, ЉАКСЕ; *кулер* – ФЛЕГМА; *муватор* – МУЉАТОР, СПЛЕТКАРОШ, МУВАЧ.

3.2. У другом делу упитника ученицима смо понудили стандардну реч, а тражили од њих да напишу како би је заменили неком другом у неформалној комуникацији са својим вршњацима. Појмови који су изабрани

спадају у домен њиховог интересовања и њиховог окружења, у вези су са дружењем, школским животом и породицом. У представљању чланова породице нисмо уочили нове жаргонизме који нису забележени у речницима жаргона. Ученици скраћивањем речи (*сис*), адаптирањем речи из енглеског (*систерка*) и немачког (*буразер*) именују чланове своје породице. Родитељи су *маторци* или *старци*, али најчешће налазимо баш реч *родитељи* или присвојну заменицу *моји*. О сестри и брату ученици ће најчешће говорити као о *систерки*, *систер*, *швеци*, *секи*, затим *буразеру*, *бати* и сл. У образовању ових жаргонизама уочљиви су хипокористици (*бата*), адаптирани англицизми (*систер*) и германизми (*швеца*).

Пошто највећи део дана ученици проводе у школи, претпоставили смо да ће бити жаргонизама везаних за њихов школски живот. Међутим, ученичка креативност ту није дошла до изражаја. Синониме налазимо само за слабу оцену: *кец*, *чоп*, *бандера*, *чопина*, *бугер*, *топ*, *ас*, *чопандер*, *пањ*, *кечина*. Своје професоре ђаци именују правим именом или по предмету који предају: *историчарка*, *енглезара*, *немица*, итд. Још један појам добија више простора у ученичком интересовању, ученик који учи напамет и има све одличне оцене, те ће се чути: *бубатор*, *бубалица*, *ментос*, *штребер*, *штреберчина*. Не припадају све забележене речи жаргонском слоју лексике, нпр. *бубалица*, али су зато *штребер* и аугментатив *штреберчина* жаргонизми који нису везани за једно време и једно место.

Од сема физичког изгледа посматрали смо диференцијалне семе димензије и пожељне особине.

ЗГОДНА ДЕВОЈКА: риба, екстра рибетина, добра риба, комад, цупи, пичка, мачкица, риба и по, ликуша

РУЖНА ДЕВОЈКА: лопата, ликуша, кокошка, акреп, бандера, бљак, габорка, гроб, гадура, дроља, ругоба, фуј, фујчина, цигла

РУЖАН МУШКАРАЦ: габор, ругоба, акреп, гроб, гробље, габорчина, наказа, фујчина, ругобикс

ДЕБЕО МУШКАРАЦ: буцко, свиња, буца, буре, дебељко, слон, чварак, буренце, крмак, гмазина, гмаз, крме, дебоња, стока, ђембели, дебели

Скоро сви ученици користе жаргонизме при именовању људи са овим карактеристикама. Најзаступљенији начин жаргонизовања јесте метафора. Психосоцијалне особине са диференцијалним семама глупост, непоштење, насртљивост, примитивност и полтронство такође су обухваћене ђачким жаргоном. Ученици, подједнако и дечаци и девојчице, користе жаргонизме да би именовали особе са тим особинама:

ГЛУП ЧОВЕК: болид, дебил, глупандер, глупан, глупсон, дудук, глупенда, тупаџија, тупсон

ДОСАДАН ЧОВЕК: давеж, смор, сморчина, смарач, смараџија, смаратор

НЕПОШТЕН ЧОВЕК: муватор, лопов, муфљуз
ПРИМИТВНА ОСОБА: сировина, примитивац, мајмун, неандерталац, сељобер, шабанчина

Ученици користе аугментативе *лоповчина* и *сисетина*, понеко ће рећи *ђубре*, *јајара* или *шупак*. Полтронство се осуђује, што се огледа у жаргонизмима *увлакача*, *дупелизац*, *крпељ*, *смрад* и сл.

Један део упитника односи се на социјалну улогу и статус. Изабрани су појмови БОГАТАШ, КРИМИНАЛАЦ, АЛКОХОЛИЧАР, БУБАЛИЦА, ХОМОСЕКСУАЛАЦ и ПОЛИЦАЈАЦ јер у речницима жаргона имају велики број синонима, па смо претпоставили да их ученици у свакодневној неформалној комуникацији замењују жаргонизмима. Међутим, на стимулус КРИМИНАЛАЦ није било одговора код двадесетак ученика основне школе од испитаних 75, сличан резултат је и код средњошколаца, а за остале дате речи, БОГАТАШ, АЛКОХОЛИЧАР, ХОМОСЕКСУАЛАЦ, скоро сви ученици су дали одговор. Једна девојчица је за богаташа рекла – мој будући муж, а дечак – весео, срећан човек. Овакве реакције остају ван оквира интересовања нашег рада.

БОГАТАШ: буџа, бургија, буржујчина, мудоња
АЛКОХОЛИЧАР: алкос, пијандура, шљокаџија
ХОМОСЕКСУАЛАЦ: геј, гејчина, дерпе, манијак, педер, педерчина, пешко, фегет
КРИМИНАЛАЦ: бандит, кримос, крима, гангстер, лопов, лоповчина, лопужа, мафијаш
ПОЛИЦАЈАЦ: кер, жандар, мурјак, мурија, папан, пандур, пајкан, цајац

У предметни свет ученика спада оно што чини део свакодневног живота: храна, пиће, изласци и сл. Једино су на стимулус *новац* сви ђаци дали одговор, остали задати појмови су, углавном остали без одговора.

АУТОМОБИЛ: ауто, аутомобил, кола, колица, канта, машина, макина
НОВАЦ: благо, лова, кеш, кинта, мани, паре, репа, црвене новчанице
ИЗЛАЗАК: блеја, дејт, журка, провод, клошарење, напоље, судар
ПИЋЕ: дринак, дринкић, ћепи, цирка, цуга,освежење, пићенце
ХРАНА: клопа, хас
ПЕСМА: муза, мјуза, зика, песмаја, сонг, сонгица, поем, опуштање, музика
ПОСАО: рмбачење, сопо, џоб, шљака
ТЕЛЕФОН: моб, мобил, мобилни, фонтеле, фон, фиксни

3.3. У трећем делу упитника ученици су имали задатак да напишу синоним или да опишу значење датих речи које су се раније употребљавале, па су делом прешле у колоквијалну лексику. Интересовало нас је да ли се данас употребљавају. Анкета је показала да их ученици, углавном, не

разумеју. Најмање одговора је добијено на жаргонизам *тапкарош*. Као синоними јављају се следеће речи: *препродавац*, *дилер*, *шанер*, *карташ*. Остале понуђене речи су објашњене овако:

> МАХЕР: муватор, ловатор, способан, особа којој све иде добро, који је у свему добар, чова који добро ради само једну ствар; профи, мајстор
> ФУЊАРА: курва, фукса, жена лаког морала, спонзоруша, истрошена роба, јајара, петљарош, човек који игра на кварно
> ГОЛАЋ: нема пара, среће, ништа; сиромашан човек, наг човек, нудиста
> СОМ: хиљаду динара, глуп човек, кретенчина, глупак, глуперда, лош човек, напаљенко, риба
> ТИП: момак, дечко, гари, сумњив човек, лик, особа
> ТУПАЦИЈА: глуп човек, будала, тупан, болид, идиот, кретен, ретард, глупандер, глупчага, смрад
> МАЧОР: згодан, леп, забаван човек, мувач, фенсер, мушкарчина, баја, мушки полни орган
> ФЛАСТЕР: прилепак, кад те неко смори, крпељ, досадњаковић, давеж, у кошарци значи играти одбрану
> ЦИНКАРОШ: издајица, тужибаба, сиса, друкара, чкапи, цинкара

3.4. У четвртом делу упитника ученици су могли да напишу свој коментар у вези са упитником који су попуњавали. Ученици основне школе су написали да пола речи не знају, не користе, затим да су речи занимљиве, смешне. Слични су коментари гимназијалаца, који такође не користе већину ових жаргонизама, за неке никад нису ни чули, нпр.

> Пола ових речи нисам никад чула, а и генерално сленг користим мањевише кад сам бесна, те врло ретко. Неке речи знам шта значе, али их не користим, нити сам чула неког да их користи. Успут, антека је веома КУЛ!
> Неке речи сам први пут чула, а и има доста речи које користимо, а нема их овде.
> Већина речи је мени непозната у овој анкети, не користим их у свакодневном говору.

Ови коментари потврђују чињеницу да се жаргон одликује брзом променљивошћу и несталношћу.

4. Закључак

На основу изложене грађе закључујемо да ученици користе жаргон, што је било и очекивано, али да су им понуђени жаргонизми непознати, застарели и да многе од њих не користе. Упркос брзој променљивости жаргонизама, и његовој одређености местом и временом, постоји један слој жаргонске лексике који опстаје. То су они жаргонизми којима се номинују (згодна млада) женска особа (*риба*), (згодан) младић (*фрајер*), човек, осо-

ба (*лик*). На стимулусе *глуп човек* и *досадан човек* скоро сви испитаници су дали одговор. Као и у осталим жаргонским речницима, тако и у говору новосадских ученика, највише синонима јавља се за одредницу *глуп човек* (*болид, ментол, ретард, глупсон, глупандер, тупан, тупсон, шупак* и сл.). Жаргонизми које ученици користе при ословљавању чланова породице исти су они жаргонизми које налазимо и у речницима жаргона које смо прегледали (*кева*, *ћале*, *бураз*, *швеца*). Значења старијих жаргонизама *липицанер*, *прелетач*, *шљокаџија* ученици углавном не знају. Многи ученици нису знали шта значе *тупаџија*, *сом* и *тапкарош*.

Упоређујући нашу грађу са грађом објављеном у речницима жаргона, види се да се јављају неке речи за које се претпоставља да су одлика новосадског жаргона. Сматрамо да их има више него што је забележено, али да их ученици нису записали јер су били усмерени на упитник. Нове речи су: *гари, ликуша, алфа мужјак, ђембели, фетара, фетина, фуј, фујчина, поточара, бљак, риба у покушају, фегет*. Млади често не праве разлику између формалне и неформалне ситуације, те су на питање пред ким би употребили дати жаргонизам, одговарали да би жаргон употребили у било којој ситуацији и пред свима, без обзира не степен формалности. Ипак, уз неке одговоре пише молба да се не показују професорима. Интересантна је и чињеница да на исте стимулусе нису одговарали како ученици основне школе, тако и средњошколци. Иако смо очекивали веће разлике, мала је разлика међу њима у употреби жаргонизама. На основу корпуса примећујемо да ђачки жаргонизми настају најчешће суфиксацијом, као и у стандардном лексикону, и метафоризацијом**.** Неке речи настају адаптирањем англицизама и германизама, неке скраћивањем, које је све присутније у ђачком жаргону, а настало је, вероватно, као последица слања порука путем мобилних телефона и коришћења интернета.

Приказаћемо који су жаргонизми најчешћи у говору новосадских ученика; реч написана великим словима није забележена у речницима жаргона.

СТИМУЛУС	ОСНОВНА ШКОЛА	СРЕДЊА ШКОЛА
лепа, згодна девојка	риба, рибетина, добра риба, риба и по, ЛИКУША, комад, мачкица, цупи, пичка, екстра пичка	цица, цава, пичкетина, риба, врх риба
ружна девојка	акреп, БЉАК,габорка, гроб, лопата, ЛИКУША, гадура, кокошка, дроља, бандера, цигла, ругоба, ФУЈ, ФУЈЧИНА	акреп, габорка, гробље, гадура, гроб, ЖГАМБИЈА, РИБА У ПОКУШАЈУ, ужас, лопата, ћошкара
млад, леп, згодан мушкарац	фрајер, шмекер, фаца, лик, алфа мужјак	фрајер, шмекер, фаца, алфа мужјак
дебео мушкарац	свиња, буре, дебељко, слон, чварак, буренце, крмак, гмазина, ГМАЗ, крме, дебоња, стока, ЂЕМБЕЛИ, дебели	свиња, крмак, стока, дебељко, крмача, ФЕТАРА, ФЕТИНА, ГОДЗИЛА
човек	гари, лик, краљ, фаца	гари, лик, краљ, фаца
глуп човек	будала, болид, дебил, деген, дудук, ретард, кретен, идиот, глупандер, глупсон, глупенда, ментол, имбецил, мајмунчина, глупан, шупак, тупсон, коњ, тупаџија,	болид, дебил, глупан, глупандер, идиот, имбецил, ментол, ретард, шупак, тупан
досадан човек	давеж, смарач, смор, сморчина, СМАРАЏИЈА, смаратор	давеж, смарач, смор, гњаватор
примитиван човек	лик, мајмун, неандерталац, сељак,сељачина, сировина, љаксе, примос, примитивац, примитив, фрајер	мајмун, љаксе, морон, кретен, неандерталац, ретард, сељак, сировина, шабанчина
непоштен човек	муватор, махер, сисана, ђубре, муфљуз, јајара, шупак, говно, стипса, лоповчина, сисетина	лоповчина, муватор, нечовек, хохштаплер, шупак, цинкарош, ђубре, ђубре, пизда, цава
алкохоличар	алкос, шљокаџија	алкос, шева
полтрон	говно, дупеувлакач, дупелизац, ђубре, крпељ, пичкица, смрад, сељак, сом, сомина, сиса улизивачка, увлакач, увлакача, увлакуша, улизивач, штребер	дупелизац, шлихтара, шупак, увлакач, увлакуша

СТИМУЛУС	ОСНОВНА ШКОЛА	СРЕДЊА ШКОЛА
хомосексуалац	геј, гејчина, дерпе, манијак, педерчина, пешко, педер, пешкирић, фегет	геј, гејчина, педер, педерко, ФЕГЕТ, хомић
криминалац	гангстер, кримос, крима, лопужа, мафијаш	гангстер, кримос, муфљуз, мафијаш
издајник	сиса, друкара, чкапи	друкара
богаташ	буржуј, буџа, бургија, буржујчина, мудоња	буржуј, буржујчина, ловатор
полицајац	жандар, кер, мурија, МУРИЈАК, мурјак, папан, пандур, пајкан, цајац	дрот, кер, глупи плавац, пајкан, пандур, мурија
излазак	ДЕЈТ, судар, журка, блеја, провод, клошарење, напоље	журеза, рандеву, АУТИНГ, провод, пијанка
пиће	дринкић, цуга, ћепи, цирка, дринак	цирка, цуга, ћепи, дринк
новац	репа, лова, кеш, кинта, паре, мани	кинта, кеш, лова, гелд, паре
посао	џоб, шљака, рмбачење, сопо	шљака, бизнис
телефон	фонтеле, фон, моб, мобил, фиксни	моб, фон, фонтело
песма	муза, мјуза, зика, сонг, песмаја, сонгица, поем	нумера, ствар, зика

РЕЧНИЦИ

Андрић, Драгослав (1976). *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. Београд : БИГЗ

Милојковић, Мирјана (2000). *Речи – Речник ђачког жаргона*. Вршац : Виша школа за образовање васпитача.

Gerzić, Borivoje (2002). *Rečnik savremenog beogradskog žargona*. Beograd : Istar.

Imami, Petrit (2003). *Beogradski frajerski rečnik*. Beograd : NNK International.

ЛИТЕРАТУРА

Клајн, Иван (1996). Лексика. У: *Српски језик на крају века*. Београд : Институт за српски језик САНУ – Службени гласник.

Кнежевић, Зорица (2010). *Човек у жаргону*. Београд : Алма.

Ристић, Стана (2000). Експресивна лексика у најновијем омладинском жаргону и у савременом српском језику. *Наш језик* XXXIII/3–5: 73–88.

Bugarski, Ranko (2003). *Žargon*. *Lingvistička studija*. Beograd : Biblioteka XX vek.

Radovanović, Milorad (2003[3]). *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci : Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Zorica Knežević

SLANG IN THE VERNACULAR OF STUDENTS IN NOVI SAD

Summary

On the basis of a questionnaire the author analyzes the attitude of young citizens of Novi Sad to slang lexis. The subjects were 75 students at primary schools and 30 students at high schools. The study reveals that the majority of school students use slang, that it differs from the expressions found in available slang dictionaries, but also that a set of slang expressions persists despite the date and place of origin, as well as the sense of belonging to a specific social group.

The questionnaire consisted of four parts. By answering the questions the students showed their attitude to slang. As was expected, some of the slang expressions were unknown to the students, such as *preletač*, *šljokadžija*, *tapkaroš*, some were more familiar, although not used by them, such as *lopata*, *sirovina*, *akrep*, and some were of more recent date, such as *gmaz*, *gari*, *likuša*. It was confirmed that the vernacular of young Novi Sad citizens contains a set of slang terms which are universal in the language, such as *riba*, *frajer*, *lik*, *klinac*, *pandur*, *profa*.

In their comments, the students stressed that some of the slang expressions presented were obsolete. They also confirmed that they do not only use slang in conversation with their peers, but in other situations as well.

Key words: slang expressions, slang, standard language.

UDK 811.112.2`373.2 : 641.5(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Маргита Шнел Живановић
gita@eunet.rs

НЕМАЧКЕ ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ У КУЛИНАРСКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ

Сажетак. У раду је истражен удео и статус лексике немачког порекла у кулинарској терминологији новосадских говорних представника српског језика. Немачке позајмљенице су ексцерпиране из речника речи страног порекла, пет савремених српских кувара и већег броја секундарних извора. На основу ексцерпиране грађе и података добијених у разговорима са особама различитог пола, старости и образовања сачињен је упитник од 343 лексеме, на који је писмено одговарало 36 испитаника. Резултати анкете показују да кулинарску лексику немачког порекла најмање познају и користе најмлађи испитаници.

Кључне речи: немачке позајмљенице, германизми, аустријанизми, кулинарска терминологија.

1. Увод

Позајмљивање је уобичајен језички поступак у процесу попуњавања празнина у лексичком систему сваког језика. Испитивање лексике страног порекла у једном језику може пружити одговоре на многа питања – од оних која се непосредно тичу унутрашњих језичких механизама до оних питања која се односе на ванјезичке околности као што су географски положај, историјске прилике и разне врсте контаката (културних, економских, политичких и сл.) међу говорним представницима двају језика.

Ово истраживање, чији је предмет кулинарска лексика немачког порекла, спроведено је с намером да се утврди удео и статус такве лексике у кулинарском регистру којим се служе новосадски говорници српског језика. За потребе овог рада сачињен је регистар од 343 лексеме, ексцерпиране из речника речи страног порекла, пет савремених српских кувара и већег броја секундарних извора, на основу којих је направљена анкета спроведена међу испитаницима различитог пола, узраста и образовања.

2. ‘Страна реч’ и ‘позајмљеница’

При истраживању речи страног порекла у једном језику незаобилазна су два појма која треба разликовати: страна реч и позајмљеница. Страна реч је реч страног порекла, која при употреби у другом језику задржава битне карактеристике језика порекла (писање, изговор, нагласак, флексију). Позајмљенице су, пак, према свом пореклу стране речи, али су се у великој мери или потпуно прилагодиле језику у који су преузете (Czichocki, Mrazović 1997: 155).

У регистру кулинарских термина у српском језику позајмљенице немачког порекла јесу, на пример, *бештек, цушпајз, мелшпајз, нудле, штрудла, шницла* и сл. Порекло ових речи може се утврдити у етимолошким речницима. Истраживање позајмљеница једног језика омогућава увид у језичке законитости језика у који се преузимају. Немачко *ö* се у српском супституише са *е,* а у подунавским швапским дијалектима, са којима је српски језик и био у контакту, изгубљена је заобљеност вокала *ö* и *ü*; уп. следеће примере из кулинарске терминологије: *баклефел* [Backlöffel], *цегер* [Zöger], *кнедла* [Knödel], *презла* [Brösel], *рерна* [Röhre], *рестовати* [rösten], *шефла* [Schöpflöffer]; *ü* се замењује српским *и*: *гвирц* [Gewürz], *цукерпиксла* [Zuckerbüchse], *динстати* [dünsten], *филовати* [füllen], *гливајн* [Glühwein], *гринцајг* [Grünzeug], *кренвиршла* [Krenwürstel], *пиксла* [Büchse], *супшисла* [Suppenschüssel]. Код консонаната ситуација је следећа: немачко звучно *s* на почетку речи у српском језику постаје безвучно, као што је то у подунавскошвапским дијалектима: *сафт* [Saft], *салцгуркн* [Salzgurke], *семлпрезла* [Sernmelbrösel], *сулц* [Sülze], *супа* [Suppe], *супшисла* [Suppenschüssel]. У медијалном положају звучно немачко *s* [z] остаје, као у примерима: *цукердоза* [Zuckerdose], *јаузна* [Jause], *презла* [Brösel], *ризлинг* [Riesling], *розине* [Rosine], *кајзерфлајш* [Kaiserfleisch], *кајзершмарн* [Kaiserschmarren], *рибизла* [Ribisel], *шпајза* [Speisekammer]. Група консонаната *sp* и *st* у српском се на почетку речи и на споју речи (Kompositionsfuge) изговара као у немачком: *штелажа* [Stellage], *шпајз(а)* [Speisekammer], *шпаргла* [Spargel], *шпецерај* [Spezerei], *шпорет* [Sparherd], *шпек* [Speck], *шпиковати* [spicken], *шпиновати* [spinnen], *шприцер* [Spritzer], *штаубцукер* [Staubzucker], *штопла* [Stoppel], *штрудла* [Strudel]. У средини речи *sp* и *st* изговарају се као у немачком *шп* и *шт*: *бештек* [Besteck], *цушпајз* [Zuspeise], *форшпајз* [Vorspeise], *мелшпајз* [Mehlspeise], *ванилинштангла* [Vanillenstange]. Назално *ng* на крају речи у српском се изговара неназално: *цукерцангла* [Zuckerzange], *рингла* [Ringel], *ризлинг* [Riesling], *шнитлинг* [Schnittling], *вајдлинг* [Weidling], *харинга* [Hering]. Звучни гласови *b, d, g* у српском

су језику као и у многим немачким дијалектима безвучни *п, т, к*: *ајнпрен* [Einbrenne], *цекер* [Zöger], *хакпрет* [Hackbrett], *корпа* [Korb], *куглоф* [Gugelhupf], *милхпрот* [Milchbrot], *нуделпрет* [Nudelbrett], *нудлвалкер* [Nudelwalker], *пац* [Beize], *пакпулфер* [Backpulver], *пау(х)флек* [Bauchfleck], *пекар* [Bäcker], *переца* [Brezel], *пиксла* [Büchse], *презла* [Brösel], *пушла* [Büschel], *пусла* [Busserl], *темфати* [dämpfen], *шпорет* [Sparherd]. Немачки спој консонаната *pf* у српском не постоји и замењује се консонантима *ф* или *п*: *феферон* [Pfeffer], *крофна* [Krapfen], *куглоф* [Gugelhupf], *шмеркифла* [Schmerkipfel], *шприцкрофна* [Spritzkrapfen], *шуфнудла* [Schupfnudel], *темфати* [dämpfen].

Из анализираног корпуса видљиво је да се многе именице творе једним српским суфиксом. Тако од немачких именица женског рода на *-е* у српском настају именице женског рода на *-а,* што илуструју следећи примери: *ајнпренсупа* [Einbrennsuppe], *цукерцангла* [Zuckerzange], *цукердоза* [Zuckerdose], *цукерпиксла* [Zuckerbüchse], *дунстфлаша* [Dunstflasche], *флајшмашина* [Feischmaschine], *флаша* [Flasche], *гершла* [Gerste], *јаузна* [Jause], *крамлпогача* [Grammelpogatsche], *кремпита* [Cremschnitte], *марела* [Marelle], *пиксла* [Büchse], *рерна* [Röhre], *шерпа* [Scherbe], *шоља* [Schale], *шпајзкарта* [Speisekarte], *тацна* [Tasse], *торта* [Torte], *вага* [Waage], *ванилинштангла* [Vanillenstange]. Немачке именице женског рода на *-el* постају у српском језику именице женског рода на /øл/*-а,* као што се то може видети из примера: *бухтла* [Buchtel], *кугла* [Kugel], *нудла* [Nudel], *супшисла* [Suppenschüssel], *шуфнудла* [Schupfnudel], *вафла* [Waffel]. Највећа група немачких именица мушког рода имају наставак *-er*, а тако се преузимају и у српски језик: *цегер* [Zöger/Zecker], *целер* [Zeller], *цукер* [Zucker], *цукербекер* [Zuckerbäcker], *фајншмекер* [Feinschmecker], *кандлцукер* [Kandlzucker], *лицидер* [Lebzeiter], *лорбер* [Lorbeer], *нудлвалгер* [Nudelwalker], *обер* [Ober], *шилер* [Schiller], *шмер* [Schmer], *шприцер* [Spritzer]. Немачке именице мушког рода на *-en* јављају се као позајмљенице мушког рода на /øн/*-ø* у српском језику: *ајскастн* [Eiskasten], *лебцелтн* [Lebzelten], *шајтерхауфн* [Scheiterhaufen]. Немачке именице мушког рода на *-el* постају у српском именице женског рода: *кнедла* [Knödel], *модла* [Model], *шпаргла* [Spargel], *штрудла* [Strudel], *шваргла* [Schwargel], *тегла* [Tiegel]. Немачке именице средњег рода на *-er* у српском постају именице мушког рода: *бакпулфер* [Backpulver], *цукервасер* [Zuckerwasser]. Немачким именицама средњег рода на *-el/-erl* у српском језику одговарају именице женског рода на /øл/*-а*: *кренвиршла* [Krenwürstel], *пушла* [Büschel], *пусла* [Busserl], *радла* [Radel], *рибизла* [Ribisel], *ванилинкранцла* [Vanillenkranzel], *виршла* [Würstel]. Неким немачким именицама средњег рода на *-en* одговарају српске гла-

голске именице средњег рода на *-ње*: *динстање* [das Dünsten], *гарнирање* [das Garnieren], *панирање* [das Panieren], *пасирање* [das Passieren]. Број позајмљених глагола је у поређењу са именицама мали: *динстати* [dünsten], *фаширати* [faschieren], *гарнирати* [garnieren], *глазирати* [glasieren], *панирати* [panieren], *пасирати* [passieren], *рибати* [reiben], *шмекати* [schmecken], *тункати* [tunken]. Позајмљени придеви су у већини случајева непроменљиви: *реш* [resch]; ретки су придеви са суфиксом *-ак*: *фрижак/фришак* [frisch].

Знатан број лексема које припадају кулинарској терминологији јесу аустријанизми, што је у регистру означено словом (А).

3. Резултати спроведене анкете

За ову анализу узети су у обзир одговори 36 испитаника (90% жена и 10% мушкараца) углавном познаника, студената и особа из најближег окружења са којима се ауторка сусреће. Од укупног броја анкетираних 70% је из Новог Сада, а 30% из Бачке Паланке. Анкетиране особе подељене су у три групе према узрасту: прву групу (27 испитаника) сачињавају академски образоване особе (наставници, професори, лекари, преводиоци, правници) старосне доби између 36 и 62 године (међу њима је било 7 наставника немачког језика); другу групу анкетираних (4 испитаника) чине млади између 16 и 24 године (ученици, једна фризерка, један трговац); трећом групом (5 испитаника) обухваћене су особе старе између 65 и 80 година (домаћице, једна наставница немачког језика, васпитачица, једна особа са завршеном средњом школом).

У анкету су биле укључене лексеме немачког порекла и из других терминолошких области. Анкета је била у писаној форми, а испитаници су бирали један од три понуђена одговора: (I) разуме и употребљава (49,72 %); (II) разуме, али више не употребљава (37,84 %); (III) не разуме и не користи (28,29 %).

Најстарији испитаници разумеју и користе највећи број речи кулинарске терминологије (36,85%), у поређењу са младима, који само мали број речи разумеју (8,30%) и користе. Код младих је установљен највећи проценат речи које они не разумеју и не користе (47,52%). Код најстаријих испитаника тај проценат је био најмањи (8,74 %). У току анкете могло се констатовати да је број познатих речи и оних који се користе повезан са старосном доби и професијом, као и са личним интересовањем и јелима које и сами испитаници припремају. И познавање страног језика играло је одређену улогу. Наставници немачког језика познају далеко

већи број речи, мада многе данас не користе они који се немачким језиком не служе.

Сви анкетирани разумеју и користе и данас следеће немачке позајмљенице из домена кулинарства: *бутер/путер, целер, цимет, цугати/цугнути, динстати, фаширати, феферон(а), фил, филовати, флаша, флекица/флекла, фришак/фрижак, гриз, хамбургер, хреновка, карфиол, к(а)рменадла, келераба, кељ, келнер/келнерица, кестен, кифла, ким, кнедла, компот, корпа, креденац, крофна, кремпита/кремшнита, кригла, кромпир, кугла, кухиња, кувати, лорбер, мармелада, модла, парадајз, паризер, пасирати, паштета, пекар, похован, поховати, порција, рен/хрен, рерна, рестован, рестовати, реш, рибати, рибизла, рингла, ринглов, ризлинг, ролована шунка, роштиљ, сенф, сируп, сода, сос, супа, шампита, шанк, шерпа, шлаг, шницла, шоља, шпајз(а), шпарет/шпорет, шприцер, штрудла, шунка, шункарица, шваргла, тацна, транширати / транжирати, тегла, траминац.*

4. Закључак

Овај рад се бави немачким позајмљеницама у кулинарској терминологији српског писаног и говорног језика. Циљ је био да се на основу анкете утврди које од поменутих позајмљеница становници Војводине, посебно Новог Сада разумеју и користе у свакодневном говору.

Анкета која је урађена на основу једне листе примера од 343[1] немачке позајмљенице показала је следеће резултате: немачке позајмљенице из домена кулинарске терминологије највише користе најстарији испитаници (36,8 %), а најмање млади (8,30 %), што је и очекивано. Велик број немачких позајмљеница су аустријанизми, пошто је утицај аустријског немачког на српски језик био веома изражен за време Аустроугарске монархије. Реч је о лексемама које су у активној употреби будући да именују реалије које су део свакодневног живота, а наспрам себе углавном немају еквиваленте домаћег порекла, па се за већину њих може рећи да имају стабилно место у лексичком систему новосадских говорника.

Добијени подаци потврђују да је српски језик био отворен за утицаје различите врсте у кулинарској терминологији. На основу добијених података очито је да се не ради само о језичким контактима.

[1] У регистру су најчешће обједињени деривирани облици гл. лексема.

Регистар немачких позајмљеница

Позајмљеница	Немачка изворна реч	I	II	III
ајеркоњак	Eierkognak	14	6	7
ајершпајз (А)	Eierspeise	8	4	15
ајмокац (А)	Eingemachtes	12	9	6
ајнгемахтес	Eingemachtes	6	2	19
ајнпрен (А)	Einbrenne	5	10	12
ајнпренсупа (А)	Einbrennsuppe	7	16	4
ајнтопфгерихт	Eintopfgericht	4	4	19
ајс	Eis	15	5	7
ајскастен (А)	Eiskasten	7	2	18
ајскафе	Eiskaffee	9	16	2
аптрајбовати/обтрајбовати (А)	abtreiben	7	-	20
апшмалцовати	abschmalzen	6	1	20
аусштехер	Ausstecher	7	-	20
ауфшнит	Aufschnitt	6	5	16
бајц/пац	Beize	3	22	2
бајцати/пацати/пацовати	beizen	5	21	1
баклефел	Backlöffel	7	1	19
бакпулфер/пакпулфер	Backpulver	6	3	18
бакфиш	Backfisch	10	1	16
бау(х)флек/ паухфлек	Bauchfleck	6	2	19
бермет (А)	Wermut	3	3	21
бештек	Besteck	7	8	12
бирфасл	Bierfass	11	-	16
бирцуз	Wirtshaus	5	22	-
бишоф	Bischof	-	-	27
бишофсброт (А)	Bischofsbrot	6	-	21
блех/плех	Blech	4	23	-
брајновати	bräunen	6	-	21
братвуршт	Bratwurst	9	1	17
бризл(е)	Briesel	5	11	11
бутер/путер	Butter	-	27	-
бутерброт/ путерброт	Butterbrot	11	10	6
бутертајг	Butterteig	13	1	13
бутерфасла	Butterfass	9	1	17

Позајмљеница	Немачка изворна реч	I	II	III
бухтла (А)	Buchtel	7	10	10
вага	Waage	2	25	-
вајзбратна	Weißbraten	8	1	18
вај(н)длинг/вајндла/ вангла (А)	Weidling	2	23	2
вајнрот	weinrot	14	-	13
ванилинкранцла	Vanillenkranzel	6	19	2
ванилинштангла	Vanillenstange	9	18	-
вафла	Waffel	12	10	5
векна (А)	Wecken	-	27	-
винершницла (А)	Wienerschnitzel	14	5	8
виршла	Würstel	-	27	-
вуршт	Wurst	10	3	14
гарниран	garniert	1	25	1
гарнирање	das Garnieren	1	25	-
гарнирати	garnieren	1	25	1
гарнирунг	Garnierung	1	25	1
гвирц	Gewürz	11	3	13
гемишт	Gemisch	12	13	2
герма (А)	Germ	8	11	8
гермтајг	Germteig	7	3	17
гершла (А)	Gerste	7	12	8
гешмак	Geschmack	7	3	17
глазирати	glasieren	-	27	-
глазура	Glasur	-	27	-
гливајн	Glühwein	7	-	20
гренадирмарш	Grenadiermarsch	8	7	12
гриз	Grieß	-	27	-
гризкох	Grießkoch	3	22	2
гринцајг (А)	Grünzeug	9	7	11
декл(а)	Deckel	5	4	18
динстан	gedünstet	-	28	-
динстање	das Dünsten	-	27	-
динстати	dünsten	-	27	-
доза	Dose	3	23	1
дунст	Dunst	2	25	-

Позајмљеница	Немачка изворна реч	I	II	III
дунстфлаша	Dunstflasche	5	22	-
ементалер	Emmentaler	3	15	9
есцајг	Esszeug	25	2	-
земичка (А)	Semmel	-	27	-
индијанер	Indianer	3	18	6
јаузн(-а) (А)	Jause	10	7	10
кајзерица (А)	Kaisersemmel	10	12	5
кајзерфлајш (А)	Kaiserfleisch	10	-	17
кајзершмарн (А)	Kaiserschmarren	5	2	20
камилтеј	Kamillentee	11	2	14
кандиран	kandieren	3	24	-
кандлцукер/кандисцукер	Kandel-/Kandiszucker	17	1	9
капар/копар (А)	Kaper	7	11	9
к(а)рменадла	Karbonade	-	27	-
карфиол (А)	Karfiol	-	27	-
кафебраон	kaffeebraun	11	3	13
кафекандл	Kaffeekanne	8	-	19
келераба (А)	Kohlrabi	-	27	-
кељ	Kohl	-	27	-
келнер/келнерица	Kellner/Kellnerin	-	27	-
кестен	Kastanie	-	27	-
ким	Kümmel	-	27	-
киршнштрудла (А)	Kirschenstrudel	14	2	11
китникез (А)	Quittenkäse	4	18	5
кифла (А)	Kipfel	-	27	-
клец(е)нброт (А)	Kletzenbrot	7	-	20
кнедла (А)	Knödel	-	27	-
кнекеброт	Knäckebrot	8	1	18
компот	Kompott	-	27	-
корпа	Korb	-	27	-
кост	Kost	7	17	3
костгеберка	Kostgeberin	8	2	17
костирање	das Kosten	9	17	1
костирати се	verkosten	9	17	1
костош	Kost	5	2	20
кох(ови)	Koch	-	24	3

Позајмљеница	Немачка изворна реч	I	II	III
кохбух	Kochbuch	13	5	9
коштати	kosten	3	23	1
краба	Krebs	10	-	17
крамлпогача	Grammelpogatsche	3	2	22
кранцла(-е)	Kranz(el)	4	16	7
крахер(л) (А)	Kracherl	8	2	17
креденац	Kredenz	-	27	-
крезла(-е) (телеће)	Gekröse	8	9	10
кремпита/кремшнита (А)	Cremschnitte	-	27	-
кренвиршла(-е) (А)	Krenwürstel	9	18	-
кригла (А)	Krug	-	27	-
кромпир (А)	Grundbirne	-	27-	-
крофна (А)	Krapfen	-	27	-
кувати	kochen	-	27	-
кугла	Kugel	-	27	-
куглоф/куглов (А)	Gugelhupf	2	21	4
кухиња	Küche	-	27	-
лакс	Lachs	1	6	20
лебервуршт	Leberwurst	8	3	16
лецедер/лецидер/лицитар (А)	Lebzelter	8	13	6
линцер (А)	Linzer	12	5	10
линцерброт (А)	Linzerbrot	12	2	13
линцертајг (А)	Linzerteig	9	1	17
линцертесто (А)	Linzerteig	9	1	17
линцерторта (А)	Linzertorte	14	3	10
липтауер	Liptauer	2	1	24
лорбер	Lorbeer	-	27	-
лунгнбратна	Lungenbraten	7	-	20
луфтпита	Luftpitta	14	-	13
луфтштрудла	Luftstrudel	14	1	12
малц	Malz	6	2	19
малцајт	Mahlzeit	8	2	17
малцбомбона (-е)	Malzbonbon	9	1	17
манделада	Mandel	6	3	18
мандула(-е)	Mandel	17	2	8
марела (А)	Marelle	12	14	1

Позајмљеница	Немачка изворна реч	I	II	III
мармелада	Marmelade	-	27	-
мелшпајз (А)	Mehlspeise	6	7	14
мерзер	Mörser	3	1	23
милерам (А)	Milchrahm	1	25	1
мил(и)хброт/мил(и)хпрот	Milchbrot	7	16	4
модл(а) (А)	Model	-	27	-
мошт (А)	Most	8	9	10
најквирц	Neugewürz	9	5	13
натуршницл	Naturschnitzel	6	20	1
нокла (А)	Nockerl	5	21	1
нудла	Nudel	6	8	13
нудлбрет/ нуделпрет	Nudelbrett	7	2	18
нудлвалгер	Nudelwalker	6	2	19
нускрем	Nusscreme	11	1	15
нуспита	Nusspitta	14	2	11
нусторта	Nusstorte	13	2	12
обер	Ober/Oberkellner	8	7	12
обрст (А)	Obers	2	2	23
огрозд (А)	Agrasel	2	25	-
пајшла	Beuschel	3	13	11
паниран	paniert	8	12	7
панирање	das Panieren	7	13	7
панирати	panieren	7	13	7
паприкашпек	Paprikaspeck	15	5	7
парадајз (А)	Paradeiser	-	27	-
паризер	Pariserwurst	-	27	-
пасирати	passieren	-	27	-
паштета	Pastete	-	27	-
пекар	Bäcker	-	27	-
переца	Brezel	-	27	-
пикса/ пиксла	Büchse	-	27	-
пофезна (А)	Pafese	-	27	-
похован(о) месо)	gebacken(es) (Fleisch)	-	27	-
поховати	backen	-	27	-
порција	Portion	-	27	-
презла (А)	Brösel	2	24	1

Позајмљеница	Немачка изворна реч	I	II	III
пресвуршт	Presswurst	7	-	20
пудерцукер	Puderzucker	16	2	9
пусла (А)	Busserl	3	24	-
путеркрофна (А)	Butterkrapfen	7	10	10
пушла	Büschel	5	20	2
радл(а)	Radel	6	10	11
раиндла/рајнлика/рајнгла (А)	Reindl/Rein	6	6	15
рајскох (А)	Reiskoch	6	4	17
раисмел	Reismehl	8	-	19
рампаш	Rampasch	5	14	8
рен/хрен	Kren	-	27	-
рерна	Backröhre/Röhre	-	27	-
рестован (кромпир)	Geröstet(e) (Grundbirne)	-	27	-
рестовати	rösten	-	27	-
реш (А)	resch	-	27	-
рибати	reiben	-	27	-
рибеж	Reibeisen	2	25	-
рибизл(а) (А)	Ribisel	-	27	-
ризлинг	Riesling	-	27	-
рингла (А)	Ringel	-	27	-
ринглов (А)	Ringlotte	-	27	-
ринфлајш	Rindfleisch	7	11	9
ринфлајшсупа	Rindfleischsuppe	8	9	10
розбратн(а)	Rostbraten	1	26	-
розине	Rosinen, pl.	5	5	17
рокост	Rohkost	8	-	19
ролована шунка	Rollschinken	-	27	-
роштиљ	Rost	-	27	-
салцгуркн(а)	Salzgurke	7	2	18
салцштангла	Salzstange	6	4	17
са(л)фалада	Zervelatwurst	3	9	15
сафт/софт	Saft	3	24	-
сафтан/софтан	saftig	2	25	-
селхерај (А)	Selchen	3	1	23
семлкнедла (А)	Semmelknödel	5	3	19
семплпрезла (А)	Semmelbrösel	8	2	17

Позајмљеница	Немачка изворна реч	I	II	III
сенф	Senf	-	27	-
сервирати	servieren	-	21	6
сируп	Sirup	-	27	-
сода	Sodawasser	-	27	-
сос	Soße	-	27	-
соц	Satz	-	27	-
стелажа/штелажа	Stellage	2	25	-
сулц (А)	Sülze	5	8	14
супа	Suppe	-	27	-
супнтопф	Suppentopf	7	3	17
супшисла	Suppenschüssel	9	-	18
тацна	Tasse	-	27	-
тафелшпиц (А)	Tafelspitz	4	-	23
ташке/ташци	Tasche	5	22	-
тегла	Tiegel	-	27	-
тој	Tee	21	4	2
темфати	dämpfen	3	-	24
тинтнфиш	Tintenfisch	9	1	17
тиштух	Tischtuch	8	2	17
топфкез (А)	Topfenkäse	7	-	20
топфнпита (А)	Topfenpitta	5	5	17
траминац	Traminer	-	27	-
транширати/транжирати	(Fleisch) transchieren	7	20	-
трихтер	Trichter	5	3	19
тункати	tunken	5	1	21
фајншмекер	Feinschmecker	8	3	16
фаширано (месо)	Faschiertes	-	27	-
фаширати (А)	Faschieren	-	27	-
федермесер	Federmesser	10	2	15
феферон	scharfer Paprika	-	27	-
фил	Fülle	-	27	-
филован	gefüllt	-	27	-
филовати	füllen	-	27	-
фишпаприкаш	Fischpaprikasch	2	25	-
фишсупа	Fischsuppe	15	12	-
флајшмашина	Fleischmaschine	14	7	6

Позајмљеница	Немачка изворна реч	I	II	III
флаша	Flasche	-	27	-
флашнрајф	flaschenreif	6	-	21
флекица/флекла	Fleckerl	-	27	-
филеки/филеци	Fleck	5	16	6
филунг	Füllung	7	18	2
форшпајз	Vorspeise	11	2	14
фракл/фраклић (А)	Frackerl	3	24	-
фрижак/фришак	frisch	-	27	-
фруштук	Frühstück	16	11	-
фруштуковати	frühstücken	17	10	-
харинга	Hering	8	16	3
хендлпаприкаш (А)	Hendlpaprikasch	13	-	14
хреновка	Krenwürstel	-	27	-
цвајер	Zweier	12	2	13
цвечкнкнедла (А)	Zwetschkenknödel	10	2	15
цвибак	Zwieback	5	-	22
цвиблсос	Zwiebelsoße	6	2	19
цегер/цекер (А)	Zöger/Zeger	2	25	-
целер (А)	Zeller	-	27	-
цимет	Zimt	-	27	-
цубок (А)	Zuwaage	5	2	20
цуг	Zug (beim Trinken)	3	24	-
цугати/цугнути	Zug	-	27	-
цукар/цукер	Zucker	9	18	-
цукербекер	Zuckerbäcker	15	3	9
цукербекерај	Zuckerbäckerei	16	3	8
цукервасер	Zuckerwasser	13	4	10
цукердоза	Zuckerdose	21	3	3
цукерпиксла	Zuckerbüchse	23	4	-
цукерцангла	Zuckerzange	16	-	11
цушпајз (А)	Zuspeise	3	23	1
шајтерхауфн	Scheiterhaufen	-	-	27
шампита	Schaumschnitte	-	27	-
шамролна	Schaumrolle	2	23	2
шанк	Schank	-	27	-
шафољ	Schaff	7	4	16

Позајмљеница	Немачка изворна реч	I	II	III
швајнскаре	Schweinskarree	9	-	18
шваргла	Schwargel	-	27	-
швајцеркез	Schweizerkäse	12	-	15
шелфиш	Schellfisch	4	-	23
шерпа/шерпења	Scherbel (Kochpfanne)	-	27	-
шефла	Schöpflöffel	3	-	24
шилер	Schiller	2	3	22
шлаг	Schlag	-	27	-
шлагобрст	Schlagobers	8	2	17
шлагпена	Schlag + Pena	3	24	-
шлегл	Schlegel	2	3	22
шмарн(а) (А)	Schmarren	8	5	14
шмекати/шмековати	schmecken	9	11	7
шмер (А)	Schmer	2	3	22
шмеркифла (А)	Schmerkipfel	5	3	19
шмирвуршт	Schmierwurst	5	2	20
шнапс	Schnaps	14	12	1
шне	Schnee	5	21	1
шненокла (А)	Schneenockerl	2	24	1
шницла	Schnitzel	-	27	-
шнит(а)	Schnitte	5	21	1
шнитлах/шнитлинг	Schnittlauch/-ling	11	2	14
шоља (А)	Schale	-	27	-
шпајз(а) (А)	Speisekammer	-	27	-
шпајзкарта	Speisekarte	10	-	17
шпанат/шпинат	Spinat	3	22	2
шпанферкл	Spanferkel	7	1	19
шпаргла	Spargel	7	19	1
шпарет/шпорет (А)	Sparherd	-	27	_
шпек	Speck	15	7	5
шпецерај	Spezerei	3	17	7
шпиглајер	Spiegeleier	7	2	18
шпиковати	spicken	4	21	2
шпиновати (шећер)	spinnen (Zucker)	5	20	2
шприц	Spritze	7	5	15
шприцер (А)	Spritzer	-	27	-

Позајмљеница	Немачка изворна реч	I	II	III
шприцкрофна	Spritzkrapfen	10	17	-
штамп(е)рл /штамплица (А)	Stamperl	6	21	-
штангла	Stange	2	25	_
штаницла (А)	Stanitzel	2	22	3
штаубцукер	Staubzucker	9	2	16
штаубовати	Stauben	10	2	15
штокфиш	Stockfisch	5	-	22
штопл (А)	Stoppel	3	12	12
штоплцигер/штоплцијер	Stoppelzieher	5	5	17
штрицла (А)	Striezel	13	6	8
штрудла (А)	Strudel	-	27	-
штрукља	Strudel	5	1	21
штруца	Strudel	5	3	19
шунка	Schinken	-	27	-
шуфнудла(-е)	Schupfnudel	6	12	9

ИЗВОРИ

Драгановић, Јеротеј (1993). *Српски кувар.* Нови Сад : Прометеј.

Микић, Радивоје (2003). *Велики народни кувар* (24. допуњено и прерађено издање). Београд: Народна књига – Алфа.

Продановић Младенов, Златија (1993; 1994). *Велики српски кувар.* 2, 3. Београд : БИГЗ.

Klaić, Bratoljub (1968). *Veliki rječnik stranih riječi.* Zagreb : Zora.

ЛИТЕРАТУРА

Berić, Vesna (1988). Leksemi nemačkog porekla u „Srpskom kuvaru" iz 1855. godine i njihova lingvistička adaptacija. *Filologija.* 16.

Czichocki, Sieglinde i Pavica Mrazović (1997). *Lexikologie der deutschen Sprache*. Jate Szeged.

Duden, Konrad (1997). *Etymologie*. *Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache.* Mannheim – Wien – Zürich : Dudenverlag.

Gehl, Hans (1994). Voraussetzungen für südosteuropäische Sprachinterferenzen. In: *Interferenzen in den Sprachen und Dialekten Südosteuropas. Materialien.* Heft 4. Tübingen : Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde: 31–79.

Hentschel, Elke (1995). Der deutsche Einfluss auf dem Balkan im Spiegel des serbischen Lexikons. In: *Kwartalnik neofilogicny* XLII/1. Warszawa.

Mrazović, Pavica (1996). Germanizmi u govornom jeziku Vojvođana. *O leksičkim pozajmljenicama.* Subotica – Beograd : Gradska biblioteka Subotica – Institut za srpski jezik SANU: 209–230.

Margita Šnel Živanović

GERMAN LOAN WORDS IN CULINARY TEMINOLOGY

Summary

Based on data taken from primary (cook books) and secondary sources (foreign dictionaries, literature, spoken language), a questionnaire was compiled with 343 German loan words from the field of cookery, which was filled out in writing by 36 subjects (of whom 70% were from Novi Sad, 30% from Bačka Palanka; 90% were women and 10% men; 27 subjects aged between 36 and 62; 4 aged between 16 and 24, 5 aged between 65 and 80). The data thus acquired show that German loan words from the field of culinary terminology are used most by the oldest subjects (36.8%) and least by the youngest (8.3%), which was expected. A large number of German loan words are austrianicisms, since the influence of Austrian German on Serbian was very pronounced during the Austro-Hungarian Monarchy. The acquired data confirm that the Serbian language was open to influences of various kinds in culinary terminology. Based on the acquired data, it is apparent that this is not merely a case of linguistic contacts, but also one of contacts between various cultures, and more specifically - cuisines.

Key words: German loan words, germanicisms, austrianicisms, culinary terminology, Serbian cook books.

ПОЗДРАВИ И ПОРУКЕ У НОВОМ САДУ
– прагматичка обележја

ЛИМАН
ДРЖАВА
Љубице,
волим те!
FACEBOOK
IS
A
CRIME
Учити, учити
и само
учи ТИ!
Г-3
ФКВ

UDK 811.163.41`276.11(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Мирјана Јоцић
mirajns@sbb.rs

ОСЛОВЉАВАЊЕ И ОБРАЋАЊЕ

Сажетак. У овом раду пажња је усмерена на употребу језичких средстава, пре свега етикета (речи и израза) за ословљавање саговорника, затим *заменица обраћања* ти/Ви, као и поздрава при сусрету и при растанку, у непосредној усменој комуникацији. Као основни параметри узети су међусобни односи саговорника: сродство, блискост, познатост, старост (узраст), друштвени статус, као и обичаји и навике. Материјал је прикупљен путем посебне, детаљно разрађене батерије питања са (свим) отвореним одговорима у оквиру поглавља VI општег Упитника за анкетирање за пројекат *Говор Новог Сада: Морфосинтаксичке*, *лексичке и прагматичке особине*. Добијен је велики број разноврсних података који су ручно обрађени, систематизовани према задатим критеријима, добрим делом табеларно представљени и коментарисани. На основу тога указано је на карактеристике и тенденције у употреби посматраних језичких средстава у говору анкетираних представника града Новог Сада.

Кључне речи: социолингвистика, комуникативна компетенција, контекст, етикете за ословљавање, обраћање и поздрављање, *заменица обраћања* – ти/Ви, социо-комуникацијски стереотипи, новосадска средина.

1. Увод

Обраћање, ословљавање и поздрављање чине сложен систем културних, комуникацијских – лингвистичких и нелингвистичких правила. Избор и употреба тих правила условљени су друштвено-културним оквиром, ситуационим контекстом, интенцијом саговорника и одређеним лексичко-граматичким обележјима конкретног језика.

Социолингвистичка истраживања крајем педесетих и почетком шездесетих година прошлог века изнедрила су и прва истраживања и радове о избору и употреби језичких средстава за ословљавање у непосредној језичкој интеракцији у зависности од ширег језичког и нејезичког контекста, односно од чинилаца који су друштвеног карактера. Сматра се

да је темељ ових истраживања постављен у радовима Брауна [Brown] и Гилмана [Gilman] *Who says 'Tu' to whom?* (1958) и *The pronouns of power and solidarity* (1960)[1]. Анализирајући примере употребе личних заменица за ословљавање саговорника у више европских језика (енглески, француски, немачки, италијански...), аутори констатују ***T** - форму*[2] *као заменицу другог лица једнине за фамилијарно ословљавање и **V** - форму* као заменицу за учтиво ословљавање. У вези с тим, као основне појмовно-терминолошке категорије, заправо критерије ословљавања, уводе *солидарност* – што подразумева једнакост и блискост саговорника и *дистанцираност* или *несолидарност* – што подразумева статусну неједнакост, службеност, формалност. Сва каснија многобројна истраживања и расправе[3] о правилима употребе заменичких T/V , односно ти/Ви облика, у ословљавању саговорника у ситуацији обраћања полазе углавном од појмова *солидарност* (пример **ти – ти** односа међу саговорницима), *дистанцираност* (пример **ви – ви** односа) и *статусне неједнакости*, *разлике*[4] *(принцип* **ви – ти** или **ти – ви** односа). Од истих појмова се полази и при избору *етикета*[5] *за поздрављање (добар дан*, *довиђења – здраво*, и обрнуто), односно етикета идентификације по сродству (мајка, отац), професији, занимању (учитељ/учитељица, фризер/фризерка), титули и звању (доктор [наука], доцент/доценткиња, примаријус), друштвеној и државној функцији (председник/председница, министар/министарка, ректор/ректорка), по семантички неутралним обележјима (господин, госпођа, друг, другарица, комшија/комшиница, чика, тетка) итд. Важна универзална, за све језике важећа чињеница, о испреплетености језика са другим друштвеним феноменима који утичу на језичку употребу и

[1] Убрзо затим се појављује и рад: R. Brown, M. Ford: *Address in American English* (1961), који се за разлику од поменута два рада бави употребом именичких речи у функцији ословљавања – лично име, етикете за титуле, звања и сл. у америчком енглеском језику.

[2] Аутори су слова **T** и **V** узели као почетна слова латинске заменице **tu** за друго лице једнине, којом се означава блискост или познатост саговорника (у српском **ти** коме је одговарајући множински облик **ви**), и латинске заменице **vos** за друго лице множине која служи и за учтиво ословљавање једне особе или за изражавање дистанце према тој особи (српско **Ви** из учтивости, поштовања или хонорифичка заменица, односно *pronomen reverentiae* (Popović 1991: 38).

[3] Литература дата на крају овога рада представља само ограничен избор радова који су од битнијег значаја за ово истраживање.

[4] Да би се избегли терминолошки неспоразуми, ваља обратити пажњу на следећу напомену: „Одговарајућа појмовно-терминолошка решења нису увек једнообразно лексички бивала исказивана, па се уместо овде предложеног решења статусна разлика, појављују и смисаоно мање адекватне, а функционално више обележене етикете типа: *доминација, супремација, ауторитет, сила, моћ* и др." (Radovanović 1986: 136).

[5] Термин *етикета* у социолингвистичкој литератури означава реч или израз који служи за ословљавање и обраћање другој особи.

модификују је, резултирала је ставом да разноликост језичких употреба зависи од разноликости ванјезичке ситуације. Дел Хајмз је ту универзалну способност прилагођавања језика ванјезичкој ситуацији назвао *комуникативном компетенцијом*: то заправо подразумева систем друштвених вредности и правила, бонтон одређене друштвене заједнице, односно друштвене групе: ко први пружа руку, ко се први јавља, како се понашати у приватној, а како у јавној сфери, како у формалној, а како у неформалној ситуацији и сл. (Hajmz 1980). Детаљно описујући ову врсту друштвено условљене компетенције, М. Радовановић (Radovanović 1986: 132) назива то *„граматика" друштвеног статуса* и наглашава да „Проблематика ове врсте, иначе, по правилу изостаје из дескриптивних или нормативних сербокроатистичких приручника...". Недостатак таквих језичких приручника и друштвено договорених правила комуникативног понашања највише погађа јавну сферу, пре свега масовне медије, затим статусно означене оквире: школа, власт, судница, војска, црква итд. Део тих правила даје се у виду савета и препорука у неким књигама о лепом понашању. На пример, у књизи Јасминке Петровић (2004) *Бонтон – без длаке на језику* на страни 76 између осталог пише: „При упознавању пружите руку и рукујте се, ни сувише јаким стиском, ни сувише слабим, и изговорите своје име. Ословљавајте саговорнике са „госпођо" и „господине", а никако са „ej, ти". Ако се двоумите да ли да се некоме обратите са „ви" или са „ти", пре се одлучте за „ви". За писани језик постоји у *Правопису српскога језика* (2010) Матице српске, на страни 73 одељак *Речи из поштовања* у којем су дата правила о томе када се заменица *ти* и *ви* пишу великим, а када малим словом. О употреби *ти* или *Ви* у директном обраћању саговорнику на радију и на ТВ изречена су и написана различита мишљења и полемика још увек траје.

О ословљавању и обраћању на материјалу српског језика нема много радова заснованих на истраживању (в. Литературу). Већина тих радова посвећена је употреби заменица ти/Ви у различитим ситуацијама и међу различитим учесницима, водећи рачуна о сродничким односима, блискости, познатости, генерацијској припадности, друштвеном статусу саговорника (види: Kocher 1967, Vasić, V. 1979, Vasić, I. 1979, Јоцић 1981, Žibreg i Savić 1982, Половина 1984, Radovanović 1986, Јоцић 2000, Вуксановић Дринчић и Милосављевић 2005). Мањи број радова посвећен је етикетама за ословљавање (Вуковић 1984, Кашић 1987, Милосављевић 2007, Savić 2009). Известан број радова посвећен је превасходно граматичким аспектима употребе заменица ти/Ви и неких етикета за ословљавање (нпр. Ивић 1989, Popović 1991, Kordić 2002).

2. Предмет и задаци истраживања

Предмет овога рада је употреба етикета за ословљавање и обраћање, затим личних *заменица обраћања* за друго лице једнине – ти/Ви и поздрава[6] као иманентних сигнала обраћања при сусрету и при растанку у усменој комуникацији учесника различите старости, образовања, порекла и друштвеног статуса у српском језику. У језичка средства за ословљавање и обраћање спадају: (1) *лексичке јединице* или *етикете* (речи и изрази) – имена, презимена, надимци, називи за означавање сродства, занимања или професије, титуле, друштвене функције, семантички неспецифично обележена или „мање обележена језичка средства као што су нпр. *друг, другарица, господин, госпођа, колега, колегиница, комшија, комшиница, дечко, девојчица, момак, девојка, мали, мала, тетка, чика итд*." (Radovanović 1986: 140), устаљени поздрави, стереотипне учтиве (Извините, Опростите, молим Вас, Пардон...) и неучтиве конструкције (Хеј, ти!, Ај, бре! Жено, куд гледаш!); (2) *граматичка средства* – лична заменица *ти* другог лица једнине и лична заменица *ви* другог лица множине употребљена уместо замнице *ти* у значењу другог лица сингулара; вокатив, а понекад номинатив (*Момак*, помери се! *Земљак*, како си?) у вокативној функцији именица, као и лични наставци за друго лице једнине (*Гласај* за праве вредности!) и друго лице множине (*Ослободите* пролаз, молим вас!) императива код глагола. Јасно је да би за добијање прецизне и целовите слике значења употребе поменутих средстава у непосредној, усменој интеракцији саговорника било неопходно, поред поменутих података о учесницима и података о ситуационом контексту, имати и податке о одговору саговорника, као и податке о акценту, интонацији, јачини гласа, брзини, ритму и разговетности говора, као и о невербалним знацима (покрети тела, телесни контакт, мимика, израз лица, поглед ...), јер у непосредној (лицем у лице) комуникацији ми комуницирамо својом целином, а „на то се често у истраживањима и заборављало ... да *начин* на који се нешто каже представља и део онога *шта* се каже" (Hajmz 1980: 100). Та димензија употребе наведених језичких средстава ословљавања, обраћања и поздрављања није, а због начина прикупљања података не би ни могла бити, предмет овога истраживања. Како је употреба наведених језичких средстава за ословљавање и обраћање подложна променама које настају као последица друштвених и културних промена, сталних сеоба становништва из једних региона у друге, а нарочити из села у градове, културне глобализације под утицајем медија – пре свега радија, телеви-

[6] Овде се подразумевају обични, *свакодневни*, а не тзв. ритуални поздрави, нпр. при званичним сусретима (пословним, државним...), традиционалним церемонијама, религиозним обредима, при честитању, уручивањеу награда и признања итд.

зије и интернета, задатак је овога истраживања да на основу посматраног узорка представи савремени, најчешће употребљавани инвентар тих средстава, као и карактеристике и тенденције њихове употребе у говору становника Новог Сада.

3. Методе, испитаници и корпус истраживања

Истраживање је обављено путем посебне, за предмет овога истраживања детаљно разрађене батерије питања у оквиру поглавља VI општег Упитника за анкетирање за пројекат *Говор Новог Сада: Морфолошке*, *лексичке и прагматичке особине*. Питања су била подељена у две целине. Прва целина имала је опште питање: *Како ословљавате особе наведене у првој колони*? Наведено је 60 особа: из круга сродника, затим блиских особа (момак, девојка), другова / другарица, пријатеља / пријатељица, старијих / млађих познаниника / познаница, колега, / колегиница, представника разних професија – наставника / наставница, учитеља / учитељица, професора / професорки, асистената / асистенткиња, лекара / лекарки, службеника / службеница, продаваца / продавачица, као и непознатих (старијих / млађих) особа, познате и непознате деце (дечак / девојчица). За сваку од тих особа наведено је да анкетирани означе којом од седам могућности (именом + *ти* или *Ви*, именом и презименом + ти/Ви, надимком + ти/Ви, презименом + ти/Ви, именом + етикатом (којом?) + ти/Ви, етикетом (којом?) + ти/Ви, на други начин (који) + ти/Ви) ословљавају ту особу, уз обавезан избор или *ти* или *Ви*, евентуално и *ти* и *Ви*. Наравно, било је могуће да испитаници одаберу и два и више начина. Друга целина имала је опште питање: *Који ћете поздрав употребити приликом сусрета и растанка са*: особом из Ваше породице (млађом / старијом); другом / другарицом, пријатељем / пријатељицом; колегом / колегиницом; учитељем / учитељицом, наставником / наставницом, професором / професорком; учеником / ученицом, студентом / студенткињом; административно-техничким особљем Ваше школе, факултета, институције у којој радите; својим директором, шефом...; комшијом / комшиницом; непознатом старијом особом; непознатом млађом особом; продавцем / продавачицом (у продавници, на пумпи, на пијаци...); шалтерским службеником / службеницом; особљем кафића, ресторана... За сваку од наведених особа одговоре је требало навести посебно за сусрет, а посебно за растанак, са могућношћу навођења и по неколико поздрава или израза у тој функцији.

Ако се рачуна да је било 60 питања, помножено са седам могућности избора у првој целини за сваког испитаника, то је 420 могућих избора, а

у другој целини 26 (укупно – 446). Упитник је, дакле, исувише дуг и компликован, а захтевао је отворене одговоре. Пошто су га испитаници углавном самостално попуњавали, без помоћи стручног анкетара, за многе је био претежак, а за неке и недовољно разумљив.[7] Неки испитаници уопште нису попунили овај део упитника (25 – 12 досељених и 13 староседелаца), а њих 39 (21 досељени и 18 староседелаца) одговорило је само на по неколико питања. Стога су анкетиране још две, условно речено, контролне групе: група од 16 *ученика* Гимназије у Сремским Карловцима и група од 12 *студената* Филозофског факултета у Новом Саду. Тако је за потребе овога рада анализирано укупно 237 упитника. Али и у многим од тих анализираних упитника нека су питања прескакана или је на њих само делимично одговарано (нпр. уписане су етикете *мама, тата, баба*, *стрина* итд., али није уписано да ли их ословљавају са *ти* или са *Ви,* и сл.), а у неколико упитника уписиван је уместо одговора само знак +. У неким упитницима је изостављен податак за испитанике који су досељени у Нови Сад одакле су досељени, или податак у ком делу Новог Сада (најдуже) живе.

Теоријски посматрано, број података који су могли бити добивени био је преко 100.000 (446 могућности пута 237 испитаника = 115.896). Наравно да није ни требало, нити је било могуће да се све те могућности искористе. У сваком случају, анкетирањем је добијен огроман број разноврсних података који су ситематизовани по питањима и категоријама (старост, образовање, порекло итд.) испитаника. Да би резултати били што прегледнији и информативнији, представљени су већим бројем збирних табела.

Подаци које су уписивали анкетирани *дословно су преписани* и унети у материјал за анализу (укључујући и коментаре писане са стране), односно у табеле приказане у овом раду.

[7] У том смислу је експлицитан и на маргини анкете исписан коментар испитаника бр. 78 (старост 45 – 54, средња стручна спрема): „Нејасна питања за неког ко је завршио ССС пре 10, 20, 30 година. Мало је више професионално и стручно за анкету.”

4. Резултати истраживања

4.1. *Ословљавање и обраћање*

А. СРОДНИЦИ

Табела А1

МАЈКА									
Име		Име и презиме		Надимак		Презиме		Име + етикета	
Ти	Ви	Ти	Ви	Ти	Ви	Ти	Ви	Ти	Ви
64	2			31	1	1	1	1	

Етикета			
Ти		Ви	
мама	132	мама	7
мајка/ о	5	мајка/ о	4
кева	5		
мати	3		
маја	1		
мајкили	1		
мајкић	1		
мајкица	1		
мајчица	1		
малице моја	1		
мамика	1		
мамо	1		
матика	1		

Табела А2

ОТАЦ									
Само		Име		Име и презиме		Надимак		Презиме	
Ти	Ви	Ти	Ви	Ти	Ви	Ти	Ви	Ти	Ви
	5	52	6	3	1	41	1	5	1

Име + етикета			Етикета			
Ти		Ви	Ти		Ви	
тата	4		тата	118	тата	7
чико	2		ћале	9		
			ба́ба/о	5	ба́ба/о	3
			баћа	1		

ОТАЦ									
Само		**Име**		**Име и презиме**		**Надимак**		**Презиме**	
Ти	**Ви**	**Ти**	**Ви**	**Ти**	**Ви**	**Ти**	**Ви**	**Ти**	**Ви**
	5	52	6	3	1	41	1	5	1

Име + етикета		**Етикета**			
Ти	**Ви**	**Ти**		**Ви**	
		бађо	1		
		матори	1		
		отац (оче)	1		
		таја	1		
		тајо	1	тајо	5
		татица	1		
		тато	1		
		ћалац	2		
		ћаћа	1		
		својто	1		
		громе	1		

Како се из табела А1 и А2 може видети, далеко највећи број испитаника обраћа се *мајци* и *оцу* хипокористицима *мама* (132) и *тата* (118) и заменицом *ти*. Знатан број испитаника обраћа се и именом + ти мајци (64) и оцу (52). Пажње је вредна и употреба надимка + ти: мајци 31, а оцу 41 испитаник. Та се тенденција може сматрати модерном: указује на знатно слободнији, мање формалан однос који неки желе да тумаче као непоштовање традиције.

Статистички је нерепрезентативан, али је са становишта традиције помена вредан податак да има петнаестак испитаника који мајку ословљавају са *Ви*. Занимљиво је да се појављују и примери (ретки) ословљавања оца и именом и презименом, али и само презименом. Иначе, ословљавање оца и мајке са Ви, или оца са Ви, а мајке са ти, и оца етикетом ба́ба, карактеристично је за старије испитанике, и староседеоце и досељенике који су већ дуго у Новом Саду, најчешће из Салајке, Подбаре, Ротквариј е, али их има и са Лимана и из Сремских Карловаца (нпр. испитаници број 4, 52, 98, 100, 103, 124, 197, 223, 226), што указује на остатке навика патријархалних породичних односа у којима је муж глава породице, централна и највише поштована личност. Инвентар етикета је доста разноврстан и указује на привржен и топао однос према родитељима. Употреба неких етикета као *мајка, мати, ба́ба, отац, бађа*, указује на традиционални новосадски, односно војвођански идентитет. У

контролној групи студената и ученика Карловачке гимназије јављају се напоредо, код неколико испитаника, истовремено и облик *мајка,* и надимак, и хипокористици *мама* и *мајкић,* или *мама* и *мајкили,* уз хипокористик *тата* јављају се жаргонизми *ћале* и *матори,* или *тата* и *ћалац*; један из те групе студената ословљава мајку са *мајка, мама* и називима *Шврћо, Мићо* – „тепам јој" (уписао је уз то*),* а оца са *тата,* а напоредо са тим и надимком, затим презименом и специфичним жаргонизмима: *громе, својто, Мићо*. Жаргонизми *кева, ћале, ћалац, матори* јављају се и код популације (високо или средње образованих) између 35 и 50 година; и у време њихове младости такво ословљавање је – мада тада чешће у евокацији, а ређе у обраћању родитељима – већ увелико било у моди. На пример, испитаник број 146, старост између 35 и 44 године, факултетски образован, староседелац ословљава оца и мајку са *кева* и *ћале,* а у истом жаргону брата са *буразер*. Једна испитаница (старост преко 50 година, средње образовање, живи у Новом Саду 40 година) изјавила је приликом анкетирања: „Када смо били у пубертету, почели смо и ми тако (*кево, ћале*), али су нам мама и тата то строго забранили". Етикету *мâја* употребљава старија становница (преко 50 година) која има трогодишњу стручну спрему и досељена је још 1969. у Нови Сад из Мркоњић Града, али је сачувала тај хипокористик из старога краја. Хипокористик *таја* јавља се и у неким војвођанским (најчешће у сремским) говорима, али ако је облик у номинативу *тајо,* реч је о досељеничким говорима са простора Босне и Херцеговине, Црне Горе и западне Србије. Тако се назив *таја* јавља код студента (контролна група) који је у Нови Сад дошао из Сремске Митровице, а назив *тајо* код студента који је дошао из Зрењанина, али је део основне и средње школе завршио у Хан Пијеску (БиХ). Хипокористик *тајо* (Ви) сачувала је и старија Новосађанка (преко 65 година), досељена још 1953. године (и која све сроднике – осим деце, брата и сестре – ословљава са Ви: *Ви мајко, Ви стрикане...*). Испитаници средњих година старости (број 107 и број 110), обојица досељени из Бунића (Лика) – један 1964, а други 1966, ословљавају оца са *чико*. Средовечни Новосађанин, досељен још 1975. године из Лазарева у Банату, ословљава мајку и оца са *мâмо* и *тâто*, што је дијалекатска особина банатских говора (номинатив ма́ма, та́та).

Табела А3

ДЕТЕ					
СИН			ЋЕРКА		
Име + Ти	**Надимак + Ти**	**Презиме + Ти**	**Име + Ти**	**Надимак + Ти**	**Презиме + Ти**
68	12	1	65	14	2
Етикета + Ти			**Етикета + Ти**		
сине		10	кћери		5
сине мој		4	ћерко		5
чедо		2	кћери моја		2
драги		1	мила		2
мали		1	ћеро		2
мили		1	мала		1
			сине		1
			ћеркице		1
			чедо		1

Подаци у табели А2 показују да се испитаници својој деци обраћају искључиво заменицом *ти*, и то најчешће именом, нешто ређе надимком, а често (на основу литературе о развоју говора и обраћању одраслих деци, као и на основу сопственог личног и истраживачког искуства у том домену – сигурно и много чешће и лексички разноврсније, као нпр. срце, душо, мацо, голубе, јагње моје, љубави...)[8] и хипокористицима и деминутивима (*драги*, *мили* / *-а*, *чедо*, *сине* [*мој*] – и мушком и женском детету, *ћеркице*, дијалекатско *ћера* итд.).

[8] Највише података о томе налази се у Дневницима о усвајању говора деце узраста 1,0 – 5,0, које се у лонгитудиналним истраживањима водили М. Јоцић, С. Савић, В. Васић, В. Гурјанов, који су укључени у Новосадски корпус разговорног српског језика: 1975–2000. формиран у оквиру пројекта: Психолингвистичка истраживања, на Филозофском факултету на Одсеку за српски језик и лингвистику, којим је руководила С. Савић.

Табела А4

СЕСТРА			БРАТ		
Име + Ти	**Надимак + Ти**	**Презиме + Ти**	**Име + Ти**	**Надимак + Ти**	**Име и презиме + Ти**
136	33	4	126	19	2
Етикета + Ти			**Етикета + Ти**		
сестро		10	бато		11
секо		8	брате		7
селе		4	буразер		3
зависи		2	брале		2
кека		1	брацо		2
маки		1	гари		2
сис		1	*зависи*		2
сејо		1	баја		1
секић		1	баки		1
сестро моја		1	брате мој		1
			еј		1
			еј, гари		1

Сестри и брату сви анкетари се обраћају заменицом *ти*, употребљавјући при том најчешће име, често надимак, а исто тако често – поред уобичајених назива за ту врсту родбинског односа (сестро, брате, сестро моја, брате мој) – хипокористике *секо, сејо, селе, кека, бато, брацо, бајо, брале*, од којих су неки данас ређи и звуче архаично, као и фамилијарни назив *буразер*, који се у свакодневном говору употребљава и десемантизовано за неформално ословљавање добро познате или непознате мушке особе, блиске по годинама старости. Има и новијих, углавном жаргонских етикета, које су забележене у ученичкој и студентској популацији: *сис, секић, баки, гари* (*еј, гари*).[9]

[9] *Гари* се, такође, јавља и као жаргонска етикета за ословљавање других (види табелу Б2), као и у поздравима приликом сусрета са другом или другарицом. У ставовима које су студенти Филозофског факултета, досељени скорије у Нови Сад, износили о специфичности новосадског говора, између осталих речи које су означили као специфично новосадске жаргонизме, а које им се не допадају, навели су и реч *гари*.

Табела А5

ОЧЕВА МАЈКА						МАЈЧИНА МАЈКА					
Име		Надимак		Презиме		Име		Надимак		Име и презиме	
Ти	Ви	Ти	Ви	Ти	Ви	Ти	Ви	Ти	Ви	Ти	Ви
23	5	11	1		1	27	4	15		1	

Име + етикета + Ти		Етикета				Име + етикета + Ти		Етикета			
		Ти		Ви				Ти		Ви	
баба	5	баба	63	баба	5	баба	8	баба	59	баба	12
бака	3	бака	36	бака	10	бака	9	бака	47	бака	13
		ма́јка	15	ма́јка	2			ма́јка	20	ма́јка	6
		мајкица	2	нана	3			нана	8		
		баба и мајка	1	нађмама	1			баја	1		
		маки	1	омама	1			бакица	1	бакица	2
		макиш	1					мајкица	1	ома	1
		мамика	1					омама	1	омама	2
										нађмама	1

Ословљавање очеве мајке и мајчине мајке даје доста сложену слику. Заменицу *ти* употребљава у ословљавању мајки својих родитеља огромна већина испитаника: 132 у обраћању очевој мајци и 197 у обраћању мајчиној мајци; заменицу *Ви* 29 у обраћању очевој мајци и 42 у обраћању мајчиној мајци. У избору етикета предњаче *баба* (73 за очеву мајку, 79 за мајчину мајку), затим хипокористик *бака* и деминутив *бакица* (49 за очеву мајку и 69+3 за мајчину мајку). По фреквенцији затим следи ословљавање именом (28 за очеву мајку, 31 за мајчину мајку), затим за новосадску и војвођанску средину карактеристичном етикетом *ма́јка* и деминутивима *мајкица* (17+2 за очеву мајку, 26+1 за мајчину мајку). Као новија тенденција може се означити ословљавање *по имену* (28 за очеву мајку, 31 за мајчину мајку). Ословљавање надимком може се тумачити посебним изражавањем блискости или савремене моде (12 за очеву мајку, 15 за мајчину мајку). Етикета *на́на* у војвођанским говорима употребљава се и као назив за мајку (родитељку). У анализираним подацима има много примера да исти испитаник/испитаница ословљава различитим заменицама и етикетама мајчину мајку и очеву мајку: нпр. мајчину мајку са *баба* (ти), очеву мајку са *бака* (Ви), и обратно, затим очеву мајку *нана* (Ви), мајчину мајку *ма́јка* (Ви) итд.

Посебно треба указати на неке случајеве употребе етикета из мађарског и немачког језика за ословљавање неких сродника у говору двојезичних испитаника староседелаца, рођених Новосађана. То се односи на етикете *нађмама* (Ви) и *омама* (Ви и ти) и *ома* (Ви) и за очеву и за мај-

чину мајку, затим за мајчиног оца *отата* (Ви) и *нађтата* (Ви), али и за неке друге сроднике. С обзиром на то да има свега неколико испитаника који употребљавају за ословљавање сродника, поред речи из српског, и речи из мађарског и из немачког језика, заправо застареле, нестандардне, разговорне регионализме из мађарског језика и аустријског немачког језика, кратко ћемо представити овде њихове одговоре и основне податке о њима. Испитаница број 82 (године старости 25–34, факултетски образована, од рођења живи на Клиси, није навела националност ни своју, ни својих родитеља, а као матерњи језик наводи *српско-мађарски* и за себе и за оба родитеља) ословљава мајку *омама* (Ви), мајчиног оца – *отата* (Ви); мајчиног брата – *именом* (ти), његову жену – *именом* (Ви), мајчину сестру и њеног мужа – *именом* (ти) (осталих сродника вероватно нема). Испитаница број 94 (године старости између 35–44 , факултетски образована, од рођења живи на Подбари, националност њена и очева – српска, мајчина – мађарска, за себе и оца наводи да су двојезични – српско-мађарски, за мајку је уписала само *друго*) наводи следећи инвентар етикета за ословљавање сродника: *мама* (ти), *тата* (ти), сестра и брат – *име* (ти), мајчина мајка – *нађмама* (Ви), очева мајка – *баба* (Ви), мајчин отац – *нађтата* (ви), очев отац – *деда* (Ви), затим *ујак* (ти), *ујна* (ти), очев брат – *чича* (ти), његова жена – *име* (ти), очева сестра и њен муж – *тетка* (ти), *теча* (ти). Испитаница број 156 (старост између 55–64 године, средњошколско образовање, од рођења живи на Лиману, националност мађарска, као и оца и мајке, двојезична – српско-мађарски) мајчину мајку ословљава са *нађмама* (Ви), а очеву – *мамика* (ти); све остале сроднике ословљава или само именом, или мајку – *мама* (ти), оца *тата* (ти), мужа мајчине сестре – *теча* (ти), а мужевљеве родитеље *мама* (Ви) и *тата* (Ви). Испитаник број 148 (године старости преко 65, факултетски образован, од рођења живи у центру града, немачке националности, као и отац и мајка, сви су двојезични – немачко-српски) наводи следећи инвентар назива за сроднике: *мама*, *тата* (нема ти или Ви), *син*, *сестра*, брат – *име* (ти), и мајчина и очева мајка – *омама*, и мајчин и очев отац – *отата*; мајчин брат – *онкл*, његова жена – *танте*; очев брат – *онкл*, његова жена – *танте*, мајчина сестра – *танте*, њен муж – *онкл*; жену (супругу) ословљава *именом*; женину мајку – *баба*, жениног оца – *деда*. Испитаница број 203 (стара преко 65 година, завршила вишу школу, националност мађарска, као и њених родитеља, двојезична – мађарско-српски, уз напомену „све школе на српском језику”) уписала је за мајчину и очеву мајку, мајчиног и очевог оца, за мајчиног брата и очеву сестру – да их ословљава „етикетом + Ви (на мађарском)”.

Познавање и употреба немачког, а нарочито мађарског (најчешће колоквијалног) језика међу становницима Новог Сада (и Војводине) којима то нису матерњи језици, има дугу традицију. Део те традиције и данас постоји у српском језику (пре свега код старијег староседелачког становништва) баш у употреби етикета за ословљавање (нарочито у евокацији, нпр.„Како Вам је *омама*, Ана?"; „Поздравите *танте* Клару!"; „Доведи и своју *швестерку* на вечеру", али и у директном обраћању: „Како сте, Пишта *бачи*?") или у поздрављању („*Сербус*, Ержи, журим!"; „Е па, *ауфвидерзен*, друштво!"). И у овом истраживању појављују се код испитаника староседеоца (број 213, старост између 45 и 54 године, средњег образовања, настањен у Подбари) српске националности (исте националности су и његови мајка и отац) у ословљавању мајчине мајке, поред имена и заменице Ви, етикете *ома (Ви)* и *омама (Ви)*. Установљено је, такође, „што се тиче војвођанске ситуације (…) продирање речи шогор и шогорица, али не у свим оним категоријама у којима се оне јављају у мађарском, већ као називи за шурака, пашенога и зета (сестриног мужа) односно за свастику и шурњају" (Vuković 1980: 256). С обзиром на то да су немачки и мађарски језик у прошлости Војводине у дужем временском раздобљу представљали језике администрације, државне управе, школства и свих официјелних контаката, као и на савремену вишејезичну и вишенационалну структуру становника Новог Сада (в. о томе у Предговору књиге *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*, Нови Сад, 2009: 7–8), та појава је сасвим разумљива.

Табела А6

МАЈЧИН ОТАЦ						**ОЧЕВ ОТАЦ**					
Име		**Надимак**				**Само Ви**	**Име**		**Име и презиме + Ти**		**Надимак + Ти**
Ти	**Ви**	**Ти**		**Ви**			**Ти**	**Ви**			
22	4	10		1		1	23	4	1		9
Име + етикета + Ти		**Етикета**				**Име + етикета + Ти**			**Етикета**		
		Ти		**Ви**					**Ти**		**Ви**
деда	11	деда	78	деда	17	деда		14	деда	78	деда 17
дејка	1	дека/о	17	отата	3	дјед(е)		1	дека	6	дека 3
дид	1	дедика	1	деко	1				бачо	2	нађтата 2
		дјед(е)	1						ђед	2	
		ћами	1						бађо	1	
									дедика	1	
									дејка	1	

Слични резултати су добијени и у одговорима о ословљавању мајчиног и очевог оца. Заменицу *ти* у обраћању мајчином и очевом оцу употребљава велика већина испитаника: 143 у обраћању мајчином оцу, а 130 у обраћању очевом оцу. Заменицом *Ви* обраћа се мајчином оцу 26 испитаника, а очевом оцу 35 испитаника. И овде се као нова тенденција у ословљавању запажа ословљавање само по имену: 22 (ти) и 4 (Ви) мајчиног оца и 23 (ти) и 4 (Ви) очевог оца, или надимком: 10 (ти) и 1 (Ви) мајчиног оца и 9 (ти) очевог оца. Од етикета најфреквентније се употребљава етикета *деда* и *дјед* (107 за мајчиног оца и 109 за очевог оца) – ређе у комбинацији са именом (11 / 15). По фреквенцији следи затим ословљавање *по имену*: мајчиног оца 22 (ти) и 4 (Ви), очевог оца 23 (ти) и 4 (Ви). Честа је и употреба хипокористика *дека* (18 / 9), а сасвим ретко *дејка*. О етикатама типа *отата* и *нађтата* говорено је у претходном пасусу. Као што се види, појављују се и називи *дјед, ђед, бађо, бачо*. Употреба ијекавског облика *дјед* (и за мајчиног и за очевог оца, па и за жениног оца – увек са заменицом *ти*) забележена је код испитаника број 127 (старост преко 65 година, трогодишња средња стручна школа) који је досељен у Нови Сад 1967. године из Госпића у Лици. *Ђед* се такође јавља код испитанице број 196 (старост преко 55 година, средњошколско образовање) чија је фамилија досељена 1968. године из Босанске Крупе, најпре у Футог, затим у Нови Сад. Пошто се она готово у потпуности прилагодила употребној говорној норми новосадског говора, сматрала је да је потребно да објасни откуд то *ђед*: „Прво смо га звали само *ђед*, а други, староседеоци, звали су га *деда*; па овако смо га прозвали *деда Ђеша*, и сви су га после тако звали". И студент (Ново насеље), али не помиње да ли су (и када) његови родитељи овде досељени, ословљава очевог оца са *ђед*. Етикету *бађо*, која припада корпусу западних говора, употребила је факултетски образована старија (преко 65 година) испитаница (број 173) хрватске националности, досељена у Нови Сад још 1960. године – али не наводи одакле, а као матерњи језик навела је и српски и хрватски (заокружила је 1 и 2). Назив *бача* употребљава се у наведеном значењу у банатским говорима. Овако издвојен тешко је схватљив назив *ћами*. Тај испитаник, број 62 (старост 25–34 године, средње образовање, од рођења живи у Подбари), попунио је упитник пуним именима и презименима сродника. За мајчиног оца написао је да се зове Милан, да му је надимак Мића и да га он ословљава са Ћами (као и здраво → воздра), што је још од педесетих година прошлог века, па и данас, био уобичајен жаргонски поступак млађе генерације и то нарочито у Салајци, Подбари и Ротквари ји.[10]

[10] Податак је из личног искуства ауторке (М. Ј.)

Табела А7

МАЈЧИН БРАТ							ЖЕНА МАЈЧИНОГ БРАТА				
Ви	Име		Име и презиме + Ти	Надимак + Ти	Презиме		Име		Име и през. + Ти	Надимак + Ти	През. + Ти
	Т	В			Т	В	Т	В			
1	43	4	1	12	3	1	42	6	2	7	1

Име + етикета + Ти		Етикета				Име + етикета + Ти		Етикета			
		Ти		Ви				Ти		Ви	
ујаче	5	ујак (-че)	37	ујак(-че)	7	ујна	3	ујна	109	ујна	14
ујак	1	ујка/о	20	ујко	4			танте	1		
ија	1	ија/о	34	ија/о	25						
		бата	1								
		онкл	1								
		кика	1								

Табела А8

ОЧЕВ БРАТ					ЖЕНА ОЧЕВОГ БРАТА			
Само Ви	Име		Име и презиме + Ви	Надимак + Ти	Само Ви	Име + Ти	Име и презиме + Ви	Надимак + Ти
	Ти	Ви						
2	38	9	1	16	2	43	1	12

Име + етикета + Ти		Етикета				Име + етикета + Ти		Етикета			
		Ти		Ви				Ти		Ви	
чика	2	стриц (-че)	33	стриц	1	стрина	5	стрина	36	стрина	17
стриц	2	чика	26	чика	10			нина	11	нина	1
стрико	1	стрико	11	стрико	1			нена	1		
		стрика	8					танте	1		
		чича	3					стриница	1		
		онкл	2								
		стрикан	2	стрикан	3						
		ћића	2								
		браца	1								
		ћић	1								
		шеф	1								

Мајчин и очев брат најчешће се ословљавају заменицом *ти*: мајчин брат 153 пута, очев брат 95 пута, као и њихове жене: жена мајчиног брата 154, а жена очевог брата 109 пута. Употреба заменице *Ви* је много ређа. И овде се очитује тенденција ословљавања само именом, а врло често и надимком. Од етикета најфреквентнија је за мајчиног брата етикета *ујак*, а затим хипокористици *ујка* / *-о* и *ује* / *-о*, а за његову жену готово искључиво *ујна* (*онкл* и *танте* су већ раније коментарисани). Најразноврснији инвентар етикета испитаници су употребили за ословљавање очевог брата: најчешће је то *чика* (38), типично новосадски и бачки назив за очевог брата, затим стандардној језички назив *стриц* (36), као и хипокористици *стрика* (8), *стрико* (13) и *стрикан* (5) и за војвођанске говоре нетипични дијалектизми *чича* (3), *ћића* (2) и *ћић*. Жену очевог брата најчешће ословљавају етикетом *стрина* (58) и хипокористиком *нина* (12). Сасвим је специфична етикета *стриница* којом се у бачким говорима назива жена најмлађег очевог брата (податак од факултетски образоване испитанице, старије од 65 година, рођене Новосађанке, из Салајке). *Браца* или *брацо* је на широкој територији штокавских говора распрострањен хипокористик од речи *брат*.За овде наведену употребу речи *браца* у значењу стриц, очев брат, упутан је податак из Војвођанског речника *Терај кера, лутко моја бела...*Соње Бајандићеве Јовановић (Дневник – новине и часописи, Нови Сад, 2007: 20): „**Браца –** назив за *дедастрица*, трећег по реду...”.

Табела А9

МАЈЧИНА СЕСТРА							МУЖ МАЈЧИНЕ СЕСТРЕ						
Само Ви	Име		Име и презиме		Надимак + Ти		Само Ви	Име		Име и презиме + Ти		Надимак + Ти	
	Ти	Ви	Ти	Ви				Ти	Ви				
1	32	5	1	1	11		2	27	4	1		11	
Име и етикета			Етикета				Име и етикета			Етикета			
Ти		Ви	Ти		Ви		Ти		Ви	Ти		Ви	
тетка	5	тетка	1	тетка	99	тетка	18	теча	4	теча	1	теча	76	теча	19
тета	1			тета	5			онкл	1			тетак	7		
				тејка	3			тетак	1			течо	4		
				дада	2							паша	1		
				кека	1										
				танте	1										
				кека	1										

Табела А10

ОЧЕВА СЕСТРА								МУЖ ОЧЕВЕ СЕСТРЕ							
Само Ви	**Име**		**Име и презиме**		**Надимак + Ти**			**Само Ви**	**Име**		**Име и презиме + Ти**		**Надимак + Ти**		
	Ти	**Ви**	**Ти**	**Ви**					**Ти**	**Ви**					
2	31	1	1	1	12			1	26	3	1		10		
Име и етикета				**Етикета**				**Име и етикета**				**Етикета**			
Ти		**Ви**		**Ти**		**Ви**		**Ти**		**Ви**		**Ти**		**Ви**	
тетка	7	тетка	3	тетка	83	тетка	15	тетак	2			теча	59	теча	18
тета	3			кека	1			теча	2	теча	1	тетак	9		
				нена	1			онкл	1			течо	3		
				сеја	1			чика	1			чика	1		
				танте	1										
				тејкица	1										
				тета	1										
				тетица	1										

При ословљавању мајчине и очеве сестре, као и њихових мужева, најчешће се употребљава заменица *ти*: мајчина сестра – 162 пута *ти*, према 26 пута *Ви*; очева сестра – 144 пута *ти*, према 22 пута *Ви*; муж мајчине сестре – 122 пута *ти*, према 26 пута *Ви*; муж очеве сестре – 115 пута *ти*, према 23 пута *Ви*. По фреквенцији затим следи ословљавање етикетама. Мајчина и очева сестра најчешће се ословљавају стандардном етикетом *тетка* (123 пута мајчина и 108 пута очева сестра), затим хипокористицима и деминутивима *тета, тетица, тејка, тејкица, дада, кека, нена* и већ поменуто *танте*. Употреба ових хипокористика и деминутива, мада ретка, може се сматрати архаичном специфичношћу новосадског говора. Мужеви мајчине и очеве сестре најчешће се ословљавају хипокористиком *теча* и *течо* (мужа мајчине сестре 104 пута, мужа очеве сестре 73 пута), а знатно ређе стандардним називом *тетак* (мужа мајчине сестре 8 пута, а мужа очеве сестре 11 пута). То је сасвим разумљиво, јер реч *тетак* има облик вокатива једнине једнак номинативу, а с обзиром на то да је вокатив основни облик именица који се користи за ословљавање и обраћање у директној, непосредној комуникацији, говорници се по навици[11] опредељују за хипокористични облик речи *тетак – течо*, у вокативу. Етикета *паша* употребљена за мужа мајчине сестре, заправо

[11] Наговестили смо већ да се као нова тенденција јавља употреба номинативних облика типа: *Момак*, помери се! Кол'ко имаш година, *човек*?

је хипокористик речи пашеног којом се у српском језику означава муж женине сестре. Означавање именом, па чак и именом и презименом, као и надимцима и овде је заступљено са доста примера.

Табела А11

ЖЕНА (СУПРУГА)		МУЖ (СУПРУГ)		
Име + Ти	**Надимак + Ти**	**Име + Ти**	**Презиме + Ти**	**Надимак + Ти**
34	7	35	2	6
Етикета + Ти		**Етикета + Ти**		
жено (моја)	3	љубави		2
драга	1	драги		1
љубави	1	мили		1
љубавсоне	1	мужу мој		1
стара	1			

Жена (супруга) и муж (супруг) обраћају се једно другом искључиво заменицом *ти*, личним именом, надимцима и речима од миља, а понекад и презименом.[12]

Табела А12

ЖЕНИНА МАЈКА								ЖЕНИН ОТАЦ							
Само Ви	**Име**		**Надимак + Ти**		**Презиме + Ти**			**Име**				**Надимак + Ти**		**Презиме + Ти**	
	Ти	**Ви**						**Ти**		**Ви**					
2	7	13	3		1			11		11		1		1	
Име и етикета			**Етикета**					**Име и етикета**				**Етикета**			
Ти		**Ви**		**Ти**		**Ви**		**Ти**		**Ви**		**Ти**		**Ви**	
тетка	2	тета	1	баба	6	баба	7	деда	1			деда	8	деда	8
баба	1			ташта	4	ташта[13]	8	чика	1	чика	1	таст	5	таст	8
				мајко	2	бака	2					тата	5	тата	6

[12] У разговору са неким испитаницима приликом анкетирања, чули смо да се пуним именом или презименом, па чак и именом и презименом, муж и жена ословљавају у љутњи или некад у покушају да ситуацију учине званичном, да опомену другу страну на озбиљност, па и да искажу претећи став. Старији испитаници су, по свему судећи, сматрали неумесним да наводе речи од миља (хипокористике) којима се једно другом обраћају.

[13] Испитаник 137 (старости преко 55 година, четворогодишња средња стручна школа, досељен у Нови Сад 1982. године) уписао је за женину мајку да је ословљава *именом + Ви*, али је у рубрици *На други начин (који?)* уписао „мила ми ташта". Оваква, уз то још и посебно издвојена, конструкција сугерира нијансу ироније.

				свекрва[14]	1	мама	2					дједе	2		
						госпођо	1								
						нано	1								

Табела А13

МУЖЕВЉЕВА МАЈКА								МУЖЕВЉЕВ ОТАЦ							
Само Ви				Име		Надимак		Само Ви				Име		Надимак + Ви	
				Ти	Ви	Ти	Ви					Ти	Ви		
8				6	17	2	1	5				7	14	1	
Име и етикета				Етикета				Име и етикета				Етикета			
Ти		Ви		Ти		Ви		Ти		Ви		Ти		Ви	
бака	1	тетка	4	свекрва	9	свекрва	16	деда	2	деда	3			тата	12
тета	1	тета	2	баба	3	мама	13	чика	2	чика	2	свекар	15	свекар	11
тетка	1	баба	1	бака	3	баба	6					деда	4	деда	6
				нана	2	бака	4					чика	1		
				маја	1	тета	1								

За разлику од до сада изнетих података о употреби заменице *ти* или *Ви* у директном обраћању сродницима, у ословљавању женине и нарочито мужевљеве мајке, затим жениног и мужевљевог оца, преовлађује заменица *Ви*: за женину мајку 25 пута *ти* и 37 пута *Ви*; за мужевљеву мајку 28 пута *ти* и чак 73 пута *Ви*; за жениног оца готово исти број употребљава заменицу *ти* (35) и заменицу *Ви* (34); за ословљавање мужевљевог оца 31 испитаница употребљава заменицу *ти*, а 54 заменицу *Ви*. Ословљавање по *имену* или *надимку* може се сматрати савременијом тенденцијом и изражавања вишег степена фамилијарности: тај облик ословљавања употребљава за женину мајку 23 испитаника, а за жениног оца такође 23 (плус 1 испитаник који у ту сврху употребљава презиме); мужевљеву мајку *именом* и *надимком* ословљава 26 испитаница, а мужевљевог оца 22 испитанице. О извесној несигурности у начину ословљавања говори избор ословљавања само заменицом Ви (без имена, надимка или неке етикете), мада је таквих случајеве овде веома мало (укупно 2+8+5=15). Стандардни називи за женину мајку и жениног оца у српском језику су *ташта* и *таст*, а за мужевљеву мајку и мужевљевог оца *свекрва* и *свекар*. Етикетом *ташта* женину мајку ословљава 12 испитаника, а назив *таст* за жениног оца употребљава 13 испитаника. Уочљиво је да 14 испитаника за ословљавање женине мајке

[14] Можда се овде ради о забуни анкетиране особе или о незнању.

употребљава етикету *баба*. Како се у говору Новог Сада и околине традиционално назив *баба*[15] употребљава и као назив за *женину мајку (ташту),* али и као назив за мајчину и очеву мајку, не може се утврдити колико је примера једног, а колико другог значења. Евидентно је да у великој већини савремених породица, чим се роде деца, сви почињу *ташту, таста, свекрву, свекра,* дакле, дечје бабе и деде, ословљавати са *баба* и *деда* или *дјед*, односно *бака*, *мáјка*, *нана*, називима којима ће их, кад проговоре, унуци ословљавати. Мајке и очеви те називе најпре употребљавају у евокацији (када о њима говоре, пре свега, деци, али и другима), а касније и у директном ословљавању. Инвентар етикета изнет у табелама А12 и А13 то потврђује: женину мајку ословљава са *баба*, *бака*, *мајка*, *нана* 19 испитаника, а жениног оца са *деда* и *дјед* такође 19 испитаника; мужевљеву мајку са *баба*, *бака*, *нана* ословљава 20 испитаница, а мужевљевог оца са *деда* 15 испитаница. Стандардне називе *свекрва* (25 примера) и *свекар* (26 примера) за мужевљеве родитеље чешће употребљавају у директном обраћању представници популације изнад 50 година. Међутим, у евокацији је њихова употреба знатно чешћа и карактеристична је за све старосне категорије.[16] Употреба хипокористика *мама* (2) и *тата* (11) за ословљавање *таште* и *таста*, а такође и за ословљавање *свекрве* – *мама* (13) и *мâја* (1), и *свекра* – *тата* (13) део је патријархалне традиције према којој снаха мужевљеве родитеље траба да поштује и сматра као своје, па тако и да их ословљава, а тако исто и зет родитеље своје жене. Овај начин ословљавања забележен је у овом истраживању код представника старије популације (преко 55 и преко 65 година) и староседелаца (нпр. број 52, старост између 55 и 64 године, средња спрема, Салајка; број 219, 55 – 64, виша спрема, Салајка) и досељеника (нпр. број 185, преко 65 година, досељена још 1965; број 124, старост између 55 и 64, трогодишње средње образовање, досељена још 1958. из Пирота; број 168, старост између 55 и 64 године, трогодишња средња школа, досељена 1978. из Бачког Јарка – мужевљеву мајку ословљава са *мâја*; испитаница број 6, преко 65 година, основна школа, досељена 1959, Роткварија, Центар). Представници млађе и средње генерације често се одлучују за етикете којима се не означавају родбински односи *тета, тетка, госпођа, чика* уз име и најчешће заменицу *Ви*. Такав поступак се може сматрати тежњом да се учтиво нагласи поштовање без сувише присности.

[15] У овом истраживању примери ословљавања женине мајке у овом значењу (што је установљено на основу личних сазнања анкетара) забележени су код старијих испитаника староседелаца (55–64, средњег и вишег образовања), настањених у Салајци (бројеви 52, 117) и на Лиману (број 191).

[16] Пошто овај аспект употребе није био предмет истраживања, закључак је искуственог карактера.

Б. ДРУГОВИ, ПРИЈАТЕЉИ, ПОЗНАНИЦИ

Табела Б1

МОМАК		**ДЕВОЈКА**		
Име + Ти	**Надимак + Ти**	**Име + Ти**	**Презиме + Ти**	**Надимак + Ти**
41	8	45	2	11
Етикета + Ти		**Етикета + Ти**		
дечко	1	девојко		1
драги	2	љубавсоне		1
љубави	3	жено		1
пиле	1	дебела		1
boy friends	1			
love	1			
лепи	1			
куцо	1			

Називе *момак* и *девојка* већина испитаника није схватила превасходно у значењу млад, неожењен мушкарац, односно млада, неудата женска особа, него најчешће у значењу онај с којим се нека женска особа забавља, вољени, односно она са којом се нека мушка особа забавља, драга, вољена. Зато су на ово питање одговарале већином млађе особе. Томе одговарају и добијени резултати. Употребљава се у обраћању искључиво заменица *ти*, као идентификатор блискости и непосредности, обично уз име (41 пример у ословљавању момка, 45 у ословљавању девојке), затим уз надимке (8 за момке, 11 за девојке), уз презиме (2 за девојке), или уз неку од наведених етикета. Већина ових етикета дата је у одговорима студената – *куцо, лепи, жено, дебела* и ученика – *пиле, boy friends, love, љубави;* етикета *љубави* јавља се и код старијих (преко 35 година, средњег и факултетског образовања) испитаника, као и етикете *драги и љубавсоне*. Вероватно се и у надимцима крију интимнији облици ословљавања. Употреба презимена (мада овде по броју јављања занемарљива) указује, као што смо већ напомињали, на модеран манир, неку врсту жаргонске фамилијарности, а не на званичан однос.

Табела Б2

ДРУГ					ДРУГАРИЦА				
Само Ти	**Име + Ти**	**Име и през. + Ти**	**Надимак + Ти**	**Презиме + Ти**	**Само Ти**	**Име + Ти**	**Име и през. + Ти**	**Надимак + Ти**	**Презиме + Ти**
5	143	12	58	11	4	138	3	55	10
Етикета + Ти					**Етикета + Ти**				
друже				11	другарице				11
гари				7	дебела				1
зависи				3	друже				1
брате				2	đixi				1
другар				2	*зависи*				1
матори				2	ортакиња				1
момак				2	сестро				1
громе				1	срећо				1
ортак				1					
срећица				1					
човек (-че)				1					
				33					20

Табела Б3

ПРИЈАТЕЉ				ПРИЈАТЕЉИЦА			
Име + Ти	**Име и презиме + Ти**	**Надимак + Ти**	**Презиме + Ти**	**Име + Ти**	**Име и презиме + Ти**	**Надимак + Ти**	**Презиме + Ти**
101	3	24	4	95	3	18	2
Етикета + Ти				**Етикета + Ти**			
гари		3		пријатељице		4	
пријатељу		3		другарице		3	
друже		2					
друг мој		1					
пријатељу мој		1					

Речи друг, другарица и пријатељ, пријатељица у свом основном значењу означавају особе које су у пријатељским односима са неким, особе са којима се неко дружи, блиске, одане и присне особе. Другови и другарице су и особе са којима се иде у школу, вршњаци, као и особе са којима се сарађује (друг на послу) или особе блиске једна другој по идеологији

(партијски друг). У време социјализма етикете *друг* и *другарица* употребљаване су не само као симбол идеолошке блискости, како су првобитно настале, него и као вид широко распрострањене, семантички релативно необележене, службене и јавне употребе. Та употреба данас више није актуелна, али неки примери још увек постоје, пре свега код оних који су били дугогодишњи ратни и идеолошки другови, али и код неких старијих особа које су то као стереотип задржале у односу према, такође, старијим пријатељима (нпр. испитаник број 52, старост између 55 и 64 године, средња спрема, староседелац, Салајчанин, ословљава пријатеља са *ти друже*, а пријатељицу са *ти другарице*). И реч друг и реч пријатељ могу се употребити као опште, неутралне етикете за обраћање и познатима, али и непознатим особама: „Ви сте, *друже*, заборавили, дозволу!"; „Чуј, *друг*, помери мало тај ауто!"; „*Пријатељу*, може ли мало тише?"

Ословљавање етикетама *друг*, *другарица* и *пријатељ*, *пријатељица* праћено је искључиво заменицом *ти* која потврђује основно значење блискости и присности, дакле солидарности. Најфреквентније је при том ословљавање *друга именом* + *ти* (143), *надимком* + *ти* (58), посебном *етикетом* + *ти* (33), *именом и презименом* + *ти* (12), *презименом* + *ти* (11) и само са *ти* (5). *Другарица* се, такође, најчешће ословљава *именом* + *ти* (138), *надимком* + *ти* (55), *презименом* + *ти* (10), разним етикетама (20), као и *именом и презименом* + *ти* (3) и само са *ти* (4). Инвентар неких етикета, пре свега употреба жаргонизама и понеког пејоратива – *гари, брате* (десемантизовано*), куме* (десемантизовано), *матори, громе, ортак, срећице*, *дебела, ђіхі, ортакињо, сестро* (десемантизовано), указује на то да се њима користе углавном млађе особе, најчешће студентска и ученичка популација. Надимке употребљавају испитаници свих генерација, свих образовних профила, и староседеоци и досељеници.

У структури ословљавања *пријатеља* и *пријатељица* такође је на првом месту ословљавање *именом* + *ти* (101 за пријатеља, 95 за пријатељицу), затим надимком (24 за пријатеља, 18 за пријатељицу). Има и ретких примера ословљавања *презименом* + *ти* и *именом и презименом* + *ти*. Посебне етикете за ословљавање су релативно малобројне и уобичајене, изузев већ помињаног жаргонизма *гари* (нпр. испитаник број 90, старост преко 25 година, факултетско образовање, староседелац, живи на Новом насељу ословљава пријатеља са *гари*, а истом етикетом и друга).

Табела Б4

ПОЗНАНИК												
старији					млађи							
Ви	Име		Име и презиме + Ви	Презиме + Ви	Ти	Име		Име и презиме + Ти	Надимак + Ти	През. + Ти		
	Т	В				Т	В			Т	В	
2	2		1	7	2	2		1	3	Т	В	
	11	73				82	10			1	1	
Име и етикета[17]			Етикета + Ви		Етикета + Ти							
господине		1	господине		10	господине						1
чика		1				матори						1
брате		1				момак						1
куме		1										

Табела Б5

ПОЗНАНИЦА										
старија					млађа					
Ви	Име		Име и презиме + Ви	Надимак + Ви	Презиме + Ви	Ти	Име		Име и презиме + Ти	Надимак + Ти	Презиме + Ви
	Т	В					Т	В			
3	4		1	1	1		2		1	3	1
	17	60					66	9			
Име + Етикета + Ви			Етикета + Ви		Етикета[17]					
госпођице		1	госпођо		6	госпођице				1
госпођо		1				госпођо				1

Ословљавање познаника указује на то да су испитаницима за избор заменице *ти* или *Ви* као и етикета за ословљавање били битни фактори: колико дуго и колико добро некога познају, а још више да ли се ради о старијој или млађој особи (то су неки и наводили у коментарима). По годинама старијима испитаници су се великом већином обраћали учтиво – заменицом *Ви* (93), а заменицом *ти* само 13 пута: ову су заменицу употребили испитаници који су и сами времешнији, а могло би се претпоставити да те познанике боље и дуже познају. Од етикета у обраћању старијим познаницима најчешће је одабирано *име + Ви* (73 пута) и *име*

[17] Није означено ни *ти* ни *Ви*.

+ *ти* (11 пута), затим етикета *господине* + *Ви* (10 пута), *презиме* + *Ви* (7 пута), само *Ви* (2 пута) и *име и презиме* + *Ви* – једанпут. Етикета *чика* + *име* указује на испитаника из ученичке популације. По годинама млађе познанике испитаници су чешће ословљавали заменицом *ти* – 90 пута, а заменицом *Ви* само 11 пута. Од етикета је опет најчешће употребљавано име (+ *ти* – 82 пута, +*Ви* – 10 пута, +*ти* и *Ви* – 2 пута). Бољи познаници ословљавани су *надимком* + *ти* (3) или само *ти* (2). Појављује се само један пример ословљавања са *господине* и то у комбинацији са *ти*.

Старије познанице се, такође, најчешће ословљавају са *Ви* (74 пута), а са *ти* 17 пута. И овде је ословљавање најчешће *именом* (+*Ви* – 60 пута, + *ти* – 17 пута), а само врло ретко, по једанпут, *именом* и *презименом* (+*Ви*), *презименом* (+*Ви*), *надимком* (+*Ви*). Од етикета за ословљавање јављају се *госпођа* и *госпођица* у комбинацији са именом и заменицом *Ви* по једанпут. Млађе познанице ословљавају се најчешће заменицом *ти* (71 пут), а свега 9 пута заменицом *Ви*. Као што се из табеле Б5 види, најчешће су ословљаване *именом* + *ти*, а од етикета појављују се по једанпут *госпођа* и *госпођица*.

Неки испитаници су као начин обраћања познаницима наводили само поздраве *Добар дан, Здраво.*

Табела Б6

НЕПОЗНАТ МУШКАРАЦ										
старији				**млађи**						
Само Ви	***[18]Име + Ви**	***Презиме + Ви**		**Само**		***Име**		***Презиме + Ти**		
				Ти	**Ви**	**Ти**	**Ви**			
47	21	1		19	17	11	10	1		
Етикета + Ви				**Етикета**						
				Ти			**Ви**			
господине			60	дечко		4	младићу		11	
				момак		3	господине		4	
				гари		1				
				деране		1				
				млади господине		1				
				младићу		1				
				пријатељу		1				

[18] Очито је да су испитаници погрешно уписивали одговоре *Ви* или *ти* у ове рубрике, с обзиром на то да се ради о њима непознатим особама. Стога су код тих одговора узимане у обзир само заменице које су уписане.

Табела Б7

НЕПОЗНАТА ЖЕНА								
старија			млађа					
Само Ви	*Име + Ви	*Презиме + Ви	Само		*Име		*Име и презиме + Ви	*Презиме + Ви
			Ти	Ви	Ти	Ви		
26	19	1	19	22	9	13	1	1

Етикета + Ви		Етикета			
		Ти		Ви	
госпођо	53	девојко	6	госпођице	16
		госпођо	5	госпођо	11
		душо	1		

Када су непознате одрасле особе у питању, за избор начина обраћања веома су важне године тих особа, али и године испитаника. Сасвим очекивано, употребљене заменице и етикете при обраћању старијем непознатом мушкарцу и старијој непознатој жени указују на однос дистанцираности: употребљена је искључиво хонорифичка заменица *Ви*: 149 пута за старију мушку особу и 99 пута за старију женску особу. Од етикета употребљене су само *господине* (60 пута) и *госпођо* (53 пута). На исти начин су се понашале све категорије испитаника, без обзира на године старости, образовање, изворно новосадско или досељеничко порекло.

Ословљавање млађег непознатог мушкарца и млађе непознате жене указује на слободнији, мање званичан однос. Непознатог млађег мушкарца ословило је заменицом *Ви* 42 испитаника, а заменицом *ти* 41. Инвентар етикета је доста разноврстан. Најчешће су употребљене етикете *младићу* + *Ви* (11), затим *дечко* + *ти* (4), *господине* + *Ви* (4), *момак* + *ти* (3). Све те етикете углавном су употребили старији испитаници, као и етикете *млади господине*, затим помало архаично и за војвођанске говоре специфично *деране*, као и *пријатељу* и *младићу* (нпр. испитаници 191, 148, 223, 156, 52 – сви преко 55 и 65 година, различитог образовања – вишег, средњег, основног; староседеоци настањени на Салајци, у Центру, на Детелинари, Лиману). Етикете *чико*, *гари*, *момак* јављају се искључиво код студентске популације. Код једног ученика, поред етикета *Ви господине* за старијег непознатог мушкарца, *ти дечко* за млађег, *Ви госпођо* за старију непознату женску особу и *Ви госпођице* и *ти девојко* за млађу, јављају се напоредо (у рубрици *На други начин (који?)*) изрази *Хеј Ви!* за старије наведене особе и *Хеј ти!* за млађе особе.

Многи испитаници су као коментар написали да се непознатима обраћају само са *Извините; Опростите; Молим Вас, реците ми*... и сл.

Табела Б8

ПОЗНАТО ДЕТЕ							
ДЕЧАК				ДЕВОЈЧИЦА			
Само Ти	**Име + Ти**	**Надимак + Ти**	**Презиме + Ти**	**Само Ти**	**Име + Ти**	**Надимак + Ти**	**Презиме + Ти**
22	84	5	1	18	85	4	1
Име + етикета + Ти		**Етикета + Ти**		**Име + етикета + Ти**		**Етикета + Ти**	
бато	1	дечко	27	секо	2	девојчице	30
		бато	3			девојко	8
		младићу	3			секо	3
		момак	2			дете	2
		брате	1			де си	1
		деране	1			ћао	1
		дечаче	1			здраво	1
		е, гари	1				
		клипане	1				
		мали	1				
		момче	1				
		бебули	1				
		чељаде	1				

Табела Б9

НЕПОЗНАТО ДЕТЕ					
ДЕЧАК			ДЕВОЈЧИЦА		
Само Ти	***[19]Име + Ти**	***Презиме + Ти**	**Само Ти**	***Име + Ти**	***Презиме + Ти**
23	32	1	23	32	1
Етикета + Ти			**Етикета + Ти**		
дечко		31	девојчице		40
бато		5	секо		4
дечаче		3	дете		3

[19] У ове колоне су испитаници, као и у табели Б7, погрешно уписивали одговоре, јер непознатој деци не могу знати име и презиме. У овим случајевима је регистрована само заменица која је употребљена.

дете	2	девојко	2
момак	2	малецка	1
гари	1	мала	1
деране	1	чељаде	1
младићу	1		
сине	1		
клињо	1		
бебули	1		
чељаде	1		
мали	2		
дечаку	1		

Одговори испитаника потврђују статусну надређеност одраслог у обраћању деци засновану пре свега на годинама, искуству, претпостављеној зрелости и статусу у друштву. Све категорије испитаника обраћају се заменицом *ти* и познатом и непознатом детету. Познато дете, било мушко (84) било женско (85), ословљавају именом или неком од етиката (43 за дечака, 48 за девојчицу). Непознато дете ословљава се такође разноврсним етикетама (47 за дечака и 50 за девојчицу).

Избор етикета указује на топао, близак, често заштитнички однос испитаника у обраћању и познатој и непознатој деци: *дечко, бато, дете, деране, сине, девојчице*, *секо, малецка*, и помало шаљиво *младићу, момак, девојко*.[20] И овде се препознају студентске, а нарочити ученичке креације: *гари, е, гари, клипане, клињо, бебули, дечаку, чељаде, де си, ћао, здраво*.

[20] Хајмз (Hajmz 1980: 269–270) овакве речи назива речи престижа: „У свим друштвима постоје узрасни термини за личности. (...) уздизање неке личности може се исказати, истина у пракси ретком, употребом термина за вишу старосну категорију од оне којој дато лице узрастом припада (нпр., када се дечак назива ‘младићем’, а мало дете ‘дечком’)”.

ИДЕНТИФИКАЦИЈА ПО ЗАНИМАЊУ И СТАТУСУ

Табела B1

УЧИТЕЉ					**УЧИТЕЉИЦА**				
Ви	**Име + Ви**	**Име и презиме + Ви**	**Надимак + Ви**	**През. + Ви**	**Ви**	**Име + Ви**	**Име и през. + Ви**	**Надимак + Ви**	**Презиме + Ви**
7	18	2	1	6	7	19	2	1	6

Име + Етикета + Ви		**Етикета + Ви**		**Име + Етикета + Ви**		**Етикета + Ви**	
господин	1	учитељ(у)	58	госпођа	1	учитељице	52
						учитељ	3

Табела B2

НАСТАВНИК					**НАСТАВНИЦА**					
Само Ви	**Име**		**Име и презиме + Ви**	**Презиме + Ви**	**Само Ви**	**Име**		**Име и презиме + Ви**	**Надимак + Ти**	**Презиме + Ви**
	Ти	**Ви**				**Ти**	**Ви**			
7	2	16	3	9	7	2	16	3	1	9

Име + Етикета + Ви		**Етикета + Ви**		**Име + Етикета + Ви**		**Етикета + Ви**	
господин	1	наставниче	48	госпођа	1	наставнице	56
						наставник	1

Табела B3

ПРОФЕСОР у школи				**ПРОФЕСОРКА у школи**			
Само Ви	**Име + Ви**	**Име и презиме + Ви**	**Презиме + Ви**	**Проф.**	**Име + Ви**	**Име и презиме + Ви**	**Презиме + Ви**
8	20	2	7	3	17	2	4

Етикета + Име + Ви		**Етикета + Ви**		**Етикета + Име + Ви**		**Етикета + Ви**	
господине професоре	1	професоре	48	госпођа професор	1	професорице	36
професоре	1					професорка	18
						професор	5

Табела B4

ПРОФЕСОР на факултету				ПРОФЕСОРКА на факултету					
Само Ви		**Име + Ви**	**Име и презиме + Ви**	**Презиме + Ви**		**Име + Ви**		**Презиме + Ви**	
3		16	2	9		6		4	
Етикета + Име + Ви		**Етикета + Ви**		**Етикета + Име + Ви**		**Етикета**			
						Ти		**Ви**	
професор	1	професоре	25	професор	1	професорице	2	професорице	30
								професорка	11
								професоре	5
								госпођице професорка	2
								госп. проф	1

Табела B5

АСИСТЕНТ						АСИСТЕНТКИЊА					
Само Ви	**Име**		**Име и презиме + Ви**		**Презиме + Ви**	**Само Ви**	**Име**		**Име и презиме + Ви**		**Презиме + Ви**
	Ти	**Ви**	**Ти**	**Ви**			**Ти**	**Ви**	**Ти**	**Ви**	
2	6	16	3	17	4	2	4	14	3	16	5
Етикета + Име + Ви			**Етикета + Ви**			**Етикета + Име + Ви**			**Етикета + Ви**		
професоре					10	професорице					6
асистенте					5	професорка					5
докторе					1	професоре					4
асистенту					1	докторе					1
						асистенткињо					6

Учитељима, наставницима и професорима сви испитаници се обраћају с поштовањем, опредељујући се готово искључиво у ословљавању за заменицу *Ви*, за етикете за ознаку професије,[21] а уз то, али ретко – углавном испитаници преко 50 година – обраћају се семантички неутралним

[21] Један студент из контролне групе, уз навођење етикета *професоре Ви* и *професорице Ви*, записао је: „Или их не ословљавам, чекам да ме погледају" – што је својеврсно изражавање поштовања статусне хијерархије.

општим етикетама *господине, госпођо, госпођице*. Уочљиви су (мада малобројни) примери употребе етикета за ознаку професије у облику мушког рода при ословљавању особа женског рода: назив *учитељ* за учитељицу (три примера), *госпођо наставник* (1) за наставницу, *професор* (5 у школи, 5 на факултету) за професорку, као и четири примера назива *професор* за *асистенткињу*. Као суфикси за називе женске особе професора појављују се напоредо и *-ка* и *-ица*: *професорка* и *професорица*. Занимљиво је да се *професорица* јавља у знатно већем броју случајева (74) него *професорка* (36). Ословљавање особа које су по звању асистенти и асистенткиње углавном је врло разноврсно: најчешће се употребљава заменица *Ви* (76 пута), али има и 16 примера ословљавања заменицом *ти* + *име* или *презиме*. Студенти и они који имају факултетско образовање опредељују се и овде за етикете *професор* (10) за ословљавање *асистента* и за етикете *професорица* (6), *професорка* (5) и *професор* (4) за ословљавање *асистенткиње*. Етикете *асистенте* (5) и *асистенткињо* (6) употребили су (сем једног изузетка – испитаник број 144, старост између 45 и 54 године, факултетски образован, досељен 1984. из Зрењанина) старији испитаници средњег образовања (број 60, 142, 192, 194), а облик *Ви асистенту* старији Новосађанин (преко 65 година, трогодишња стручна школа, живео на Салајци, а сада на Лиману). Етикету *докторе* (*Ви*) и за асистента и за асистенткињу употребио је, такође, старији Новосађанин (преко 65 година, факултетско образовање, двојезичан – немачко-српски, са станом у Центру). У сваком случају, обраћање представницима ових професија може се означити, са становишта друштвене етикеције, као врло учтиво.

Табела В6

ЛЕКАР						**ЛЕКАРКА**					
Ви	**Име + Ви**	**Име и презиме + Ви**	**Презиме + Ви**			**Ви**	**Име + Ви**		**Надимак + Ви**		**Презиме + Ви**
16	23	1	10			10	28		5		5
			докторе	3					докторка	2	
Име + етикета				**Етикета + Ви**		**Име + етикета**				**Етикета + Ви**	
Ти		**Ви**				**Ти**		**Ви**			
доктор	2	доктор	1	докторе	50	доктор	2	докторица	1	докторка	32
				колега	1					докторице	13
				доцо	1					докторко	1
				лекаре	1					доцо	1
										лекарко	1

Лекарска професија је несумњиво веома цењена и угледна. У складу са тим је и друштвени статус, па и ословљавање представника ове професије са пуно поштовања и учтивости. Готово искључиво испитаници *лекара* и *лекарку* ословљавају заменицом *Ви* (106+97), а само у четири случаја заменицом *ти* (претпостављамо да се ради о пријатељима или добрим познаницима). Етикете су за лекара *доктор*, а за лекарку *докторка*, *докторица* и *доктор*. Етикету *колега* употребио је испитаник који је и сам лекар, а етикету *доџо* и за лекара и за лекарку једна ученица Карловачке гимназије.

Табела B7

КОЛЕГА							**КОЛЕГИНИЦА**					
Име		**Име и през. + Ви**	**Надимак**		**Презиме**		**Име**		**Име и през. + Ви**	**Надимак**		**Презиме + Ви**
Ти	Ви		**Ти**	**Ви**	**Ти**	**Ви**	**Ти**	**Ви**		**Ти**	**Ви**	
6												
70	20	1	5	1	1	5	73	16	1	6	1	3

Етикета + Име + Ти/ Ви		**Етикета**				**Етикета + Име + Ти**		**Етикета**			
		Ти		**Ви**				**Ти**		**Ви**	
колега	1	колега	2	колега	3	колегиница	2	колегинице	2	професорице	1
		професоре	1								

Пошто речи колега и колегиница означавају особе које су с неким исте струке, истог занимања, или оне који заједно раде, студирају и сл., критерији избора заменице обраћања били су године старости, статус на послу (виши / нижи) и степен познавања, односно блискости. Многи испитаници су уписивали и *ти* и *Ви* и са стране додавали: „зависи од старости". *Колега* је најчешће ословљаван заменицом *ти* (79) и то најчешће уз *име* (70) или *надимак* (5), етикету *колега* (3); заменицу *Ви* у обраћању колеги испитаници су употребили 50 пута, и то најчешће уз *име* (20), *презиме* (5) и етикету *колега* (3). При обраћању *колегиници* такође је најчешће употребљена заменица *ти* (83 пута) и то најчешће уз *име* (73), *надимак* (3) и етикету *колегиница* (4); заменицу *Ви* испитаници су употребили у обраћању колегиници само 22 пута и то, опет, најчешће уз *име* (16) или *презиме* (3).

Табела B8

СЛУЖБЕНИК (пошта, суд, банка)			**СЛУЖБЕНИЦА (пошта, суд, банка)**			
Само Ви	**Име + Ви**	**Презиме + Ви**	**Само Ви**	**Име + Ви**	**Име и презиме + Ви**	**Презиме + Ви**
33	22	5	31	4	1	4
Етикета + Ви			**Име + етикета + Ви**		**Етикета + Ви**	
господине		34	службенице	1	госпођо	54
					госпођице	8

Табела B9

ПРОДАВАЦ / ПРОДАВАЧИЦА								
у радњи					**на пијаци**			
Само Ви	**Име**		**Име и презиме + Ви**	**Презиме + Ви**	**Само Ви**	**Име + Ви**		**Презиме + Ви**
	Ти	**Ви**						
52	1	20	2	1	29	15		1
Етикета + Ви					**Етикета**			
Ти			**Ви**		**Ти**		**Ви**	
комшинице	2		госпођо	26	комшинице	2	госпођо	16
комшија	1		господине	17	девојчице	1	господине	10
девојчице	1		госпођице	5	снајка	1	комшинице	2
			комшинице	2				
			продавачице	1				

Обраћање особама које су запослене у јавним, углавном услужним делатностима, као чиновници или продавци, са којима се сви грађани сусрећу приликом обављања разних послова, углавном је учтиво. Испитаници свих профила обраћају се *службеницима* и *службеницама* у пошти, суду, банкама... искључиво заменицом *Ви*, и то често *само Ви* (33 службенику и 31 службеници), а најчешће *Ви* + *господине* (34), односно *Ви* + *госпођо* (54) или *Ви* + *госпођице* (8). Пошто припадају често истој друштвеној мрежи,[22] испитаници многе знају и по имену и презимену (исти је случај и са продавцима

[22] „Појам друштвене мреже (...) односи се на обим контаката у скупу чланова микрозаједница као што су породица, школа, комшилук, пријатељи, радно место, црква итд.” (Бугарски 2009: 21).

и са продавачицама), па им се тако и обраћају. Избор етикета овде је сведен на *господине, госпођо и госпођице*, али, како смо већ напоменули, има и примера обраћања *именом* + *Ви* (22+4), *презименом* + *Ви* (5 + 4), а само у једном случају *именом и презименом* + *Ви*. Велики број испитаника написао је да се обраћа само изразима *Молим Вас; Извините; Опростите; Треба ми, молим Вас; Да ли знате; Можете ми рећи; Реците ми, молим Вас; Ја се извињавам; Само мало, молим Вас; Могу да Вас питам; Замолила бих Вас...*

Слична је, мада по избору етикета знатно разноврснија, ситуација у обраћању *продавцима* и *продавачицама* у радњи и на пијаци. Најчешће се употребљава заменица *Ви* (126 пута у обраћању продавцу и 73 пута у обраћању продавачици). Најчешће је то само *Ви* (52 и 29), ређе *именом* + *Ви* (20 и 15), често неком од семантички неспецифичних, општих етикета: *госпођо* + *Ви* (26 у радњи, 16 на пијаци), *господине* + *Ви* (17 у радњи, 10 на пијаци), *госпођице* + *Ви* (5 у радњи), *комшинице* + *Ви* (2 у радњи и 2 на пијаци) и по једанпут *продавачице* + *Ви* (у радњи).

Заменицу *ти* употребио је мали број испитаника: 5 у обраћању продавцима у радњи и 4 на пијаци, и то углавном испитаници старији од 50 година, староседеоци, средњег и основног образовања, а може се претпоставити да су то особе уопште склоније фамилијарном начину обраћања. Сем у једном случају, уз *ти* су употребљене етикете *комшинице* (2 у радњи, 2 на пијаци), *комшија* (1 у радњи), *девојчице* (1 у радњи, 1 на пијаци), и, типично за Војводину, колоквијално, десемантизовано *снајка* (1 на пијаци). *Комшија*, *комшиница, снајка,* спадају у групу статусно мање обележених етикета, које су најчешће ослобођене основних значења и употребљене само као сигнали за успостављање ближег, мање дистанцираног контакта са непознатима, као што су: *чика, тетка, деда, баба* или *бака*, па и *стрина* и *снајка* – преузети из сродничке терминологије, затим *пријатељ, друг, мајстор, колега, земљак, човек* итд.

4.2. *Поздрављање*

Поздрављање је и у српском, као и у већини језика, саставни део обраћања као социокомуникацијске категорије, чија условљеност није језичка, али се реализује и језичким средствима – поздравима. Поздрави спадају у језичку етикецију, али њихов језички инвентар, избор и правила употребе, углавном нису званично прописани. Обично су то стереотипни изрази резервисани за одређене ситуације и исказивање одређених интенција говорника према саговорнику којем су упућени, у зависности опет од свих оних критерија које смо означили као битне за ословљавање и обраћање међу учесницима у комуникацији.[23]

[23] Са психосоциофилозофског становишта никако не треба заборавити ни то да „Рећи *здраво* на прави начин значи видети, доживети друго биће, бити га свестан као феномена, десити му се и бити спреман да се оно деси теби" (Шушњић 1994: 11).

Многи аутори сматрају поздраве ‘формулама учтивости’ (Кристал 1995: 52) или формама учтивости (в. Милосављевић 2007), чему би свакако ваљало додати да то могу бити и форме и изрази неучтивисти.[24] У нашем истраживању таквих поздрава, ако изузмемо разне жаргонске и колоквијалне изразе млађих особа, а пре свега ученика, упућене особама из породице (нарочито млађим), друговима и пријатељима, ученицима и студентима, није било. Свакако да је писмена анкета условила и знатно пажљивији, „умивенији” приступ и тип одговора.

Табела 1: Преглед врста и фреквенција поздрава употребљених приликом сусрета, односно растанка испитаника:

1) са млађом особом из породице			
Сусрет		Растанак	
Поздрав	Број понављања	Поздрав	Број понављања
Ћао	103	Ћао Ћао- ћао	103
Здраво (душо)	79	Здраво	51
Добар дан	2	Видимо се	6
Ћао, де си	2	Довиђења	6
Hello + Hallo	2	Ај ћао Ај ћао, одох	5
Де си, бре	1	Ај здраво Ајд здраво	2
Ђе си	1	Поздрав	2
Е, ћао	1	У здрављу	2
Зоп	1	Aufwiedersehen	1
Мило ми је	1	Здраво, видимо се	1
Хеј	1	Љубим те	1
		Хајд ћао	1
2) са старијом особом из породице			
Добар дан (јутро, вече)	94	Довиђења (лаку ноћ)	114
Здраво	85	Ћао	68
Ћао	73	Здраво	61
Помаже бог	2	Видимо се	6

[24] Те изразе свакодневно чујемо на новосадски улицама или на радију и на телевизији у документарним програмима или програмима уживо. Најчешће се ради о псовкама као делу поздрава (нпр. *Где си, јебо те!*), али су много погубнији они поздрави који спадају у језик мржње.

Бар дан	1	Ајд здраво	2
Ја стигла	1	Ај ћао	2
Помоз бог	1	Збогом	2
Поштовање	1	Пријатно	2
Ћаов	1	Вуе	1
Hello	1	Довиђења, помаже бог	1
		Довиђења, пријатно	1
		Довиђења, у здрављу	1
		Љубим те	1
		Поздрав	1
		Пријатно, у здрављу	1
		Свако добро	1
		Ћао, пријатно	1
		Чујемо се	1

3) са другом / другарицом, пријатељем / пријатељицом			
Ћао	129	Ћао	118
Здраво	110	Здраво	89
Добар дан	8	Довиђења	25
Поздрав	4	Довиђења, у здрављу	1
Где си	3	Видимо се	7
Ће си, мило ми је	2	Видимо се, ћао Ћао, видимо се	6
Воздра	1	Поздрав	5
Где си, брате	1	Поздрав, ћао	2
Де си	1	Ај ћао	1
Здраво, како си	1	Ајд здраво	1
Како си	1	Ајде	1
Поштовање	1	Воздра	1
Ћаос	1	Видећемо се	1
Хеј, гари	1	Ћења	1
		Здраво, видимо се	1
		Пријатно	1
		Ћаос	1
		Ћоздра	1
		У здравље	1
		У здрављу, свако добро	1

4) са колегом / колегиницом			
Здраво (колега)	103	Здраво (колега)	75
Ћао	68	Ћао	68
Добар дан	35	Довиђења	57
Где си, човече	1	Видимо се Видимо се, ћао	7
Де си	1	Пријатно (уз: здраво, довиђења, ћао)	5
Поздрав	1	Поздрав	3
Хеј	1	Лаку ноћ	2
		Ајде	1
		Буди добар	1
		Ђења	1
		У здрављу	1
		Чујемо се	1

5) са учитељем / учитељицом, наставником / наставницом, професором / професорком			
Добар дан	214	Довиђења	212
Бар дан	1	Довиђења, пријатно, у здрављу	1
		Довиђења, у здрављу	1
		Пријатно	1

6) са учеником / ученицом, студентом / студенткињом			
Здраво	78	Довиђења	81
Добар дан	73	Здраво	61
Ћао	41	Ћао	42
Ћао, де си	2	Поздрав	2
Ај, де си	1	Довиђења, у здрављу	2
Ај, ћао	1	Пријатно	2
Поздрав	1	Ћао, видимо се	2
Ћаос	1	Ај, ћао	1
		Буди добар	1
		Сіао	1

7) са административно-техничким особљем школе, факултета, институције у којој испитаник /испитаница ради			
Добар дан	186	Довиђења	185
Здраво	13	Здраво	6
Бар дан	1	Пријатно	5
Ћао	1	Довиђења, у здрављу	1
		Довиђења, хвала, пријатно	1
		Ћао	1

8) са директором / директорком, шефом / шефицом			
Добар дан	198	Довиђења	197
Здраво	12	Здраво	10
Бар дан	1	Свако добро	2
Где си, куме	1	Воздра	1
Здраво, дечко	1	Довиђења, у здрављу	1
		Пријатан дан	1
		Пријатно	1
		Поздрав	1
		Ћао, пријатно	1
		Ћао, довиђења	1
		У здрављу	1

9) са комшијом / комшиницом			
Добар дан	166	Довиђења	167
Здраво	55	Здраво	39
Ћао	25	Ћао	27
Добар дан, комшија / комшинице (или име)	3	Довиђења, пријатно	3
Бар дан	2	Ај ћао	2
Поштовање	2	Видимо се	2
Поздрав	1	Довиђења, видимо се	2
Где си, комшо	1	Ајд, у здрављу	1
		Довиђења, у здрављу	1
		Поздрав	1
		Пријатно	1

10) са непознатом старијом особом			
Добар дан	207	Довиђења	209
Здраво	4	Здраво	3
Бар дан	1	Пријатно	3
Добар дан, госпођо	1	Довиђења, пријатно	1
Извините	1		
Поштовање	1		
Поштовање госпођо / господине	1		

11) са непознатом млађом особом			
Добар дан	103	Довиђења	104
Здраво	81	Здраво	71
Ћао	42	Ћао	46
Извини	3	Довиђења, у здрављу	2
Бар дан	2	Пријатно	2
		Видимо се	1
		Поздрав	1
		Пријатно	1

12) са продавцем / продавачицом (у продавници, на пумпи, на пијаци...)			
Добар дан	192	Довиђења	180
Здраво	22	Здраво	25
Ћао	9	Ћао	7
Бар дан	1	Довиђења, хвала	5
Добар дан, молим Вас	1	Довиђења, пријатно	2
		Поздрав	2
		Хвала, довиђења, пријатно	1
		Пријатно	1

13) са шалтерским службеником / службеницом			
Добар дан	209	Довиђења	206
Здраво	4	Здраво	4
Добар дан, молим Вас	2	Довиђења, хвала	2
Бар дан	1	Довиђења, хвала лепо / -а	2

Извините, добар дан	1	Хвала, довиђења	2
		Довиђења, пријатно	1
		Пријатан дан	1
		Пријатно	1
		Ћао	1
14) са особљем кафића / ресторана			
Добар дан	166	Довиђења	157
Здраво	38	Здраво	29
Ћао	27	Ћао	32
Бар дан	1	Пријатно	4
Добро вече	1	Довиђења, пријатно	3
Здраво, омладино	1	Довиђења, хвала лепо / -а	3
Јеси с Дифа	1	Поздрав	2
Поштовање	1	Довиђења, у здравље	1
		Довиђења, хвала	1
		Лаку ноћ	1
		Ћао, пријатно	1
		Ћао, шећеру	1

Из табеле 1 и табеле 2 види се изузетно фреквентна употреба поздрава *Ћао* (103 при сусрету и 103 при растанку са млађом особом из породице), као и поздрава *Здраво* (79 при сусрету и 51 при растанку са млађом особом из породице), што сведочи о високом степену блискости и солидарности.

Са старијом особом из породице, што је у складу с поштовањем година, на првом месту су поздрави *Добар дан*! (*јутро, вече*)[25] (94 при сусрету) и *Довиђења* (*Лаку ноћ* – 114 при растанку). И овде је врло учестала употреба поздрава *Здраво* (85) и *Ћао* (73) при сусрету и *Ћао* (68) и *Здраво* (61) при растанку.

Са другом, другарицом, пријатељем, пријатељицом опет је на првом месту *Ћао* (129 при сусрету и 118 при растанку), а на другом месту *Здраво* (110 при сусрету и 89 при растанку).

Слична ситуација је и са колегом и колегиницом: најчешћи поздрав је *Здраво* (103 при сусрету и 75 при растанку), а затим *Ћао* (68 при сусрету и 68 при растанку). Мање фамилијарности и приватности овде је

[25] И код *Добар дан*! и код *Довиђења*! подразумевају се одговарајући поздрави у складу са добом дана.

изражено доста честом употребом уобичајених поздрава *Добар дан* (35 при сусрету) и *Довиђења* (37 при растанку).

За све четири до сада наведене категорије карактеристично је не само да се веома фреквентно употребљава поздрав *Ћао* позајмљен из италијанског језика,[26] раније углавном употребљаван међу младима, него га употребљавају све категорије испитаника, без обзира на узраст, занимање и школску спрему. Међу тридесетак испитаника који уопште не употребљавају поздрав *Ћао* углавном су испитаници између 55 и 64 и преко 65 година, углавном са основном или незавршеном основном и средњом школом и неколико њих са факултетским образовањем, углавном са станом на Салајци, Подбари, Детелинари, у Центру, на Телепу (нпр. испитаници број 25, 35, 77, 89, 113, 134, 137, 148, 189, 197, 226, 229...).

При поздрављању са особама у ове прве четири посматране категорије, често се јавља самостално, или уз неки други поздрав, израз *Видимо се*,[27] ређе *Чујемо се*, у футурском значењу; само је једна испитаница (преко 65 година, средње образовање) употребила облик *Видећемо се*.

У групацији млађих испитаника (између 15 и 24 године и између 25 и 34 године) најчешће се у ове прве четири категорије употребљава само *Ћао* и *Добар дан*, односно *Здраво* и *Ћао*.

Често су растанци праћени неким поздравом и изразом *пријатно* или само изразом *Пријатно*.

Разноврсност, фамилијарност и својеврсна жаргонска креативност нарочито младих испитаника (типа *Ћаос; Хеј, гари; Где си, човече; Ђења; Ћоздра* итд.), сасвим изостаје у поздрављању са учитељима, наставницима и професорима. Њихов друштвени статус условљава избор поздрава којима се не изражава фамилијарност, него поштовање: то су уобичајено *Добар дан* (214 пута при сусрету) и *Довиђења* (212 пута при растанку). Поздраве *Бар дан, Довиђења, У здрављу, Пријатно*, који се јављају у готово свих 14 посматраних категорија, употребљавају старији Новосађани као типично новосадске и војвођанске.[28]

Сличан избор поздрава којима се изражава поштовање, а кад су директори / директорке и шефови / шефице у питању (категорија 8) и хије-

[26] „Ћао [итал. ciao од венец. s-ciavo роб, у смислу „слуга сам покоран”] здраво (Клајн, Шипка 2006).

[27] Овај облик употребљава се фреквентно у свим медијима и уопште у јавном животу, укључујући и образовне институције.

[28] Нажалост, опсег употребе овога *У здрављу* и *Бар дан* нисмо могли проверити у *Речнику српских говора Војводине* Матице српске, као ни у *Војвођанском речнику* Соње Бајандићеве Јовановић, нити у речнику уз књигу Бранимира Јовановића (2008) *Салајка које (више) нема*, јер поздрави нису уношени у те речнике.

рархијска надређеност, јавља се и у избору поздрава упућених административно-техничком особљу (категорија 7), затим непознатим старијим особама (категорија 10), продавцима и продавачицама (категорија 12) и шалтерским службеницима (категорија 13).

Нешто мање службен и солидарнији однос карактерише поздраве упућене непознатим млађим особама, а затим особљу кафића и ресторана.

Поздрави упућени ученицима и студентима одражавају солидарност и блискост, а од стране старијих и известан заштитнички однос. Поздрави упућени особљу кафића и ресторана учтиви су, али и солидарни и присни.

Поздрави продавцима, шалтерским службеницима и особљу кафића често су праћени изразима *Молим Вас, Извините, Будите љубазни, Опростите, Да ли бисте хтели*, или *Хвала, Хвала лепо, Пријатно* и сл.

Како је међу испитаницима било релативно мало ученика (укупно 23), а били су запажено иновативни у избору израза, али и врло учтиви у односу на старије и статусно надређене особе, сматрали смо да је корисно дати издвојено преглед врста и фреквенције поздрава које су они употребили.

Табела 2: Преглед врста и фреквенција поздрава употребљених приликом сусрета, односно растанка анкетираних ученика:

1) са млађом особом из породице			
Сусрет		Растанак	
Поздрав	Број понављања	Поздрав	Број понављања
Ћао	19	Ћао	16
Е, ћао	1	Ај ћао	2
Hallo	1	Ај ћао, одох	1
		Aufwiedersehen	1
		Видимо се	1
		Здраво	1
2) са старијом особом из породице			
Здраво	9	Здраво	9
Ћао	9	Ћао	7
Добар дан	1	Ај ћао	1
Ћаов	1	Вуе	1
		Довиђења	1
		Довиђења, пријатно	1

3) са другом / другарицом, пријатељем / пријатељицом, колегом / колегиницом			
Ћао	15	Ћао	14
Здраво	4	Ај ћао	2
Де си гари	1	Здраво	2
Ее	1	Вуе	1
Ај, де си	1	Вуе, byе	1
Ај, де си, ћао	1	Видимо се	1
Сіао	1	Воздра	1
Hello	1	Одох	1
		Ћао, љубави	1
		Ћаос	1
4) са учитељем / учитељицом, наставником / наставницом, професором / професорком			
Добар дан	20	Довиђења	20
5) са учеником / ученицом, студентом / студенткињом			
Ћао	11	Ћао	12
Добар дан	1	Довиђења	1
Ај, де си	1	Сіао	1
Ћаос	1		
6) са административно-техничким особљем школе, факултета, институције у којој испитаник /ца ради			
Добар дан	14	Довиђења	12
Здраво	1		
7) са својим директором /-ком			
Добар дан	14	Довиђења	14
8) са комшијом / комшиницом			
Добар дан	10	Довиђења	13
Здраво	5	Ћао	5
Ћао	5	Здраво	3
9) са непознатом старијом особом			
Добар дан	12	Довиђења	13
Здраво	2	Здраво	2

10) са непознатом млађом особом			
Здраво	7	Здраво	5
Ћао	6	Ћао	5
Добар дан	3	Довиђења	4
		Видимо се	1
		Поздрав	1
11) са продавцем / продавачицом (у продавници, на пумпи, на пијаци...)			
Добар дан	11	Довиђења	11
Здраво	5	Здраво	4
Ћао	3	Ћао	2
		Хвала, довиђења	1
12) са шалтерским службеником / службеницом			
Добар дан	15	Довиђења	15
13) са особљем кафића / ресторана			
Добар дан	8	Довиђења	9
Ћао	7	Ћао	7
Здраво	3	Здраво	2
Јеси с Дифа	1	Ћао, шећеру	1

5. Закључак

Ословљавање, обраћање и поздрављање у новосадској средини указује на разноврсност у многим детаљима, али је и очекивано да разлике међу понашањима и коришћеним идиомима нису искључиво колективног карактера и не манифестују се само као обележја појединих група унутар градске заједнице, него имају и индивидуалну димензију. Комуникативна компетенција и језичко знање двају појединаца, ма колико њихове околине биле блиске или сличне, никада нису идентични. У сваком случају разликују се бар у индивидуалној способности примене те компетенције и тога знања. Тиме се број индивидуалних понашања и идиома умножава – у већој средини их је увек више. Пошто нема уџбенички описаних и прописаних правила којима је овај домен понашања обухваћен, средина – пре свега породица и образовне установе, свакако уз велики утицај медија – нарочито телевизије, а све више и интернета, утиче на стварање навика ове врсте. Знатно више утицаја у томе имају они који су дуго у овој средини, али и они који стално пристижу, јер „Где год би се човек нашао увек са собом носи границе свога среза” (Славомир Мрожек).

Подаци које смо у овом раду представили показују да се у ословљавању сродника добро чува иначе разгранат и богат систем етикета за називе сродника, али да је веома фреквнтна употреба имена и надимака, а често и презимена најближих сродника. Употреба презимена уопште је све чешћа у ословљавању, али не у функцији исказивања дистанце или посебног поштовања (сем када су у питању мање познате особе и особе вишег друштвеног статуса, нпр. *Докторе Петровићу, молим Вас... Питајте професорку Савић* и сл.), него баш у функцији извесног жаргонског манира исказивања блискости (*Марковићу, заборављаш да си ми отац! Куда, Лазићка? Где си, Милетићу!*). Надимци су код свих генерација, а нарочито код најмлађе и средње, често у употреби међу сродницима, друговима, пријатељима, познаницима (млађим), момцима, девојкама. Сродници се често ословљавају хипокористицима; хипокористици су чести и у ословљавању момака и девојака који су у емотивној вези, али и у ословљавању деце – и познате и непознате. Наглашена је тенденција успостављања равноправног односа, односа пуне солидарности деце и родитеља, сем мањег броја припадника старије генерације (преко 50 година), деца родитеље ословљавају заменицом *ти*, именом, надимцима, деминутивима и хипокористицима (мама, тата) – ређе жаргонским називима и такође, нарочито оца, презименом. Млађе особе и особе средње доби, које су као деца ословљавале родитеље са мама и тата, већ крајем пубертета почињу их ословљавати по имену; све је изразитија тенденција да они и своју децу уче да не ословљавају њихове родитеље хипокористицима *баба* и *деда*, него именом. А таште, тастове, свекрве и свекре сви у породици почињу звати *баба* (*бака*, *нана*, *мајка*...) и *деда* (*дека*, *дјед*, *ђед*...) када се роде унуци. При томе је чешћа употреба заменице *ти* него заменице *Ви* за све категорије сродника, изузев за ташту, таста, свекра и свекрву.

Постоји завидан корпус аутохтоно новосадских етикета за ословљавање, али има и другачијих етикета донетих из других крајева: и после 30, 40, 50, па и 60 година живљења у новосадској средини неке од тих етикета за ословљавање сродника још се чувају. То су, заправо, стереотипи изворног географског и језичког идентитета.

У инвентару етикета за ословљавање у употреби су и типично новосадски или војвођански архаизми из немачког и мађарског језика. Познато је да у употребном стандарду српског језика има доста германизама и хунгаризама, али их у стандардном српском језику за називе сродника нема (изузев *шогора* и *шогорице*). Но, карактеристика је новосадске средине (пре свега старије популације и оних насељених на Салајци, у Подбари, у Роткварији, у Центру, али и на Лиману – обично пресељени

из старијих делова града) употреба етикета *бачи*, *омама*, *фрајла*,[29] *швестерка*, Ержи-*нени*, или поздрава *Сербус*! *Ауфидерзен*!

У избору заменица *ти* или *Ви* пресудну улогу имају блискост и узајамна емпатија, па тек онда сродство (изузев у ословљавању родитеља, деце, браће и сестара), затим године старости, друштвени статус и сфера употребе – приватна или јавна.

Широко је распрострањена употреба етикета *господин*, *госпођа*, ређе *госпођица*, али нису сасвим изашле из употребе етикете *друг, другарица*, углавном као стереотип из социјалистичког периода у говору старијих испитаника, али и у иронији за бивше идеолошке другове или представнике бивше власти, као и семантички неутрално, без икакве идеолошке конотације.

Учтиво обраћање и поздрављање репрезентовано је употребом заменице *Ви*, већ поменутих етикета *господин, госпођа, госпођица* – често и уз етикете за професије: *господине докторе, госпођо професорице*, или уз име и презиме, затим уобичајених, стереотипних поздрава *Добар дан, Довиђења, Лаку ноћ, Збогом*. Веома је честа употреба поздрава *Здраво*. То *здраво* се данас не доживљава као карактеристика и реликт претходног друштвеног и идеолошког система где је био уобичајени партијски, пионирски, омладински и уопште официјелни поздрав (Другови омладинци, *здраво*! Другови војници, *здраво*! „Друже Тито, *здраво, здраво*...”). То јесте стереотипан, али дезидеологизиран поздрав, који се употребљава у мање формалним ситуацијама и у обраћању по разним критеријима ближим саговорницима, или онима који су по годинама млађи или по статусу нижи.

Поред стандардног начина поздрављања, са понеким типично новосадским обликом (*Бар дан, У здрављу*), готово је општа појава употребе поздрава *Ћао* у свим старосним категоријама, као и поздравних израза типа *Видимо се*, *Пријатно*, и низа жаргонских поздрава и израза.

ЛИТЕРАТУРА

Бугарски, Ранко (2009). Теоријске основе урбане дијалектологије. У: *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*. (ур. Ж. Бошњаковић). Нови Сад : Филозофски факултет: 13-30.

[29] *Фрајла* се није појавила у овом узорку, али је та реч у Новом Саду баш последњих двадесетак година поново веома модерна: одавно је већ овде познат цвет *ноћна фрајла*, и пејоративно *стара фрајла*, али је у помињаном новијем периоду основан ресторан „Плава *фрајла*”, женски оркестар (квартет) „*Фрајле*”, а у емисији РТ Војводине „Таблоид” (2011. година) водитељ се обраћа примашу састава „Зоруле” и каже: „А пошто је он већ дуго на мети многих *фрајли*, позивам их све да се надамо некој снајки.”

Вуковић, Гордана (1984). Лексеме за ословљавање и њихова социолингвистичка анализа. *Језичните контакти во југословенската заједница.*(ур. О. Мишеска Томиќ). Скопје : Сојуз на друштвата за применета лингвистика на Југославија – Друштво за примената лингвистика на Македонија: 101–105.

Вуксановић Дринчић, Радојка и Бојана Милосављевић (2005). Учтивост у језику телевизије. *Бошковићеви дани* VI *лингвистички скуп*. Подгорица : ЦАНУ. 199–211.

Ивић, Милка (1989). Нека запажања о роду и броју у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог* XLV: 27–44.

Јоцић, Мирјана (1981). Типови језичке адаптације у обраћању васпитача деци. *Језикот во јавната комуникација.*(ур. П. Димовска, О. Мишеска Томиќ). Скопје : Друштво за примената лингвистика на Македонија: 168–176.

Јоцић, Мирјана (2000). О новинама у језику јавне комуникације. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLIII: 289–294.

Кашић, Јован (1987). Неке појаве у вези са ословљавањем. У: *Трагом Вукове речи*. Нови Сад : Матица српска. 200–207.

Милосављевић, Бојана (2007). *Форме учтивости у српском језику*. Београд : Учитељски факултет Универзитета у Београду.

Пипер, Предраг (2008). О урбаној етнолингвистици. У *Етнолингвистичка проучавања српског и других словенских језика*. *Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија.* 3. (ур. П. Пипер и Љ. Раденковић). Београд : САНУ: 311–323.

Половина, Весна (1984). Употреба једнине и множине личних заменица у обраћању саговорника у српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 13/1: 185–195.

Шипка, Милан (2008). *Култура говора* (треће проширено издање). Нови Сад : Прометеј.

Brown, Penelope and Stephen C. Levinson (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge : Cambridge University Press.

Brown, Roger and Albert Gilman (1960). The Pronouns of Power and Solidarity. In: *Style in Language* (ed. Th. A. Sebeok). Cambridge – Massachusetts : The MIT Press: 253–276.

Ervin-Tripp, Susan (1972). On sociolinguistic rules: Alternation and co-occurrence**.** In: *Directions in sociolinguistics* (eds. J. J. Gumperz, D. Hymes). New York : Holt, Rinehart&Winston: 213–250.

Hajmz, Del (1980). *Etnografija komunikacije*. Beograd : BIGZ – Biblioteka XX vek.

Klajn, Ivan (2000). *Lingvističke studije*. Beograd : Partenon.

Kordić, Snježana (2002). *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada.
Kocher, Margaret (1967). Second Person Pronouns in Serbo-Croatian**.** *Language* 43/3: 725–741.
Moris, Dezmond (1979). *Otkrivanje čoveka kroz gestove i ponašanje*. Beograd : Jugoslavija.
Popović, Ljubomir (1991), Honorifička i semantička kongruencija pri učtivom obraćanju. *Književnost i jezik*. 38/1: 38–53.
Radovanović, Milorad (1986). *Sociolingvistika*. Novi Sad : Književna zajednica Novog Sada – Dnevnik.
Savić, Svenka (1993). *Diskurs analiza*. Novi Sad : Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet.
Savić, Svenka et al. (2009). *Rod i jezik*. Novi Sad : Ženske studije i istraživanja – Futura publikacije.
Stone, Gerald (1977). Address in the Slavonic Languages. *The Slavonic and East European Review* LV/4: 491–505.
Škiljan, Dubravko (1998). *Javni jezik*. Beograd : BIGZ, Biblioteka XX vek.
Vasić, Ivona (1979). Govorno ponašanje predstavnika savremenog srpskohrvatskog jezika u situaciji obraćanja. *Prilozi proučavanju jezika* 15: 57–70.
Vasić, Vera (1979). Tipovi oslovljavanja odrasle osobe u govoru dece predškolskog uzrasta. *Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije*. III: 175–180.
Vuković, Gordana (1980). Nazivi za obeležavanje srodnika (na materijalu srpskohrvatskog, slovačkog, mađarskog i nemačkog jezika). *Kontrastivna jezička istraživanja* 1. Novi Sad Filozofski fakultet : 253–265.
Žibreg, Ivona i Svenka Savić, (1982). Neki aspekti oslovljavanja u govoru dece predškolskog uzrasta. *Prilozi proučavanju jezika* 18: 5–26.
Watts, Richard (2003). *Politness*. Cambridge : Cambridge University Press.

Mirjana Jocić

FORMS OF ADDRESS

Summary

In direct language interaction, forms of address are a universal sociolinguistic category, immanent in all societies and all languages, including Serbian. The forms and rules of address differ, more or less, from society to society, from language to language, but dif-

ferences exist within a single society and a single language as well. These differences depend on the extralinguistic, socio-civilizational context, the decorum of the social community or a certain social group, the particular situational context of use (private / public, formal / informal, familiarity / respect, equality / authority), the mutual relationships and characteristics (kinship, familiarity / unfamiliarity, age, education, social status, closeness, distance, intolerance, disinterest...) of the participants in communication.

Therefore, in the Serbian language as well, the choice of linguistic resources while addressing someone depends on the aforementioned circumstances, then on the development of lexical subsystems (labels) of address (names, surnames, nicknames, kinship labels, general labels, certain professional labels, titles, etc.), on grammatical resources (the so-called *Ti / Vi* (Ti – familiar form of address, Vi – respectful form of address) personal *pronouns of address* in the second person, singular, personal verbal suffixes, vocative / nominative, imperative...), commonplace greetings (*Dobar dan* (Good day), *Zdravo* (Hello)...), contact forms and expressions – polite (*Molim Vas* (Please)..., *Izvinite* (Excuse me/Sorry)..., *Oprostite* (I beg your pardon/Sorry)...) and impolite (*Hej!* (Hey!) *Stani, bre*! (Yo! Stop there, bro!) *Glupane*! (Stupid!)...). For the purpose of this paper, part of this field was channeled into a very detailed questionnaire with many variables and all open-ended replies. The total number of completed questionnaires was 209 (plus 28 for the control group). An enormous amount of information was gathered. This information indicates many significant tendencies in the speech of Novi Sad. We shall mention but a few: the stable use of kinship labels, with the preservation of some archaic and dialectal forms; numerous innovations in addressing one's closest relatives; a tendency towards addressing parents, close relatives, friends and acquaintances by name, and in the middle-aged and younger population by nicknames and surnames; a widespread use of the labels *gospodin* (Mr/Sir), *gospođa* (Mrs/Madam), *gospođica* (Miss); politeness in the use of the *Ti / Vi* pronouns when publicly addressing the elderly, unknown people, those of higher status (teacher, professor, doctor...). Apart from the standard way of greeting, along with some forms typical of Novi Sad, there is an almost ubiquitous use of the greeting *Ćao* (Hi) throughout all the age categories, as well as greetings such as *Vidimo se* (See you), *Prijatno* (Have a nice day).

Key words: sociolinguistics, communicative competence, context, lexical subsystems (labels) of address, *pronouns of address* T/V, socio-communicative stereotypes, Novi Sad.

UDK 316.72(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Ивана Симовљевић Јокић и Марина Антић
ivanas@ff.uns.ac.rs / makiantic@gmail.com

НОВОСАДСКИ ГРАФИТИ

Сажетак: У раду су анализирани новосадски графити с обзиром на место где се налазе, средство коришћено при њиховом исписивању, писмо којим су написани и садржај који преносе. Анализа показује да се графити налазе на стамбеним зградама, школама и другим јавним објектима. Најчешће су исписани спрејом црне, црвене или плаве боје, мада има примера и да је коришћена креда. односно фарба. Употреба писма у графитима тематски је условљена. Садржински су врло разноврсни. Има политичких, националистичких, навијачких (спортских), територијалних графита, затим порука интимне природе, као што су изјаве љубави, личних имена итд.

Кључне речи: графити, политички графити, навијачки (спортски) графити, територијални графити, интимне поруке, Нови Сад.

1. Увод

Једна од новијих тековина урбане културе јесте исписивање порука друштвене, политичке или личне природе на фасадама стамбених зграда, школа и других јавних површина. Настанак ових порука, тј. графита[1] мотивисан је различитим разлозима, а њихово појављивање изазива противречне реакције – неки га третирају као облик вандализма, док други на неке од порука гледају са симпатијом и благонаклоношћу.

Иако је у начелу негативан однос градских власти према овом виду „креативности" (тако је 19. јула 2010. године у Новом Саду организована акција уклањања графита са фасада у Католичкој порти, где је постављен и видео-надзор),[2] графити се могу видети на најразличитијим местима у

[1] Термин води порекло од италијанске речи *graffito* (Клајн, Шипка 2006).

[2] У дневном листу *Блиц,* од 19. јула 2010. године, објављен је текст у којем је градска управа најавила да ће потрошити два милиона динара за уклањања графита са зидова јавних зграда. У истом листу од наредног дана апелује се на грађане да се уздрже од исписивања графита како би град био лепши и чистији.

свим деловима града. Један од најпознатијих графита: *џаба сте кречили*, написан на тек окреченом белом зиду, можда најбоље одсликава став аутора према забранама ове врсте.

У овом раду анализирано је око 250 графита који су сакупљени у периоду од краја двадесетог века до почетка 2010. године у Новом Саду, у различитим деловима града: на Лиману, Новом насељу, Подбари, Телепу, у Петроварадину и центру града. У корпус су уврштена и лична имена којих има готово на свакој згради. Нису бележени дугачки натписи (читави стихови песама). Неки од забележених графита више не постоје јер су зграде на којима су били исписани реновиране или срушене.

2. О графитима

Досадашња истраживања (која су се одвијала у домену различитих дисциплина: социологије, психологије, лингвистике, ликовне или литерарне уметности) показала су да исписивање графита представља начин да се искаже став, незадовољство, бунт, политичка уверења, да се означи социјални и културни идентитет. Исписивање графита код нас је више индивидуални него колективни чин. Колективизам је изражен у мањој мери, и то претежно код навијача, присталица одређеног спортског клуба, нарочито фудбалских клубова *Црвена звезда*, *Партизан* и *Војводина*.

За графите као врсту поруке важи трочлана организациона структура: *пошиљалац, порука* и *прималац,* при чему се у исто време води рачуна о *тексту* и *контексту*.

Пошиљалац поруке најчешће је анониман, мада има случајева и када је порука потписана. Ту, међутим, треба разликовати име аутора који се потписао испод поруке од имена које чини саму поруку. Своја имена или надимке најчешће исписују млађе особе које имају потребу за сопственим доказивањем. Понекад се на основу надимка може сазнати нешто о карактеристикама те особе. У порукама као што је ова: *Denis + Milica* имамо две особе од којих свака може бити пошиљалац. Врло често је анониман и прималац, али се некад на основу садржаја поруке може закључити коме је она упућена – одређеној особи или групи људи. Графит, заправо, представља једносмерну поруку јер њен пошиљалац не може одмах да види какав ће ефекат његова порука имати на онога који је чита. Особе које желе да њихови графити буду виђени, да привуку пажњу и да при том изазову одређену реакцију, користе одређену величину и облик слова, различите боје и пажљиво бирају место за свој натпис, мада неки на то не обраћају пажњу.

Текст је садржај поруке који се једноставно прочита, док је контекст у приличној мери неухватљива компонента па се на њега може применити

тзв. подразумевано знање. Због таквих особености може се десити да се контекст поруке мења са променом времена и простора. Тако је, на пример, графит *отпор до победе,* написан у време рушења режима Слободана Милошевића, тада био политички мотивисан. Пошто се налази на стубу Филозофског факултета, потенцијални примаоци поруке су студенти, који се позивају да пруже подршку и да утичу на промену политичке ситуације. С данашње тачке гледишта исти графит, међутим, може бити и другачије протумачен – на пример као позив студентима да се одупру одређеним одлукама у вези са студирањем. С друге стране, графит *Liman protiv svih* забележен је на Лиману 4 јасно ставља до знања да ће се пошиљаоци поруке супротставити онима који не поштују њихова правила, што посебно важи за групе из других делова града као што су Грбавица и Телеп. У исто време поруком су обележили и своју територију. Да је овај графит исписан на неком зиду на Подбари, контекст би био промењен. Поруком би била истакнута жеља групе са Лимана да постане *владар* и над овим делом града.

Знатан је број графита из којих се види намера за свађалачким дијалогом очитована у дописивању у другој боји спреја којим се пише или у прецртавању саме поруке. Најчешће се прецртавају имена спортских клубова, музичких група, називи политичких странака или имена политичара.

3. Анализа

3.1. При анализи графита узети су у обзир следећи параметри: место на којем се налазе, средство коришћено при њиховом исписивању, писмо којим су исписани и њихова садржина.
3.2. Графити су исписани на стамбеним зградама, школама, јавним зградама, кућама и капијама. Дуже се задржавају на периферији него у центру града, где се више води рачуна о изгледу јавних објеката, будући да се ту често одржавају разне културне манифестације. Осим тога, градска власт мора да води рачуна о натписима који се могу видети на зидовима важнијих културних установа, које су у исто време и приоритетне када је у питању одржавање јавних површина.

Чини се да су школске зграде најпогодније место за овај вид изражавања. На зидовима фискултурне сале основне школе у Петроварадину готово да нема дела зида који није исписан. Графити су исписани спрејом у боји, латиницом, једни преко других: *Pezos, banda, F89, Cister crew, Nada, Taša, shit, Vojvodina, Firma 1989, Coja, Volim te Bebo, Voša, Arkan, Pezos hooligans, Daca.* На Основној школи *Ђорђе Натошевић* забележен је зна-

тан број властитих имена: *Vesna 91*, *Kika 92*, *Đoka '94*, *Borko '92*, *David '96*, *Mica '97*, *Sanja '95* итд.

У центру града на зградама исписани су следећи графити: *са вером у бога за краља, нема хлеба тако треба, прката бекарка, ФК Војводина понос нашег града, ne dam Exit, Koja srećan ti rođendan,* код апотеке – *моли за плату.* На Музеју Војводине и Градској библиотеци забележене су поруке које се тичу покрета *Образ,* а на згради Позоришта младих – *Деја Лонац – херој овог града,* на Владичином двору – *grobari.* На Лиману на стамбеним зградама могу се видети графити: *Коштуница сиса, Деја Лонац 81–08, Српска десница,* на трафици – *мењам индекс за пасош и визу,* на трафостаници – *punk,* на кафеу *Орфеј – meni je hladno,* преко пута стадиона *Војводине – Ultra NS.* У Петроварадину у подножју Тврђаве забележен је графит *није говно све што смрди,* на Дому пензионера – *мрзим пензионере,* на згради предузећа *Ловотурс – Пезос цео српски је део.* На Новом насељу и Телепу на зградама су исписани графити: *јави се шећерко, pst, baklava spava, волим те.*

На зградама у којима се налазе банке, представништва фирми и велики тржни центри нису уочени графити, вероватно због присуства чувара или запослених у служби безбедности. Са зграде Српског народног позоришта и са зидова у Католичкој порти графити се редовно уклањају. Нису уочени ни на православним црквама, док их у кампусу Новосадског универзитета има у незнатном броју. Крајем деведесетих година ту се могло прочитати следеће: *мењам пасош за визу, отпор, бандо црвена, ДОС*. Конкструкција зграде, преко пута Филозофског факултета, бивше *Градилиште,* исцртана је муралима. На том месту донедавно се окупљала новосадска омладина јер је простор био осмишљен као кафић на градилишту.

3.3. Графити се најчешће исписују спрејом, и то црним: *punk*, *Ultra NS*, *pst, baklava spava, Koja srećan ti rođendan, нема хлеба тако треба, моли за плату, није говно све што смрди, прката бекарка, Коштуница сиса, Деја Лонац 81–08, Српска десница, Волим те, Пезос цео српски је део,* црвеним: *meni je hladno, ne dam Exit, са вером у бога за краља, ФК Војводина понос нашег града,* ређе плавим (*мењам индекс за пасош и визу*).

Уочава се међузависност боје и садржаја порука. На пример, поруке о панкерима углавном су писане црном бојом, док су називи навијачких група *Војводине* (*Фирма, Г-3*) углавном исписани црвеном бојом.

Крајем деведесетих година графити су исписивани кредом *(јави се шећерко)*, нарочито у околини школа или на школској згради, односно фарбом *(мрзим пензионере)*.

3.4. Забележени графити писани су углавном српским језиком, и то екавицом. Нема графита на (и)јекавици нити на неком од језика националних мањина, чак ни у деловима града где су оне већински живаљ.

Употреба писма тематски је условљена. Латиницом су углавном исписана лична имена, називи рок група и у извесној мери поруке личне природе. Ћирилицом се чешће исписују називи фудбалских клубова, политички и националистички графити. Назив Фудбалског клуба *Црвена звезда* увек је исписан ћирилицом. И графит *Правда за Уроша*, који се среће у свим деловима града, такође је написан ћирилицом, и то као подршка навијачу који је у нередима на стадиону напао полицајца и за то веома строго кажњен. Ово је првобитно био спортски графит, који је с временом постао политички усмерен као израз бунта и незадовољства према властима. Ћирилицом су исписане скраћенице за називе политичких партија које имају изразите националне програме, као што су *СРС, СПО, СПС,* а латиницом – *LDP,G17, LSV*. Графит *Образ* такође је увек написан ћирилицом. И Свенка Савић (2006) у свом истраживању констатује да су националистички графити увек исписани ћирилицом.

Известан број графита исписан је на енглеском, најчешће је реч о страним музичким групама, које се, дакле, наводе изворно или о порукама које су у вези с музиком.

Истраживање Славице Шокице (1986) од пре двадесетак година којим су обухваћени графити у центру града показује да је доминантно писмо штампана латиница те да су на енглеском исписани називи страних музичких група.

3.5. Графити се према садржају могу разврстати у неколико тематских скупина.

3.5.1. *Политички графити* су у највећој мери условљени друштвено-политичким околностима времена у којем су настали, па су самим тим временски ограничени.

Графити *отпор до победе, отпор* или само знак *песнице* служили су као оруђе којим је вршен непресталан притисак на режим Слободана Милошевића. У то време појавила се серија графита у којима су се њихови аутори критички односили према Милошевићевој владавини: *од колевке па до гроба најбрже вас води Слоба, сањао сам ноћас да Слобе нема диван сан, Слобо = злобо.* Политички графити преносе поруке најразличитије врсте. Неки од њих одражавају наклоност својих аутора према одређеним политичким идејама: *Vojvodina Vojvođanima, Vojvodina republika, živela vojvođanska autonomija, kraljevina Srbija, са вером у бога за краља и отаџбину, Образ,* странкама: *СРС, СПО, СПС, LDP,G17, LSV,* или личностима: *Slobo budućnost ti tanka došlo je vreme Čanka, Arkan.* У

исто време откривају одбојност према одређеним идеологијама: *бандо црвена, dole komunisti, smrt američkim imperijalistima, фашисти марш из Србије.* Често се нетрпељивост према појединим политичарима исказује погрдно и приписивањем негативних квалификација: *Чеда наркоман, Шешељ педер, Коштуница сиса.* Овој тематској скупини припадају и графити: *слава јуришницима, српска деца, Чанак отераће опанак, студент није запалио жито, pustite Arkana, Слобо гласаћемо за тебе ако легализујеш грас.* Понекад ови графити имају посебне алузије: *ни зрна жита окупатору.* Свенка Савић наводи да смо у „предизборним кампањама сведоци да се графитима води страначко препуцавање у неком граду – величају се сопствени кандидати и негирају они супротног политичког уверења" (Савић 2006: 86). Занимљиво је уочити да Славица Шокица (1986) констатује одсуство политичких графита у свом корпусу.

3.5.2. *Националистички графити* веома су блиски политичким. Они, с једне стране, величају сопствену націју: *Србија, Srbija, Пезос цео српски је део, Србија Србима, Косово је срце Србије,* а с друге стране, исказују негативан однос према другим националним групама: *hrvatske svinje pod nož, Србија Србима Шиптарима секира, Монтенегро мрзим, cigani marš iz Srbije, 2008 – сезона лова на Цигане, мафија Никшић.* Националистички графити исписани су најчешће у деловима града где живи мешовито становништво, што значи да се њима служе припадници већинског српског становништва да би истакли своју доминацију. Забележен је само један пример верске нетрпељивости: *fuck islam.* Иако није посве исте природе, овој ћемо скупини прикључити и натпис *dođoši go home,* којим се не исказује нетрпељивост према другим националним групама, већ према онима који нису из Новог Сада или евентуално Војводине.

3.5.3. У графитима који су социјално оријентисани алудира се на лошу економску ситуацију, низак животни стандард и жељу да се напусти земља: *тата ја сат гладан, глад и смрад, Вобане баци нам паре, mi smo ovde samo zbog para, мењам индекс за пасош и визу, тата ја не бих у војску, ја бих напоље.* Неки од њих су иронично интонирани: *kad će penzija komšo? prvog (možda), нема хлеба, тако треба, моли за плату.*

3.5.4. *Навијачки или спортски графити* замишљени су као порука подршке одређеном клубу[3] – *ФК Војводина понос нашег града, ФК Војводина, ФКВ, Воша, Voša,* те у исто време изражавају припадност одговарајућој

[3] Б. Перасовић наводи да постоје два типа спортских графита. Један тип представљају поруке које су претежно у вези са неким спортским догађајем или изражавају приврженост клубу, играчима „свог" клуба, као и нетрпељивост према неко „туђем" клубу или његовим играчима. Други тип чине графити који указују на чињеницу да су њихови творци искористили спорт као медиј за изградњу властитог стила и идентитета (Perasović 1989: 106).

навијачкој групи или подгрупи, што је основни начин идентификације симпатизера једног клуба: *firma*,[4] *ред фирм, фирма 1989, F89, Г-3*, *Г-3 млађи, legionari, делије север Србија, grobari.* Навијачке поруке често су територијално обележене, што одражава територијални вид раслојавања унутар навијачких група. Тако имамо графите у којима се обележава део града из којег су аутори датог навијачког графита: *firma Podbara*, *firma Centar*. Ово је случај када су аутори графита навијачи новосадске *Војводине,* али када је реч о исказивању наклоности према београдским клубовима, наводи се само име града коме они припадају: *НСЦЗ. Црвена звезда* и *Партизан* као најпопуларнији клубови имају навијаче у целој држави тако да многобројне навијачке поруке у себи често садрже име града из којег навијачи потичу.

У графитима који су упућени супарничким клубовима и њиховим навијачима запажа се говор мржње. Изразита је нетрпељивост између навијача наших највећих клубова – *Црвене звезде* и *Партизана*, с једне стране, и између навијача *Војводине* и клубова из престонице, с друге стране. У овим графитима има увредљивих израза, опсцених речи, псовки и сл. (*циганске пичке – ФЦВ*).

Међу навијачким графитима најучесталији је *Деја Лонац (Деја Лонац 81–08, Деја Лонац – херој овог града).* Реч је о навијачу *Војводине* који је погинуо у сукобу између навијача *Војводине* и *Партизана* 2008. године код Футога.

3.5.5. *Територијалним графитима* обележава се одређени део града као своја територија, да се, како истиче Ђорђевић (1995: 105–106), „упозори супарничка група из другог дела града да се не приближава делу града који је под контролом једне од група”. Према њему „Територијални графити настају као потреба поткултурних група које не могу своје жеље да задовоље на друштвено-прихватљив начин, те прибегавају стварању својих минијатурних *држава*, које, обележене графитима, дају бандама ореол надмоћи и илузију да стварно управљају својом територијом”.

Таквих графита у Новом Саду има много, а израженији су на периферији, што указује на неку врсту поделе територије у једном граду. Оваквим порукама се може само означити локација: *Liman*, *Лиман 07*, *old tawn*, *Stari grad, Бренино насеље*, или се пак могу упозорити сви они који желе да се супротставе владарима одређеног простора: *Liman protiv svih!!!*, *Лиман CREW*. Неки од ових графита алудирају на стварање минијатурних држава: *Лиман држава, Лиман центар света* или на жељу

[4] *Фирма* је једна од најорганизованијих навијачких група у Србији. Навијачка група која прати Фудбалски клуб *Војводину* основана је 1989. године, а име је добила по *Inter City Firm* – навијачима *West Ham United*. Фирма је сада подгрупа *Red Firm 1989.*

за проширивањем територије: *Лиман до Кубе, Петроварадин до центра.* Такође, има графита у којима се особе идентификују према делу града у којем живе: *old town boys*, *starogradski gang,* често наводећи своје име: *Telep* (у потпису) *Đotara*, *Baćko Liman.*

3.5.6. *Школски графити* одражавају психолошке, социјалне и културне специфичности генерација које живе у школи како садржајно-тематски тако и стилски. Много је графита који су са улице ушли у школу, али и они више рефлектују контекст школе него улице, где су прво јавили. И обрнуто, поруке типично школских графита на улици попримају сасвим другачију боју јер им се мења комуникацијски простор. Тако, на пример, поруком *Silvija best frends forever* пошиљалац жели да пружи обавештење како је стекао пријатеља за цео живот, познато је да се она прва, искрена пријатељства, која остају за цео живот, углавном стичу у школи. У поруци *клаћемо вас* (у потпису) *Вучко* изражена је претња смрћу, која може бити упућена одређеним ученицима или професорима те школе.

3.5.7. *Поруке интимне природе* углавном изазивају наклоност пролазника. Најчешће се налазе на зидовима школа (више са унутрашње стране објекта) и на стамбеним зградама.

То су претежно изјаве љубави: *Бане волим те, битанго волим те, вриштаћу ако поново не покушаш, Мићо, волим те, Volim te Bebo, Tamara volim te* ♥, *Теда волим те ко теглу меда, Izvini!!!* ♥ *te srećice. Tvoj Stefi,* које су обично исписане у близини зграде где живи особа којој су упућене или на објекту поред којег ће, по претпоставци аутора, проћи. Оловком или кредом поруке обично исписују деца млађег узраста: *Вања + Дона, Denis + Milica, Josipa i Marko, Немања + Сабрина.* На основној школи налазе се слични примери: *Jeca i Peja, Luka i Una, Jelena + Marković.*

Њима су блиске и друге приватне поруке које најчешће имају значаја само за оног ко их саставља или за оног коме су намењене: *Дамире срећан ти рођендан, Koja srećan ti rođendan, Дорка киднаповаћу те, Боки, Dragana je dobra riba, Janko stjuardesa, Немања сељачина, Девић кретенчина, Никола испао си педер, иди, Чонто врати се, паћићето se и tenzi, наћи ћемо се код Милетића, престајем да пијем, Раша, штета што више нема Ђаве, е баш не треба тако.*

3.5.8. Поруке на зидовима врло често су духовите, а у извесној мери одликује их смисаоно и гласовно поигравање: *све има свој крај само виршла има два краја, ко има глисте није сам, коса опада јер није зимзелена, око за око паста за зубе, Тесла јел то није могло једноставније, u kom grmu leži zec? а шта сад? прката бекарка, piti ili ne biti, учити, учити и само учи ти, хоћемо краља без маља, volim žene volim ljude i Reljiće kad polude, или копај или се допај, kukuriku kukuriku, jebo svoju sliku.*

3.5.9. Неки графити су веома агресивни будући да садрже псовке или опсцену лексику: *diesel boys fuck off, pandur pušiga, šiptarska drolja Ristić, jebaće vas Jovan Bajić.* С обзиром на садржај који преносе, неки од ових графита могу се прикључити и другим тематским скупинама.

3.5.10. Највећи број графита са личним именима и надимцима можемо видети на стамбеним зградама и школама.

Исписана су углавном латиницом, а међу њима преовлађују имена и надимци мушких особа, уз нека од њих стоје и друге ознаке, најчешће година рођења: *Anđa, Ana, Aleksa, Boba, Borko '92, Бранка, Branko '92, Vesna '91, Vlada, Vuka, David, David '96, Dare, Daca, Dević, Deja, Diša, Duška, Đole, Đoka '94, Zeka, Zoki, Ivan, Ivus, Ilija, Jellena, Jeca & Jaca, Joba, Jova, Jovana, Jogi, Josipa, Kaspi, Kika 92, Koja, Laza, Lenka, Maki, Martina, Maša, Mario, Mikica, Mima, Milla, Mina, Mica '97, Mića, Miša, Nina, Olivera, Pjetla, Relja, Sale, Sanja, Sara, Smoky, Смук '91, Sonja, Stefan, Surovi '94, Tanja, Time, Tića,Toma, Ćira, Ćomi, Шара, Šumi* и многи други.

3.5.11. У грађи је забележен и известан број графита који су тематски повезани са страном и домаћом музиком.

У оригиналу, на енглеском језику, исписана су имена страних музичких група: *Iron Maiden*, *Metallica, seks pistols, ramones, 4 skins, the pogues, sham 69,* затим праваца: *hip hop, punk,* слово А у кругу,[5] као и поруке које су у вези с овим правцима: *we are generation without future, working class, punk's not dead.* На стамбеној згради забележен је назив песме америчког певача Френка Синатре: *Stranger in the Night*.

Пронађени су и графити који се тичу домаће музике. Назив групе *Операција тријумф бенд* увек је написана скраћеницом: *O.T.B., O.T.B!!! OTB.* Ту су поруке којима се износи став према одређеним врстама музике: *grand show = brainwash mislite o tome..., turbo folk ubija.*

3.5.12. Потврђени су и графити на енглеском језику који преносе различите садржаје: *alcohol, liman fighters, street life, last resort, coolteneager, love is hell, drugs is life, 17 jears of hell,* при чему неке од њих исписују припадници скинхеда (*skinheads*), који обично прокламују мржњу и нетрпељивост према одређеним националним и верским групама: *white power, we are white patriots, no islam.*

[5] Према једном тумачењу, симболично представља покрет анархизма, анархије. Преме другом тумачењу, представља порицање сваког поштовања према власништву и другим структурама поретка мрске државе (Ђорђевић 1995). Омладинска група *панкери* у изражавању своје животне филозофије залаже се за остваривање друштва анархизма. Панкери исцртавају спрејом слово *А* у кругу, најчешће црном бојом, и исписују поруке: *Живела анархија! Panks not dead! Viva alternativa!*

4. Закључак

На основу истраживања графита у Новом Саду могу се извести следећи закључци.

Као прво, показује се да је пракса исписивања порука на зидовима веома заступљена. Графити се исписују на најразличитијим местима: на фасадама зграда, школа, кућа, јавних објеката, на капијама. Дуже се задржавају на периферији него у самом центру, где градске власти воде рачуна о одржавању јавних површина.

Графити се у новије време углавном исписују спрејом, мада има примера да је коришћена креда или фарба.

Графити су искључиво на српском језику, и то на екавици, што је и очекивано, али забележен је и известан број порука на енглеском језику разноврсне садржине. Стране музичке групе, називи музичких праваца и поруке у вези с њима писани су енглеским језиком, дакле, изворно. Истраживање показује да је употреба писма у највећој мери тематски условљена, па су тако ћирилицом написани називи фудбалских клубова и многи политички и националистички обојени графити. Имена и надимци, називи музичких група, љубавне и друге приватне поруке углавном су писани латиницом.

Поруке на зидовима тематски су врло разноврсне – има политичких, националистичких, социјалних, навијачких (спортских) територијалних графита, затим порука приватне природе, најчешће су то изјаве љубави, као и оних у вези са музиком. Показује се да је на зидовима огроман број имена, најчешће надимака.

ЛИТЕРАТУРА

Андрић, Драгослав (1985). *Graffiti internacional.* Београд : Народна књига.

Блиц, уторак 20. јул 2010.

Блиц, субота 28. август 2010.

Ђорђевић Д. Радомир (1994). *Графити о историји.*Ниш : Градина

Ђорђевић Д. Радомир (1995). *Речник графита: социолошко-поткултурна значења.* Ниш: Центар 018.

Клајн, Иван и Милан Шипка (2006). *Велики речник страних речи и израза.* Нови Сад : Прометеј.

Шокица, Славица (1986). Психолингвистички аспекти графита у Новом Саду. *Прилози проучавању језика*. 22: 133–144.

Lalić, Dražen, Anči Leburić i Nenad Bulat (1991). Najsmo luđi. Grafiti i subkultura. Zagreb : Alinea.

Perasović, Benjamin (1989). *Glazba i sport kao sadržaj grafita.* Zagreb : Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.

Savić, Svenka (2007). Šta nam to poručuju grafiti ispisani po Vojvodini. U: *Hate. Govor mržnje i nacionalizam*: *uzroci i posledice.* (M. Gajicki, ur.). Novi Sad : Vojvođanka, regionalna ženska inicijativa.

Ivana Simovljević Jokić, Marina Antić

GRAFFITI IN NOVI SAD

Summary

This paper has examined about 250 graffiti gathered in Novi Sad. It was observed that the graffiti were written on residential buildings, schools and other public buildings. They survive more easily on the outskirts of the city than in its centre, where the city authorities control the appearance of public buildings and invest into their maintenance.

The graffiti were in most cases written using spray, and less frequently using some other method, and the use of colour was determined by the thematic group they belonged to – messages about punk music were written in black and football fan graffiti were often written in red. Almost all the observed graffiti were written in Serbian and in the ekavian dialect. The names of musical bands (*Metallica, Sex Pistols*) and genres (*punk, hip hop*), as well as music related messages (*we are generation with out future* [sic]) were written in English. The use of script was determined by the content of the messages. Political and nationalist as well as some football fan graffiti were most often written in the Cyrillic script (*Србија* - Serbia*, Косово је срце Србије* – Kosovo is the heart of Serbia*, СРС* – The Serbian Radical Party*, СПО* – The Serbian Renewal Movement*, Правда за Уроша* – Justice for Uroš). Names, nicknames and to a certain extent messages of a private nature and those related to music were mainly written in Latin script.

The topics of the graffiti are varied. There is a significant number of political messages expressing sympathy or antipathy towards certain ideas or persons (*отпор до победе* – resistance until victory*, од колевке па до гроба најбрже вас води Слоба* – from cradle to grave: Sloba (Slobodan Milošević) will take you there fastest). Then there are the nationalist ones (*Србија Србима Шиптарима секира* – Serbia to the Serbs and to Albanians the axe), social ones (*нема хлеба тако треба* – there‘s no bread, that‘s the way to go), football fan graffiti (*ФК Војводина понос нашег града – FC Vojvodina the pride of our city, Деја Лонац*), territorial ones *(Лиман 07* – Liman 07*, Лиман држава* – Liman state) and graffiti of a personal nature (*Volim te Bebo* – I love you, baby), names and nicknames (*Aleksa, Boba, Borko ’92*), etc.

Key words: graffiti, political messages, football fan graffiti, territorial graffiti, personal messages, Novi Sad.

О МЕСНОМ ГОВОРУ И СТАНДАРДНОМ ЈЕЗИКУ

ister
Sport
& Wellness
Centre
Sportska sala
za mali fudbal, aerobik, pilates...
(Podloga sale je "Taraflex"- zvanična podloga
sa Olimpijskih igara u Pekingu 2008.)
Fitness program
Hidro masažni bazen
Sauna, Masaža
Sport-caffe
Zakažite svoj termin!
ISTER Sport & Wellness Centre, Filipa Višnjića 5, Novi Sad
Tel: 021 66 16 270, 063 50 85 95, www.ister.rs, ister@eunet.rs

UDK 811.163.41`276.1(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Иван Књижар
iknjizar@gmail.com

СТАВОВИ НОВОСАЂАНА ПРЕМА МЕСНОМ ГОВОРУ И СТАНДАРДНОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак. Истраживање је усмерено на испитивање ставова Новосађана према језику, што подразумева њихов однос према говору са израженим регионалним карактеристикама и према језику у јавној употреби. Анализа показује да на формирање ставова у извесној мери утичу параметри порекла, узраста, пола и степена образовања.

Кључне речи: ставови према језику, месни говор, стандардни језик, параметар рода, параметар година, образовни ниво, староседелачко становништво, досељеничко становништво.

1. Увод

1.1. *О ставовима према језику*

Стереотипи о језицима и језичким варијететима чине важан сегмент друштвеног живота па би их требало систематски проучавати. Из таквих настојања шездесетих година 20. века изникла је интердисциплинарна област која се назива *ставови према језику* и која обухвата три истраживачка поља: социолингвистику, социологију језика и социјалну психологију (Бугарски 1996: 102–103).

Језички ставови проучавани су у области социјалне психологије више него у било којој другој академској дисциплини (McKenzie 2010: 19). Социјални психолози издвајају три главне компоненте које утичу на активирање ставова. Прва је *афект* (или *емоција*) – став може бити узрокован емоционалном реакцијом на ентитет који се оцењује, као и на његове придружене факторе. Другу компоненту чине *веровања*, што представља процену вероватноће о исправности стања или односа. Веровања су, као и емоције, у узрочно-последичној вези са ставовима, али се, такође, разликују од њих. На крају, постоји *бихевиорални* (или *конативни*) аспект. Међутим, важно је напоменути да отворена понашања нису

ставови, иако су они најчешће коришћени као научни и народни показатељи одређених ставова (Preston 2010: 7).

Будући да општи појам ставова у социјалној психологији подразумева доследно повољно или неповољно реаговање на објекат става, на афективном, когнитивном или бихевиоралном плану, онда се, према томе, ставови према језику могу одредити као вредносне реакције на различите језике или језичке варијетете, а преко њих најчешће и на њихове говорне представнике. Језички ставови рефлектују друштвено раслојавање у погледу расе, етничке или националне припадности, друштвене класе, пола и узраста, с обзиром на идентитет и статус тако дефинисаних и перципираних група. Поред тога, у вредновању других група важну улогу имају представе о сопственој групи (Бугарски 1996: 103).

Ставови према језику у једној друштвеној заједници имају више функција: они помажу когнитивно организовање и представљање друштвеног света у којем живе њени чланови, затим доприносе одређивању идентитета сопствене групе насупрот другим групама. Поред тога, они олакшавју постизање жељених циљева, прикривају властите слабости, изазивају неповерење према другима итд. Најчешћи је случај да ставови према језику посредују, чак и једним делом одређују, међугрупне односе у једном друштву (Бугарски 1996: 103). Област која је названа *ставови према језику* обухвата широк спектар могућих емпиријских проучавања, која се баве једним бројем посебних ставова. Бејкер је утврдио следеће главне области проучавања: (1) ставови према језичкој варијацији, дијалекту и говорном стилу; (2) ставови према учењу новог језика; (3) ставови према одређеним мањинским језицима; (4) ставови према језичким групама, заједницама и мањинама; (5) ставови према часовима језика; (6) ставови родитеља према часовима језика; (7) ставови према употребама одређеног језика; (8) ставови према језичком приоритету (McKenzie 2010: 24).

Почев од првих истраживања језичких ставова, спроведених почетком шездесетих година 20. века, коришћен је велик број различитих, мање или више успешних, метода и техника, које се могу груписати у три категорије: *приступ анализе садржаја*, *директни приступ* и *индиректни приступ*.

1.2. *Предмет, задаци и методе*

У овом раду испитани су језички ставови Новосађана усмерени на прву и седму горенаведену категорију, тј. на говор с дијалекатским и регионалним обележјима и његову употребу, што на известан начин у исто време одражава и њихов однос према стандардном језику.

Основни задаци овог истраживања своде се на то да се утврди: како говорници реагују на идиоме с регионалним карактеристикама у једној

језички и национално нехомогеној средини, какво је место таквих идиома у јавној употреби – на факултету, у медијима, и какав је став говорника у погледу чувања ових дистинктивних обележја. Пошто корпус чине одговори 234 испитаника различитог порекла, пола, узраста и образовања, у исто време настоји се утврдити да ли наведени параметри утичу на формирање оваквих ставова и какве је природе тај утицај. Стога су према узрасту испитаници подељени у три групе: у првој су они од 15 до 34 године, у другој од 35 до 54 и у трећој су испитаници старији од 55 година. И према образовању издвојене су три групе: у првој су испитаници с основном и трогодишњом средњом школом, у другој с четворогодишњом средњом и у трећој са вишом и високом школом. Одговори у корелацији с овим варијаблама анализирани су техником израчунавања процента.

У упитник, који су попуњавали анкетирани испитаници, поред осталих, укључено је шест питања која се тичу језика и његове употребе, при чему су четири у вези с перцепцијом, а два се баве ставовима. У овом делу анкете питања су затворена и нуде вишеструке одговоре, али се испитанику пружа могућност да свој одговор образложи.

Тамо где је било могуће и где се чинило релевантним, резултати су представљени дијаграмски. Дијаграми су изостали у случајевима код којих постоји висок степен уједначености поменутих варијабли.

2. Резултати истраживања

2.1. *Чување одлика месног говора*

2.1.1. На питање *да ли свако треба да чува обележја свога месног говора без обзира на то где живи и у свим приликама* понуђени су одговори: *да, не* и *немам став,* при чему је потврдан и одричан одговор требало образложити. Овим питањем у исто време обухваћен је и однос говорника према стандардном језику те однос према говору средине.

2.1.2. Анализа одговора (дијаграм 1) показује да највећи проценат информатора (60%) који сматра да треба чувати обележја свога месног говора припада групи са завршеном основном или трогодишњом школом. С друге стране, код свих осталих испитаника проценат потврдних одговора знатно је мањи (код оних са средњом школом износи 42), док је најмањи у групи информатора са завршеним факултетом или вишом школом (износи 29). Ови подаци наводе на закључак да образованији говорници, вероватно због веће друштвене амбиције, показују израженију тенденцију ка прилагођавању говорној средини односно израженију тенденцију ка употреби и неговању стандардног језика који је престижнији у културном погледу.

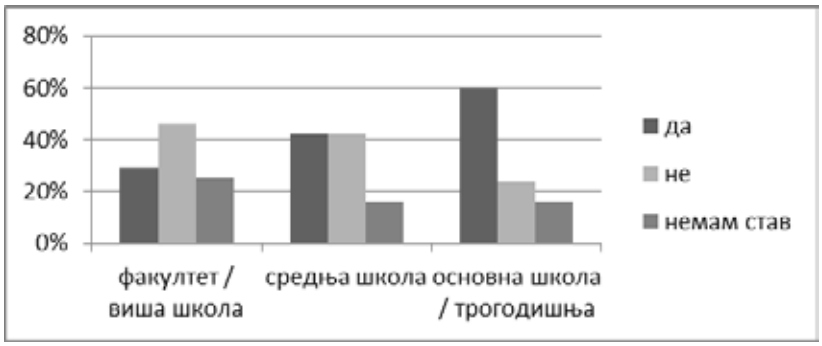

Дијаграм 1. Корелација између степена образовања и ставова према чувању месних обележја говора

Што се тиче утицаја узраста (дијаграм 2), најмање потврдних одговора дали су испитаници из прве и друге старосне групе (29% односно 22%), што се може објаснити тежњом млађих говорника ка остваривању широких друштвених мрежа, те потпадањем под утицај престижних друштвених вредности да би оставили добар утисак, постигли успех и начинили друштвени и економски помак. Дакле, говорници узраста од 15 година до 54 углавном сматрају да не треба по сваку цену чувати локална говорна обележја. У трећој старосној групи највећи проценат информатора (56%) сматра да треба чувати карактеристике месног говора у свим приликама и без обзира на место живљења. Представници ове групе претежно су пензионери, који се слабо крећу и који су већ формирали хомогену и врло стабилну социјалну мрежу. Код њих су друштвени притисци слабији, а успех је већ постигнут (или није), те амбиција да се уклопе у доминантну језичку средину изостаје.

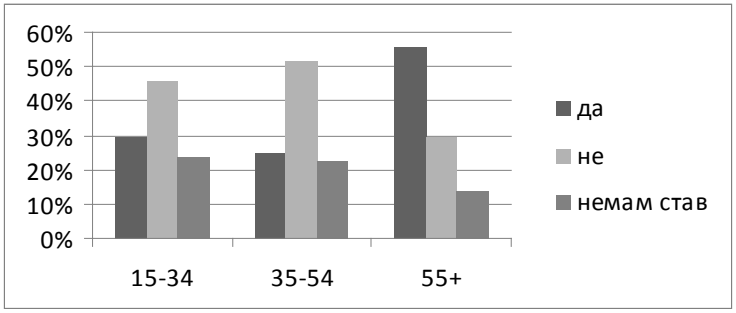

Дијаграм 2. Корелација између узраста и ставова према чувању месних обележја говора

Укрштањем старосних и полних параметара утврђено је да су у прве две групе највише одричних одговора дале жене, што се може тумачити односом између пола и језика, као и социјалним околностима. Преовлађујући став говорница да треба уклонити регионална говорна обележја може се објаснити друштвеним положајем жене у нашој средини. Наиме, жене у нашем друштву још увек имају мање могућности за успех па свој друштвени статус изграђују не само професионалним ангажовањем него и одговарајућим понашањем (укључујући и језичко). У трећој старосној групи разлика у одговорима између мушкараца и жена није толико изражена, а једино у њој број потврдних одговора код жена већи је од одричних. И овај податак може се објаснити одсуством потребе говорника ове старости за изграђивањем одређеног друштвеног положаја.

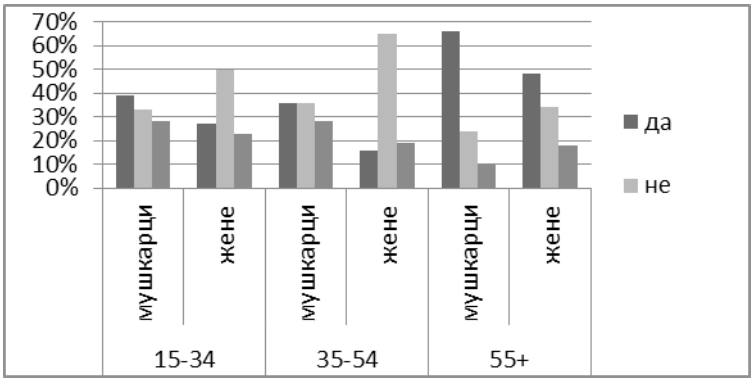

Дијаграм 3: Корелација између пола односно узраста и ставова према чувању месних обележја говора

Анализа одговора према параметру порекла показује да и досељеници и староседеоци у приближно једнакој мери сматрају да треба чувати одлике месног говоре без обзира на место живљења и у свим приликама.

2.1.3. Испитаници су уједно давали и образложења својих ставова која се односе на чување месних обележја. Та образложења могу се поделити у две групе:

(1) коментари уз потврдне одговоре:

– да, јер тиме показујемо колико волимо место одакле смо, а и други виде одакле смо;

– због богатства језика;

– прија ми шаренило;

– да не бисмо изгубили свој идентитет;

– никада не бих мењао свој говор, без обзира на то да ли живим у Новом Саду, Београду, Нишу или Загребу;
– треба да чува корене и традицију;
– да свако чува обележја свог месног говора да би се знало ко је одакле;
– да, да би се пренео на млађе генерације;
– зато што тако говорим од рођења и други начин ми делује извештачено;
(2) коментари уз одричне одговоре:
– не треба да се опире ако на његов говор утиче говор средине;
– уколико га чува у породици, то је у реду;
– ако је неко већ дошао у другу средину, онда треба да поштује језичка обележја подручја у које је дошао;
– ако неко хоће да чува обележја свог месног говора, треба то да ради у кругу своје породице;
– мислим да свако треба да се прилагоди заједници у којој живи, пре свега ради лакше комуникације.

Нема већих разлика у објашњењима одговора када се узму у обзир пол, степен образовања и узраст информатора. Уочава се само слабија фреквенција давања образложења код мање образованих информатора. На основу изложених коментара види се да су ставови испитаника првенствено нејезички мотивисани. На њих у извесним случајевима утиче порекло испитаника, а у блиској вези с тим друштвене и политичке околности из ближе или даље прошлости које су за последицу имале промену структуре становништва у Новом Саду. Тако су забележени следећи коментари староседелаца који су одговорили потврдно:

– кад се Босанци држе свога, зашто се ми Војвођани не бисмо држали свога;
односно одрично:
– зато што чување месних одлика може бити неправилно и неразумљиво, иритирајуће и глупо;
– употреба месног говора може често изгледати као непоштовање домаћина.

2.2. *Реаговања староседелаца на разлике између сопственог говора и говора досељеника*

2.2.1. На питање *да ли староседеоци у Новом Саду реагују на разлике између свога говора и говора досељеника* понуђени су одговори: *да, не и не знам*, при чему је потврдан одговор захтевао додатно објашњење *на које* се разлике реагује, *у којим ситуацијама* и *на који начин*. Ово питање, дакле, не подразумева изношење субјективних оцена, већ се тиче запажања говорника заснованог на ономе што у реалности заиста постоји.

2.2.2. Код припадника свих старосних група, обе полне групе и свих нивоа образовања постоји уједначена перцепција, те у овом случају нећемо давати графички приказ и коментар за сваку варијаблу. Већина информатора (од 60% до 65% у свим анализираним варијаблама) сматра да старо-

седеоци Новог Сада не остају индиферентни према маркираним говорним карактеристикама досељеника. Висок проценат потврдних одговора може се објаснити чињеницом да је свако одступање од локалног говора врло лако уочљиво, и то на готово свим језичким нивоима, а првенствено на плану изговора. Одступања не постоје ни кад се узме у обзир порекло испитаника – проценат потврдних и одричних одговора код испитаника рођених у Новом Саду и досељених у њега приближно је исти. Наиме, и једни и други у већој мери сматрају да староседеоци реагују на разлике између свога говора и говора досељеника.

2.2.3. Коментари испитаника указују на то да Новосађани реагују на:

(1) фонолошко-прозодијска обележја:

– реагују на фонетске и акценатске карактеристике;

– на јекавицу;

– ђе си, виђо, купла;

(2) лексичка обележја:

– на локализме, регионализме и жаргон;

– бона, бре;

(3) морфолошко-синтаксичка обележја:

– примећује се промена падежа у говору досељеника;

(4) однос према норми:

– на неправилно изговарање речи;

– неграматичко изражавање;

(5) начин комуницирања:

– често је то начин обраћања, без персирања и поштовања саговорника;

– не допада ми се њихов начин комуницирања;

– на викање, довикивање, урликање на улици, док тихи говор исмевају, питајући нас чега се бојимо.

Анализа одговора затим показује да на наведене разлике староседеоци реагују на следеће начине:

(1) исправљањем:

– исправљањем нагласка и одређених речи;

(2) исмевањем:

– сваки пут кад чују други говор они исмевају и исправљају;

– реагују и то негативно;

– одмах кажу дођош, избеглица, Босанчерос;

(3) имитирањем:

– углавном су то шаљиве имитације говора досељеника;

(4) чуђењем због неадаптираности:

– реагују негативно када се неко прави да не разуме неки типично новосадски израз, а при томе особа већ 15 година живи у Новом Саду;

– нпр. јако се често може чути исказ: „Дошао је ту пре 20 година, а говори као да је јуче с планине сишао”;

(5) исказивањем симпатија:

– у незваничним ситуацијама са симпатијама;

– пажљивије слушамо, занимљиво је;

(6) навођењем нејезичких асоцијација:

– због материјалног стања;

– такозвани дошљаци ведре и облаче нашим градом;

– ми староседеоци због њих као да смо мањина;

– лично ја реагујем на њихово понашање, као да је ово овде све њихово, нас ниподаштавају, омаловажавају, зову нас домороцима и слично.

Реакције које припадају последњој категорији потврђене су само у одговорима староседелаца, а могу се објаснити општим осећањем угрожености староседелачког становништва због изузетно тешких економских услова, што је за последицу имало и негативан став према досељеницима, а то се, наравно, одсликава и на ставове према језику (Петровић 2002: 238). Важно је напоменути да је код млађих Новосађана мање изражена нетрпељивост према говору досељеника, нарочито њихових вршњака с којима су одрастали.

Највећи број анкетираних наводи да староседеоци претежно реагују у неформалним ситуацијама (*на улици, при упознавању, у продавницама; у незваничним ситуацијама; у оквиру опуштеног друштва*). Спорадично се наводе и формалне ситуације (*шалтерски радници, просветни радници, продавци; врло ретко у формалним*).

2.3. *Реаговања досељеника на разлике између сопственог говора и говора староседелаца*

2.3.1. И на питање *да ли досељеници у Новом Саду реагују на разлике између свога говора и говора староседелаца* понуђени су исти одговори: *да, не* и *не знам*, при чему је први, такође, захтевао објашњење: *на које, у којим ситуацијама и на који начин*.

2.3.2. Код припадника свих старосних група, свих нивоа образовања и обе полне групе постоји уједначена перцепција у погледу реакције досељеника, те ни у овом случају резултати неће бити представљени дијаграмима и објашњени за сваку варијаблу. Наиме, запажања су информатора (од 39% до 45%) да досељеници не остају равнодушни према говорним карактеристикама староседелаца. Проценат потврдних и одричних одговора код испитаника различитог порекла приближно је исти. Наиме, и једни и други у већој мери сматрају да досељеници реагују на разлике између свога говора и говора староседелаца.

2.3.3. Велики број анкетираних, и из групе рођених у Новом Саду и из групе досељених, сматра да досељеници реагују на:

(1) фонолошко-прозодијска обележја:
– на отезање у говору;
– нагласак и начин причања;
– углавном досељеници уоче развлачење при говору староседелаца;
– да, зато што староседеоци Војводине говоре јако отегнуто /лалински/;

(2) лексичка обележја:
– на хунгаризме и германизме;
– гари, горњак, рајсфершлус;
– углавном када су у питању одређене речи које се користе само на територији Војводине;
– највише на непознате речи и изразе;

(3) нејезичке појаве:
– реагују на обичаје.

На разлике у говору досељеници реагују на следећи начин:
(1) исмевањем:
– у свим приликама се подсмевају лалинском отезању;
(2) имитирањем:
– углавном имитирају наш нагласак;
(3) тражењем објашњења:
– затражим објашњење;
– траже објашњење.

Коментари који припадају првој категорији потврђени су само код староседелаца, док се они из друге две категорије могу наћи и код једних и код других информатора.

2.4. *Оцењивање властитог говора*

2.4.1. Питање *да ли говорите исто у породици и ван породице* тиче се првенствено употребе језика. На њега су испитаници могли одговорити потврдно (изабравши *да*), одрично (изабравши *не*) или су могли исказати одсуство свести у вези с различитом употребом језика (изабравши одговор *не могу да проценим*).

2.4.2. Дијаграм 4 показује да припадници свих старосних група углавном процењују да исто говоре у породици и ван ње. У првој и другој групи нешто је више одричних одговора него у трећој, што се може објаснити чињеницом да су припадници ових група ученици, студенти или за-

послени, те да учествују у мање кохезивним друштвеним мрежама, што доводи до чешће промене језичког кода у зависности од ситуације. Насупрот томе, старији испитаници учествују у кохезивнијим социјалним мрежама те је њихов говор у већини случајева уједначен.

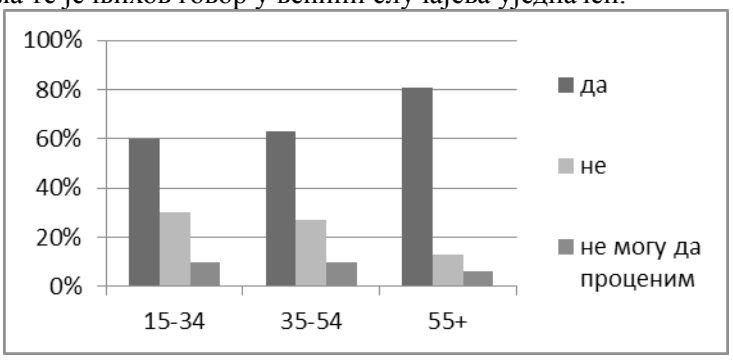

Дијаграм 4: Корелација између узраста и употребе језика

Одговори испитаника свих нивоа образовања и оба пола углавном су уједначени те резултати неће бити представљени графички. У овим случајевима највећи број испитаника (од 70% до 75%) сматра да говори исто и код куће и ван ње. Ни у погледу порекла информатора нису уочене знатне разлике. Наиме, и Новосађани и десељеници у приближно једнакој мери сматрају да је њихов говор непроменљив.

2.5. *Обележја месних говора у језику масовних медија*

2.5.1. И питање *да ли сматрате да је прихватљиво да се у језику масовних медија испољавају обележја месних говора* такође се тиче употребе језика. На њега су испитаници могли дати следеће одговоре: *да, не, не знам* и *немам став.* Потврдан и одричан одговор захтевали су додатно објашњење.

2.5.2. Највећи број информатора свих старосних група сматра неприхватљивим испољавање месних језичких обележја у медијима. Међутим, постоји разлика у проценту негативних одговора у првој (66%) и другој (70%) групи, с једне стране, и трећој (58%) групи, с друге. Овакво стање можемо објаснити чињеницом да старији у већој мери користе дијалекатске карактерстике у свом говору и да код њих није толико изражена диглосивност, те су у извесној мери толерантнији према употреби локалних језичких карактеристика у медијима.

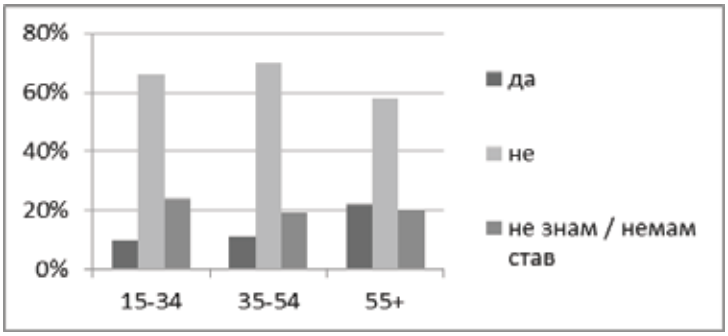

Дијаграм 5: Корелација између старости и става према испољавању локалних обележја у медијима

Резултати у дијаграму 6 указују на то да информатори у већој мери сматрају недопустивим испољавање локалних говорних обележја у медијима. Наиме, 68% испитаника са завршеном високом школом или факултетом негативно је одговорило на ово питање, што потврђује општу тенденцију ових говорника ка употреби и неговању стандардног језика. У сличном проценту одговорили су и информатори са средњом школом (63%). Међутим, испитаници са основном и трогодишњом школом дали су знатан број потврдних одговора, што указује на то да дијалекатски необележен језички варијетет не сматрају престижним. Иста ова група дала је и највећи број позитивних одговора кад је у питању чување регионалних карактеристика у говору уопште. Занимљиво је да у оквиру ове последње групе знатан проценат испитаника нема изграђен став или не поседује знање о датом феномену, што се може објаснити тиме да они немају јасну представу о односу између стандардног језика и дијалекта.

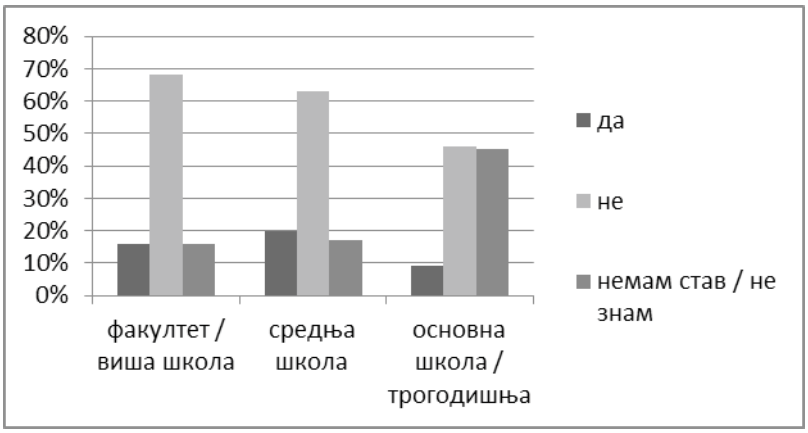

Дијаграм 6: Корелација између образовања и става према испољавању локалних обележја у медијима

У погледу тога да су регионална обележја у масовним медијима неприхватљива сложили су се говорници различитог пола (око 60% у обема групама) и порекла.

2.5.3. Анкетирани су имали могућност да образложе своје ставове без обзира на то да ли су се определили за потврдан или одричан одговор. Код потврдних одговора образложења испитаника своде се на то да у масовним медијима треба користити стандардни језик и да он треба да служи као узор: *медији су најбољи начин да се шире народне масе уче стандардном језику; треба сви да се прилагоде стандардном, необележеном говору; у језику масовних медија треба да се користи стандарнди језик; зато што медији служе као језички узор*. Код одричних одговора коментари су врло ретки и углавном се своде на став да треба очувати традицију и омогућити равноправност: *треба да чувамо наше; ради очувања традиције говора; да, јер свако има право да се изражава говором свог места*.

На природу ових коментара не утичу порекло, пол и образовање, осим што најниже образовани говорници врло ретко образлажу своје ставове.

2.6. *Употреба језика у новосадским масовним медијима*

2.6.1. Од испитаника је, такође, тражено да изнесу своја запажања у вези с употребом језика у новосадским медијима. На питање *да ли се у језику новосадских медија испољавају локална говорна обележја* понуђени су одговори: *да, не* и *не примећујем*.

2.6.2. У првој и другој старосној групи проценат потврдних одговора приближно је исти и износи 46% односно 47%, док је он у последњој старосној групи највиши (54%). С друге стране, проценат негативних одговора једнак је у другој и трећој групи (21%), док је у првој нешто нижи (15%). Знатан је број и оних који ову појаву не примећују, али се он постепено смањује са старошћу информатора.

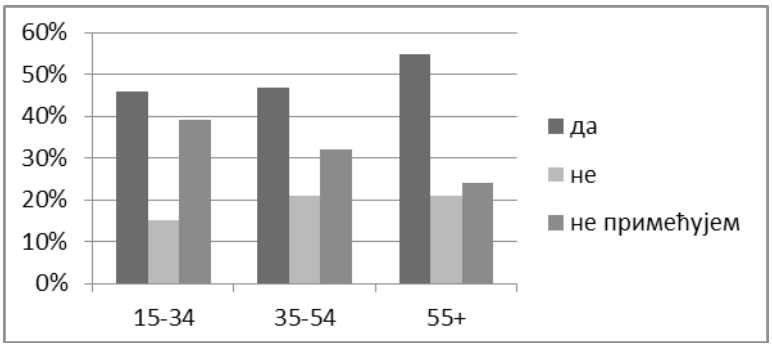

Дијаграм 7: Корелација између старости и перцепције испољавања локалних обележја у језику новосадских медија

У свим узрасним групама мушкарци у већој мери примећују да се у језику новосадских медија испољавају локална обележја. Резултати, такође, говоре да се проценат потврдних одговора и код мушкараца и код жена повећава са старошћу, док се проценат оних који не примећују ова обележја постепено смањује са старошћу у обе полне групе подједнако.

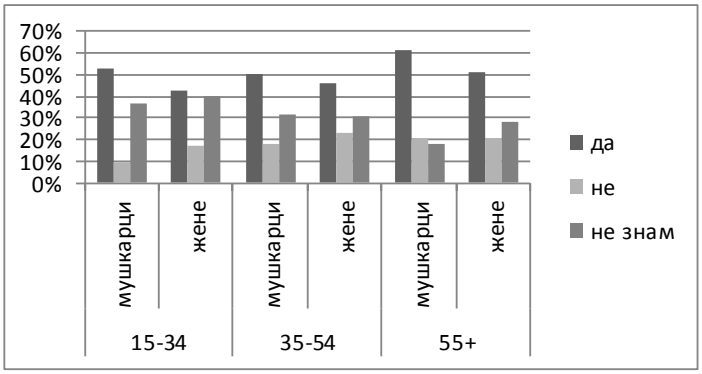

Дијаграм 8: Корелација процента перцепције испољавања локалних говорних обележја у језику новосадских медија, старости и пола информатора

Када се узме у обзир степен образовања, добијају се следећи резултати: испитаници са основном и трогодишњом школом у највећој мери (32%) сматрају да се локална говорна обележја не испољавају, што се може објаснити тиме да су ове групе вероватно мање осетљиве на маркиране локалне говорне карактеристике и да у њиховом поимању стандардни језик нема престиж. Код анкетираних са средњом школом и факултетом односно вишом школом проценат негативних одговора је нижи и износи 19% односно 17%.

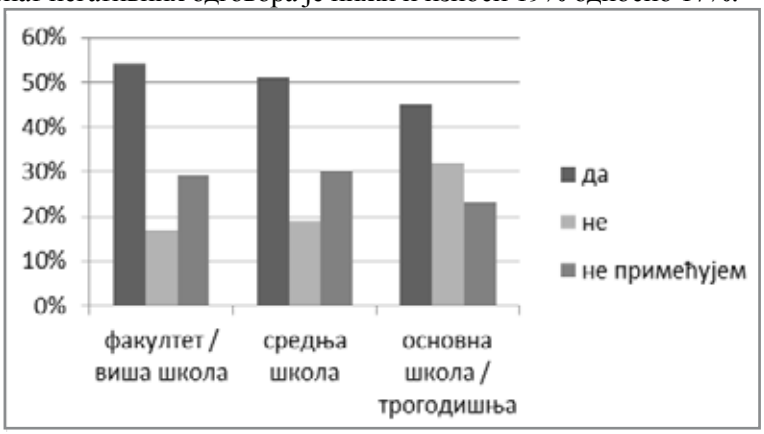

Дијаграм 9: Корелација степена образовања и перцепције испољавања локалних обележја у језику новосадских медија

Што се тиче параметра порекла, може се констатовати да и староседеоци и досељеници у знатној мери уочавају локална обележја у језику новосадских медија.

3. Закључак

На основу добијених резултата могу се изнети извесни закључци у вези с односом новосадских говорника према сопственом и туђем говору, као и у вези с њиховим ставовима према употреби језика уопште. Истраживање показује да на формирање ставова говорника односно на њихова запажања у вези с језиком у извесној мери утичу параметри као што су узраст, образовање, порекло и пол.

Параметар узраста нарочито долази до изражаја када је реч о чувању месних говорних обележја, о употреби језика и уочавању локалних карактеристика у језику новосадских медија. Према добијеним резултатима, говорници који имају педесет пет година и више сматрају да треба чувати месна обележја свога говора. На њихов однос према језику знатно утичу друштвени чиниоци – социјалне мреже су кохезивне и стабилне код старијих и некомпактне код млађих говорника. Међутим, ови говорници најбоље запажају локалне карактеристике у језику масовних медија.

Судећи по добијеним резултатима, пол није у великој мери утицао на ставове и перцепције анкетираних. Знатније диференцирање у погледу пола уочено је једино у одговорима на питање које се тицало чувања локалних говорних обележја, где су говорнице дале највише негативних одговора, што се може објаснити положајем жене у нашем друштву.

Готово код свих питања степен образовања показао се као фактор пресудан за формирање става. Као што је познато мање образовани поседују мању друштвену амбицију, те је код њих и жеља за уклапањем у доминантну језичку средину мања. Престижност стандарда је врло ниска, те је смењивање кода у различитим ситуацијама минимална. Дакле, мање образовани чешће користе нестандардне, локалне језичке облике, који код њих уживају прикривени престиж. Насупрот томе, образованији ће због веће друштвене амбиције сматрати стандард престижним варијететом и настојаће да уклоне изразитије дијалекатске црте. Поред тога, они ће пре прихватити доминантни језик или језички варијетет уколико се нађу у новој језичкој средини.

Резултати анализе показују да се фактор порекла није показао као пресудан при формирању ставова према језику, што значи да су и староседеоци и досељеници давали мање-више уједначене одговоре. Међу-

тим, у вези с овим параметром треба додати неколико важних напомена будући да се у одговорима испитаника могу запазити извесне нелогичности. Наиме, обе групе подједанко сматрају да треба чувати одлике месног говора без обзира на место живљења и у свим приликама (што се потврђује коментарима да се тако чува идентитет, традиција и сл.), али исто тако констатују да постоји негативна реакција староседелаца на говор досељеника и обрнуто, при чему се она испољава најчешће у неформалним ситуацијама, и некада на прилично груб начин: исправљањем, исмевањем и сл. То би, дакле, значило да је свака група говорника толерантна искључиво према регионалним цртама сопственог говора, али не и према туђем. При томе кад је у питању употреба језика, ове две групе нису равноправне. Говор досељеника маркиран је на известан начин, што непрестано подстиче на размишљање о избору кода у зависности од ситуације у којој се налазе, будући да је то у неким случајевима услов за успешну комуникацију. Насупрот томе Новосађани спонтано употребљавају свој месни говор. Због такве ситуације однос досељеника према свом језику и језику средине у коју су дошли сасвим је другачији него у неутралним ситуацијама. С друге стране, на формирање ставова Новосађана утиче и имплицитно очекивање да се доминатној језичкој средини прилагоде и сви остали говорници, као и читав низ других првенствено нејезичких околности које су допринеле да се осећају угрожено (Петровић 2002: 241).

ЛИТЕРАТУРА

Bugarski, Ranko (1996). Jezik u društvu. Beograd : Čigoja štampa – XX vek.

McKenzie, Robert (2010). *The Social Psychology of English as a Global Language.* London : Springer.

Petrović, Tanja (2002). *Izbeglice iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine u Srbiji : kulturni i jezički identitet*. Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana. (ur. Lj. R. Mitrović, D. B. Đorđević), Niš : Centar za Balkanske studije, 237–242.

Preston, Dennis (ed.) (1999). *Handbook of perceptual dialectology.* Volume 1. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.

Ivan Knjižar

THE ATTITUDES OF RESIDENTS OF NOVI SAD TOWARDS LOCAL SPEECH AND STANDARD LANGUAGE

Summary

The basic aim of this research was to determine how speakers react to idioms with regional characteristics in a linguistically inhomogenous environment, what place such idioms have in the public use of language, and what kind of attitudes speakers have towards the preservation of such distinctive features. The corpus was made up of the replies of 234 subjects of different origin, gender, age and education. The subjects were divided into three age groups: the first one included ages from 15 to 34, the second one from 35 to 54 and the third one above 55; there were three groups according to the subjects' level of education: the first group included subjects with completed primary education and three-year secondary education, the second one those with four-year secondary education, and the third one those with higher education. The replies in correlation with these variables were analysed using a technique of calculating percentages.

The age parameter is relevant to attitudes towards the preservation of the features of local speech and their presence in the local media. According to the obtained results, speakers aged 55 and above believe that the local features of their speech need to be preserved. Their attitude towards language is significantly influenced by social factors – social networks are cohesive and stable in older and non-compact in younger speakers.

The gender parameter did not have a major influence on the attitudes and perception of the subjects. A more significant differentiation regarding gender was only observed in questions referring to the preservation of local spoken features, where female subjects gave the highest number of negative answers.

The subjects' level of education was the most significant factor in forming attitudes towards language. The less educated use non-standard, local forms more frequently, and these possess a covert prestige with them. In contrast, due to their greater social ambition, the more educated consider the standard variety to possess more prestige and strive towards eliminating the more prominent dialectal features from their speech.

The results of the analysis indicate that the factor of origin did not prove to be crucial in the formation of attitudes towards language, which means that both the indigenous and immigrant populations gave more or less uniform answers. However, several remarks must be added with regard to this parameter, given that certain illogicalities can be observed in the replies of the subjects. Namely, both groups equally believe that features of local speech need to be preserved regardless of the place of residence and at all times (which has been confirmed by comments claiming that this is the way to preserve one's identity, tradition, etc.), but they also conclude that there is a negative reaction of the indigenous population to the immigrants' speech and vice

versa, where this is mainly expressed in informal situations, sometimes in a rather unpleasant manner: through correction, ridicule, etc. This would, therefore, indicate that each group of speakers is tolerant exclusively towards the regional features of their own speech, but not towards those of others.

Key words: the attitudes towards language, local speech, standard language, gender parameter, age parameter, level of education, indigenous populations, immigrant populations.

UDK 811.163.41`276.1(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Дејан Средојевић
dsredojevic@eunet.rs

ПРЕПОЗНАВАЊЕ НОВОСАДСКОГ ИЗГОВОРА И СТАВОВИ ПРЕМА ЊЕМУ

Сажетак. У раду су презентовани резултати истраживања у којем је посматрано колико успешно испитаници препознају новосадски изговор и какви су њихови ставови према њему. Корпус који су испитаници процењивали претходно је спектрографски анализиран. Степен у ком су у анализираним примерима испољене типичне црте новосадског изговора утиче на препознавање од стране испитаника, као и на њихову оцену исправности изговора који су чули. Поједине ставове испитаници су формирали на основу појава које су аудитивно опазили, иако оне нису регистроване при акустичким мерењима. Показало се да порекло испитаника и дужина живота проведеног у Новом Саду утичу на препознавање новосадског изговора.

Кључне речи: фонетика, прозодија, темпо, ставови према изговору.

1. Увод

1.1. *Циљ истраживања и методологија*

Због специфичних обележја говори војвођанског поддијалекта лако су препознатљиви говорницима српског језика. Дијалекатске црте се често, с мањом или већом тачношћу, уносе у књижевна дела, радијска, филмска и телевизијска остварења, која углавном попримају шаљив тон и у духу су познатих стереотипа о Војвођанима. Међутим, и поред овакве „популарности" војвођанских говора, њихова фонетска обележја, која су уједно и најуочљивија, недовољно су истражена. У студијама различитих војвођанских говора фонетски описи заснивају се искључиво на аудитивним анализама. Примена метода експерименталне фонетике допринела би да се утврде акустички корелати појава регистрованих аудитивно. Резултати тих истраживања, удружени са резултатима испитивања ставова према (из)говору, помогли би да се утврди колико су ти ставови засновани на фонетској реалности, а колико у њима има другог (пре свега нејезичког) утицаја.

Ово истраживање има за циљ да утврди колико се успешно препознаје дијалекатско порекло говорника на основу њиховог изговора те да се установе ставови испитаника према изговору који су чули и стандардном језику уопште. За потребе овог истраживања анализирани су сегменти у вези с текстом који су изговарале говорнице пореклом из Новог Сада.

Испитаници нису знали прави циљ истраживања, већ им је објашњено да за потребе једне телевизијске куће треба да попуне упитник и оцене изговор говорница који ће чути. Како би давали што тачније одговоре, засноване само на сопственим опажањима, испитаницима није речено да је циљ препознавање новосадских говорница, нити су имали податак о укупном броју новосадских говорница које ће чути. Сви примери које је изговорила једна говорница пуштени су један за другим, одвојени малим паузама. Примери су били исписани и у тексту упитника који су испитаници попуњавали. Снимак сваке говорнице пуштен је два, ређе три пута. Снимци новосадских говорница били су пуштани између снимака говорница пореклом из других области српскохрватског језичког простора.

1.2. *Испитаници*

Групу испитаника чинило је 59 студената четврте године Журналистике на Филозофском факултету у Новом Саду. Узети су у обзир следећи параметри: место рођења испитаника, место у ком су завршили основну и средњу школу, место рођења оца и мајке, дужина боравка у Новом Саду.[1] Када је порекло у питању, испитаници су распоређени по групама према месту у ком су завршили основну школу (у највећем броју примера испитаници су основну школу завршили у месту у ком су и рођени). Међу испитаницима било је 24% Новосађана, 32% пореклом из неког другог места у Бачкој и 22% оних који нису пореклом из Војводине (график 1). На основу података о дужини боравка у Новом Саду испитаници су подељени у четири групе. Највећи број испитаника (66%) у Нови Сад се доселио на почетку студија. У истраживању је учествовало 20% испитаника који у Новом Саду живе дуже од 16 година (график 2).

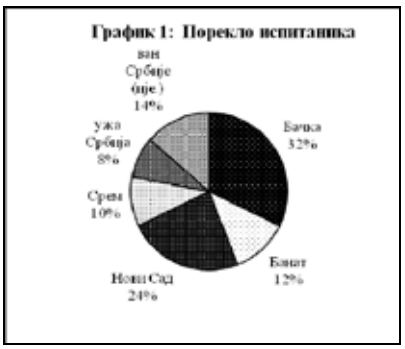

[1] Истраживање је спроведено у мају 2010. године.

1.3. *Корпус*

За потребе овог истраживања одабране су 83 краће реченице (углавном изјавне), које је изговорило 17 говорница. Групу новосадских говорница чини осам студенткиња новосадског Филозофског факултета.[2] Све су рођене у Новом Саду, где су провеле читав живот, као и њихови родитељи или особе уз које су одрасле.[3] У истраживању чије резултате презентујемо новосадске говорнице представљене су ознакама: Г2, Г4, Г6, Г8, Г10, Г13, Г15 и Г17. Подаци о говорницама дати су у табели 1.

Табела 1

Говорнице[4]	П 1[5]	П 2[6]	Примери
Г2: Љ. П. IV, Ж	2	3	Проспи те пикавце из пепељаре. Бадњак симболизује Божић. У неком ћошку је чучала. Имају шесторо унучади. Бабама и дедама увек нешто смета.
Г4: Д. С. I. СЈ	3	1	Он увек сусам пакује у фишек. Венера је богиња љубави. Градска сушница више не ради. Ану је јако ранила та прељуба. Такав чочек нисам видео. Увече дођи код мене.

[2] Оне су снимљене у периоду од краја новембра 2007. до краја марта 2008. године у Фонетском студију Филозофског факултета у Новом Саду.

[3] Студенти Филозофског факултета у Новом Саду попунили су упитник, а они који су одговарали задатим условима, позвани су на интервју. Урађено је пробно снимање како би се установило да ли одабране говорнице имају говорну ману или навику, попут афектације или хиперкоректног изговора, што би знатно утицало на квалитет снимљеног материјала. На тај начин одабрано је осам говорница.

[4] Уз иницијале говорница наведени су (римским бројем) година студија и студијски програм (ЕЈ – енглески језик; Ж – журналистика; П – психологија; СЈ – српски језик).

[5] Од говорница је тражено да оцене сопствени говор заокруживањем броја поред тврдње са којом се највише слажу: 1) мој говор је веома лош, са препознатљивом дијалекатском бојом; немам стандардни изговор свих гласова српског језика; 2) мој говор је веома лош, са препознатљивом дијалекатском бојом; 3) мој говор је ’коректан’; кад се трудим, он не садржи никакве дијалекатске примесе; 4) мој говор представља узор стандардног српског језика и не садржи никакве дијалекатске примесе.

[6] Говорницама је понуђено да заокруже тврдњу са којом би се сложиле: 1) када негде отпутујем, веома брзо и лако почнем да говорим као и људи у чијој се средини налазим (на пример: попримим ијекавски изговор, усвојим изговор неких фонема неуобичајених за књижевни језик, усвајам њихов систем дистрибуције акцената); 2) када негде отпутујем, могу да уочим да људи у чијој сам средини говоре друкчије, али нисам у стању да опишем по чему се њихов говор разликује од мог; свој начин говора, међутим, не мењам; 3) кад негде отпутујем, тачно уочавам све разлике између мог и говора људи у чијој сам средини, све уочене разлике могу да набројим; свој говор, међутим, не мењам; 4) ретко путујем и никад се нисам нашла ни у једној од наведених ситуација.

Г6: Г. К. дипл. ЕЈ	3	3	Увек џеџим по хладноћи. Сваки Немац воли Немачку. Хоће да купи лампу. Он је зажарен у лицу. Нашој беби дај дуду.
Г8: Д. Б. IV, Ж	3	1	У ћошку је увек џеџала. Он увек сусам пакује у фишек. Дођи код мене вечерас. Он је прави Немац. Увече дођи код мене.
Г10: И. С. IV, Ж	3	1	Бадњак симболизује Божић. Наша соса туче лалу. Прави је чичак од човека. Увек џеџим по хладноћи. Хоће да купи лампу.
Г13 Т. Б. I, Ж	3	3	Бабином и дедином посетом сви смо били затечени. Тепсија са купусом стоји на столу. Жижак живи у пшеници. У Босни ћаћа кажу за оца. Увек џеџим по хладноћи.
Г15 Ј. Ф. дипл. П	3	3	Лакше ми је када чучнем. Прави је чичак од човека. Миле на Малти проводи годишњи одмор. На крају га убоди. Јованин капут није за ово време.
Г17: М. Ч. II ЕЈ	4	3	Лакше ми је када чучнем. Наша соса туче лалу. Стално је џеџала у ћошку. Увек џеџим по хладноћи. Увече дођи код мене.

Ниједна од изговорених реченица не садржи облике који би на морфолошком, лексичком или синтаксичком плану били карактеристични за бачке говоре. Фонетске карактеристике нађене код новосадских говорница у мањем или већем обиму имају и други говори војвођанског поддијалекта. Ове фонетске карактеристике донекле одступају од образаца наведених у стандарднојезичкој литератури. За војвођанске говоре карактеристично је да се наглашени дуги и кратки вокали /е/ односно /о/ међусобно разликују у степену отворености (Ивић 1994: 155–161; Шпис 1991: 545–555; Ивић 2001: 106; Ивић, Лехисте 2002: 121–159; Милетић 1933: 151). Код узлазних акцената у војвођанским, али и неким другим новоштокавским говорима први послеакценатски вокал има већу максималну F_0 од акцентованог вокала (Ивић, Лехисте 2002: 25–29, 110–112; Јокановић Михајлов 1983: 295–338, Јокановић Михајлов 2006: 75–78). Међутим, код новосадских говорника, па самим тим и код говорника чији су примери коришћени у овом истраживању, вокал под узлазним акцентом обично је изразито силазно интониран, док се између акцентованог и наредног вокала налази велик узлазни интервал (Средојевић 2009б; Sredojević, Subotić 2010). У војвођанским говорима неакцентовани квантитет редукован је у различитом обиму (Ивић 1994: 93–142; Ивић 2001: 100–106; Шпис 1991: 563–574). За новосадски говор карактеристично је да је неакцентовани квантитет углавном редукован у свим фонетским положајима изузев иза краткоузлазног акцента на крајњем затвореном слогу, као и на унутрашњем слогу (Средојевић

2009a: 230–231; Subotić, Turčan 1985: 1–15; Драгин 2005: 279–280; Драгин 2009: 129–140; Бошњаковић, Регодић 2007: 267–273).

Набројане карактеристике забележене су код свих новосадских говорница, али у неједнаком обиму. Што се тиче разлика у степену отворености вокала средњег реда, ова је појава чешћа и уочљивија код Г2, Г4 и Г10. Када је у питању специфична реализација узлазних акцената, утврђено је да су највећи узлазни међувокалски интервали забележени код Г2, Г4 и Г6, а најмањи – код Г8 и Г17. Поред тога, у примерима Г8 акцентовани вокал некад карактерише узлазно кретање F_0 малог распона, а реализације су сличне онима забележеним код говорника са београдског подручја (Јокановић Михајлов 2006: 70–94). Утврђено је да неакцентоване дужине Г8 чува доследније од осталих говорница, при чему оне у њеном изговору имају и нешто дуже трајање.

Обим у ком су реализоване ове фонетске карактеристике показао се као веома важан при процени порекла говорница и при вредновању њиховог изговора.

Поред осам новосадских говорница, у корпусу су били и примери осам говорница студенткиња са Катедре за глуму Академије уметности у Новом Саду.[7] Три говорнице пореклом су из Београда, а по једна из Панчева, Смедерева и Врања (првих пет година живела у Урошевцу). Две говорнице су из Хрватске (Пула и Ријека) и обе су изговориле искључиво екавске примере. Говорница из Ријеке одрасла је у западним областима источнохерцеговачког дијалекта.

Како би испитаницима био понуђен што разноврснији материјал, у ком би учесталост новосадских говорница била мање изразита, корпусу су додати ијекавски примери – две изразито дуге реченице професионалне говорнице из Хрватске.[8]

Укупно трајање свих примера које је изговорила једна говорница кретало се у распону од 8 до 12 секунди.

2. Резултати истраживања

2.1. *Порекло говорница*

У првом питању од испитаника је тражено да одреде одакле је говорница чије су примере чули. Испитаници су могли да наведу град или област или да заокруже одговор *не могу да одредим*. Ради лакше анализе података, сви одговори су

[7] Снимање је извршено током маја и јуна 2009. године у Фонетском студију Филозофског факултета у Новом Саду.

[8] С обзиром на то ће у раду бити изнесени ставови испитаника само према говорницама новосадског порекла, изостављен је приказ фонетских карактеристика девет преосталих говорница, чији су изговор испитаници, такође, процењивали.

систематизовани у неколико најбројнијих група. У групама *Банат* и *Бачка* углавном се налазе баш ти одговори испитаника, али и они малобројни у којима су испитаници навели назив неког места у Банату или Бачкој (изузев Новог Сада). Ретке процене испитаника да су новосадске говорнице пореклом из западне Србије или из Београда – сврстане су у групу *погрешно* (график 3).

График 3: Препознавање порекла говорница

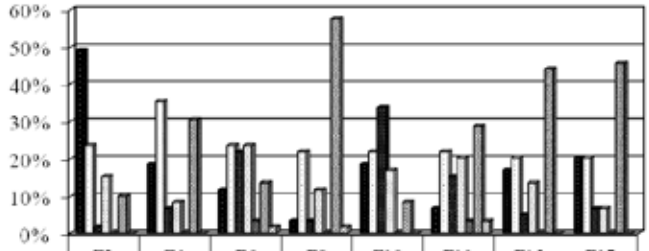

	Г2	Г4	Г6	Г8	Г10	Г13	Г15	Г17
Нови Сад	49%	19%	12%	3%	19%	7%	17%	20%
Војводина	24%	36%	24%	22%	22%	22%	20%	20%
Банат	2%	7%	22%	3%	34%	15%	5%	7%
Бачка	15%	8%	24%	12%	17%	20%	14%	7%
Срем	0%	0%	3%	0%	0%	3%	0%	0%
не могу да одредим	10%	31%	14%	58%	8%	29%	44%	46%
погрешно	0%	0%	2%	2%	0%	3%	0%	0%

Одговоре *Нови Сад* и *Војводина* можемо сматрати тачним проценама наших новосадских говорница, а највећим делом и одговор *Бачка.* Ипак, међу одговорима *Бачка* налазе се и нешто другачији, сврстани у ову групу ради једноставније обраде података: 8% одговора *Суботица*, које, разуме се, не можемо сматрати тачним, као и 7% одговора *Чуруг*, што је изузетно занимљиво и привлачи пажњу. Одговори *Чуруг* забележени су искључиво за Г2 и Г6. Само један од испитаника који је дао овакав одговор родом је из Чуруга, док је двоје испитаника из Суботице, а по један из Оџака, Зрењанина и Бољевца (sic!).

Значајно је да је за Г6 и Г10 дат велик број одговора *Банат*, при чему на то није утицало порекло испитаника.

Изговор говорница за које је процењено да су из Баната или Чуруга оцењен је, у веома великом проценту, као дијалекатски и испитаницима се најмање свидео, о чему ће бити речи у даљем излагању. Фонетске црте новосадског говора које су донекле заједничке свим војвођанским говорима код ових су говорница веома изразите. Због тога су испитаници изговор Г6 и Г10 повезали са говором Чуруга односно повезали су га с оним говорима војвођанског поддијалекта који су најудаљенији од стандарда (банатски говори). Јасно је да испитаници пореклом из овако различитих области сигурно нису упознати с фонетским карактеристикама банатских говора

и говора Чуруга. Можемо претпоставити да су овакве процене порекла извршене на основу стереотипа о језику које испитаници имају.

Највећи број тачних процена порекла имају Г2, Г4, Г6 и Г10.

Значајно је, такође, да у великом проценту испитаници нису могли да одреде порекло Г8, Г15 и Г17. Ове говорнице немају ниједан одговор *Срем*, одговора *погрешно* имају занемарљиво мало, док су одговори *Банат* заступљени у веома малом проценту. Међу тачним проценама које су ове говорнице добиле најзаступљенији је најмање прецизан одговор *Војводина*. Сваку од ових говорница барем петина испитаника тако је оценила.

2.2. *Изговор вокала и акцената*

У другом питању од испитаника је тражено да оцене да ли је изговор вокала и акцената који су чули у складу с ортоепском нормом. Као одговор било је понуђено пет могућности (график 4).

Изговор Г6 и Г10, као и Г13 и Г2, у знатној мери означен је као дијалекатски (одговор *2*). Међу новосадским говорницама ове четири истичу се и највећим бројем одговора *1* (*потпуно различит од ортоепског стандарда*), док одговора *5* (*ортоепски узор*) скоро да уопште и немају. Изговор Г15 испитаници, такође, у знатном броју сматрају дијалекатским, иако је то мање изражено него код четири наведене говорнице. Г4, Г8 и Г17 имају највише одговора *3* (*мешавина стандардног и дијалекатског (супстандардног)*), при чему је чак и број ових одговора код њих једнак. После одговора *3*, код Г8 и Г17 најзаступљенији је одговор *4* (*близак стандардном*), док је код Г2 најзаступљенији одговор *2*.

График 4: Процене изговора у односу на ортоепску норму

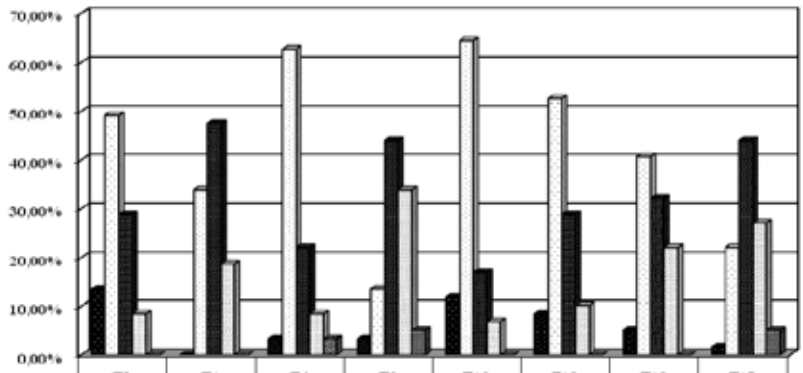

	Г2	Г4	Г6	Г8	Г10	Г13	Г15	Г17
1	13,56%	0,00%	3,39%	3,39%	11,86%	8,47%	5,08%	1,69%
2	49,15%	33,90%	62,71%	13,56%	64,41%	52,54%	40,68%	22,03%
3	28,81%	47,46%	22,03%	44,07%	16,95%	28,81%	32,23%	44,07%
4	8,47%	18,64%	8,47%	33,90%	6,78%	10,17%	22,03%	27,12%
5	0,00%	0,00%	3,39%	5,08%	0,00%	0,00%	0,00%	5,08%

2.3. *Допадљивост изговора*

Од испитаника је тражено да означе како им се свиђа изговор који су чули. Било је понуђено пет могућности: 1) *нимало ми се не свиђа јер је ...*; 2) *не свиђа ми се, али свако има право да говори како је научио / како се у његовом крају говори*; 3) *не могу рећи ни да ми се свиђа ни да ми се не свиђа*; 4) *свиђа ми се*; 5) *веома ми се свиђа* (график 5).

Изговор новосадских говорница у веома малом броју окарактерисан је оценом *5*. Испитаницима се најмање свидео изговор Г2, Г6 и Г10. Више од половине испитаника било је индиферентно према изговору Г4, Г8 и Г15, односно нешто мање од половине испитаника било је индиферентно према изговору Г13 и Г17.

Највише одговора *свиђа ми се* добиле су Г17 и Г8, а затим и Г6 и Г10. Овај би податак могао да чуди, будући да су Г6 и Г10 и међу говорницама чији се изговор најмање свидео испитаницима. Међутим, прегледом података запажамо да је међу испитаницима којима се свидео изговор Г6 и Г10 трећина Новосађана, трећина Бачвана, а остатак представљају испитаници из Срема и Баната. Међу испитаницима којима се није свидео изговор Г6 и Г10 опет је велик број Бачвана (што је и разумљиво јер су они најбројнији), међутим, овде су и скоро сви испитаници који су пореклом са ијекавских подручја ван граница Србије. Овакав распоред оцена указује на тенденцију да се изговор појединих говорница оцењује нижом оценом од стране испитаника који су пореклом из сасвим различитог, географски и дијалекатски удаљеног говора.

Поред одговора *нимало ми се не свиђа јер је ...* испитаници су могли да наведу неки разлог. Одговоре је дао само део испитаника и они ће бити детаљније размотрени у даљем излагању.

	Г2	Г4	Г6	Г8	Г10	Г13	Г15	Г17
1	20,34%	1,69%	10,17%	5,08%	15,25%	6,78%	5,08%	3,39%
2	35,59%	23,73%	33,90%	6,78%	32,20%	28,81%	20,34%	13,56%
3	32,20%	57,63%	30,51%	55,93%	32,20%	44,07%	62,71%	45,76%
4	10,17%	13,56%	22,03%	27,12%	20,34%	18,64%	11,86%	32,20%
5	1,69%	3,39%	3,39%	5,08%	0,00%	1,69%	0,00%	5,08%

2.4. *Прихватљивост изговора у школама*

У овом је питању од испитаника тражено да оцене (од 1 до 5) да ли је изговор који су чули прихватљив код наставника и професора у школама. Уз оцене су наведена објашњења: 1) *потпуно је неприхватљив*; 2) *углавном је неприхватљив*; 3) *има и добрих и лоших страна*; 4) *углавном је прихватљив*; 5) *сасвим је прихватљив*.[9]

Више од половине испитаника сматра да би изговор Г8 и Г17 био *углавном* или *сасвим прихватљив* код наставника и професора у школама (график 6). Средњу оцену ове испитанице добиле су од четвртине испитаника, док најнижу оцену нису добиле.

Више од половине испитаника сматра да би изговор Г10 и Г13 био *потпуно* или *углавном неприхватљив* код наставника и професора у школама, односно такав став о изговору Г6 и Г2 има нешто више од 40% испитаника.

Изговор сваке од говорница, изузев Г10 и Г13, барем четвртина испитаника оцењује средњом оценом.

Средину између ове две групе говорница представљају Г4 и Г15, чији је изговор нешто чешће оцењен као прихватљив него као неприхватљив.

График 6: Процене прихватљивости изговора у школи

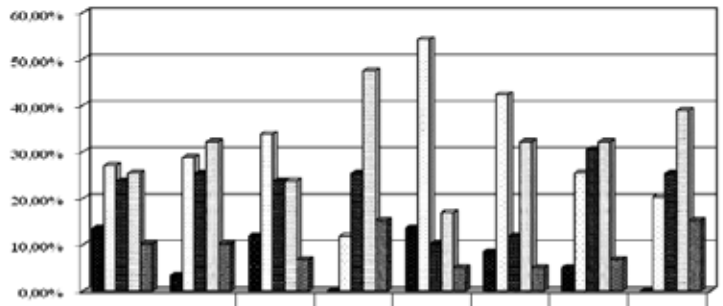

	Г2	Г4	Г6	Г8	Г10	Г13	Г15	Г17
1	13,56%	3,39%	11,86%	0,00%	13,56%	8,47%	5,08%	0,00%
2	27,12%	20,01%	33,90%	11,86%	54,24%	42,37%	25,42%	20,34%
3	23,73%	25,42%	23,73%	25,42%	10,17%	11,86%	30,51%	25,42%
4	25,42%	32,20%	23,73%	47,46%	16,95%	32,20%	32,20%	39,98%
5	10,17%	10,17%	6,78%	15,25%	5,08%	5,08%	6,78%	15,25%

2.5. *Прихватљивост изговора у политичким емисијама*

У овом је питању од испитаника тражено да оцене да ли је изговор који су чули прихватљив у политичким емисијама у електронским медијима. Понуђено је пет одговора (график 7).

[9] Оваква скала оцена коришћена је и у наредна три питања.

Испитаници су се у овом питању показали као веома строги оцењивачи.

Изговор Г10, Г2, Г6, Г4 и Г13 испитаници у изузетно високом проценту сматрају *потпуно* или *углавном неприхватљивим* у политичким емисијама. Изговор Г10, најчешће оцењен као неприхватљив, с најнижом средњом оценом, изузетно је ретко оцењен као *углавном прихватљив*, а никад као *сасвим прихватљив*. Што се тиче Г2, Г6 и Г13, највише 10% испитаника сматра да је њихов изговор прихватљив.

Изговори Г8, Г15 и Г17 имају највишу средњу оцену и подједнако им је често додељена оцена *3*. Ипак, и међу њима постоје знатне разлике. Изговор Г8 44% испитаника сматра *углавном* или *сасвим прихватљивим*, али га, истовремено, чак 34% испитаника сматра *потпуно* или *углавном неприхватљивим*. Изговор Г15 и Г17 у великом је проценту означен као *потпуно* или *углавном неприхватљив* (56% и 41%), док га *углавном* или *сасвим прихватљивим* сматра мањи број испитаника (22% и 37%).

График 7: Процене прихватљивости изговора у политичким емисијама

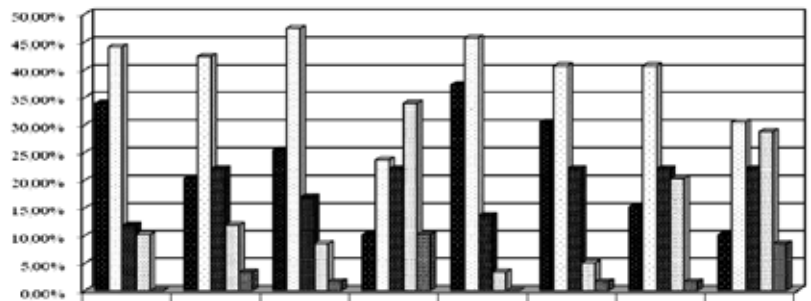

	Г2	Г4	Г6	Г8	Г10	Г13	Г15	Г17
1	33,90%	20,34%	25,42%	10,17%	37,29%	30,51%	15,25%	10,17%
2	44,07%	42,37%	47,46%	23,73%	45,76%	40,68%	40,68%	30,51%
3	11,86%	22,03%	16,95%	22,03%	13,56%	22,03%	22,03%	22,03%
4	10,17%	11,86%	8,47%	33,90%	3,39%	5,08%	20,34%	28,81%
5	0,00%	3,39%	1,69%	10,17%	0,00%	1,69%	1,69%	8,47%

2.6. *Прихватљивост изговора у забавним емисијама*

У овом је питању од испитаника тражено да оцене да ли је изговор који су чули прихватљив у забавним емисијама у електронским медијима. Понуђено је пет одговора (график 8).

У овом питању испитаници су давали нешто више оцене него у претходном.

Половина испитаника сматра да би изговор Г2 и Г10 био *потпуно* или *углавном неприхватљив* у забавним емисијама и ове говорнице имају најнижу средњу оцену. Иако је изговор ове две говорнице веома ретко

оцењен као *сасвим прихватљив*, занимљиво је да им је средњу оцену дало нешто мање од трећине испитаника, док њихов изговор *углавном прихватљивим* сматра 20% (Г2), односно 15% (Г10) испитаника.

Више од половине испитаника сматра да је изговор Г8 и Г17 *углавном* или *сасвим прихватљив* у забавним емисијама и ове говорнице имају највишу средњу оцену. Једнак број испитаника оценио је њихов изговор средњом оценом, док им је изговор оцењен као *потпуно* или *углавном неприхватљив* од 15% (Г8), односно 20% (Г17) испитаника.

Изговор Г6 и Г13 чешће је оцењен као *потпуно* или *углавном неприхватљив*, док је изговор Г4 и Г14 чешће оцењен као *углавном* или *сасвим прихватљив*.

График 8: Процене прихватљивости изговора у забавним емисијама

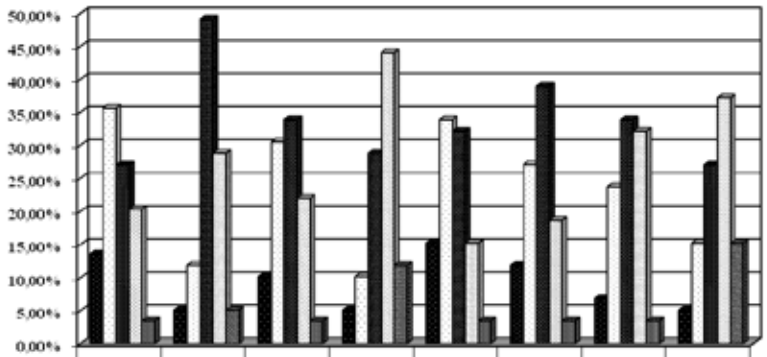

	Г2	Г4	Г6	Г8	Г10	Г13	Г15	Г17
1	13,56%	5,08%	10,17%	5,08%	15,25%	11,86%	6,78%	5,08%
2	35,59%	11,86%	30,51%	10,17%	33,90%	27,12%	23,73%	15,25%
3	27,12%	49,15%	33,90%	28,81%	32,20%	38,98%	33,90%	27,12%
4	20,34%	28,81%	22,03%	44,07%	15,25%	18,64%	32,20%	37,29%
5	3,39%	5,08%	3,39%	11,86%	3,39%	3,39%	3,39%	15,25%

2.7. *Прихватљивост изговора у филмском и телевизијском програму*

У овом је питању од испитаника тражено да заокруживањем једног од пет понуђених одговора оцене да ли је изговор који су чули прихватљив у филмском и телевизијском програму (график 9).

Испитаници су у овом питању давали више оцене него у претходна два.

И поред тога, Г10 и Г2 опет имају најнижу средњу оцену, а чак 40% испитаника сматра да би њихов изговор био *потпуно* или *углавном неприхватљив* у филмском и телевизијском програму, док трећина испитаника има сасвим супротно мишљење.

Изговор свих осталих говорница чешће је оцењен као прихватљив него као неприхватљив. Ипак, и међу њима постоје разлике. Највише оцена *углавном* или *сасвим прихватљив* добиле су Г17 и Г8 (62% и 57%). За Г2 такво мишљење дели 45% испитаника, док Г15 тако оцењује 40%. Тек нешто више од трећине испитаника мисли да је изговор Г6 и Г13 *углавном* или *сасвим прихватљив*.

Изговор који су чули испитаници би оценили највишом оценом у филмском програму, нешто мањом у забавним емисијама, а знатно мањом у политичким емисијама. Овај однос важи за новосадске говорнице као групу, али и за сваку говорницу појединачно. Средња оцена којом би испитаници изговор који су чули оценили код наставника и професора у школама прилично је висока и налази се између средњих оцена изговора у забавним емисијама и у филмском и телевизијском програму.[10]

График 9: Процене прихватљивости изговора на филму и телевизији

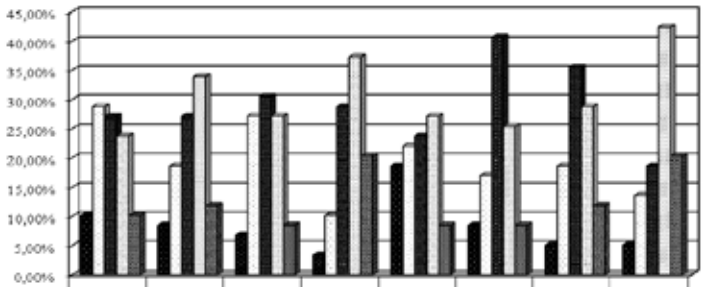

	Г2	Г4	Г6	Г8	Г10	Г13	Г15	Г17
1	10,17%	8,47%	6,78%	3,39%	18,64%	8,47%	5,08%	5,08%
2	28,81%	18,64%	27,12%	10,17%	22,03%	16,95%	18,64%	13,56%
3	27,12%	27,12%	30,51%	28,81%	23,73%	40,68%	35,59%	18,64%
4	23,73%	33,90%	27,12%	37,29%	27,12%	25,42%	28,81%	42,37%
5	10,17%	11,86%	8,47%	20,34%	8,47%	8,47%	11,86%	20,34%

2.8. *Описи изговора*

Након последњег питања о говорници коју су чули, испитаници су могли да опишу њен изговор. Две трећине испитаника дало је барем један коментар. Њихови описи сврстани су у неколико категорија и приказани у табели 2.

[10] О утицају телевизије, радија и позоришта на стандардни изговор и језичку културу видети: Белић 1934а; Белић 1934б; Пешикан 1976; Пецо 1979; Ивић 2007: 65–66.

Табела 2

Гов.	*порекло / однос према стандарду*
Г2	дијалекатски (2); дијалекатски обојен; потпуно дијалекатски (2); наглашено дијалекатски; сувише дијалекатски (2) / новосадски; типичан новосадски (3); прави новосадски; примерен Новосађанима / типично војвођански / локални / стандардни бачки изговор
Г4	дијалекатски (3) / класичан новосадски акценат / војвођански (2) / близак дијалекатском, али не предалеко од стандарда; нестандардни
Г6	дијалекатски (5); превише дијалекатски / лалински (4) / као стандардни српски језик; сасвим стандардни
Г8	војвођански / варошки / мешавина стандардног и дијалекатског / као стандрадни српски језик
Г10	дијалекатски (7); строго дијалекатски; наглашено дијалекатски / типичан војвођански; потпуно војвођански / лалински (2) / банатски
Г13	дијалекатски (5) / чурушки / банатски / старински / нестандардни
Г15	дијалекатски (2) / војвођански
Г17	дијалекатски (3) / стандардни
	гласови
Г2	превише развлачи вокале
Г4	изразито јако наглашава /ч/, /ш/ и /ђ/
Г6	наглашава /ц/, /ћ/, /ж/ и /ш/; наглашени /ц/, /ч/, /ж/...
	дикција
Г2	отпеван; певуши; неправилан
Г4	разговетан
Г6	певајући; пренаглашен; разговетан; једноставан; јасан
Г10	певљив
Г15	силазан; уједначен, без мењања интонације
Г17	разговетан (2); прецизан; одличан изговор; лак за разумевање
	говорни темпо
Г2	спор; сувише спор (3); сувише отеже; успорен; отезање (2); превише отезања; растегнут; развлачи (3); превише развлачи; успорен; одуговлачи
Г4	спор (2); успорен; отеже; отегнуто; развучен
Г6	спор; отеже; отегнут; развлачи; превише растеже
Г8	добар темпо; превише развучен

Г10	спор (3); успорен; отеже (2); превише отеже; развучен (2)
Г13	спор; отеже; отегнут; развучен
Г15	спор; успорен; отеже; мало отеже
Г17	спор; отеже
	друго
Г2	заморан; монотон; растегљив; њањав; досадан; лош; делује умишљено; иритантан (2), кезаво; кењкаво; извештачен
Г4	симпатичан; дечји; сувише монотоно; грозно
Г6	досадан; забаван; смешан (2); неозбиљно звучи
Г8	прихватљив; ОК, самоуверен; добар
Г10	симпатичан; досадан; велик интензитет
Г13	није баш добар; мало нападан, али ОК; симпатичан, интересантан
Г15	лењо; досадан; особи која чита је досадно; говорника не занима то што говори; замара; лош; делује сморено; забаван; прихватљив
Г17	мало досадан; смешан (2); пристојан; није лош; најбољи до сада
	став испитаника
Г2	мислим да тако ја причам; близак мом говору; не свиђа ми се
Г4	близак ми је
Г6	свиђа ми се боја гласа
Г10	не допада ми се
Г15	близак ми је
Г17	подношљив јер сам навикла

Описи изговора засновани на процени порекла говорница и односу према стандарду веома су занимљиви. Описи, наравно, одговарају оценама датим на 2. питање, али су, уједно, много прецизнији. Иако су изговори свих говорница, осим Г8, барем једном описани као дијалекатски, Г2, Г6 и Г10 имају и *строго/наглашено/потпуно дијалекатски изговор*. Такође, испитаници сматрају да постоји и *прави/стандардни новосадски, војвођански и бачки изговор*. Изговор Г6 и Г10 описан је као *лалински*, а овакве процене дали су испитаници пореклом из сасвим различитих крајева (Нови Сад, Гајдобра, Зрењанин, Градишка и Шашинци). Изговор Г8, чије порекло испитаници у 1. питању најчешће нису могли да одреде, окарактерисан је као *варошки*, а заједно са изговором Г17 и као *стандардни*.

С обзиром на то да је знатан број испитаника коментарисао спор говорни темпо, могли бисмо претпоставити да је ова говорна карактерис-

тика („говорна вреднота” по П. Губерини) код новосадских говорница изразито уочљива. У табели 3 презентоване су средње вредности темпа (изражене као број слогова у јединици времена (секунди)), али и број коментара у којима је констатован спор темпо.

Табела 3: Темпо (новосадске говорнице)

Гов.	Г2	Г4	Г6	Г8	Г10	Г13	Г15	Г17
Т.	4,822	4,979	4,592	4,567	4,471	4,754	4,593	4,438
Ком.	17	6	5	1	9	4	4	2

Темпо је код свих говорница био средњи.[11] Најспорији темпо забележен је код Г17 (4,438), која је добила само два коментара у вези са спорим говором, док је најбржи темпо био код Г4 (4,979), која је добила шест коментара у којима је био констатован спор темпо. Г8, код које је чак седамнаесторо испитаника констатовало спор говорни темпо, заправо, била је друга по реду говорница са најбржим темпом. Да су испитаници слушали само новосадске говорнице, редоследом којим су њихови примери били пуштани у истраживању, они ни тада не би могли приметити промену темпа између две суседне говорнице, будући да је разлика у вредностима темпа две суседне говорнице увек мања од једва приметне разлике промене темпа у говору, која износи 10% (Quené 2007: 360–361). Да су снимци новосадских говорница пуштани другачијим распоредом, једина промена темпа коју би испитаници могли уочити била би између Г2 и Г17, док би темпо у примерима свих осталих говорница испитаници перципирали као једнак. Међутим, у самом истраживању снимци новосадских говорница пуштани су између снимака говорница пореклом из различитих крајева српскохрватске језичке територије. Средње вредности темпа свих говорница чији су снимци пуштени испитаницима дате су у табели 4.

Табела 4: Темпо

Г1	Г2	Г3	Г4	Г5	Г6	Г7	Г8	Г9
6,057	4,822	5,265	4,979	4,381	4,592	4,342	4,567	4,687
Г10	Г11	Г12	Г13	Г14	Г15	Г16	Г17	
4,471	4,641	4,723	4,754	4,639	4,593	5,011	4,438	

Гледано у апсолутним вредностима, темпо сваке од говорница био је средњи. Иако је професионална говорница из Хрватске (Г1), такође,

[11] За средњи говорни темпо вредности се крећу од 4 до 7 слогова у секунди (Vuletić 2007: 72).

имала средњи говорни темпо, њен је говор био бржи од говора осталих говорница. Гледано у релативним вредностима, када се пореди темпо двеју суседних говорница, Г1 има бржи од Г2 за 20,39%, а како је то изнад прага једва приметне разлике промене темпа у говору, могуће је да су испитаници управо зато изговор Г2 и коментарисали као спор. Темпо Г4 био је за 12,01% бржи од темпа Г5. Иако су испитаници у овом случају могли опазити да је дошло до промене, то у коментарима није забележено. Поред тога, темпо Г16 био је бржи за 11,43% од темпа Г17. Ова је промена изнад прага једва приметне разлике промене темпа у говору и двоје је испитаника у својим коментарима навело да је темпо Г17 спор. У свим осталим случајевима описи говорног темпа нису у складу с оним што су испитаници чули, ни када су апсолутне ни када су релативне вредности темпа у питању. Дакле, ако изузмемо Г2 код које су испитаници своје коментаре могли засновати на чињеници да је њен изговор био спорији од изговора говорнице коју су чули непосредно пре ње, говорнице новосадског порекла чији је изговор чешће коментарисан као спор јесу управо оне чије су порекло испитаници чешће успешно препознали и које су чешће добиле ниже оцене. Што су испитаници били сигурнији да је говорница чији изговор процењују из Војводине и што су давали прецизније процене порекла, њен изговор су чешће описивали у складу са стереотипима који важе о војвођанским говорима, а не у складу с оним што је било фонетска реалност.

2.9. *Чиниоци који утичу на препознавање новосадских говорница*

На основу добијених података треба установити да ли параметри *порекло испитаника* и *дужина живота испитаника у Новом Саду* утичу на успешност препознавања порекла новосадских говорница.

Најпре ћемо се осврнути на порекло испитаника. Како су у истраживању неке регије из којих су испитаници мање заступљене од других, испитивање зависности наведених обележја није подесно заснивати на апсолутним фреквенцијама. Због тога је ова анализа урађена за обележје *процентуална заступљеност одговора унутар регије*, чиме се, статистички, све регије одакле су испитаници доводе у равноправан однос. Применом χ^2 *теста* установљено је да порекло испитаника статистички значајно утиче на препознавање порекла говорница (χ^2= 13,366; α= 0,05). Иако је у свим групама у које су подељени испитаници на основу порекла већа заступљеност препознавања од непрепознавања, на основу података види се да испитаници из појединих регија (Банат, Срем и Нови Сад) боље препознају новосадске говорнице од испитаника пореклом из других регија.

На основу параметра дужине живота испитаника у Новом Саду, испитаници су подељени у четири групе, које нису једнаке. Због тога је примењена анализа за обележје *процентуална заступљеност одговора унутар групе* (до 4; од 4 до 8; од 8 до 16; преко 16). На тај се начин, статистички, све групе доводе у равноправан положај. Применом χ^2 *теста* установљено је да дужина живота испитаника у Новом Саду статистички значајно утиче на препознавање порекла говорница (χ^2= 80,18; α= 0,05). Дакле, што испитаници дуже живе у Новом Саду, то су успешнији у препознавању новосадских говорница.

Истраживање је, такође, показало да за читаву групу новосадских говорница постоји корелација између обележја *средња оцена говорница* и *проценат у ком испитаници нису могли да одреде порекло говорница*. Међутим, могуће је уочити и две групе од по четири говорнице у којима су оне и међусобно корелиране с обзиром на наведена обележја. Г2, Г4, Г6 и Г10 међусобно су високо корелиране с обзиром на обележја *средња оцена* и *проценат у ком испитаници нису могли да одреде порекло говорница*. Коефицијент корелације: R= 0,9463; коефицијент детерминације: R^2= 89,5. То значи да је на основу датог узорка установљена линеарна зависност између поменутих обележја код 89,5% случајева. Што су испитаници ређе одговорили *не могу да одредим порекло говорнице* чешће су тим говорницама дали ниже оцене (график 10). Тако, на пример, за Г10 само 8,47% испитаника није могло да одреди порекло, а средња оцена коју је добила износи 2,428. Код све четири говорнице из ове групе фонетске су карактеристике новосадског говора најизраженије.

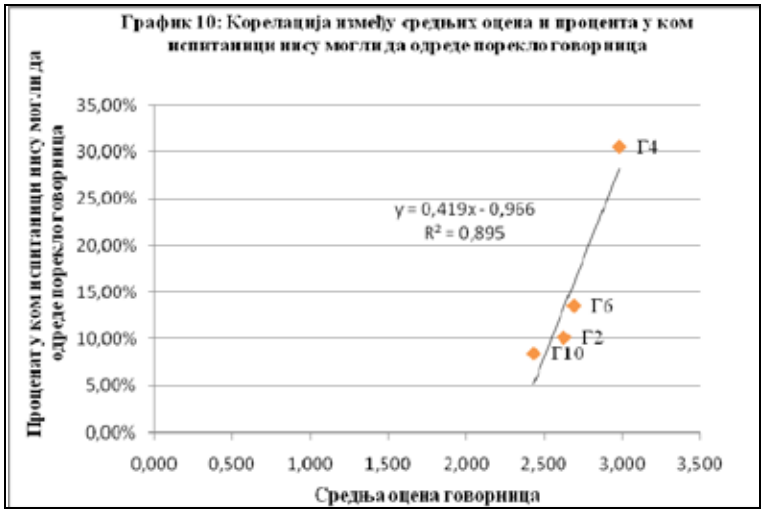

Г8, Г13, Г15 и Г17 такође су међусобно високо корелиране с обзиром на обележја *средња оцена* и *проценат у ком испитаници нису могли да одреде порекло говорница*. Коефицијент корелације: R= 0,844; коефицијент детерминације: R^2= 71,2. На основу датог узорка установљена је линеарна зависност између поменутих обележја код 71,2% случајева. Дакле, што су испитаници чешће одговарали *не могу да одредим порекло говорнице* чешће су тим говорницама давали више оцене (график 11). Тако, на пример, за Г8 чак 57,62% испитаника није могло да одреди порекло, а средња оцена коју је добила износи 3,462. Код говорница из ове групе фонетске карактеристике новосадског говора изражене су у мањем обиму.

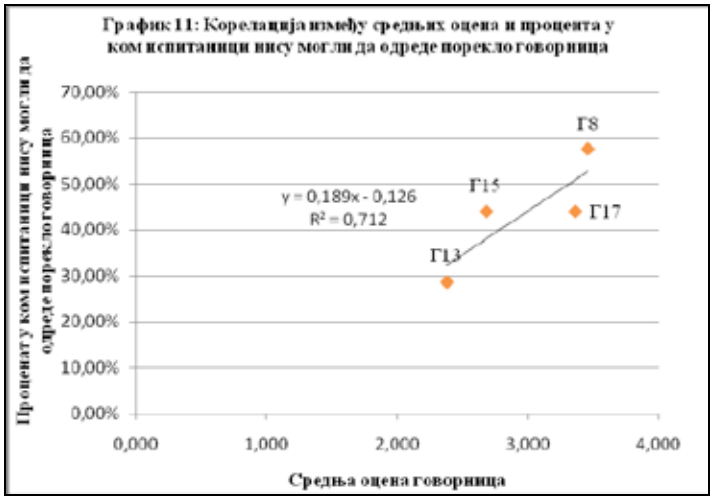

Овакав је налаз у складу са схватањем стандардног изговора као неутралног, „наддијалекатског", тј. регионално необележеног (Kristal 1988: 19–20; Subotić 2005: 17). Изговори које су испитаници повезивали са неким одређеним говорима били су оцењени нижим оценама и мање су се свидели испитаницима. Изговори који не садрже препознатљиве црте неких одређених говора ближи су „идеалном", „чистом", стандардном изговору (ортоепском узору). Самим тим такви су се изговори више свидели испитаницима и углавном су оцењени вишим оценама.

3. Закључак

На основу анализе могу се извести следећи закључци. Испитаници су најчешће тачно проценили порекло оних говорница код којих су типичне црте новосадског говора најизраженије. У целини гледано те говорнице добиле су и најниже оцене и њихов изговор најмање се свидео испита-

ницима. Порекло говорница код којих су типичне новосадске црте мање изражене у већем проценту испитаници нису могли да одреде. Оне су уједно добиле и највише оцене, а према њиховом изговору испитаници су углавном били индиферентни. Новосадске говорнице најуспешније препознају испитаници из Новог Сада и суседних крајева, као и они који дуже живе у Новом Саду.

Највећи број испитаника оценио је да је изговор вокала и акцената код већине новосадских говорница дијалекатски, те да њихов изговор карактерише спор темпо, иако измерени подаци то не потврђују.

Најниже оцене новосадске говорнице добиле су од испитаника чији су говори географски и дијалекатски најудаљенији од новосадског.

Највећи број испитаника сматра да би изговор већине новосадских говорница био потпуно или сасвим неприхватљив у политичким емисијама у електронским медијима, док би се у забавним емисијама, у школи, а највише у филмском и телевизијском програму могао толерисати.

У будућим истраживањима посвећеним препознавању новосадског изговора у анализирани корпус треба уврстити и примере говорника пореклом из других говора војвођанског поддијалекта. На тај бисмо начин могли установити да ли и колико успешно испитаници разликују новосадски изговор од осталих изговора војвођанског поддијалекта.

ЛИТЕРАТУРА

Белић, Александар (1934а). Позоришни језик. *Наш језик*. II/3: 65-67.

Белић, Александар (1934б). Још неколико речи о позоришном језику. *Наш језик*. II/4: 97-99.

Ивић, Павле – Жарко Бошњаковић – Гордана Драгин (1994б). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Књ. 1. Увод и фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник.* Београд. XL: 1-419.

Ивић, Павле (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штокавско наречје*. Сремски Карловци/Нови Сад : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ивић, Павле и Илсе Лехисте (2002). *О српскохрватским акцентима*. Сремски Карловци – Нови Сад : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ивић, Павле и др. (2007). *Српски језички приручник*. Београд : Београдска књига.

Јокановић Михајлов, Јелица (1983). Природа узлазних акцената у прогресивнијим штокавским говорима. *Српски дијалектолошки зборник.* Београд. XXIX: 295-338.

Јокановић Михајлов, Јелица (2006). *Акценат и интонација говора на радију и телевизији*. Београд : Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Милетић, Бранко (1933). Изговор српскохрватских гласова (експериментално-фонетска студија). *Српски дијалектолошки зборник.* V: 1-160.

Пецо, Асим (1979). Језичка култура. Неки проблеми савремене језичке културе. *Наш језик*. XXIV/1-2: 63-66.

Пешикан, Митар (1976). О утицају радија, телевизије и других новинарских служби на језичку културу. *Наш језик*. XXII/1-2: 69-76.

Средојевић, Дејан (2009а). Акценат именица у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица. У: *Говор Новог Сада. Св. 1. Фонетске особине* (ур. Ж. Бошњаковић). Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику: 215-234.

Средојевић, Дејан (2009б). Експериментално-фонетско испитивање краткоузлазног акцента у новосадском говору – тонска компонента. У: *Говор Новог Сада. Св. 1. Фонетске особине* (ур. Ж. Бошњаковић). Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику: 159-191.

Шпис, Марија (1991). Фонолошки опис говора Парага. *Српски дијалектолошки зборник*. Београд. XXXVII: 549-620.

Kristal, Dejvid (1987). *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd : Nolit.

Quené, Hugo (2007). On the just noticeable difference for tempo in speech. *Journal of Phonetics*. 35/3: 353-362.

Petrović, Dragoljub i Ljiljana Subotić (1982). Fonetske karakteristike. *Komunikacijske i govorno-jezičke karakteristike TV Dnevnika Televizije Novi Sad na srpskohrvatskom jeziku*. Novi Sad : Odeljenje za istraživanje programa i auditorijuma Radio-televizije Novi Sad: 69-93.

Sredojević, Dejan i Ljiljana Subotić (2010). Neo-Štokavian accent shifting and the phonological signifcance of suprasegmental features in different Štokavian dialects. Phono-acoustic analysis. *6th International Workshop on Balto-Slavic Accentology.* Vilnius University. 38–39.

Subotić, Ljijljana i Jaroslav Turčan (1985). *O projektu Govor i jezik u emisijama Radio Novog Sada na srpskohrvatskom jeziku. Fonetske karakteristike*. Izveštaji i studije. Novi Sad : Služba za istraživanje programa i auditorijuma Radio-Televizije Novi Sad 11: 6-20.

Subotić, Ljiljana (2005). *Ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*. Novi Sad – Beograd : Filozofski fakultet, Odsek za medijske studije – WUS Austria.

Vuletić, Branko (2007). *Lingvistika govora*. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za fonetiku, FF press.

Dejan Sredojević

RECOGNITION OF THE SPOKEN LANGUAGE OF NOVI SAD
AND ATTITUDES TOWARDS IT

Summary

The paper presents the results of a study which investigated the rate of successfulness with which the subjects recognize the spoken language of Novi Sad and their attitudes towards it. The research covered the answers of 59 subjects, who evaluated the pronunciation of 17 female speakers (8 of whom are from Novi Sad). The corpus evaluated by the subjects was also spectrographically analyzed: The degree to which the analyzed samples featured typical characteristics of Novi Sad accent affects the recognition by the subjects, as well as their assessment of the degree of correctness of pronunciation. The subjects in most cases correctly judged the origin of the speakers who had the most prominent features of Novi Sad accent. Those speakers were generally evaluated with the lowest grades, and the subjects found their pronunciation the least appealing. Some of the judgments were created on the basis of auditory perceptions, although these had no correlates in the acoustic measurements. It was found that the subjects' origin and the length of living in Novi Sad influenced the recognition of Novi Sad accent. Novi Sad speakers are most successfully recognized by subjects living in the surrounding area, as well as those who have lived in Novi Sad for a longer period.

Key words: phonetics, prosody, tempo, attitudes to accent.

UDK 811.163.41`276.1(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Ивана Симовљевић Јокић и Ивана Лазић Коњик
ivana.konjik@gmail.com / ivanas@ff.uns.ac.rs

СТАВОВИ ПЕТРОВАРАДИНАЦА ПРЕМА МЕСНОМ ГОВОРУ И СТАНДАРДНОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак. На основу анкете анализирани су ставови становника Петроварадина према месном говору и стандардном језику. Резултати су представљени статистички, према групама – (I) домицилно становништво, (II) досељени у Петроварадин из Новог Сада, (III) досељени у Петроварадин из Војводине и са српскохрватског језичког подручја. Општи је закључак да нека врста нетолеранције постоји, што не доводи до сукоба, али вероватно не подстиче ни прилагођавање.

Кључне речи: стандардни језик, месни говор, језичко прилагођавање, писмо (ћирилица и латиница).

1. Увод

1.1. Петроварадин је настао много раније него сам Нови Сад, на десној обали Дунава. Самостално се развијао на потезу од Дунава према Буковцу и Сремским Карловцима око старог језгра као засебно место, што је у поимању и Петроварадинаца и Новосађана остало до данас, без обзира на формалну припадност Новом Саду.[1] Демографска слика Петроварадина у последњих стотинак година показује стални пораст броја становника, да би у 2005. години тај број надмашио 15 000. Пораст броја становника последица је, у првом реду, сталних досељавања, која се могу довести у везу са непосредном близином великог града, у који Петроварадинци одлазе на посао и у школу.

У најстаријим деловима Петроварадина, Мајуру и Подграђу, углавном живи староседелачко становништво. У осталим насељима домицилно становништво измешано је са досељеничким из Новог Сада, Војводине и осталих крајева Србије и бивше Југославије.[2] Знатан при-

[1] В. у овом Зборнику рад *Где живе и одакле су Новосађани и Петроварадинци*.

[2] Етнички састав (према попису из 2002. године) показује да је већинско становништво српско са бројним националним мањинама (Хрвати, Мађари, Црногорци и други).

лив становника уследио је деведесетих година прошлог века, када су се у Петроварадин населили досељеници из западних крајева бивше Југославије, чиме се изменила не само његова територијална (бочно ширење Петроварадина изградњом нових насеља) већ и етничка и језичка слика. С досељеницима из поменутих крајева пристигла је и (и)јекавица, као другачији варијетет истог језика, чиме се дотадашња, релативно хомогена употреба језика (бар што се екавског наречја тиче) делимично изменила, а процес прихватања дијалекатског одступања, као и језичког прилагођавања, с друге стране, постао неминовност.

1.2. Настојали смо у раду да испитамо ставове Петроварадинаца према месном говору (говору који се чује у породици, комшилуку, на улицама, у неформалним приликама, фамилијарном и пријатељском обраћању), као и према стандардном језику (језику медија, школе, факултета, формалних ситуација и сл.), тражећи од њих да сами говоре о свом језику и његовој употреби одговарањем на питања постављеним у анкети. Циљ нам је био да испитамо да ли Петроварадинци уочавају разлике у свом говору у зависности од ситуације и прилике у којој се налазе, да ли уочавају и како се односе према разликама у туђем говору у односу на свој, како се Петроварадинци међусобно језички прилагођавају, с обзиром на језичку хетерогеност и колики је ниво трпељивости према досељеницима, јер од тога у великој мери зависи њихово понашање и уклопљеност у нову језичку средину (Рајић 2009: 35).

Анкетом је обухваћено дванаест питања на која су одговори давани заокруживањем већ понуђених или дописивањем. Од укупног броја анкетираних (48) одраслих становника Петроварадина на ова питања одговорило је њих 45. Испитаници су подељени у три групе: домицилно становништво (I) – 17, досељени у Петроварадин из Новог Сада (II) – 15, досељени у Петроварадин из Војводине и са српскохрватског језичког подручја (III) – 13.

1.3. Одговори на свако постављено питање обрађени су посебно, уз вођење рачуна о издвојеним групама, те су и резултати на тај начин (статистички) представљени – по питањима и групама.

У посебном делу рада коментарисани су добијени резултати, те уочене одређене тенденције у језичком понашању Петроварадинаца, као и однос према месном говору, дијалекталним одступањима и стандардном језику.

2. Анализа одговора становника Петроварадина

2.1. Прво питање у анкети односило се на ставове испитаника према варирању сопственог идиома у зависности од саговорника и прилике, тј.

ситуације у којој се језик употребљава (социјално раслојавање), као и у зависности од територијалне језичке припадности (територијално раслојавање), а било је формулисано на следећи начин: *Да ли говорите исто у породици и ван породице*, а понуђени одговори су били: *да*, *не*, *не могу да проценим*.

Одговори анкетираних показују да они не уочавају разлике у свом говору у зависности од тога с ким говоре и где говоре, на основу чега претпостављавамо да они под разликама у говору у првом реду подразумевају разлике у изговору, посебно између екавског и ијекавског изговора.

група	*одговор*			*без одговора*
	да	не	не могу да проценим	
I	15	2		
II	10	3	1	1
III	11	2		

2.2. Друго питање у анкети гласило је: *Да ли сматрате да свако треба да чува обележја свога месног говора без обзира на то где живи и у свим приликама*, а понуђени одговори су били: *да*, *не*, *немам став*, при чему се од анкетираних тражило да образложе потврдан или одричан одговор.

У првој групи анкетираних на ово питање је одговорило само њих 8. Троје је заокружило одговор *немам став*. Петоро анкетираних је потврдно одговорило, а од њих је троје написало и образложење свог одговора:[3]

– То се само по себи разуме кад сам ту рођен;
– Да би сачувао своју националност и идентитет по рођењу;
– Сматрам да свако треба да чува обележја свог месног говора без обзира где живи јер тако чува не само традицију него и свој идентитет. Међутим мислим да није примерено да их испољава у свим приликама, као на пример у наступима на масовним медијима, сем ако се не ради о специјализованим емисијама, чланцима у новинама везаним за локалне обичаје или пак књигама које осликавају живот малих заједница.

У другој групи само један анкетирани је написао да нема став. Петоро анкетираних је заокружило позитиван одговор, а троје њих су навели следеће разлоге:

– традиција;
– да се сачува своја нација;
– да остане оригиналан.

[3] Одговоре анкетираних наводимо без икаквих исправки или измена.

Већина анкетираних (9) из треће групе сматра да обележја месног говора не треба користити у свакој прилици; петоро њих је навело и образложење свога става:

– због прилагођевања средини;
– на месном нивоу су мале или никакве разлике;
– зато што особе које чувају обележја свог месног говора у свим приликама често користе нестандардни језик који је измењен и неписмен;
– мислим да је потребно прихватити обележје већинског говора у месту у ком живиш;
– зато што је језик средство комуникације међу људима.

У трећој групи анкетираних сви су одговорили на ово питање. Троје анкетираних је заокружило одговор *немам став*. Двоје анкетираних је заокружило негативан одговор, а једно од њих је то образложило на следећи начин:

– Човек мора да се утопи у средину у којој живи, тако да и језик мора да мења.

Осморо анкетираних је заокружило потврдан одговор, а њих петоро је то и образложило:

– јер је човек оно што јесте у свакој прилици;
– да сачувам свој језик и начин говора;
– због богатства језика (пуно поточића на крају дају реку);
– нек се зна одакле је;
– да зато што то носиш у себи и остаје у теби.

2.3. Треће питање у анкети гласило је: *Да ли сматрате да је прихватљиво да се у језику масовних медија испољавају обележја месних говора*; понуђени су следећи одговори: *да*, *не*, *не знам*, *немам став*. Од испитаника је тражено да образложе одговоре.

У првој групи анкетираних њих четворо је заокружило одговор *да*, али је само један написао образложење:

– симпатичност, типичност, бежање од заборава, архаичност.

Исти овај испитаник је у претходом питању написао да не треба чувати обележја месних говора у свим приликама.

Дванаест анкетираних сматра да је неприхватљиво коришћење обележја месних говора у медијима. Десеторо је написало образложење свог става:

– Масовни медији делују едукативно на омладину па би стога у њима морао доминирати језички исправан, књижевни језик. Допуштам изузетке када су у питању специјалне емисије које су осмишљене у духу неговања локалне традиције и етно-обележја;
– Требало би да се изражава правописно;
– Због других народности и грађана;

– Треба људе научити да правилно користе српски језик и граматику;
– Јер они који су дошли у ту средину неће разумети;
– Језик је променљива категорија, треба да се говори по стандардном моделу;
– У језику масовних медија требало би се придржавати обележја књижевног говора колико је год то могуће јер се тиме омогућава ширење правилног и граматичког говора;
– Потребно је у медијима користити књижевни говор;
– Треба користити књижевни језик јер га сви разумеју;
– Треба се придржавати стандардног српског језика и говора јер често оно како се говори у неком месту није правилно и не подудара се са правописом а медији су ту да нас едукују између осталог.

У другој групи анкетираних шесторо њих је заокружило потврдан одговор, односно да сматра прихватљивим да се обележја месних говора испољавају у масовним медијима. Троје је написало образложење својих одговора:

– да, уколико је то већинско обележје;
– да сачува своју націју;
– да остане оригиналан.

Девет анкетираних је заокружило негативан одговор; а петоро њих је то образложило:

– Потребна је унификација и стандардизација;
– Због другог становништва;
– Медији имају између осталог и велику улогу у образовању. Месни говори могу и треба да се појављују у позоришним представама, као и у образовном програму али као пример лошег тј. некњижевног језика;
– Зато што на тај начин измењен говор чује велика маса људи различитих доби;
– Зато што и људи из других делова државе гледају телевизију па је могуће доћи до неразумевања.

У трећој групи одговор *немам став* и *не знам* изабрало је по двоје анкетираних.

Троје је заокружило потврдан одговор и дало образложења:

– да би се интеракцијом добио квалитет;
– зато што смо сви равноправни.

Шесторо анкетираних из треће групе написало је да не сматра да је прихватљиво испољавање обележја месног говора у језику масовних медија. Двоје је образложило свој став:

– Зависи од медија. Државни не би смео да испољава, сем у специјалним емисијама (о култури и говору – документарне емисије);

– Масовни медији би требало да користе књижевни језик без испољавања обележја месних говора.

2.4. Четврто питање у анкети је гласило: *Да ли се у језику новосадских медија испољавају локална говорна обележја*. Анкетирани су могли да заокруже једно од три понуђена одговора, тј. да одговоре потврдно, негацијом или да заокруже – *не примећујем*. У табели су представљени њихови одговори.

група	*одговор*		
	да	не	не примећујем
I	5	6	6
II	8	2	5
III	4	5	4

2.5. Пето питање у анкети гласило је: *Да ли сматрате да школа и факултет треба да исправљају регионална језичка обележја*, а понуђени су одговори: *да*, *не* и *не знам.* Од испитаника је тражено и да образложе свој потврдан или одричан одговор.

У првој групи анкетираних троје њих се определило за одговор *не знам*. Четворо је заокружило негативан одговор и образложило свој став:

– Зато што (када су у питању факултети) њих похађају ученици са разних страна па се због тога треба придржавати књижевног, стандардног језика;
– Треба да уче правилни књижевни говор;
– У школама и факултетима се користи књижевни језик. Образовани људи ће несвесно сами исправити регионално језичко обележје.

Двоје од анкетираних су заокружили негативан одговор, а написали су да у школама треба да се учи и користи књижевни језик, али да школе и факултети не треба да исправљају регионална језичка обележја.

У другој групи анкетираних само њих петоро је одговорило на ово питање: двоје се определило за одговор *не знам*, троје за *не*, а само један од њих је дао и образложење свог става:

– одлика места и оригиналност.

Овај анкетирани је на друго и треће питање у анкети одговорио потврдно и написао образложење: *да остане оригиналан*.

У трећој групи анкетираних четворо се определило за одговор *не знам*, троје за одричан одговор, шесторо за потврдан, а само троје је навело образложење:

– да зато што је то школа свих нас;
– треба да се исправљају језичка обележја;
– јер сви треба да говоре правилно.

2.6. Шесто питање у анкети гласило је: *Да ли староседеоци у Петроварадину реагују на разлике између свога говора и говора досељеника*; понуђени одговори су били: *да*, *не* и *не знам*; за потврдан одговор се тражило да идентификује разлике и у којим ситуацијама то чине.

У првој групи анкетираних четворо њих се определило за одговор *не знам*, осморо за одричан одговор. Свега се петоро анкетираних определило за потврдан одговор. У образложењима су истакли следеће разлике:

– Икавица, ијекавица. Типични црногорски или босански, односно сарајевски;

– Смета ушима, не разумемо све речи из њиховог родног краја, па их упитамо да нам преведу;

– Изворни црногорски говор, многе речи које се користе у ијекавском говорном подручју (тека, удруга, фиранге и сл.) а које користе избеглице из ратова (1991–1995) иако су се ти изрази користили до пре 50 година и у Петроварадину;

– На разлике у употреби језика.

На питање у којим ситуацијама староседеоци то чине, написали су:

– Досељеници говоре да је неко „са Петроварадина" или да иду „на Петроварадин";[4]

– Када 2 Црногорца која су до њиховог сусрета говорили српски па одједном међусобно почињу разговарати „црногорски". Покушавају их прекинути сугеришући да говоре „нормално";

– Уопште у било којој ситуацији, нпр. у међусобној комуникацији;

– Мало због подругљивости, мало због безазленог зезања, мало што су кивни. Има десетине разлога.

У другој анкетираној групи њих четворо је заокружило одговор *не знам*, троје је заокружило одричан одговор, а седморо потврдан, али је само двоје анкетираних написало образложење свог става. Према њима староседеоци обраћају пажњу:

– на новопридошле, што је нормално;

– на коришћење различитих падежа и нагласака као и сленга.

А то чине у следећим ситуацијама:

– Нпр. Новосађани познанике поздрављају ословљавајући га са „гари" док Петроварадинци користе израз „матори". Нишлија за себе каже да је „из Ниш" а правилно је „из Ниша".

У трећој групи анкетираних њих петоро се определило за одговор *не знам*, четворо за одричан одговор. Четворо анкетираних је заокружило потврдан одговор и дало образложења свог става. Према староседеоцима обраћају пажњу на:

– разлике у појединим речима;

[4] Уп. у овом зборнику рад *Где живе и одакле су Новосађани и Петроварадинци*.

– на све;
– на дошљаке из бивше Југославије;

а на питање у којим ситуацијама то чине и на који начин реагују – одговарају:

– игноришу;
– на све могуће ситуације и у свим могућим сегментима.

2.7. Седмо питање из ове области је гласило: *Да ли досељеници у Петроварадин реагују на разлике између свога говора и говора староседелаца*; понуђени одговори су били: *да*, *не*, *не знам*; уз потврдни одговор очекивало се да анкетирани наведу на које разлике досељеници реагују и у којим ситуацијама.

група	*одговор*		
	да	не	не знам
I	3	4	10
II	5	4	6
III	-	5	8

Једино је двоје анкетираних из прве групе образложило свој одговор:

– Када староседеоци намећу своја регионална језичка обележја;
– Мало због подругљивости, мало због безазленог зезања, мало што су кивни. Има десетине разлога – икавица, ијекавица. Типични црногорски или босански, односно сарајевски.

2.8. У осмом питању од испитаника је захтевано да одговоре на питање *Да ли пишу ћирилицом* или *латиницом*. Резултати су предочени у табели.

група	*одговор*			
	ћирилицом	латиницом	Ћ и Л	без одговора
I	3	9	5	
II	4	5	6	
III	4	8	-	1

Две анкетиране (по занимању службенице) дописале су:

– користим оба писма подједнако;
– ћирилицом на послу, латиницом приватно.

2.9. Девето питање гласило је: *Да ли су називи улица у Петроварадину написани ћирилицом* или *латиницом*, а понуђен је и одговор *не знам*.

група	*одговор*				
	ћирилицом	латиницом	не знам	Ћ и Л	без одговора
I	8	5	-	4	
II	2	5	5	2	1
III	5	2	4	1	1

2.10. Десето питање у анкети је гласило: *Називи јавних објеката, институција и предузећа написани су,* а понуђени су одговори: *ћирилицом, латиницом* и *не знам.*

група	*одговор*			
	ћирилицом	латиницом	не знам	Ћ и Л
I	4	6	-	7
II	2	4	4	5
III	1	2	3	7

2.11. Једанаесто питање у анкети гласило је: *Графити су обично исписани,* а понуђени су одговори: *ћирилицом, латиницом* и *не знам.*

група	*одговор*			
	ћирилицом	латиницом	не знам	оба писма
I	2	11		4
II		9	3	3
III		12		1

Један анкетирани из друге групе написао је следећи коментар:

– зависи: навијачки углавном ћирилицом; уметнички претежно латиницом (због шире презентације вероватно).

2.12. Последње, дванаесто питање у анкети гласило је: *Телевизијске куће са седиштем у Новом Саду обично се користе,* а понуђени су одговори: *ћирилицом, латиницом* и *не знам.*

група	*одговор*			
	ћирилицом	латиницом	не знам	оба писма
I	5	6	3	3
II	6	6	-	3
III	6	5	1	1

3. Закључна запажања

На основу одговора становника Петроварадина могу се извести одређени закључци у вези са језичким понашањем.

Параметар *питања* делимично је утицао на испуњавање анкете – нека питања су личнија, на нека питања неки испитаници нису имали воље и снаге да одговарају (могуће зато што је део о ставовима на крају анкете). Параметар *групе* такође се показао релеванатним – осећа се да нека врста нетолеранције постоји, што то не доводи до сукоба, али вероватно ни не подстиче прилагођавање.

Јасно је на основу одговора да Петроварадинци, без обзира на посматране групе, не уочавају разлике у свом говору у зависности од тога где, у којој прилици, с ким и о чему говоре. Већина Петроварадинаца, такође, сматара да је пожељно чувати обележја свога месног говора свуда и у свакој прилици. Када се, међутим, постави питање о томе да ли староседеоци реагују на разлике између свога говора и говора досељеника, односно да ли досељеници у Петроварадин реагују на разлике између свога говора и говора староседелаца, види се да и једнима и другима обележја туђег месног говора у извесном степену сметају и да се претходни позитивни став о чувању обележја свога месног говора свуда и у свакој прилици релативизује. И једни и други сматрају да се чувањем месног говора чува националност, сопствени идентитет и традиција. У сваком случају, домаћем становништву је лакше да заступа став да се треба прилагодити средини у којој живите, будући да је у овој анкети то њихова средина и њихов језик, па се не осећају угроженим, за разлику од досељеника који су већином у ситуацији да су у мањини, да се њихов говор по неким или многим својим карактеристикама разликује од говора домаћег становништва и да се због тога на неки начин осећају угроженим.

Став према стандардном језику је у све три групе позитиван. Већина анкетираних сматра да у језику медија не треба да се испољавају обележја месних говора и да треба да буде усклађен са стандарднојезичком нормом, јер је улога медија да едукују и да буду узор правилног говора. Ипак, није мали број ни оних који не примећују локална говорна обележја у језику новосадских медија, вероватно зато што свој говор доживљавају као правилан тј. стандардни. Петроварадинци већином сматрају да школе и факултети треба да исправљају регионална језичка обележја.

Што се тиче употребе писма, Петроварадинци чешће пишу латиницом, али користе и ћирилицу. Већина анкетираних мисли да су оба писма подједнако заступљена у називима улица, јавних објеката, институција и предузећа у Петроварадину, или на ово питање не знају одговор. Табле на улицама Петроварадина потврђују да правила нема, тј. да су оба

писма у употреби. Тако је, на пример, у једном кварту, улица Чајковског написана латиницом, следећа иза угла, Павла Јуришића Штурма – ћирилицом, а Патријарха Рајачића, која се наставља на претходну, поново – латиницом. Називи предузећа, кафића, продавница чешће су написани латиницом (*Agromačak, Rimini, Dublin*), често на енглеском језику, а називи институција – по правилу ћирилицом (Општина Петроварадин, пошта, милиција, школа). Графити су, по мишљењу Петроварадинаца, исписани углавном латиницом, што јесте тачно за оне који садрже само имена, називе музичких група или изјаве љубави, али су националистички српски графити и називи фудбалских клубова *Црвена звезда* и *Партизан* писани ћирилицом.

ЛИТЕРАТУРА

Рајић, Љубиша (2009). Градски говори. У: *Говор Новог Сада. Св. 1*: *Фонетске особине*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Ivana Simovljević Jokić, Ivana Lazić Konjik

ATTITUDES OF RESIDENTS OF PETROVARADIN TOWARDS LOCAL SPEECH AND STANDARD LANGUAGE

Summary

The attitudes of residents of Petrovaradin towards local speech and standard language expressed in a survey were analysed. The results were presented statistically, according to groups – (I) indigenous population, (II) people who moved to Petrovaradin from Novi Sad, (III) people who moved to Petrovaradin from Vojvodina and other Serbo-Croatian parts of former Yugoslavia. The general conclusion is that there is a certain kind of intolerance, which does not lead to conflict, but which does not encourage adaptation either.

The majority of the polled residents of Petrovaradin believe that it is desirable to preserve the features of their own local speech everywhere and at all times; however, from the answers of the indigenous residents and those who moved in, one can see that both are bothered by the features of the other's local speech to a certain degree and that the aforementioned positive belief regarding the preservation of the features of one's own local speech everywhere and at all times is becoming relative. Both sides believe that by preserving their local speech they preserve their nationality, their own identity and tradition.

The attitude of all three groups towards standard language is positive. The majority of those polled believe that language used in the media should not exhibit the features of local speech and that it should be aligned with the standard language norm,

because the role of the media is to educate and be a role model of correct speech. Still, there is an appreciable number of those who do not notice features of local speech in the language of the media from Novi Sad, probably because they experience their own speech as correct, that is to say standard. Residents of Petrovaradin mostly believe that schools and universities should correct regional language features.

As regards the use of script, the residents of Petrovaradin use Latin script more frequently, but use Cyrillic script as well. The majority of those polled thought that both scripts are equally represented in the names of streets, public buildings, institutions and firms in Petrovaradin or did not know the answer to this question.

Key words: standard language, local speech, linguistic adaptation, script (Cyrillic and Latin).

UDK 811.163.41'272(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Страхиња Степанов, Ивана Зорица и Татјана Ловре
straxns@eunet.rs / ivana_zorica@yahoo.de / tanjalovre@yahoo.com

УПОТРЕБА ПИСАМА У НОВОМ САДУ

Сажетак. У раду је испитана употреба ћирилице и латинице у Новом Саду. Један део истраживања заснован је на анализи грађе добијене анкетирањем новосадских испитаника, а други део на анализи емпиријски прикупљеног материјала у вези с реалном употребом писама у називима институција, предузећа, трговинских и других објеката, улица итд. Питањима у анкети једним делом обухваћена је индивидуална употреба писама, а другим делом запажања новосадских говорника у погледу њихове јавне употребе. Из анализе се закључује да не постоји осетнија доминација ћирилице или латинице у индивидуалној употреби, али се у одређеним доменима јавне употребе уочава известан примат једног од писама.

Кључне речи: писмо (ћирилица/латиница), јавна и индивидуална употреба, Новосађани и Нови Сад

1. Увод

1.1. У Аутономној Покрајини Војводини, у свим градовима и општинама (њих 45), законом је утврђена службена употреба српског језика и ћириличког писма, а у 22 града и општине још и латиничког писма. У 39 градова и општина у службеној употреби је и један или више језика припадника националних мањина, од тога у 31 граду или општини на целој територији, а у 8 градова и општина само у појединим насељеним местима. У Новом Саду су у службеној употреби српски језик и ћирилично писмо, мађарски језик, словачки и русински.[1] Како је Нови Сад главни град АП Војводине, те тиме и седиште покрајинских институција, у њему су у одређеним доменима службене употребе, сходно Статуту АПВ-а, још и румунски и хрватски језик.[2]

[1] Према члану 6 Статута Града Новог Сада.
[2] Вид. члан 26 Статута Аутономне Покрајине Војводине.

1.1.2. Истражујући употребу ћирилице и латинице на подручју српскохрватскога језика, Свенка Савић и Ивана Антонић (1987: 184) разликују индивидуалну и јавну употребу писама.[3] Из њихових резултата издвајамо оно што је релевантно за ово истраживање: „Са повећањем узраста важност добијају утицаји који долазе из појединих домена јавне употребе писма (натписи на јавним местима, штампа коју млади читају, телевизија, нарочито емисије намењене младима, реклама, компјутери), а где је латиница, бар у већини, потпуно преовладала" (Савић – Антонић 1987: 188). Овај податак поткрепљује се резултатима психолошких тестова који се баве читљивошћу ћириличког и латиничког писма, а где су истраживане реакције испитаника на велика штампана ћириличка и латиничка слова. Реакције испитаника су биле брже код латинице, што су аутори објаснили већим бројем лакше приметљивих знакова у латиничком писму (Рот – Костић 1987: 169).

1.1.3. У овом смо се раду бавили питањем употребе ћириличког и латиничког писма с два аспекта: а) испитивали смо ставове становника Новог Сада о индивидуалној и јавној употреби писама путем анкете коју смо спровели, и б) емпиријски смо утврђивали употребу писама у називима институција, завода, предузећа, фирми, у формуларима и сл. Добијени резултати требало би да покажу и то у којој се мери подударају запажања Новосађана у погледу употребе писама са њиховом стварном употребом у јавној сфери, и да ли у Новом Саду постоји доминација једног од два писма.

2. Анализа података добијених анкетирањем испитаника

2.1. *Којим писмом пишу Новосађани*?

Питањима у анкети која су се односила на писма настојало се сазнати следеће: каква је индивидуална употреба писама код испитаника, дакле, којим се од два писма они служе, односно каква су запажања Новосађана у погледу њихове јавне употребе: у називима улица, установа, предузећа, у масовним медијима и сл.

[3] Под индивидуалном употребом писама подразумева се употреба ћирилице и латинице од стране појединаца у свакодневном индивидуалном комуницирању, док се под јавном употребом писама подразумева употреба оба писма у свим врстама масовног комуницирања. Као разлог за дистинкцију ова два термина њихови испитаници су наводили лично опредељење и утицај друштва.

Ауторке су истраживале индивидуалну употребу писама. Анкета је спроведена међу ученицима петог и осмог разреда основне школе, као и четвртог разреда средње школе, најпре у Новом Саду као мултијезичној средини, затим у Београду, али и у још осам градова који су једнојезични.

Прво питање у анкети гласило је: *Да ли пишете а) ћирилицом*, или *б) латиницом?* Добијени одговори повезани су с подацима о писму на којем је био упитник[4] и податком о писму којим је упитник испуњен,[5] а затим класификовани према параметру узраста, образовања, порекла и пола испитаника.

Табела 1

УПИТНИК ЋИРИЛИЦОМ		148	ЗАОКРУЖЕНО ПИСМО	
испуњен	ћирилицом	101	ћирилица	61
	латиницом	45	латиница	42
	Ћ и Л	2	Ћ и Л	34
			без одговора	11
УПИТНИК ЛАТИНИЦОМ		75		
испуњен	ћирилицом	9	ћирилица	16
	латиницом	64	латиница	38
	Ћ и Л	2	Ћ и Л	21
			без одговора	-

Из података о писму упитника и писму којим је испуњен видимо да је од 148 ћириличких упитника 68,24% анкетираних тај упитник попунило ћирилицом, а од 75 латиничких упитника 85,33 % анкетираних попунило је такав упитник латиницом; ћирилички упитник је латиницом попунило 30,40%, а латинички упитник ћирилицом 12%. Од укупног броја анкетираних 34,53% је навело да пише ћирилицом, латиницом – 35,87%; 24,66% пишу и једним и другим писмом, 4,9% није одговорило на ово питање. Када се упореде подаци о писму упитника и писму анкетираних, види се да се анкетирани у не тако малом броју прилагођавају писму упитника, што посредно потврђује да велик број њих заиста користи оба писма подједнако често.

2.1.1. Параметар *узраста*

Приликом издвајања параметра узраста као релевантног за употребу писма руководили смо се тиме да је и код најмлађих испитаника из прве старосне групе избор једног од два писма (српског језика) као првог и чешће коришћеног углавном завршен, да су друштвено-политички контекст од деведесетих година XX века па надаље, те актуелно законско регулисање употребе писама могли утицати на избор писма у свим старосним групама (I 15–34, II 35–54, III 55 и више).

[4] Анкете су биле на ћирилици и латиници; дистрибуција анкета на једном или другом писму није унапред била контролисана. Ниједан испитаник није одбио да испуни анкету због писма.

[5] У ову анализу није укључено једанаест анкета зато што их нису попунили сами испитаници, већ су подаци директно унесени у компјутер.

Табела 2

УПИТНИК ЋИРИЛИЦОМ		I	II	III	ЗАОКРУЖЕНО ПИСМО	I	II	III
испуњен	ћирилицом	45	19	32	ћирилица	23	9	29
	латиницом	17	15	18	латиница	16	11	15
	Ћ и Л	-	-	2	Ћ и Л	19	10	5
					без одговора	4	3	4
УПИТНИК ЛАТИНИЦОМ								
испуњен	ћирилицом	2	4	4	ћирилица	1	8	7
	латиницом	10	31	22	латиница	8	19	11
	Ћ и Л	-	-	2	Ћ и Л	3	9	9
					без одговора	-	-	-

Разлика између броја анкетираних који су испунили упитник ћирилицом и броја анкетираних који су заокружили ћирилицу као писмо којим пишу највећа је у првој старосној групи и износи 31,07% односно 63,51% према 32,44%, у другој старосној групи она износи око 8,69% (33,33% према 24,64), док је у трећој она равна нули. Из овога следи да анкетирани из прве групе имају изразито високу компетенцију за писани код и да се прилагођавају писму текста. Одређивање ћирилице или латинице као свог доминантног писма за многе испитанике је очигледно представљало проблем, а решили су га тако што су заокружили оба писма (или написали да користе и једно и друго писмо). У првој групи ћирилицу и латиницу заокружио је подједнак број анкетираних, а оба писма одабрало је нешто мање испитаника, али је њихов број више него два пута нижи од броја оних који су ћирилички упитник испунили ћирилицом (ћирилица: 32,43%, латиница: 32,43%, оба писма: 29,73%, испунили ћирилички упитник ћирилицом: 60,08%). У другој групи број анкетираних који су заокружили ћирилицу мањи је од броја оних који су заокружили оба писма, а готово два пута мањи од броја оних који су заокружили латиницу (ћирилица: 24,64%, латиница: 43,49%, оба писма: 27,54%). Једино је у трећој групи број оних који су заокружили оба писма два пута мањи од броја оних који су заокружили латиницу и знатно мањи од броја оних који су заокружили ћирилицу (ћирилица: 45%, латиница: 32,5%, оба писма: 17,50%).

У светлу ових података могу се боље разумети подаци о писму/писмима које су анкетирани означили као писмо/писма којим пишу, и на основу свега тога извести да су све старосне групе заиста двоазбучне. Такође се може закључити да параметар старосне доби не утиче самостално на употребу писма, него тек здружено с параметрима образовања, порекла и пола.

2.1.2. Параметар *образовања*

Према степену образовања испитаници су подељени у пет група: I основна школа и незавршена основна школа, II ученици, III трогодишња и четворогодишња средња школа, IV студенти и V виша школа и факултет. Друга и четврта група су издвојене не само према критерију образовања него и према критерију у којој се фази свог школовања налазе.

Табела 3

УПИТНИК ЋИРИЛИЦОМ		I	II	III	IV	V	ЗАОКРУЖЕНО ПИСМО	I	II	III	IV	V
испуњен	ћирилицом	8	5	26	22	35	ћирилица	8	3	24	12	14
	латиницом	4	1	26	5	14	латиница	2	1	16	7	16
	Ћ и Л	-	-	1	-	1	Ћ и Л	-	2	12	7	13
							без одговора	1	-	3	1	6
УПИТНИК ЛАТИНИЦОМ												
испуњен	ћирилицом	-	-	3	1	5	ћирилица	1	-	7	1	7
	латиницом	3	-	26	2	33	латиница	1	-	15	1	20
	Ћ и Л	-	-	1	-	1	Ћ и Л	2	-	6	1	13
							без одговора	-	-	-	-	-

С обзиром на параметар образовања пажњу привлаче подаци у III, IV и V групи. Разлике између писма упитника и писма којим је он попуњен у односу на писмо којим анкетирани иначе пишу могу се, највероватније, објаснити тиме што су анкетирани у релативно великом броју означили да се користе и ћирилицом и латиницом – у III образовној групи њих 21,69%, у IV – 26,67%, а у V – 29,21%; у IV групи висок је и број оних који нису заокружило ниједно писмо – 20%. Разлика између писма којим је попуњен упитник и заокруженог писма показује да анкетирани имају високу компетенцију писаног кода.

2.1.3. Параметар *порекла*

Према параметру порекла анкетирани су на основу утврђеног критерија подељени у две скупине: (I) рођени у Новом Саду и (II) досељени у Нови Сад. Од укупног броја (156) из прве групе њих 50,64% попунило је упитник ћирилицом, а 31,41% заокружило је ћирилицу; њих 47,43% попунило је упитник латиницом, а 33,97% заокружило је латиницу; 29,49% заокружило је оба писма. Изразита разлика између писма којим је упитник попуњен и заокруженог писма у случају ћирилице потврђује високу и стабилну двоазбучност у овој групи анкетираних. У II групи (досељено становништво) разлике између писма којим је упитник попуњен и заокруженог писма знатно су мање.

Табела 4

УПИТНИК ЋИРИЛИЦОМ		НС	Д	ЗАОКРУЖЕНО ПИСМО	НС	Д
испуњен	ћирилицом	74	23	ћирилица	39	22
	латиницом	35	14	латиница	27	15
	Ћ и Л	1	1	Ћ и Л	31	3
				без одговора	8	3
УПИТНИК ЛАТИНИЦОМ						
испуњен	ћирилицом	5	4	ћирилица	10	6
	латиницом	39	24	латиница	26	12
	Ћ и Л	2	1	Ћ и Л	15	6
				без одговора	-	-

2.1.4. Параметар *пола*

Параметар пола анкетираних примењен је да би се проверили неки више или мање доказани, а неретко истицани, ставови (и стереотипи) о разликама између говорног понашања жена и мушкараца, по којима су жене прилагодљивије средини, отвореније према језичким утицајима, подложније „језичким модама", односно, супротно томе, да су језички конзервативније јер у мањој мери него мушкарци учествују у јавном животу.

Табела 5

УПИТНИК ЋИРИЛИЦОМ		Ж	М	ЗАОКРУЖЕНО ПИСМО	Ж	М
испуњен	ћирилицом	55	41	ћирилица	30	32
	латиницом	32	18	латиница	30	12
	Ћ и Л	1	1	Ћ и Л	19	14
				без одговора	9	2
УПИТНИК ЛАТИНИЦОМ						
испуњен	ћирилицом	10	-	ћирилица	11	5
	латиницом	40	23	латиница	26	12
	Ћ и Л	1	1	Ћ и Л	14	7
				без одговора	-	-

Од 138 анкетираних жена 46,76% попунило је упитник ћирилицом, а 51,80% – латиницом; њих 29,5% заокружило је ћирилицу као своје писмо, 40,29% латиницу, а 23,74% и једно и друго писмо. Овај последњи податак може се сматрати сигурним, јер је скоро 18% жена више попунило упитник ћирилицом у односу на постотак оних које су ћирилицу означиле као своје основно писмо, или другачије гледано, 18% жена прилагодило се писму упитника.

Анкетирани мушкарци (84) у једнаком су броју испунили и ћирилички и латинички упитник (48,81%). Ћирилицу је као своје основно писмо означило њих 44,05%, латиницу 28,57%, а оба писма њих 25%.

Коментари које су неки анкетирани дали поводом употребе ћирилице и латинице допуњују претходно наведене квантитативне податке:

– [пишем] ћирилицу писаним словима, латиницу штампаним (м; НС; 55–64, факултет);[6]

– ћирилицом [пишем] споро, морам да мислим (ж; НС; 55–64, трогодишња школа);

– мало више [користим] ћирилицу, за потпис – латиницу (ж; НС; 55–64, виша школа);

– писано увек ћирилицом, штампана слова латиницом, а ја као грађевински техничар доста пишем штампаним словима (м; Д; 55–64, средња).

Један анкетирани из групе староседелачког становништва написао је да је знање оба писма у домену *елементарне културе* (м; НС; 35–44, средња), док је двоје њих своје одговоре образложило на следећи начин:

– никада нисам обраћала пажњу на то (ж; НС; 15–24, студент);

– не обраћам пажњу да ли је нешто написано латиницом или ћирилицом (ж; НС; 35–44, средња школа);

Само је једна анкетирана била искључива у вези са употребом писама:

– зашто овај упитник није написан ћириличким писмом? (ж; НС; 45-54; виша школа).

2.2. *Да ли Новосађани знају којим писмом су написани називи улица*?

Следеће питање у анкети гласило је: *Којим писмом су написани називи улица у Новом Саду?* Понуђена су три одговора: а) *ћирилицом*, б) *латиницом* и в) *не знам*.

Одговори испитаника у овом случају подељени су према параметру порекла.

Табела 6

ИСПИТАНИЦИ	ЋИРИЛИЦА	ЛАТИНИЦА	НЕ ЗНАМ	Ћ и Л	БЕЗ ОДГОВОРА
рођени у НС	73	22	20	29	15
досељени	32	9	10	18	6

Према подацима из табеле можемо уочити да становници Новог Сада, како досељени тако и староседеоци, сматрају да је ћирилица доминантније писмо у називима улица, премда има и оних који мисле да су називи улица двојако исписани. Неколико испитаника објаснило је, прокоментарисало или оквалификовало свој одговор:

[6] О анкетиранима се наводе подаци везани за њихов *пол* (ж/м), *порекло* (НС – рођени у Новом Саду / Д – досељени), *узраст* и *школску спрему*. Коментари испитаника наведени су без икакве редакције и измене.

– ћирилицом (стари називи), латиницом (нови називи) (м; Д; 55–64, средња школа);

– однедавно ознаке за улице ћирилицом и латиницом (ж; Д; 45–54, средња школа);

– ћирилицом и латиницом (латиницом више) (ж; Д; 45–54, виша школа);

– ћирилицом (већина), латиницом (има негде и овим писмом) (ж; НС; 15–24, студент);

– ћирилицом и латиницом и ситно (НС; 55–64, трогодишња школа);

– знам, и ћирилицом и латиницом; латиница је до 1992, а од тада ћирилица (м; НС; 55–64, виша школа);

– све зависи од већинске странке у граду (м; НС; 25–34, факултет);

– зависно од власти на мандату (м; НС; 35–44, средња школа);

– латиницом (нажалост) (ж; НС; 55–64, виша школа);

– а обашка ме нервира што су све фирме написане енглески (м; Д; 65-, виша).

2.3. *Да ли Новосађани знају којим писмом су написани називи јавних објеката*?

Треће питање тицало се назива јавних објеката, институција и предузећа; испитаници су опет имали понуђена три одговора: а) *ћирилица*, б) *латиница* и в) *не знам*.

Табела 7

ИСПИТАНИЦИ	ЋИРИЛИЦА	ЛАТИНИЦА	НЕ ЗНАМ	Ћ и Л	БЕЗ ОДГОВОРА
рођени у НС	52	30	15	50	12
досељени	19	17	12	13	14

Неки од испитаника у својим коментарима истичу:

– и једним и другим писмом још увек (ж; НС; 15–24, студент);

– знам, и ћирилицом и латиницом (м; НС; 55–64, виша школа);

– ћирилицом, мање и ретко латиницом (ж; Д 45–54, средња школа);

– ћирилицом мање, латиницом више (м; Д; 55–64, средња школа)

Два испитаника истичу једно од писама:

– Ја мислим да је више ћирилице. У Новом Саду је више ћирилице него у Србији. У неким малим местима у Србији, рецимо, све је писано латиницом. (ж; Д; 55–64, средња школа);

– латиницом, чак страна имена (ж; НС; 55–64, виша школа)

Троје испитаника указује коментарима на вишејезичну средину:

– у задње време језицима народа и народности, ћирилицом, латиницом у контексту са језиком (ж; НС; 55–64, средња школа);

– ћирилица + језици националих мањина (ж; НС; 55–64, виша школа);

– вишејезично (ж; Д; 65-, средња школа)

Двоје анкетираних дописало је следеће коментаре:

– зависно од објекта до објекта (м; НС; 35–44, средња школа);
– за латиницу знам сигурно, а за ћирилицу нисам сигурна (ж; НС; 55–64, трогодишња).

2.4. *Да ли Новосађани знају којим су писмом написани графити*?
Следеће питање је гласило: *Графити су обично написани којим писмом?* Понуђена су била три одговора: а) *ћирилицом*, б) *латиницом* и в) *не знам*.

Табела 8

ИСПИТАНИЦИ	ЋИРИЛИЦА	ЛАТИНИЦА	НЕ ЗНАМ	Ћ и Л	БЕЗ ОДГОВОРА
рођени у НС	4	113	12	21	9
досељени	5	41	12	7	10

Код обе групе испитаника већином влада мишљење да су графити написани латиницом. Жене су чешће него мушкарци коментарисале употребу писма у графитима:

– ако пропагирају музику, углавном латиницом; ако пропагирају убијање, протеривање онда ћирилицом. (м; НС; 35–44, средња школа);
– зависи од садржаја, национално обојени су углавном ћирилицом. (ж; НС; 35–44, виша школа);
– те српске варијанте (четири С и Србија довде, донде) ћирилицом, а све остале варијанте латиницом (ж; Д; 65-, виша школа);
– све зависи ко пише, староседеоци латиницом (ж; Д; 45–54, средња школа).

Једна испитаница истиче свој однос према графитима формулишући то на следећи начин:

– знам да ме то нервира (ж; Д; 65-, виша школа)

2. 5. *Да ли Новосађани знају које писмо употребљавају телевизијске куће*?
Последње питање односило се на то које писмо користе телевизијске куће са седиштем у Новом Саду. Понуђени одговори су били: а) *ћирилица*, б) *латиница* и в) *не знам*.

Табела 9

ИСПИТАНИЦИ	ЋИРИЛИЦА	ЛАТИНИЦА	НЕ ЗНАМ	Ћ и Л	БЕЗ ОДГОВОРА
рођени у НС	62	37	19	30	11
досељени	23	18	14	10	10

О употреби оба писма неколико испитаника дописало је следеће коментаре:

– ћирилицом (РТВ-државне), латиницом (приватне) (ж; НС; 35–44, виша школа);
– раније је било више латиничких, а сада се (више) инсистира на ћирилици (ж; НС; 35–44, виша);

– знам, подједнако и ћирилица и латиница (м; НС; 55–64, виша школа);
– ћирилицом (РТВ1, РТВ2), латиницом (Аполо, Панонија, Канал 9) (ж; НС; 65-, факултет);
– ћирилицом (РТВ), латиницом (остале) (м; Д; 55–64, средња школа);
– пола-пола; рецимо, Канал 9 на примедбу зашто је латиница, одговорили су да је једноставније (ж; Д; 65-, факултет);
– све зависи ко плаћа и за кога ради (ж; НС; 55–64, основна школа);
– не примећујем, исто ми је (м; Д; 65-, виша школа).

2.6. *Резултати анализе*

Подаци из анкета показују да су у инидивидуалној употреби писама параметри узраста, образовања и порекла изразитији од параметра пола, да је велик број оних који су означили да пишу и ћирилицом и латиницом на основу чега се може констатовати да је неслагање између писма којим је анкетирани попунио упитник и писма које је заокружио знак високе компетенције писаног кода и прилагођавања свог писма писму (задатог) текста.

Да ли Новосађани, и рођени и досељени, заиста знају које се писмо употребљава у ком домену јавног живота, показаће ексцерпирани подаци из другог дела овог истраживања.

3. Анализа података о јавној употреби писама

3.1. Нови Сад (односно државне институције које су смештене у њему) подлеже, поред уопштених одредаба Устава и републичког *Закона о службеној употреби језика и писма*, још и покрајинском и градском статуту. Међутим, овим правним прописима службена употреба пис(а)ма (и језика) практично је идентично решена – свугде се истиче да је у службеној употреби *српски језик* и *ћириличко писмо*,[7] а оно што се разликује у одредбама

[7] Устав Републике Србије препустио је регулисање службене употребе језика и писма законским и другим правним актима. У Уставу (члан 10) пише да је „у Републици Србији у службеној употреби српски језик и ћириличко писмо. Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основу Устава.” Даље, у *Закону о службеној употреби језика и писма* (2010) наводи се да је „у Републици Србији у службеној употреби српски језик. У Републици Србији у службеној је употреби ћириличко писмо, а латинично писмо на начин утврђен овим законом. На подручјима Републике Србије на којима живе припадници националних мањина у службеној употреби су, истовремено са српским језиком и језици и писма националних мањина, на начин утврђен овим законом”, и потом (члан 2) „службеном употребом језика и писама, у смислу овог закона, сматра употреба језика и писама у раду: државних органа, органа аутономних покрајина, градова и општина (удаљем тексту: органи), установа, предузећа и других организација кад врше јавна овлашћења (у даљем тексту: организације које врше јавна овлашћења). Службеном употребом језика и писама, у смислу овог закона, сматра се и употреба језика и писама у раду јавних предузећа и јавних служби, као и у раду других организација кад врше послове утврђене овим законом.” У Статуту Аутономне Покрајине Војводине (члан 26) каже се „у органима и организацијама

ових правних регула тиче се употребе мањинских језика (на нивоу Града, Покрајине или Републике). За употребу (примену) латиничког писма српског језика, у Закону и војвођанском Статуту, стоји да ће се уредити „покрајинском скупштинском одлуком", односно да „орган, организација и други субјект *може* свој назив, фирму или други јавни натпис да испише, поред ћириличког, и латиничким писмом. У фирми предузећа, установе и другог правног лица, односно радње или другог облика обављања делатности део који се користи као знак може се исписивати само латиничким писмом." Према томе, правна регулатива налаже *обавезну* употребу ћириличког писма, док се „поред ћириличког", према члану 10 Закона о службеној употреби језика и писма, текст на латиничком писму *може исписати* „после текста на ћириличком писму, испод или десно од њега".[8] Другим речима, латиница је сведена на факултативно писмо српског језика у службеној употреби, док је ћирилица обавезна.

3.2. Треба одмах објаснити зашто су се аутори, иако свесни нејасноће коју израз *јавна употреба писма*; носи собом, определили баш за тај термин (а не онај други – *службена употреба писма*). Спорна је, пре свега, лексема *јавни* у наведеној синтагми која изазива забуну и различите интерпретације због тога што је опсег значења тог појма (далеко) шири (општији и мање специјализован) од оног који има лексема *службени* (у другом изразу). Због тога се као уставна категорија и користи термин *службена употреба (језика и) писма*, док се синтагма *јавна употреба писма*, због могућих опречних интерпретација и импликација, у праву (закону и уставу) избегава. Р. Бугарски стога оштро дистингвира службену од јавне употребе писма, залажући се, за први термин, наводи да је службена употреба језика (1995: 70) „употреба језика у раду државних органа, на основу званичних одредби садржаних у уставима, законима,

АП Војводине у службеној употреби су српски језик и ћириличко писмо, мађарски, словачки, хрватски, румунски и русински језик и њихова писма, у складу са законом и покрајинском скупштинском одлуком. Примена латиничког писма српског језика у органима и организацијама АП Војводине уредиће се покрајинском скупштинском одлуком у складу са законом. Право на службену употребу језика националних заједница, који нису наведени у ставу 1. овог члана, остварује се у складу с ратификованим међународним уговорима, законом и покрајинском скупштинском одлуком," док Статут Града Новог Сада (члан 6) каже како је „у Граду [...] у службеној употреби српски језик и ћириличко писмо", те да су „у Граду [...] у службеној употреби и мађарски, словачки и русински језик и њихова писма, у складу са законом и посебном одлуком Скупштине Града Новог Сада".

[8] Оно што је за нас у овоме раду мање битно, а што се, такође, тиче регулисања употребе латиничког и ћириличког писма српског језика, односи се на саобраћајне знаке и путне правце на *међународним и магистралним путевима,* (...) и друге географске називе (члан 5) који се исписују обавезно „ћириличким и латиничким писмом", док се „саобраћајни знаци и путни правци на другим путевима, називи улица и тргова и други јавни натписи могу, поред ћириличког, исписивати и латиничким писмом."

статутима, прописима и другим актима нормативног карактера. Од природе дате заједнице зависи шта су све државни органи, па се они могу јављати у разним облицима и на различитим нивоима у државама унитарног, федеративног и конфедеративног типа. Службена употреба језика може се потом протегнути и на парадржавну сферу, па и изван ње – на рад неких органа који, како се то код нас обично каже, врше *јавна овлашћења*. А јавна употреба језика је много шири и веома неодређен појам, јер уз строго службену употребу укључује и сваку другу употребу језика која није приватног карактера – дакле, у школству, издаваштву, масовним медијима, привредном, политичком и културном животу итд." Имајући у виду претходно речено, закључујемо да је термин *службена употреба писма* свакако јаснији (једнозначнији); па ипак, одлучили смо се за израз *јавна употреба писма* јер наш корпус чине и ексцерпирани примери који не припадају (само) тзв. службеној употреби, него баш јавној употреби писма, управо онако како то Р. Бугарски истиче (издаваштво, масовни медији, привредно-политички материјали и сл.). Другим речима, аутори овог прилога да у домен јавног комуницирања сврставају: „(...) све књиге и новине радио, телевизија, филм и позориште, пословна кореспонденција између наших фирми и са иностранством, (...) уговори, обрасци, фирме, плакати" и др.[9] Према томе, термине јавна и службена употреба (језика и) писма не посматрамо као (равноправне) опоненте у систему бинарних односа, него као асиметричне (различито хијерархизоване) феномене: (свака) службена употреба писма конституише уједно јавну употребу писма, али *није свака* јавна употреба писма уједно и службена (јавна употреба писма је, отуда, надређени појам службеној употреби). Ово посебно наглашавамо стога што у нашој класификацији прва, друга, трећа, четврта и шеста подгрупа примера јавне употребе писма недвојбено спадају и у службену употребу писане комуникације, а њима би се, сматрамо, могли прикључити још неки примери других подгрупа (нпр. из седме и осме подгрупе). Ипак, због других анализираних примера – остајемо при термину јавна употреба писма, који сматрамо да је примерен оваквој врсти (ексцерпираног) корпуса.

[9] Ово је, *de facto*, дефиниција јавне комуникације и уједно опсег појава које јој припадају, а све из пера Р. Бугарског, и ми овакво одређење јавне употребе језика и писма у целости прихватамо. С друге стране, Закон о службеној употреби језика и писма „продро" је, потпуно неприхватљиво, и у јавну комуникацију, јер како другачије схватити члан 3 поменутог Закона: „Службеном употребом језика и писама сматра се и употреба језика и писама при: исписивању [...] назива органа, организација и фирми, објављивању јавних позива, обавештења и упозорења за јавност, као и при исписивању других јавних натписа." Наравно, за разјашњење шта су јавни натписи (или обавештења и упозорења за јавност) грађани су остали ускраћени.

3.2.1. Занимљиво је шта о овоме каже *Правопис српскога језика*, у погледу језичке нормативистике хијерархијски примарна и најмеродавнија књига (2010: 15): „Ћирилица је, по важности, прво и основно српско писмо, од седамдесетих година XX века запостављена, маргинализована и запуштена, од потискивања у службеној и јавној употреби до уметничке стагнације. Она у српској традицији има и неспорну симболичку функцију и зато је оправдана њена фаворизација у службеној, јавној, просветној и културној делатности." Даље се истиче да „такав, истина редак, суживот двају писама [ћирилице и латинице], за нас с једино прихватљивим редоследом савладавања и приоритетом употребе – *ћирилица па латиница*, верујемо, не може бити штетан по српску културу све дотле док ћирилица не би била заиста егзистенцијално угрожена" (ПСЈ 2010: 15). Из ових редова о писму (у првом поглављу *Правописа*) може се извући неколико закључака: прво, констатацијом да „сигурно владање латиницом и у писању српским језиком" јесте наша „свакодневна потреба" аутори *Правописа* прихватају стогодишњу повест латиничког писања у нас и акцептирају њену функционалност у нашој култури, као и једновековну традицију (и с њом повезане културне, језичке, научно-уметничке и друге импликације) која она собом неминовно носи; друго, одређење односа између ћирилице и латинице као *суживота двају писама*, дакле, као *коегзистенције*, а не као односа доминације, говори да аутори *Правописа* прихватају да су српском језику оба писма *примерена* и *битна*, и, што је врло значајно, да ћириличко и латиничко писмо могу (слободно) функционисати једно уз друго, другим речима, да иако, *истина редак* (или како неки кажу – *атипичан*) феномен, српски биалфабетизам никако није мана, него управо предност нашег језика у односу на друге;[10] и треће, *Правопис* заиста даје приоритет, пре свега у методичко-дидактичком и административном домену, ћириличком писму, али не тврди да је ћирилица егзистенцијално угрожена нити да је ћирилица (још увек) у подређеном положају спрам латинице, и да би због тога латиничко писмо требало потпуно маргинализовати.

3.3. Примере јавне употребе писама разврстали смо у тематске подскупине ради лакшег представљања и систематизације података. Тематско разврставање смо извршили слично лексиколошком (лексикографском) моделу семантичких (микро)поља уводећи неколико критерија који би

[10] Рационално, лингвистички утемељено и логички доследно о овоме на више места пише Ранко Бугарски (1995: 66, 67 и даље) тврдећи како би у двоазбучности „требало гледати својеврсно обогаћење пре него додатни чинилац подвајања и националног разврставања", те да су „млађе генерације, нарочито у урбаним срединама Србије, свакако (...) на правом путу служећи се латиницом као и ћирилицом; неоптерећени непотребним психолошким баластом, и не осећајући потребу да се емотивно вежу за своје а одбаце 'туђе' писмо".

функционисали као интегрални диференцијални знаци сходно којима би се класификовали предмети анализе. Другим речима, разврставање примера јавне употребе писама зависило је од типа и функције неке установе, карактера делатности и услуга које та институција пружа, оснивачког порекла установе, па чак и самог појавног облика (форме) у којој се реализује јавна употреба писма. Будући да ова класификација почива на хетерофункционалним критеријима,[11] који међу собом нису искључиви, постојала је могућност да се поједини примери јавне употребе писама сврстају у више од једне тематске подскупине. Такве смо двојбене случајеве разрешавали издвајајући (по нашем схватању) један критериј који смо сматрали да преваже и да је доминантан.

Ради се, дакле, о следећим подгрупама: (1) *градске, покрајинске* и *републичке* (управно-административне) *институције* (укључујући и јавна предузећа и службе); (2) *образовно-академске, културне* и *здравствене установе*; (3) *назив места, називи трговa* и *улица, исписивање географских назива* и *јавних ознака* (табле, путокази и сл.), *обавештења* и *упозорења за јавност* и сл.; (4) *телевизијске куће, радио-станице и штампани медији*; (5) *банке, осигуравајућа друштва, мењачнице и сајам*; (6) *формулари у државним институцијама и банкама*; (7) *трговинске* и *угоститељске радње* и *хотели* (радње, дућани и дисконти, апотеке, киосци и мењачнице, продавнице одеће и обуће, пекаре, продавница намештаја, ресторани, посластичарнице и киосци брзе хране, цвећаре); (8) *адвокатске канцеларије* и *приватне ординације*, и (9) *плакати, леци* и сл. (Ваљало би ипак истаћи да – посебно кад је реч о јавној употреби писама – наш копрус јесте *ограничен* и представља *одабран узорак*, који би требало да одсликава пресек стања, пре свега натписā у центру града.)

3.3.1. *Градске, покрајинске и републичке институције*

Овом подгрупом обухваћене су установе (институције) на нивоу града, покрајине или државе. Даља поткласификација ових институција могла би се заснивати на критеријуму оснивача (трихотомија: град–покрајина–република), или делатности коју обављају: тако поред политичких (представничких) и административних установа, овде убрајамо још и судске и финансијске институције, јавна градска предузећа, те разне савезе, одборе, удружења, заводе и сл. Одлучили смо се ипак скупно представити натписе на наведеним установама, прво, због тога што неретко има више суоснивача (или је тешко утврдити да ли је нека институција под ингеренцијом Града или Покрајине, односно Покрајине или Републике), и друго, јер су све то држав-

[11] За такве смо се критерије одлучили сматрајући да ћемо на тај начин ипак успешније тумачити и интерпретирати ексцерпиране податке, те извући валидне закључке у вези с употребом (дистрибуцијом) писама у Новом Саду.

не институције (шире схваћено, организационо-управног карактера) а тај нам је параметар овде био најпретежнији. Након приказа грађе покушаћемо дати коментар о натписима. Добијени резултати изгледају овако:
ћирилица: Градска кућа, Скупштина града Новог Сада, Градска пореска управа, Градска управа за опште послове „Матичар", Градска управа за спорт и омладину „Канцеларија за младе", Градска управа за социјалну и дечију заштиту, Туристички инфо центар Града Новог Сада[12] // Покрајински завод за заштиту природе, Привредна комора Војводине, АМСС АМК Војводине, // Министарство трговине, туризма и услуга (Републичка дирекција за робне резерве – центар у Новом Саду), Министарство финансија (Пореска управа), Министарство финансија (Управа за трезор), Одељење Министарства просвете за јужнобачки и сремски округ, Дирекција за робне резерве, // Месна заједница „Стари град", Месна заједница „Прва војвођанска бригада", Месна заједница „Раднички" итд.; ЈКП „Информатика", ЈКП „Пут" и ЈКП „Чистоћа", ЈП „Спортски и пословни центар Војводина" итд. // Савез друштава Војводине за борбу против рака, Савез педагошких друштава Војводине, Удружење бораца рата од 1990. године града Новог Сада, Клуб одборника и бораца, Удружење дистрофичара Србије итд.;
латиница: Gradska organizacija ferijalnog saveza Vojvodine, // Centar za edukaciju, razvoj i istraživanje psihoanalitičkih nauka, Matica iseljenika – Pokrajinski i opšti odbor, Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, Zavod za ravnopravnost polova, Udruženje likovnih umetnika Vojvodine;
ћирилица и латиница:[13] ЈП „Пошта"; Савез удружења бораца НОР-а САПВ – Градски одбор, Служба за буџетску инспекцију града Новог Сада, Управа за борачко-инвалидску заштиту, // Ваздухопловни савез Војводине, Педагошки завод Војводине, Завод за културу Војводине; Адвокатска комора Војводине, // Управни суд (одељење у Новом Саду); Јужнобачки управни округ, Национална служба за запошљавање, Агенција за приватизацију.

Кад је реч о наведеним политичко-административним (и другим) установама, ћирилица је, према очекивањима, на њиховим натписима доминантно писмо. Само латиничких или латиничких и ћириличких натписа сразмерно је мало. Могуће је, међутим, да се на натписима нађу језици мањина који су у службеној употреби у Покрајини или Граду: на пример, натпис на Градској кући у Новом Саду исписан је ћирилицом на српском

[12] Поред натписа на српском језику (ћирилицом), *Туристички инфо центар* има и натпис на енглеском језику (поставља се, свакако, питање оправданости одлуке, пре свега због природе посла који обављају, да се натписи испишу само на два језика /дакле, само на једном страном језику/, а да српски натпис буде само на ћирилици).

[13] Овде и свугде даље у тексту, кад год имамо двоазбучне натписе (дакле, и на ћирилици и на латиници), ради уштеде простора, наводићемо их само у ћириличкој варијанти.

језику, а потом и на језицима националних мањина који су у службеној употреби на нивоу градске заједнице (мађарски, словачки и русински).[14] С друге стране, јавна предузећа и друге градске административне јединице (пре свега, заводи, дирекције, управе, савези и сл.), будући да су у надлежности Града, требало би да имају усаглашен начин употребе писама у својим називима, што, међутим, анализирани материјал није посведочио (и то показује да усаглашеност по питању употребе писама у називима ових предузећа и установа у Новом Саду није остварена).

Прикупљени емпиријски материјал везан за употребу писама у називима градских, покрајинских и републичких институција највећма, закључујемо, кореспондира с правном регулативом, тј. с одредбама Устава, Закона и два Статута. То значи, као што ексцерпирани примери показују, да је приметна доминација ћирилице спрам латинице, односно да је највећи број натписа на ћирилици, док је много мање оних који су исписани на оба писма, или пак само латиницом. Такође, из анализираног материјала произилази да ипак постоји извесна недоследност у начину на који државне институције користе писма српског језика, јер на неким зградама месне и покрајинске управе покаткад постоје натписи на оба писма /као и на језицима мањина/, а на другима не: само ћирилички /и натпис на језицима мањина/ и сл.).

3.3.2. *Образовно-академске, културне и здравствене установе*

3.3.2.1. Образовно-академске установе

У оквиру образовно-академских установа анализирали смо корпус који су чинили натписи на основним и средњим школама, вишим школама, факултетима и Академији, институтима и департманима за поједине науке и научне дисциплине, као и Ректорату Универзитета у Новом Саду. Морамо нагласити да смо разликовали тзв. главни натпис (обично изнад главног улаза или на табли пред главним улазом у зграду факултета или института) од „секундарног", налепљеног натписа с називом факултета (као што је то било у случају Технолошког факултета). Резултати истраживања изгледају овако:

ћирилица: Филозофски факултет, Департман за биологију и екологију (у оквиру ПМФ-а), Департман за хемију, биохемију и заштиту животне средине, Институт за математику, Институт за физику, Правни факултет, Технолошки факултет, Пољопривредни факултет, Природно-математички факултет, Факултет техничких наука, Економски факултет, Факултет спорта и физичког васпитања, Ректорат (Универзитет у Новом Саду), Висока пословна школа струковних студија, Гимназија „Исидора Секулић",

[14] Рецимо још и да се с десне стране предњег улаза зграде налази и натпис с краћим текстом о самој згради, на српском језику – ћирилицом.

Гимназија „Светозар Марковић”, Средња школа за економску, трговинску, угоститељску и туристичку струку „Светозар Милетић”, ОШ „Жарко Зрењанин, ОШ „Бранко Радичевић”, ОШ „Никола Тесла”, итд.;
латиница: Institut za biologiju (стара табла пред зградом ПМФ-а); Fakultet za evropske pravno-poslovne studije, Fakultet za preduzetništvo i menadžment;
ћирилица и латиница: Универзитет у Новом Саду, ЕТШ Михајло Пупин.

На свим државним факултетима централни натпис исписан је ћирилицом. На неколико метара од главног улаза постављене су табле на којима је назив факултета исписан ћирилицом, а испод тога и на енглеском. Раније су пред факултетима постојале табле на којима је назив био исписан ћирилицом, латиницом, као и на језицима мањина.[15] Данас је такав модел обележавања сачуван једино још на табли испред зграде Новосадског универзитета. Поред ћириличког, латинички натпис има једино Технолошки факултет, али само у виду налепнице на главном улазу. Иначе, поред ове налепнице налази се још једна исписана латиницом – *Institut za prehrambene tehnologije*. Само латинички натпис стоји на дрвеној табли испред Департмана за биологију Природно-математичког факултета на којој је исписано *Institut za biologiju*.[16] У погледу ексцерпираног материјала који се тиче натписа на приватним факултетима, резултати говоре да на њима доминирају латинички натписи. Од средњих школа које су обухваћене истраживањем свака има ћирилички натпис с називом школе. Поред ћириличког, латинички натпис има једино ЕТШ „Михајло Пупин”. На згради Гимназије „Светозар Марковић” постављен је и натпис на мађарском, пошто се настава одвија и на српском и на мађарском језику. На табли испред Основне школе „Никола Тесла” налази се и натпис на мађарском *általános iskola* (зн. *основна школа*).

3.3.2.2. Културне установе

У оквиру установа везаних за културу издвајају се галерије, библиотеке, позоришта, музеји. Установе из ове групе блиске су групи школских установа, те су, можда, из тог разлога и резултати истраживања слични:
ћирилица: Матица српска (и Библиотека Матице српске); Српско народно позориште; Галерија ликовне уметности (поклон-збирка Рајка Мамузића), Галерија Матице српске, Галерија „Мост”, Галерија Фото и кино савеза Војводине, Спомен-збирка Павла Бељанског; Библиотека просвет-

[15] Као што смо у претходно анализираној групи видели, такви натписи још увек постоје на многим зградама месне и покрајинске управе и неким другим институцијама.

[16] Треба одмах нагласити да је у питању стари назив јер су сви негдашњи институти у оквиру Природно-математичког факултета преименовани, пре неколико година, у департмане (што, уосталом, показују и нове табле које су постављене пред ПМФ-ом).

них радника, Градска библиотека; Соколски дом, Центар за ликовно васпитање деце и омладине;
латиница: Pozorišni muzej Vojvodine, Akademsko kulturno-umetničko društvo „Sonja Marinković";
ћирилица и латиница: Музеј града Новог Сада, Музеј Војводине // Српска академија наука и уметности (Огранак у Новом Саду).

У називима установа везаних за културу преовлађује ћириличко писмо, а јављају се и табле са оба писма или и на језицима мањина. Осим на табли са називом Музеја Војводине, енглески језик није уочен, што је необично ако имамо у виду да је врло често реч о градским знаменитостима.

3.3.2.3. Здравствене установе

Међу здравствене установе које су уврштене у ову групу спадају домови здравља, заводи, болнице и Медицински факултет. Медицински факултет (заједно са Стоматологијом и Фармацијом) није у нашој класификацији уврштен у подгрупу образовно-академских установа (мада, наравно, њима припада), због тога што је територијално (из практичних разлога) смештен на локацију која се налази у околини већине здравствених установа (Клиничког центра Војводине) и заправо чини организационо јединство с другим клиничким установама и институтима. Подела здравствених установа према употреби писама у њиховим називима изгледа овако:
ћирилица: Клиника за неурохирургију, Клиника за васкуларну и трансплантациону хирургију, Клиника за анестезиологију и интензивну терапију итд., Завод за трансфузију крви, Служба за ургентну медицину, Геронтолошки центар „Нови Сад", Медицински факултет; Дом за пензионере „Бистрица", Клуб за стара и одрасла лица „Грозда Гајшин" итд.;
латиница: Klinika za stomatologiju Vojvodine, Klinika za dečju hirurgiju, Klinika za pedijatriju, Služba za medicinsku genetiku, Služba za dečju habilitaciju i rehabilitaciju, Klinički centar Vojvodine (на билборду испред главног улаза у Поликлинику)...;
ћирилица и латиница: Институт за стоматологију,[17] домови здравља, Клинички центар Војводине итд.

У писању назива домова здравља уочена је потпуна доследност. Сви називи писани су на оба писма, без обзира на то у ком делу града се налазе, као и на језицима мањина, али не и на енглеском. Што се тиче

[17] Ова табла је из времена самоуправног социјализма и периода ООУР-а, тако да потпуни испис онога што налазимо на табли гласи овако: МЕДИЦИНСКИ ФАКУЛТЕТ НОВИ САД, Радна организација образовне, здравствене и научне делатности, са о. сол. о. ООУР-а, Основна организација удруженог рада, Институт за стоматологију. Табла поред латиничког и ћириличког исписа садржи текст још на мађарском и словачком.

употреба других језика, на Клиничком центру Војводине и Медицинском факултету исписани су називи на језицима мањина и на енглеском језику.

Називи различитих дечјих клиника доследно су, као што се може приметити, исписани латиничким писмом. За разлику од дечјих, натписи на другим клиникама готово доследно исписани су ћирилицом, дакле, без латинице, али и без натписа на службеним језицима у Војводини, што, имајући у виду одредбе покрајинског статута, представља кршење и угрожавање права мањина.

3.3.3. *Називи улица, булевара, тргова*

У групу натписа на јавним ознакама спадају они који се налазе на саобраћајним знаковима, затим то су разна упозорења, обавештења, путокази, табле са називима улица, табле у парковима. У питању су табле и ознаке које су фотографисане на подручју ширег центра града и у близини Новосадског сајма. И на овако лимитираном корпусу уочава се недоследност. На зградама у појединим улицама још увек стоје старе табле, док су у неким улицама старе табле замењене новим. Чини се да не постоји (градски) стандард о употреби писама на таблама с називима улица, тргова и булевара, па се, зато, у истој улици може наићи и на ћириличке и на латиничке табле са називима улица, што показује следећа подела:

ћирилица: Бановински пролаз, Булевар Михајла Пупина, Булевар Слободана Јовановића, Илије Вучетића, Константина Данила, Булевар Михајла Пупина, Змај Јовина, Краља Александра, Мите Ружића, Његошева, Пионирска, Пролаз Зилахи Лајоша, Пролаз Милоша Хаџића, Пролаз Срђана Алексића, путокази који усмеравају према различитим деловима града, табле на којој је означена зона паркирања, табла „Паркинг сервиса”, табла са натписом „Футошки парк” и Трг слободе;

латиница: Braće Krkuljuš, dr Ilije Đuričića, Futoški put, Hadži Ruvimova, Laze Telečkog, Ložionička, Ilije Ognjanovića, Kralja Petra I, Modene, Narodnih heroja, Radnička, Vladimira Perića Valtera, Vojvode Putnika, Jovana Đođevića;

ћирилица и латиница: Иве Лоле Рибара, Соње Маринковић.

Ни када је реч о употреби писама на таблама и ознакама у Новом Саду, доследност, како је наглашено и уочљиво из наведених примера, не постоји. Појављују се путокази у којима је употребљено само једно писмо, путокази на оба писма, као и новији путокази који су исписани ћирилицом, али се испод назива на српском налази и назив на енглеском. Слична недоследност јавља се на таблама са називима улица, с тим да се на њима не јављају двојаки натписи, већ се у истој улици могу наћи табле са ћириличким натписом, као и оне са латиничким, што највише зависи од тога да ли су табле старе

или нове. Дакле, као ни у прве две групе, у групи натписа на јавним ознакама не постоји усаглашеност употребе писама. Такође, потребно је да на одређеним таблама буде укључен и енглески језик (што се посебно односи на путоказе), поготово ако је назив на српском исписан само ћирилицом. Поред недоследности у употреби писама, уочено је и непоштавање ортографских и графијских правила (*Др. Илије Ђуричића, Jovana Djordjevića*).

3.3.4. *Телевизијске куће, радио-станице и штампани медији*

На територији Новог Сада регистровано је девет телевизијских кућа. Шест је у приватном власништву, једну је основала Скупштина града – *Новосадска телевизија* (бивша *Аполо*) и друге две Република Србија – *РТВ Војводина* и *NS PLUS* televizija.

ћирилица: РТВ Војводина, Новосадска телевизија и Мост; РТВ Радио Нови Сад, РТВ Радио Беседа.

латиница: Jesenjin, RTD Delta/Mozaik, Panonija, Duga, Kanal 9 и NS PLUS televizija; Radio Sajam, Radio 021.

Уочавамо да је већи број телевизијских кућа које су се одлучиле за латиницу у називу, при чему су скоро увек у питању приватне телевизијске куће, док државне телевизијске куће углавном користе ћирилицу. Изузеци су *NS PLUS* televizija, као забавни канал РТВ Војводине, и телевизија *Мост*.[18] Слично је и с радио-станицама.

Када је реч о штампаним медијима, треба нагласити да тренутно од дневних новина у Новом Саду излазе (на српском језику) једино *Дневник* – на ћирилици и *Национални грађански* – на латиници. Известан број магазина и недељника такође је из Новог Сада – Vrele gume, Lepota i zdravlje, Navigator, Link, као и Oglasnik, и сви су штампани латиницом.

3.3.5. *Банке, осигуравајућа друштва, мењачнице и сајам*

Као главни материјал за истраживање употребе писама у називима банака, искоришћене су фотографије назива банака, мењачница и осигуравајућих компанија у ширем центру Новог Сада. У корпус нису уврштене банке чији називи нису исписани на српском језику, те самим тим натписи на њима нису релевантни за истраживање. Употреба писама у називима банака, мењачница и осигуравајућих друшава представљена је у следећој подели:

ћирилица: Чачанска банка, Мењачница (у улици Модене);

латиница: Univerzal banka; Menjačnica Oki, Menjačnica; Novosadski sajam, DDOR osiguranje;

[18] РТВ Војводина и Новосадска телевизија, иако су им називи ћирилицом исписани, понекад у својим емисијама и филмском односно серијском програму користе латиничке титлове. Исто важи и обрнуто (латинички назив ТВ куће, али титлови понекад ћирилички).

ћирилица и латиница: Агробанка, Војвођанска банка, Комерцијална банка, Дунав осигурање.

Будући да имена највећег броја банака садрже у свом називу реч(и) страног језика (почевши од самог апелатива „банка" – *Banca, Bank* и сл.), у истраживање је очито укључен невелик број банака. Од банака које су ушле у истраживање скоро све садрже ћирилицу и латиницу у свом називу, изузев Чачанске банке, чији је назив исписан једино ћирилицом.

Новосадски сајам у Новом Саду спада у групу оних објеката који су у надлежности града. На предњем делу зграде сајма стоји велики натпис *Novosadski sajam*, поред ког се налази још један натпис на енглеском језику. На самим вратима појављује се још једном латиницом исписан назив објекта. У склопу Сајма налази се зграда Мастер центра, чији је назив, такође, написан латиницом (поред кога стоји и назив на енглеском).

3.3.6. *Формулари и други обрасци у државним институцијама и банкама*

У овој су групи посматрани различити штампани материјали (формулари, обрасци, уплатнице, уговори, изводи, обавештења и упозорења и сл.) који се могу наћи у јавним предузећима, институцијама или банкама, али и правилници, обавештења и друго што се користи у писаној комуникацији образовних, културних, здравствених и осталих институција. Писма су распоређена на следећи начин:

ћирилица: захтев за држављанство, извод из матичне књиге рођених, обавештења о бесплатним акцијама у ЈП „Пошти", налог за уплату, обавештење о важењу пасоша у СУП-у, обавештење о издавању личне карте и пасоша, обавештења о кредитима и лизингу у Агробанци, формулар за слање препоручене поште;

латиница: обавештења о кредитима и лизингу у већем броју банака (Aik banka, Alpha banka, Credit Agricole banka, Erste banka, Findosmestic banka, Intesa banka, Opportunity banka, Otp banka, Raiffeisen banka, RBV banka, Unicredit banka, Univerzal banka, Vojvodjanska banka) и обавештење о раду шалтера у СУП-у.

Иако је за штампани материјал у јавним предузећима и државним институцијама углавном коришћена ћирилица, доследност ипак није потпуна: у поштама и СУП-у могу се наћи леци и обавештења у којима је коришћена латиница. На штампаном материјалу у банкама преовладава латиница. Обавештења о документацији која је потребна за издавање пасоша и личне карте писана су и на три језика националних мањина (мађарски, словачки и русински), као и на поштанским шалтерима. Већина докумената факултета штампа се на ћирилици (тако се може преузети и са интернета), али су поједина обавештења на латиници.

3.3.7. *Трговинске* и *угоститељске радње и објекти* и *хотели*

Група трговинских и угоститељских радњи, хотела и хостела, обухвата највећи број примера, те ће ради прегледности, али и ради лакшег поређења резултата свака од набројаних врста објеката бити засебно представљена, тачније према (специјализованој) врсти услуге коју ти трговински и угоститељски објекти пружају представићемо и резултате до којих смо дошли.

АПОТЕКЕ. Као што се може и очекивати, у читавој овој подскупини (трговинских радњи и угоститељских објеката), а имајући у виду да је у огромном проценту реч о приватном власништву, писмо које ће се користити зависиће од одлуке појединца, власника, што значи да ће се јављати и латиница и ћирилица или оба писма на једном објекту.

ћирилица: Нови Сад (ОЈ „Др Јован Туцаков", ОЈ „Хигија"), Апотека Нина, Апотека Јанковић, Апотека Здравље плус, Апотека Острог лек, Апотека Код Светог Духа.

латиница: Apoteka Novi Sad (пословна јединица), Apoteka Centar, Apoteka Viva, Apoteka Biljana & Luka, Apoteka Tilia.

ћирилица и латиница: Апотека Си, Зелена Апотека, Апотека Уна, Апотека-дрогерија Еко фарм.

комбиновано: Laurus Апотека.

Очигледно је да се оба писма – латиница и ћирилица подједнако често употребљавају. На пример, на натписима огранака апотеке „Нови Сад" не постоји усаглашеност у употреби писама, пошто постоје табле и на ћирилици и на латиници. Другде пак, што и име само сугерише биће или само ћирилички или само латинички натпис: Апотека Острог лек, Апотека Код Светог Духа, Apoteka Tilia и сл.

ТРЖНИЦЕ. Пијаце у Новом Саду спадају у групу оних објеката који су у надлежности града. Натписи на свим пијачним улазима у Новом Саду изгледају исто и сви су исписани ћирилицом, док се на неким местима испод главног натписа налази мања табла са латиничким натписом *robna pijaca.*

ПРОДАВНИЦЕ ОДЕЋЕ И ОБУЋЕ. Ова подгрупа садржи искључиво домаће радње са обућом и одећом, пошто стране фирме (због коришћења страног језика у називу) нису обухваћене овим истраживањем. Радње из ове групе искључиво су приватне продавнице.

ћирилица: Модни бутик шешира.

латиница: Metro (prodavnica obuće), Čarolija (prodavnica venčanica), Leonardo rudnik (prodavnica odeće), Optika и Dr. Jeans & Trikotaža Jelkić.

Међу продавницама одеће и обуће у ужем центру града доминирају називи написани латиницом; једини ћирилички натпис јесте назив Модног бутика шешира, који спада у старије радње.

ПЕКАРЕ. Натписи на пекарама не показују изразиту доминацију једног или другог писма. Такође, није забележен ниједан назив пекаре на страном језику, по чему се оне издвајају у односу на остале приватне радње.
ћирилица: Ака, Булка, Златибор и Тара, Парошки, Тања, Шишарка.
латиница: Đani, Evropa, Kao nekad, Čarolija, Palma plus, Plavi Jadran, Fruštuk, Žeki.
ПРОДАВНИЦЕ НАМЕШТАЈА. У корпус је ушло и неколико продавница намештаја које се налазе у близини Новосадског сајма; сви називи исписани су латиницом: Babić stil, Hrast, Jugostil, Tapier, Viktorija.
РЕСТОРАНИ, ПОСЛАСТИЧАРНИЦЕ И КИОСЦИ БРЗЕ ХРАНЕ. Корпус показује готово уједначену употребу ћирилице и латинице:
ћирилица: ресторани – Кинески змај, Мирођија, Наша мала кухињица; посластичарнице – Ана, Времеплов, Стари град, Цариград; пицерије – Маша; брза храна – грил „Анђела”, Новосадски ћевап;
латиница: ресторани – Šampanjac; посластичарнице – Atina, Evropa, Krosti; пицерије – Adrijana, Dva anđela; брза hrana – Gril „Mama joj”, Konoba, Leskovački zona roštilj, Mas has, Dva štapića.
ЦВЕЋАРЕ. У анализираном материјалу преовладали су примери писани латиницом, што је карактеристично за већину подгрупа приватних радњи. Ћирилицом је написан назив цвећаре „Драгана”, док остале цвећаре носе страна имена у својим називима који су на латиници: Dalija, Flamingo, Laura Nic, Pepermint, Tirkiz.
КОЗМЕТИЧКИ И ФРИЗЕРСКИ САЛОНИ. Материјал за истраживање употребе писама у називима козметичких и фризерских салона обухвата неколико салона у ширем центру града. Фризерски и козметички салони су у приватном власништву, а избор писма или језика којим ће назив салона бити писан зависи искључиво од избора власника:
латиница: Aluna (ultra beauty center & Prestige), Atina (salon lepote), Kozmetičko frizerski salon „T”, Salon lepote „M”, Frizerski salon „Čuperak”, Frizersko kozmetički salon „Baby blue”, Frizersko kozmetički salon „Triniti”;
комбиновано (ћирилице и латиница у називу): Salon & Studio Мијатовић.

Као што се види, сам назив салона, пропријативна именица Мијатовић исписан је ћириличким писмом, док је преостали (апелативни) део назива на латиници (salon & studio); први одражава власника, а други делатност, те је с тога информативно важнији.
ХОТЕЛИ. Анализирани примери ексцерпиране грађе показују да су и у овом сегменту бројнији латинички натписи:
латиница: Aleksandar, Centar, Park, Prezident, Zenit;
ћирилица и латиница: Војводина.

Примери са ћириличким натписима су ретки, углавном се јављају на старијим објектима или на објектима који у називу носе домаће лексеме или имена и презимена карактеристична за ово подручје (Драгана, Парошки, Златибор и Тара, Мирођија). Највећи број власника одлучује се за латиничко писмо и страна властита имена и апелативе (Prezident, Zenit, Atina, Flamingo, Konoba, Leonardo rudnik itd.).

3.3.8. *Адвокатске канцеларије* и *приватне ординације*

Адвокатске канцеларије и медицинске ординације су сврстане у исту скупину пошто се ради о мањим приватним фирмама, у чијим називима често фигурирају имена и презимена (или просто само презимена), а и саме табле с називом канцеларије односно ординације, углавном су једноставне, класичне и неупадљиво стилизоване.

ћирилица: Адвокати Недељко и Синиша Михајловић; Специјалистичка стоматолошка ординација др Никола Вајагић, Стоматолошка ординација Радојке Делић.

латиница: Advokatska kancelarija Deskovski, Advokat Hasida Tafilović, Advokat Čik Andrija, Advokat Miroslav Obradović, Advokati Stevan Anđelić, Marijana Tešanović i Boško Arsenijević, Advokat Vladimir Kopanja; A & Lj – Specijalistička stomatološka ordinacija – Mr.Sci. Dr Ljiljana Popović i Dr Aleksandra Popović, Specijalistička internistička ordinacija „Čikoš"...

ћирилица и латиница: Адвокат Ђорђе Плачков, Адвокат Драгана Ђ. Плачков, Адвокат Јован Градојевић; Стоматолошка поликлиника Илић и сл.

Као и међу приватним радњама, хотелима и ресторанима, група приватних канцеларија и ординација, такође, показује да је латиница доминантна у називима објеката у приватном власништву. Највећи број објеката садржи само латиницу или оба писма, док се ћирилица веома ретко јавља. Илустрације ради, и изнад табле на којој је исписано *Специјалистичка стоматолошка ординација др Никола Вајагић* стоји још једна табла на којој је латиничким словима исписано *stomatolog*.

3.3.9. *Плакати и леци*

У последњу групу уврштен је штампани материјал у виду летака (и флајера) и плаката. На лецима и плакатима се налазе рекламе различитог садржаја, али преовлађују понуде за: путовања, држање приватних часова, занатске услуге, продају или откуп одређених добара. Без обзира на то да ли иза летка односно плаката стоји појединац или пак фирма, употреба писма на овој врсти штампаног материјала најближа је индивидуалној употреби писаног кода.

ћирилица: путовање на Острог, путовање у Румунију, обилазак манастира, позив на присуствовање храмовној слави манастира Свети Сава, позив на манифестацију Бранковог кола, понуда куповине косе, реклама за продају, откуп и замену уџбеника итд.

латиница: понуда физиотерапеутских услуга, понуда часова рачуноводства у школи „Finance team", реклама за бизнис компанију „Sigcess", реклама за часове математике, статистике и рачуноводства, нуђење услуга поправке прозора и светала, реклама за PVC столарију, понуда услуга у вези с регистрацијом возила, рекламе за продају станова, реклама за услуге израде дредова и плетеница, понуда часова клавира, понуда часова теорије музике, реклама за фарбарске услуге, реклама за молерске услуге, реклама за туристичку агенцију „Faraon" итд.

Ограничени број летака и плаката, који су искоришћени за формирање корпуса овог истраживања, показује извесну доминацију латинице, тј. бројнији су леци и плакати исписани латиницом. Такође, уочава се да су готово све понуде за држање часова откуцане латиницом, као и рекламе за занатске услуге, док су понуде за обиласке манастира и сл. без изузетка откуцане ћирилицом.

4. Закључак

4.1. Закључак свеукупног истраживања јесте да не постоји *изразита* доминација једног од двају писама ни у домену индивидуалне ни у домену јавне употребе. Резултати анкете показују да новосадски испитаници подједнако пишу и ћирилицом и латиницом, те да многи имају веома високу компетенцију за писани код па се прилагођавају писму текста. У јавној употреби, међутим, запажа се тенденција, условно речено, ка функционалном раслојавању међу самим натписима, што се одражава на употребу писма у одређеним типовима натписа: ћирилички натписи се везују за називе државних институција,[19] док се латинички натписи

[19] То је свакако *par excellence* пример службене употребе (језика и) писма и у потпуној сагласности с одредбама Устава Републике Србије, Закона о службеној употреби језика и писма, те Статута Покрајине и Града.

чешће јављају на називима трговинских објеката и фирми које су у приватном власништву. По мишљењу неких од испитаника, фаворизовање латинице, у неким случајевима, условљено је чињеницом да је Нови Сад мултинационална средина, те се латиница јавља као заједничко писмо, као заиста својеврсна *scripta franca/communis* за већину грађана с подручја Новог Сада (и шире). Други разлог (за чешћу употребу латинице) могао би бити у томе што је латиница писмо које је најзаступљеније у свету, а самим тим, и познатија странцима који посећују Нови Сад, те се стога многи одлучују за њу и из овог (прагматичко-)економског разлога.[20] Потпуно неуједначена (нестандардизована) употреба писама јавља се на таблама с називима улица, саобраћајним упозорењима, као и на путоказима. Неки од испитаника приметили су да је употреба писама у називима улица везана за доба односно за државу у којој је постављена табла, па се тако у доба СФР Југославије (дакле, пре 1992. године) користила много чешће латиница, док је данас ћирилица учесталија: у случају промене назива улица, с новом таблом и новим именом по правилу је долазило и ћириличко писмо – *tempora mutantur* (Bulevar Marksa i Engelsa → Булевар деспота Стефана).

4.2. На основу овог истраживања тешко је предвидети правац употребе писама у будућности. Тренутно се не може закључити да ће једно од писама ускоро преовладати, премда се већ дуже време сматра да је латиничко писмо заступљеније и да преузима улогу главног писма нашег језика у јавној (и индивидуалној) употреби, чему се, с друге стране, „контрастно" поставља ћирилица у службеној употреби, захваљујући њеном фаворизованом статусу произишлом из правне регулативе. Међутим, уместо таквог контрастног (или конфронтативног) става у погледу употребе једног или другог писма у јавној (и индивидуалној) комуникацији – требало би се залагати, као што и *Правопис српскога језика* сугерира, за суживот двају писама, поштовати и једно и друго писмо, јер, то је јасно, оба имају свој значај и вредност за српски језик и културу, а посебно, чини нам се, за Нови Сад и његове становнике.

ЛИТЕРАТУРА

Антонић, Ивана и Свенка Савић (1987). Писма у употреби. *Књижевност и језик* бр. 3–4: 183–201.

Бугарски, Ранко (1995). *Језик од мира до рата*. Београд : Библиотека XX век.

[20] Управо из тих разлога се често јављају и двојезични натписи – на српском и на енглеском језику.

Ковачевић, Милош (2008). Српски језик и његове варијанте. У: *Српско питање и србистика, Србистика*. 255–262 (преузето са сајта: http://kovceg.tripod.com/mk_srpski_i_varijante.htm 1. II 2011).

Костић, Александар, Никола Рот (1986). Читљивост ћириличког и латиничког алфабета. *Психологија.* XIX/1–2: 157–171.

Пешикан, Митар, Јован Јерковић, Мато Пижурица (2010). *Правопис српскога језика* (измењено и допуњено издање). Нови Сад : Матица српска.

Закон о службеној употреби језика и писма (2010). *Службени гласник Републике Србије*, бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 - др. закон и 30/2010. Београд.

Статут Аутономне Покрајине Војводине (2009). *Службени лист АПВ.* Бр. 17/2009. Нови Сад.

Статут Града Новог Сада (2008). *Службени лист Града Новог Сада.* Год. XXVII, бр. 43. Нови Сад.

Устав Републике Србије (2006). *Службени гласник Републике Србије.* Бр. 98/2006. Београд.

Strahinja Stepanov, Ivana Zorica, Tatjana Lovre

THE USE OF SCRIPTS IN NOVI SAD

Summary

The authors of this text examined the written code of the residents of Novi Sad, namely the issue of using the Cyrillic or Latin scripts. The authors approached this issue from two aspects: a) they polled the attitudes of the residents of Novi Sad regarding the public use of scripts through a survey they conducted, and b) determined empirically the use of scripts in the names of institutions, organisations and other companies, shops and firms. The questions in the survey were as follows: 1. *Which script do residents of Novi Sad use when writing?* [the replies were classified according to four parameters - age, education, origin and gender], 2. *Do residents of Novi Sad know which script the names of streets are written in?* 3. *Do residents of Novi Sad know which script the names of public institutions are written in?*, 4. *Do residents of Novi Sad know which script graffiti are written in?*, 5. *Do residents of Novi Sad know which script is used by TV stations?* After carrying out the survey among the indigenous and immigrant populations in Novi Sad, the replies from the survey were compared with excerpts of data regarding the public use of scripts. The data excerpts had previously been sorted into thematic subsets to facilitate the presentation and systematisation of

the data. The classification of the examples of the public use of scripts depended on the type and the function of the institution, the type of service offered by that institution, the origins of the institution and even the very form in which the public use of the script appeared. The analysis has led to the conclusion that there is no discernible domination of either the Cyrillic or the Latin Script, but in some domains, a certain domination of one of the two scripts can be observed. The Latin script occurs more frequently in the names of all privately owned companies as well as on leaflets and signs, but the survey indicates that residents use both the Cyrillic and the Latin scripts equally. As regards the use of scripts in the names of state, provincial and local institutions, the empirical results coincide with the opinions and suppositions of the subjects: the Cyrillic script is preferred, but a large number of signs were written in both scripts. In keeping with the multiculturalism, multiethnicity and multilingualism of Vojvodina and tolerance of the residents of Novi Sad, it seems that the coexistence of these two scripts in the capital of Vojvodina is the best solution - because both scripts have their definite significance and value for the Serbian language and culture, and especially for Novi Sad and its residents.

Key words: script (Cyrillic/Latin), the public and individual use of scripts, Novi Sad and its residents.

ПОЕТСКА ФУНКЦИЈА МЕСНОГ ГОВОРА

САЛАШАРСКИ ДИВАНИ

Дивљи вепар орај чеше, а тета Јулијана гледи!

Очајања – и очарања

Тешко је стећи правог друга, а изгубити га – то је бар лако, више него што бисмо желели да знамо и него што уопште можемо да претпоставимо. А онда се нарочито јавља - рђа, буђ, осиља и прокрвља все, и все и цео свет око вас - нешто што је јако лако стећи, а тешко га се отарасити, дакле сасвим супротно од доброг друга, добре жене, добре деце, дакле и доброг живота уопште, јавља се очајање. И нагоне варијације. Ви полако отпемпите сва мегова лица, сваки дан нова лица, сваки дан нова маскарадна

мајмуна и упадљиви. Мени је Душан Ковачевић највећи света у мимикрији домаћој, као што су то домаћаво били онај крви Самуел Бекет или рукунски Еван Јонско, мени је рекао Жељко Лучић, наш тенор из њујоркског Метрополитена, баш као (и мени већ поносно) Лучићу Павићи, који што ми је казао пастра Мајка бољи ми и сам

Уз паорску пећ, о фудбалу је реч

Ал' миришу дуње са ормара

Како смо изгустирали Тому

У последње време све теже па и нерадо пишем о радикалима, или како се сад већ одједарева зове она дружина око Томе и Вучића. Чиним то нерадо, јер ми се то увек учини као исушивање лак и једноставан задатак, а ја сам све мре коментаре увек замишљао као готово тенисску пуслоовину у бесконачном лавиринту историјских анализа, па богови и истраживања. А какве је то лавиринт и каква лагинетка ако се стално потврђује да она тема о мисли дим Србије упиљени дими подиту на ова нова стадиа губе и ова нова стадиа до

Па обећао стиропор са којим се пред народом није појавио, обећао штрајк глађу и жеђу до испуњења његових дугорочних захтева, па се – а, наравно, пре испуњења истих - удесио за Ускрс, отишао у цркву, причестио и пуј пити не вани, нема жеђи, нема глади, подела меда... а ти народи сад пуној глади или жеђу бленшем какве је био сиандрно и како се исти напринатно и готово наиво мењао из дана у дан. А можда се ни би он имао да га баш ова жеђ – неку изгустирали. Шта год, баш то од да

нали да после 20 и нешто година у посланичким клупама и министарским фотељама и 300-тинак скроћених послаником и министарским плата, ја друг баш и нису толико лоша можда је то давно лоп, мени ако у Скупштини Србије

UDK 811.163.41`276.1(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Вера Васић
vvasic@neobee.net

ВАРИЈЕТЕТИ НОВОСАДСКИХ ПРИПОВЕДАЧА И НОВОСАДСКИХ ПРИЧА

Сажетак. У чланку су прво представљени параметри на основу којих се неки писац који живи у Новом Саду може сматрати новосадским писцем, односно на основу којих се роман или прича могу сматрати новосадским. На примерима из романа Александра Тишме, Милице Мићић Димовске, Владислава Хајтфогела и Слободана Тишме и приповедака Исидоре Секулић и Вељка Петровића, који су за Нови Сад везани на основу места радње и ликова, посматрана је заступљеност различитих варијетета – територијалног (на нивоу града) и социолекталног са дијалекатском односно стандарнојезичком нормом у основи, у временском распону од једног века.

Кључне речи: језички варијетет, месни говор, употребни стандарднојезички идиом, социолект, дискурсни регистар.

1. Критерији за избор корпуса

1.1. *Писац – дело – језички варијетет*

Параметри на основу којих се успостављају односи међу језичким варијететима, као и они који регулишу њихову употребу, вишеструко се одражавају у књижевном делу, и при том су под контролом параметара из културноисторијског и књижевнотеоријског домена. Ако се варијетети *дијалекат* и *стандардни језик* те *месни говор* и *регионални говор* опонирају према параметру 'идиом у употреби', онда се међусобно супротстављају дијалекат и стандардни језик, с једне стране, месном и регионалном говору као њиховим појавним облицима, при чему се и имплицитна дијалекатска и експлицитна стандарнојезичка норма могу међусобно преплитати у конкретном месном, односно регионалном говору.[1] Разлике између регионалног и месног говора често су недовољно

[1] Према Радовановићу (2003: 184) резултати функционалног раслојавања језика су дисциплинарни, ситуациони и тематски стилови, социјалног – социолекти, територијалног – дијалекти и варијантне стандардног језика, а индивидуалног – идиолекти.

изразите, што се одражава и на поетски потенцијал ових идиома. У случају говора Новог Сада територијално условљене разлике показују се у оквиру самог града – Салајка и Подбара према центру, те даље према Телепу, и обратно. Ова разлика утемељена је у демографској структури и топонимији града од његовог оснивања па надаље, а тиме делом и у професионално-образовној. Наредни, апстрактнији тип разлике, будући да почива на идеализованој хомогенизацији месних идиома, показује се као разлика између говора Новог Сада и говора околних места, а затим у односу између јужнобачког, северносремског и севернобачког подручја. Значај опозиције јужнобачки – севернобачки говори утире се, добрим делом, на примеру дела Бошка Ивкова, чије записе, обједињене у књигу *Земља и рашће*, *Читанка Војводине*, подједнако својим, али не и новосадским, сматрају и Новосађани као и Сомборци, а и други Војвођани.

Стабилна опозиција између дијалекатске и стандардној језичке норме могућа је у случају системских супстанцијалних разлика, што се у употреби, на нивоу месног говора, може остварити као дводијалекталност и довести до функционалне диглосије. Ако ова опозиција није стабилна, као што је то у Новом Саду, месни говор односно употребна говорна норма одликује се несистемношћу и иновацијама у односу на оба полазна идиома. Значајни регулатори употребне говорне норме у домену су параметара контекста, ситуационог и социјалног, што доводи до настајање и употребе различитих ситуационих стилова и социолеката.

Према Бранку Тошовићу (2002: 169) са становишта функционалне стилистике књижевноуметнички стил (КФС) се „толико издваја да га неки уопште не сматрају функционалним стилом. Ширином, максималном слободом избора, полистилематичношћу, естетском усмереношћу КФС се налази у опозицији према свим функционалним стиловима. У функционалностилској разградњи он има доминантну улогу и највише репрезентује лексички и граматички потенцијал језика", а као такав он преноси две врсте информација: семантичку и формалнојезичку. Формалнојезичка информација обухвата информацију форме о форми (аутоинформацију), прагматичку и комуникацијску информацију. На избор језичког варијетета утиче, према Тошовићу, територијална информација – о ауторовој просторној припадности и о лоцираности јунака дела (стр. 173).

1.2. *Новосадски приповедачи и варијетети*

Број језичких варијетета српског језика које новосадски писац може употребити у причи о Новом Саду релативно је мали, а они сами недовољно стабилни, што је важније. По степену изразитости разлике међу варијететима највеће су у лексици и изговору, а по стабилности, уз прозодијске,

морфофонолошке и морфосинтаксичке. Лексичка и морфосинтаксичка обележја књижевног дела често се чине поузданим показатељем припадности писца и дела одређеном лингвогеографском подручју. Међутим, то није увек тако. Томе су разлози како сама природа књижевног дела, његова тема, укључујући време и место радње, тако и доминантни књижевни правац, али и оно што се, обично, зове књижевна мода, те став писца према језику дела и према улози коју књижевност има, али и компетенција самог писца да језички диференцира своје јунаке, да им и у смислу садржаја и у смислу форме реченог 'стави речи у уста'.[2] Избором варијетета са најпроминентнијим обележјима различитости писац се показује као приповедач који прилагођава језички израз јунаку дела, као записивач његових речи, што је, дакако, и својеврсна техника писања односно дискурсна стратегија. Исти избор писац може направити и из сасвим других разлога, да у одређеном времену и одређеној средини афирмише или омаловажи оне према којима је градио јунаке свога дела, да супротстави старо новом, своје туђем.

И површно поређење морфофонолошких и лексичких обележја приповетке *Једна ноћ на Словенском југу* Исидоре Секулић са текстом *Новосадске трилогије* Владислава Хајтфогела, на пример, показује да је однос између језика дела односно писца и лингвогеографског подручја и језичких варијетета веома сложен:[3]

> Мама те заборавила, а тебе ваљда одавно *боле* ножице (Секулић, стр. 238).
>
> Ео, чуо си Ђоко мој – и притом удари Лазу благо по темену – данаске ти млади *одлучуједу* (Хајтфогел, књ. 1: 98).
>
> Јел ако не дођеш и *не запишеду* те да с бијо, тешко теби... (Хајтфогел, књ. 2: 36).

[2] Регионализам који се рефлектује у избору тема и ликова, као и у специфичном односу према језику, који подразумева уношење провинцијализама, дијалекатских обележја и говорних одлика појединих професија и сталежа, веома је заступљен у прози српског реализма (Деретић 1983: 362). Он нарочито долази до изражаја код Стевана Сремца који је у свом делу „приказао све три средине у којима је живео: војвођанску, нишку и београдско-србијанску" (стр. 397).

Приказујући језичке одлике Стеријиних комедија Братољуб Клаић (1972: 101) каже: „У свакој се од тих драма налази понеко лице, а негдје и више њих, која се својим говором разликују од осталих, било свјесно, тј. у жељи да издигну изнад околине, било несвјесно, тј. без жеље за издизањем, напросто јер другачије не знају"; овај суд могао би се, несумњиво, пренети на многе друге писце, односно на ликове њихових дела.

[3] Уп. Тошовић (2002: 173) „КФС често садржи територијалну информацију, информацију о просторној припадности пошиљаоца поруке".

КОМЕНТАР: време радње – уочи и у току Првог светског рата (1, 2); прве године након Другог светског рата (3); ликови: млада жена из грађанске породице (1); имућан старији сељак из Салајке, деда (2); средовечан Салајчанин који је уочи Другог светског рата студирао на конзерваторијуму у Минхену, унук (3).

(1) : (2) социолектална разлика, образовна и генерацијска; (1, 2) : (3) временска; (1) : (2, 3) 'локална'.

Из овога следи да предзнак 'новосадски' писци не подразумева да се таквима могу звати само они који употребљавају, више или мање доследно, један дијалекатски употребни варијетет, по којем би се, готово по обрасцима из вицева о Лали, могли препознати. Говор Новог Сада има много ликова, а који ће од њих писац изабрати зависи од теме, места и времена радње, жанра, идиолекта самог писаца. Новосадским писцем може се, дакле, сматрати онај који је рођен у Новом Саду или је живео дуже или краће време у њему, који је своје песме или приче читао пред својим суграђанима. Читаоци као саговорници писца су Новосађани, староседеоци и досељени, без обзира на то што порука – прича – није упућена само њима, и они су ти који препознају да ли је неки писац њихов, или и њихов, као што препознају и да неко није новосадски писац.

Поставља се питање да ли се новосадском приповетком или романом може звати свака приповетка односно роман новосадског писца ако се пође од тога да је новосадски писац неко ко у Новом Саду живи и ради, дакле, исто као и новосадски адвокат, спортиста или професор. Поред овог односа могућ је и другачији – у 'новосадској' причи Нови Сад је тема или место радње, или, 'новосадска' прича је она у којој јунаци или и писац говоре 'новосадски'. Уколико књижевно дело новосадског писца не укључује и друга два садржаја, оно ће се, углавном, идентификовати падежном конструкцијом (дело новосадског писца, као и кућа на мору новосадског адвоката), односно, ако их укључује, синтагматски – новосадска прича.

Ненад Шапоња, приређивач две антологије приповедака с кључном речју 'новосадски', у поговору *Антологије старе новосадске приче* (2003), по реду издавања друге, каже:

> Њихова [два низа прозних слика] жижна тачка јесте Нови Сад, било као просторни оквир дешавање приче, било да прича исходи из његове духовне атмосфере, или да је сам писац својом литерарном егзистенцијом везан за овај град. Прича о граду, пак, није само прича о његовим живим и неживим топонимима, јер упознавање са једним градом подразумева и рашчитавање његових прозних смислова (стр. 389);

а у поговору *Антологије савремене новосадске приче* (2000) да

> ... Нови Сад и дан данас, када је своју мисију културне престонице („Српске Атине”) умногоме препустио Београду, представља у нашој књижевности топоним посебне врсте и специфичне тежине, често другачијег значења и зрачења. Литература која се у њему ствара, неодвојиви је део српске књижевности, али њено разноврсно богатство списатељских увида у свет, омогућује и да је осмотримо као књижевно суверени део те целине (стр. 204).
>
> Састављачу књиге остаје нада да је њеног читаоца убедио не само да Нови Сад заслужује антологију прича, већ и да је слика коју она ствара у стварносном смислу аутентичнија и литерарно убедљивија од толиких других које му се нуде (стр. 208).

1.3. *Подаци о корпусу*

Вујица Решин Туцић завршава поговор књизи *Новосадска трилогија* Владислава Хајтфогела следећим речима: „Добили смо прави новосадски, народни роман”. Одговор по чему је то прави ‘новосадски’ и ‘народни’ роман може се тражити у теми, ликовима и догађајима, али, сигурно, и у језику – језику јунака романа и језику писца. Правим новосадским, иако не и ‘народним’, могу се звати још и романи Александра Тишме – *Књига о Бламу* и *Употреба човека*, *Мрена* Милице Мићић Димовске, те романи *Урвидек* и *Quattro stagioni* Слободана Тишме, са творбеним неологизмима за име града – Урвидек и Ђурвидек.[4]

У по хронолошком редоследу прву књигу Шапоња је уврстио текстове настале између 1850. и 1950. године.[5] У хронолошки другу књигу укључене су приповетке писаца из друге половине 20. века.[6] Из *Анто-*

[4] У ужи корпус истраживања поред романа В. Хајтфогела и М. Мићић Димовске укључени су *Књига о Бламу* Александра Тишме и *Урвидек* Слободана Тишме.

[5] У првој књизи издвојене су две целине: приповетке из друге половине 19. века и приповетке из прве половине 20. века. У првој су приповетке Ђорђа Марковића Кодера, Јована Суботића, Јакова Игњатовића, Богобоја Атанацковића, Змаја, Руварца, Лазе Костића, Косте Трифковића, Јована Грчића Миленка, Илије Огњановића Абуказема, Павла Марковића Адамова, Драгутина Илића, а у другој Милете Јакшића, Исидоре Секулић, Светислава Стефановића, Вељка Петровића, Жарка Васиљевића, Црњанског, Кашанина, Ненада Митрова, Душана Микића и Богдана Чиплића. Њима су прикључени и биографски записи Милана Савића о Кодеру и Младена Лесковца о Ненаду Митрову.

[6] У другу књигу укључене су приповетке Бошка Петровића, Александра Тишме, Данила Киша, Драгомира Попновакова, Петка Војнића Пурчара, Јудите Шалго, Бошка Ивкова, Бранка Андрића, Милице Мићић Димовске, Милорада Грујића, Војислава Деспотова, Љиљане Јокић Каспар, Саве Дамјанова, Ђорђа Писарева, Миодрага Кајтеза, Саше Радоњића и Владимира Тасића. У поглавље *Поглед на град* укључени су текстови Борислава Михајловића Михиза, Мирослава Антића и Ласла Блашковића, а у поглавља *Поглед на причу* (I, II) Драшка Рађепа, Зорана Мирковића, Славка Гордића и самог антологичара Ненада Шапоње.

логије старе новосадске приче у ужи корпус укључене су приповетке из другог дела, писане у периоду након Првог светског рата, чија се радња везује за Нови Сад – *Једна ноћ на Словенском југу* Исидоре Секулић и *Перка Паткуша или мојсе де Риу наш будући непријатељ* Вељка Петровића.

Елементи за утврђивање репрезентативности ових романа и приповедака могу се извести према критерију места и времена радње, ликова, теме и језика. Нови Сад као *место* радње у Хајтфогеловој хроници једне српске породице сагледаван је са североисточне стране, из Салајке и Подбаре, током педесет година, од почетка друге до краја шесте деценије прошлог века; у Тишминим романима из времена уочи и након Другог светског рата из Ротквариjе и центра града, из Јеврејске улице. У роману Милице Мићић Димовске град је институција (Матица српска) из које се иде у станове на кеју, по новим булеварима, у куће на Камењару. Јунаци романа Слободана Тишме су у центру ближим улицама Роткаваријe, у Железничкој улици, на Лиману. Салајка као део града место је радње и Петровићеве приповетке из 1925. године, а једним делом и Тишминог романа *Књига о Бламу.* По рубним деловима Подбаре, у Ротквариjи и ужем центру града распоређени су јунаци приповетке Исидоре Секулић.

У четири издвојена романа и двема приповеткама из прве антологије према критерију *ликова* 'новосадски' су сви, али на различите начине. Хајтфогелови јунаци су припадници више генерација једне српске породице, у којој се прво ради земља и храни стока, затим са њива одлази у радионице, а из њих даље до вароши, до Господског сокака, да би се стигло и до студија у Бечу и конзерваторијума у Минхену, и након свега завршило у старој кући у Салајци и на салашу. У просторном, а делимично и временском смислу блиска Хајтфогеловим јунацима је јунакиња Петровићеве приповетке, а Исидорине једним делом у временском.

Тишмини јунаци су Јевреји, затечени у Новом Саду, као што су њихови сународници бивали затечени у неким другим мањим градовима средње Европе, те су стога и контакти са осталим његовим житељима наткриљени случајношћу борављења у истом месту, могућим одласцима у нека друга и под притиском прилагођавања онима који су урасли у тле

> прашњавог предрагађа Новог Сада, у језик, у навике које су много шире, а ипак много чвршће од његових, јер их не поколебавају никакви туђи узори и утицаји, никаква тежња за прилагођавањем или утапањем у друго, јер се, напротив, опиру свему другом, и то не хтењем, намером, који су већ уступак, него нагонски, по себи разумљиво, као то тле, као тај језик, те навике... (Књига о Бламу, стр. 123).

Друштвене и пословне везе јунака Милице Мићић Димовске су изнад територијалних, они су одређени оним где су и чему стреме, иако се због готово фактографског описа чине управо новосадским.

Јунак романа Слободана Тишме је самотник без имена, и као такав могао би живети и у многим другим, Новом Саду сличним, градовима у последњим деценијама прошлог века.

У временски распон од готово целог једног века смештене су радње ових романа, њихови јунаци припадају различитим друштвеним групама, размештеним по различитим деловима једног ипак невеликог града; у нешто краћем временском распону објављени су ови романи и приповетке – Петровићева приповетка је најстарија, из 1925. године, а роман Слободана Тишме *Quatro stagioni* из 2009. године најновији. Размак у времену радње дела и његовог настанка највећи је код Хајтфогела, а најмањи код Слободана Тишме.[7]

2. Језички варијетети новосадских романа и прича

2.1. *Романи*

2.1.1. *Књига о Бламу* Александра Тишме[8]

Прво питање које се у вези са избором варијетета у Тишминој *Књизи о Бламу* поставља произлази из чињенице да је главни јунак Јеврејин, тачније речено да се у његовом говору не јављају одступања од употребне стандардној језичке норме српског језика, да изостају лексички германизми и хунгаризми чак и у оним деловима романа када се он сећа своје породице и предратног времена. Два су, најмање, могућа одговора на ово питање: прво, да ми не знамо какав је био разговорни српски језик којим се користила јеврејска етничка заједница, и да на то питање са ове времененске дистанце и с подацима којима располажемо и не можемо тачно одговорити, односно да наше очекивање о говору новосадских Јевреја градимо на неким сазнањима о њиховом говору изван ове средине, а чес-

[7] Редослед приказа четири одабрана романа одговора редоследу њиховог изласка из штампе: *Књига о Бламу* (1980); *Мрена* (2002); *Новосадска трилогија*, књ. прва (2002), књ. друга (2006); *Урвидек* (2005).

[8] Александар Тишма (рођен 1924. у Хоргошу, преминуо 2003. у Новом Саду) основну школу и гимназију похађао је у Новом Саду. Матурирао је 1942. године. У Будимпешти је студирао (од 1942. до 1943. год.) економију па романистику. Радио као новинар у Новом Саду, у „Слободној Војводини", а затим, 1947. године, у Београду, у „Борби". На београдском Филозофском факултету 1954. године дипломирао је англистику. Од 1949. је живео у Новом Саду и радио у издавачком предузећу „Матица српска", најпре као секретар, а после и као уредник. Поред романа (*За црном девојком*, *Књига о Бламу*, *Употреба човека*, *Бегунци*, *Капо*, *Вере и завере*, *Широка врата*, *Које волимо*, *Женарник*), писао је и поезију и приповетке.

то и на предубеђењима о њему.[9] Други одговор на ово питање могао би се свести на то да Тишма као писац није сматрао да је варирање говора јунака важно за роман, поготово што су сви догађаји преломљени у сећањима главног јунака, након губитка целе породице када он више није ни имао с ким да говори неким „мешаним", ако је такав и постојао, породичним језиком.[10] Најприхватљивији начин да се открију одговори на ова питање јесте да се потраже у самом роману.[11]

[9] Према подацима које Павле Шосбергер даје у књизи *Новосадски Јевреји* (2001: 94–101), прва јеврејска школа у Новом Саду основана је 1802. године. Податак о наставном језику изостаје, али се на основу навода из „Sistematica gentis judaeorum regulatio" из 1783, те наредби из 1784. и 1786. године може закључити да је био немачки; од 1803. године та школа је постала јавна. Године 1875. у школи је као наставни језик уведен мађарски. Након Првог светског рата и формирања нове државе „јеврејска општина је предузела све мере да се прелазак са мађарског на српски наставни језик спроведе одмах па је за то формиран и приправни разред, који су у почетку водили позвани хонорарни учитељи из српских школа, како би деца што пре научила српски језик. Истовремено су се сви учитељи, који су до тог времена предавали на мађарском језику, усавршавали на курсевима и полагали испите из националних предмета (српског језика, историје и географије) тако да су могли преузети наставу на српском језику" (стр. 98). Уочи рата, у октобру 1940. године издата је уредба којом је ограничено уписивање јеврејских ученика и студената у школе односно на факултете.

Поред података о јеврејској школи, веома су важни подаци о индивидуалним досељавањима Јевреја у Нови Сад, посебно о Јеврејима из Србије, након пада Београда под турску власт 1739. године, и из других словенских земаља, затим из Румуније, односно ван немачког и мађарског говорног подручја. Можемо претпоставити да је језик комуникације међу групама био најчешће онај који је био и школски, а који је истовремено био и језик комуникације са другим групама. С бројним јачањем српског становништва у граду, један од језика којим су се користили био је извесно и српски.

[10] За разлику од Тишме, савремена књижевница Гордана Куић у својим књигама о сефардским Јеврејима као јунацима користи речи и изразе из ладина.

[11] Родослов Бламових, како Тишма каже, може да се прати од почетка 19. века. Кренули су из Алзаса ка југу, у Швајцарску, одатле у Немачку, па преко Аустрије у Чешку, где је тек *по закону обнародованом 1879.* један од њих *први у свом роду уз име узео и презиме.* Њихов потомак Вилим, отац главног јунака Мирослава, полази гимназију у Пожуну, коју у петом разреду напушта да би се запослио у месечним новинама *најпре као трчкало, а потом као скупљач огласа.* Са словачким и, вероватно, немачким језиком, спушта се у Будимпешту, а одатле убрзо преко Сегедина до Новог Сада, где са знањем чешког и словачког, *које је у дотицају са српским живљем знатно преобличио* успева да се запосли у српским дневним новинама. Породица Бланке Блам, мајке главног јунака, *доспела је у Нови Сад* у првим деценијама 19. века. Пошто је *услед повлачења турске силе ишчезла сигурност* напустили су Смедерево, стигли до Петроварадина, *где у једној земуници иза опкопа* један од њих *отвори крчму*, одакле због прекршаја прописа мора да бежи даље ка Ердуту, одакле његов син *захваљујући везама ердутских Јевреја буде примљен у трговину у Новом Саду.* Тражећи место где би радио, из Новог Сада прелази у Руменку па у Каћ, одакле његов потомак, у жељи да школује децу, прелази у Нови Сад. Његова кћи Бланка похађа грађанску школу, највероватније на српском, јер је то већ време непосредно уочи или након слома Аустроугарске.

Родослов Мирослава Блама објашњава зашто он осуђује рођаку избеглицу из Беча која је и по доласку у *мали и патријархални Нови Сад* ословљавала *сваког гласно и без устезања на немачком*, *као да је природно и обавезно да њеним језиком говоре сви, а не она језиком свију:*

> „Пођи с нама" говорила је Лили; управо, говорила је „Komm mit", на свом грготаво котуравом немачком, јер не беше научила да говори српски, нити је за то и мало марила, што је Блама раздраживало (стр. 41).

Ови подаци барем делимично осветљавају сигурно веома сложену језичку ситуацију у којој су били новосадски Јевреји – у вишејезичном граду били су говорници и неких других језика, у истој породици разнојезични, са једним од језика вишејезичног града као заједничким.

И поред свих тешкоћа у утврђивању језика јеврејске заједнице у Новом Саду, у Тишмином роману виде се ипак језички варијетети или тачније дискурсни регистри новосадског говора. Најизразитији и најтежи је регистар убица, починилица рације, који се преко односа извршилаца убистава и жртава повезује са регистром партизанских бораца и оних којима су судили. Дискурс потпуног понора бестијалних крвника и њихових жртава остаје без речи, не зато што је наредба била превођена с мађарског на српски, већ што је била урлик и што је урликом и превођена. Разлика између оних од којих зависи нечији живот успоставља се на танакој линији између осветника и убице:

> „Све их водите онамо, све онамо", наложио је двојици својих војника, које је одредио за спроводнике... Код Бламових је његова сигурност радосно поскочила чим је из прегледаних докумената видео да су Јевреји, те је на њихова престрашена, њему се чинило: кукавичлуком изнакажена лица, дигао строг поглед. „Обуците се!" „Али наше хартије су у реду, зар не, господине потпоручниче?" покушао је Вилим Блам да преговара. „Тишина!" викнуо је Геци, као претходне вечери на њега генерал. „Никакви савети ми нису потребни, јесте разумели?" ... прекорео га је, што као Мађар, не води рачуна о прописима, а онда га је повукао у страну и упитао о станарима уличног стана. ... „Па можете и сами мислити. Богат свет, не воле нас Мађаре. Ћерка им је недавно погинула, пуцала је у жандаре" (стр. 166).
>
> „Тишина!" „Тишина!" иако се у соби чуо само тих, поспан жагор. „Кога прозовем нека, изађе у ходник", рекао је партизан још увек врло гласно и раздвајајући разговетно слогове. „Јесте ли разумели? Само кога прозовем, и нико више" (стр. 210).
>
> Чим је ово било завршено, жандарми су старици наредили да се врати у стан, а троје млађих повели у дубину дворишта. Али мати, која је, по пуцњевима што су целог претходног дана праштали из околних кућа,

схватала шта се збива, није послушала налог већ је полетела за децом (стр. 170).

„А колико си комуниста побио, ха?" упита младић, сад тихо, тобож у поверењу. „Ја? Ни једног" одврати Попадић. „Ниси, је ли? Али си фино живео док смо ми гинули. Псето!" прасну му глас и он махну руком и смаче Попадићу шешир с главе. „Изиђи!" ... „Знаш ли шта је ово?" Попадић одмахне главом. „Е ово ти је дум-дум метак, и њиме ћу разнети твоју лепу нафризирану главу да ти је ни рођена мајка неће познати. Јеси ли разумео?" (стр. 212).

„Урадили сте то да сте узроковали погибију двоје недужних људи. Урадили сте то да сте подјаривали националну заслепљеност, нетрпељивост, крвожедну одмазду, ратно шићарење, расно лудило, омогућили сте фашизму да несметано убије два своја противника. У име њих и хиљаде других жртава, ја вас проглашавам кривим и осуђујем на смрт стрељањем. Бламе, теби ево пиштољ, ти ћеш пресуду извршити" (стр. 216).

Посебну пажњу у Тишминој причи о Новом Саду привлачи један варијетет који има елементе месног и социолекталног. То је варијетет којим се служи сиромашна девојка Јања из Салајке, будућа Бламова жена, и њена породица. Иако је Тишма као писац несклон језичкој аутентичности ликова, а број примера мали, уочљиве су разлике у његовој слици 'салајачког' говора и оној какву је пре њега дао Вељко Петровић, а знатно касније Владислав Хајтфогел. Јања у свом говору нема типичин морфофонолошких одступања од стандарда ни у првим сусретима са Бламом, ни касније када је постала његова жена и тако прешла у центар града, почела да ради у ресторану, те, посредно, остварила и друштвене, па и личне, љубавничке, везе са особама изван свог првобитног круга.

У првом сусрету Блам и Јања, обоје још јако млади, ословљавају се са *ви*, да би након заједничког одласка у биоскоп прешли на *ти:*

Ви се знате са музичарима? Видим вас увек у оркестру (стр. 113).

„Па могу ли једном ја с вама у биоскоп?" одвалио је не мислећи, готово сигуран да ће бити одбијен.

„Можете", одговорила је она једноставно ... „идуће недеље". „То је дуго", одбио је он набусито ... „Па добро. Онда, рецимо, у среду." „Да дођем по вас?" „Немојте кући", одмахнула је главом. „Сачекајте ме на ћошку" (стр. 117).

„Ниси добро изабрао дан", одбрусила је Јања гласом напуклим од исцрпљености али одлучно. „Морам да се перем, видиш каква сам. А онда ћу одмах лећи" (стр. 122).

„Он тражи Јању", објаснила је девојка ... Млада жена одговорила јој је као да Блам није присутан: „Па знаш да није ту." А затим се окренула

> Бламу и добацила му, слегнувши раменима: „Ако хоћете, ви је сачекајте" (стр. 121).

'Салајачки' с којим се Блам среће јесте говор сиромашних, говор породица које исхрањују надничари, разговор међу њима је *шкрт и осоран.* То, заправо, и нису салајчке породице које држе до свога порекла, јер немају ни земље нити занатске радње ближе граду. За њих је Салајка место где живе јер ту још могу ићи у надницу и за тежак посао добити *корпицу трешања.* Они нису могли јести *мелшпајз*, нису се *анцугирали* већ преоблачили у чисто, наслеђено рухо.

Дискурсни регистар губитника показује се, иако тек у назнакама, у разговору између Блама и школског друга Крклуша и његових родитеља. Крклуш, неуспели музичар, некадашњи члан оркестра на игранкама на којима се Блам почетком рата упознао са Јањом, одбачен од родитеља који не могу прежалити погибију другог сина у рацији, нити се снаћи у новим друштвеним односима, постаје алкохоличар, и услед свега тога вероватно замењује један начин говорења другим:

> „Кева мора да двори Старог, а од моје плате не би се дало живети." (стр. 130)
>
> „Чекај брате!" зауставља га Аца Крклуш гневно. „Шта си навалила" викне на матер. „Довео сам Блама себи, схваташ ли?" ... „Боље нас послужи нечим." (стр. 131)

Његови родитељи задржавају један начин обраћања млађима који је био типичан за грађанске, трговачке породице пре рата – ословљавање гиманзијских другова своје деце са *ви.* Разлика између говора мајке и оца, разлика између женског и мушког говора, показује се само у отварању разговора:

> „Ви живите сами?" ... „Имате деце?" ... „Казала сам мужу да сте ту. Жели да вас види." (стр. 131)
>
> „Здраво, синко", дочекује он Блама подрхтавајућим, разнеженим гласом. „Седите, седите овде", показује на себи ближи кревет (стр. 133).

Један од варијетета, истина само делимично и са занемаривањем очекиваних морфосинтаксичких разлика у говору Мађара, види се у разговорима које Блам води са непознатим људима у актуелно време радње романа, најкасније крајем педесетих година, пре укидање трамвајског саобраћаја у Новом Саду (1958). То је један ситуационо обележен варијетет којим се користе непознати људи – ословљавање са *ви*, у којем се у то време подржавани (друг, другарица) хонорифици употребљавају да би се појачала дистанца, а они потиснути (господин, госпођа) да би се унеколико смањила и тиме омогућио наставак разговора:

– Станује ли овде Лајош Кошут?
– А шта сте од њега хтели?
– Хтео сам да говорим с њим. Али зар он није овде?
– Ако сте дошли по новац, боље да се одмах вратите. Пола плате му је блокирано кредитом, а ово троје деце које видите нема другог храниоца.
– Ово су Кочишева деца?
– То су моја деца, друже, и ја не дам никоме да им закине ни за црно испод нокта. Толико да знате (стр. 59).

– Станује ли овде Лајош Кошут?
...
– Да, молим.
– Извините, госпођо. Можда је грешка (стр. 60).

Извести на основу наведених примера оцену о томе да ли су варијетети и дискурсни регистри које примењује Тишма у *Књизи о Бламу* новосадски значило би, с једне стране, поједноставити одговор јер је сигурно да су такви и слични могући на многим просторима који би могли бити место ратних збивања и сећања на њих. У том смислу Тишмина књига је преводива, као што би и са неког другог језика таква књига била преводива на овакве варијетете српског језика. Занемарити, пак, податке из самог текста, од става према језику до језичког вишегласја или, бар, разнојезичних шапата, мрмљања и на сваком језику разумљивих урлика мржње, било би исто тако неприхватљиво, из чега следи да се *Књига о Бламу* и њен писац Александар Тишма препознају као новосадски.

2.1.2. *Мрена* Милице Мићић Димовске[12]

Роман Милице Мићић Димовске *Мрена* новосадски је по месту радње, по јунацима, по њиховом говору. Употребни стандарднојезички идиом с малобројним лексичким специфичностима месног говорног варијетета, функционише као социолект једне високообразоване групе, те се и разлике између примарних месних идиома с војвођанског дијалекатског подручја углавном потиру. Диференцијација на основу генерацијског параметра је слаба, што је и очекивано, а показује се само у лексици.

Био је код деде у Краљевцима, на феријама, жетелац који жање и, уморан слатко, проверава колико још има до леније, и увек му заигрују пред очима оне црвене булке које прате ленију као маркери (стр. 19).

[12] Милица Мићић Димовска (рођена 1947. године у Новом Саду) дипломирала је Општу књижевност са теоријом књижевности на Филолошком факултету у Београду. Била је једна је од уредница Летописа Матице српске и једно време председница Друштва књижевника Војводине. Поред романа (*Утваре*, *Последњи заноси МСС*, *Мрена*) пише и приповетке и путописе.

> Мој дом? ... Она приземљуша у Воднoј? У којој се коначно обесио мој отац пребацивши штрангу преко клина укуцаног у шток (стр. 90).
> Могло је бити десетак младића унутра и сви беху од оне бучне, имућне сорте, дизелашке, ни сељачке ни грађанске, муфтарошке. Александар их је све звао бастардима (стр. 98).

КОМЕНТАР: у првом примеру остарели и болесни интелектуалац, на челу значајне националне институције сећа се догађаја из ране младости; у другом остарела усамљена жена сећа се свог детињства у Митровици; трећи пример је у функцији исказа младића који се не сналази у ситуацији у којој се нашао.

Преламање личне судбине, туђе успешности наспрам своје неуспешности, и обратно, вољности и снаге да се успе наспрам слабости, одражава један вид друштвених односа и ставова који није типично новосадски, дакако, а који се поставља изнад других – однос између староседелаца и 'дођоша', у тим ситуацијама не 'досељеника', па чак не ни 'дошљака', већ управо дођоша. Оно што можда јесте типично за Нови Сад као град који није метропола, а ни град настао уз фабрику, јесте то да се такви односи јављају унутар исте, и не случајно, српске националне групе као већинске. Опозиција староседеоци/дођоши која се у појединим ситуацијама претвара у опозицију прави/лоши Срби, родољуби и издајници, окосница је једног искључивог, нетолерантног дискурса, заједничког и једнима и другима.

> Можда су хтели да имају у своме списку гостију-жртава и једног особењака градског, неоавангардисту (ипак познатог, промрља себи у браду, као коментар), и што је још важније, коленовића новосадског којег бије глас да подједнако презире и власт и опозицију. ... Лујевка као и њен муж. Левичарски мафијаши који глуме разумевање за историјске промене и сироте особењаке, потомке старих пречанских фамилија које су, како је то дивно, пропале само зато да би се друге дигле. ... Ко је уопште тај Радоје Поповић, осим што је лујевски директор? Сазнао је: дођош, монтањар! То се могло одмах претпоставити (стр. 129).

КОМЕНТАР: унутрашњи монолог Милорада Говорчина кога сматрају и који сам себе сматра неоавангардистом, који јесте новосадски коленовић, али из пречанске фамилије (→ они који су успели нису пречани) која је пропала, и кога бије глас (vox populi = глас оних који су важни) да презире и власт и опозицију; другачији од њега су лујевци (< луј < ЈУЛ), чланови странке на власти, па стога и могу постојати лујевски директори, који су левичарски мафијаши, што је на идеолошкој разини својеврсни парадокс, а то су поготово зато што су истовремено и дођоши.

И тако, тог хладног јутра и по вејавици, уроних у једно море зла и глупости које је на странице Хронике избацио Милорад Говорчин и већ сам осећао да се гушим од те водурине кад ми у помоћ пристигоше стихови нашег барда Вељка Петровића, баш као дављенику појас за спасавање. Да, реч је о песми нама Војвођанима заветној, да никад не заборавимо на српске изроде, К унд К улизице и прозелите, себичне каишаре који би и рођену браћу продали зарад свог интереса. ... Ту бестидну, ускогруду, антисрпски оријентисану Војводину сада нам призива Милорад Говорчин. Хоће да је повампири заједно са Аустроугарском, данас оличеном у Америци и новом светском поретку.... (стр. 203).

У градњи ликова, у успостављању односа међу њима, Милица Мићић Димовска не користи различите језичке варијетете. Не настојећи да се они разликују према томе како говоре већ шта говоре, с другима и у себи, она различитим дискурсним обрасцима изражава разлике међу њима.

– Ако сам добро разумео, ви желите да будете добротвор Форума српског? – упитао га је довољно гласно да чују сви у салону.

– Да, желим – старац потврди спремно. Затим брзајући додаде, већ сматрајући Теодора Домазета најодговорнијим заступником Форума: – Поклонио бих један воћњак и виноград код Лединаца, шест јутара укупно, с тим да се користи за школовање студената агрономије.

Узбуђен, застаде на тренутак, скиде шешир и рече: – Немам директног наследника. – Као да се правда.

...

– Ми ћемо размотрити вашу понуду на Управном одбору Форума српског, уосталом овде је наш председник.

...

– Лепа понуда, ми је ценимо и договорићемо се како да је спроведемо у дело на обострано задовољство, господине...

– Сретен Николић, из Лединаца.

– Па драго ми је, моји су такође Сремци, из Краљеваца – Ђорђе Оморац одговори просто, народски. „Он то уме, да се спусти и да остане на висини”, помисли Домазет (стр. 15).

КОМЕНТАР: међу учесницима у овом разговору издваја се први говорник, Теодор Домазет (*домазет* је човек који је ушао у женину кућу, на женино имање; Теодор Домазет је припадао *градском плебсу*, *ситночиновничком*, *помало полтронском*, *који није мрзео немеше и буржује*, који се због свог социјалног статуса ‘прижeнио’ Форуму српском) који не може *да се спусти и да остане на висини*, и зато прибегава фрази, обезличеном говору, говору неког другог (Он никад не би рекао „дух заједништва”, већ ... тражио је по

меморији. „Дух који за ползу и славу народа дише.” То је то. Уживао је у стринским изразима, славеносербском језику угарских Срба, који он успева да васкрсне бар у пригодним ситуацијама када се слави век и по Форума или сто година усељења у ово здање, у овај храм у којем се сада одржава промоција његове књиге...) (стр. 6).

Ови и слични примери дискурсних образаца новосадски су, што не значи и само новосадски, они су прожети новосадском духовном атмосфером, што као један од критерија за просторно, језичко и идеолошко препознавање новосадске приче издваја и Ненад Шапоња.

2.1.3. *Новосадска трилогија* Владислава Хајтфогела[13]

Наведена оцена Вујице Решин Туцић о Хајтфогеловој *Новосадској трилогији* садржи квалификацију да је то ‘новосадски, народни роман’, где се ‘народни’ приближава ‘сељачком’ а опонира ‘грађанском’. У семантички садржај релационог придева ‘народни’ укључује се ‘бити основни, прави’, а како су у *Новосадској трилогији* јунаци сељаци, паори, овима се прикључује и ‘бити вредан, радан, поштен’ и, у складу са новијом семантизацијом речи ‘паор’ и ‘бити имућан и самосвестан’. У семантички садржај придева ‘грађански’ улази и ‘оспособити се за посао школујући се, не радити земљу, не бити испрљан на послу, бити господин’. У топонимији Новог Сада ‘народ – православни, српски’ историјски је у североистичном делу града, салајчком и подбарском крају, грађани су западније, у новијем средишту града; грађанима господом постаје се померањем према новијем средишту или досељењем у њега и заузимањем чиновничких места и положаја у војсци и полицији. Присуство придева ‘новосадски’ у Туцићевој оцени може се тицати само места радње, али и бити сигнал да оно што је у антонимном односу може на једном простору и у једно време супостојати једно уз другу, па и преплитати се и мешати се.

Хајтфогел пише из угла хроничара, он ‘записује’ речи својих јунака и сачињава глосар, али само у првој књизи, савременом читаоцу непознатих речи – речи страног порекла, које најчешће само преводи, архаизама, ређе и провинцијализама и дијалектизама за које нуди ‘стандардној језичке’, неутралне, замене; поред тога у глосару даје и описе неких обичаја и игара.

У глосару речи страног, најчешће немачког и мађарског, порекла највише је оних којима се означавају ентитети у свакодневној употреби, затим они везани за кућу (намештај, храна), одећу, занате и трговину, те

[13] Владислав Хајтфогел (рођен 1941. године у Новом Саду, умро 2007. године у Новом Саду) завршио права, али се бавио музиком, био је музички уредник у Радио Новом Саду, композитор, музички писац (*Rock and roll je stigao kasnije*), солиста на хармоници. Осим романа *Новосадска трилогија* књ. 1 и 2 није објавио ниједно друго књижевно дело.

речи којима се означавају нови и другачији облици друштвеног живота, школовања и забаве, а са свим тим у вези и стицање нових навика, па и особина.[14]

[разгледница]	Не пише, ни *анзис карту* није посло.
[цедуља]	Славка, дај ми онај *цетл*!
[новчаник]	Ево, музиканти – рече – све ово из мог *шлајпика* је ваше.
[колачи]	*Мелшпајз* није хтела ни да окуси.
[назувци преко ципела; полуциландар]	... обуче чисту кошуљу, одело на два реда, лаковане ципеле и *камашне*, *халбцилиндер*, бели шал и громби капут.
[сунцобран]	Да купиш Миланки најлепше аљине, по бечкој моди, и ципеле и *амрел*, а све што треба младој госпојици, удавачи.
[жица]	... затим обеси пешкир о *дрот* за сушење веша.
[одећа]	Унео је Лазине кофере са *анцугом* и другим потрепштинама.
[забава]	Оћеду се госпоја и госпојица спремати за вечерашњи *унтерхалтунг*?
[забава]	И важно је да Илона остане његова законита супруга, ради појављивања у јавности на трговачким баловима и осталим *кирбајима*.
[удварање]	Какав је ово *курмахерај*?
[средити, (приватни) часови]	Па коме сам ја тамо све *изрихто* и квартир нашо и новце већ уплатио. И јел не плаћам већем код фрау Хелене за *унтерихт* немецког?
[час клавира]	Мама, ја ћу намирати свиње и краве – рекао је – Светислав данаске има *клавиршшунде*, па нека се одмара и још вежба!
[музички час]	Тог дана је и он кренуо код госин Франка, да види како је то *музикштунде*.
[пробисвет]	Е, моје дете, и за таког *фаркафузера* ти ош да се удаш?
[пропалица]	Јес чуо Цвето – обрати му се баба тетица – како овај *вандрокаш*, Ђока, са мном дивани.

[14] Веома су важни подаци које поводом употребе немачких речи у Стеријиној комедији *Лажа и паралажа* наводи Клаић (1972: 111): из страног језика најчешће се употребљавају именице, понеки придев (прилог) и глаголи ‘прекројени на наш тип’.

Исти ти Хајтфогелови јунаци који се *унтерхалтују*, једу *мелшпајз*, носе *амреле*, а у другој генерацији иду на *калвирштунде*, говоре и *да ћеду диванити са шњиме*, *кашћу*, *немецки*, *сиграм*, *через*, *отоич*, а неки и *ватају зјале по улици*, терају сами себи *уз очин*. За себе ће и кад стигну до студија у Бечу рећи да *сем Салајке никуд и нејдем*, а за оне чији језик не разумеју да *маџарају на швапском.*

Два се питања поводом ових примера постављају: као прво, да ли је напоредна употреба речи страног порекла из наведених домена и изразитих морфолошких дијалекатизама могућа, те да ли је такав варијетет социолектални или територијални. Одговор на прво питање могао би се свести на то да писац није имао потребну компетенцију за старије временске идиоме, што је, будући да се ради о примерима из разговорног језика и очекивано. Међутим, важнијим се чини да ли присуство једних обележја обавезно повлачи или искључује присуство других. Начин усвајања речи страног порекла данас, у првом реду најновијих англицизама, потврда је да се са предметом добија, тачније речено узима, и реч, такорећи *гратис*. Уносећи у своје куће *греденце*, *нахткасне*, *олбе*, *штаницле*, *штоплцигере*, *дунстфлаше*, возећи *ласкола*, купујући у *шпецерају*, уносили су и речи.[15] Речи из ових домена не одражавају, по правилу, социолекталне разлике, и могу постати делом лексикона територијалног идиома. Оно што је, међутим, неочекивано, у овом тексту, и са лингвистичког и са књижевног становишта, то је стабилност морфофонолошких дијалектизама у говору појединих јунака. У случају већих разлика између стандардној језичке и дијалекатске норме, то би се могло очекивати, али у случају говора Новог Сада ипак не. Да би се стигло до студија медицине у Бечу, а у следећој генерацији до конзерваторијума у Минхену, морало се пре тога проћи и кроз новосадску гимназију, и положити малу и велику матуру. Да је писац узео у обзир параметар образовања, однос између територијалног и социолекталног варијетета био би боље представљен.[16]

Изостајање многих речи страног порекла из ових тематских скупина или њихово замењивање новим, такође страним, у другој књизи *Новосадске трилогије*, која обувата период од двадесетак година, од краја

[15] Ретки су примери употребе речи које су у говор ушле касније: *И Ђока се, богами, наклопо; прво хемендекс, па парче леба са џемом од брескве; Могу рећи помоћној куварици да вам направи сендвич, као „ланч-пакет" за доручак*; *Мала је дошла код стрица Ђоке на викенд*. Прва два догађаја су се збила у пештанском хотелу, непосредно после Другог светског рата, а трећи две-три године касније на салашу.

[16] Настанак тзв. социолеката, у резултату вертикалног, тј. социјалног раслојавања језика, подразумева, између осталог, надограђивање дијалекатске основице усвајањем стандардног језика у процесу школовања (Радовановић 1997).

Другог светског рата до краја шесте деценије прошлог века, а задржавање морфофонолошких дијалектизама, унеколико коригује оцену о употребљеним варијететима. Наиме, у појединим случајевима за прву фазу употребе неке стране речи или речи из неког другог варијетета карактеристичан је однос ‘реч за предмет’ (уп. прим. *амрел*, *анзис карта* и сл.), за другу ‘реч за реч’ (нпр. *колач* према *мелшпајз*), а трећу ‘реч за симбол’ (нпр. *Ђока и Илона су украшавали крисбаум и стављали поклоне испод*). Изабрана реч *крисбаум* не може се третирати само као варваризам у односу на домаћу, необележену (*божићна*, *новогодишња*) *јелка.* Кићење ‘крисбаума’ било је део градских божићних обичаја код католика, које је у првим поратним годинама поштовала само „реакција”.

Тежећи реалистичком опису, Хајтфогел по говору издваја оне којима српски није матерњи језик, у првом реду Мађаре. Они употребљавају један, због утицаја месних говора типично војвођански, говорни варијетет српског језика са системским интерференцијама мађарског у роду и деклинацији:

> Ја сам мислио, да ти ћеш срећно бити ... а сад видим да то није добро. А знаш, Ђоко, ја сама сам већ више од два година, и ја сам мислио, увек тако увече кад рано легнемо, како ја причам са тебе, ако серпски причам са децама (II, 53).
>
> Кад оперем црева од свиња, ондак добијем мало чварке, хурке, кобасица, и касније кад испржиду, мало слалина и шонка (II, 56).

Да се овај варијетет одређује као својеврстан етнолект показују вицеви о Мађарима, у којима они говоре српски са препознатљивим акцентом и одступањима у категорији рода и падежа.

2.1.4. *Урвидек* Слободана Тишме[17]

Поднаслов или тачније квалификатив који Слободан Тишма ставља иза наслова – *нискобуџетна проза*, по моделу нискобуџетни филм, можда сажима и тему и стил и језик овог дела, које и ‘малим средствима’ успева да досегне високе уметничке домете. Да ли такав текст може одразити, и да ли очекујемо да ће одразити, типично и препознатљиво место, професију, и посебно да ли ће бити језички специфично и препознатљиво? Писац је одабрао језички неспецифичан варијетет – употребни стандардној језички варијетет српског језика са лексичким неологизмима, ненаме-

[17] Слободан Тишма (рођен 1946. године у Старој Пазови), од своје треће године живи у Новом Саду. Студирао књижевност у Новом Саду и Београду. Бавио се музиком, био оснивач неколико бендова. Поред романа *Урвидек* објавио још и роман *Quattro Stagioni*, објављује дневничке записе *Блуз дајари* (*Blues diary*) у књижевним и другим часописима и поезију.

тљивим жаргонизмима и колоквијализмима, те се поставља питање да ли је то и репрезентативни варијетет говора у Новом Саду.

Новосадски читалац ће име града – *Урвидек* одмах повезати са мађарским називом града – *Ujvidék*, видећи у њему игру речима, тачније гласовима, што је један од поступака у деривирању жаргонизама, неко ће, пак, можда имати асоцијацију и на име старог сумерског града Ура, чији се назив тумачи и као 'стан, кућа' бога месеца, патрона града, или на име библијског града Ура калдејског. Није извесно ни да ли ће читалац из ових асоцијација извести, и што је важније да ли је писац извео и асоцијацију '(стари) сумерски / библијски град > стари (град)', те тако остварио антониман однос са *Ujvidék* (< ново насеље), али би такво име града одговарало лику који је створио. Но, можда је име града, ипак само игра, као што је у другом Тишмином роману Нови Сад Ђурвидек или, понекад, Јурвидек и Лурвидек, као што је у *Урвидеку* и Сарајево – Зарајево, Ђока Балашевић Јока Балалајкашевић, Оскар Давичо – Воскар Дарвинчи, итд., јер како писац каже *магијска моћ имена није за потцењивање* (стр. 31).

У Урвидеку, у Ротквари и на Лиману, по *ајнфортима* и *хаусторовима*, неки *клинци из кварта добацују бедастоће*, што један *вечити студент кунст-историје* није могао да отрпи и зато оном најгрлатијем, кога ће после узети у заштиту, каже:

> „Сад ћемо да идемо код твојих родитеља да видимо ко те васпитао, срам те било." Док сам га тако прекоревао, Ева и њене другарице прискоче и почну папучама да га ударају. Испочетка мало, тек два-три ударца, а онда крене да пљушти по њему све јаче и јаче. Видим да је враг однео шалу, кажем им да престану, да је доста али оне само бију. Сад је то већ убијање, хоће као штакора да га затуку. Уплашим се да ћу још бити саучесник у убиству, ипак, дете је то. Загрлим га и заклоним својим телом а оне удри по мени и добро ме избубецају (стр. 21).

Тај вечити студент историје уметности *није јурио рибе*, тај *проблем је решавао лако*, *и мирна Бачка,* волео је *да се глацне и глувари, перје му је било на првом месту*, заљубио се у девојку пореклом из Мауританије, која је имала момка што је њему баш одговарало

> Никад нисам ни помислио да било шта предузмем, да неког повредим, таман посла (стр. 19);

а и момак је, иако је *капирао све био на висини ситуације.* У другој некој прилици, у неком другом лику морао је рок групу да назове неким лажним именом, „Сенке" или „Утваре" а не да користи свој надимак Тиле, што је било *танте за танте*, *што би се рекло.* Он живи са *кевом* и *ха-*

летом, коме је омиљено јело *ајнпрех супа*, у неким својим ликовима са женом и кћерком, и док он куцка у „*word*”-*у*,

> жена отвара пасијанс или се сличуга по интернету, а ћеркица игра игрице и то „war games” него шта, хоће да буде мушко, па, у п.м. (стр. 99).

Њеном рођењу радовали су се његови и женини родитељи, јер ће постати *бабас енд дедас*, итд.

У времена немира, зла, *људи се сврставају лево и десно, играју лутрију, сецују што би се рекло*, а затим је

> дошла фамозна плишана диктатура да нас заштити и спасе од свих зала – хвала јој и „немојте нас више бранити!” Рат је озбиљна ствар, он прво почисти мангупе и будале. Да ли је то тачно? Можда је пре истина да их покупи и искористи. Отуд, ваљда, и та превелика укрућеност, та појава мужева, немају више времена за шалу, отаџбина зове, црква или пак, човечанство зове, сам Господ, треба спасавати націју, веру, или планету, свет, чак трансценденцију, али, наравно, за паре, човек ништа не ради за џабе (стр. 103).

Издвојени примери жаргонизама, уз слабљење социолекталне обележености појединих од њих (*кева*, *ћале*), ретки примери локализама, у морфосинтаксички коректном исказу, дистанца у односу на говор другог (*што би се рекло*), омогућују да се изабрани језички варијетет може одредити као употребни варијетет стандардног српског језика, те се поставља питање да ли се може одредити односно препознати и као урбани новосадски говор. Како је *Урвидек* роман новосадског писца о једном младом усамљеном човеку у Новом Саду, могло би се лако извести да би и језички варијетет морао бити новосадски. И он то заиста и јесте. Због одсуства морфосинтаксичких дијалектизама он није ништа мање новосадски него што би био да су они заступљени, будући да су они све више знак различитих социокултурних а не територијалних идиома.

2.2. *Приповетке*

2.2.1. *Једна ноћ на Словенском југу* Исидоре Секулић[18]

У есејима о Лази Костићу и Милану Коњовићу Исидора Секулић открива и објашњава Војводину као књижевну тему. У приповетки *Једна ноћ на Словенском југу*, с неочекивано непрецизним насловом, причу српских пречанских породица, с расколима које је проузроковао рат, или тачније речено који су се у рату показали, смешта у Нови Сад где су они могли бити најдубљи. У то време Нови Сад је истовремено био град Матичи-

[18] Исидора Секулић (рођена 1877. у Мошорину, умрла 1958. године у Београду) објавила је велик број приповедака, књижевних есеја и студија. Од приповедака тематски везаних за Војводину најзначајнија је *Кроника паланачког гробља.*

них, народних, добротвора и *Народног завета*, али и град у коме се могло одрасти далеко од политике, и тек *откад је плануо српско-аустријски рат* [*поћи*] *у школу народног јада*" (стр. 237).

У текстовима Исидоре Секулић о језику, обједињеним насловом *Говор и језик културна смотра народна*, издваја се текст „Српски народни језик, боље рећи говор". На једном месту она каже „књижевници ... могу бити у модернизму независни од много чега, ... али не могу бити независни од језика" (стр. 286). Њена приповетка *Једна ноћ на Словенском југу* даје неке одговоре на питање да ли је и она сама била зависна од језика, да ли је проучавала језик 'теренски', јер „народни језик се на терену мора учити и упознати" (стр. 383) – језик/говор Новог Сада.

Јунаци Исидорине приповетке су млада госпођа, *кћи угледне старе породице*, жена *угледног новосадског адвоката који је становао на Пијаци*, *уз саму Матицу српску*, уз Платонеум, њен син *мали аустроугарски Србин*, свекар *мали државни чиновник*, који се *подетинио од задовољства* кад је у животу његове породице настао обрт – један син је постао *српски мајор у Београду*, *а други адвокат у Новом Саду*, захваљујући стипендији *из Матице*, затим њен муж, аустријски војник, и девер, командант српског батаљона.

На младу жену, која је навикла *да је увек неко држи под мишком*, *одједаред се*, *однекуд*, *стровалио рат, право њој на главу*, *и пореметио јој цео живот.* И зато што нико није *кадар измислити чиме би се та страшна невоља отерала*, она је и сина изгрдила што је *оцин поклон* уништио, чак је захтевала и да *одмах у буџак стане*, *казнила га за којешта*, плашила *господином на слици* чији је питомац био и његов отац, опомињала га *да су с оне стране, у Матичиној сали оне страшне деде*, па и сам *чича митрополит и онај намргођени господин с чупавом шубаром*. И *према деди* (свекру) *је била неколико пута неучтива*, али је и он *чудан постао*, *потрза све нека деликатна питања*, *изискује од људи што се у овој земљи не може учинити*, *и неколико ју је пута пред страним људима доводио у неприлику.* А и с њеним сином *све нешто шушка и матоpo разговара*.

Њен глас се не чује, али се слути да она не отеже лалински, да све те речи правилног облика изговара мелодично, можда мало спорије, не одсечно и грубо, чак ни кад сину прети да ни *код деде неће ићи бар недељу дана.*

Да би дочарала говор петогодишњака, што није лако, а добрим делом и његов свет, што је још теже, Исидора је морала усмерити своја 'теренска' истраживања у неколико праваца. Слику односа у грађанској породици она гради на емотивној вези између одраслих и детета јединче-

та *које је расло штићено топлим заклоном оца и мајке*, било *дедино „све на свету”*, а деда њему *све што оно хоће.*

> Зато сам их – и Озрен искочи из буџака ратоборно – смлатио сам их све до једног! И генерале! И оног фелдмаршала у белом мундиру што сам га баш вол’о, онај, знаш, што си га јуче, за параду, чистила терпентином... Српског мајора би да убијеш, је л’? Нећеш богме! ... Па ти, ја и чика Зоран: фик, фук, фик, фук ... и ето ти сад швапска војска (стр. 231).
> А сад ходи, тражи један калпак и перјаницу, а ја ћу сабљу па да сахранимо овог драгонера, или ако хоћеш оног фелдмаршала. Знаш онако као што су прекјуче сахранили обрштера. На сандуку застава, па чаков, и сабља и ордени, па пуно солдати, а ти ћеш да вучеш мртваца, а ја ћу бити банда (стр. 240).
> Завет? Је ли то тако као Школски савет, кад оца и господин прота иду у Карловце, и после се учитељ из Жабља досели у Нови Сад, и дође код нас у визиту (стр. 241).

КОМЕНТАР: у дечаковим исказима одражавају се одрасли – рат дрвених војника је слика рата који воде одрасли, а у рату гину и драгонери и фелдмаршали; свет одраслих се меша са детињим, народни завет са школским саветом, у њему се виде навике одраслих и чују њихове речи (*доћи у визиту*). У односу на говор одраслих дечаков се одликује редукцијама (вол’о, је л’), што се може сматрати типичним за говорни (говорени) језик.

Ословљавање родитеља и одраслих сродника са *ти* или *ви* било је у то доба у новосадској средини, очигледно, под контролом параметра социјалног статуса, а затим начина показивања емоција. Чини се вероватним да је ословљавање са *ви* било чешће у трговачким и занатлијским породицама, на што упућују примери из *Новосадске трилогије*, него у оним које своје господство нису морале доказивати. На то, посредно, у Исидориној приповетки упућује и начин на који мајка детету говори о митрополиту – *чича*.

Језички варијетет који по Исидори одговара дечаковом деди одређен је његовим ставом, положајем, трпљењима и узмицањима пред *туђинима господарима*. Разлике у говору Срба пречана и Срба у Србији он и сам уочава:

> Овде код нас има много више господе, трговаца и занатлија него сељака, паора, како ми кажемо. А тамо је велика већина, скоро цео народ сељак (стр. 244).

Окренут ка Србији, несрећан и огорчен због физичке и духовне подељености српског народа, он подучава унука Народном завету:

> Народни завет је доброта и љубав њихова за свој род, и Народни завет су свете њихове речи које су на самрти изговорили: Ето вам новац, трошите га за срећу и добро своје деце, али ... с тим да име српско поштујете, да Српство од туђина браните, и да за добро народа дате, ако устреба, све, и животе своје, и животе деце ваше (стр. 242).

'Народни завет' се није могао изрећи другачије: *самрт* према *смрт*, *име српско* / *српско име*, *животе своје* / *своје животе*, *животе деце ваше* / *животе ваше деце.*

Такав варијетет је и једино прикладан у трагичном сусрету двојице браће, те се стога и разликује од српског народног говора, како га Исидора зове:

> – Шта сам могао , шта сам могао урадити? ... (старији брат, новосадски адвокат)
>
> – Боље да си се убио сам, него што смо те убили ми. Вратио би часно што дугујеш народу, користио би часно Српству. Не би те видели Немци и Маџари како трчиш у јуришу с њима на нас, не би видели моји војници ово што сад гледају. (млађи брат, мајор у српској војсци)
>
> – Зар тражиш да се убије трећина српског народа што тамо живи? (старији брат) (стр. 257, 258).

> Господине, господине! Двоје браћице, па зар тако, жив ти бог и жива ти мајка! (стр. 259).

Варијетет новосадског говора у приповетки Исидоре Секулић није типично месни, салајачко-подбарски. То је социолектални варијетет грађанских чиновничких, лекарских и адвокатских породица са школованим кћерима и са синовима који су одлазили у Беч или Пешту на студије права или медицине, које су се мешале са досељеним вишим чиновницима, свештенством, мајорима и капетанима, учествовале у политичком и друштвеном животу града, окупљале око Матице, која је за њих била *нешто парадно, торжествено српско*, пред чијом капијом је бивала *гомила каруца из вароши и околине*, а окупљена публика, гости и званице се дошаптавали:

> Ах, дивни бељци крушедолског архимандрита! Шта Крушедол? Пазите само на каквом ће фирерцугу докасати Грегетег! ... Цак, цак, цак – то су Д-ви сребром оковани вранци... И онда шушти свила женских хаљина и владичанских и архимандритских мантија, промичу витке фигуре у фраку и лаку, мекано се бора тамноцрна чоја младих синђела и протосинђела. Блиста се драго камење на прстењу, гривнама и тешким крстовима... И све је то српско. Застајкују Швапе и Маџари, јер има шта да

> се види. Свечана седница. Бивши и садашњи питомци високо издигли главе. Поносиш се што си Србин... (стр. 247).

2.2.2. *Перка Паткуша или мојсе де Риу наш будући непријатељ* Вељка Петровића[19]

У поговору *Антологије старе новосадске приче* Ненад Шапоња пише да је Вељко Петровић „у своју пребогату галерију ликова и појава из прве половине XX века уврстио и карикатуралну Новосађанку ... Животност овог типа препознатљива је у новосадском менталитету и данас након осамдесет и више године." (Приповетка је објављена 1925. године.) Своју оцену уредник *Антологије* вероватно је извео и на основу говора главне јунакиње,[20] *праве, недегенерисане „кћери из народа*", како ју је видео заљубљени Француз, поручник Де Риу (стр. 293), која је припадала оном типу „паланачких девојака које расту на периферијама богатих градова, у сиротињи пропалих сељака што долазе у варош да се прехране надницом и ситним пиљарењем. Њима се, на доглед грађанске раскоши, огади сиротиња, па или пројуре у школе или на занате или у авантуре" (стр. 299). Она за Нови Сад и Салајку у време по окончању Првог светског рата каже:

> Нама је ово Париз! ... али највише волим Нови Сад. Моје сестре ме зову, кажу, лудо, баш си проста, ал' ја не могу нигди, не волем велике вароши, а ни на селу не би' могла, само ту, ха-ха-ха-ха! (стр. 294).
>
> То је ви'те наш Беч и наш Париз. Дођ'те једампут да ви'те како раја живи. Знате шта је раја? Народ. Јел'да, Мица, код нас нема „кникс" – „шокинг", ал' се сити наиграмо и насмејемо да пукнемо! (стр. 295).

У Салајци се тада, по речима главне јунакиње, играло коло, али *не србијанско* већ *по нашки* уз тамбуру, а поред њега и бостон, танго и чардаш. Млади су се међусобно ословљавали са *сестро* (*драга*) и *брате*, неко је за њих био *господин*, а неко *госпон*. На сêлу се јело *масно и хладно ћуреће и прасеће месо*, *упитијисани батаци и папци*, *погачице с чварцима*, *хладне пите с месом и сиром* – праве *ђаконије*, а од колача *гурабије* и *пуслице*.

[19] Вељко Петровић (рођен је 1884. године у Сомбору, умро је 1967. године у Београду) живео је краће време (1919–1920) у Новом Саду. Написао је преко сто приповедака и велик број чланака из књижевности и уметности.

[20] И у другим својим приповеткама Петровић настоји да језички диференцира ликове. То показују и сл. примери из *Буње*: Клањам се госпон докторе, добро јутро желим! (благајник црквене општине); Ти си, дите, млого шкула учио, ти си паметнији од нас; ти ваљда знаш шта радиш. Само не пуштај узде из руку, и немој да нас заборавиш (Буњин отац); Ходите, Паштровић, имам да удесим нешто с вама! (Боришка, Буњина жена), – Доћи ћу касније. Пусти ме насамо. (Буња), Нећу имати касније времена. Дођите одмах. ... Пхи, где сте се тако упрашили? Ти си, Пишта, као дете. Тако да ми ниси ушао! Отреси ноге! Маришка, четку, па очистите господина! (Боришка)

Њен ‘салајачки говор’ не одликује се само морфофонолошким дијалектизмима, као што су икавизми: *ди*, *нигди*; редукција вокала: *к’о*, *је л’те*, *окрен’те се*, *о’те*, *сед’те*; редукција вокала и упрошћавање сугласничких група: *ви’те*, *ајте*; губљење фонеме /х/: *ајте, њи’*, *о’те*, *’ђу*, *од смеја*; облици *брез* према *без*, *штогођ* према *штогод*, *ишће* према *ште*; лексикализовани облици именице *господин – госпон*; неправилан изговор речи страног порекла *комендија*; извођење презента од инфинитивне основе *волем*; њен ‘салајачки’ је, можда још и знатно више, у модалним изразима, начину изрицања судова и самој животној филозофији:

– Мадмоазел воли да се смеје?
– Да-шта! А ви се никад не смејете? (стр. 295).
– Немојте се срдити. Не вреди. Све је то комендија, а срдили се ни срдили, таква сам, не могу брез комендије! (стр. 300).
– Она пристаје да се воле на њен начин, а ако њему не подноси, свака вашка обашка! (стр. 302).
– Ја не могу друкчије да живим, пунктум! (стр. 302).
– Срце ми ишће да се насмејем (стр. 304).
Већ је било за не издржати. Живот гори но у манастиру, као у апсу (стр. 302).
Овај мој „мари” никад се не смеје, по ваздан тако ћути, све нешто шпекулира... (стр. 304).

Судећи према савременој колоквијалној норми, једино се израз *сунца вам* не чини аутентичан; он, наиме, данас не припада ‘женском говору’:

Ајте, сунца вам, причајте, како се сад проводите тамо... (стр. 303).

‘Салајачки говор’ Перке Паткушке на прелазу је између месног, квартовског, и колоквијалног варијетета. Тако се говорило и по кућама богатих адвоката и виших чиновника, чије су жене пазиле на сваку француску реч, страхујући да ће их поручник Риу – *здраво охол и закопчан гроф* – оценити као припропосте паланчанке и хвалисаве скоројевићке, тако је говорила и новосадска улица али не и са поручником. С њим су говорили другачије, „господски”:

Док се осталим официрима и војницима становништво јављало без много формалности, њему су чак и познаници правили неке нарочите реверансе, заустављали га и позивали уз хиљаде извина и ограда „са своје стране” (стр. 291).

Петровић је изабрао ‘салајачки говорни варијетет’ да би што боље представио своју јунакињу; њиме се користи и у описима ситуација у којима она и људи блиски њој учествују, које сагледава из њиховог угла (*чији* [Сенегалаца] *су образи сијали као углајисане, навиксане пећи*; *једва су*

чекали ... да прошалабазају по чаршији, *да се церечу*, *... да почну мало шакачке да се спријатељују с белим женским светом*; *да се заобилазним путем опет врћу кући*). Тај варијетет је у првом реду месни, можда једини аутентични вернакулар у Новом Саду. Грађански, господски, новосадски говор, пак, по томе како га Петровић представља, истог је дијалекатског типа, али измењен у односу на месни говор новоусвојеним речима и изразима, који су у складу са новим комуникативним ситуацијама и потребама говорника.

2.3. *Антологија савремене новосадске приче*

2.3.1. Новосадски писци и новосадске приче

У *Антологија савремене новосадске приче* укључене су приче писаца рођених између 1915. и 1966. године.[21] Како је семантички садржај релационог придева 'новосадски' у синтагми са именицама 'писац' и 'приповетка' ограничен податком о пореклу писца – који су рођени у Новом Саду или досељени у њега у детињству или раној младости, који стварају, односно који су стварали у њему, те који се препознају као новосадски писци, новосадским писцем не би се могао звати нити Борислав Михајловић Михиз, премда он себе у свом тексту *У служби старе даме*, види као неког коме Нови Сад није туђ.

> Силазим са Петроварадина и тешку капију Матице српске, чије сам библиотеке новоименовани управник, не отварам руком дођоша, већ руком домаћина (стр. 9);

нити Данило Киш, иако се новосадском може сматрати његова приповетка о *Улици дивљих кестенова*, улици у којој је *на углу био један бунар*, *артерски*, *испред школе*, у којој је становао један *Фолксдојчер*.

Новосадским писцима, одређеним на овај начин, могли би се, осим, можда, Саше Радоњића, сматрати готово сви чији су текстови укључени у *Антологију.* У случају Петка Војнића Пурчара недоумице се јављају стога што је он у једној фази свог књижевног рада – последње деценије прошлог века – заменио српски стандард хрватским, и тиме се укључио и у хрватску књижевност. Његов варијетет хрватског стандарда у приповетки *Препознавање*, која је локално потпуно необележена, јесте урбана употребна стандарднојезичка норма, и ни на који начин не одражава говорни варијетет хрватске староседелачке етничке скупине у Новом Саду или Петроварадину.[22]

[21] Уп. напомену 5.

[22] За разлику од Новог Сада, у којем припадници хрватске етничке заједнице по правилу нису говорили посебним дијалекатским варијететом, у Петроварадину је староседелачко хрватско становништво дуго чувало буњевачки дијалекат; на том варијетету Јасна Мелвингер написала је дело „Пет сестара" (1972).

Новосадском причом по теми и ликовима, или чешће по месту, могу се, уз три записа у делу *Поглед на град*, сматрати Тишмина приповетка *Без крика*, *Да ли постоји живот* Јудите Шалго, *Меланија* Милице Мићић Димовске, те *То сам ја* Драгомира Попновакова, *Успавана лепотица Б* Миодрага Кајтеза. Све друге приповетке могу се одредити као приповетке новосадских аутора, али оне саме не и као новосадске у назначеном смислу. Избор језичког варијетета потпуно је у складу са тематском усмереношћу приповетки – то је урабани варијетет на стандардној основи. И поред свега тога, на махове нека реч зазвучи баш „новосадски".

> Да ме неко примећује могао би по мени навити сат. Докони професор филозофије што предвече изнесе шамлицу пред хаустор у којем одзвањају графити, стварно би могао добацити: гле, новосадска векерица! Или: ево опет шеталице са варадинског сата, који показује лажно време и види се с Месеца (Блашковић, стр. 15).
>
> А Ђура моли, те немојте, наш је Србин, те опет оно да неће ништа бити, и у томе је канда дошло до заплета (Петровић, стр. 26).
>
> Ваљда је Јовин познаник, помислим, али га Јова посматра као непознату особу и не заподева с њим разговор (Попноваков, стр. 68).
>
> А онда, једног дана док сам ишао улицом према Владичином двору, опазих невероватан призор: ја долазим сам себи у сусрет (Попноваков, стр. 71).[23]
>
> Хоћу да кажем да је ВРТ у то време војевао против традиције (традиционлИЗМА), али зазирао и од авангарде, да је из његовог јетког гласа избијао метафизички зорт (Шалго, стр. 83).
>
> Некоме се то, канда, чинило исувише лежерним, али они су заиста тако разговарали, тачније; тако је лавина речи све више затрпавала простор и од њене прашине постајало је веома загушљиво – као да је, не дај Боже, реч била о вулканској лави а не (опет не дај Боже) о лавини речи (Дамјанов, стр. 154).

3. Закључак

Наведени примери из романа новосадских писаца и из новосадских приповедака показују довољно стабилне разлике у избору варијетета – територијалног, на подручју града, и социолекталног – на основу параметра социјалног статуса и узраста, преломљене кроз параметар времена – од првих деценија 20. века (ВладиславХајтфогел, Исидора Секулић, Вељко

[23] У Новом Саду се тек последњих година почео редовније употребљавати облик 'владичански (двор)', као знак политичке коректности према СПЦ цркви и њеној језичкој пракси.

Петровић) до самог његовор краја (Милица Мићић Димовска, Слободан Тишма), и параметар теме, а при свему томе и кроз став писца према језичким варијететима и, коначно, његову компетенцију да их оствари.

Према територијалном параметру разликују се два варијетета, један са дијалекатском – 'салајчко-подбарски' месни говор (Хајтфогел, Петровић), а други са стандардној језичком нормом у основи, недовољно обележен у односу на градско подручје – ужи центар града, Ротквaрија, Лиман (Исидора Секулић, Александар Тишма, Милица Мићић Димовска, Слободан Тишма). Зависност ова два варијетета од социјалног статуса, показује се релативно стабилном у првим деценијама прошлог века (Хајтфогел и Петровић према Исидори Секулић); изабрани корпус није репрезентативан за извођење закључка о социјалној не/условљеност 'салајчко-подбарског' месног говора у периоду уочи Другог светског рата и након њега – у говору Хајтфогелових јунака нема никаквих разлика, иако би се очекивале, а у малом броју примера у роману Алкесандра Тишме дијалекатске разлике су неутрализоване. Ни у једној савременој новосадској приповетки, укљученој у *Антологију*, овај варијетет није заступљен. Изостајање варијетета с дијалекатском морфофонолошком, те у писаном тексту невидиљивом прозодијском, нормом, у делима савремених новосадских писаца, не упућује и на потпуну хомогеност и унифицираност варијетета у употреби. Слојевитост урбаног говора која одражава друштвену слојевитост и индивидуалну различитост у граду, уз жанровске разлике и, коначно, и сам став писца, омогућава и различите 'језике' писаца и њихових јунака у истом граду.

ИЗВОРИ

Haidvogel, Vladislav (2002). *Novosadska trilogija*. Knjiga prva. Novi Sad : Mala velika knjiga.

Haidvogel, Vladislav (2006). *Novosadska trilogija*. Knjiga druga. Novi Sad : Mala velika knjiga.

Mićić Dimovska, Milica (2002). *Mrena*. Beograd : Narodna knjiga – Alfa.

Šaponja, Nenad (edit.). (2000). *Antologija savremene novosadske priče.* Novi Sada : Stylos.

Šaponja, Nenad (edit.) (2003). Antolgoija stare novosadske priče. Novi Sad : Stylos.

Tišma, Aleksandar (1988). *Knjiga o Blamu*. Novi Sad : Književna zajednica Novog Sada.

Tišma, Slobodan (2005). *Urvidek.* Beograd : Narodna knjiga – Alfa.

ЛИТЕРАТУРА

Деретић, Јован (1983). *Историја српске књижевности.* Београд : Нолит.
Секулић, Исидора (1959). Српски народни језик, боље рећи говор. *Огледи.* Нови Сад – Београд : Матица српска – Српска књижевна задруга.
Тошовић, Бранко (2002). *Функционални стилови.* Београд : Београдска књига.

Klaić, Bratoljub (1972). *Između jezikoslovlja i nauke o književnosti.* Zagreb : Matica hrvatska.
Radovanović, Milorad (1997). Jezički paradoks grada. U: *Spisi iz kontekstualne lingvistike*. Novi Sad – Sremski Karlovci : Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića: 69-76.
Radovanović, Milorad (2003[3]). *Sociolingvistika.* Sremski Karlovci – Novi Sad : Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
Šosberger, Pavle (2001). *Novosdski Jevreji. Iz istorije jevrejske zajednice u Novom Sadu.* Novi Sad : Prometej.

Vera Vasić

THE VARIETIES OF STORY-TELLERS AND STORIES FROM NOVI SAD

Summary

The article first provides the parameters by which a certain writer living in Novi Sad can be considered a Novisadian writer, as well as those by which a novel or a story can be considered Novisadian.

According to the territorial parameter, there are two distinct varieties, one with a dialectal norm – the local speech in Salajka and Podbara (Hajtfogel, Petrović), and one with a standard language norm, which is, basically, insufficiently marked for the local features of a city quarter – the strict centre of the city, Rotkvarija, Liman (Isidora Sekulić, Aleksandar Tišma, Milica Mićić Dimovska, Slobodan Tišma). The dependence of these two varieties on social status proved to be relatively stable in the first decades of the last century (Hajtfogel and Petrović – according to Isidora Sekulić); the selected corpus is not representative for the purpose of drawing a conclusion about the social in/dependence of the local speech of 'Salajka-Podbara' in the period preceding and following World War II – there is no difference in the speech of Hajtfogel's characters, although one would expect some, and in a small number of examples in a novel by Aleksandar Tišma, the dialectal differences were neutralised. This variety is not present in any contemporary story from Novi Sad included in the *Anthology*. Omitting the varieties with a dialectal morpho-phonological and a prosodic norm that cannot be

seen in written text in the works of contemporary Novisadian writers does not imply a complete homogeneity and unification of the varieties in use. The stratification of urban speech which reflects the social stratification and individual differences in the city, with distinctions in genre and, finally, the personal viewpoint of the writer, also allows the existence of the different 'languages' of the writers and their characters from the same city.

Key words: language variety, local speech, standard language usage idiom, sociolect, discourse register

UDK 811.163.41`276.1: 070(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Гордана Штрбац
strbacsn@eunet.rs

ПОЕТСКА ФУНКЦИЈА ДИЈАЛЕКАТСКИХ И РЕГИОНАЛНИХ ОБЕЛЕЖЈА У НОВИНСКОЈ РЕПОРТАЖИ

Сажетак. У раду је истражена поетска функција дијалекатских и регионалних обележја у текстовима рубрике *Салашарски дивани* новосадског листа *Дневник.* Утврђено је да се ове црте срећу на фонетско-фонолошком, морфолошком и лексичком нивоу, и то не само у језику саговорника већ и у језику новинара. Оваквим поступком аутор настоји формирати особен стил писања те открити позитиван однос према предмету о којем је реч и својим саговорницима.

Кључне речи: дијалекат, стандардни језик, језик масовних медија.

1. Уводне напомене

Језик масовних медија као средство с примарном посредничком улогом у преношењу и дистрибуирању информација одликује се специфичним особеностима на граматичком, лексичком и стилском плану, на основу којих се издваја као јединствен функционални стил. Будући особен вид јавног изражавања, језик електронских и штампаних медија мора бити у складу са стандардној језичком нормом, што искључује уношење обележја нестандардних језичких варијетета. Ово начелно правило, међутим, може бити нарушено из поетских разлога, и то углавном у ауторским текстовима новинарских жанрова слободнијег карактера када новинар уношењем колоквијализама, жаргонизама, дијалектизама и сл. настоји формирати особен и посве препознатљив стил писања.

Ово истраживање усредсређено је управо на то да се установе основни принципи на којима почива поетска функција дијалекатски и регионално обележених црта у језику масовних медија. Као корпус послужили су текстови новинара Јована Танурџића који су објављивани у оквиру рубрике *Салашарски дивани* у новосадском листу *Дневник.* Међутим, како би се имао бољи увид у грађу, она је преузета из збирке *Салашарски*

дивани (Танурџић 2008), у коју је аутор сабрао своје текстове (укупно 65) и објавио их као посебну књигу.[1]

2. О односу између дијалекта и стандарда

У лингвистици постоји јасно изражена опозиција између дијалекта, који се јавља као последица варирања језика на хоризонталном плану односно његове географске распрострањености, и стандардног језика, насталог као резултат нормирања, тј. као резултат свесне и планске интервенције одређене групе његових говорника. Нормирањем природног људског[2] језика, што подразумева прописивање и институционализовање експлицитних правила његове употребе, настаје стандардни језик као обликован и стилизован идиом који је у начелу конзервативан, али ипак довољно променљив да задовољи комуникацијске и друге потребе колектива којем припада па се за њега каже да је „*еластично стабилан* или *флексибилан*" (Радовановић 2003: 188). Према речима Ранка Бугарског, стандардни језик одликују јединственост, аутономност, писменост, кодификација и сл., затим историчност, виталност и експанзивност, потом он обавља следеће функције: уједињујућу, демаркациону, престижну, оријентациону, симболичку, и коначно став језичке заједнице према њему подразумева лојалност, понос и свест о важности норме (Бугарски 1996а: 171–178). У том смислу стандардни језик ужива известан престиж и функционише као званично комуникацијско средство одређене језичке заједнице. Насупрот томе дијалекат не подлеже оваквом третману, што утиче на нека његова општа својства, али и он без икаквих ограничења обавља своју комуникацијску улогу међу говорницима на одређеном географском простору будући да располаже одговарајућим гласовним, граматичким и лексичким системом.[3] Међутим, иако дијалекат у свести говорника обично изазива негативне

[1] Овај рад наставак је једног мањег истраживања на ограниченом корпусу текстова из исте рубрике спроведеног 2008. године (Бошњаковић, Штрбац 2008).

[2] Овај поступак обухвата следеће фазе: „(1) *селекција (= одабирање),* (2) *дескрипција (= описивање),* (3) *кодификација (= прописивање),* (4) *елаборација (= разрађивање),* (5) *акцептуација (= прихватање),* (6) *имплементација (= примењивање),* (7) *експанзија (= ширење),* (8) *култивација (= неговање),* (9) *евалуација (вредновање),* (10) *реконструкција (= преправљање) норме*" (Радовановић 2003: 188–189).

[3] Указујући на потешкоће у разграничавању појмова *језик* и *дијалекат,* Бугарски истиче следеће: „Чисто лингвистички гледано, дијалекти су не само међусобно равноправни него су и равноправни са језицима. Као лингвистички и комуникацијски систем, сваки дијалекат има све основне атрибуте језика; с друге стране, и стандардни језици су у овом виђењу само специфични дијалекти датог језика, колико год изузетни по својој друштвеној улози" (Бугарски 1996а: 77).

асоцијације,[4] осећање припадности одређеној етничкој групи у новије време постаје све израженије и прераста у понос па се све чешће може срести истицање регионалних обележја, нарочито на језичком плану, у одређеним сегментима живота (Бугарски 1996а: 82).

Према речима Милке Ивић, жариште стандардног језика јесте град будући да се у њему налази највише писмених. Осим тога, друштвени престиж стандардног језика појачава тежњу говорника да из сопственог идиома уклоне сва регионална обележја (Ивић 1997: 159).[5] Према свом географском положају Нови Сад се налази на простору шумадијско-војвођанског дијалекта, који чини основу стандардног језика, па се може очекивати да се његово становништво у мањој или већој мери служи оним варијететом који је најближи стандарду. Међутим, језик једног града, ма колико он био близак стандарду, не представља хомогену целину. На тешкоће при одређењу појма *градски језик* указао је још 1965. Бугарски,[6] који напомиње да се дати појам, пре свега, односи на говор којим се градско становништво служи у обављању свакодневних потреба односно на оне писане и говорне облике који су блиски стандарду. Он, такође, укључује и читав низ других елемената као што су жаргони разних друштвених и професионалних група, језик штампе, радија, телевизије, филма, позоришта, језик градских књижевника, језички аспекти шире друштвено-политичке активности, утицај страних језика итд. (Бугарски 1996б: 172). Милорад Радовановић (1997) сматра да не треба говорити о језику града, већ о језицима градова будући да је на том простору, осим хоризонталног, актуелно и тзв. вертикално, тј. социјално раслојавање језика, што, у лингвистичком погледу, као резултат има стварање тзв. социолеката. Наиме, постојећу дијалекатску базу говорник надограђује одговарајућом социолекатском компетенцијом, што подразумева усвајање стандардног језика у процесу школовања, као и читав низ варијетета

[4] Једно мање истраживање Љубише Рајића (1980–1981) о односу говорника дијалекта односно стандардног језика према дијалекту указује на то да се дијалекат доживљава као мање вредан начин изражавања него стандард. Наиме, ово истраживање, спроведено у београдској средини, потврђује да носиоци дијалекта напуштају свој говор када дођу у контакт с носиоцима стандардног језика под утицајем околине, образовања и средства јавног информисања. Према Рајићевим речима, скоро „сви испитаници су доживели ниподаштавање дијалекта, али је занимљиво да институционализовано ниподаштавање кроз школу и средства масовног јавног мњења (хумористичке емисије и сл.) прихватају као нешто нормално, док неинституционализовано ниподаштавање (вицеви, исмевање због мешања дијалекта и стандарда, називе 'гејачки' и сл.) не прихватају" (Рајић 1980–1981: 374).

[5] Ова ауторка истиче да се језички супстандард управо и ствара у непосредном додиру дијалекта са стандардним језиком (Ивић 1997: 159).

[6] Ову тему аутор је обрадио 1965. године у часопису *Израз*. Исти текст прештампан је у књизи *Лингвистика о човеку* (Бугарски 1996б).

карактеристичних за одређене друштвене групе. Напоредо с овим тече и усвајање функционалностилске компетенције која омогућује говорнику да се језички прилагођава комуникацији у зависности од домена, ситуације и тематике саопштавања односно у одређеним случајевима и усвајање престижног градског супстандарда. Стога, овај аутор констатује да је успешан становник града, уколико тежи пристојној социјалној промоцији, „полиглосичан" будући да „мора познавати *стандардни језик* (његову општеприхваћену локалну *варијанту,* тачније локалну *урбано-регионалну реализацију* те варијанте), па затим, читаве низове *социолеката* (мање њих) и *функционалних стилова* (више њих), и престижни *градски супстандард,* уз (може бити чак комуникацијски ирелевантан, будући непрестижан) »матерњи« *дијалекатски идиом* (уколико га је имао и у град у свом менталном пртљагу унео)" (Радовановић 1997: 73).

3. О корпусу

Новосадски лист *Дневник,*[7] који је послужио као извор грађе за ово истраживање, има концепцију уобичајену за већину дневних листова – садржи рубрике које се тичу спољне и унутрашње политике, економије, културе, спорта итд.[8] Исказивање садржаја који су тако тематизовани захтева употребу стандарднојезичких средстава[9] па се свако одступање у том смислу

[7] *Дневник* је „информативно-политички лист који од 1. 1. 1953. излази под садашњим називом, као директни наставак дневног листа *Слободна Војводина*" (Ђурић 2003: 90).

[8] Дневни листови садрже „вести, извештаје, коментаре, чланке, интервјуе, репортаже, занимљивости, а, зависно од распрострањености, у регионалном дневнику и мање значајне комуналне вести" (Ђурић 2003: 90). Листови овог типа имају задатак да информишу читаоце, али и да проширују њихово знање из појединих области. „Читаоци истог дневника купују свој лист јер га разумеју и прихватају његове идеје и ставове, јер задовољава њихову потребу 'за баш таквим' информисањем које негује тај лист" (Ђурић 2003: 91).

[9] На неопходност употребе стандарднојезичких средстава у масовним медијима указао је још Митар Пешикан (1976). Он сматра да је утицај медија на језичку културу веома велик те да он може имати и позитиван и негативан карактер. Пешикан верује да медији, уколико посебну пажњу посвећују неговању језика и језичке културе, могу у том погледу постати узор читалачкој и слушалачкој публици (Пешикан 1976). Због изразитог утицаја на језик и језичку културу запослени у овим установама дужни су да воде рачуна не само о правилној артикулацији гласова већ и о употреби одговарајуће лексике, транскрипцији властитих имена итд. (Пешикан 1976). Језиком средстава јавног информисања бавили су се и други аутори. Истражујући однос гледалаца-слушалаца према језику у медијима, Мирјана Јоцић (1978) долази до закључка да публика највише обраћа пажњу на разумљивост језика, као и на говор и говорно понашање спикера, новинара и водитеља. У том погледу посебно се истиче потреба за тим да језик радија и телевизије буде разумљив, приступачан, јасан и коректан односно да буде у складу са стандарднојезичком нормом, али никако строго учен и укалупљен (Јоцић 1978). Иста ауторка бавила се и комуни-

доживљава или као непознавање норме, тј. као неадекватна употреба језика, или као посебна стилска функција нестандардног варијетета, што је случај када је реч о текстовима у рубрици *Салашарски дивани.* Наведена рубрика је објављивана у недељном издању новина, а обично је позиционирана у средишњем делу или другој поливини. Аутор текстова ове рубрике јесте Јован Танурџић, дугогодишњи угледни новинар *Дневника,* који је читав свој радни век провео у овој медијској кући (Танурџић 2008). Јован Танурџић је првенствено спортски новинар те је радио и као сарадник београдске *Политике* односно других специјализованих часописа и ревија углавном са кошаркашком тематиком, а извештавао је са великих такмичења: олимпијских игара, светских и европских првенстава итд. (Танурџић 2008).[10] Текстови у рубрици *Салашарски дивани* посве су другачије природе од уобичајених новинарских форми у дневним листовима. У њима су описани неформални разговори са становницима војвођанских салаша, често праћени понеким обавештењем новинара о својим саговорницима или неком важнијем детаљу. Ти разговори углавном се своде на уобичајене, свакодневне теме које се тичу живота на салашу испуњеног тешким и мукотрпним радом, али и осећајем неизрециве среће и задовољства његових становника.

Салаши које је новинар посетио налазе се на војвођанском терену, тј. на подручју Бачке, Баната и Срема на мањој или већој удаљености од Новог Сада (НС)[11] – код Ченеја (Ч), Ђурђева (Ђ), Ковиља (Ко), у околини Бегеча (Бег), Сирига (Си), Змајева (З), Бачког Петровца (БП), Жабља (Ж), Србобрана (Ср), Турије, (Т), Бача (Бач), Бечеја (Беч), Надаља (На), Врбаса (В), Црвенке (Ц), Бачке Тополе (БТ), Сомбора (Со), Сенте (Се), Кањиже (Кањ), Мола (Мол), Деспотова (Дес), Дероња (Дер), Милешева (Ми), Ла-

кационим односно стилско-језичким особинама *Дневника* Телевизије Нови Сад (Јоцић 1985). Њено истраживање показује да у *Дневнику* ТВ Нови Сад (као корпус послужило је пет емисије *Дневника* које су емитоване током четири узастопна дана 1981. године) нема много примера за груба огрешења о граматичку норму, већ да је знатно више примера „неодговарајуће употребе стилских и језичких средстава, значењских нејасности и непрецизности – лексичких и синтаксичких, значењски празних употреба (клишеа и фраза), дугих, компликованих и у неким деловима, или у целини, нејасних или двосмислених реченица, па и читавих делова текста" (Јоцић 1985: 247). На другој страни, испитивања фонолошког система показују да постоје крупна одступања од класичних правила ортоепске норме, при чему су најизразитија она у домену прозодије, где долази до радикалног укидања послеакценатског квантитета, скраћивања квантитета под акцентом и појаве силазних акцената ван првог слога (Јоцић, Петровић, Суботић 1982).

[10] Такође је био и високи спортски функционер: председник и члан председништва Кошаркашког савеза Војводине и Југославије, Олимпијског комитета, директор КК Војводине и дугогодишњи председник Удружења спортских новинара Србије и потпредседник УСНЈ (Танурџић 2008).

[11] У загради је наведена скраћеница за назив места.

будњаче (Л), затим код Новог Бечеја (НБ), Кикинде (Ки), Мокрина (Мо) и Башаида (Баш), Мужље (Му), као и у близини села Нерадин (Н) и Јазак (Ј), код Бођана (Бођ), Бешке (Беш), Сремских Карловаца (СК) и Буковца (Бук). Новинареви саговорници на овим салашима претежно су староседеоци, старији људи, врло ретко образовани. Стога се у њиховом говору могу запазити сва обележја војвођанског поддијалекта односно одговарајућег локалног говора карактеристичног за дати терен, која се и у новинским текстовима чувају, тј. наводе дословно, уз минималне лекторске интервенције (нпр. апостроф као сигнал гласовне редукције). Посебну занимљивост у овим текстовима, међутим, представља језик новинара који настоји да опонаша дијалекат својих саговорника. Ј. Танурџић је рођен у Бечеју, на салашу у Малом риту (Танурџић 2008), што указује на присуство одговарајуће дијалекатске базе у његовој језичкој компетенцији, али завршио је факултет у Београду те се на основу тога, као и на основу природе посла којим се бави може закључити да познаје норму стандардног језика и да се њиме служи. Дијалекатска и регионална обележја у овим текстовима остварују се у различитим видовима обављајући тако посебну функцију, што ће бити предочено у анализи која следи.

4. Анализа

Поменута обележја присутна су на фонетско-фонолошком, морфолошком и лексичком нивоу језика, а такође се могу запазити и извесна одступања у домену реда речи, као и на фразеолошком плану. Као што је речено, ове црте могу се пратити паралелно у језику новинара и језику његових саговорника.

4.1. *Фонетско-фонолошка обележја*

У текстовима рубрике *Салашарски дивани* забележено је неколико различитих видова одступања од стандарда на гласовном нивоу.

4.1.1. У анализираним текстовима потврђени су икавизми шумадијско-војвођанског типа,[12] при чему су за ову прилику посебно издвојени они случајеви у којима икавска замена старог јата представља изразито дијалекатску, нестандардну црту. Икавизме овог типа налазимо у прилогу *ди (гди),* именици *грујота* и инфинитивној основи глагола типа *видѣти: видити, живила,* а највише их је у префиксалној морфеми *при-* (<*прѣ-*) и предлозима *прид* и *прико.* На ово указују следећи примери:

[12] Према речима Павла Ивића, икавизми шумадијско-војвођанског типа могу бити двојаке природе: фонетски (настали асимилацијом према палаталним гласовима) и морфолошки (настали аналогијом најчешће према наставцима из промене именских речи с меким основама) (Ивић 1994: 162).

Н:[13] могуће [је] одредити ди су њиве Живе Мановског (145), распитују [се] ... ди су Латинкићи (194), жито само што није пожутило (177), тата јој је поживио 96 (367), коме и где придајеш млеко? (138), седе прид врати (88), прид кућом (252), прид Ђурђиц (61), прико Тисе (165), прико реке (363), прико Дунава (366);

С: не знаш ди се више ради (25, Ж), ди би теби противречијо (114, Ч), кажи им ди сам (143, Беш), место ди уживамо (147, Ки), ди то има?! (159, Ј), зна моја Зора и небо ди стоји (280, Ч), гди сам радио скоро 20 година (198, Бач), гриота је (49, Ср; 355, Ц), живило се добро (251, З), придам млеко (139, Ж), ту се све прикида (179, Дес), сину Ради сам припис'о земљу и кућу у вароши (307, Ж), баш притерујеш (256, Т), аутобус стаје скоро прид кућом (214, НС), прид зиму (65, Н), прид салаш да ми дође срна (76, НБ), прико света (111, Ми), прико рамена (164, Мол), прико ленује (177, Дес), прико ноћи (238, Беч), прико пута (375, Ч), прико дужи (377, Ч).

4.1.2. Контракцију гласовних група *-ао, -ео, -уо* налазимо најчешће у облицима радног глаголског придева (углавном када је он део перфекта, ређе потенцијала), а знатно ређе у именицама. Као општа карактеристика војвођанског поддијалекта ова појава потврђена је у великом броју примера, а заступљена је код саговорника са сва три подручја (Бачке, Баната и Срема), а свакако је има и у језику новинара, где добија посебну функцију. Наведена гласовна промена некада је обележена апострофом, а у неким случајевима он изостаје. Ово потврђују следећи примери:

Н: објашњав'о (17), слик'о (21), стиг'о (45), назидо (50), им'о (119), дограђив'о (135), сазидо (138), пеко (151), прецвето (172), чув'о (247), дош'о (267), изд'о (305), трениро (330), натрапо (329), ор'о (366), одн'о (157), штрецно (25), крен'о (151), пос'о (139);

С: ишо (12, 14, Ср), издржо (14, Ср), ишчупо (14, Ср), им'о (17, БП), одраст'о (17, БП), развиј'о (17, БП), рек'о (21, БП), мог'о (23, Ж; 347, Ж), куц'о (23, Ж), груво (23, Ж), требо (30, Со), ост'о (79, НБ), им'о (117, Ч), повук 'о (119, Ср), теро (137, Ж), устезо (137, Ж), уш'о (147, Ки; 306, Ж), трениро (176, Дес), закл'о (232, Ч), прибро (282, Ч), мор'о (305, Ж), сним'о (303, Ж), припис'о (307, Ж), иш'о (335, Дер), дош'о (335, Дер), воло (14, Ср; 119, Ср; 141, Беш), умо (116, Ч), разболо (176,

[13] Примери који припадају новинару обележени су словом Н, а они који припадају његовим саговорницима – словом С. У загради се, осим броја стране на којој се налази пример у књизи *Салашарски дивани* (Танурџић 2008), наводи и скраћеница за назив већег места у чијој се близини налази салаш. Више бројева у загради указује на то да се иста реч у другачијем облику среће на више места. Први број односи се на пример који је наведен.

Дес), завол'о (251, З), уз'о (213, НС), уврн'о (17, БП), пос'о (17, 21, БП; 143, Беш; 303, 335 Ж), сонице (131, Ч), кабо (164, Мол).

4.1.3. У знатном броју примера, нарочито у језику саговорника, забележена је редукција иницијалних, медијалних или финалних вокала. Ретки су случајеви у којима се редукује слог. Ово потврђују примери:

Н: 'нако (177, 280), каз'ло (157), вид'ла (244), ал' (45, 50, 82, 170), ил' (82);

С: 'нако (138, Ж), лектрика/-у (143, Беш; 364 Л), кол['']ко (21, БП; 23, 24, Ж; 76, Баш; 246, Со; 305, 307, Ж), толко (15, Ср; 24, Ж), казли су (138, Ж), вид'те (176, Дес; 246, Со), ви'те (177, Дес), наје'ш се (143, Беш), ал['][14] (15, Ср; 17, 18, БП; 58, Т; 76, НБ; 87, Со), мож' (18, БП; 76, НБ; 87, Со; 329), вид' (213, НС), ил' (76, НБ), нег' (232–233, Ч).

4.1.4. Вокал *а* у последњем слогу речи *километар* замењен је вокалом *е,*[15] а присутан је не само у генитиву множине него и у облику паукала уз бројеве два, три и четири, на шта указују примери у језику новинара: четири *километера* (23), два-три *километера* (76), 5-6 *километери* (246) односно у језику саговорника: четрнаестак *километери* (165, Мол), шест *километери* (352, Ц).

4.1.5. Консонант *х,* чије је место иначе нестабилно у гласовном систему, губи се у иницијалним, медијалним и финалним позицијима, и то у великом броју случајева у језику новинара и његових саговорника. Ово потврђују примери:[16]

Н: вода је ладна (11), ајд (40), 'оће (49), па је у собама лети 'ладно (164), собе ко отелске (179), постаће ... рањеници (244), комад 'леба (217), нестао у виору другог светског рата (129), одговарају ми да су њиови (177), неће да с'вате (247), увр авлије (138), о'ма (149–151, 152);

С: ране мора да се има (17–18, БП; 42, Се; 61, Н; 111, Ми), нисам 'тео да наплатим (21, БП; 131, Ч; 138, Ж; 214, НС; 345, Ж), 'оћу и орање (133, Ч; 137, Ж; 177–179, Дес; 282, Ч; 355, Ц), леб (21, БП), ватају се посла

[14] Угласта заграда указује на то да је у неким случајевима апостроф забележен, а у другим, код истих речи, изостављен.

[15] Аутори *Банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта* сматрају да се вокал *е* у речи *ленија* не може објаснити дисимилацијом (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 262). Према њиховим речима, овакви облици, забележени у Шајкашкој, Мачви и Поцерини, засад немају доброг објашњења, а оно се евентуално може наћи уколико се стекне увид у некадашње немачке дијалекте у Војводини (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 262).

[16] Овде би се могао прикључити и пример у којем испадање консонанта *х* изазиве промене на плану вокалске структуре речи. Наиме, назив сеоског празника *Духови* новинар употребљава у облику *Дови,* подражавајући тако језик своје саговорнице, нпр.: *Каже баба Ружа испраћајући нас на сокак уз позив да јој дођемо за Дове (Духове) када је слава села Јазак* (160).

паорског (36, Мо; 114, Ч), за лебац (36, Мо; 121, Ср; 251, З), мора да ... се рани (76, НБ), багреми ... и ладовину праве (110, Ми; 120, Ср), не би било правог ’лада (110, Ми; 131, Ч), ладнућа (175, Дес), пиво је ’ладно (177, Дес), ајд (233, Ч), наше ’вале (252, З), рањеници (283, Ч), треба да о’ладимо пиће (21, БП), у белој кафкаској ораовини (116, Ч), по’ватале су све пацове (143, Беш), ондак би уватио врата (306, Ж), треба нарани-ти ... пилиће (355, Ц).

У лексеми *орах* финално *х* супституише се гласом *ј* у знатном броју примера, а иста супституција среће се и у речи *стреха*. У језику новинара то су примери: *орај је две године млађи* (58, 114, 175, 377), а у језику саговорника: *ораји* (102, Бег; 110, Ми; 114, Ч; 133, Ч; 177, Дес; 253, З; 268, Ж), *испод стреје* (375).

4.1.6. Иницијална група *хв* код глагола *хвалити* супституише се гласом *ф* у примерима који припадају новинару: *фалиш се* (18, 170, 214) односно његовом саговорнику: *морам да се фалим* (23, Ж).

4.1.7. Дисимилација *мн- > мл-* у прилогу *много > млого* среће се и језику новинара (145, 209) и у језику његових саговорника (14, Ср; 39, Се; 49, Ср; 116, Ч; 282, Ч; 334, Дер; 348, Ж).

4.1.8. Упрошћавање консонантских група забележено је у прилогу *одмах (> ома),* и то у језику новинара (17, 149–151, 152, 231, 280, 363) односно у језику саговорника (14, Ср; 141, Беш; 232, Ч), док глагол *отићи* у перфекту и потенцијалу има следеће реализационе могућности у језику новинара: *ћерке ... су очле* (198) односно у језику саговорника: *кад би ошо* (14, Ср), *очо је* (36, Мо), *види да су овце ошле* (138, Ж), *тако су и други очли* (145, Ки), *брат им очо* (194, Ђ).

4.1.9. Само у деловима текста који припадају саговорнику предлог *без* среће се с уметнутим секундарним сонантом *р*, дакле у форми *брез* (49, Ср; 58, Т; 137, Ж; 155, Ср; 335, Дер; 352, Ц; 375, Ч).

4.1.10. Испред *њ* у косим падежима личне заменице за треће лице предлог *с* прелази у *ш.* Ова промена среће се у примерима који припадају саговорницима: *умела је шњим* (36, Мо), *шњом приповеда* (120, Ср), *шњима се не промашује* (152, Ср), *сви смо се дичили шњим* (176, Дес), *неће Пајица шњима млого* (213, НС).

4.1.11. Само у примеру који припада новинару забележена је аналошка сибиларизација: *жене чисте орасе и лешнике* (301).

Наведене фонетско-фонолошке карактеристике утврђене у текстовима рубрике *Салашарски дивани* одлика су и банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994), а срећу се и у говорима Срема (Николић 1964) односно у госпођиначком говору (Поповић 1968). Крупнија разлика у односу на сремске говоре

тиче се икавизама шумадијско-војвођанског типа у предлозима *пред* и *преко.* Облици *прид* и *прико* у Срему се срећу врло ретко, и то спорадично у Лединцима, Черевићу, Нештину и Беркасову.

4.2. *Морфолошка обележја*

Дијалекатске особености присутне су и на морфолошком плану, нарочито у домену именичке парадигме и конјугације.

4.2.1. Одступање од стандарда код именица испољава се углавном у падежним наставцима.

Властито име *Ђоле,* које је у форми надимка, има промену с проширењем основе. Овај пример забележен је само у језику саговорника: *Нема ми мог браше Ђолета* (11, Ср). *А, мој браша унцут је навек био, увати Ђолета ... за нос* (306, Ж). *То је било довољно да се по Жабљу распреде диван како је Бата бербер вукао за нос чувеног Ђолета* (306, Ж).[17]

У инструменталу једнине именица мушког рода прве деклинације срећу се примери с наставком -*ом* уместо очекиваним наставком -*ем.* У језику новинара ово је забележено у примеру: *Кад се крене старим путом од Дероња ка Бачу ту надомак старе вароши .... је салаш Антуна Шверера* (197), док се код саговорника среће у примеру: *У спору сам са „Змајом”* (233, Ч).

Именица *зец* у множини има проширење -*ов*- уместо уобичајеног -*ев*-, у примеру који припада новинару: *На Цвејином салашу ... је домаћих животиња ко код Вука у Београдском зоолошком врту. Кучићи, куцови, мачори, патке и гуске, ћурке и кокошке с петловима, фазанчићи, зецови* (103) и примерима саговорника: *Има и зецова* (114, Ч). *А да видите кол’ко је тек зецова* (205, Му).

У једном примеру који припада новинару именица *мушкатла* мушког је рода (*мушкатл*)[18] и у множини добија проширење -*ов*-: *Доктор Тоша Зеремски и његова редуша ... не дају да трава није покошена ил’да мушкатлови и јоргован нису поштуцовани* (169).

Именица *километер* у генитиву множине има наставак -и, у језику новинара: *Нема ни 5-6 километери од Градске куће* (246) односно у је-

[17] И. Клајн (2002) напомиње да су граматичари за скраћене облике *Миле, Коле* и сл., признавали само промену *Мила, Кола*; он, међутим, сматра да ипак треба допустити и промене *Милета, Колета* и сл. Истраживање спроведено међу новосадским говорницима српског језика показује да је облик надимка са проширеном основом веома заступљен – више од 90% анкетираних користи генитив *Салета, Милета,* а свега неколико процената облике *Сала* и *Мила.* Међутим, нестандардни генитив *Ђорђета* употребљава 34% испитаника, док облик без проширене основе – 66% (в. рад у овом зборнику *Типична морфосинтаксичка и лексичка обележја у говору Новог Сада*).

[18] У овој форми лексема је забележена и у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (у даљем тексту РСАНУ), где је оквалификована као покрајинска.

зику саговорника: *Неких четрнаестак километери је до Милошева* (165, Мол). *Мој фрижидер је шест километери далеко од салаша* (352, Ц).

У инструменталу и локативу множине прве деклинације спорадично је забележен стари облик са завршетком *-и* односно забележен је завршетак *-а* у локативу множине именица друге деклинације, нпр.:

> Н: Прича старих Дероњчана о дођошима и онима који знају или не знају да раде по салашима је пре за диван прид врати (91). Тако је бар у салаши на Ченеју (289);
> С: Заглавио сам међ' доктори (208, Ч). Аца и Слоба су држали све под кајаси (208, Ч). Стално диваним синовима, ајд мало по салаши, па ће и нека млада натрчати (211, Ч). Једино би лопове који пају по салаши излемо (228, Со). Једаред сам теро моје коње у паорских коли (137, Ж). Кад моја Јелисавета их [чварке] отопи распадају се у усти (232, Ч). Ми се Надаљчани с њим поносили кад му слика изађе у новина (275, На).

Само у примеру који припада саговорнику забележене су форме збирне множине именица којима се указује на млада бића: *Ласице таманимо, јер су нам пилићи, гушчићи и морчићи важнији* (205, Му). Такође је у примеру који припада саговорнику регистрована збирна именица на *-ад* с множинском променом: *Најсрећнији су међу кравама, теладима и на салашарској авлији* (130, Ч).

4.2.2. Присвојна заменица за треће лице множине гласи *њин, -а, -о:*

> Н: Њино је само да раде (58). О Драгици и Данилу се сазнало и више него што их знају комшије њине, а прича о борби Калуђерских да сијалица засија и на њином салашу обишла је атар уздуж и попреко (351). Оне тек стигле у равницу, ко њина мама пре тридесетак година (211);
> С: Увек [смо] се трудили да се сви осећају на салашу лепо, ко код њине куће и лепшије (64, Н). Окупаће их њине маме (79, НБ). Није могло у Жабљу као да су код њине куће (307, Ж). Раде и они по цели дан, к'о и ја што сам кад сам био у њини годинама (208, Ч).

4.2.3. Код придева посебну пажњу привлачи употреба вида односно облици компаратива појединих придевских речи.

У сталним спојевима придева и именице који упућују на одређен тип, најчешће је реч о називу града *Нови Сад,* у генитиву једнине уместо очекиваног облика одређеног вида употребљава се неодређени придевски вид, нпр.:

> Н: Кад идете путом од Нова Сада ка Бачкој Паланци ... ту ... је Бабин салаш (17). Свирају од Нова Сада па до Загреба (88);

С: Долазе чак из Нова Сада да га купе (24, Ж). Солидно сарађујем са „Кобиљским" из Нова Сада (49, Ср). Само Роси, ја и један доктор из Нова Сада ... имамо овакве пушке (152, Ср). Кад Чуружани путују из Нова Сада у аутобусу мора бити граја (307, Ж). Баш је лепо што сте дошли чак из Нова Сада (329). Знаш шта су ручали? Кромпира барена (21, БП). Да нисте ви гости из града донели вина црвена и бела тешко би се само од онога што је Багов спремио опили (329).

Придев *леп* и прилог изведен од њега имају компаратив с наставком *-шији / -е,* нпр.:

Н: Салаш је његов некако лепшији (119). У пролеће је све лепшије (131). Шта је лепшије од трешања (170). Не знаш јел' лепшије зими ил' у лето (17);

С: Нема лепшије од снега за Светог Јована (25, Ж). Нема лепшије супице (164, Мол). Лепшије је него у вароши (59, Т). Увек [смо] се трудили да се сви осећају на салашу лепо, ко код њине куће и лепшије (64, Н). Некако ми је лепшије овде (143, Беш). Лепшија су од вароши (355, Ц).

Забележен је само један пример, и то у језику саговорника, у којем прилог *дуже* има облик компаратива *дужије*: *Нема ни двадесетак минута аутом, чезама је мало дужије, ал' се стиже, од Нова Сада до нашег салаша* (99, Бег).

4.2.4. Највећа одступања од стандарда код глагола тичу се промена у основама и конјугационих наставака. Она су забележена и у деловима текста који припадају саговорницима и у онима који припадају новинару.

Код глагола *дочекивати* нема односа *-ива-* према *-ује-,* што потврђује следећи пример забележен у језику саговорника: *Сви из Јаска су намерни да ово постане етно кућа у којој дочекивамо школске екскурзије* (157, Ј).

Глагол *гледати* у презенту има облике с основом на *и,* а ову особеност чува и у својим изведеницама, нпр.:

Н: Попнеш се на бент и гледиш у вуковарске авлије (363). И даље забезекнути гледимо у Милета (152, 353, 377, 329, 377). Кад идете путом од Нова Сада ка Бачкој Паланци ... и погледите ка Дунаву ... ту ... је Бабин салаш (17);

С: Седнем тако код ограде и гледим (139, Ж; 353, Ц; 364, Л; 377, Ч). Дотле се испијају фићоци ракије и гледи наоколо (371). Не сме овај пашњак, што у њега гледимо, да буде празан (42, Се; 364, Л). То су маџарски куваси, само их пусти с ланца а они нит лају већ само гледе (21, БП; 307, Ж). Како би крупили ил' како би телевизију гледили (85, БП). Загледим се тако у њих па ме глас мама Вере да треба нешто да урадим око сермије к'о поплаши (375, Ч).

Глагол *волети* у презенту уопштава основу на *е*, што потврђују следећи примери:

> Н: Волем да чујем кад се раздивани (171). Волеш, чули смо, и тркачке коње (138). Баш волемо кад нам неко дође (353);
> С: И волем све, ко мајмун (12, Ср; 17, БП; 61, Н; 88, Со; 138, 139, Ж; 143, Беш; 251, З; 283, Ч; 307, Ж; 366, Л; 369, Боћ; 375, Ч). Баш воле мој Станко лов (17, БП; 232–233, Ч). Сви волемо на крају ручка да се засладимо (30, Со; 58, Т; 61, 65, Н; 77, НБ; 116, Ч; 213, НС; 282, Ч). Успите паприкаша, то волете (177). Њени Немања и Лука су дедини пукоши, златни дечаци који здраво волу на салашу (17, БП; 23, Ж; 40, Се; 65, Н; 99, Бег; 145, Ки; 166, Мол; 252, З; 377, Ч).

Облике са *е* има и „компаратив" глагола *волети – волије,* забележен у примеру који припада саговорнику: *Највише волије да радуцка око салаша* (120, Ср).

Презент глагола *најести се* у језику саговорника гласи овако: *Седнеш и мало се наје'ш, па у нови пос'о* (143, Беш).

Облик *одмене* у трећем лицу једнине презента, у примеру који припада новинару, указује на то да наведени глагол у инфинитиву гласи *одменути: Време је да неко млађе женско чељаде одмене малко Јулијану и баба Анђу* (364).

У трећем лицу множине презента глагола свих врста јавља се наставак -*ду*, нпр.:

> Н: Дајка је сви зоведу (23);
> С: Отишли су да шетаду уз Дунав (21, БП). Не бацаду се код нас ни кобасице (116, Ч). Нема деце, оду у школе у варош већу и не враћаду се (64, Н). Сви смо Паленкаши салашари, чак и они који спаваду у вароши (83, БП). Богме су ме подржали сви они који требаду (157, Ј; 189, Ђ). Пуцаду швигаром (157, Ј). Учио децу да шутаду (176, Дес). Само једно мораду да знаду, ручак на мом салашу је у подне (179, Дес). Само се легу и никог не питаду (244, Со). Имаду човек који салаш чува (246, Со). Имали су ... снагу волу реп да ишчупаду (283, Ч). Ови што су дошли и у Црвенку ...'оће нешто да истераду по свом (355, Ц). Трче магарци тркаду се (139, Ж). Тарану воледу (24, 25, Ж; 131, Ч; 355, Ц). А шта ту може један Јоца, па и сви Кнежеви кол'ко нас има да промениду (76, НБ). Не браним ја мојим мушкарцима да попиједу по коју (77, НБ). Сад ђеду брати кукуруз (79, НБ). На салашима седе само они који тако оћеду (145, Ки). Оно нећеду ни прстом да макнеду (352, Ц). Радуједу се сви наши Банаћани кад дођу ... на салаш (79, НБ). Анђа и њени рибу ... не јededу (175, Дес). Ништа не даједу (335, Дер). У школу идеду (335). Па зато и ови трчиду к'о луди око салаша (217, НС).

Глагол *знати,* такође, има у трећем лицу множине презента облике са *-ду*, међутим, овај наставак може се и другачије посматрати будући да наведени глагол паралелно са презентом *знам, знаш* и сл. има и облике *знадем, знадеш* итд., што је забележено код новинара: *Половина новембра је последњи дан за сејање жита, и то ови Влаовићи знаду* (282). *Кажу они који боље знаду, то је кромпир лепши и од чурушког* (329) односно код саговорника: *Ипак по шпицнаме нас боље знаду* (61, Н). *Знаду ови из полиције* (152; Ср).

У трећем лицу множине презента глагол *разумети* има наставак *-у*, што је забележено у језику новинара: *Ко да разуму* (375).

Глагол *остати* среће се у форми *остануги* у језику новинара*: Који је у аманет остануло да све унапређује* (56). *Од деде Косте му је остануло* (151).

4.2.5. Прилози добијени од именица *дан* и *ноћ* имају облике *дањом* и *ноћом* и срећу се једино у делу текста који припада новинару: *Зато што се радило и дањом и ноћом* (59).

4.3. *Творбена обележја*

На плану творбе такође се могу запазити извесна дијалекатска обележја забележена претежно у језику саговорника.

4.3.1. У примерима саговорника неке од именица срећу се у облику који одступа од стандардној језичке норме, нпр: *Тада су наши дошли у равницу. Чувеном сеобом Србаља* (99, Бег). *Куруз је скоро готов* (244, Со). *О овцама је чобан водио рачуна* (49, Ср). *Био је чобан, наполичар* (198, Бач).

4.3.2. Глагол *играти се* среће се у форми *сиграти се* у примеру који припада саговорнику: *Долазио је често ко деран, сиграли смо се* (11, Ср).

4.3.3. С творбеног аспекта занимљиви су и облици *окишати* и *снућкати се,* који припадају новинару: *Ленија од тврдог материјала и кад окиша може се колима доћи довде* (377). *Кад у марту окиша неколико дана заредом, тада знај да ће родити жито* (369) односно саговорнику: *Нисам научио да рано устајем, ал' радим све док се добро не снућка* (369, Боћ).

4.3.4. Прилог *онда* среће се у облику *ондак:*

> С: Па ондак мало шунке онако запечене с младим луком, лебац је био домаћи... (121, Ср). Ондак ће бака унуцима да спрема питу и насуво са сиром (131, Ч). Ондак оно месо из супе са кромпиром и сосом је деликатес (159, Ј). И ондак зачин љубави (159, Ј). Успите паприкаша ... а ондак стижу макоши [штрудла од мака] (177, Дес). Ондак нису ни за шта (251, З). Ондак би у заносу дивана и шала попијо и чашу испред комшије (282, Ч). Прво се поплаши, а ондак би уватио врата (306, Ж). Кад је новац на више места, ондак сви узимају, а нико не домеће (375, Ч).

У неколико случајева забележени су прилози *једаред* и *дваред*, у језику новинара*: Трениро је и Звезду и то дваред* (330) односно код саговорника: *Једаред сам теро моје коње у паорских коли од мошоринске цркве до жабаљске раскрснице* (137, Ж). *Једаред сам оставио флашу* (147, Ки). *Не би требо дваред да сипам* (30, Со).

Већина морфолошких и творбених карактеристика одлика је и многих банатских говора (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997), а такође се среће у говорима Срема (Николић 1964) односно у госпођиначком говору (Поповић 1968).

4.4. *Лексичка обележја*

Пажњу читалаца рубрике *Салашарски дивани* свакако највише привлачи дијалекатска и регионална лексика која појачава регионалну обележеност целог текста, док новинару служи као посебно изражајно средство. Овом лексиком, која је првенствено условљена тематиком, претежно се именују реалије које се тичу живота на селу. Она се, дакле, углавном односи на саму кућу, просторије и намештај у њој, затим на простор и помоћне објекте који је окружују, а обухвата и називе јела и пића, пољопривредних алатки и послова, биљака и животиња, разних заната итд. Осим тога, једна скупина лексема служи за карактеризацију човека, односно њоме се именују интелектуалне и комуникативне активности, као и емоционална стања. Лексичке јединице овог типа махом су позајмљенице из мађарског, немачког и турског језика тако да истраживања овакве врсте могу уједно пружити увид у шири контекст у којем су остварене везе између говорника различитих језика.

У даљој анализи лексеме су повезане у мање или веће семантичке скупине, при чему је истакнуто и њихово порекло уколико је оно потврђено у неком од коришћених речника.

4.4.1 Једна група лексема именује појмове који се односе на кућу, просторије и намештај у њој.

Централно место овде свакако има хунгаризам *салаш,* потврђен у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (у даљем тексту РМС) и *Речнику српских говора Војводине* (у даљем тексту РСГВ)*,* те његове изведенице: *салашар* и *салашарски*, -а, -о. Ове лексеме срећу се у знатном броју примера, што је сасвим и очекивано, али овом приликом навешћемо само неке од њих:

> Н: За нас децу салашарску је одвајкада знано да је салаш онога што га је назидо (50). Нема више међ' нама деде Ивана Пивничког, ал' салаш је његов некако лепшији (119). Сада је тек три-четири салаша на потезу од вароши ка Дунаву (141). Није Миле салашарско чедо, ал' банатски деран јесте, па с млого емоција дивани о салашима на Ливадама и Валому

(145). Пре би се казл'ло да је то етно кућа у шору, а ко каже да салаши нису и ушорени (157). Биће свирке и у вароши и на салашу (172). Зовем Банета, ченејског салашара ... да малко диванимо о ченејским салашима (279). Тако је свој салашарски опстанак замислио Јовица Везилић, Зечев поруганије (303). Ди су ту керови и мачке салашарске (182). Дивани паорски, лалошки и салашарски наш домаћин (172);

С: Наш стари салаш је био код Црног моста, ту на крај дужи оне пшенице (25, Ж). Штрудла с маком је специјалитет нашег салаша (31, Со). Није више наш салаш прико света (111, Ми). Салашари су свој век проводили на салашу (14, Ср). Треба нам тврд пут, не само због овдашњих салашара, већ и због паорлука ... а да не диваним кол'ко би то значило за даљи развој салашара (23, Ж). Ценим кад салашари чувају и 'ране дивљач (76, НБ). Сви смо Паленкаши салашари, чак и они који спаваду у вароши (83, БП). Зато ми салашари волемо зимско доба (116, Ч). Не вреди се једити, то је, како би варошки казали, филозофија салашарског живота (76, НБ).

Истој скупини припадају германизми: *конг* (који се још среће и с фонетизмом *гонг*) и *шпајз*, затим турцизам *пајанта* ('летва, жиока, гредица која обично служи за спајање рогова на кући', РМС),[19] као и лексеме *лебрњи*[20] *прозор* и *шалукатре,* нпр.:

Н: Испред соба је конг, ту су и штала и свињац (11). На зиду у конгу, ту су и распарене корпе (88). У подруму испод собице, гонга и собе су бурад, каце, ашови и виле репарске (160). Кућерак под старим орајем и зазидан конг је к'о створен за дугачке диване (211). Кућа и посебно гонг су затегнути (237). И оде у шпајз баба Зора (280). Кроз лебрњи прозор видимо да Бурдуш и његов син не силазе с трактора и сејалице (282, 329). Прозори са шалукатрама, зидови дебели од набоја зидани па је у собама лети 'ладно (164);

С: Састоји се [кућа] од дугог гонга (ходника) на који се улази кроз „слепа-пуна" врата (159, Ј). А, Сплића Самарџија је тако уредио Салаш 137 да уживам кад га гледим овако испред конга са шамлице (377, Ч). А увече, кад седнем у мир овог гонга, шпекулишем и баш волем да сам сам (238, Беч). Само тркнеш у шпајз и донесеш: ил' ћеш мелшпајз ил' нешто мрсно (253, З). Кад је ракија у кући, а сланина и шунка на пајанти, онде нема једа (143, Беш). Собица или ћелерак је љубавно гнездо: има један двокрилни прозор са шалукатрама (160, Ј).

[19] Значења лексема дају се према РМС, РСАНУ, РСГВ и Речнику Г. Вуковић као саставном делу монографије *Терминологија куће и покућства у Војводини* (у даљем тексту ТКПВ) у загради, и то само у случајевима када се претпоставља да нису општепозната.

[20] За придев *лебрњи* који се јавља само у споју с лексемом *прозор* П. Скок (1971–1974) каже да му је порекло нејасно.

На делове намештаја у кући (салашу) упућује лексема *астал,* хунгаризам словенског порекла, италијанизам *креденац* (и у облику *греденац*), турцизми *отоман* и *чикмеже,* романизам *шифоњер*, те германизми *шамлица* и *фирањга* (’завеса, застор’, РМС). Ове лексеме потврђене су следећим примерима:

Н: Само што није подне одзвонило, а ондак Стојшини седају за астал (138, 251, 282). То рече, па устаде, онако ђипи младалачки са отомана деда Стева (283). Све генерације држе у једном чикмежету новац који стекну ни мало лаким паорским, од јутра до мрака, радом (373). Вели Гаги и помера своју шамлицу све ближе (375). Греденци су из 1880, шифоњери из 1890. и све је од ораховог и буковог дрвета (58).

С: Уђеш малкице у салаш, седнеш за астал, а керови лају ли лају (135-137, Ж; 179, Дес). Ту је и креденац и умиваоник с пешкиром на бехалтеру (160, Ј; 116, Ч). Чудиш се једном чикмежету, па то ти је бар јасно, кад је новац на више места, ондак сви узимају, а нико не домеће (375, Ч). А, Сплића Самарџија је тако уредио Салаш 137 да уживам кад га гледим овако испред конга са шамлице (377, Ч). Овај креденац, шифоњер и кревет су изрезбарени у белој кафкаској ораовини (116, Ч). Скинула сам фирањге с прозора и перем их цели дан (251, З).

Наведеној групи могу се прикључити и лексеме којима се упућује на посуде различитог облика, величине и намене. Ту се убрајају хунгаризми *аков, валов, катланка* (’котао’, РСГВ), *лабошка* (’шерпа’, РСГВ), затим германизми *олба* (’округла боца са ужим грлом (обично за вино)’, РСГВ), *фићок* (’стаклена бочица из које се пије ракија, фраклић, чокањ’, РМС) и *шафољ* (’дрвени суд за воду, чабар, кабао, шкаф’, РМС), турцизам *сађура* (’плетена кошарица’, РМС), као и лексема *нађве* (’дрвено корито зе мешење хлеба’, РМС). Срећу се у следећим примерима:

Н: Има јаја испод камаре сена, снеле су коке и у старој лабошки у штали и у валову који је пун сламе (369). Додаје бака Ђурђинка и опет ће у подрум по олбу португизера (301, СК);

С: Попили су аков вина и певали су њине песме (21, БП). Веш перем у катланки (352, Ц). Пешкири од лана, да не диваним, а тек нађве и сађуре, олбе и ћупови – користе се свакодневно (64, Н). Пре јела мора и бар један фићок домаће ракије (47, БТ; 65, Н; 369, 371Боћ;). Ниси погледао у шафољ, у саламури су (331).

4.4.2. У групу лексичких средстава која именују простор око куће, помоћне и друге објекте убрајају се: *авлија,* грцизам примљен посредством турског језика, затим турцизми *вајат* (’споредна омања зграда у дворишту сеоске куће, намењена младенцима или за држање спреме, воћа и

сл.', РСАНУ) и *чардак* ('кош за кукуруз на стубовима', РМС), хунгаризам *корлат* ('ограђен простор за стоку, тор, обор', РСАНУ), као и лексеме *качара* ('зграда где стоје каце и где се пече ракије', РМС), *котобања* ('1. кош за пилиће. 2. кош, чардак чије су стране од размакнутих летава а служи за кукуруз у клипу', РМС), *прокот* ('нужник', РСГВ) и *сек* ('дрвени или зидани оквир, ограда око бунара', РСГВ). Њихову употребу потврђују следећи примери:

> Н: Показује нам кућерак који је увр авлије сазидо за своје раднике (138, 252, 363, 369). Морке су затворене у корлат да не лете наоколо (347). Бојка ... показује озидан стари салаш и новоизграђен чардак (34);
> С: Најсрећнији су међу кравама, теладима и на салашарској авлији (130, Ч; 157, J; 244, Со, 345, Ж; 364, Л). Тако вам је и ова наша кућа јазачка, има вајат, качару, котобању, салашарска авлија с хлебном пећи ... и пољски прокот (клозет) (157, J). Због деце закључавамо сек на бунару (194, Ђ).

Разне справе, пољопривредне алатке и друга средства означени су труцизмом *долап* ('точак с причвршћеним посудама за наводњавање', РМС), те именицама *крупара* ('машина за млевење кукуруза за прекрупу', РСГВ), *мередов*[21] ('мања рибарска мрежа затегнута око обруча учвршћеног на дршку (или непосредно привезана за ракљасти држак), којом се обично прихвата или преноси риба', РСАНУ), *обраница* ('мало повијена мотка с удешеним кукама на оба краја, која служи за ношење терета о рамену', РМС) и *радило,* нпр.:

> Н: На долап се упрегне дорат и терај укруг (347). Шали се Гена и показује стари добри долап (347). Бојка ... показује ... крупару и сермију (34);
> С: Забациш мередов (21, БП). Обраницу прико рамена, то вам је она крива летва која на крају има окачен кабо ил' тикву за воду (164, Мол). Малко се обраницом пређе по површини реке, а онда се зајтије (164, Мол). Волем када је ред, ујесен радила морају да су очишћена после пољских радова (283, Ч).

Овде ћемо прикључити и лексику којом се именују превозна средства односно опрема за кола: италијанизам *каруце,* хунгаризам *чезе,* затим *сулке* ('кола за трке', РСГВ) и турцизам *серсам* ('коњска опрема', РМС), нпр.:

> Н: Црквени торњеви су оријентир салашара, било када иду бициклом ил' чезама и трактором (82);

[21] Према речима П. Скока, претпоставља се да је лексема *мередов* прасловенска посуђеница која се налазила у јужнословенском, али да је укрштена с мађарском речју (Скок 1971–1974). У *Српскохрватској лексици рибарства* ова лексема објашњена је на следећи начин 'мања помоћна мрежа, која обично служи за прихватање рибе са струка, за вађење рибе из алова и сл.' (Михајловић, Вуковић).

С: Имали смо и више коња и каруце (348, Ж). Нема ни двадесетак минута аутом, чезама је мало дужије, ал' се стиже, од Нова Сада до нашег салаша (99, Бег). Кад их упрегнем, било у паорска кола ил' у чезе, иду к'о да су липицанери (138, Ж). Онако у сулкама, к'о прави касачи, трче магарци тркаду се (139, Ж). Терам сулке на тркама (228, Со). Знао је и да поправља ствари по кући, серсам и све за коње је била његова брига (240).

Иначе, лексика која се непосредно односи на кућу и намештај у њој, затим на делове куће, простор око ње и помоћне објекте забележена је и у студији *Терминологија куће и покућства у Војводини* Гордане Вуковић.[22]

4.4.3. Простор изван имања на којем се салаш налази, тј. различите земљишне површине, путеви и слично именовани су: туцизмима – *бент* ('брана (на води), устава, насип', РМС), *долма* ('насип', РМС) и *сокак*, хунгаризмима – *јарош* ('општински пашњак, паша, пасиште; поље, пољана', РСАНУ) и *шор* (од чега је и глагол *ушорити*), германизмима *ревир* ('део шуме ограничен просекама и стазама', РСГВ) и *рит*, те лексемама – *ленија* ('узан колски пут између двеју њива у атару', РМС), *рогаљ* ('угао, крај куће, улице, ћошак, раскршће (у селу где се обично састају сељаци, нарочито о празнику), РМС') и *утрина* ('општинско, сеоско земљиште које служи за испашу стоке; тратина, потрица; запуштено, необрађено земљиште', РМС), нпр.:

Н: Радославов отац Светозар је имао салаш „иза бента" (87, 363, 364). Кад смо некако прешли преко долме на каналу, угледасмо свет из бајке (186). Каже баба Ружа испраћајући нас на сокак уз позив да јој дођемо за Дове (Духове) када је слава села Јазак (160). Боље од нас умели су Мика Антић, Раша Попов и Тане Ибрајтер да одсликају мокрински јарош, да о салашарима и паорима проговоре и њиховим језиком (33, 36, 267, 270, 303). Скоро на почетку бегечког шора, непрегледна војвођанска равница (99, 157). Живи Милан на свом салашу крај рита мирне Старе Тисе (193). Ленија је, иако насута, ипак земљана (36, 81–82, 104, 170, 267, 270, 329, 377). Ома иза рогља је салаш Цвете Мургашког (231). На утринама ничу чардаци (33, 36, 76);

С: На улазу у село Мужљу ... лепо окречене куће, улице ушорене и покошена трава испред, има и дечурлије на сокаку (203, Му). Купујемо земљу, градимо економске зграде, ту на утринама у јарошу на „Сентошу" (37, Мо; 267, Ж; 214, НС; 303, Ж). Били су овде салашарски шорови

[22] И при опису типичне приземне куће у Новом Саду, њених делова и објеката око ње, новосадски испитаници су се служили истим лексемама: *авлија, чардак, качара, котобања, вајат, ганг (ганк, гонак, гонг, гонк, конг, конк), шпајз (шпаиз, шпајиз), шалукатре.* В. у овом зборнику рад *Шта знамо о начину живота (старих) Новосађана*.

(145, Беш; 157, Ј; 176, Дес). Салаши ушорени, навелико се гради (219, Бук). Гледимо се дивљи вепар и ја, а он попусти и упути се у ревир (364, Л). Целом селу смо добри, сви нам дођеду, а овај прико леније ни да завири (177, Дес; 244, Со; 268, Ж; 288, Ч; 335, Дер). Јарош и рит нуде да се говеда узгајају (214, НС). Купујемо земљу, градимо економске зграде, ту на утринама у јарошу на „Сентошу" (37, Мо; 240, Беч).

Занимљиво је да за веће насељено место (најчешће је то град) саговорници у оквиру рубрике *Салашарски дивани* готово увек употребљавају хунгаризам *варош* (и од њега изведен прилог *варошки*), а по узору на њих то исто чини и новинар. Стога се ова лексема среће у великом броју примера:

Н: Нити су салаши нит су у вароши (36). Бојка неколико пута на дан тркне до вароши (37). Уверили смо се у вароши кад смо упитали за чика Мишу (50). У варош се ретко ишло (59, 75, 77, 82, 117, 129, 141, 172, 214, 244, 246, 267, 305, 330);

С: Сад је имала посла у вароши (21, БП). Знате ли ко огледа кокошке? Не знате ви то из вароши (27, Со). Некада су бабе и деде чували децу у вароши, а млади су диринчили на салашу (42, Се). Лепшије је него у вароши (59, Т; 64, Н; 79, НБ; 88, Со; 111, Ми; 117, Ч; 120, Ср; 131, 133, Ч; 139, Ж; 145, Беш; 147, Ки; 164, Мол; 207, Ч; 214, НС; 251, З; 305, 307, Ж; 333, 335, Дер; 355, Ц; 377, Ч). Не вреди се једити, то је, како би варошки казали, филозофија салашарског живота (76, НБ).

4.4.4. Извесним бројем лексема обухваћени су појмови који се односе на пољопривредне послове односно особе које се њима баве. Најважније место у овој семантичкој скупини припада германизму *паор* и његовим изведеницама: *паорлук* и *паорски* (придев и прилог). Занимљива је чињеница да се наведене лексеме употребљавају с позитивним односом према појму који именују, нарочито у случајевима кад се њима служи новинар, нпр.:

Н: Узданица свих Паленкаша је унук Мирослав, девето колено ове уважене фамилије словачких паора (83). Војвођански паор није пушком чув'о посед свој, већ поштењем и марљивошћу (247, 282, 355). Пратиш ли напредак у паорлуку ...? (139, 252). Говоре гласно да газде паорске чују (88, 120, 373). Дивани паорски, лалошки и салашарски наш домаћин (172);

С: Од паора има шта да се вазда научи (59, Т; 88, Дер; 116, Ч; 139, Ж, 185, Ђу; 232, Ч). Треба нам тврд пут, не само због овдашњих салашара, већ и због паорлука (23, Ж; 37, Мо; 76, НБ; 120, Ср; 147, Ки; 179, Дес; 244, Со; , 251, З; 307, Ж; 334, Дер). Могло би се рећи да се ватају посла паорског (36, Мо; 138, Ж; 137, 139, Ж; 208, Ч371, Боћ; 377, Ч).

У овој групи, дакле, налазе се лексичке јединице са општим значењем ’рад, посао (на салашу)’ и ’обавити / обављати одређену врсту посла (на салашу)’. То су: германизми *арбајт* (’рад, посао’, РСГВ) и *поштуцовати* (’штуцовањем поткратити, поткресати’, РМС), затим *копња, редовати, запатити* (’одгајити, отхранити, добити као принову’, РСГВ, уз то је и именица *запат* са значењем ’1. животиња за приплод, расно грло. 2. оно што је запаћено, одгајено, приплод’). Овде припадају и јединице са значењем ’особа која (под посебним околностима) обавља послове’ – латинизам *арендаш* (’онај ко узима земљу у аренду’, РСГВ), хунгаризам *бирош* (’најамни пољопривредни радник који са породицом живи на газдином имању’, РСГВ), те лексеме *наполичар* (’онај који ради у наполицу, напола’, РСАНУ) и *редуша* (’женска особа која је задужена за припремање хране (у кући, на свадби, слављу и сл.)’, РСГВ), нпр.:

> Н: С првим зрацима сунца се стизало и копња је могла да почне (185). Баба Дајка и снаја Стана редују по кући (25, 27). Брана и његови синови планирају нови запат сермије (25). Е, сад ће Зоран да се похвали ... овцама и свом марвом коју је запатио на свом салашу (39, 42, 91, 137, 138, 172, 213). Бирош и чуваркућа салаша је Света (17, 56, 58,). У диван се убацује и наполичар Света (21, 45). Паја је ретко пио чај, али редуша Дара је волела ујутру да се освежи чајем (11, 27, 31, 52, 56, 77, 102, 104, 114, 137, 149-151, 169, 181, 233, 243, 246, 280, 353);
>
> С: Од овог арбајта је створио кућу у селу (24, Ж). И моја жена Биљана иако ради у општини, не мари да редује по кући (143, Беш). Волем што смо запатили доста живине (17, БП; 25, Ж; 42, Се; 139, Ж; 246, Со;). Ми ту дођемо као арендаши (83, БП). Сад је нашла млађег и оставила је тог бироша (36, Мо; 131, Ч). Био је ту на нашем салашу Јохан, наш Јоца Шваба, а наш наполичар (131, Ч; 76, НБ; 198, Бач). Мушки су за теже, а редуше за оне кућне послове (30, Со; 110, Ми; 164, Мол; 334, Дер).

Овој скупини прикључујемо и хунгаризам *диснотор,* који не бележе речници САНУ и МС, док се у *Речнику српских говора Војводине* за ову лексему наводи значење ’гозба приликом клања свиња’. Забележена је у примерима који припадају новинару: *Последњих деценија, крајем новембра и почетком децембра је време диснотора (свињокоља) на салашима и по кућама око Малог Иђоша* (47, 213, 329) односно саговорнику: *Дођите код Цоје на салаш кад је диснотор* (59, Т; 121, Ср; 143, Беш; 283, Ч; 307, Ж).

4.4.5. У називе јела, пића и оброка убрајају се германизми *дунст / думст, мелшпајз, ринфлајш, штрудла, португизер, шприцер, фруштук, фруштуковати,* хунгаризам *паприкаш,* турцизам *тарана,* те лексеме *макош* (’штрудла с маком’, РСГВ), *насуво* и *хурка,* нпр.:

Н: На ормару думст, ред пекмеза од шљива и кајсија, ред слатког од вишања (349). Кратко и јасно вели домаћица и редуша о чијој штрудли од рогача се често прича (52). Шприцери и ладно пиво са бунара баш годе (172). Виси ту и хурка, тек кроз дим прошла (331);
С: Воћке роде и од њих се прави думст (25, Ж; 62, Н; 143, Беш; 214, НС; 253, З; 280, Ч). Само тркнеш у шпајз и донесеш: ил' ћеш мелшпајз ил' нешто мрсно (253, З). Наравно, брез кромпира не иде ... ни ринфлајш из супе (58, Т; 104, Бег). О магарцима и држави диванили смо уз сјајан португизер (299, СК). Штрудла с маком је специјалитет нашег салаша (31, Со). Знало се тада да је фруштук у 7 сати (121, Ср). Фруштукујемо сви заједно (30, Со; 117, Ч). Наравно, брез кромпира не иде ни паприкаш (58, Т; 177, Дес). Ал' тарану воледу (24, Ж). Успите паприкаша, то волете, пиво је 'ладно ко из бунара, а ондак стижу макоши [штрудла од мака] (177, Дес). Насуво с маком што воле (109, Ми; 131, Ч; 143, Беш). Наше су и хурке, просушена кобасица тек што је дим осетила у пушници (329).

4.4.6. Посебну лексичко-семантичку групу чине именичке речи којима се указује на домаће животиње. То су претежно називи хипонимског карактера тако да се њима најчешће означавају категорије одређене животињске врсте издвојене према узрасту, намени или некој другој карактеристици. Овој скупини припадају: турцизам *сермија* као општи назив за 'стоку, марву једног домаћинства' (РМС, РСГВ), затим називи за пса – *вашка* (турцизам), *кувас*[23] ('мађарска раса овчарских паса, обично чистокрвних'), и *пулин* ('мали овчарски пас, може бити и мешанац', РМС, РСГВ), као и различити називи за свињу – *назиме* ('младунче свиње од четири до дванаест месеци', РСГВ), *нераст* ('неушкопљен, неујаловљен вепар, вепар за приплод', РМС), *крмужина* ('ауг. и пеј. од крмача', РМС), и *цоца (> цоцика)*. За последњу лексему није пронађена потврда у речницима, па се претпоставља да је реч о хипокористику за крмачу. Наведене лексеме срећу се у следећим примерима:

Н: Сермију намирује ко да је његова (17, 25, 34, 37, 141, 177, 369). Ваљда је и због тога Милисав запатио толико вашака има их десетак, неки су везани, на ланцу су, због нас који смо на салаш дошли, а неки пулини, они што за овцама трче, врте се око наших ногу (137). Око нас трче пулини (110, 201, 375). Хвале се Пркосовачки да им је крмача опрасила десет, а кажу да имају и нераста за изложбу (110). Показује и свиње беле к'о снег, показује и једну цоцу (375). Три козе се јаре, а цоцике прасе (103).

[23] Ова лексема није потврђена ни у једном од консултованих речника.

С: Једино сермија мора да једе (25, Ж; 30, Со; 49, Ср; 76, НБ; 120, Ср; 133, Ч; 288, Ч; 375, Ч). То су маџарски куваси, само их пусти с ланца а они нит лају већ само гледе (21, БП). Да видите моје пулине Црног Грују и Рајну, њима не треба двапут да се каже да врате овце са пашњака (40, Се; 65, Н; 286, Ч; 375, Ч). Спремају се назимад за зиму и постаће и они једног зимског дана рањеници и стокилаши (244, Со). Припуштамо нашег нераста по салашима. Сви га хвале (110, Ми). Што је месо старије, од маторе крмужине, то је боље за овај надев (85, БП). Гледим тако и смишљам шта ако крене грдосија да руши ограду и нападне ми моје цоце (364, Л).

Само је једна лексема из групе ботаничких термина *багра,* чије значење објашњава сам новинар: *Ту је и багра, цвет неизбежног салашарског дрвећа багрема* (11, 182).

4.4.7. У текстовима рубрике *Салашарски дивани* срећу се две лексеме којима се означавају сродннички односи – турцизам *баба* (’отац’, РМС) и хипокористик *браша,* нпр.:

Н: Саша и Драган диринче с бабом и мамом, а снајке су ту логистичка подршка (75).

С: Мој баба Милан и мама Наста имали су тринаесторо деце (17, БП; 30, Со; 102, Бег; 141, Беш; 164, Мол; 208, Ч; 219, Бук; 233, Ч; 251, З; 348, Ж). Долазио је често ко деран, сиграли смо се ... Нема ми мог браше Ђолета (11, Ср; 152, Ср; 306, Ж).

Хипокористик *браша,* као и лексема *прика* често се употребљавају и при обраћању саговорнику, као сигнал фамилијарности, нпр.:

Н: Дај, брашо, у чему је тај шампион (152);

С: Петла, а знаш што. Па зато, брашо мој! (183, Ко). Знаш, прика, са сермијом треба знати, некад и диванити са њима (375, 377, Ч).

4.4.8. Као посебна лексичка група могу се издвојити називи заната, у које се убрајају германизми *молерај* и *тишлерај* (’столарски занат’, РСГВ), затим називи за особе које се баве одређеним занатом или струком – турцизам *бербер(ин),* германизам *бирташ,* романизам с народним изговором *инџилир* и латинизам *фишкал* (> *фишкалски*) примљен с мађарским изговором, као и називи места на којима се обавља одређена делатност – *берберај* и *бирцуз.* Њихову реализацију у тексту потврђују следећи примери:

Н: Познатији у Сенти и околини као бирташ, салашар који производи, али и добро троши (39). Зовем Банета, ченејског салашара, истина нововременог, инџилира и саветника међ’ оним који о нашој војвођанској пољопривреди, па и светској, воде рачуна, да малко диванимо о

ченејским салашима (279). Прича нам, онако фишкалски педантно, мерећи сваку реч, Аца Грчки (164). А кад је о бирцузу реч, неизоставна су сећања на дружења са Ујкицом Радицом Кастролом (14, 255, 270);

С: Ал' да није било молераја, не би им'о све ово (17, БП). А био је деда Милан прави мајстор тишлераја (131, Ч). То је било довољно да се по Жабљу распреде диван како је Бата бербер вукао за нос чувеног Ђолета (306, Ж). Ћерке су, како и приличи оцу фишкалу, дипломирале права (166, Мол). Седнеш на мој бицикл „рог" и сада служи, па у бирцуз на по једну (15, Ср; 87, Со; 195, Ђ). Четвртак је пијачни дан у Жабљу и мор'о сам да одем до вароши, научио сам да тог дана тркнем до берераја (305, Ж).

4.4.9. У текстовима рубрике *Салашарски дивани* налази се и лексика у функцији карактеризације људи и њихових поступака. Ова целина обухвата турцизме *бећарити се* и *бећаршаг,* германизме *унцут* и *унцутарија,* те лексеме *маздрпанчина* и *обешењачки*, -а, -о, (и прилог) нпр.:

Н: Паја Белић је у свом селу познат по бећаршагу (11). Вели и обешењачки се смеје наш домаћин (143, 353);

С: Газда Никола је салашар који уме да уради и да тргне из фићока и да се бећари и сви га волемо (65, Н). Унцут један, неки лопов ... уш'о је кроз прозор (147, Ки; 306, Ж). Некада се љутила на наше унцутарије (14, Ср). Јагњиле се моје овце ... пет двојки је ојагњено. Саде само треба их сачувати, јер маздрпанчине вршљају наоколо, уђеш малкице у салаш, седнеш за астал, а керови лају ли лају (135-137, Ж). Имали су оне танке брчиће, обешењачки поглед и снагу волу реп да ишчупаду. Таки је био и Стева, ево гледај ову слику (283, Ч).

Лексема *лалош* (> *лалошки*),[24] којом се особа квалификује према свом пореклу односно простору на којем живи, увек се употребљава с позитивном конотацијом, без обзира на то да ли се њоме служи новинар или његови саговорници, нпр.:

Н: Од нашег домаћина сазнајемо ... да је из његовог рода један чувени лалош, Ђоле Балашевић (11, 149, 267, 330). Гостољубивост је препознатљива, лалошка (102);

С: Моји су дошли из Лике у оближње село Велебит, помешали смо се с лалошима (42, Се; 121, Ср; 355, Ц). Знате, то је она чувена лалошка Ђолетова песма (164, Мол; 268, Ж; 305, Ж, 345, Ж). Дивани паорски, лалошки и салашарски наш домаћин (172, 279).

[24] За лексему *лала* која има следећа значења: 1. 'тулипан'; 2. 'отац'; 3. 'име што га старије мушко дете даје млађем'; 4. 'сваки човек' П. Скок (1971–1974) каже да се ради о балканском турцизму персијског порекла.

У улози квалификатора појављује се и именица *деран,*[25] која се среће у следећим примерима новинара: *Није Миле салашарско чедо, ал' банатски деран јесте, па с млого емоција дивани о салашима на Ливадама и Валому* (145, 149, 366) односно саговорника: *Долазио је често ко деран, сиграли смо се ... Нема ми мог браше Ђолета* (11, Ср).

4.4.10. Знатан број лексема обележава говорне и интелектуалне активности односно оно што настаје као њихов резултат, те разна емоционална стања и процесе. Такви су: турцизми *диванити (продиванити, раздиванити се)* и *диван,* германизам *лармати,* русизам *пофторавати* (> *пофторавање*), затим глаголи *богарати* ('сваки час спомињати бога (у псовци, клетви и сл.)', РМС) и *велим,* потом латинизам *шпекулисати* (> *шпекулисање, ишпекулисати*),[26] турцизам *белај,* као и лексема *једити се* (> *јед, оједити се*). Срећу се у примерима:

> Н: У диван се убацује и наполичар Света (21, 23, 27, 40, 43, 61, 91, 139, 151, 157, 172, 175, 246, 280, 375). О Кикинђанима и Бечкеречанима да и не диваним (76, 120, 131, 138, 145, 170, 279, 280, 282, 307). Раздиванио се Пишта Бачањи (143, 145, 171, 267). Каже Брана Срећин, а мама му, баба Дајка, пофторава (23, 120, 175, 203, 246, 267, 331). Раздиванио се Миле Велемиров све у присуству и пофторавању деда Пере Буре (145). Радио се чује, веле само је на музици (193). Нисмо хтели више на јед Ђоки да стајемо и окренусмо на шалу (183);
>
> С: Онај диван о лову и пушкама је само детаљ из живота (154, Ср; 181, 182, Ко; 252, З; 268, Ж; 282, Ч; 306, Ж). С: Нисам 'тео да наплатим, нек диване тамо у Француској (21, БП; 23, Ж; 53, Ср; 99, Бег; 114, Ч; 164, Мол; 182, Ко; 214, НС; 246, Со; 251, З; 252, З; 306, Ж; 348, Ж; 366, Л; 371, Бођ; 375, Ч). Сад могу малко и с вама да продиваним (232, Ч). Тамо могу да лармају кол'ко им је воља (307, Ж). Задовољства нема, увек је диванио мој баба Живко, а ми смо само пофторавали (348, Ж). Богаро је деда Ђока, ал' шт му је вредело (182, Ко). Зато ти велим добро би дош'о неки кредит да започнемо већи пос'о (219, Бук; 335, Дер). Дува ветрић с Дунава, а ми поседамо ту у авлији и шпекулишемо о новим пословима (238, Беч; 286, Ч; 364, Л). Кад ми је прико главе шпекулисања у самоћи одо у Ђурђево (195, Ђ). Кад боље ишпекулишем можда смо требали да купимо кувани парадајз у Врбасу (251, З). Сиротиња је, па деца оболевају, хране се слабијом 'раном и одма је белај (111, Ми). Не вреди се

[25] У *Рјечнику хрватског или српског језика* ЈАЗУ дају се две могуће етимологије ове речи – или је у питању основа *дер* (од глагола *дерати*) или је пореклом од арапског и турског *deren* у значењу 'неопранштина, гнусоба'.

[26] Значење које се за овај глагол наводи у РМС: 'трговати ради лаке и брзе зараде, бавити се шпекулацијама, водити послове не бирајући средства у поступцима' не одговара значењу које се реализује у примеру.

> једити, то је, како би варошки казали, филозофија салашарског живота (76, НБ; 143, 182, Ко; 207, Ч; 209, Ч; Беш; 369, Боћ). Кад је ракија у кући, а сланина и шунка на пајанти, онде нема једа (143, Беш). Оједио сам се здраво, уврно ме један (208, Ч).

Овој скупини може се прикључити и индеклинабилни придев *марод,* француског порекла са значењем ’болестан, слаб, изнемогао, немоћан’ (РМС). Употребљен је једном, и то у језику новинара: *Деса је малко марод и држи се кревета ових дана па нисмо хтели да је задиркујемо око њене улоге у филму* (345).

4.4.11. У једну целину могу се повезати придеви и прилози с временским значењем односно са значењем квантитета: *васцео* (у комбинацији с именицом дан), *свакидањи, дваред, навек, нагодину, негда,* нпр.:

> Н: Трениро је и Звезду и то дваред (330). Пита баба Зора и подсећа да је Лајош, неки њин, навек диванио... (282). Ваљда ће и држава да реагује па треба и цена нагодину да буде боља (282);
>
> С: Не дају да земља остане у парлогу и раде по васцели дан (154, Ср; 232, Ч; 335, Дер; 369, Боћ). Е, то је, прика мој, паорска мука свакидања (377, Ч). На салашу се навек нешто радуцка (182, Ко; 244, Со; 251, З; 345, Ж; 371, Боћ). Ај, домаћине ми сад идемо, а кад се нагодину вратимо, ко зна чија ће ово бити кућа (183, Ко).

4.4.12. Ту је и лексика која се због малобројних примера не може разврстати у неке посебне скупине и зато је овом приликом наводимо збирно.

То су лексеме са значењем: а) мере – *дуж* и германизам *фрталь;* одевних предмета – *мицна;* б) разних других предмета – хунгаризми *швигар* (’танак крај бича, канџије (од узице или коже) којим се производи звук сличан пуцњу’, РМС) и *буђелар* (’новчаник’, РСГВ), германизми *шњур* (’врпца, гајтан’, РМС) и *штафир* (’девојачка опрема’, РМС), те лексема *гивикт* (’метални тег за вагу’, РСГВ); в) појмова из духовне сфере – *андраг*; г) ’врста’ – хунгаризми *фајта* и *фела* односно турцизам *сој.* Срећу се у следећим примерима:

> Н: Тек на три-четири дужи су Јокићеви и Крушини (355, 369). То рече, па устаде, онако ђипи младалачки са отомана деда Стева, узе мицну окачену на ексер из врата (283). Онда је дошло неко друго време ... и све је одн’о андраг (170). Дероњчани су чудноват сој (88).
>
> С: Наш стари салаш је био код Црног моста, ту на крај дужи оне пшенице (25, Ж; 377, Ч). Једаред сам теро моје коње у паорских коли од мошоринске цркве до жабаљске раскрснице стигли смо за три фртаља сата (137, Ж). Ево дођу деца на распуст. Играју се шора, топају у блату, пуцаду швигаром и то вам дође к’о културни пројекат (157, Ј). Њихово

> је само да понесу буђелар (143, Беш). Сада мој друг у Сенти носи шњур у узгоју ових птичурина (152–154, Ср). То је био наш штафир за живот (17, БП). Многи пуштају керове луталице по салашим, чак и гивикт вежу на реп (133, Ч). Не знам који ти је андраг да се сетиш тога (282, Ч). Наша деца су разне фајте, валда су зато и тако лепа (111, Ми). Нониуси су фела добрих, јаких и спремних коња (138, Ж; 347; Ж).

Осим тога, у текстовима из наведене рубрике налазе се и следеће лексеме: германизми – *кунст* (’мајсторија, вештина’, РМС), *фербл* (’хазардна карташка игра’, РМС), *шпалир* (’ред’),[27] *шпицнаме* (’надимак’, РМС), *клот* (’једноставан, једнобојан’, РСАНУ), *шпацирати* (’шетати’, РМС; од тога је *шпацирање*), *шпедитер,*[28] *грунтовно* (’у земљишним књигама, на основу земљишних књига’, РМС), затим турцизми – *алдумаш* (’част у пићу или новцу поводом повољне куповине или продаје, избора, вести и сл.)’, РСАНУ), *хасна* (’корист’, РМС), *черпић* (’непечена цигла’, РМС), *чикати се* (’изазивати један другог’, РМС), као и именице – *прикрупа* (’прекрупа’, РСГВ), *поруганије*, прилог – *здраво* (’јако, врло’, РМС), те глаголи – *манути се* (’проћи се, оканити се некога (нечега), оставити некога (нешто)’, РСАНУ), *нахерити се* (’нагнути се, накривити се’, РМС), *соровати* (’надрљати’, РСГВ), нпр.:

> Н: Каже Јоца Кнежев, познатији у вароши по томе што има шпицнаме Рончеви (76, 330). Шпалир зеремских салаша, пет у реду уз ленију, било их је некада у Турији (170). Вели Звонка салашарка ... дама која ни на салашу не шпацира без шминке (99). Тек после дужег шпацирања диван је кренуо (151). Деда Павле је купио далеке 1902. салаш на Клиси, потезу који је грунтовно у Бачком Петровцу, а до Кулпина, Маглића, као и Петровца, тачно је четири километра ленијом (81–82). Тако је свој салашарски опстанак замислио Јовица Везилић, Зечев поруганије (237, 303, 330). Та манте се овог дивана (183). Паметује Никола и показује како је лепо млад бити и на салашу без струје и воде с нахереном кућом од черпића (189);
>
> С: Није то неки кунст (52, Ср). Ипак по шпицнаме нас боље знаду (61, Н; 113–114, Ч). Вечера је била лакша: клот шунка и кисело млеко у лончићу земљаном (121, Ср). На салашу се некада играло фербла – то су вам карте у којима се тражи умеће (176, Дес). Вуна стоји на гомили, ено има је натоварене и на приколици, нађите неког ко би то купио и имате алдумаш (190, Ђ). Е, баш ме занима кол’ко ту хасне има (246, Со). Узме се око 30 кила прикрупе (277, На). Треба да видите кобилу, тетка нам је

[27] У питању је лексема италијанског порекла (spalliera) примљена преко немачког (Клајн, Шипка 2006).

[28] Значење дато у речнику не одговара ономе које има дата лексема у контексту.

дала и да је упрегнемо у нови шпедитер (211, Ч). Ђолетова мама Вера и отац Јовица су ми били здраво драги (12, Ср; 17, БП; 137, Ж; 208, Ч; 348, Ж). Код нас су морали да сорују, није могло у Жабљу као да су код њине куће (307, Ж). Ту су се млади чикали, деца су се упознавала (186, Ко).

4.4.13. У овим текстовима срећу се и устаљени лексички обрти карактеристични за разговорни језик, нпр.:

Н: Најавили су нам неки који изрезују ове наше диване да дођемо и до Шида, ал' ђаво их одн'о, џаба смо кренули (157). Наравно, „банку" држи Пера, од Новаковића из Славоније је, није лалош и ваљда зато дивани к'о навијен (330);

С: Вид', вид' течу Пајицу, уз'о се у памет (213, НС).

4.4.14. Такође се могу запазити и извесна одступања на плану реда речи будући да се срећу примери у којим се придев појављује иза именице, нпр.:

Н: Како нам дивани наш домаћин Ђура Добријевић, пензионисани ветеринарски помоћник из Сирига и салашар змајевачки, ту на окрајку села је његов салаш (249);

С: Наше су и хурке, просушена кобасица тек што је дим осетила у пушници па метнута у чардак ди је промаја, а узмите и сира бачког (329, Ср). Да нисте ви гости из града донели вина црвена и бела тешко би се само од онога што је Багов спремио опили (329, Ср). Спремио сам им салашарски доручак, малко кобасице домаће, кулена овог словачког, па сира козијег и овчијег, нашег леба и салате разне (21, БП).

5. Закључак

Како показује анализа, у текстовима рубрике *Салашарски дивани* новосадског листа *Дневник,* чији је аутор Јован Танурџић, дијалекатска и регионална обележја могу се срести на фонетско-фонолошком, морфолошком и лексичком нивоу, те у домену фразеологије, као и на плану реда речи. Побројане дијалекатске црте у целини су одлика војвођанских говора шумадијско-војвођанског дијалекта (уп. Ивић 1994, 2001; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994; Николић 1964; Поповић 1968; Вуковић 1988; *Речник српских говора Војводине*). У анализираним текстовима у домену гласовног система најбројнији су примери у којима се сажимају групе *-ао, -ео, -уо,* затим они у којима се гласови редукују, те примери са икавизмима. На морфолошком плану најбројнији су случајеви са наставком *-ду* у трећем лицу множине презента, облици *гледим, гледиш* итд., *волем, волеш* итд., такође, у презенту. Осим ових обележја, посебну драж поменутим текстовима даје употреба специфичне лексике, где се може запазити знатан број речи пореклом из немачког, мађарског и турског језика,

што одсликава разноврсност међујезичких контаката на војвођанском подручју.

Одступања од стандарда присутна су и у језику новинара и у језику његових саговорника. Чувајући дијалекатске црте, без већих лекторских интервенција (осим евентуално правописних) у деловима текста који припадају саговорнику, аутор постиже аутентичност и тиме живописније дочарава атмосферу војвођанских салаша. Посебну занимљивост у овим текстовима, међутим, представља присуство регионалних обележја у оним деловима који припадају новинару. Иако природа новинарског посла намеће употребу стандардних језичких средстава при организацији новинског текста, аутор занемарује овај захтев трудећи се да и сам подражава језик својих саговорника. Уносећи у свој говор оне језичке црте које су типичне за војвођански поддијалекат, а које му нису стране јер у својој језичкој компетенцији већ има дијалекатску базу, новинар формира сасвим особен стил – неформалан и лежеран, који је више, да се послужимо његовим речима, „за диван прид врати". Таквим поступком аутор се настоји приближити саговорницима те открити позитиван однос не само према језику својих салашара и њиховом салашарском начину живота већ према читавој традиционалној војвођанској култури. Осим тога, овакав језички израз, нетипичан за новинарске форме, привлачи пажњу читалачке публике подстичући у њој посебан однос према написаном. Пошто су читаоци *Дневника* претежно Новосађани или евентуално становници војвођанских места којима наведена регионална обележја не само да нису страна већ у великој мери чине дијалекатску базу њиховог језичког знања, они и сами почињу да осећају наклоност према салашу и његовим становницима.

ИЗВОРИ

Дневник објављен 2, 9. и 16. децембра 2007. године, 6. и 7. јануара, 2, 9. и 16. марта и 13. априла 2008. године.

Танурџић, Јован (2008). *Салашарски дивани.* Нови Сад : АПВ Влаовић.

РЕЧНИЦИ И ПРИРУЧНИЦИ

Ђурић, Душан (2003). *Новинарски лексикон.* Београд : Ју маркетинг прес – Новости.

Клајн, Иван (2002). *Речник језичких недоумица.* Београд : Чигоја штампа.

Клајн, Иван, Милан Шипка (2006). *Велики речник страних речи и израза.* Нови Сад : Прометеј.

Михајловић, Велимир и Гордана Вуковић (1977). *Српскохрватска лексика рибарства.* Нови Сад : Институт за лингвистику.

Правопис српскога језика. (П) Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица (прир.) Нови Сад : Матица српска (2010).

Речник српскохрватскога књижевног језика (1967–1976). Нови Сад – Загреб : Матица српска – Матица хрватска. (I –III). Нови Сад : Матица српска (IV–VI).

Речник српскохрватског књижевног и народног језика (1959–2001). Београд : Српска академија наука и уметности.

Речник српских говора Војводине (2000–2010). Драгољуб Петровић (ур.). Нови Сад : Матица српска – Тиски цвет.

Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika (1882–1976). Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Skok, Petar (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

ЛИТЕРАТУРА

Бошњаковић, Жарко и Гордана Штбрац (2008). Место дијалектизама и регионализама у језику масовних медија (на примеру новинских текстова објављених у новосадском листу „Дневник”). *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду.* 33/2: 157–171.

Бугарски, Ранко (1996а). *Језик у друштву.* Београд : Чигоја штампа.

Бугарски, Ранко (1996б). Град и језик. У: *Лингвистика о човеку.* Београд : Чигоја штампа:172–183.

Бугарски, Ранко (2009). Теоријске основе урбане дијалектологије. У: *Говор Новог Сада. Свеска 1: фонетске особине.* Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику: 13–29.

Вујовић, Душанка и Миливој Алановић (2011). Типична морфосинтаксичка обележја у говору Новог Сада (У овом зборнику).

Вуковић, Гордана (1988). *Терминологија куће и покућства у Војводини.* Нови Сад : Филозофски факултет – Институт за јужнословенске језике.

Ивић, Милка (1997). Језичка индивидуалност града. У: *О Вуковом и вуковском језику.* Београд : XX век – Чигоја штампа: 158–169.

Ивић, Павле (1994). *Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој (Општа разматрања и штокавско наречје).* Нови Сад – Сремски Карловци : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ивић, Павле, Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин (1994). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник.* XL.

Ивић, Павле, Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин (1997). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: Морфологија, синтакса, закључци, текстови. *Српски дијалектолошки зборник.* XLIII.

Ивић, Павле (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје.* Нови Сад – Сремски Карловци : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Јоцић, Мирјана (1976). О језику као средству комуницирања на радију и телевизији. У: *Језик у друштвеној средини* (ур. Р. Бугарски, В. Ивир, М. Микеш). Нови Сад : Друштво за примењену лингвистику Југославије. 47–50.

Јоцић, Мирјана (1978). Однос слушалаца-гледалаца према говору и језику на радију и телевизији. *РТВ теорија и пракса.* 12: 226–232.

Јоцић, Мирјана, Драгољуб Петровић и Љиљана Суботић (1982). Комуникацијске и говорно-језичке карактеристике ТВ Дневника Телевизије Нови Сад на српскохрватском језику. *Извештаји и студије* 14. Нови Сад : Одељење за истраживање програма и аудиторијума Радио-телевизије Нови Сад.

Јоцић, Мирјана (1985). Комуникационе и стилско-језичке особине телевизијског дневника. У: *Телевизија виђена очима истраживача* (1975–1985) : зборник истраживања о програму Телевизије Нови Сад. (ур. Ђ. Поповић) Нови Сад : Радио-телевизија. 238–260.

Николић, Берислав (1964). Сремски говор. *Српски дијалектолошки зборник.* XIV.

Пешикан, Митар (1976). Утицај радија, телевизије и других новинарских служби на језичку културу. *Наш језик* 22/1–2: 69–76.

Поповић, Иван (1968). *Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине.* Београд : Српска академија наука и уметности.

Радовановић, Милорад (1997). Језички парадокс града. У: *Списи из контекстуалне лингвистике.* Нови Сад – Сремски Карловци : Издавачка књижарница Зорана Стојановића: 69–76.

Радовановић, Милорад (2003). *Социолингвистика.* Нови Сад – Сремски Карловци : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Рајић, Љубиша (1980–1981). Језик и идентитет – Положај корисника дијалекта у процесу стандардизације говора. *Годишњак Савеза друштава за примењену лингвистику Југославије.* 4–5. Београд. 373–375.

Ћелић, Ивана (2011). Шта знамо о начину живота (старих) Новосађана. (У овом зборнику).

Brozović, Dalibor (1970a). Slavenski standardni jezici i usporedna slavistika. U: *Standardni jezik (teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja).* Zagreb : Matica hrvatska. 85–118.

Brozović, D. (1970b). Vuk Stefanović Karadžić i novoštokavska folklorna koine. (Prilog tipologiji slovenskih standardnih jezika). U: *Standardni jezik (teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja).* Zagreb : Matica hrvatska. 9–62.

Gordana Štrbac

THE POETIC FUNCTION OF DIALECTAL AND REGIONAL FEATURES IN NEWSPAPER REPORTING

Summary

This paper has examined the poetic function of dialectally and regionally marked features in texts by the journalist Jovan Tanurdžić published in the column entitled *Salašarski divani* in the Novi Sad daily newspaper *Dnevnik*. The column was published in the Sunday issue of this daily newspaper and was usually positioned around its middle or in the second half. The author of the texts is a long-standing sports journalist in *Dnevnik* as well as an associate of other daily newspapers, specialist magazines and reviews.

The texts in the column *Salašarski divani* contain descriptions of informal conversations with residents of Vojvodinian farms, which are in Banat, Bačka and Srem, located nearer or further away from Novi Sad. Thus, one can observe in the language of the interviewees the features of the Vojvodinian sub-dialect and of the corresponding local speech characteristic of the given area, which have also been preserved, i.e. quoted verbatim, in the newspaper texts with a minimum of corrections. However, these features can also be observed in the language of the journalist, who strives to emulate the dialect of his interviewees, and he is no stranger to their dialect as his language competence contains the necessary dialectal base.

The dialectal and regional features in the given texts can be seen on the phonetic/phonological (*gdi, priko noći, objašnjavo*, etc.), morphological (*putom*, *njin*, *gledi*š, etc.) and lexical levels (*kong*, *firanjga*, *sokak*, *šor*, etc.) as well as in the domains of phraseology (*uz'o se u pamet*) and word order (*sir bački*). The aforementioned features are entirely characteristic of Vojvodinian speech within the Šumadian-Vojvodinian dialect, and by preserving them in the speech of his interviewees as well as incorporating them in his speech, the author creates quite a unique writing style, through which he achieves authenticity, and conjures up a more vivid image of Vo-

jvodinian farms. By doing so, the author tries to get closer to his interviewees and to reveal a positive attitude, not only towards the language of his farm-dwellers and their farm-dwelling way of life but also towards the entire traditional Vojvodinian culture. Moreover, such linguistic expression, atypical of journalistic forms, attracts the attention of the readership encouraging a special relationship towards the written text. Since the readership of *Dnevnik* consists chiefly of residents of Novi Sad, or possibly residents of Vojvodinian places where the aforementioned regional features are not only familiar but also make up the dialectal base of their linguistic knowledge to a great extent, they themselves begin to feel a similar affection towards the Vojvodinian farm and its tenants.

Key words: dialect, standard language, the language of the mass media.

UDK 811.163.41`276.1: 070(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Вукосава Ракић
vsrakic@neobee.net

ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА И ИЗРАЗИ У КОЛУМНАМА ЂОРЂА РАНДЕЉА[1]

Сажетак. У раду је истражена експресивна лексика и изрази у колумнама Ђорђа Рандеља, новинара и књижевника. У корпус су ушли текстови објављивани у новосадском листу *Дневник.* Језик ових колумни одликује присуство знатног броја дијалектизама, регионализама, колоквијализама, архаизама и специфичних фразеолошких обрта, чијом употребом аутор постиже висок степен експресивности.

Кључне речи: колумна, архаизам, дијалектизам, регионализам, колоквијализам, фразеологизам.

1. Увод

1.1. Ђорђе Рандељ, књижевник и новинар, писац текстова из наше најновије, како је он често зове, тужне историје, у свом роману *Село моје мало* каже да је његов језик „течно кађки и јужнобачки књижевни језик шајкашког дијалекта”. Тим језиком он пише и колумне за *Дневник,* за Кађане, али и Новосађане који их из недеље у недељу читају, па би се могло рећи да је то и ‘течно новосадски књижевни језик’. Рандељ је по броју објављених колумни у новосадским новинама свакако први. Мањи број њих, преко 300, сабран је у три књиге, објављене 2008. године: *Ексер у ципели*, *Приче из новог века* и *Недовршена реченица.* Михајло Пантић, писац предговора друге од ових књига, истиче да је Рандељ у својим колумнама „показао у новинарству тако ретко умеће литерарне стилизације. Његов стил је књижевно довршен и аутентичан, а тон препознаљив...”.

Његов језик обилује експресивном лексиком и изразима, што се очитује у употреби архаизама, дијалектизама, регионализама, колоквијализама и специфичних фразеолошких обрта, а наведене језичке јединице

[1] Ово је скраћена верзија дипломског рада, урађеног на студијском програму дипломских академских студија Српског језика и књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду.

уједно су и предмет овог истраживања. Дијалекатске и регионалне црте јављају се углавном у две ситуације. С једне стране, јављају се спонтано, у говорном језику, оствареном као разговорни супстандард, када су резултат језичког аутоматизма, јер се оно усвојено у кући, у раном детињству, никад сасвим не потискује. С друге стране, налазимо их у језику књижевности, када писац настоји постићи аутентичност својих ликова, али и у другим функционалним стиловима као што је, на пример, публицистички. Тако Ђорђе Рандељ у својим колумнама свесно одабира архаичне и супстандардне облике, као и одређене фразеолошке обрте како би постигао одговарајући ефекат код читалаца.

Овакав језичкостилски поступак омогућен је захваљујући особеностима колумне као новинарског жанра у којем се вест обрађује на особен, ауторски начин (Тодоровић 1998: 15). Колумниста износи став о неком догађају и читаоцу тумачи појаве из свог угла, те колумну одликује висок степен слободе изражавања личног става односно висок степен експресивности.

У корпус за ово истраживање ушло је 80 колумни објављених у новосадском *Дневнику* у периоду од фебруара 2007. до октобра 2008. године, под заједничким насловом „Земаљски дани теку".

2. Анализа корпуса

2.1. *Морфофонолошке карактеристике*

На фонетско-фонолошком плану уочене су редукције вокала и сажимање вокалских група, упрошћавање консонантских група, као и губљење сугласника *х* у иницијалном и финалном положају.

2.1.1. У првој свесци зборника о говору Новог Сада Жарко Бошњаковић и Данка Урошевић саопштили су резултате истраживања финалних група -ао, -ео и -уо у говору 25 испитаника из Новог Сада. Сажимање групе -ао > -о било је, како наводе, скоро доследно код испитаника из свих узрасних група.[2] Овакво стање потврђују и следећи примери из посматраног корпуса колумни:

абдицир'о	И краљ би абдицир'о, ал' никад неће Кадињача!
ваљ'о	Ваља ће нам тај, као што сам и ја њему ваљ'о кад му је требало.

[2] Младеновић (1973: 147) истиче да се вокалске групе *-ао, -ео* своде на *-о* у „нормалном, спонтаном разговору представника нашег данашњег књижевног језика, и то не само оних који су мање школовани већ и оних који поред осталог поседују и језичко образовање, тј. добро познају граматичка правила свог литерарног језика".

изброј'о	И шта, јесам добро изброј'о? Јесам. Сад сам, не буди лењ, поново избројао и лепо видим да јесам.
задув'о	Мада бих се много мање задув'о и издангубио да сам бројао именице.
разум'о	Та разум'о сам ја вас, господине, још оно први пут, све сам вас разум'о и утувио, ал мој син здраво воле да слуша кад ви диваните!

2.1.2. У великом броју примера забележена је редукција иницијалних (заменице *'ваки, 'наке*), медијалних (глаголи *каз'ла, вид'ли*, прилози *кол'ко*, *онол'ко, тол'ко*) или финалних вокала (узвик *ајд'*, глагол *мож'*, везник *нег'*):

'вакима	Па ако дакле тај неко још увек хоће да се бакће са нама 'вакима как'и смо, тај треба да има стомака и за гласове наше опозиције.
'наке	Није шала, 'наке суграђане, судржављане, саплеменике изгубисмо.
вид'ли	Чудна ми чуда, ко да сте вид'ли „врага, су седам бињишах".
каз'ла	Она је то каз'ла тек да се нађе у дивану.
кол'ко	Па и сами знате кол'ко пута вам је у мекане мадраце старог отомана запала хемијска или зарезач за оловке.
ајд'	И ајд' сад кажите да Џејмс Камерун није у праву и да машине неће победити људе.
ил'	Ил' да додам: „и понављача"? Добро, да не додам.
мож'	Не мож' то ни гледати да не задрхтиш, да се просто не оспеш од једа.
нег'	Знам само да ови последњи имају више жена нег' што треба.
онол'ко	А онол'ко смо цикали и вриштали за ипак, на крају крајева, готово туђом и далеком нам Словенијом.
тол'ко	И тол'ко је девојачких корака и гласова, повика и смеха.

2.1.3. Губљење *х* је одлика већине штокавских говора, будући да ова фонема нема звучног парњака (Бошњаковић 2009б: 283). Забележени су примери са губљењем фонеме /х/ у иницијалној позицији (*'леба, 'ладовина, 'ранити*) и у финалној позицији (*ора', сирома'*).

'леба	Неш' се од леба најести!
'ладовина	Имали су среће да је у њиховом дворишту на Дедињу била најдебља 'ладовина.
'ранити	Јест, а ко ће то после 'ранити?
ора'	Да на крају и цигане изведе у авлију и на дуд их, или на ора' попне.
сирома'	Било неко чудно време да је боље било бити леп, паметан и богат него ружан, глупав и сирома'.

2.1.4. У другом лицу множине императива глагола *држати* долази најпре до редукције вокала, што потом изазива алтернацију по звучности, нпр.:

дрш'те	По старом, провереном систему „дрш'те лопова"

2.1.5. Упрошћавање консонантских група потврђено је у финалној позицији само у једном примеру, а у медијалној у два примера:

глупос'	Ако ниси тамо у Београд научио и ону глупос' да се та два оброци раздвајају.
о'де	И уопште, како се узме, па сви смо ми о'де све изучили.
ома	Да се ома биде референт, а после и директор,

2.1.6. До упрошћавања сугласничких група у речи долази спонтано. Врло често, пре упрошћавања консонатских група долази и до редукције вокала у речи, о чему сведоче наведени примери:

госин	И ако постоји државна тајна, што да не, и треба да постоји, али за мене, госин Вељо.
госпон'	За то се ви**,** госпон' милицајац, ништа не брините.
неш'	Тај мучни процес мишљења, неш' се од леба најести!

Гласовне редукције и сажимања један су од уобичајених поступака којем аутор прибегава с намером да свој израз учини неформалним, будући да су наведене појаве одлика војвођанских говора, али и разговорног језика у целини (уп. рад *Поетска функција дијалекатских и регионалних обележја у новинској репортажи* у овом зборнику).

2.2. *Лексичке особине*

Језик у колумнама Ђорђа Рандеља одликује дијалекатска, регионална, архаична и колоквијална лексика, која га приближава књижевноуметничком, а удаљава од новинарског стила. Ове речи у функцији су илустро-

вања његових текстова сликама из прошлости која је блиска и њему и читаоцима којима је колумна намењена.

Забележене лексеме сврстане су у мање или веће лексичке скупине.

2.2.1. У прву групу сврстане су лексеме у функцији карактеризације људи, означене именицама и придевима. О томе сведоче наведени примери:

докоњак	Замлате и докоњаци, а другачијих за Титиног вакта као да диљем Босне поносне није ни било.
деран	А цело село зна да тај деран није из неке од бољих кућа....
дангуба	Јер су у Српској Атини на почетку 21. века, па и трећег миленијума целог, сви остали трговци, уз још мало оних дангуба што их превозе, поје и гоје.
ђувегија	И лепо се види да ће неки ђувегија већ овог викенда бити око врата сапет – уникатом.
закерало	У којима само најопакија закерала могу да виде и препознају црвенило стида;
лалош	Само их моји „лалоши” спасавају од директне и безболне, дакле лаке и лепе смрти од глади.
миражџика	Можеш и да се жениш миражџиком, тако што јој прво узмеш мираз.
мустра	Ја више и не сумњам да та њина мустра итекако има ефекта.
паор	Све то, кажем, подноси и решава мој бачки паор.
унцут	Јер речи су велики унцути и скоро се све из језика да прочитати.
докон	Први бих ја напао Тијанића да арчи државне паре за пар хиљада доконих и излапелих „пензоша”...
арчити	Јер су већ запажени бројни Новосађани који на своју руку, дрско и без питања, дишу и арче новосадски ваздух.
закерати	Да, Војвођани ће поново, не бојте се, само седети скрштених руку и закерати...

У складу са таквим начином именовања актера јесте и именовање области којима се они баве, па тако неко може *све изучити, али не и медецину*; неки од јунака колумни *већ се увелико међ' собом шопају*, а неки други се играју *са муријом „џандара и лопова”*, удаваче износе *цео верштет на терасу, све игле и конце и бришиме*, а хемијска оловка запада *у мекане мадраце старог отомана*.

Лексеме *деран, унцут, лалош, диван, диванити, једити се, здраво, фрталь, авлија, варош, ленија, паор, шор* као изразито регионално обележене, па према томе с посебном експресивном функцијом, налазимо и у другим новинским текстовима (уп. рад *Поетска функција дијалекатских и регионалних обележја у новинској репортажи* у овом зборнику)

2.2.2. За следећу групу примера заједничко је то што се тичу говорних и интелектуалних активности, различитих емоционалних стања, односно њиховог резултата. Ова лексичка група састоји се у највећем броју од глагола.

ачење	Све остало је ачење и зевзечење, са благим окусом државног удара.
диван	И има да се преноси сваки минут лаког скупштинског дивана, сем кад се лоптају Новак Ђоковић и Јелена Јанковић.
диванити	Има, међу таквима и оних што заиста лепо диване.
дречати	Највише и најчешће млека добије оно дете које најчешће и најјаче дречи.
једити се	И пишем ово, а већ се унапред једим јер добро знам да ће ми сад многи стари Новосађани замерити: куд сам их и подсећао!
натуцати	Која су тај њихов „мртав и бео”, па самим тим и потпуно некористан језик још помало и натуцала...;
наруковати	А другарица Горица је у тим општинским, засад само локалним, органима власти на ту значајну фу(н)кцију „наруковала” .
спрдати се	Не би се ни они баш толико спрдали са нама, да и сами нисмо за спрдњу.
срдити се	Да су небо и земљу преврнули, да су молили тамо где су се претходници срдили.
таврљати	Овако им плаћамо и издржавамо тамбураше који свако вече „таврљају” између два страна филма.
умацурати се	Зато што је градоначелница опет бризнула у плач, па се од тог плача и сва умацурала пред шоферима из АТП Војводине.
унтерхалтовати	Унтерхалтује са још држећим удовицама и тек помало и лечи.

2.2.3. У складу са начином именовања актера и радњи јесте именовање места радње:

авлија	На крају и Цигане изведе у авлију и на дуд их, или на ора' попне.
варош	После ћемо прећи на коришћење фришког, „пресног" ваздуха у вароши.
дућан	Чујем да си, у Београд, да л' имаш неку радњу ил' дућан...
ленија	Господин Бојан Костреш се заинтересовао зашто војвођански порезници треба да плаћају и све оне леније и џаде за шумадијске тракторе.
шор	Или шором пројуре троколице са дрвеним сандуком изнад предњег точка.

2.2.4. У наредну групу сврстани су именице, придеви и прилози са временским и количинским значењем:

додовече	Народ ће већ додовече заборавити како су радикали уштимани.
дочим	Дочим ове моје новине данонoћно прави неколико стотина високообразованих људи.
здраво	Мој син здраво воле да слуша кад ви диваните**.**
мањ'	Мањ' ако су сами измислили електрику.
обашка	Што ме тек обашка испуњава поносом и милином.
отоич	Можда смо заборавили да га угасимо за собом, кад смо отоич излазили.
фртаљ	И на само фртаљ сата до краја утакмице они су тај добар резултат и имали.
штрикла	Приручнику фантастичне зоологије" само да је могао да буде још за штриклу фантастичнији.

2.2.5. Следећом скупином обухваћене су непроменљиве речи, речце и везници:

изеш	А изеш Европу.
јелте	Који је, јелте, до те мере диктатор да су његова странка и проевропски блок око ње добили 104 посланика.
канда	Али они то канда немају намеру да нам кажу.
ко канда	Каже да ће се најесен, у септембру, „ко-канда" и она удати!

2.3. *Фразеолошки и други изрази*

Висок степен експресивности Ђорђе Рандељ постиже и употребом фразеолошких јединица које припадају тзв. разговорној фразеологији, оној из језика свакодневног комуницирања у разним животним приликама. Та је фразеологија најчешће емоционално обојена.

Посебну експресивност текста аутор колумни постигао је и употребом пословица и израза колективниог става, празноверја и сл., на пример: *Чизма главу чува, шубара је квари*; *Ко седи на ћошку, неће се никад удати, или оженити*. Поред оних израза који се могу сматрати народним, он се користи и онима чије се порекло може утврдити – стиховима познатих аутора, деловима из познатих староградских песама и сл., на пример: *Црногорци никад не љубе ланце; Ајде, драга, да се сликујемо и на „слики" да се рукујемо; Идемо преко Бегеја без четир' коња дебела; Не мож' свако глумац бити, за то треба дар. Мада би то, јелда, била права ствар; Да се ја јадан за зелен бор у'ватим, и он би се зелен осушио!; Кад те видим на сокаку.*

У регистар фразеологизама и других устаљених обрта укључени су и они који нису типични само за војвођанско подручје.[3]

вашка СВАКА ВАШКА ОБАШКА засебно, независно једни од других. – Ако смо нешто и мислили, ми и Македонци, то је могло бити само мрзовољно резоновање типа: кад будемо: „свака вашка обашка".

вода УШЛА (КОМЕ) ВОДА У УШИ не чути што, не разумевати што. – Зато што сам и сам позадинска жртва ових ратова, и мени је „ушла вода у уши" и „памет су ми попили", како већ такву врсту слуђености „пластично" описују моје колеге спортски новинари.

душа ДАНУТИ ДУШОМ одморити се. – Просто ми некако драго што су их у прошлом веку потпуно замениле машине, нек и они мало дану душом, ако је имају.

играти се. □ ИГРАТИ СЕ (СА МУРИЈОМ) „ЏАНДАРА И ЛОПОВА" туђи се с неким. – Овог 1. маја, а на том легендарном „трулом Западу", радници су нешто обашка били нервозни, жестоко су протестовали, играли се са муријом „џандара и лопова"

имати □ ИМАТИ КАДЕ имати времена, не журити. – Прочитао сам, драги моји, то Кајтесово писмо Српском ПЕН центру. А и што га не бих прочитао – имам каде, а имам и новине; И зарекао се тад Воја, опет „преко телевизије", да ће их свих петоро из странке истерати, а онда 62 дана није имао каде да дође у Нови Сад. Далеко,брате, забачен тај Нови Сад – од Београда.

[3] У складу са обрадом у *Речнику српских говора Војводине* знак □ = синтагматски спој, фразеологизам (морфо)фонолошки обележен.

казати □ ШТО БИ СЕ КАЗЛО како се обично каже, како свет каже. – И то да не морам да лупам главу летњи дан до подне, просто ми се нуди, што би се казло, „на прву лопту".

лакат ПРОГОВОРИТИ НА ЛАКАТ говорити упркос чијој забрани, притиску. – Другим речима, колико бар себе познајем, и да ми запуше уста – на лакат бих проговорио.

лед НАВУЋИ НЕКОГА НА ТАНАК ЛЕД преварити кога, на превару убедити кога у нешто. – Ако су већ тако решили, нека их, само нека их смењују, нештедимице, нек уништавају оне драгоцене кадрове у које су толико улагали, нас на тај танак лед неће навући.

леп, а, о ИСПАСТИ ЛЕП(А, О) К'О УПИСАН(А, О) причинити се лепим као слика. – И баба ти испала лепа, ко уписана.

лепак ЛЕПАК ЗА МУВЕ средство којим се неко привлачи. – Ја више и не сумњам да та њина мустра итекако има ефекта код овог слуђеног народа, да га нема, не би је (зло)употребљавали, нашли би други лепак за муве.

лицем ЛИЦЕМ НА ДАН управо, баш тог дана. – А другарица Горица је у тим општинским, засад само локалним, органима власти на ту значајну фу(н)кцију „наруковала" баш „лицем на дан" кад је у нашем лепом Новом Саду почео Конгрес о хиперлипопротеинемији.

лук НИ ЛУК ЈЕЛИ, НИ ЛУК МИРИСАЛИ не бити укључен у што, не бити одговоран за што**.** – Њих ни Шешељ не поштује, па што бисмо их поштовали ми остали, „ни лук јели, ни лук мирисали".

памет ПАМЕТ СУ МИ ПОПИЛИ постати неодлучан, слаб, неразуман под чијим притиском. – Зато што сам и сам позадинска жртва ових ратова, и мени је „ушла вода у уши" и „памет су ми попили", како већ такву врсту слуђености „пластично" описују моје колеге спортски новинари.

плот ДРЖАТИ СЕ (ЧЕГА/КОГА), КО ПИЈАН ПЛОТА упорно, тврдоглаво следити неки став, не одустајати од првобитног става, мишљења. – Ми ћемо и даље гледати само своја посла и држати се, ко пијан плота, оног нељудског геста да „не могу они мене толико мало да плате колико ја могу мало да радим".

политика БИСТРИТИ ПОЛИТИКУ говорити (приватно) о политичким темама, расправљати се с ким о политици. – И ето нас двојице у његовом стану на Јаруну где цело једно преподне бистримо политику.

рађа □ КАКИ СЕ РИЂА ОЖДРЕБИ, ТАКИ И КОЛА ВУЧЕ бити увек исти, „вук длаку мења, а ћуд никада". – А народ добио нову народну изреку: једном Воја, увек Воја. У смислу: каки се рађа ождреби, таки и кола вуче – цео век !

рука ДИЋИ РУКУ НА СЕБЕ убити се. – Каква је и била судбина последње двојице Слобиних министара полиције – Зорана Соколовића и Влајка Стојиљковића, који су, како се спрдао Ненад Чанак, „страдали од злочиначке руке", тј. извршили самоубиство. Или како се то већ у народу каже: дигли руку на себе.

тамбура ДОБИТИ ПО ТАМБУРИ добити батина. – Јер не само да су добили по тамбури пре и после утакмице, не само да су били очајни што је Звезда изгубила, него они ту утакмицу нису ни гледали.
хлеб □ (хтети, јести) 'ЛЕБА БЕЗ МОТИКЕ не радити, не зарађивати за себе, живети од туђег рада. – А нама већ и под старе дане, требало лупати главу и смишљати нове идеологије, а све у правцу 'леба без мотике
хлеб □ НЕШ' СЕ ОД ТОГ ЛЕБА НАЈЕСТИ радити узалудно, бавити се нечим бескорисним. – А кудикамо је лакше и лепше гледати, него само замишљати. Тај мучни процес мишљења неш' се од тог леба најести.
џигерица ЦЕЛОМ СЕЛУ ЈЕСТИ ЏИГЕРИЦУ БЕЛУ мучити кога. – Ако га већ фини свет и девојке из бољих кућа не примају, он онда ил ће основати Покрет несврстаних, или ће целом селу јести џигерицу белу.
шлог БИТИ ОД СТАРОГ ШЛОГА бити старовремен, поштовати ред и обичаје. – Они мене још увек васпитавају и у реду утерују, а како су и сами „од старог шлога", научило то, брате, да увек и без поговора плаћа све рачуне, то је питање образа.

3. Закључак

Писање колумни Ђорђе Рандељ доживљава као својеврсну мисију да свој „заблудели и дезоријентисани народ" врати вери и традицији, доброти и оптимизму. У томе су и разлози за употребу експресивне лексике и израза, којима се постиже блискост са читаоцима, јер аутор говори онако како би и неки од њих рекли. Употребом дијалектизама, регионализама, архаизама, колоквијализама и фразеологизама у својим колумнама, Рандељ постиже аутентичност, занимљивост и већу експресивност и поетичност. Његов језик близак је свакодневном, а стил којим пише могао би се оквалификовати као спој разговорног и новинарског.

ЛИТЕРАТУРА

Бошњаковић, Жарко и Данка Урошевић (2009). Финалне вокалске групе -ао, -ео, -уо у говору Новог Сада. У: *Говор Новог Сада. Свеска 1*: *Фонетске карактеристике.* (ур. Ж. Бошњаковић). Нови Сад : Филозофски факултет: 246–268.

Бошњаковић, Жарко (2009). Фонема /х/ у говору Новог Сада. У: *Говор Новог Сада. Фонетске карактеристике. Свеска 1*: *Фонетске карактеристике.* (ур. Ж. Бошњаковић) Нови Сад : Филозофски факултет: 268–287.

Младеновић, Александар (1973). Прилог познавању присуства промене група -ао, -ео, -уо у разговорном виду савременог српскохрватског књижевног језика. *Говорните форми и словенските литературни*

јазици. Материјали од Второто заседание на Меѓународната комисија за словенските литературни јазици. Скопје : МАНУ. 147–151.
Станојчић, Живојин (2010). *Граматика српског књижевног језика*. Београд.

Vukosava Rakić

EXPRESSIVE LEXIS IN ĐORĐE RANDELJ'S COLUMNS

Summary

The paper has examined the expressive lexis and expressions in the columns of Đorđe Randelj, author, journalist and writer of texts from our latest, as he often calls it, sad history. The columns that were included in the corpus for this research were published in the *Dnevnik* newspaper from Novi Sad.

The language of Đorđe Randelj's columns abounds with expressive lexis and expressions, which is manifested in the use of archaisms, dialecticisms, regionalisms, colloquialisms and specific phraseological turns. Thus in many words we have noted vowel reductions and contractions of groups of vowels, loss of the phoneme /h/ in initial and final positions, as well as the simplification of consonant clusters. The language in the columns is also definitely characterised by specific lexis, which brings it closer to the literary/artistic and takes it further away from the journalistic style. Examples of dialectal, regional and colloquial lexis have also been recorded. Đorđe Randelj achieves his high level of expressiveness through the use of phraseological units which belong to the so-called spoken phraseology, and some of them are also regionally marked. The author achieves his particular expressiveness through the use of proverbs, expressions of collective attitude, superstitions, etc. This linguistic-stylistic method was made possible by the uniqueness of the column as a journalistic genre wherein the news is handled in a unique, authorial manner so that the columnist expresses his view on a certain event and interprets the events from his own viewpoint for the benefit of the reader. Therefore, the column is characterised by a high level of freedom to express one's own viewpoint and a high level of expressiveness.

Key words: column, archaism, dialecticism, regionalism, colloquialism, phraseologism.

UDK 811.163.41`276.1(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Ивана Лазић Коњик и Јасмина Дражић
ivana.konjik@gmail.com / jasmina@ff.uns.ac.rs

ПОЕТСКА ФУНКЦИЈА ВОЈВОЂАНСКЕ ЛЕКСИКЕ У ПЕСМАМА ЂОРЂА БАЛАШЕВИЋА

Сажетак. У раду је анализирана дијалекатски (војвођански поддијалекат, јужнобачки и северносремски говори) и регионално (Војводина, Нови Сад) обојена лексика у песмама Ђорђа Балашевића. Овим лексемама именују се претежно реалије из свакодневног живота као што су врсте јела и пића, кућа и њени делови, занимања, и појмови који се тичу карактеризације људи. Употреба регионално обојене лексике има првенствено поетску функцију – да афирмише, са носталгијом, свет у нестајању којем аутор субјективно припада, као лепши и бољи, те да као својеврсно средство идентификације дочара и појасни људе и просторе о којима песма пева.

Кључне речи: дијалекатска лексика / лексички дијалектизам, регионална лексика, етнографизам, стандарднојезичка лексика, лексичко-семантичка група речи, тематска група речи, Нови Сад, Војводина, песме Ђорђа Балашевића.

1. Уводне напомене

У овом раду биће анализирана лексика у песмама новосадског кантаутора Ђорђа Балашевића, *панонског морнара просте душе словенске*, рођеног у граду са *дубоком* и *страшном* реком, *пре́ком пред зору*, који је превише *снивао* и није много марио за школу и дипломе и увек био *само свој*.[1] Срећом, рекло би се из ове перспективе.

Регионално одређење испитиване лексике – војвођанска лексика[2] – наметнуто је самим регистром у Балашевићевим песмама тематски везаним за Војводину, а уже Бачку односно Нови Сад, и на крају – Салајку.[3]

[1] Курзивом су наведени оригинални делови Балашевићевих стихова.

[2] Овакво одређивање лексике издвојене из Балашевићевих песама упућује на то да је она овде присутна у већој мери него у другим регијама нашег језичког простора.

[3] Када говори о типовима језичких варијетета, Ранко Бугарски прави дистинкцију између варијетета, као неутралног термина, идиома, дијалекта и вернакулара, при чему овај последњи означава свакодневни, нестандардизовани језик неког града или краја (Бугарски 2009: 23).

Следећи став Драгољуба Петровића, редактора *Речника српских говора Војводине*, „да је свака реч *дијалекатска* увек када се среће као интегрални елеменат одређеног *дијалекатског лексичког система* без обзира на то какав је њен однос према стандардном језику" (РСГВ 2000: 11), можемо рећи да поетика Балашевићевих песама из тог тематског круга почива и на употреби дијалектизама. Наиме, дијалекат као језички варијетет који своју комуникацијску функцију остварује на одређеном лингвогеографском простору међу говорницима који се њиме служе може се употребљавати и у друге сврхе, нарочито поетске – у књижевности, позоришној и филмској уметности, музици итд. Без обзира на вид уметности у којој су присутне карактеристике одређеног дијалекта, њихова је улога јединствена – оне треба да што аутентичније дочарају одређени локалитет, људе који на њему живе, њихове обичаје, традицију и културу.[4]

2. Напомене о корпусу

Корпус за истраживање чине текстови Балашевићевих песама са постојећих издатих синглова и албума,[5] које су писане за извођење уз музичку пратњу и прво снимљене као музичке нумере, а тек касније, неке од њих, у виду избора песама са плоча, објављене у писаној форми (*Рачунајте на нас* и *Додир свиле* 1997).[6]

Целокупан његов опус (говорни и писани) могао би послужити као репрезентативан корпус за истраживања говора Новог Сада, како с аспе-

[4] Такву функцију дијалекат има и у *Коштани* Боре Станковић, у *Петрријином венцу* Драгослава Михајловића, *Самотињи* Радише Драгићевића. Међу писцима који су писали дијалектом издваја се Стеван Сремац, који је два своја најчувенија дела *Поп Ђиру и поп Спиру* и *Зону Замфирову* написао на два изразито различита дијалекта – банатским говором војвођанског поддијалекта и нишким говором призренско-тимочког дијалекта, и по томе је јединствен у српској књижевности.

[5] То су синглови: *У раздељак те љубим* 1977, *Кристофоре црни сине* 1978, *Рачунајте на нас* 1978, *Опрости ми, Катрин* 1979, *Панонски морнар* 1979, *Први јануар поподне* 1979, *Марина* 1980, *Прича о Васи Ладачком* 1980, *Три пут сам видео Тита* 1981, *Хеј чаробњаци, сви су вам ђаци* 1982, *Полууспаванка* 1987; албуми: *Мојој мами, уместо матурске слике у излогу* 1979, *Одлази циркус* 1980, *Пуб* 1982, *Целовечерњи The Kid* 1983, *003* 1985; *Бездан* 1986, *У твојим молитвама* – баладе 1987, *Panta rei* 1988, *Три послератна друга* 1989, *Марим ја* 1991, *Један од оних живота* 1993, *На послетку* 1996, *Деведесете* 2000, *Дневник старог момка* 2001, *Рани мраз* 2004, који су преузети са интернетске презентације /www.balasevic.info/, јер у писаном облику нису сви објављени.

[6] Балашевић је уз набројане песме написао и објавио и различите прозне текстове, романе *Три послератна друга* (1991), *Један од оних живота* (1997), књигу новинских коментара *И живот иде даље* (*све даље одавде...*) (1993), сценарио за ТВ серију *Специјална редакција*, сценарио за филм *Као рани мраз* и дао бројне интервјуе објављене и снимљене у јавним медијима.

кта лексиколошке анализе, тако исто и фонетске (посебно артикулација појединих гласова, пре свега појединих вокала и палаталних струјних сугласника [ш] и [ж], као и неких прозодијских карактеристика, нпр. преношење акцента на проклитику, затим контракција гласовних група *-ао, -ео, -уо* типа *им'о*, *иш'о* и др., редукција вокала у различитим позицијама типа *ил'*, *ал'*, губљење или замена гласа *х* и др.) и граматичке (чувају се неки стари падежни облици: *на свечари, на таљига*, присвојна заменице за 3. л. увек је у облику *њин* (у парадигми *од њини, њинима*), предлог *с(а)* често се јавља у форми *со, сас,* изражена је употреба неодређеног придевског вида *меса бела*, наставак *-ем* у 1. л. презента *волем*, наставак *-иду* у 3. л. мн. презента *правиду*, облици *ондак, једаред* и др.). За ову прилику, међутим, изабрана је само лексика, те ће анализом бити обухваћен онај лексички слој у његовим песмама који има регионални, дијалекатски карактер.

3. Још неколико речи о песмама Ђорђа Балашевића

Песме Ђорђа Балашевића препознатљиве су по много чему. То је у основи лирска поезија сентименталних нота у којој преовлађују мотиви љубави, пријатељства, слободе, пролазности, живота и смрти, али исто тако и ангажована поезија у којој се коментаришу актуелне политичке прилике, региструју социјална и друштвена збивања у тренутку и средини у којој живимо. Оно што без сумње његове песме чини препознатљивим, по чему је он јединствен на домаћој музичкој сцени и због чега је вољен, јесу речи песама. Његове песме увек имају причу (наративне елементе), смислену, довршену, вишеслојну, животну. Причу која се пева, коју, како сам Балашевић објашњава „десетине хиљада људи изговара углас, као заклетву, или шапатом, као молитву пред одлазак на починак".[7] Балашевић је спретан са речима, зна како да их преведе у смисао, да допре до суштине, да погоди лирску дубину, да опише, дочара, објасни, насмеје, иронише, речима поткачи. Његове песме обилују вешто брушеним стиховима, неретко блиским сентенцијама, способним да изразе најтананија људска осећања и неумољиве животне истине, тешко изрециве. Зато не чуди да је популарност њихова велика и да поред општег поетског и музичког дојма пажњу у њима привлачи и језик. А језик Балашевићев је у многим песмама тенденциозно месни – говор Салајке, Новог Сада и шире говор Бачке и Војводине. Језик по коме би свако могао да препозна

[7] Балашевић, Ђорђе (2001). *Додир свиле: песме које су отпевале своје*. Зрењанин: Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин", стр. 6.

његов Нови Сад, и њега као кантаутора са високом, стеченом и развијаном, компетенцијом за месни говор.

Песме које за предмет певања имају Нови Сад и Војводину, њихове обичаје, људе, догађаје и менталитет, могу се издвојити у засебну скупину (без претензија на било какву класификацију књижевно-теоријског типа); то и сам Балашевић чини у књизи *Додир свиле* обједињујући их поднасловом *Стари лалошки валс*, према називу једне од њих. Ту су се нашле *Прича о Васи Ладачком*, *Лепа протина кћи*, *Ратник паорског срца*, *Ал' се некад добро јело*, *Последња невеста*, *Син јединац*, *Дођошка*, *Девојка са „чардаш" ногама*, *Ноћ кад сам препливао Дунав*, *Цитрон песма*, *Слабо диваним мађарски*, *Панонски морнар*, *Ћалетова песма*, *Стари лалошки валс*. Списку се могу додати још цела „војвођанска" *Љубио сам снашу на салашу, Намћор*, *Шугар реп,* као и песме са последњег албума *Рани мраз*: *Аџо брацо*, *Чивутски врт*, *Кере варошанке*, *Лађарска серената*, *Боже, боже*, *Галициа*, *Твој неко*, *Малиганска*, *Ја вас, канда, знам*?, *Пред задњи снег*, *Као рани мраз*.

4. О предмету, задацима и циљевима истраживања

Упоређивањем песама које за предмет имају Војводину у најширем смислу (горе побројане), и оних других које немају, запажа се да заступљеност тзв. војвођанске лексике (и не само лексике, већ и других језичких црта) у њима није подједнака. У већој мери присутна је у оним о Војводини, у мањој мери у овим другим. Све то упућује на закључак да војвођанска лексика, када је у песми наглашено присутна, има посебну стилску функцију.

Имајући то у виду, следећи досадашња истраживања дијалекатске лексике, покушале смо да ексцерпиране лексеме из Балашевићевих песама објединимо у одговарајуће семантичке (тематске) групе, и да их на тај начин представимо у раду. Настојале смо да списак буде што потпунији. Нисмо регистровале учесталост њиховог појављивања у песмама, премда овај податак може бити релевантан показатељ њихове актуелности – уобичајености и присутности у говору. Основни циљ нам је био да испитамо однос дијалекатске лексике према стандарднојезичкој, што би могао бити један од показатеља њеног статуса у савременом говору Новосађана, те да укажемо на функцију коју дијалекатска лексика остварује у песмама Ђорђа Балашевића.

Анализом ће бити обухваћене песме из круга тзв. војвођанских песама, док ће остале послужити као контролни извор. То значи да ће лексика војвођанског поддијалекта бити ексцерпирана из свих Балаше-

вићевих песама, како би се утврдио њен састав и удео у целокупном његовом опусу као репрезенту новосадског говора, али ће њена функција бити показана само на примеру песама које за предмет имају Војводину, Нови Сад, њихове људе и обичаје, будући да тек у њима остварује особену стилску функцију.

5. Анализа

Лексеме забележене у корпусу разврстане су најпре у шест основних семантичких скупина (1. АКЦИЈА, 2. КВАНТИТЕТ, 3. МАТЕРИЈА, 4. ПРИРОДА, 5. ЧОВЕК, 6. ОДНОСИ), које су затим подељене на тематске подгрупе. Грађа је презентована азбучним редом без укључивања семантичке и фреквенцијске хијерархизације. Напомињемо да лексика унутар једног тематског регистра (нпр. БИЉКЕ или ЈЕЛО И ПИЋЕ), може припадати и другим тематским целинама, због семантичког потенцијала већине пунозначних речи, те могућности семантичких трансформација (биљка > јестив плод те биљке; посуда > партикуларизатор и сл.), као и због значењске блискости појединих група. С друге стране, поједине се лексеме не уклапају у потпуности у одређене подгрупе, али се због неког периферног семантичког обележја могу у њих сврстати (нпр. *солдат* : ЗАНИМАЊА). Код вишезначних лексема, када посматрано значење лексеме није примарно у њеној семантичкој структури, у загради је наведена семантичка реализација на коју се оно односи, нпр. *лајати* (псовати), *камара* (мноштво) и сл.

АКЦИЈА

ЗАБАВА: бирцуз, биртија, граја, језушка, керефеке, машкаре, пајзл, прођердати, разбуцати, сватови, спирити, спискати, чарда, шатра, шенлучити

МУЗИКА: бегеш, бећарац, гајде, добош, сватовац, свирац, тамбура, тамбурица, чардаш

ПОКРЕТ: бегати, врнути се, ђипати, лондрати, мувати се, нагарити, променада, шпацирунг, шпалир

ПРЕВОЗНА СРЕДСТВА: каруце, лађа, таљиге, фијакер, шајка

КВАНТИТЕТ

ВРЕМЕНСКИ ПЕРИОД: банка (деценија), вечер, занавек, једаред, лански, напослетку, навек, ономад, улето, ферије, часом

ИНТЕНЗИТЕТ, КОЛИЧИНА: вангла, ванглица, здраво (веома), камара (мноштво), кнап, крајцара, малко, политра, туце, у вр' главе, фићок, фрталь, шпарати

МАТЕРИЈА

ЈЕЛО И ПИЋЕ: алева паприка, бостан, бундевара, вангла, ванглица, гемишт, гриз штрудле, дрождина, дуња, зејтин, кавурма, китникес, крвавица, лебац,

паприкаш, пихтије, принцес крофне, проминцле, резанци с маком, реш, ринглов, сос парадајз, фафароне, фићок ракије, фришак, фруштук, циповка хлеба, чварци, џигерњача, шваргла, шненокле, шницла, шуфнудле

ОДЕЋА: гиртла, јанкел, жипон, (циклам) костим, (рогозан, филцани) шешир, шапка, шлеп, шлингати, шнајдерај, штафир

ПРИРОДА

БИЉКЕ: багремов прут, бостан, дивљи кестен, дуд, дуња, ђурђиц, мушкатла, платан, ринглов, трска, шаш

ЖИВОТИЊЕ: ајгир, бандар, бројлер, вранац, гаров, гргеч, деверика, караш, кер, кера, мангулица, парадош, смуђ, цверглан, чилаш, штука

ЧОВЕК

ЗАНИМАЊА: бербер, бирташ, дућанџија, жандар, ковач, лађар, матроз, млинар, нотарош, паор, попа, примаш, свирац, солдат

ОСОБИНЕ: бадаван, бараба, бекрија, бећарски, бећаруша, бештија, вандрокаш, варошанка, даса, дрипац, ђилкош, каћиперка, кибицер, ладан ко шприцер, мангуп, миражџика, мустра, намигуша, опајдара, распикућа, сој, сорта, тикван, торокуша, угурсуз, џукац, џукела, шалабајзер, шмизла, шуша

СТАНОВАЊЕ: авлија, астал, басамак, башта, бедем, брица, вашар (неред), векер, веранда, варош, дуња (покривач), ђерам, зденац, кантар, кибицфенстер, конк, луч, камџија, отоман, пенџер, прапорци, пушница, салаш, сикирица, сокак, тараба, трем, фењер, фиранга, шалукатре, шор

ТЕЛО: ПСИХОФИЗИЧКА СТАЊА И ПРОЦЕСИ: благо мени, брукати се, гушт, дивота, доспети (дорасти), јед, једити се, малер, насикирати, трефити, утулити, штимати

ТРАДИЦИЈА: враг, оченаш, парастос, порта, свечари

ОДНОСИ

ИНТЕРАКЦИЈА: белај, бити (туђи), брецати се, вабити, вересија, загледати, искати, касти, кибицовати, лајати (псовати), моба, момчити се, оканути се, опаучити, пробуразити, респект, шарати и варати

ОСЛОВЉАВАЊЕ: бато, бачи, брале, госпон, деран, леба ти, мани, пардон, снајка, снаша, чедо, чича

НАЗИВИ ПРЕМА УЗРАСТУ: госпоја, госпојица, деран, удавача, фрајла, фрајлица, цура, цурица, шипарица

СРОДНИЧКИ И ПАРТНЕРСКИ ОДНОСИ: баба, баћа, браца, мати, матер, отац, пајташ, прика, швалер, швалерка, шогор

5.1. Специфичност војвођанских говора огледа се у томе што су они део шумадијско-војвођанског дијалекта који чини основу стандардног језика. Отуда највећи број лексема, које се употребљавају на овом географском

терену, припадају и стандардном језику, тек мањи број је карактеристичан само за војвођанску регију, или су овде присутне у већој мери него у другим регијама нашег језичког простора. Лексички дијалектизми се у језику испољавају на различите начине: у виду правих лексичких дијалектизама, који имају одговарајући синоним у књижевном језику,[8] у виду семантичких дијалектизама, који се разликују према значењу од стандарднојезичке лексеме са којом су у својеврсном хомонимском односу и у виду тзв. етнографизама, којима се по правилу именују и означавају мање важни, споредни појмови и предмети, често њихови детаљи, нпр. предмети или појаве карактеристични за одређени крај, за начин живота и послове које обављају носиоци тога говора, за обичаје, веровања тога краја, храну, пиће и др. (Лазић Коњик 2009).[9]

На основу увида у грађу може се констатовати да су у језику песама Ђорђа Балашевића лексеме са изразитом регионалном компонентом присутне у великом броју, те да међу њима има правих лексичких дијалектизама и етнографизама. Паралелно са правим лексичким дијалектизмима Балашевић обично употребљава и њихове синонимске стандарднојезичке облике (у песмама које немају за тему Војводину):

ПЕНЏЕР > Али пенџери мирују, а те фиранге чипкане; Видех пенџер у Бечкереку (: ПРОЗОР > Понекад га сретнем, махне кроз прозор кола; И ко ти под прозоре долази да ти свирка; Ципеле у прозор стављаш);

АСТАЛ > Одједаред астал шарен, сос парадајз, кромпир барен; На асталу навек хлеба, таман тол'ко кол'ко треба (: СТО > Седео сам сам за столом, пио виски с кокаколом; На столу камара пара, да не помињем број);

АВЛИЈА > А по авлији свуда трчиду пилићи; Чим Браца корак из авлије крочи (: ДВОРИШТЕ);

КЕР > Полу Румун, полу Мађар, бесни кер; лајте кере варошанке (ПАС > Крај мојих ногу је спавао пас);

БАБА > Баба рече: Дедер капут, радни дан је 'ајмо на пут; Гајде ће ти баба купити (: ОТАЦ > Отац је рекао: Добро па деси се то; Отац му је био ситни паор);

етнографизми: кибицфенстер, шалукатре, китникез, бројлер, дрождина, ђерам, деран, ђилкош, јанкел, таљиге, миражџика, распикућа и др.

[8] Реч је о својеврсном синонимском односу заснованом на делимичној синонимији (најчешће дијалекатска реч ступа у синонимски однос са основним значењем књижевне речи, ређе и са њеним секундарним значењима).

[9] М. Симић (1984: 173) примећује да номинација важнијих предмета и појмова на терену по правилу не обећава богату синонимију у односу на књижевни језик, а да „споредији предмети, детаљи на предметима, дијелови предмета остављају мјеста богатој синонимици".

5.2. Најбројније су лексеме које припадају тематској подгрупи ЈЕЛО и ПИЋЕ. Балашевић у песми *Ал се некад добро јело* духовито слика свечарску војвођанску трпезу – гостољубивост с једне и склоност, често неумерену, ка храни и пићу, с друге стране – набрајајући сва карактеристичнија јела војвођанске кухиње: од паприкаша, колача, крменадли, сарме, принцес крофни, сувих шљива, слатког, кољива, пилетине, ћуретине, прасетине, подварка, преко, парадајз соса, бареног кромпира, торти разних сорти, шунке, рена, чварака, пихтија, до *китникеза, шненокли, шваргле, сувих шницли* (ко *проминцле*), *шуфнудли, гриз штрудли* и резанаца с маком.

Већина ових лексема потврђена је у анкети, махом у говору староседелаца, у делу који се односи на именовање објеката становања, хране и пића, делова намештаја, старих заната те пољопривредних послова, и управо су најбројнији одговори који се односе на номинацију јела и пића (в. Ћелић, у овом зборнику). Потврде у анкети, као и у језику савременог новосадског кантаутора, показују да већина ових лексема, као ни јела, није заборављена, те да представљају део активног језичког (и кулинарског) фонда не малог броја Новосађана и Војвођана (*шуфнудле, китникез, гриз кнедле, бундевара, резанци с маком* и сл.).

Њихов дијалекатски/покрајински статус потврђен је и тиме што су укључене у Речник српских говора Војводине (даље РСГВ): *гемишт, лебац, проминцле*, као и тим што не постоје у Речнику српског језика Матице српске (даље РМС): *китникес, шуфнудле* или што су квалификоване као варваризам: *шненокле.* И за лексеме из осталих тематских скупина може се исто утврдити. Тако у РМС нема, на пример, следећих лексема (издвојићемо само неке примере): *бадаван, вангла, гушт, јанкел, језушка, кибицфенстер, касти*, *китникес, лебац, лондрати, машкаре, спирити, фиранга,* док су у РСГВ углавном забележене. Лексеме *векер, гиртла, кнап, конг, оберст, пајзл* и још неке квалификоване су у РМС као варваризми, мањи број као покрајинизми, нпр. *госпоја, госпојица, здраво* (веома), *пајташ*. Велики број лексема из регистра је страног, претежно турског, немачког или мађарског порекла, нпр.:

тур. авлија, астал, басамак, бербер, ђерам, сокак, угурсуз, шатра;
нем. бирташ, векер, гиртла, кибицер, мустра, фиранга, фрајла, фруштук, шваргла, шненокле, шницла, штафир;
мађ. бегеш, битанга, варош, нотарош, пајташ, чарда, чардаш, шогор, шор.

Страно порекло утиче на то да ове лексеме поседују нарочиту, изразиту звучност, те да и у том смислу буду веома погодне као језичко-стилско средство за грађење песме.

5.3. Друга по бројности је група лексема које су тематски везане за кућу, њене делове, простор око ње, помоћне објекте и намештај у њој (СТАНОВАЊЕ). Употребом регионално обојене лексике, као и начином описа, јасно се сугерише на то да је реч о војвођанској *варошкој* или *салашкој* кући, оној *на лакат*, господској (*кућерда*), *пуној к'о око*, која може бити и са *сламеним кровом* (уп. Ћелић, у овом зборнику, параграф 4.3). На тај начин се посредно преко куће карактеришу и њени станари, по правилу богати (по изузетку *ситни*) *паори*, тако да уз говор који им се приписује свако у њима може да препозна Војводину и Нови Сад.

Овој тематској групи могу се прикључити лексеме којима се именују земљишне површине, насељена места и путеви, као и све оне које су у вези са свакодневним, домаћинским животом. Радња у Балашевићевим песмама је, тако, лоцирана на њивама, у гостинским собама, кафанама, дискотекама, као и у *авлијама, варошима, шатрама,* на *салашима*, *сокацима, шоровима, чардама.* По *авлији* трче *цверглани, кере, гарови,* пецају се *бандари* и *караши*; на улицу се излази у *каруцама* с *чилашима* окићеним *прапорцима.* Традиционална култура ове регије, њени обичаји, веровања, пагански и хришћански, саставни су део Балашевићевих песама, обично као временски оквир за смештање неког догађаја. Породице се окупљају на славама – на Госпојину, Светог Јована, Светог Луку, Преображење, на Бадње вече пева се тропар Рождество твоје уз кувано вино и каранфилић. Значајно место, судећи према учесталости појављивања, припало је и лексеми *враг*. Карактер појединих јунака, углавном онај негативан, исказан је често именицама као што су: *угурсуз, битанга, шалабајзер, опајдара, кићиперка, вандрокаш, мустра*, премда су Балашевићеви јунаци у основи типично бачки, мирни и сабрани (*мирна Бачка*), не узнемиравају се лако за већину ствари које их окружују, што сугерише употреба израза *не марим, марим ја, ладан ко шприцер, задени за шешир (клас), немаш једа.*

5.4. У посебну тематску целину могле би се издвојити лексеме које се односе на именовање и означавање међусобних односа младих пре брака (дружење и забављање), као и на сродничке и партнерске односе уопште. С обзиром на тематику песама (у првом реду љубавну) не чуди то што Балашевић ове лексеме често употребљава. У функцији именовања места дешавања издвајају се *сокак* и *шор*; актери су именовани различитим лексикализованим формама, нарочито за женски род, да би се указало на разлике у узрасном добу и женидбено/удадбеном статусу: *деран, момчити се, цурица, цура, шипарица, фрајла, фрајлица, госпоја, госпојица, удавача,* док су љубавни односи означени глаголима *загледати, кибицовати, шарати и варати*, али и именицама *швалер, швалерка*. Најзначајнији

фигуре су, без сумње, *баба*/*отац* и *мати* од којих је много тога, често пресудно, зависило; можда се управо стога помињу и у псовци: *мати га његова, отац те твој.* Да су све ове лексеме и даље живе у говору Новосађана, нарочито оних старијих, староседелаца, потврдило је истраживање Маје Стокин „Лексика друштвеног живота младих у старом Новом Саду" (у овом зборнику).

5.5. На крају, ваља истаћи и то да постоји читав низ лексема у Балашевићевим песмама које именују и означавају реалије специфичне за начин живота у Војводини и њене природне карактеристике, а које углавном нису ушле у регистар зато што припадају општем лексичком фонду српског језика, нпр. *лале, жито, шебој, божур, брест, сунцокрет, овас, трска, хризантема, дивљи кестен, дуд, липа, чардаш, мађарски, Мађарица, оклагија, бадава, шаран, сом* и др. Све оне, уз претходно описане, доприносе аутентичнијем и пластичнијем сликању људи са простора Војводине, њихових карактера, односа, обичаја.

6. Завршне напомене

Ђорђе Балашевић служи се дијалекатском и регионално обојеном лексиком, као нарочитим језичко-стилским средством, јер их он сам има у својој језичкој компетенцији. Балашевић је староседелац, Салајчанин, а Салајка је у Новом Саду позната по специфичном менталитету, начину живота и говору, тврдокорном духу који истрајно одолева урбанизацији (и у животу и у језику), чиме се Салајчани посебно диче (уп. радове М. Стокин и И. Ћелић, у овом зборнику). Зато ће се у већини песама Ђорђа Балашевића наћи елементи салајачког, војвођанског говора, као инхерентна језичка црта писца. Када су, међутим, како је показано, тенденциозно употребљене, ове црте постају нарочито изражајно средство с улогом да што аутентичније дочарају одређени локалитет, људе који на њему живе, њихове обичаје, традицију и кулутру (посебно то долази до изражаја у песми *Љубио сам снашу на салашу*, која је у целости написана у војвођанском штимунгу, војвођанским поддијалектом). На овај начин војвођанска лексика у Балашевићевим песмама постаје алат за грађење слике живота и обичаја ове регије, о чему, између осталог сведочи и бројна ономастика употребљена у песмама, топоними и микротопоними: Нови Сад и Салајка, Детелинара, Штранд, улице Јована Цвијића, Доситејева, Мичуринова, Дунавска, Бране (Бранимира) Ћосића,[10] али и Фрушка гора, Нови Бечеј, Бечкерек (Зрењанин), Сомбор, Бачка Паланка, (Стара)

[10] У песмама се, такође, помињу бројни локалитети Новог Сада: катедрала, Трг слободе, (споменик) Милетић, Рибља пијаца.

Кањижа, Опово, Бођани, Госпођинци, Жабаљ, Чента, Ињош, Сентомаш, Земун, Пазова, иришки и други салаши, Бачка, Банат, Срем, Војводина, лична имена и презимена: Буба Ердељан, Васа Ладачки, Сида, госпођа Ружа, поручник Бата, Бане, Стева (Ченејац), стари Несторов, госн' Чеда, Анђелија Прокић, Циле, Пићука, Марта, Илона, Ленка, Лела Дорињски, Меланија Матић, називи река: Дунав, Тиса, Тамиш.

Језички израз Ђорђа Балашевића богат је, несумњиво, цртама војвођанског поддијалекта, архаичног призвука, али и даље живог, пре свега у руралним срединама. Раме уз раме са архаичним и руралним, у песмама је присутан и савремен, урбан начин изражавања, оличен у употреби жаргона и назива за именовање модерних предмета и појава. То суптилно замешатељство замишљеног песника, који отвара вечно питање *да л' смо само ту због равнотеже међу звездама*, намћора који *не воле*, па *не воле*, сентименталног свирца, којег може *одувати најблажи немирац*, бележника нашег доба који прозива *кере варошанке* и пева *живети слободно*, песника који пером слика најфиније аквареле свога региона, чувара и бранитеља свога града од сваке врсте неморала (*...нек ми моју лепу варош врате...*), који чврсто стоји иза свог стиха *нигде не мрдам из Бачке*, оставља нам поезију која засигурно јесте и остаће документ једног времена, једног простора, његовог народа, обичаја, културе и језика, посебно оног језичког слоја који полако нестаје.

РЕЧНИЦИ

Речник српских говора Војводине (2000–2010). Драгољуб Петровић (ур.). Нови Сад : Матица српска – Тиски цвет.

Речник српскохрватскога књижевног језика (1967–1976). I–III Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска; IV–VI Нови Сад : Матица српска.

ЛИТЕРАТУРА

Бугарски, Ранко (2009). Теоријске основе урбане дијалектологије. *Говор Новог Сада. Свеска 1: фонетске особине.* Нови Сад: Филозофски факултет.

Лазић Коњик, Ивана (2009). Обрада дијалектизама у Речнику САНУ. *Српски језик* 14/1–2, Београд: 629–636.

Симић, Милорад (1984). Дијалекатска лексика и њен однос према књижевној лексици. *Лексикологија и лексикографија*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српскохрватски језик САНУ. 171–174.

Стокин, Маја (2011). Свадбена терминологија у старом Новом Саду. (У овом зборнику).
Стокин, Маја (2011). Лексика друштвеног живота младих у старом Новом Саду. (У овом зборнику).
Ћелић, Ивана (2011). Шта знамо о начину живота (старих) Новосађана. (У овом зборнику).

Ivana Lazić Konjik, Jasmina Dražić

THE POETIC FUNCTION OF VOJVODINIAN LEXIS
IN THE SONGS OF ĐORĐE BALAŠEVIĆ

Summary

The paper has analysed the lexis in the songs of Đorđe Balašević from the aspect of its standard and/or dialectal/regional character, and, in that respect, the use of a certain lexical register in the poetic procedure of this singer-songwriter. The analysis was carried out on Balašević's entire poetic opus which is made up of singles and fourteen albums released in the period from 1979 to 2004. Particular attention was given to songs whose contents explicitly or implicitly refer to the Vojvodinian ambience, the people in it and their activities and relationships with others. The classification of the corpus based on basic semantic characteristics into broader thematic areas, made up of several narrower lexical fields, was carried out in order to determine the dominant thematic registers and their volume and to point out the possible active status of the lexical fund. A significant indicator of the stability of lexemes in contemporary Serbian language are the results of the analysis of a survey about speech in Novi Sad, and the most extensive thematic groups singled out by the analysis will be compared with the conclusions of this survey. The character of the lexical and semantic dialecticisms as well as ethnographicisms was checked in the Dictionary of Serbian speech in Vojvodina, whereas the regional features of certain lexemes (barbarisms and regionalisms) were determined using the Matica Srpska Serbian Dictionary.

Key words: dialectal lexis / lexical dialecticism, regional lexis, ethnographicism, standard language lexis, lexico-semantic group of words, thematic group of words, Novi Sad, Vojvodina, songs by Đorđe Balašević.

КОЈЕ ИМЕ ДАТИ ГРАДУ ...

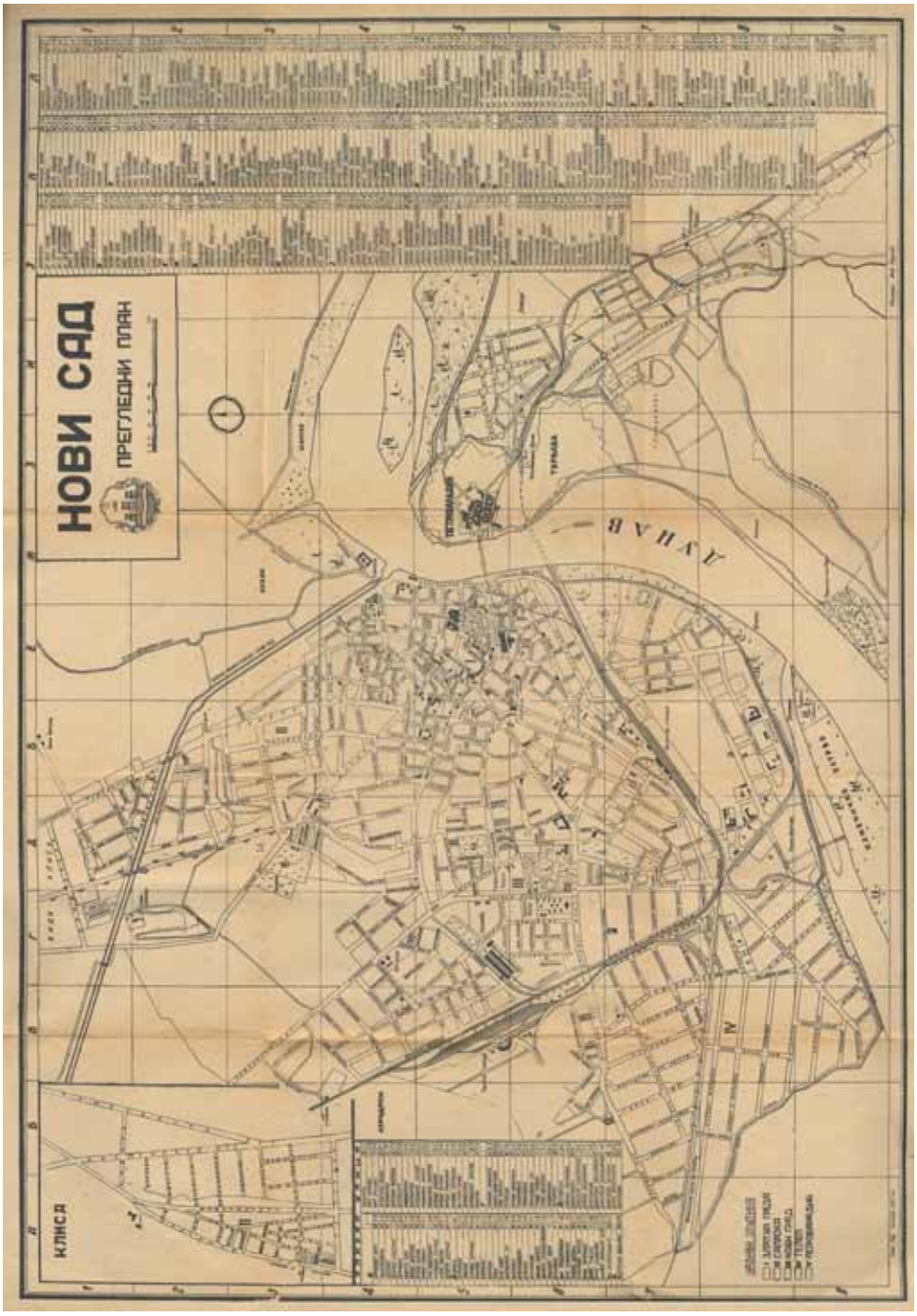
НОВИ САД
ПРЕГЛЕДНИ ПЛАН
КЛИСА
ДУНАВ

UDK 316.334.56(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Агнеш Озер
agnesozer@gmail.com

ИМЕ НОВОГ САДА: КАКО ЈЕ ГРАД ДОБИО ИМЕ

Сажетак. У раду је приказана историја настанка назива Новог Сада. Првобитни немачки, мађарски и српски називи насеља које се почело развијати у време изградње мостобрана на левој обали Дунава (1694) морали су бити замењени новим називом у време добијања статуса слободног краљевског града (1748), када је по одлуци царице Марије Терезије место добило име на латинском – *Neoplanta*, мађарском – *Uj-videgh* и немачком језику – *Ney-Satz*. Назив на српском језику – Нови Сад, писан ћирилицом, у званичним документима први пут се појављује 23. марта 1748. године у Статуту слободне краљевске вароши и у заклетви православних свештеника.

Кључне речи: назив града, Нови Сад, *Neoplanta*, *Neysatz, Ujvidégh.*

Обичај је да се приликом писања историје једног насеља, било то село или град, покуша тумачити његов назив у смислу одређивања етимолошког значења имена насеља. У случају старих градова, који свој настанак бележе *ab Urbe condita*, обично се ради о врло старом топониму, који је временом постао назив за цело насеље. На простору као што је југоисточна Европа услед честих ратова и великих миграција нестајала су стара и настајала нова насеља. Зато се неретко сусрећемо са појавом да назив једног насеља, па и једног града, датира из новијег периода, да своје корене нема у неком од старих топонима, већ да његово име одражава историјске прилике у време његовог настанка.

Насеља која су настала на територији данашњег Новог Сада у периоду пре турских освајања, током турске најезде од 1521. и након пада Угарске краљевине 1526. године, у највећој мери су разорена и опустела. У периоду аустро-турских ратова (1686), услед великих принудних миграција становништва и померања војске на овој територији, поново су оживела стара насеља или настала нова, чији се етнички састав знатно разликовао од средњовековних.

У средњем веку на територији данашњег Новог Сада није постојало насеље градског типа, већ су то била села, која су углавном припадала Петроварадинском властелинству: Бакшафалва, Биваљош, Ченеј, Кеменд, Мортаљош, Ривица, Сент Мартон, Вашарош Варад и Зајол (Сајлово). Осим Мортаљоша и Кеменда, ова насеља су била породична добра, припадала су Петроварадинској (Белакутској) опатији (Ердујхељи 1894: 57–81).

Интензивно насељавање територије данашњег града у уској је вези са наступањем хришћанске војске и обнављањем односно поновном изградњом Петроварадинске тврђаве (1692–1780), а у најужој са изградњом мостобрана на левој обали Дунава (1694), тзв. *Брукшанца* (*Bruckschantz* или *Brücken Schantz*), око којег су се населили српски граничари. Тај део насеља простирао се од Темеринског пута до Саборне цркве. Западни део, од некадашње Јерменске улице, био је грађански и њега су населили трговци, занатлије, рибари и они који су опслуживали војску у утврђењу. Насеље које је настало око утврђења најчешће се називало Петроварадинским шанцем, али се на картама на том месту често, поред других, јавља назив *Рацештат* или *Рацендорф* (*Ratzenstatt* или *Ratzendorf*), а између осталог и *Кроатендорф* и *Швабендерфел (Schwabendörfel)*.

Због наглог раста броја становника Петроварадински шанац је од 1741. био у рангу трговишта (oppidum) и постао је центар Бодрошке жупаније (Fossata Petrovaradiensi Cis Danubium), а након укидања Војне границе 1746. године, имао је грађанску власт и управу. Залагање грађана Петроварадинског шанца да свом насељу обезбеде статус слободног краљевског града, од 1746. године, повлачило је за собом промену назива насеља. Грађанство Петроварадинског шанца је 1747. године Угарској краљевској дворској канцеларији предложило да насеље добије име *Бачвар* или *Дунавар*. Канцеларија је 26. јануара 1748. године проследила царици Марији Терезији молбу грађана, али уз напомену да се нови град не може звати *Bácsvár* пошто на територији жупаније већ постоји место под тим називом (Бач), с друге стране, сам град не лежи у Бачкој, већ Бодрошкој жупанији. Угарска краљевска канцеларија сматрала је да би имена *Dunavár* или *Vízköz* односно латински назив *Neoplanta*, немачки *Neysatz* или мађарски *Ujvidégh*, били погоднији.[1] Коначну одлуку о нази-

[1] MOL Canc. Reg. Hung. Aul. Nr. 18. Orig. Anno 1748. Ref. „cum antelatus locus nullum adusque proprium nomen habuerit, sed ideo dumtaxat Fossatum vulgo Schantz dictum et nominatum fuisse videtur, quod a ptiori millitari et hoc titulo ad fortalitium petrovaradiense appertinens fuerit hoc autem per realem et effectivam ejusdem totius loci incorporationem et ad jurisdictionem provincialem translationem suapte cessasset, ideo ut jam in civitatem evectus nomen aliquod obtineat et non amplius Fossatum Petrovaradiense, sed neque Bácsvár (uti primo loco praetendit), cum eiusdem nominis Bács, unde comitatus nomen suum habet, aliunde

ву града донела је Марија Терезија која је на допис краљевске канцеларије својеручно написала „*Nominetur Neoplanta*". Ердујхељи сматра да се „краљичин избор може сретним и згодним назвати, јер прегнантно исказује нови настанак вароши, средишта новог у опустелом крају. Вароши и места добијају своја имена понајвише по својим особитим својствима и то по најкарактеристичнијим. И у називању Новог Сада потврдило се то правило: (назив је добио) – по карактеристичној особини места" (Ердујхељи 1894: 165). С обзиром на то да је након турских ратова цела Бачка била 'ненасељена пустош', било је логично да први град у тој области са новим становништвом добије име које означава стварање новог града – *Нови Сад.*

Ново име Петроварадинског шанца односно Петроварадинске камералне вароши, која се налазила 'на другој страни Дунава у Бачкој жупанији на земљишту Сајлово', по опису из повеље односно елибертационе дипломе у ред слободних краљевских градова уписано је у облику: *Neoplanta* (латински), *Uj-videgh* (мађарски) и *Ney-Satz* (немачки). Марија Терезија је статус слободног краљевског града одобрила 1. фебруара 1748. године, а диплома је испостављена у Бечу 23. фебруара 1748.

Најчешће употребљаван назив града на српском језику и ћириличним писмом – Нови Сад – у званичним документима појављује се први пут 23. марта 1748. године. Назив је настао током свечаног устројства градске власти (први Статут слободне краљевске вароши Новог Сада и у заклетви православних свештеника)[2]. Зато се може сматрати да је од тог датума тај назив у званичној и општој употреби (Озер, Вујаклија 1998: 22). С обзиром на то да је осим српског, немачког и мађарског становништва у Новом Саду живео и већи број Грка, након 1748. године неретко се појављује и назив града у грчком облику *Neofite (Neofiton).*

У лингвистичком тумачењу топонима у првом реду се истиче да је латински назив сложеница од речи *neo* 'ново' и речи *planta* 'растина, род' у секундарном значењу 'насеље', према томе *Neoplanta* значи *ново насеље* (Улмер 1998: 5).

Немачки *Ney-Satz, Neusatz* такође је сложеница настала од речи *neu* 'ново' и *satz* (средњовисоконемачки) 'место где је нешто постављено, положај', дакле, *ново место* или *ново насеље* (Костић 1998: 6).

Мађарски облик *Uj-Vidégh* по смислу је јасан, али је написан погрешно. Сама реч *vidék* непознатог је порекла, а први пут је забележена у 13. веку; ни онда, па ни касније није кориштена у наведеном облику. У

in comitatu illo sit, verum vel Dunavár, quod Danubialem Arcem significat, vel Vizköz, latinae Aquis Fretum, germanice Wasserburg, vel Neoplanta, germanice Neysatz, hungarice vero Uj vidégh, vel alio Majestatis Vestrae benigne placito insignetur" (Ердујхељи 1894: 164).

[2] IA NS Fasc. 1 H/748; Fasc. 1 Q/748.

Повељи је кориштена са значењем ‘насеље’, ‘насеобина’, ‘место новог насеља’ (Пенавин1998: 8).

Српски облик имена града такође се може објаснити врло једноставно, поствербал је глагола *садити* и означава ‘земљиште засађено поврћем, дрвећем, цвећем и биљем уопште’. Ово значење своју праву потврду добија ако се упозна историја Новог Сада (Вуковић 1998: 5).

У *Етимолошком речнику географских имена* (Kiss 1978: 669), наведено је да назив *Újvidék* потиче из Повеље, а да се насеље пре стицања статуса слободног краљевског града звало *oppidum camerale Petrovaradiense trans Danubium*, те *Вашарошварад* (1522), затим *Петроварадински шанац (Fossata Petrovaradiensia),* а да му је ново име *Neoplanta, Ney Satz, Uj-Videgh,* а на српском у истом значењу – *Нови Сад*.

Године 1865. градоначелник Новог Сада Павле Стојановић навео је: „град се зове Neoplanta, Ujvidek, Neusatz и Нови Сад – ти су називи широм земље познати и потичу из 1748. године...”.

И поред те тврдње, при употреби новог назива града ипак је било лутања. У писмима и дописима обичних грађана, који се могу наћи у Историјском архиву града Новог Сада, име града јавља се у различитим облицима, нпр. *Nova Planta* или *Новисад*.

Након Аустро-угарске нагодбе (1867), као знак успостављања поновне јурисдикције Угарске над овом територијом, 1898. године донет је законски члан 14 – *О називу општина и имена осталих насеља*. Према том законском члану једно насеље је могло имати само један званичан назив, а у случају да постоји више назива, одлуку о томе који ће бити званичан и о начину његовог исписивања доносило је Министарство унутрашњих послова. Ово своје право Министарство је користило уз обавезну консултацију с градским муниципалним одборима, у „границама које нису прекорачивале општи државни интерес”. Евиденцију званичних назива насеља водила је *Државна комисија матичне књиге општина*. Ако су насеља имала своје називе и на другим језицима, у службеној употреби могао се користити само мађарски облик. Из тог разлога на првој страни Статута града Новог Сада, штампаног 1908. године, на српском језику ћирилицом стоји: *Штатут слоб. Краљ. вароши Ујвидек*. У првом делу, под тачком 1. *Делокруг муниципије* наводи се: „Сл. кр. варош *Ујвидек* као самостална муниципија самостално врши своје аутономно право, посредовање око државне администрације...”. Закон о називу општина и имена насеља може се сврстати у ред оних законских прописа који су служили мађарској државној идеји, што је пред Први светски рат изазивало незадовољство у жупанијама које су биле настањене и припадницима других народа. Од 1904. године до Првог светског рата честа је појава и

накарадног помађаривања назива насеља у случајевима где није постојао одговарајући мађарски назив, што са Новим Садом није био случај.

Назив града је током његове не тако дуге историје у питање доведен и након 1918. године, о чему сведочи одлука донета на ванредној седници проширеног Савета града Новог Сада са делокругом рада муниципалног већа, на којој је одговорено на наредбу Министарства унутрашњих дела – Одељења за Банат, Бачку и Барању у предмету назива места. Градски Савет Новог Сада је 11. фебруара 1920. године једногласно одлучио да: „проширени градски Савет жели, да назив града и надаље Нови-Сад остане, пошто је то већ његов стари историјски назив".[3] Министарство унутрашњих дела – Одељења за Банат, Бачку и Барању, 11. фебруара доставља градском Савету одобрење да град може задржати свој назив, а званично обавештење о одобрењу достављено је 26. марта 1920. године. Коначну одлуку о називу града и о промени назива улица у Новом Саду Савет града је донео 21. јула 1923. године (Озер 2006: 103). У периоду између два светска рата (1918–1941) била је забрањена употреба назива града у мађарском и немачком облику. Тако је у листу *Бачмађеи напло* (*Bácsmegyei Napló)* 1922. године објављен чланак о Новом Саду у којем је назив града на мађарском језику написан као *Novisád*, док је лист *Reggeli Újság*, који је излазио у Новом Саду, 1932. године као место изласка назначио *Noviszád,* а познати књижевни часопис *Каланђа (Kalangya)* у адреси као седиште уредништва навео је *Novi Sad*.[4]

Следећа промена званичног назива града догодила се током Другог светског рата након 13. априла 1941. године, када је град, као и цела Бачка, поново припојен Мађарској. За време рата од априла 1941. до 23. октобра 1944. године град је носио само мађарски облик имена – *Ujvidek*.

Након 1944. године, све до доношења Устава из 1963. године, и на језицима мањина употребљавано је име града у српском облику латиницом – *Novi Sad* или на мађарском *Novi Szád*, а од те године и на језицима народности који су одлуком градског представништва били у службеној употреби на територији града и општине.

Од 2004. године у Новом Саду у службеној су употреби српски језик и ћирилично писмо, мађарски, словачки и русински језик. У складу с овим и назив града је у званичној употреби на тим језицима: на српском – *Нови Сад*, на мађарском – *Újvidék*, на словачком – *Nový Sad*, на русинском – *Нови Сад.*

[3] IA NS F. 14972/1920; F. Kig. 2459/1920; F. 150 24947/1923.

[4] Bácsmegyei Napló, 1922. novemeber 12.; Reggeli Újság, Noviszád, 1932. Kalangya, Novi Sad,1932.

ЛИТЕРАТУРА

Вуковић, Гордана (1998). Нови Сад. У: *Свеске за историју Новог Сада* 1. Нови Сад : Новосадски клуб.

Ердујхељи, Мелхиор (1894). *Историја Новог Сада*. Нови Сад : Издало општинство слоб. кр. вароши Новога Сада.

Костић, Страхиња К. (1998). Neusatz. У: *Свеске за историју Новог Сада* 1. Нови Сад : Новосадски клуб.

Озер, Агнеш (2005). Нови Сад након 1918. године. У: *Годишњак Музеја града Новог Сада* 1. Нови Сад: Музеј града Новог Сада.

Озер, Агнеш, Љубомир Вујаклија (1998). *Првих 250 година*. Нови Сад : Музеј града Новог Сада.

Пенавин, Олга (1998). Újvidék. У: *Свеске за историју Новог Сада* 1. Нови Сад : Новосадски клуб.

Улмер, Гашпар (1998). Neoplanta. У: *Свеске за историју Новог Сада* 1. Нови Сад : Новосадски клуб.

Kiss, Lajos (1976). *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest.

Agneš Ozer

THE NAME OF NOVI SAD: HOW THE TOWN GOT ITS NAME

Summary

This paper has presented the history of how Novi Sad got its name. The original German, Hungarian and Serbian names of the settlement which started to develop at the time of the construction of the fortification on the left bank of the Danube (1694), had to be replaced by a new name at the time when it acquired the status of a free royal town (1748), when by the order of Empress Maria Theresia, it got its names in Latin – *Neoplanta*, Hungarian – *Uj-videgh* and German – *Ney-Satz*. The Serbian name – Novi Sad, written in Cyrillic script, first appeared in official documents on 23 March 1748 in the Statute of the Free Royal Town and in the vows of Orthodox priests.

Key Words: town name, Novi Sad, *Neoplanta, Neysatz, Ujvidégh.*

UDK 811.163.41`373.21(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Каталин Озер
katiozer@hotmail.com

ГЕРМАНИЗМИ И ХУНГАРИЗМИ У МИКРОТОПОНИМИЈИ НОВОГ САДА

Сажетак. У раду се приказују микротопоними на подручју данашњег Новог Сада, који се могу вредновати као германизми или хунгаризми, а њихов настанак и *опстанак* се доводи у везу са друштвено-историјским токовима у граду и региону.

Кључне речи: микротопонимија, германизми, хунгаризми.

1. Увод

У овом раду ће бити речи о германизмима односно хунгаризмима у микротопонимији данашњег Новог Сада. Да би се сакупили микротопоними који су данас у употреби у српском језику, прегледане су у првом реду актуелне (али и старије) карте, како оне државних институција (нпр. Завода за урбанизам[1]), тако и туристичке.[2] Пошто већина карата бележи само називе већих подручја (нпр. делова града односно квартова), и како се у појединим случајевима различити микротопоними употребљавају у званичним и незваничним приликама (нпр. *Варош* уместо Центар, *Хагла*), ексцерпирани подаци су проверавани и допуњавани подацима из разговора са становницима града. Разговори су вођени са особама које су родом из Новог Сада или које су свој живот претежно провеле у Новом Саду, а чији је матерњи језик српски или се претежно односно често служе српским.[3] Поред наведених начина прикупљања материјала, праћен

[1] Важећи урбанистички план града в. нпр. под http://www.nsurbanizam.rs/pages/util/link.htm

[2] Захваљујем се Маринку Иванковићу што ми је уступио један број старих карата Новог Сада.

[3] Наши саговорници су били: Родољуб Маленчић (1932), Василије Јовановић Васке (1939), Ержебет Кизур (1944), Владимир Стеванов (1946), Богољуб Савин (1947), Радоје Цветков (1948), Миланко Беквалац (1951), Милица Влаховић-Милински (1951), Бранко Гајић (1953), Александар Милински (1979), Ана Милински (1981), Милица Бојовић (1985), студенткиње Одсека за германистику Филозофског факултета у Новом Саду: Хана Стевановић (1988) и Ведрана Калопер (1989).

је и одељак о Новом Саду у дневном листу Блиц од јула 2010. године, затим информативни портал Радио 021, а прегледане су и свеске Енциклопедије Новог Сада, разни туристички водичи и литература која се бави историјом града.

Како се у микротопонимији неког подручја, града или села, увек огледају историјско-друштвени токови, у овом, уводном делу, даће се и кратак преглед историјског развоја Новог Сада, односно токова миграција и насељавања у град.

1.1. *Нови Сад – мултикулутурални град*

Ако се узме у обзир да је насеље које је било претеча данашњег града, настало тек у периоду након ослобођења јужних делова некадашње Угарске Краљевине од Турака, могло би се рећи да Нови Сад спада међу младе градове (Озер, А. 1998: 5).

Током ратних операција Свете алијансе и изградње дела петроварадинске фортификације, тзв. Петроварадинског шанца (на карти град из 1745. нем. Peterwardeiner Schantz[4]) или Брукшанца (нем. die Brückenschanze), тј. мостобрана 1694. године, на територију данашњег града насељава се у највећем броју немачко и српско становништво – пре свега српски граничари, у нешто мањем броју Мађари, Јевреји, Грци, Јермени и Цинцари. Мелхиор Ердујхељи (1894), аутор прве историје Новог Сада, истиче да је повољан географски положај био главни покретач развоја и привлачности насеља, називаног и Рацким селом или Рацком вароши (на картама нем. Ratzendorf или Ratzen Stadt/Rätzen Stadt и сл.), које је функционисало као трговачки и саобраћајни центар.

После поновног пада Београда под турску власт 1739. године, у Брукшанцу, потоњем Новом Саду поново се бележи велики талас насељавања. Нови становници су били претежно Срби и Немци, међу којима је велики број оних који су се преселили из самог Београда, углавном трговци и занатлије. Насељени Мађари, међутим, нису спадали међу доминантне етничке групе у то време, а по занимању су се убрајали у сиромашније слојеве. Ипак, при откупу статуса слободног краљевског града од царице и краљице Марије Терезије[5] и подизања зајма од мађарског племића Ђерђа Зајгара, неки, имућнији, нашли су се у улози гаранта. Могло би се рећи да су откуп статуса слободног краљевског града 1748. године, и самим тим убрзани урбани развој, омогућили описани миграциони процеси и пораст броја становништва.

Највеће разарање у својој историји доживео је Нови Сад бурне 1849. године. После овог периода у град се у већем броју насељавају Немци и

[4] Карта се може наћи и на http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e7/Novi_sad_map_1745.jpg

[5] О настанку имена града в. рад у овом зборнику *Име Новог Сада: како је град добио име.*

Мађари. У том периоду јављају се називи улица које упућују на националну припадност становника града, нпр. Јерменска, Немачка, Мађарска улица итд. (Озер, А. 2010; Пушкар 2008).

У миграционом смислу велике прекретнице представљају Први и Други светски рат. После Првог светског рата нови становници су претежно Срби – новопостављени градски, окружни, а од 1929. године бановински чиновници, затим учитељи, као и војна лица. Јавља се потреба за ширењем града, односно за обезбеђивањем простора за изградњу кућа, те се мочаварна подручја исушују и насипају.

Нови Сад постаје 1929. године седиште Дунавске бановине, а 1944. административни центар Аутономне Покрајине Војводине. Обе чињенице допринеле су интензификацији насељавања града са промењеним етничким саставом. Од 1944. године дошло је до драстичног пада броја немачког становништва. У случају Мађара у периоду између 1945. и 1960. до смањења њиховог броја, да би са привредним опоравком Новог Сада и и оснивањем првих факултета, до краја осамдесетих година, дошло до значајне концентрације радника и интелектуалаца мађарске народности у Новом Саду, а након тога јавља се процес сталног смањења њиховог броја. Паралелно са тим појавама, до данас је приметан значајан прилив српског становништва из некадашњих суседних република због ратних сукоба на просторима бивше Југославије од 1991. године (Озер, А. 2010).

Описани историјски токови утицали су, природно, и на језик овог подручја. Без обзира на чињеницу да је званични језик зависио од актуелних државно-политичких прилика многи старији становници града још увек радо истичу да у „старом" Новом Саду није била реткост, односно да је било природно да неко зна три (или више) језика: српски, мађарски и немачки.[6] Ова „новосадска" вишејезичност, наравно, у оквиру мултикултураног наслеђа ових простора, оставила је трага и у српском лексичком фонду (нпр. бројни германизми и хунгаризми), па и у микротопонимији града, мада је управо она била најподложнија променама (нпр. промена назива улица и делова града).

2. Микротопономија Новог Сада: германизми и хунгаризми

2.1. АЛМАШКИ КРАЈ, део града

Алмашким крајем (на поменутој карти града из 1745. обележено је као *Allmascher Kray*) назива се један од најстарјих делова Новог Сада. На-

[6] Тако је прва модерна мапа града Јозефа Саутера из 1885. године прави пример тројезичног Новог Сада на којој је, на пример, Градско земљиште уписано и као *Városi földrészek* (мађ.) *u Städtische Grundstücke* (нем.).

лази се у североисточном делу града, у Подбари. Овај крај је оивичен Темеринском улицом, Гундулићевом, улицом Ђорђа Рајковића, Земљане ћуприје, Матице српске и тргом Тозе Марковића. Као и остали локалитети са елементом *Алмашки/а*, добио је име по својим првим становницима – становницима некадашњег села Алмаша (мађ. Almás, нешто северније од данашњег Темерина) који су се на ово подручје преселили у првој половини 18. века (ЕНС 2 1994: 112–121). Како се ту налазе Алмашка црква и Алмашка улица, често се назив краја, ипак, доводи у везу са њима.

Ако се узме у обзир да се у топониму *Алмаш/Almás* са лакоћом може препознати мађарска лексема *alma* 'јабука' и творбени суфикс -ás (almás = 'са јабуком/јабукама' одн. 'од јабука' као у изразу *almás pite* 'пита са јабукама') разумљива је прича једног млађег саговорника, коју је чуо од свог деде, Мађара родом из Букина (данас Младеново), о настанку назива Алмашки крај, према којој је овај део града назван тако, јер су ту живели људи који су се бавили претежно повртарством и воћарством и који су продавали јабуке.

2.2. ВАРОШ (мађ. *város* 'град'), за Центар

„Стари" Нови Сад, како пише Трива Милитар, дакле Нови Сад око 1900. године, такође је био подељен у квартове, тада само у пет. Први, унутрашњи кварт, строги центар се називао *Варош* (Милитар 2000: 23). И данас понекад, можда ипак старији Новосађани и Новосађанке, уместо центра односно града користе израз варош: „ићи у варош" (уместо „ићи у центар" или „ићи у град").

2.3. ВАШАР/ВАШАРИШТЕ (мађ. *vásár* 'трговање на одређеном месту и у одређене дане у години са тезгама и шатрама'), данас код Најлон-пијаце, на Темеринском путу

У животу становништва и развоју Петроварадинксог шанца, каснијег Новог Сада, пијаце и вашари су имали значајну улогу. Вашаришта и пијаце су премештани, а на карти из 1922. године, новосадско Вашариште је уцртано на подручју где је данас Новосадски сајам, који је основан 1923, а на којем се периодично организује продаја са попустом разне сезонске робе (нпр. Новогодишњи вашар). Данашње Вашариште је код Најлон-пијаце, али према саговорницима израз „ићи на вашар" не користи се, или се користи веома ретко, а млађи га користе само када мисле на сеоски вашар.

2.4. ЕЂШЕГ (мађ. *Egység*, тј. *egység* 'јединство'), зграда некадашњег Стрелишта (1790), у 20. веку спортског клуба Ађшег[7]

[7] Уп. рад у овом зборнику *О новосадским микортопонимима, из другог угла.*

Спортско друштво Ађшег основано је 1945. године. Друштво је добило мађарски назив, јер је у почетку окупљало већи број спортиста мађарске националности. Клуб је под тим именом деловао до 1960. године, а постепено се гасио због недостатка веће материјалне подршке (ЕНС 8 1997: 10–12). Ову зграду и локацију, иако у срамотном стању и упркос чињеници да популарни спортски клуб више не постоји, они који га памте и даље често називају *Ађшег*: „тамо код Ађшега", „Градске власти немају рационалног интереса за адаптацију Ађшега и зато је овај дворац под заштитом државе тако руиниран, а више од 100 година старо здање у Улици Антона Чехова 4 ће и убудуће бити окупљалиште бескућника и наркомана." (Блиц, 3.8.2010).[8]

2.5. ЕРЖЕБЕТ (мађ. *Erzsébet*, нем. Elisabeth, срп. Јелисавета), острвце на језеру у Дунавском парку

На подручју где се налази Дунавски парк у 19. веку била је бара и тршчар као заостали део рукавца Дунава. Данашње језеро у парку је остатак ове баре, а острво је названо Ержебет по аустријској царици, угарској краљици (популарној Elisabeth, познатијој као *Сиси*) која је убијена 1898. године, и на њему је зато засађена жалосна врба (Грујић 2004: 59–60).

2.6. МАЈУР (мађ. *major* 'пољско имање, салаш'), данас део Петроварадина

У околини Новог Сада, на велепоседима, било је у прошлости неколико мањих пољских имања, насеља – мајура (в. *салаш*, *салаши*). У 18. веку на крају данашње Кисачке улице, код Алмашког гробља постојао је Владичански мајур Висариона Павловића, а у 19. веку на Руменачком путу, испред данашњег Градског гробља налазио се Политов мајур, мајур у власништву трговачке породице Јована Полита (ЕНС 13 1999: 208–209). На карти града која је објављена као прилог *„Шематичком алманаху"* Миодрага Вл. Јовановића 1936. године уцртан је, на пример, тзв. Градски мајур, преко пута тзв. Градске баште, на подручју поред болнице, где је данас Медицински факултет. Данас се назив *Мајур* односи на део Петроварадина ван Тврђаве, а дели се на Стари и Нови мајур. Настао је од мајура Петроварадинске тврђаве (Петроварадински мајур). Такође са петроварадинске стране, у Петроварадинском риту, поред тзв. Вајсове рупе (уп. нем. презиме Weiss) налази се подручје Мајурска греда (уп. карту Покрета горана Новог Сада у Грујић 2004: 258–259).

[8] Иако су шансе мале, сличну судбину би могао имати мађарски назив Новосадског позоришта, како стоји у Енциклопедији Новог Сада и како га, мада ређе, називају и на српском – *Ујвидеки Синхаз* (мађ. *Újvidéki Színház*), односно, мађарски назив би се могао „осамосталити" у употреби. Има примера и за употребу двоструког назива као у следећем примеру: „У Новосадском позоришту *Ујвидеки синхаз* постављено најчувеније дело Михаила Булгакова" (магазин *Story*, јануар 2011. год.).

2.7. РИТ (нем. *das Ried* ‘бара са трском’, али и ‘трска’ или ‘шаш’), у називу Велики рит, део града

Лексем *рит* је германизам (уп. и мађ. *rét*) и означава мочварно тло уз реку или језеро (Голубовић 2007: 307). Велики рит, некада део старог корита Дунава, простор на којем је вода отицала у време поплава данас је и део града, насеље, источно од Клисе, које се још увек изграђује (уп. ЕНС 5 1996: 71). У околини града, поред Дунава, на пример на новосадској страни, познати су и други ритови – у правом смислу ове речи: Шангајски рит, Каћки рит и Балин рит, а преко пута, на петроварадинској страни је Петроварадински рит (уп. карту Покрета горана Новог Сада у Грујић 2004: 258–259).

2.8. САЈЛОВО (уп. мађ. *Zajol*), део града

Ово насеље на северозападном делу града, име је добило по средњевековном селу претечи: Зајолу или Сајолу (*Zayol*). Како се може прочитати у историји града Мелхиора Ердујхељија, ово село се помиње, тачније доњи и горњи Зајол, у даровном писму угарског краља Беле IV (IV. Béla) из 13. века Белакутској опатији (мађ. Bélakút, лат. Bellefons и сл.). У Угарској, како пише Ердујхељи, постојало је више села названих Зајол, и сва су била у близини неке реке, па аутор доноси закључак да је назив у вези са мађарским глаголом *zajlik*, тачније изразом *zajlik a folyó* ‘река плави (када реком пође лед)’ (Ердујхељи 1894: 78). У вези с тим у једном претходном поглављу он пише:

> Мимогред морам опазити да су се два Зојла у средњем веку звала горњи и доњи Зајол, данас се пак зову горње и доње *Сајлово*. Леже у новосадском атару, непосредно над вароши на оној обали, коју је стари Дунав плавио. Зајол се зато зваху у старо доба, што је доњи крај та два села плавио Дунав, кад њиме јако лед пође (Ердујхељи 1894: 43).

У случају нашег Зајола, каснијег Сајлова, дакле, као додатним доказом аутор сматра чињеницу да је вода после поплава отицала испод овог села. Село је опустошено у најезди Турака, те је све до прошлог века то био простор са више пустара, неплодним и мочварним земљиштем. Било је ту, ипак, у мањем броју и ораница, воћњака и винограда, салаша, а земља је била углавном у рукама властелина. У међуратном периоду ту је био хиподром, који је после препуштен Аеро-клубу. Спортски аеродром на Сајлову коришћен је док није подигнут нови на Ченеју 1953. године (ЕНС 24 2004: 175–177).

Сајлово је данас део града, које се налази између Авијатичарског насеља и железничке пруге за теретни саобраћај, са леве и десне стране Руменачког пута. Како се ту налази Градско гробље, за велики број

Новосађана и Новосађанки то је једноставно „део града код (Градског) гробља”.

2.9. САЛАЈКА (мађ. *Zala*), део града

Салајка је северни, стари део града. Простире се између Темеринске улице и Кисачког, односно Сентандрејског пута, све до Канала ДТД, а обухвата и Алмашко гробље. Име је највероватније добило по угарској жупанији Зала (Zalavármegye), која је преко Драве (данас у Мађарској), одакле се овамо доселио део Срба да би избегли унијаћење. Међу првим становницима били су и Власи из Ердеља и других крајева данашње Румуније, а бавили су се сточарством. Салајчани су се бавили и ратарством и повртарвством, а вођем и поврћем снабдевали су Пешту, Беч и друге велике средњоевропске градове (ЕНС 24 2004: 181–184).

И у вези са микротопонимом *Салајака* забележена је занимљива прича. Како се може прочитати и у Енциклопедији Новог Сада 24 (182–183) или у књизи *„Име и презиме Нови Сад”* (65), Салајчани су темпераментни и борбени људи, а наводно се ниједан жандарм није усуђивао да сам дође у овај крај, кад би дошло до неког инцидента. Већ поменути деда једног од саговорника назив овог дела града доводио је у везу са мађарским глаголом *szalad* ‘трчати’ пошто се овде, по њему, пуно трчало односно бежало – некад Салајчани од жандармерије, али чешће жандарми од Салајчана!

Неки су веровали да назив треба довести у везу са узвиком ‘шалај’ из многих бачких песама, али постојало је и тумачење према коме је овај део града име добио по земљомеру Салају који је ‘ушорио’ крај, но Салајка је већ и пре тога била *Салајка* (*Име и презиме Нови Сад* 2010: 65).

2.10. САЛАШИ (мађ. *szállás* ‘преноћиште, привремено станиште, пољско имање’[9]), пољска имања у околини Новог Сада, пре свега – Ченејски салаши, али и у називима Новосадски салаши, Мишин салаш, Пејићеви салаши и др.

За Новосађане су *Салаши* претежно салаши на Ченеју. Иако салашарски начин живота полако сасвим ишчезава, између осталог и као последица друштвених реформи после Другог светског рата (на Ченеју има данас свега 60 насељених салаша, а средином прошлог века чак 450); у последњх неколико година војвођански салаши, кухиња и амбијент постали су туристичка атракција, па су неки салаши преуређени у туристичке, као нпр. Салаш 137 (детаљније в. ЕНС 24 2004: 185–188).

[9] За овај појам се у мађарском више користи реч *tanya*.

2.11. ТЕЛЕП (мађ. *telep* ‘насеље, насеобина, насад’), део града

Овај део града према многима има мађарски назив, јер су ту претежно становали односно станују Мађари. У прошлости је то заиста био случај, али већ је и раније у овом делу града било и становника других националности, махом Немаца и Срба. Данашњи назив *Телеп* је скраћени назив изворног имена овог насеља, које је настало крајем 19. века, у акцији обнављања засада винове лозе и социјалног програма угарског министра пољопривреде грофа Игнаца Дарањија, по којем су касније виногради (уп. мађ. *szőlőtelep*)[10] добили назив Дарањијева насеобина (мађ. *Darányi telep*) (Озер, А. 2005: 105–108). После Првог светског рата овај део града се назива Адамовићева насеобина, по адвокату др Стевану Адамовићу, а после ослобођења 1945. године поново је званично заведен назив Телеп и тако је и остало до данас (ЕНС 1 1993: 113–115). Ипак, и назив Адамовићево насеље се одржао, упркос чињеници да га нема на карти Завода за урбанизам, а односи се на део Телепа између Суботичке улице и улице Цара Душана.

2.12. ХАБАГ, односно Палата Хабаг (скраћеница, нем. *Hausbau-Aktiengesellschaft*), данас троспратна зграда на углу улице Васе Стајића и Трга галерија

Палата Хабаг изграђена је у стилу модерне 1931/1932. године; инвеститор је био Немачки културни савез – *Kulturbund*. Име Хабаг је скраћеница назива немачког акционарског друштва Hausbau-Aktiengesellschaft, које се бринуло о обезбеђивању новца за изградњу ове централне зграде свих немачких удружења у Краљевини Југославији (Озер 2007: 35–38). У згради се налазио луксузни ресторан „Habag”, биоскоп „Urania”, као и немачка привредна организација „Agraria”. После Другог светског рата, зграда је обновљена, а данас је седиште дирекције железница за Војводину (Енциклопедија Новог Сада 30 2009: 60–61). Упућени је и даље зову *Хабаг*: „скренути/паркирати код Хабага”.

2.13. ХАГЛА (нем. *der Hagel* ‘живица, међа’), некадашњи продужетак телепског Дунавца

Неки Телепчани, пре свега искусни старији пецароши, још увек памте хаглу,[11] која се налазила у продужетку телепског Дунавца. Иако је овај део рукавца постепено нестајао 70-их година прошлог века ширењем Камењара према истоку и девастирањем природних токова воде, овај локалитет се још увек назива, додуше ређе, *некадашњом Хаглом* (мађ. *Hágli*).

[10] Тако се на неким картама овај део града означавао и као *Виногради* (в. нпр. планове града из 1922. године, Пушкар 2008).

[11] У *„Српскохрватској лексици рибарства”* Велимира Михајловића и Гордане Вуковић израз *хагла* може се наћи као *агл* (Михајловић/Вуковић 1977: 1).

Остатак Хагле је данас бара која прати Камењар. У околини Новог Сада постоје и друге хагле, на пример на подручју између Петроварадина и Сремских Карловаца: Шинтер хагла (уп. нем. der Schinder ‘стрводер’), Шустер хагла (уп. нем der Schuster ‘обућар’), Лединачка хагла и Чизма хагла (уп. карту Покрета горана Новог Сада у Грујић 2004: 258–259).

2.14. ШАНАЦ, ШАНЧЕВИ (нем. *die Schanze* ‘опкоп, ров, шанац, утврђење’), у називу Римски шанчеви (на карти из 1716. године означено као Römer Schantz[12]) – данас део града, претежно индустријско-привредног карактера

Овај део града, који се на југу граничи са Клисом и Горњим ливадама, на истоку са градском депонијом, на северу са Ченејским атаром, а на западу са Руменачким атаром, назив је добио по земљаним творевинама – шанчевима, које су према неким изворима саградили још Римљани. Новосађани назив Римски шанчеви повезују, пре свега, са делом између путева Нови Сад – Темерин и Нови Сад – Србобран, са Огледним пољем Научног института за ратарство и повртарство, као и са једном од локација где се налази метеоролошка станица, али и железничка станица.

На елемент *шанац* наилазимо и у називу *Брукшанац* (нем. Brückenschanze ‘мостобран’) или *Петроварадински шанац* (или само *Шанац*). Око мосотбрана који је саграђен 1694. године, на левој обали Дунава, преко пута Петроварадинске тврђаве (где је повремено постављан понтонски мост) настаје ово насеље – претеча данашњег Новог Сада. Мостобран је разрушен после Првог светског рата (ЕНС 4 1995: 180–181; Милитар 2000: 41–46). Данашња Шајкашка улица се раније звала *Шаначка*.

2.15. ШЛАЈЗ (нем. *die Schleuse* ‘преводница’), преводница и локација око ње на старом каналу, код данашње Кванташке пијаце, а данас нова преводница на Каналу ДТД

Старији Новосађани, а посебно становници Подбаре, још памте стари шлајз на Каналу Фрање Јосифа, касније Краља Александра I. Данас се понекад и нова преводница на Каналу ДТД (према Сланој бари), али и локација близу ње назива тако: „пецати на Шлајзу” и „купати се на Шлајзу”.

2.16. ШОДРОШ (уп. мађ. *sodor* ‘носити, заносити’ или ‘занос, струјање’), канал који повезује Дунав са телепским Дунавцем

Канал *Шодрош* повезује телепски део Дунавца са главним током Дунава, а назив се може довести у везу са мађарским глаголом и именицом *sodor*, у овом контексту ‘носити, заносити’ одн. ‘занос, струјање

[12] Карта је доступна на интернету: http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0:Ratzenstatt_and_almas_1716_17.jpg

(нпр. реке)', а конкретно с чињеницом да је овде вероватно струјање воде било јаче. Данас се, како неки саговорници тврде, и телепски Дунавац погрешно назива Шодрош. За млађе саговорнике је Шодрош (телепски Дунавац) зими омиљено клизалиште, а лети дивља плажа: „клизати/купати се на Шодрошу".

2.17. ШПИЦ (нем. *die Spitze* 'врх'), крај, тј. врх купалишта Штранда преко пута Рибарског острва, а неки, пре свега Телепчани, тако називају и крај Рибарског острва преко пута Шпица на Штранду

Назив Шпиц, иако је незваничан те се на картама обично ни не обележава, често се употребљава: „Наредних дана биће реконструисан и део травњака на Шпицу који је био под водом, најављује Ножинић."[13]

2.18. ШТРАНД (нем. *der Strand* 'пешчана обала'), новосадско купалиште – плажа на Дунаву

Једна од најпознатијих подунавских плажа је и новосадски *Штранд*. Званично купалиште постаје 1911. године (Озер, А. 2005: 66; ЕНС 30 2009: 561–565).

Пре оснивања Штранда, првобитно низводно поред некадашњег железничког моста (Франц-Јозефовог) постојало је купалиште *Швимшул* (нем. *die Schwimmschule* 'школа пливања'), које је изграђено 1890. године. Ово купалиште су чинили дрвени базени на води, дакле, састојало се из монтажних делова. Због отварања и развоја Штранда, као и уређења дунавског кеја, Швимшул је 30-их година прошлог века уклоњен (ЕНС 30 2009: 449).

Елемент *штранд* одржао се и у изразу Официрски штранд, а краће Официрац, на петроварадинској страни, и *Бећар-штранд*, касније Бећарац (од веслачког клуба Данубиус до стубова некадашњег железничког моста).

3. Закључак

Из горе наведених примера може се закључити да микротопонимија Новог Сада одражава, као што је у уводу истакнуто, историјско-друштвене прилике које је град од свог настанка, од краја 17. века, до данас доживео. Мали број микротопонима немачког и мађарског порекла – међу којима нема ниједног новијег назива – говори о знатном смањењу друштвено-политичког утицаја немачког и мађарског становништва на живот града, што је проузроковано смањењем њиховог броја у Новом Саду.[14] Неки на-

[13] http://www.021.rs/Novi-Sad/Vesti/Strand-uskoro-kao-nov.html, 8.7.2010.

[14] 1920. године на документу, који је приложен новом списку назива улица још постоје изрази *Шанац II*, *Иберланд* (нем. Überland), *Пратер*, *Вајсфелд* (= беле њиве, нем. weiß +

зиви улица и/или грађевина, које у овом раду нису посебно обрађене, јер се не могу вредновати као германизми или хунгаризми, пошто су лична имена, ипак чувају успомену на знамените Немце и Мађаре Новог Сада: Улица др Адолфа Хемпта, Улица Ернеа Киша, Трг Ференца Фехера, Менратова палата, Шулцов млин итд.

Међу сакупљеним микротопонимима лако се може установити постојање две групе израза. Прву групу чине изрази који су данас још увек у општој употреби: нпр. *Телеп*, *Штранд*, *Шпиц*. У другу групу се убрајају они чија је употреба ограничена на круг „упућених" говорника: нпр. *Варош*, *Ађшег*, *Хабаг*, *Шлајз*. Посебну пажњу заслужују микротопоними унутар ове групе, које употребљавају говорници, који још памте стари назив и локацију – које данас више нема и/или која је изгубила значај, те се сходно томе често одређује оријентационо – као у случају израза *Хагла* (нпр. „после Шодроша према Камењару") или *Ађшег* (нпр. „код Католичког гробља") и сл., те се може предвидети њихов нестанак из употребе.

ЛИТЕРАТУРА

Енциклопедија Новог Сада (ЕНС) 1-30 (1994-2009). Нови Сад : Новосадски клуб/Градска библиотека Нови Сад.

Ердујхељи, Мелхиор (1894). *Историја Новога Сада*. Нови Сад : Издавачка књижарница и штампарија А. Пајевића. (репринт издање, Ветерник : Дија-М-прес)

Грујић, Милорад (2004). *Водич кроз Нови Сад и околину*. Нови Сад : Прометеј.

Јовановић, Миодраг Вл. (1935/36). *Шематички алманах града Новог Сада са прегледом свеукупне делатности*. Нови Сад : Ориент.

Колунџија, Зоран (ур.) (2010). *Име и презиме Нови Сад*. Нови Сад : Прометеј.

Малешев, Павле (2011). О новоадским микротопонимима, из другог угла (У овом зборнику).

Михајловић, Велимир и Вуковић, Гордана (1977). *Српскохрватска лексика рибарства*. Нови Сад : Институт за лингвистику.

Милитар, Трива (2000). *Нови Сад на раскрсници минулог и садањег века*. Нови Сад : Градска библиотека у Новом Саду.

Озер, Агнеш (1998). Како настаје град. У: Озер, А. и Љ. Вујаклија: *Првих 250 година* (Каталог изложбе). Нови Сад : Музеј града Новог Сада.

Feld), *Најгрунд* (=нова земља, нем. neu + Grund) и *Утак* (=путеви, мађ. utak) (в. ИА НС Ф.киг 1 6292/920).

Озер, Агнеш (2005). *Живот и историја у Новом Саду*. Нови Сад : Форум.
Озер, Агнеш (2010). Утицај миграција на урбани развој Новог Сада. У: *Зборник са научног скупа Војвођанки градови, историја, проблеми, уређење*. књ. 8. Нови Сад : Завод за културу Војводине.
Озер, Агнеш (2011). Име Новог Сада: како је град добио име. (У овом зборнику).
Пушкар, Војислав (2008). *Приче варошких улица*. Нови Сад : Прометеј.

Katalin Ozer

GERMANISMS AND HUNGARISMS IN THE MICROTOPONYMY OF NOVI SAD

Summary

The paper presents micro-toponyms used in the area of the present-day city of Novi Sad, which can be classified as Germanisms or Hungarisms. In the introductory part, the author gives a brief overview of some of the migratory processes that have to be taken into account as crucial factors for the emergence of the micro-toponymy of a settlement. The author then proceeds to give a list with a short description and interpretation of expressions collected and recorded on the basis of the available city maps (both old and contemporary ones), as well as based on interviews with informers, texts from printed and electronic media, and the literature about the city. In the concluding part of the paper, several of the places with German or Hungarian toponyms, together with the historic account (i.e. their emergence, usage and disappearance) are also related to the contemporary social and historical conditions.

Key words: micro-toponymy, Germanisms, Hungarisms.

UDK 81`28(497.113 Novi Sad)

Павле Малешев
pavlemalesev@yahoo.com

О НОВОСАДСКИМ МИКРОТОПОНИМИМА, из другог угла

Много је објеката, квартова, обичаја па чак и ситуација, атмосфере, којима уопште није потребан атрибут да су „новосадски" нити путоказ да су заштитни знак главног града Војводине, или бар његов лако препознатљив роваш, бренд. Истина, неки су то постали давно, још када је град био млад и мали, неки тек одскора, многи се нису срели нити били истовремно у речнику Новосађана, али су свеједно јарко обележавали своју епоху, били су њене значајке, остајали у сећању и бележеној историји Неопланте. Лично волим када су то весели, духовити или макар и обесни изрази и догађаји, мада је, нажалост, било и тужних, трагичних и чемерних као што то зна да буде у животу једног динамичног града.

ШТРАНД – кажу најлепша пешчана плажа на Дунаву. Наш Лидо, Копакабана, Кан и Ница – заједно. Све одједном на левом рамену моћног Дунава: врели песак и удобна хладовина испред чувених кабина, вриска и смех младих уз дремку уморних, врућа рибља чорба и ледени хосупелеш... Ипак, најпре – пициген, заштитни знак заштитног знака. Игра с лоптом, без правила, али са строгим критеријумима. За младе, снажне и спретне. Учесника – од тројице до тридесет. Место – вода од чланака до колена. Циљ – скочити што више у ваздух, летети паралелно са лоптом (лоптицом), али њу одбити навише тик пред површином воде. Док гумени пројектил лети према другом играчу, претходни пада у муљ, у плићак, како зна и уме. Бравуре пожељне али никад довољно признате и награђене. Лоптица лети, Дунав тече, сви се смеју, грцају од напора, воде, шале, примају и враћају доскочице. Време трајања – док удови не почну да дрхте, док Дунав не однесе лоптицу. Претежно мушка игра, али у неким сезонама и са правим звездама у бикини костимима.

Бивало је на Штранду и других спортова, нарочито када песак није баш пренасељен, када је време свежије, места више, вода нижа. Играо се мали фудбал, последњих година 20. века одржавали су се чак и прави турнири у бичволеју, одбојци на песку, а увек се надметало у скакању из места, суножном или чак и у троскоку, појединачно, у паровима, екипама... Но, пициген је баш новосадски изум.

СТУДЕНТСКИ – наравно – корзо. Време – увек око подне, идеално, од 11.30 до најдуже два по подне. Годишње доба – од ране јесени до средине пролећа. Место – тротоар испред „Прогреса", после код „Узора", понекад на ободу Трга слободе... увек у центру. Повод – ситни послови: враћање књиге, плоче, најчешће без икаквог разлога. Прави студенти се можда заиста враћају са предавања, лажни би да виде некога или да буду виђени. Временски услови – зимско сунце после мразног јутра, али најважније да ништа не пада. Дневни ред – глуварење, мада није лоше ни ако се чује неки добар виц, важна вест, ређе трач. Учесници – обично момци, али и понеки запослени, који је до јуче био студент, а сада би да побегне од шефа макар на кратко, свеже ожењени да се види са старим друштвом... За оне који нису осетили чари студентског подневног корзоа – залудан и зауман обичај, али ипак далеко мање штетан него они што му следе, генерацијски: свраћање у бифе, „дрмање" три вињака с ногу, одношење смрада никотина кући, на ручак... Студентски корзо је губио снагу већ средином пролећа, потпуно изумирао током лета, а поново се рађао на почетку нове школске године. И тако у круг.

Само новосадски су још: *Ђава*, Петроварадинска тврђава са свим својим бројним особеностима.

ЗМАЈ ЈОВИНА (УЛИЦА) – сада пешачка зона, кафана на отвореном, отворена писта за приказ лепоте тела и гардеробе.

МАЈМУНСКО ОСТРВО – део летњег, вечерњег, корзоа. Обичај да се неколико младића намести на месту одакле има добар преглед шетача. Стоје, гледају, ћуте или коментаришу, али (обично) без провокација и инцидената.

БЕЋАРАЦ – незванично купалиште на Дунаву, низводно од Штранда и Данубиуса (Веслачки клуб), једно време веома популарно.

ОФИЦИРАЦ – незванична плажа на десној обали Дунава, низводно од Војне болнице у Петроварадину. При повољном водостају богата дугом и широком песковитом обалом.

РИБАРАЦ – Рибарско острво, викенд-насеље са бројним ресторанима. Омиљено за вечерње изласке због доброг залогаја и добре кафанске музике. Лети типична али пренасељена викенд-зона, некада позната и омиљена код пецароша.

ЕЂШЕГ – некада велелепно здање најстаријег спортске организације Новог Сада, Стрељачке дружине, сада руина, напуштен објекат, пред рушењем (?) у Улици Антона Чехова... Средином 20. века био центар спортског и друштвеног живота. Зими се у предивној сали играо стони тенис (и међународни мечеви), лети на отвореним игралиштима – кошарка, а било је и концерата забавне музике. Чувене игранке и лети и зими, уз живу музику.

UDK 811.163.41`373.2(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Виолета Ракић
violeta@ff.uns.ac.rs

НАЗИВИ УЛИЦА У НОВОМ САДУ: *NOMEN EST OMEN*

Сажетак. У раду су анализирани називи улица у Новом Саду: структура имена и његова мотивисаност, као и поступци преименовања на које делују бројни нејезички чиниоци, а пре свега друштвено-политичке, историјске и културне околности. Анализа показује да се према типу везе која постоји између назива улице као објекта именовања и самог имена могу издвојити две групе назива: они који су директно мотивисани те функционишу као тзв. дескриптори (*Футошка улица*, *Земљане ћуприје*) и они код којих постоји индиректна мотивација те функционишу као тзв. етикете (*Шекспирова*, *Церска*). Мотивна реч имена новосадских улица може бити топоним, хидроним, ороним, фитоним, зооним, етноним, али се у новије време имена улица дају према познатим историјским, политичким, књижевним и другим личностима.

Кључне речи: Нови Сад, улице, топономастика.

1. Увод

1.1. Нови Сад је ушао у историју (1. фебруара 1748) са називом на три језика – *Neoplanta* (латински), *Új-vidék* (мађарски) и *Neu-Satz* (немачки), којима се 23. фебруара придружио и назив на српском.[1] На три језика којима је говорило његово становништво – немачком, мађарском и српском – називане су и његове улице, нпр. Hauptgasse, Fő utca, Главна. Службена тројезичност назива улица, са немачким или мађарским језиком као првим, одразила се и на сам начин именовања (нпр. Бресквина улица ← Tavasz utca, Ластина улица ← Schwalbengrasse, Fecske utca, Црног петла улица ← Schwarze-Hahn-Gasse, Fekete kakas utca).

Прве мапе града датирају из 18. века и представљају графички приказ његове урбанизације. На тим мапама уочљиво је да се град ширио из правца реке односно од старог средишта према северу, североистоку и

[1] Уп. у овом зборнику рад Агнеш Озер *Име Новог Сада: како је град добио име*.

западу. Према подацима из литературе само од 1948. до 2010. број улица у Новом Саду је више него удвостручен, од нешто више од 400 улица сада је преко 900.

У складу са урбанистичким променама неке улице су нестајале дајући простор новима. Неке улице су дељене да би настале две и, самим тим, добиле су и два назива. Град се ширио у односу на слободан простор и на тај начин настајала су насеља која су добила неке своје карактеристике. Занимљиво је напоменути да су имена најчешће мењале улице у најужем градском језгру, око садашњег Трга слободе: *Змај Јовина* – Hauptgasse, Fő utca, Главна → Лајоша Кошута → Краља Петра Првог → Mussolini utca → Краља Петра Првог → Маршала Тита → Змај Јовина; *Пашићева улица* – Kurshnengasse, Szűcs utca, Gabona utca, Велика чаршија → Ћурчијска улица → Николе Пашића → Jókai Mór utca → Николе Пашића → Светозара Марковића → Пашићева улица / Светозара Марковића.[2]

Пратећи догађања кроз историју веома је уочљиво да је свако време, сваки политички тренутак оставио своје обележје у граду. Некада је тај знак остављен на некој улици, у смислу промене њеног назива, али и постављањем или уклањем споменика или спомен-плоча. Све то представља део политичке антропологије, која више или мање објективно одражава историјске чињенице. Свака власт имала је (има, и имаће) потребу да се упише у историју града неким ритуалом, да по себи и својима назива улице, школе, трговине – *име улице је знак оних који га дају*.

1.2. Између имена улице и њеног положаја или изгледа постоји више или мање директна повезаност, која открива каква је улица (Земљане ћуприје), где се она налази (Новосадског сајма), у ком правцу се њом иде (Темеринска, Кисачка), чиме се баве или су се бавили они који у њој живе (Рибарска, Ћурчијска, Лађарска) и др., и, коначно, на кога се угледају, шта мисле, чему теже, кога поштују они који име дају (Булевар радничке самоуправе, Булевар Европе, Светозара Милетића) – *име улице је знак улице и оних који га дају.*

1.3. У регистру назива улица могу се, према критерију мотивисаности односа између улице као објекта именовања и самог имена, разликовати директно мотивисани и индиректно мотивисани називи. Директно мотивисани називи функционишу као дескриптори, а индиректно мотивисани као етикете, иако формално могу бити исти, нпр. назив *Футошка улица* је дескриптор, јер се улица простире у правцу исток – запад, док је назив *Дубровачка улица* само етикета.

[2] Курзивом су овим и сл. примерима писани стари или садашњи назив улице који се разматра.

Према мотивној основи назива разликују се називи улица изведени од топонима (Сомборска), хидронима (Дунавска), оронима (Фрушкогорска), фитонима (Зовина), зоонима (Ластина), антропонима (Доситејева) и патронима (Гундулићева), етнонима (Јеврејска), назива занимања (Аласка). Називи из прве групе не обухватају 'човека', док су називи из друге антропоцентрични. За другу се могу везати и називи улица по називу институције (Матице српске), историјског догађаја (Видовданска, Првомајска) или покрета (Омладинског покрета, Париске комуне), као и група које су у њима учествовале (Пут Новосадског партизанског одреда, 1300 каплара). Сасвим посебни су називи улица по броју, који се јављају само у насељу Шангај. Називи из друге групе у ширем смислу могу бити само етикете а не и дескриптори, те су стога у још већој мери него први подложни замењивању новим. Хронолошки први били су називи из прве групе, а из друге групе називи занимања.

1.4. Граматички модели структурирања назива улица са антропонимском основом индиректно и сасвим доследно одражавају и став према личности по којој је улица названа. Најчешћи модел је: (*улица* +) име и презиме у генитиву (Стојана Јанковића, Стојана Чупића, Богдана Шупута, Руђера Бошковића, Пере Добриновића, Јована Ђорђевића, Јована Суботића).[3]

Овај модел може имати измењен редослед навођења имена и презимена: Киш Ернеа, Фејеш Кларе, Петефи Шандора, Јожеф Атиле, Пролаз Зилахи Лајоша, у складу са мађарском културном и језичком конвенцијом. Овакви називи на српском не одступају само правила ословљавања и представљања већ најчешће и морфолошких: непроменљиво презиме мушке особе + променљиви облик имена. Недавно је Улица Пап Павла преименована у Павла Папа, али не и друге. Међутим промењен је назив и Улице Павла Караса → Карас Павла улица.

Поред овог модела са изразито нижом фреквенцијом јавља се још један: посесивни придев изведен од патронима (+ *улица*) (Пушкинова, Гогољева, Шекспирова).

Изостаје модел: посесивни придев изведен од антропонима (+ *улица*). Тако је могла бити названа Улица Бранка Радичевића, јер је он ушао у књижевну историју и само са именом (Бранкове песме, а не Радичевићеве песме или песме Бранка Радичевића). Поред Бранка са именом су ушли у историју и Доситеј и Вук, па је трг требало назвати Доситејевим, а улицу Вуковом. Колико је овај модел у том смислу захтеван показује и преименовање Платонове улице у Владике Платона. По овом моделу је и једини такав назив данас у Новом Саду: Чика Стевина улица.

[3] У даљем тексту се неће наводити пун назив улица из овог модела већ само име, уместо Улица Стојана Јанковића само Стојана Јанковића.

2. Структура регистра назива новосадских улица

2.1. *Структура регистра према функцији*

2.1.1. ДЕСКРИПТОРИ

Директно мотивисана веза између назива улице и саме улице остварује се у малом броју случајева. Најчешће такви називи означавају правац кретања према одређеном месту, па се називи из имена тог места (в. 2.2.1).

Мотивација за именовање улице може бити неко карактеристично својство. *Златном гредом* се зове једна од најстаријих улица. Придев *златан* у њеном називу показује колико је за становнике Новог Сада било важно суво и узвишено земљиште. Описне називе сачувале су до данас још две од најстаријих улица – *Земљане ћуприје* и *Беле њиве*. Ови називи описивали су стварно стање и место (ћуприја, греда и њива).

Према карактеристичном својству биле су зване и улице чији су називи промењени: *Ветровита* → Граничарска улица, која се простире правцем југ – север, повезујући две широке улице које се простиру правцем запад – исток. Стари назив *Ђорсокак* за улицу на крају града прво је замењен називом мотивисаним наменом тог простора – Вашарска, а затим називом изведеним од имена регије – Приморска. Поред кућа на лакат била је у Новом Саду и улица с тим називом. Она, међутим, овај назив више не носи: *На лакат* → Гајева. По врсти земљишта назване су Ливадска, Низијска и Баштенска улица, које више нема. Наместо дескриптора дошла је етикета, прво преко топонима (Студеничка), а затим антропонима (Грозде Гајишин).

Ови и слични називи настајали су спонтано. Тако су те улице називали они који у њима или у близини њих живе. На замењивање ових назива другим није непосредно утицао друштвено-политички контекст, али посредно ипак јесте – по принципу ‘заменити старо новим’.

Назив улице може настати и према карактеристичном објекту по којем се она препознаје или који служи као оријентир. Такав је назив улица *Матице српске* и *Гимназијске*, у другој се налази гимназија „Јован Јовановић Змај”. По истом моделу именован је и пролаз између зграде Покрајинског извршног већа и Покрајинске скупштине, али уз додатну идеологизацију – *Бановински пролаз*. Овако мотивисани називи се понекад задржавају или враћају иако таквог објекта у њој више нема: Грчкошколска према грчкој школи које одавно нема, Железничка улица → Московска улица → Железничка улица, али су много чешће замењени новим: Стрељачка улица → Антона Чехова, Топовска улица → Војводе Бојовића → Ивана Милутиновића → Војводе Бојовића, Торањ улица → Бранка Радичевића, Рингишпилска улица → Огњена Прице, али и Црвеног срца улица → Масарикова, Црвене капије улица → Стрељачка ули-

ца → Браће Рибникара, Стара болничка улица → Шпитаљска → Лазе Костића, Царинска → Васе Пелагића, Руског гробља улица → Богобоја Атанацковића. Новијих назива по овом моделу нема пуно: Ложионичка улица, Гробљанска улица → Новосадског сајма, Гробљанска улица → Пушкинова улица.

2.1.2. ЕТИКЕТЕ

Према критерију индиректно мотивисан назив односно назив као етикета спадају Дубровачка улица, Bocskay utca → Сарајевска улица, Албанска улица, Балканска улица, Вршачка улица, Козарачка улица, Подгоричка улица, Загребачка улица.

2.2. *Структура регистра према мотивној речи*

2.2.1. ТОПОНИМИ

Назив улице изведен од топонима може да функционише као дескриптор и као етикета. Функцију дескриптора имају називи улица које се простиру у правцу оближњег места од којег је назив изведен, ако се иде од средишта града: Кисачка улица, Каћки пут, Темеринска улица, Руменачка улица, Футошка улица, Футошки пут. Број ових назива је ограничен самим положајем и урбанистичким планом града. Они најчешће нису замењивани називима типа етикете: Каменичка улица → Алексе Шантића.

Назив *Сентандрејски пут* за саобраћајницу која се простире у правцу југ – север, једини је назив у овој групи који се изводи од имена удаљеног места; прикладнији би стога били називи Суботички, Сегедински или Пештански пут. Овај пример показује како назив истовремено може бити и дескриптор и етикета.

У функцији етикете најчешће су називи изведени од имена градова и мањих места у Војводини: Ченејска, Апатинска, Ковиљска, Суботичка, Вршачка, Митровачка. *Сомборска* улица, сада *Сомборски булевар*, секла је некадашњу тзв. сомборску пругу, која је пролазила улицом *Сомборска рампа*, с којом ће се према урбанистичком плану града срести. Проширивање и уређење улице довело је до њеног преименовања у булевар, а стари назив се пренео на једну улицу у насељу Адице.

У самом граду правац Нови Сад–Београд представљен је називом кеја, дакле правцем реке као саобраћајнице, а у Петроварадину улицом којом се силази с моста и која се после Београдске капије наставља под именом Прерадовићева.

Називи улица изведени од назива места која се налазе на подручју држава насталих од бивших република Југославије најчешће су замењени другим (Битољска улица → Бранимира Ћосића), а задржана су обично она која су од историјског, политичког и културног значаја и у садашњој

држави: Книнска улица, Дубровачка улица, Которска улица, Цетињска улица, Подгоричка, Бањалучка.

Три регије у оквиру Војводине виде се и у називима новосадских улица: Сремска улица, Банатска улица, Бачка улица. Према регијама изван Војводине назване су Шумадијска, Косовска и Мачванска улица. Називи улица према регијама изван Републике Србије ретки су у најновијем регистру: Далматинска, Приморска улица, Банијска улица ← Орахова улица, Барањска која је потиснула Мишију улицу. По Балкану названа је једна улица која се налази на Салајци, а по Европи нови булевар.

Називи улица изведени од назива страних градова подложни су променама, те тако од „политички подобних" у једном периоду постају неподобни у другом (*Севастопољска* → Повртарска улица, *Московска* → Железничка улица, *Кијевска* → Хероја Пинкија, *Битољска* → Бранимира Ћосића).

2.2.2. ХИДРОНИМИ

Најпознатија улица у Новом Саду изведена од назива реке јесте *Дунавска*, што је с обзиром на правац пружања прави дескриптор. По новосадском она се изговора као *Дунàвска*, а с њене десне стране је *Дȕнавски парк.*

Називи новосадских улица по рекама нису бројни: Ибарска, Савска, Дринска, Босутска, Сутјеска, Колубарска. У неким случајевима могуће је претпоставити двоструку мотивацију – по самој реци (Колубарска по истом моделу као и Савска) или према историјском догађају (Колубарска према Колубарска битка по истом моделу као Сувоборска за исти историјски догађај).

2.2.3. ОРОНИМИ

Назив планине као мотивна реч за именовање улице у функцији је дескриптора само у случају *Фрушкогорске*, а уз њу и *Стражиловске* улице, што је и природно. Како у Војводини и нема других планина, сви други су према називима планина у Србији или сада у државама насталих од бивших југословенских република: Златиборска, Космајска, Сувоборска, Шарпланинска улица, Велебитска, Игманска, Козарачка улица, Романијска улица, Ловћенска улица. Назив *Церске* улице могао је бити мотивисан директно називом планине, али и историјске битке која се на њој одиграла (Цер/Церска битка).

2.2.4. ФИТОНИМИ И ЗООНИМИ

У савременом регистру новосадских улица готово више уопште нема улица названих по биљним и животињским врстама, нема их готово већ цео век, а почело је управо с њима. Два су правца мотивације ових назива – еколошки и друштвено-културни. Међу називима изведеним од фитонима преовлађивали су називи шумског дрвећа које расте на овом под-

ручју и називи вођа: Багремова улица (→ Ади Ендреа), Тополска улица (→ Јана Хуса), Орахова улица (→ Банијска улица), Дударска улица (→ Дожа Ђерђа), Зовина улица (→ Ђурђа Бранковића), Бресквина улица (→ Кочи Јаноша → Ивана Кочија), Кајсијина улица (→ Илариона Руварца), Лешникова улица (→ Тараса Шевченка → Јована Поповића), Ловорова улица (→ Болничка → Николајевска улица). Називи улица по цвету били су ређи, док назива по површу готово да уопште није било: Рузмаринова (→ Гери Кароља), а у једном периоду на другом крају града и Рузмаринова улица (→ Лазе Телечког), Ружина улица (→ Текелијина улица), Ружина (→ Павлека Мискина), Ротквина улица (→ Косте Шокице); у неким примерима назив је изведен од првостепеног деривата – *Липарска* < липар < липа. Данас у Новом Саду постоји још само неколико улица са називима овог типа: Ружин гај, Јаворска улица, Јоргованска улица.

Назива улица од зоонима данас такође више готово нема: Мишија улица (→ Барањска), Жабина улица (→ Димитрија Аврамовића), Голубова улица (→ Валентина Водника), Ластина улица (→ Тота Калмана → Достојевског), Лептирова улица → Хероја Пинкија/Далматинска), Паунова улица (→ Богдана Шупута), Курјачка улица (→ Карађорђева улица), Лисичја улица (→ Лукијана Мушицког), Шевина улица (→ Бугарска улица → Вардарска улица), Шљукина улица (→ Арсе Теодоровића), Штукина улица (→ Партизанска улица), Петлова (→ Стахановска → Вршачка улица), Орловска улица (→ Саве Ђисалова), Славујева улица (→ Романијска улица), Копчева улица (→ Марка Нешића); међу њима се посебно истичу Питомог зеца улица (→ Јована Цвијића), Црног петла улица (→ Саве Вуковића), Пачија улица (→ Поштанска улица).

Називи улица изведени од назива биљака и животиња били су најчешће у Подбари и Салајци, у североисточном и старом делу града, и на Телепу, на југозападу. Њихово увођење у регистар назива улица, време када су настали и до ког су се одржали, јасно показују како је на избор имена утицао друштвено-културни контекст, а у оквиру њега и то да су називи били тројезични (немачки – мађарски – српски), те да је средњоевропски начин именовања улица, углавном оних мањих и изван најужег новог центра града, долазио преко немачког и мађарског језика и аустријске односно аустроугарске културе.

Ови називи замењивани су најчешће називима по имену значајних војних и политичких личности и називима топонимског порекла, који су и сами поново били замењени неким другим најчешће из истог домена. Веома ретко је у савременом регистру замена извршена у супротном смеру, ка фитонимској и зоонимској мотивној основи: Нова улица (→ Јоргованска улица) Међутим, овакви поетични називи улица заступље-

ни су на две локације: у улицама на Штранду (Улица лепе кате, Улица рузмарина и слично), и у насељу Боцке у Сремској Каменици: Улица јоргована, Улица љубичица, Улица белих рада, Орахова улица, Ружин венац, Шимширова улица и друге.

2.2.5. АНТРОПОНИМИ И ПАТРОНИМИ

У савременом регистру назива улица у Новом Саду најбројнији су они по знаменитој личности, најчешће историјској. Најчешће се улице називају по личностима из политичке и државне историје, која према бројности назива улица иде у смеру од новије ка старијој, овој другој виђеној из савремене политичке перспективе: Краља Уроша, Краља Уроша I, Краља Вукашина, Топлице Милана, Карађорђева, Краља Милана, Краља Александра. Николе Пашића → Светозара Марковића → Пашићева улица.

Личности из црквене или и политичке историје: Светосавска, Архимандрита Јована Рајића, Патријарха Чарнојевића, Владике Ћирића, Светојованска улица.

Према личностима из света науке, књижевности, уметности и културе назван је релативно велик број улица. По *књижевницима* назване су следеће улице: Косте Абрашевића, Данила Киша, Десанке Максимовић, Лазе Костића, Мирослава Антића, Јоакима Вујића; по *научницима*: Александра Белића, Николе Тесле/Теслина улица, Михајла Пупина, Руђера Бошковића, Јосифа Панчића, Милеве Марић, Мичуринова улица; *сликарима*: Катарине Ивановић, Паје Јовановића, Христофора Жефаровића, Саве Шумановића, Уроша Предића; *композиторима*: Корнелија Станковића, Стевана Мокрањца, Исе Бајића, али и Џона Ленона ← Благоја Паровића; *глумцима*: Милке Гргуртове, Рахеле Ферари, Васе Пушибрка → Пере Добриновића, Љубице Раваси. По страним, најчешће и светски познатим, књижевницима назване су Шекспирова улица, Пушкинова улица, Балзакова улица, а по научницима улица Марије Кири, Пастерова улица, Поенкареова улица, Питагорина улица.

Поред назива улица по историјским личностима има и оних које памте само народне епске песме, тако су назване следеће улице: Бановић Страхиње, Малог Радојице, Југ Богдана, Краљевића Марка, Милоша Обилића, Старог Вујадина, Старине Новака, Филипа Вишњића.

2.2.6. ЕТНОНИМИ

На основу националног критерија у Новом Саду именовано је само неколико улица. Јеврејска улица (← Футошка улица ← Осечка улица) названа је по томе што су је насељавали Јевреји, зато што је након добијања статуса слободног краљевског града у Новом Саду образован јеврејски кварт (гето) према тадашњим аустријским законима. Називи Словачка, Русинска, Јерменска настали су касније, а мотивисани су, највероватније,

тиме што су у граду, а не управо у тим улицама, живели и припадници ових националних група. Некадашњи Немачка улица названа је Ћирпановом улицом, а Мађарска једним делом улицом Данила Киша, а другим делом Аугуста Цесарца. Српска национална заједница била је заступљена у називу Влашка → Ђорђа Зличића и Рацка, која више не постоји.

2.2.7. ЗАНАТИ И ЗАНАТЛИЈЕ

Улице су биле називане по занатским и сличним делатностима и по онима који су се тим делатностима бавили. Ови називи функционисали су и као дескриптори. У *Ћурчијској улици* (→ Пашићева улица) биле су крзнарске радње, у *Лебарској* (→ Светозара Милетића) – пекаре. Ту су још: Рибарска улица → Александра Островског, Лађарска улица, Лончарска улица, Казанџијска улица → Јована Суботића, Стара казанџијска → Вука Караџића, Кочијашка улица (→ Скојевска улица), Магазинска улица → Железничка улица → Московска улица → Железничка улица.

2.3. *Називи булевара и тргова у Новом Саду*

2.3.1. БУЛЕВАРИ

У Новом Саду постоји 12 булевара, који су настали у периоду ширења града шездесетих и седамдесетих година 20. века. Најстарији је булевар који води из центра града на петроварадински мост, о чему сведоче и његова имена: Булевар краљице Марије → Horthy Miklós sugárút → Булевар Црвене армије → Булевар маршала Тита → *Булевар Михајла Пупина*. Важност улица потврђивала су њихова имена по личностима из политичке историје, покретима и идеологијама, која су управо стога и била замењивана новим из истог домена: Булевар радничке самоуправе → Булевар војводе Степе, Булевар октобарске револуције → Булевар Јаше Томића, Булевар братства и јединства → Булевар кнеза Милоша, Булевар 23. октобра → Булевар ослобођења, Булевар АВНОЈ-а → Булевар цара Лазара. Неки булевари су настали ширењем већ постојећих улица, уклапајући се у задате моделе назива: Давида Рацковића → Булевар Маркса и Енгелса → Булевар Деспота Стефана, Пирошка улица → Руменачка улица → Др Салвадора Аљендеа улица → Булевар краља Петра I, Чаки Лајоша улица → Булевар Слободана Јовановића. Међу овим називима издвајају се Булевар Јована Дучића (← Пут Бачкопаланачког одреда), јер је по имену песника, али изабран у једном политичком тренутку у ком је овај песник био национални јунак, улица којом је пролазила сомборска пруга прерасла је у Булевар Европе (од 2009). Једини назив по топониму без политичких импликација има Сомборски булевар.

2.3.1. Због значаја, а делом и изгледа, булеварима се може прикључити кеј. Дунавска обала подељена је у три кеја, иако ни на једном месту линија кеја није прекинута. Њихови називи су следећи Београдски

кеј → Duna part utca → Београдски кеј, Париски кеј → Истарски кеј → Komáromi út → Истарски кеј → Сунчани кеј, Петроварадински кеј → Duna part utca → Београдски кеј → Петроварадински кеј → Словенски кеј → Кеј Моше Пијаде → Кеј жртава рације. Са петроварадинске стране налази се Кеј скојеваца.

2.3.2. ТРГОВИ

На основу историјских чињеница трг је место окупљања људи ради трговине или због културних и политичких дешавања на њему. Трговачких тргова у Новом Саду практично више нема, а само главни и највећи, а за многе и једини, трг (*Трг слободе*) прераста у агору, и управо зато се и своди само на *Трг* или одређује по споменику Светозару Милетићу као његовом карактеристичном обележју, па се Новосађани налазе *код Милетића*, понекад испред *Катедрале*, али не и испред Градске куће или Војвођанске банке. Током минулих времена овај трг је много пута мењао назив: Трг Фрање Јосифа → Трг ослобођења → Országzászló tér → Hősök tér →Трг ослобођења → Трг сободе.

На основу података из 2002. године, у Новом Саду постоји 21 трг. Иако нису сви исто уочљиви нити подједнако стари, многи су више пута мењали своје име, понекад и зато што је трг настао пробијањем улице па се у историју његових назива укључују и имена тих улица: Јерменска улица → Цара Лазара → Трг кнеза Михајла → Goethe utca → Sz. László tér → Цара Лазара → Трг кнеза Михајла → Трг пролетерских бригада → *Трг Галерија*, Академска улица → Вељка Влаховића → Трг Доситеја Обрадовића, Житни трг → Кнегиње Зорке трг → Búza tér → Кнегиње Зорке трг → Трг Светозара Тозе Марковића → Трг Тозе Марковића, Дубровачки пут → Gr. Csáky István utca → Дубровачки пут → Народног фронта → Бориса Кидрича → Трг Фехер Ференца, Гизелин трг → *Трг царице Милице*, Deák Ferenc tér → Доброг пастира улица → Косте Трифковића трг → Deák Ferenc tér → Трифковићев трг, Трг светог Јована → Нови житни трг → Трг братства и јединства → Житни трг, Брашнарски трг → Јелисаветин трг → Вилзонов трг → Erszébet tér → Вилзонов трг → Лењинов трг → Трг младенаца, улица Ђорђа Недељковића → Трг 1. маја, Трг 9. маја → Трг 27. марта, Трг 27. октобра → Трг 23. октобра, Дрварска пијаца → Рибља пијаца → Дрварски трг → Шумадијски трг → Рибљи трг → Corvin tér → Hal tér → Шумадијски трг → Трг Републике. Промене назива доживео је и трг у Петроварадину: Јелачића трг → Трг Томислава → Трг владике Николаја. Од тргова који нису мењали име у старијим деловима града јесу, Трг Марије Трандафил (Стари град), Трг незнаног јунака (испред Варадинског моста), Трг мира (Салајка), Трг Коменског (Грбавица), Трг мајке Јевросиме (на Детелинари).

2.4. *Табеларни приказ назива градских улица*

Табеларни приказ представља бројчани и процентуални приказ преко 900 назива новосадских улица у односу на дате критерије на основу података које даје Војислав Пушкар (2001).

ТЕМАТСКА ОБЛАСТ	БРОЈ
личности	
Улице	616 (68,2%)
Булевари	9 (1%)
Трговi	8 (0,9%)
географски појмови	
улице	166 (19%)
булевари	2 (0,2%)
кејови	1 (0,1%)
занати и занимања	20 (2%)
биљни и животињски свет	12 (1,2%)
бројеви	8 (0,9%)
верски називи	6 (0,6%)
национална припадност	4 (0,4%)
остало	
улице	35 (3,5%)
булевар	1 (0,1%)
кеј	3 (0,3%)
трговi	13 (1,3%)

2.5. *Назив улице и положај градске четврти*

Најстарије градске четврти Новог Сада јесу Стари град и Подбара (Алмашки крај). До половине 19. века настају Ротквариија, Салајка и Грбавица. Међу старије спадају Сремска Каменица, Петроварадин и Клиса. До половине 20. века настају градске четврти Банатић, Сајмиште, Адамовићево насеље, Телеп, Стара Детелинара, Лиман 1, Слана бара. Након Другог светског рата планском градњом настале су четврти Лиман 2, 3 и 4, Сателит, Ново насеље, Нова Детелинара, Авијатичарско насеље и Адице.

Веза између положаја, значаја, времена настанка градске четврти и назива улица показује се на многим примерима. Из података о појединим четвртима моћи ће се закључити да ли су у старијим насељима сачувани

стари називи улица, да ли између назива улица у старијим и новијим четвртима има значајних разлика, да ли се назив неке улице преноси из једне четврти у другу, да ли се називима у новим четвртима 'исправља неправда' према онима по којима нису назване улице у старијим четвртима итд.

У *Старом граду* или, како га Новосађани зову, Центру налази се најстарија новосадска улица – Златне греде, која није мењала своје име од настанка, али улице назване по занатима, биљкама, неком оријентиру или личности јесу: Казанџијска улица → Јована Суботића, Лебарски сокак → Светозара Милетића, Рузмаринова улица → Лазе Телечког, Главна улица → Краља Александра, Беле лађе → Његошева улица.

Заједно са Старим градом *Подбара* је најстарији део Новог Сада. Називају је и Алмашким крајем, по становницима села Алмаша, који су се настанили на Сувој греди, иза задњих кућа, код велике баре – отуда и назив Подбара. По „бари четири крајцаре", названој тако због обавезе да сваки власник чамца који у град улази преко баре, плати четири крајцаре, названа је улица – Четири крајцаре улица, која данас носи назив Даничићева улица. Овог назива одавно нема, као ни назива Црног петла сокак (→ Саве Вуковића), Царски друм је постао мање значајан (→ Темеринска улица), нестало је сокака – Српског (→ Патријарха Рајачића), Мишјег (→ Барањска улица), Ченејског (→ Гундулићева улица), Лавовског (→ Милоша Обилића), Меденог (→ Петра Кочића), Месечевог (→ Пећка улица), Пашњачког који се звао и Ружин, Врбин и Дугореп (→ Текелијина улица). Остали су називи: Златне греде, Земљане ћуприје, Беле њиве.

*Ротквариј*а, један од најстаријих делова града, данас улази у шири градски центар. Овај простор некада се називао и *Јовановски крај* и *Житни трг,* по житној пијаци. Становништво се бавило баштованством, ратарством и повртарством. Овде су се налазиле Багремова улица/Рајска улица (→ Словачка улица), Зеленог ловца улица (→ *Павла Папа*, која се до пре годину-две звала Пап Павла), Казанџијска улица (→ Вука Караџића), нема ни Пејићеве улице (→ Краљевића Марка) и других.

У *Салајци*, или по 'салајачком' Салајки, налазе се две улице, одређене као дескриптори, назване по капијама за контролисање промета робе и услуга – Кисачка улица и Темеринска. Овде је још увек под истим именом и Кисачка улица, Шаначке (→ Шајкашка улица) више нема, као ни Штукине улице (→ Партизанска улица), Курјачке (→ Карађорђева), Гавранске (→ Радоја Домановића), Влашке, а ни Вардарске, како се у једном периоду звала, уместо по етнониму и касније хидрониму названа је по антропониму (→ Ђорђа Зличића улица).

На *Грбавици*, делу града који је и у 19. веку сматран периферијом, насеље је почело да се гради тек шездесетих година 20. века. Услед потребе за убрзаном градњом, у оквиру сарадње између Сарајева и Новог Сада, преузети су готови пројекти израђени за сарајевски кварт Грбавицу. На основу тога, радни назив стамбених планова задржан је до данас, па је тако једна одговарајућа дескрипторска номинација примарног објекта пренета на нови, за који може бити само етикета. На Грбавици се налазила улица која се готово истовремено звала и Три виолине улица и Шпилерова улица (→ Аугуста Цесарца → Данила Киша), Козија је постала Баторијева улица, а ова Мише Димитријевића. Данашњи становници Грбавице вероватно не жале што не станују у Целатовој улици (→ Гогољева), Слободног човека, касније Гробљанској (→ Пушкинова улица) или Шинтерској (→ Толстојева улица), а вероватно су им лепша и нова имена: Каменичке (→ Алексе Шантића) и Магацинске улице (→ Ласла Гала).

Старину *Клисе*, чије име потиче од латинске речи *ecclesia*, па се ‘клисом’ звало место где су се налазили остаци цркве – *црквиште*, не потврђују стари називи улица. Она је дуго била изван градског подручја, подељена на два дела, а границу између два дела насеља чинили су данашњи Клисански и Сентандрејски пут. Не знамо у којим улицама су становали становници Вашарош Варада и Горњег Сајлова, смештеног уз стару обалу Дунава, нема трага називима улица по делатностима којима су се бавили (рибарство, трговина, занати), не знамо да ли су имена улицама давали по чамцима и скелама које су правили. Сада је овде Клисански пут, Сенандрејски пут, Липарска улица, Барска улица, Орахова улица, Бечејска улица, Ковиљска, Кримска улица (→ Савска улица), Јадранска улица, али и Пролетерска и Улица 9. маја.

Ни *Слана бара* у називима улица не чува трагове минулих столећа, нити сећање на велико насеље Бивало (Биваљош). Њена нова историја почиње почетком 20. века, и зато њене улице нису мењале своје називе, у њој је било места за називе по професорима Новосадског универзитета – Живојину Ћулуму и Младену Лесковцу, за велику физичарку Марију Кири, за Христофора Жефаровића, сликара, зографа и бакроресца, који је осликао манастир Бођане, али и епског јунака Малог Радојицу. Назив је променила улица са дескрипторским, а и емфатичним називом *Ћорсокак* (→ *Приморска улица*, која је после 1999. године подељена, па је један део добио назив Љубомира Ненадовића).

Банатић – име потиче од старе Банатске улице. Ова улица налазила се на локацији садашње Гагаринове улице. У овом делу града налази се најстарија кућа у Новом Саду покривена трском која је под заштитом др-

жаве. Овде се налазе улице Кочијашка улица/Звездарска улица → Скојевска улица, Пејићева улица → Краљевића Марка, Кашикина улица → Змај Огњена Вука, Булевар октобарске револуције → Булевар Јаше Томића, Гагаринова улица и друге.

У давању назива улицама на *Телепу* није много утицала чињеница да је то у почетку био део града са мађарским живљем. Као и у Подбари и овде су се јављали називи типични за првобитни ономастикон, по фитонимима и зоонимима, од којих највећи број није сачуван: Шевина улица (→ Вардарска улица), *Лептирова улица* (→ Хероја Пинкија → Далматинска улица), Багремова улица (→ Ади Ендреа), Петлова улица (→ Вршачка улица). Савремени регистар телепских улица одликује нешто већи број и готово правилна дистрибуција назива по личностима из српске, или југословенске и словенске, односно мађарске политичке и културне историје: Ћирила и Методија, Лазе Лазаревића, Илариона Руварца, Јована Поповића, Богдана Шупута, Милутина Бојића, Тихомира Остојића, Косте Абрашевића, Петефи Шандора, Ади Ендреа, Гери Кароља, Киш Ернеа, Сентелеки Корнела, Варга Ђуле.

У називу *Адамовићево насеље*, које је тек средином 19. века испарцелисано и давано у закуп грађанима који су се првенствено бавили виноградарством и повртарством, сачувано је име породице Адамовић, односно Александра Шандора Адамовића, који је у том делу имао велики расадник, али је улица са његовим именом преименована у улицу Лазе Нанчића. Ту се налазе улице Тихомира Остојића (← Трешњина улица), Павлека Мискина улица/Павлека Мишкина улица (← Ружина улица), Ђорђа Магарашевића, Руђера Бошковића, Томе Хаџића улица и друге.

(*Стара*) *Детелинара* је почетком 20. века била неизграђена површина, претежно засејана детелином, по чему је и названа. Покушај преименовања (1937–1938) у *Ивањданско насеље* није успео. На граничном делу, са једне стране, налазе се остаци највећег војног аеродрома, у оквиру касарне Мајевица у тадашњој Краљевини СХС, односно писте која се и данас види. На граничном делу, са друге стране, налази се Пастеров завод основан 1921. године. Део Пастеровог завода звао се Ветеринарски серум и данас се две преостале зграде налазе на раскршћу Руменачке улице и Јанка Веселиновића, а паралелна улица у залеђу носи назив, по Заводу, Пастерова улица. Иако је то у стамбеном смислу један од новијих делова града, неке улице са етикетним типом назива промениле су име: Корнелија Станковића (← Александра Гавриловића), Банатска улица (← Беле Куна), Јанка Чмелика (← Војводе Вука), Веселина Маслеше (← Јована Бабунског), и помало необично за данашње типове образовања назива Чика Стевина улица (← Стеве Поповића). Са једне стране улице

Облачића Рада налази се и данас насеље са приземним кућама које су саграђене за раднике железнице. Данас је то почетак Авијатичарског насеља које се развило седамдесетих година 20. века; две улице подржавају својим називима мотивисаност назива насеља: Авијатичарска и Фрање Клуза. Нова Детелинара је насеље које је настало осамдесетих година 20. века на темељима старог насеља (Старе Детелинаре) и на постојећим улицама. Овде се налазе Трг мајке Јевросиме, Стевана Мокрањца, Браће Поповић, Бранка Бајића и друге.

У Новом Саду данас има већ четири *Лимана*, тако да 'заливи или луке', према значењу ове речи грчког порекла, све више постају главним деловима Новог Сада, што потврђује и податак да је уз неколико старијих једино етник Лиманац у активној употреби. Изградња Лимана почела је 1922. године када су подељени плацеви за изградњу приземних стамбених кућа. Основна саобраћајница у насељу била је Фрушкогорска улица. На почетку Фрушкогорске, локација данашњег Спенса и стадиона ФК Војводина (сада стадион Карађорђе) налазио се Златиборски трг. Са друге стране Фрушкогорске улице јесте Лиман II, а за њим су Лиман III и Лиман IV. Од великог броја етикетних назива већина ће вероватно одолети реформаторским подухватима неких будућих комисија за давање имена улицама: Раваничка улица, Ресавска улица, Милице Стојадиновић Српкиње, Шекспирова, Балзакова. Неке улице су већ преименоване (Титоградска → Подгоричка), неких више нема (улице Данила Медаковића више нема, а назив је премештен у Адице). Није извесно да ће сви лимански булевари остати још дуго са својим именима; до сада су преименовани Булевар АВНОЈ-а у Булевар цара Лазара, Булевар Маркса и Енгелса у Булевар Деспота Стефана. Готово након сто година од судбоносне битке 1300 каплара је и у Новом Саду добило своју улицу.

Нетипичан, експресиван назив има само један део града – *Сателит*, то насеље је пратилац Новог Сада у коме су још 1952. године постојале куће. На иницијативу тадашњег градоначелника Тодора Јовановића Тозе (1956–1957) саграђене су прве кућа на месту данашњег Малог Сателита који је по њему добио име Тозиновац. Године 1989. дошло је до спајања Сателита и Новог насеља, чији је и званичан назив од 1992. Бистрица. Иако нов, овај део града има више старих назива улица од Сателита, где су се одржали називи Ложионичке улице, као и Стевана Христића, Светозара Ћоровића. Промена назива Чапекове улице у Карела Чапека тиче се само степена формализације. На Новом насељу све је било ново, па су били нови и модели назива улица: Булевар војводе Степе (← Булевар радничке самоуправе), Булевар кнеза Милоша (← Булевар братства и јединства), улица Сељачких буна још увек има исти, идеологизиран, назив.

Адице су настале као „дивље” насеље у време масовног досељавања становништва у Нови Сад у периоду педесетих и шездесетих година 20. века. Привремена легализација овог насеља извршена је 1974. године, а наредне године направљен је детаљан урбанистички план. На овим просторима своје уточиште, у највећем броју, нашли су досељеници из Босне и Херцеговине, из уже Србије, са Косова и Метохије, али и многи из Војводине. Становништво је вишенационално. Управо ове карактеристике могу се видети по називима улица на Адицама, на пример – Васка Попе, Десанке Максимовић, Рахеле Ферари, Марије Бурсаћ, Маршала Жукова, Милана Ајваза, Миленка Шербана, Стевана Синђелића, Славка Родића, али и Мачванска улица, Ибарска улица, Крагујевачка улица, Нишка улица, Јесењинова, Каменичка улица, Витешка улица и друге. Овде се могу пронаћи називи улица које су некада биле у другим градским четвртима: Улица др Данила Медаковића пресељена је са Лимана на Адице, некадашњи Златиборски трг више не постоји, али зато на Адицама постоји Златиборска улица, улица Павла Бакића премештена је из Банатића/Старе Детелинаре и томе слично.

3. Историја назива улица / историја именодавалаца

Везујући циљеве истраживања и питања које је у студији *Улице мога града* поставила Дуња Рихтман Аугуштин (2000) за уличну топонимију Новог Сада уочавамо да се из назива његових улица чита и његова историја – политичка, демографска, културна – онаква каквом је виде и каквом је представљају они који имају моћ давања, али и одузимања имена. Назив улице представља слику стварности доба у коме је настао, а његова промена слику стварности неког новог доба. Називи улица јесу део културног наслеђа, које се као и наслеђено материјално добро, може чувати, али и уништити или дати у бесцење.

Анализирајући називе улица у Новом Саду, можемо уочити да је током година долазило до различитих типова промена назива. Прве промене уочавају се у области језика на коме су улице писане. Тако су на мапи града из 1745. године називи улица написани на немачком језику. План града из 1877. године писан је на мађарском језику и такви су и називи улица. Касније је назив неких улица преведен на српски, а неке су у потпуности промениле свој назив. Адресар Новог Сада и планови града с почетка 20. века такође су писани на мађарском језику. Период између два рата карактеристичан је по искључивостима. Прво је писано на мађарском и немачком, а на српском језику латиницом, а касније само на српском језику ћириличким и латиничким писмом. За време Другог

светског рата планови су писани искључиво на мађарском језику, а у послератном периоду углавном су штампани на српском језику ћирилицом и латиницом. Данашњи називи улица дати су само на српском језику, ћириличким и латиничким писмом.

Према мотивној основи разликују се називи улица изведени од топонима, хидронима, оронима, фитонима, зоонима, антропонима и патронима, етнонима, назива занимања. Уочљиве су промене на принципу – етикета је заменила дескриптор (Граничарска улица настала је од Ветровите), али постоје случајеви када називи улица изведени из топонима могу истовремено бити и дескриптори и етикете (Каћки пут). Код назива улица по рекама или планинама можемо уочити двоструку мотивисаност – по реци/планини или по историјском догађају. Назива улица по биљним и животињским врстама готово да више нема, а њих су заменили називи по познатим историјским личностима или личностима из света културе, уметности књижевности (Рузмаринова → Лазе Телечког), или по називу регија (Орахова → Банијска). Назива улица на основу националног критерија има врло мало као и назива улица на основу заната и занимања.

Нестају називи улица који су немотивисани, а својим постојањем подсећају на претходну државну власт. Нестају, такође, називи типа Три виолине улица, па затим и они који би могли бити мотивисани – Багремова улица, а посебно Ветровита.

Са историјског аспекта, Нови Сад је не само пример смене власти (монархија, република...) већ и држава (Аустрија, Аустроугарска, Краљевина СХС, Југославија, Република Србија) што је уједно представљало и смену националних заједница као носилаца власти (немачке, мађарске, српске). Можемо уочити да су једни истискивали друге, што упућује на закључак да праве мултикултуралне средине, бар када су називи улица у питању, није било. Таква слика задржана је до данас.

Промене назива улица које су политички мотивисане најизразитије су у периоду ратова и после њих. Следећи примери представљају илустрацију промена: првобитан назив на немачком језику Rote-Herz-Gasse јављао се касније и на мађарском и на српском језику (Црвеног срца улица), да би затим назив на мађарском био замењен новим називом Arany utca (Златна улица); између два светска рата улица се звала Масарикова улица, за време Другог светског рата враћен је назив на мађарском језику (Arany utca), а након тога назив на српском језику који је био у употреби пре рата (Масарикова улица), који ова улица и данас носи. У ратним и поратним временима до промене назива долази и када је мотивна реч топоним, нпр. Шарпланинска улица → Erdélyi utca →

Шарпланинска улица, Корушка улица → Кола српских сестара, а посебно ако је улица названа по некој у датом времену знаменитој личности: Војводе Бојовића → Ивана Милутиновића → Војводе Бојовића, Барона Бајића → Милоша Бајића, Павла Бакића → Омладинског покрета, Генерала Васића → Соње Маринковић. Са становишта културне и политичке историје могу се поставити питања о разлозима и потребама мењања називе неких улица и шта су те промене донеле, да ли је мењањем назива улице једна искључивост замењивана другом, да ли је промена уистину реафирмација историјских личности и периода и да ли се реафирмацијом једних мора поништити вредност других, па и то зашто су нестали називи типа Ружина, Багремова или Ветровита улица.

Одговор на та питања дају и сами становници појединих улица:

> Може ли свако да станује у улици чије му име ништа не значи? Нови стан је требало да буде у новосадском насељу Бистрица (а и прича о имену тог насеља може бити сасвим посебна). Одлучила сам се, вели госпођа, за улицу која носи име Стевана Христића. А кварт уоквирују још и улице које се зову Браће Дрњак, Партизанских база и Пут Бачкопаланачког одреда. Замислите, рече, када бих морала да станујем у улицама таквог имена које ми баш ништа не значе и које се тако празно зову. А знате, Стеван Христић је био један диван господин (Пушић 2007: 9–10).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Миросављевић, Јован (приређ.) (1998). Нови сад: атлас улица. Нови Сад : Е5 – Прометеј – Туристичка организација Новог Сада.

Миросављевић, Јован (2002). Бревијар улица Новог Сада: 1745–2001. Нови Сад : Србиње – Добра књига.

Пушић, Љубинко (2001). *Одрживи град: ка једној социологији окружења*. Београд : С. Машић.

Пушић, Љубинко (2007). *Писање града: урбана свакодневица*. Нови Сад : Прометеј.

Пушкар, Војислав (1993). *Називи улица Новог Сада 1745–1990*. Ветерник : LDI.

Пушкар, Војислав (2008). *Нови Сад – приче варошких улица*. Нови Сад : Прометеј – Историјски архив града Новог Сада.

Пушкар, Војислав (2001). *Улице Новог Сада 1745–2000*. Нови Сад : Прометеј.

Чампраг, Душан Т. (ур.) (1954). *Именик нових и старих улица града Новог Сада са планом*. Нови Сад : Месни одбор графичара.

Ozer, Agneš (2007). Novi Sad nakon 1918. godine. U: *Godišnjak Muzeja grada Novog Sada*. 2. Novi Sad.

Rihtman Auguštin, Dunja (2000). *Ulice moga grada*. Beograd : Biblioteka XX vek.

U spomen na znamenite ličnosti čija imena nose ulice opštine Podunavlje = Emlékezés a Podunavlje község utcáinak névadóira (1981). Novi Sad : OŠ „Nikola Tesla" – Istorijska družina.

Violeta Rakić

STREET NAMES IN NOVI SAD: *NOMEN EST OMEN*

Summary

This paper has analysed street names in Novi Sad: the structure of a name and the motivation behind it, as well as the acts of renaming streets which are influenced by numerous non-linguistic factors, and above all by socio-political, historical and cultural circumstances.

Our analysis has indicated that there is a weaker or stronger connection between the name and the notion and that the name of a street often reveals some of its characteristics such as its position (*Novosadskog sajma*, *Temerinska*, *Kisačka*) or the profession pursued by its residents (*Ribarska*, *Ćurčijska*, *Lađarska*). At the same time, the names of the streets reveal the views, ideas and tendencies of those who gave them their names. Two groups of names can be singled out according to the type of connection between the street as the object of naming and the name itself: those that were directly motivated and thus function as so-called descriptors (*Zemljane ćuprije*, *Bele njive*) and those that were indirectly motivated and function as so-called labels (*Vršačka*, *Sarajevska*).

According to their motivational base, street names can be classified as having been derived from toponyms (*Somborska*), hydronyms (*Dunavska*), oronyms (*Fruškogorska*), phytonims (*Zovina*), zoonyms (*Lastina*), anthroponyms (*Dositejeva*), patronyms (*Gundulićeva*), ethnonyms (*Jevrejska*) and names derived from professions (*Alaska*). Then there are the streets named after important institutions (*Ulica Matice srpske*), historical events (*Prvomajska*), movements (*Pariske komune*), etc. The most numerous in Novi Sad are the streets named after famous persons: politicians, authors, scientists, cultural workers, etc. The names with an anthroponymic basis were structured according to the Főllowing grammatical models: 1. (street) + name and surname in the genitive case (*Stojana Jankovića*, *Jovana Đorđevića*); 2. possessive adjective derived from a patronym + (street) (*Puškinova*, *Šekspirova*). The model consisting of an anthroponym + (street) exists only in the name of *Čika Stevina ulica*.

The register of street names in Novi Sad most certainly reflects the historical, political and cultural changes that occurred in the city throughout its history and the

act of renaming streets should also be observed in this context. The oldest street name changes date back to the earliest history of the city and are related to the change of language in which the names were written. In recent history, street names were changed according to the criterion of motivation. Thus streets with plant or animal names were replaced by names inspired by famous persons: *Ruzmarinova* → *Laze Telečkog*, *Kajsijina* ulica → *Ilariona Ruvarca*, *Žabina ulica* → *Dimitrija Avramovića*, *Lisičja ulica* → *Lukijana Mušickog*. Politically motivated street name changes were most prominent in the period during and after World War II: *Erdélyi utca* → *Šarplaninska ulica* → *Kozaračka ulica*, *Koruška ulica* → *Kola srpskih sestara*.

Key words: Novi Sad, streets, toponomastics.

UDK 811.163.41`373.2(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Гордана Стојаковић
goxw57@gmail.com

НАЗИВИ ШКОЛА У НОВОМ САДУ

Сажетак. У овом раду дат је регистар назива новосадских школа, почев од прве, основане 1703. године, па до данас. Анализирани су називи школа свих конфесија и етничких заједница које су градиле Нови Сад. Посебна пажња посвећена је школама за женску децу. С обзиром на друштвено-политички и идеолошки контекст извршена је подела на две целине. Унутар прве целине, која обухвата период од 1703. до 1941. године, наведени су називи основних школа и забавишта, првих школа за женску децу, реалки, трговачких и занатских школа, женских стручних школа, гимназија за мушку децу, гимназија и других осмогодишњих женских школа. У оквиру друге целине, којом је обухваћен период од 1945. до 2010. године, анализирани су називи обданишта, основних и средњих школа односно гимназија. Резултати анализе показују да су у првом периоду називи школа указивали на њен ранг (основна, повторна, реална, гимназија), национално (мађарска, српска итд.) и родно обележје ђака (мушке и женске школе), врло често на професионално усмерење (трговачка, занатлијска и сл.) и статус школе (државна, школа са правом јавности, приватна школа). У другом периоду школе претежно добијају називе које и данас познајемо – по знаменитим личностима из историјске и културне баштине народа који живе у Новом Саду. Смене историјских и идеолошких периода најчешће су значиле и промену имена школе.

Кључне речи: називи школа, Нови Сад, друштвено-политички контекст.

1. Увод

Податке о новосадским школама и школству можемо наћи у следећим књигама и текстовима: *Историја Новог Сада* (Ердујхељи 2002), *Грађа за културну историју Новог Сада* (Стајић 1951), *Новосадске народне школе и основне школе и њихови учитељи* (Огњановић 1964), *Новосадски Јевреји* (Шосбергер 1988). О школовању женске деце сазнајемо из књиге *Знамените жене Новог Сада* (Стојаковић 2001). У *Енциклопедији Новог*

Сада (1993; 2003; 2008; 2009) налазе се текстови о новосадском школству и о већини школа које су радиле или и данас раде у Новом Саду.

Наведени радови баве се настанком школа, њиховим развојем, тешкоћама у раду, наставним плановима и програмима, учитељима и наставницима, али се ниједан текст не бави посебно њиховим називима и променама тих назива.

У овом раду је, хронолошким редом, сачињен регистар назива новосадских школа, почев од 1703. године, када је у Новом Саду основана прва школа, па до данас. Иако су у оквиру побројаних истраживања (Ердујхељи 2002; Стајић 1951; Огњановић 1964) дати подаци о школама свих конфесија и етничких заједница које су градиле Нови Сад, ово истраживање ограничено је само на текстове на српском језику.

Називи школа анализирани су с обзиром на политички и идеолошки контекст па је тако регистар подељен у две целине. Првом је обухваћен период до 1941. године и у њој су наведени називи основних школа и забавишта, првих школа за женску децу, реалки, трговачких и занатских школа, женских стручних школа, гимназија за мушку децу, гимназија и других осмогодишњих женских школа. Другом целином обухваћен је период од 1941. године до данас и у оквиру ње анализирани су називи обданишта, гимназија, основних и средњих школа.

1.1. *О школском систему у Новом Саду*

Формирање школског система и именовање школа у Петроварадинском Шанцу, а касније Новом Саду, прати развој вароши и образовног система Аустроугарске. Пишући о новосадским народним и основним школама, Андрија М. Огњановић (1964) издвојио је следеће периоде у развоју школског система у Новом Саду: (1) клерикални (1703–1777), у којем су школе биле предворја цркава; (2) прва школска реформа (1777–1806), када се формирају ‘нормалне’ и реалне школе под државним патронатом и утврђују планови и програми наставе; (3) друга школска реформа (1806–1848), када се у програме уводи латински као обавезни језик и формирају школе за женску децу; (4) период под Баховом диктатуром (1848–1868), у којем се у школе уводи немачки као службени језик, а води се рачуна о школовању учитеља и подизању њиховог угледа; (5) период под мађарским школским законима (1868–1920), када се, између осталог, прописује обавезна настава за мушку децу до 16, а за женску децу до 15 година, а такође се захтева да школе имају игралишта и школске баште, уводи се и гимнастика; (6) период под школским законом Краљевине Србије из 1904. године (1920–1929); (7) период јединственог школског закона за све народне школе у Југославији (1929–1940); (8) период од 1945.

до 2010. у којем су уследиле радикалне промене назива школа, настале као последица промене идеологије и друштвено-политичког система.

До 1929. године називи школа упућивали су у исто време на њихов ранг (основна, повторна, реална, гимназија), национално (мађарска, српска и сл.) и родно (мушка, женска) обележје ђака, врло често на професионално усмерење (трговачка, занатлијска итд.) и статус школе (државна, школа са правом јавности, приватна школа). Тек у току последња два периода називи се дају према знаменитим личностима из историјске и културне баштине народа који живе у Новом Саду. Промена историјског и идеолошког контекста најчешће је значила и промену назива школе. Карактеристичан је пример *ОШ „Васа Стајић”,* која је основана 1922. као државна школа под називом *Шумска школа*. Током Другог светског рата била је *Magyar kiralyi allami elemi parki nepiskola*. После ослобођења поново је *Шумска школа* да би следеће године добила назив *Јосип Јурај Штросмајер*, а одмах затим *Основна школа број 8*. Године 1950. школа се припаја *Осмољетки бр. 7* и на новој је локацији. Назив *Осмогодишња школа „Васа Стајић”* добија 1953. Школа је на садашњој адреси у улици Војводе Книћанина од 1956. У тој згради је постојала *ОШ „Борис Кидрич”*, али се спајањем те две школе 1961. формира нова јединствена школа која се данас зове *ОШ „Васа Стајић”*.

2. Школе и њихови називи до 1941.

2.1. *Основне школе и забавишта*

Како бележи Мелхиор Ердујхељи у *Историји Новог Сада,* основне народне школе су крајем 18. и почетком 19. века биле при црквама или синагоги, па су се тако и памтиле: Јовановска, Николајевска, Алмашка за српску децу или школа у Католичкој порти и Рокушка за децу римокатоличке заједнице. При том је и код католика и код православних једна школа била „главна”, а остале су биле филијалне.

Евангеличка, реформатска, јеврејска и гркокатоличка заједница такође су уз храмове оснивале сопствене школе. Пре Буне у граду је радила и троразредна ‘грчко-јелинска школа’. Прва два разреда су припадала народној, а трећи латинској школи. Народне школе биле су ‘предворје цркви’ (Ердујхељи 2002: 277).

Школски закон (*Ratio Education*) установио је тривијалне, главне и заједничку ‘нормалну школу’, за католике и православне, са трећим и четвртим разредом. Школа је радила у периоду од 1788. до 1795. када се разреди раздвајају (Стајић 1951: 107–108). Тривијалне су биле најчешћи облик школа, а састојале су се од три разреда који су именовани према

главним књигама па су се у српским школама звали: букварци, чаславци и псалтирци.

После Буне варошке школе су се звале и *главне* за разлику од сеоских. Настава је прописана за све вероисповести у посебном акту у коме се школе називају 'јавним заводима за народну наставу' (Ердујхељи 2002: 353). *Правилником о преобразби основних школа* (Стајић 1951: 135) дефинисане су ниже и више основне школе. Ниже су имале прва два разреда, а више још трећи и четврти. И за девојке су постојале ниже и више основне школе.

У Историјском архиву Новог Сада (1873–1888) наводи се да су у граду радиле: *Новосадска римокатоличка народна школа*, *Мађарска краљевска државна основна народна школа „Светог Рока"*, *Реформатска основна народна школа*. У Новом Саду је од 1802. радила прва јавна јеврејска школа, која је 1864. имала 72 дечака и 62 девојчице, а 1877. у њој су радиле и две учитељице (Шосбергер 1998: 136). Срби су у Новом Саду у периоду од 1861. до 1862. имали следеће школе: „Први разред девојачко-алмашки, Прва основна девојачка школа, Друга девојачка школа, Трећи разред девојачке школе, Први разред Главне народне школе, Други разред Главне народне школе, Трећи разред Главне народне школе, Четврти разред Главне народне школе, Основна алмашка школа, Основна јовановска школа, школа на Ченеју и школа на Клиси" (Стајић 1951: 148–150). Римокатолици су имали две школе: главну и филијалну, евангелици такође две: немачку и словачку, а свака је имала три разреда, реформати су имали школу са шест разреда, и то одвојено за мушку и женску децу. Гркокатолици су такође имали шесторазредну школу (Стајић 1951: 164–165).

Занатлијска и ратарска деца могла су да се образују у *повторним недељним школама* (Ердујхељи 2002: 287) – она су недељом пре подне ишла у цркву, а после подне у школу. Постоји податак да је српска заједница у Новом Саду имала сеоске школе на Клиси и у Малом Јарку, а на салашима недељне повторне школе почев од 1877. године.

У периоду између два светска рата основне школе губе вероисповедни карактер, а ученици се распоређују у разреде према матерњем језику. Основне школе тада добијају називе по знаменитим личностима: *Светозар Милетић, Змај Јова, Мита Нешковић, Краљ Александар I, Краљевић Андреј, Војвода Путник* и др. Тако се школа у некадашњој Гробљанској, а данас Пушкиновој улици од 1930. до 1952. звала по Мити Нешковићу,[1] новосадском педагогу, да би 1952. добила назив по народној

[1] Године 1940. школа је носила назив „Краљ Александар I", а за време Другог светског рата звала се Државна основна школа.

херојки Соњи Маринковић. Од 1938. у Новом Саду се уводи и категорија огледне школе, која служи за пример, па је тако основна школа названа по краљевићу Андреју била огледна.

Крајем 19. века у Новом Саду оснивају се дечја забавишта која су окупљала децу по етничком или конфесионалном критеријуму. Савка Суботић је у својим *Успоменама* оставила податак да је у граду 1857. отворено прво забавиште по Фребловој методи (Стојаковић 2001: 18). Зна се да је Добротворна задруга *Српкиња Новосаткиња* основала прво српско забавиште 1892. О деци су се бринуле забавиље (васпитачице). Од 1919. постоје државна и приватна забавишта у Новом Саду. Државним забавиштима руководи Здравствени одсек за Банат, Бачку и Барању, као што се види из обавештења штампаног у *Застави* 20. априла 1921. године (Стојаковић 2001: 18).

Од приватних забавишта, поред руског, на гласу по доброј организацији и садајима која су пружана деци, било је оно које је основала и водила (1934–1941) Паула Шосбергер.

Савремена забавишта (обданишта) на страним језицима нису „изуми" данашњице. Прво такво – француско забавиште основано је 1928. у Новом Саду, пет година после петроварадинског. У листу *Нови Сад* од 5. 7. 1930. објављена је вест да је *Француско дечје забавиште* у Петроварадину те године приредило традиционалну „забаву са декламацијама, певањем и игранком". У Новом Саду је почетком 20. века радила и школа за 'муцаву децу' по методу проф. Најмана из Граца. Према писању *Заставе* од 11. (24) јуна 1914. школа у којој су се бавили 'погрешкама у језику' код деце трајала је 4–6 недеља (Стојаковић 2001: 19).

2.2. *Школе за женску децу*

Године 1848. просветне власти донеле су наредбу да се мушка и женска деца у школама одвоје и да се морају формирати посебне школе за женску децу. Католичка заједница је основала такву школу коју су водиле опатице.

У Новом Саду се оснивају посебне школе за девојчице – лерови, у којима угледне госпође 'без обзира на веру' подучавају девојке, које су већ завршиле народне основне школе. Један од најпознатијих новосадских лерова водила је Амелије Терзић рођ. Мореау (1867).[2] Новосадска *Застава* из 1867. (бр. 83) на последњој страни доноси оглас за упис у то 'учебно и васпитателно заведење само за женску младеж' (Стојако-

[2] Највећи број лерова водиле су Немице, које су морале да уз молбу Магистрату новосадском дају доказе о 'учености'. Тако су 1868. поступиле Паулина и Фани Вуић које су поднеле молбу за отварање *Lehr und Erziehungsanstalt*.

вић 2001: 19).[3] Један број лерова прерастао је у редовне девојачке школе – „јавне школске установе за сву женску децу, без обзира на нацију и друштвени статус". У тим установама учили су се: читање, писање, рачун, страни језици, ручни рад; обавезна је била веронаука. Од средине 19. века у граду су радиле приватне школе за ручни рад.

Од 1826. у Новом Саду је радила 'девическа школа', која је била под градским патронатом, да би се око 1831. радило на оснивању 'женске школе за католике'. Протестантски завод за васпитање девојака „из бољих кућа" госпође Исоз радио је од 1866, а Католички приватни завод од 1867. Године 1876. у граду постоји и државна *Новосадска девојачка грађанска школа* са наставом на мађарском језику или, како бележи Ердујхељи, *Мађарска краљевска државна грађанска девојачка школа* (2002: 359–360), чија је директорка од 1884. Адел Немешањи. Године 1883/84. школа има четири разреда и 69 ученица, а 1901. 221 ученицу. На основу одлуке (српског) Сабора у Карловцима из 1871. отворене су више девојачке школе у Новом Саду и Панчеву 1874. и омогућено је да се девојке уписују у (до тада само мушке) учитељске школе. Новосадска *Српска виша девојачка школа* 1878. уврштена је у ред грађанских школа Угарске.

Од 1920. школа је радила у *Мађарској државној грађанској школи* у данашњој Његошевој улици. Подржављена *Виша девојачка школа*, која од 1919. има назив *Државна женска грађанска школа „Краљица Марија"*, „примила је разреде" *Римокатоличке грађанске школе* и *Мађарске државне грађанске школе*. Године 1920. израђен је наставни план за грађанску женску школу (настава на српском језику), за 4 разреда, са циљем „да се нагласи практични правац ове школе". Уместо мађарског уведен је као обавезан француски језик. У школи су се поред општих образовних предмета (историја, географија, немачки, француски језик итд.), српског језика и математике, учили књиговодство, стенографија, дактилографија и кување. Лист *Нови Сад* од 13. 9. 1930. доноси обавештење у коме се каже да због свега 11 уписаних ученица у мађарско одељење *Државне женске грађанске школе*, оне могу „прећи у одељења са државним језиком" (Стојаковић 2001: 22–23). *Државна женска грађанска школа* у Новом Саду од 1936. била је трговачког усмерења.

2.3. *Реалке, трговачке и занатске школе*

Како бележи Васа Стајић, почев од 1828. године, трећи разред народне школе сматрао се грађанском или реалном школом, где су се учили следећи предмети: „домаћа историја, природопис, земљопис, виша рачуни-

[3] Савка Суботић, која је од 4. године похађала лер „сестара Wittich" оставила је податак да је постојала и читанка за девојчице – *Магазин*.

ца и познавање новца, мере, грађански писмени састав, нацртна геометрија, матерњи језик" (Стајић 1951: 133). У Новом Саду ова школа је била намењена занатлијама и трговцима или свима који нису намеравали да наставе школовање, али се због недостатка новца одустало од њеног оснивања (Ердујхељи 2002: 282).

Ердујхељи бележи да је новосадска реалка 1857. године, са наставом на немачком језику, била нека врста продужетка римокатоличке главне основне школе и да је имала три разреда. Школа није била дугог века, а укинута је када је основана *Краљевска римокатоличка велика гимназија* (Ердујхељи 2002: 363).

Трговачка школа је отворена 1884. Имала је два разреда и задатак да „грађанску децу учи реалним предметима" (Ердујхељи 2002: 364). Укинута је 1886. *Новосадски државни занатлијско-трговачки завод* основан је 1882. а наслањао се на Мађарску државну грађанску школу. Године 1885. школа је била у рангу средње школе.

У Новом Саду је од 1909. до 1915. радила приватна *Музичка школа* коју је основао и водио Исидор Бајић, композитор и музички педагог. Између два светска рата рад школе је обновљен. Школа је била прво полудржавна, а затим и државна.

2.4. *Женске стручне школе*

Међу стручним школама за женску децу у Новом Саду постојале су следеће: *Занатска женска школа,* коју покреће и финансира Добротворна задруга *Српкиња Новосаткиња* 1921; *Занатско-трговачка женска школа* (1925) са кројачким, крзнарским, козметичарским, фризерским, цвећарским, књиговезачким, штампарским, фотографским и обућарским смером, *Дактилографска школа „Марковић"* Шари Кон, *Средњодактилографски завод* Бланке Гинс (Стојаковић 2000: 25).

Педагошки институт, са интернатом, др Алисе и др Ернеста Фридмана (1934) била је школа високог нивоа, где се радило са мушком и женском децом која су већ похађала неку од новосадских средњих школа (Шосбергер 1998:136).

Двадесетих и тридесетих година у Новом Саду методистичка црква отворила је *Завод за девојке* са интернатом (Methodist Training School for girls) у згради која је по библијском граду добила назив *Бетанија*. Настава се, за девојке различитих вероисповести, одвијала на енглеском језику. У Футогу је радила *Домаћинска школа* са интернатом, за чије су ученице чланице Матице напредних жена повремено организовале предавања. У школу су се уписивале девојчице које су завршиле осмогодишњу школу, при чему су предност имала деца ратних инвалида и инвалидских породица. Школовање је трајало годину дана. У Сремској Каменици у задуж-

бини Џона Фротингема 1924. године, залагањем Даринке Грујић Радовић, отворене су *Нижа* и *Средња занатска женска школа* и *Домаћичка школа*.

2.5. *Гимназије*

Католичка гимназија као петоразредна школа у вароши је радила од 1788. до 1822. *Велика католичка гимназија* обновила је рад 1873. и као државна школа радила је до 1922. *Српска православна велика гимназија* установљена је 1816. Имала је шест разреда и радила је до 1849. Школа је обновљена 1852. и то као четвороразредна приватна гимназија, да би 1865. имала осам разреда и тако добила право јавности.

Године 1920. у Краљевини СХС у граду је радила *Државна мушка гимназија* која је почетком тридесетих година 20. века добила назив *Краљ Александар I*. Од 1937/38. у граду ради и *Друга мушка (реална) гимназија*. Током Другог светског рата, а почев од 1941. године, обновљена је *Мађарска државна гимназија* која је имала одељења са наставом на српском језику.

2.6. *Гимназије и друге осмогодишње женске школе*

У Историјском архиву Новог Сада налазимо податке о постојању *Државне женске реалне гимназије* у граду од 1919. Године 1941. школу запоседа војска и том приликом страда део архиве. Ученице гимназије 'немађарске и ненемачке народности' за време Другог светског рата похађале су *Мађарску краљевску државну гимназију* на српском, а остале *Мађарску женску гимназију.* Од 1945. школа носи назив *Потпуна женска гимназија* у Новом Саду.

У Новом Саду девојке су могле похађати *Државну трговачку академију* (архива од 1887. године), осмогодишњу школу у рангу више гимназије, где се у првом реду стицало знање из економске струке. У рангу више гимназије била је и *Техничка средња школа* (архива од 1929. године), коју је похађао мањи број девојака. Обе школе налазиле су се у данашњој Футошкој улици.

У Историјском архиву постоје подаци о *Државној учитељској женској школи* у Новом Саду (архива од 1923. године) чија је вежбаоница била *Народна основна школа „Краљ Петар I"*.

3. Школе и њихови називи од 1945.

3. 1. *Предшколска установа и приватна обданишта*

После ослобођења, 1945. основана је установа за бригу о деци под називом *Пчелица*. Антифашистички фронт жена је 1947. основао прве јаслице у Новом Саду. Године 1961. у Новом Саду су радили следећи дечји

вртићи и обданишта: *Пчелица, Пионир, Полетарац, Снежана, Лиман, Петроварадин, Салајка, Фејеш Клара* и *Браћа Лучић*.

Предшколска установа *Радосно детињство* основана је 1968. спајањем више установа за бригу о деци предшколског узраста. У оквиру девет педагошких јединица ради више од 50 вртића, названих по знаменитим личностима: *Чика Јова*; цвећу: *Ђурђевак*, *Споменак*, *Маслачак*, *Различак*, *Сунцокрет*, *Детелина са четири листа*, *Звончић* и *Невен*; птицама, инсектима и животињама: *Колибри*, *Бубамара*, *Веверица*, *Ласта*, *Лане*, *Цврчак*, *Пчелица*, *Бубица*, *Свитац*, *Пужић*, *Лептирић*, *Панда*, *Ласта*, *Зека* (у Будисави и Буковцу), *Лиенка* [Бубамара] (у Кисачу); јунакињама/јунацима из бајки, прича, песама, по насловима песама и ТВ емисија за децу: *Звончица*, *Бамби*, *Палчица*, *Златна рибица*, *Цврчак и мрав*, *Венди*, *Звездан*, *Гуливер*, *Шврћа*, *Полетарац*, *Весељко*, *Плави зец*, *Вила*, *Мрвица*, *Калимеро*, *Петар Пан*, *Весели возић*, *Чигра*, *Црвенкапа*, *Биберче*, *Златокоса*, *Пинокио*, *Коцкица*, *Радосница* и *Плави чуперак*; деловима града: *Видовдански звончић* (Видовданско насеље), *Бистричак* 1, *Бистричак* 2, (Бистрица), *Дунавски цвет* (део града који гравитира ка Дунаву), *Новосађанче*, *Златна греда*; *Ченеј* (Ченеј), *Лиман 4* и *Сремска Каменица* (Сремска Каменица).

Мањи број објеката има експресивне називе: *Чаролија*, *Бајка*, *Звездани гај*, *Чаробњак*, *Сунце*, *Чуперак*, *Дуга*, *Весели вртић*, *Сигридруг*, *Изворчић*, *Весели патуљци*; мотивација у неким случајевима почива на преносу назива неког својства или радње на место где деца бораве – то где су и шта тамо раде права је *чаролија*, њима је као у *бајци* и сл. Занимљив је назив *Сигридруг* за објекат у Подбари, који је предложило неко дете односно његови родитељи на молбу васпитачица да новогодишњу јелку деца украсе папирићима на којима ће исписати како би желела да се њихов вртић зове. Деци је речено да би било лепо да смисле неко име које ће њихов вртић повезати са Новим Садом. Онај ко је смислио име сматрао је да дијалекатски облик то показује – *сиграти се* са другом, па одатле и друг у *сигри – сигридруг.*

Приватни вртићи су понудили мале групе, учење страних језика, развијање креативности, учење вештина. Неки су настојали да то покажу и самим називом: уз *Змаја од знаме*нитих личности ту су и *Жил Верн* али и *Welington*, поред назива по цвећу, птицама и животињама: *Цветић*, *Цврчак-школица*, *Пуж*, *Корњача*, ту су и називи по јунакињама/јунацима бајки, прича, песама, по насловима песама и ТВ емисија за децу: *Балтазар, Бамбино*, *Добра вила*, *Лилипут*, *Мали Принц*, *Мери Попинс*, *Маза*, *Патуљак*, *Пиколо*, назив најпознатијег луна парка – *Дизниленд,* односно називи који им вртиће приближавају: *Земља чуда*, *Маштоленд*, *Шко-*

лигрица, *Дуга-школица*, *Магични меда*, *Мини- клуб*, а поред њих они који асоцирају на знања и вештине које деца у њима стичу: *Дечје знање*, *Едуко*, *Get ready, Speak up,* те они који представљају особље *Дечја заштита*, *Анђео чувар,* или саму децу – *Бата и сека.*[4]

Разлика између назива државних и приватних вртића не показује се толико у структури регистра колико у самој форми. Неологизми, са изузетком *Сигридруга*, и називи на енглеском језику срећу се само као називи приватних вртића, за сада.

3.2. *Основне школе (државне и приватне)*

Нови Сад данас има тридесет седам основних школа, а међу њима су и *Школа за основно и средње образовање „Милан Петровић"*, *Основна школа за образовање одраслих „Свети Сава" и Основна музичка школа „Јосип Славенски"*. Највећи број новосадских основних школа именован је према знаменитим српским песницима и писцима, језичким реформаторима и педагозима: *Бранко Радичевић*, *Васа Стајић*, *Вук Караџић*, *Доситеј Обрадовић*, *Ђорђе Натошевић*, *Ђура Даничић*, *Душан Радовић*, *Јован Поповић*, *Коста Трифковић*, *Милош Црњански*, *Јован Дучић*, *Јован Јовановић Змај*, *Ђура Јакшић*, *Иво Андрић*, *Лаза Костић*, *Мирослав Антић*, *Алекса Шантић*, *Вељко Петровић*, *Владислав Петковић Дис*, *Милан Петровић*; по једној песникињи – *Десанка Максимовић*; према песницима, филолозима и уметницима других националности: *Иван Гундулић*, *Јожеф Атила*, *Петефи Шандор*, *Људевит Штур*, *Јосип Славенски*; према учесницима у НОБ-у и истакнутим комунистима: *Жарко Зрењанин*, *Иво Лола Рибар*, *Светозар Марковић Тоза*, *Вељко Влаховић*, *Јован Поповић*, међу којима је само једна жена – *Соња Маринковић*. У оквиру истог временског и политичког оквира једна се школа зове *Прва војвођанска бригада* и *22. август* (у Буковцу). Нова школа у Ветернику названа је именом велике новосадске добротворке – *Марија Трандафил.* Од две приватне основне школе у Новом Саду једна се зове *Владислав Петковић Дис*, а друга *Свети Кирило и Методије*.

3.3. *Гимнзије и средње школе* (*државне и приватне*)

После ослобођења Нови Сад је имао три гимназије, назване према полу ученика: *Мушка, Женска и Мешовита. Мушка и Женска гимназија* су се 1950. спојиле у *Прву мешовиту гимназију.* Сада у граду постоје четири гимназије. Две су назване по војвођанским песницима – прва по једном од најпознатијих Новосађана Јовану Јовановићу Змају, а друга по рођеном Ковиљчанину, новосадском ђаку, песнику и драмском писцу Лази Костићу. Трећа гимназија названа је по књижевници и једној од

[4] Листа приватних новосадских вртића рађена је према: www.roditeljportal.com/adresar na dan 12. 6. 2010.

најобразованијих жена прве половине 20. века код нас, полазници *Више девојачке школе* у Новом Саду, Исидори Секулић, а четврта по публицисти, социјалисти и политичару Светозару Марковићу, који је управо у Новом Саду стекао блиске сараднице, сестре Милицу и Анку Нинковић.

Приватне средње школе[5] се у Новом Саду формирају од 2003. и то су: *Прва приватна гимназија „Олимп", Е-гимназија, Рачунарска гимназија Смарт*. Називи школа, као што се види, одражавају програмско усмерење или циљ којем се тежи, директно – *Рачунарска гимназија Смарт*, или индиректно и експресивно – *Олимп*. Осим њих постоји и *Приватна гимназија „Живорад Јанковић",* названа по архитекти, пројектанту новосадског Спенса, између осталог, који је ту част заслужио тиме што је био дугогодишњи старешина адвентистичке цркве у Сарајеву, а оснивач ове гимназије је Хришћанска адвентистичка црква.

За разлику од гимназија, које и поред различитих програмских усмерења задржавају општи назив, називи средњих школа, било директно – називом програмског садржаја, било индиректно – преко делатности особе по којој су назване – одражавају, најчешће, професионално усмерење ученика. *Техничка школа „Милева Марић Ајнштајн"* наставља традицију занатске школе основане 1882. године, која је као средња техничка школа обновила рад 1945. и током вишедеценијског трајања мењала назив неколико пута: *Грађевински школски центар, Центар за образовање кадрова грађевинске, дрвопрерађивачке, текстилне и графичке струке и заједничко средње васпитање и образовање „Јован Вукановић"*. Промена назива школе 2009. године не одражава, чини се, само политичке промене у друштву – уместо по народном хероју, који је новосадску средњу техничку школу завршио пред Други светски рат, уместо по свом ученику, дакле, школа је сада названа по једној од ретких жена са ових простора која се бавила математиком, а која дуго није била видљива у Новом Саду, граду у којем је кренула у гимназију.

Међу називима школа који су формулисани према именима знаменитих личности на програмски садржај нејнепосредније упућују називи *Музичка школа „Исидор Бајић"* и *Школа за дизајн „Богдан Шупут"*. Данашња *Пољопривредна школа* са домом ученика одрекла се имена Синише Станковића, нашег биолога светског гласа, које је неко време носила, за разлику од електротехничке школе, која се од 1964. године зове по Михајлу Пупину. Техничка школа, хемијско-технолошког усмерења, носи име славног физичара Павла Савића. *Средња школа за економско-правну, трговинску, угоститељску и туристичку струку „Светозар Милетић",* која наставља традицију школовања трговаца и занатлија из 1882. годи-

[5] Листа је дата према http://srednje-skole.yuportal.com/ и http://srednjaskola.org/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=26

не, садашњи назив носи од 1969. *Саобраћајна школа „Пинки",* основана 1983. од саобраћајног одсека који је од 1977. постојао у оквиру *Машинског школског центра „Тито"*, названа је по народном хероју Бошку Палковљевићу Пинкију, некадашњем ђаку средње машинске школе у Новом Саду.

Иако многима то вероватно није познато, на професионално усмерење школе непосредно упућује и име *Средње медицинске школе „7. април",* назване тако по датуму када се обележава Светски дан здравља.

Без имена, само са ознаком програмског усмерења остале су *Балетска школа* (основана 1948. године), *Пољопривредна школа* са домом ученика, *Средња машинска школа* и *Средња школа унутрашњих послова* у Сремској Каменици, која се од 2007. службено назива *Центар за основну полицијску обуку*, а коју Новосађани и даље зову милицијском школом.

И називи приватних средњих школа одражавају њихово програмско усмерење – *Приватна средња правно-економска школа „Алфа", Пословно менаџерска школа.* Међутим, за разлику од назива државних школа, називи приватних школа садрже по правилу одредбу којом се истиче првенство у оснивању – *Прва приватна економска школа „Свети Никола", Прва приватна медицинска школа „Хипократ", Прва приватна средње фризерска школа „Војкан"* и *Прва приватна оптичарска школа „Пашћан",* или се квалификује школа – *Елитна приватна средња економска школа,* а уместо имена знаменитих научника, књижевника или политичара у њиховом називу налазе се имена светитеља, оснивача или власника. Назив средње медицинске школе преко Хипократовог имена не одржава само њено усмерење већ посредно и квалитет; могло би се рећи да и назив правно-економске школе „Алфа" има исту функцију.

4. Закључна разматрања

Прве школе у вароши биле су основне школе, формиране као народне и вероисповедне, обично у предворју храмова. Називи школа указивали су на вероисповест ђака и њен статус – да ли је варошка (главна или филијална), сеоска или повторна недељна. Касније се називима додаје и одреднице мушка / женска, која упућује на пол ђака.

Женска деца су по завршетку основне, народне и вероисповедне школе могла да уписују лерове или „учебне заводе само за женску младеж", у којима вероисповест није била у првом плану. Женска деца која су крајем 19. века настављала школовање могла су да упишу *Српску вишу девојачку школу* или *Мађарску државну грађанску девојачку школу.* Стварањем Краљевине СХС ове школе се спајају, а нова школа добија назив *Краљица Марија*.

Мушка деца су по завршетку основне, народне вероисповедне школе настављала школовање водећи рачуна о статусу, вероиспивести и томе да ли школа има право јавности. Занатлијска и трговачка деца су углавном похађала реалке и занатлијско-трговачке школе у којима је било важно стећи практично знање. Зато такве школе у називима немају других одредница.

Гимназије у почетку похађају мушка деца, и то према вероисповести – српску или католичку. Национална или конфесионална одредница у називу школе значила је да су се елите стварале унутар нација. Тек се стварањем Краљевине СХС одреднице у називима школа померају ван конфесионалног и националног круга са јасном тежњом за стварање заједничког идентитета. Тако се гимназије, сада државне школе, деле на мушке, женске и мешовите, а *Мушка гимназија* у Новом Саду добија назив *Краљ Александар I.*

И основне школе добијају називе по личностима које су биле у функцији интеграције народа у новој држави – Краљевини Срба Хрвата и Словенаца: *Краљ Александар I, Краљевић Андреј, Војвода Путник.* У исто време ту су називи који се препознају као војвођанске вредности: *Светозар Милетић, Мита Нешковић, Чика Јова*.

По завршетку Другог светског рата у складу са новом идеологијом уводи се нови модел именовања школа који се очитује у давању имена према комунистима, учесницма НОБ-а, важним датумима и називима из НОБ-а. У истом периоду више школа добија називе према знаменитим женама, које према комунистичкој идеологији јесу и морају бити равноправне са мушкарцима. Овај модел се нарочито види у регистру назива државних основних школа, обавезних за сву децу.

Гимазије имају називе по знаменитим српским писцима (државне) и према одређеним усмерењима (приватне).

Називи средњих школа претежно имају одреднице у вези са усмерењем. Државне средње школе имају и називе према знаменитим научницима и уметницима, што говори у прилог општеприхваћених вредности у друштву. Приватне средње школе, поред одреднице која указује на усмерење, имају у називима имена власника или оснивача (*Војкан, Пашћан*), што може да значи гаранцију знања, али и тренутну популарност.

Данашњи називи школа постају све више део стратегије маркетинга, углавном власника приватних школа и вртића, која треба да прода производ (знање, васпитање), а не да пренесе део система вредности који се брани и помаже свим средствима државе која брине о сопственој будућности.

ЛИТЕРАТУРА

Ердујхељи, Мелхиор (2002). *Историја Новог Сада*. Ветерник : Дијам-М-прес.

Кабић, Данило (2008). Тривијалне школе. У: *Енциклопедија Новог Сада.* Св. 29 (ур. Д. Попов). Нови Сад : Новосадски клуб: 25–27.

Мелвингер, Златко (2009). Школство. У: *Енциклопедија Новог Сада.* Св. 30. (ур. Д. Попов). Нови Сад : Новосадски клуб: 507–511.

Милитар, Трива (2000). *Нови Сад на раскрсници минулог и садашњег века* (ур. Ж. Марковић). Нови Сад : Градска библиотека.

Огњановић, Андрија (1964). *Новосадске народне и основне школе и њихови учитељи од 1703. до 1940. године*. Нови Сад : Матица српска.

Паунковић, Соја (2003). Предшколске установе. У: *Енциклопедија Новог Сада.* Св. 22 (ур. Д. Попов). Нови Сад : Новосадски клуб: 66–68.

Попов, Душан (1996). Гимназије У: *Енциклопедија Новог Сада*. Св. 6. (ур. Д. Попов). Нови Сад : Новосадски клуб: 84–90.

Станојев, Богдан (2003). Приватне школе У: *Енциклопедија Новог Сада*. Св. 22. (ур. Д. Попов). Нови Сад : Новосадски клуб: 83–84.

Стајић, Васа (1951). *Грађа за културну историју Новог Сада*. Нови Сад : Матица српска.

Sklevicky, Lydia (1996). *Konji, žene, ratovi.* Zagreb : Ženska infoteka – Druga.

Stojaković, Gordana (ur.) (2001). *Znamenite žene Novog Sada* I. Novi Sad : Futura publikacije.

Šosberger, Pavle (2001). *Novosadski Jevreji – Iz istorije jevrejske zajednice u Novom Sadu*. Novi Sad : Prometej.

Gordana Stojaković

THE NAMES OF SCHOOLS IN NOVI SAD

Summary

This paper has presented the register of school names in Novi Sad, from the first one, founded in 1703, until the present day. The names of schools of all religions and ethnic communities that built Novi Sad were analysed. Particular attention was given to schools for girls. The schools were divided into two groups based on their socio-political and ideological context. The first group, which encompassed the period from 1703 to 1941, contains a list of names of primary schools and kindergartens, the first schools for girls, general-purpose secondary schools, merchant and crafts schools,

women‘s vocational schools, secondary schools for young men, secondary schools and other eight-year women‘s schools. The names of kindergartens, primary and secondary schools were analysed in the second group, which encompassed the period between 1945 and 2010.

The results of the analysis show that during the first period, the names of the schools indicated their rank (primary, five-grade, general-purpose, secondary), the nationality (Hungarian, Serbian, etc.) and gender of the students (men’s and women’s schools), frequently their vocational focus (merchant, craftsman, etc.) and status (state, public, private). During the second period, schools mainly acquired the names by which we know them today – named after distinguished persons from the historical and cultural heritage of the peoples living in Novi Sad. In most cases, the changes in historical and ideological periods also meant changes in the names of schools.

Key words: school names, Novi Sad, socio-political context.

UDK 811.163.41`373.21(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Душанка Звекић Душановић и Ивана Зорица
dusa@neobee.net / ivana_zorica@yahoo.de

НАЗИВИ ТРГОВИНСКИХ И УГОСТИТЕЉСКИХ ОБЈЕКАТА У НОВОМ САДУ

Сажетак. У раду се анализирају називи трговинских и угоститељских објеката у Новом Саду, забележени 2010. године. Добијени подаци су упоређени са резултатима истраживања корпуса из 1996. године. Називи се илуструју типичним моделима као и онима који показују специфичност номиновања ових објеката у Новом Саду. Сагледава се однос домаће и стране лексике, употреба скраћеница, транспарентност и експресивност појединих назива, однос ћириличног и латиничног писма.

Кључне речи: називи трговина, називи угоститељских објеката, лексика.

1. Називи трговинских, угоститељских и других услужних објеката представљају својеврстан вид комуникације између власника, односно пружалаца услуга, и потенцијалних корисника, муштерија. Они често одражавају жељу власника да и овим путем своје објекте учине привлачним. Да би то постигли, власници прибегавају различитим поступцима. Често актуелност и квалитет робе и услуга истичу именујући своју радњу према именима страних познатих личности и производа, атрактивних и егзотичних топонима, фитонима и зоонима, али ништа мање нису заступљена ни имена самих власника, који на тај начин гарантују квалитет. Заправо су најуочљивије две тенденције: 1) оријентисаност ка ономе што је ново, модерно, савремено, и 2) оријентисаност ка традицији, ономе што је већ познато и проверено.

2. Један детаљнији преглед назива самосталних трговинских радњи на територији општине Нови Сад, регистрованих 1996. године, дат је у раду Д. Звекић Душановић (2004) где се ова тема првенствено сагледава из угла заступљености домаће и стране лексике[1], с освртом на транспарентност

[1] Питањем давања назива приватним радњама у Новом Саду из интердисциплинарног угла, који укључује и друштвене и психолошке и језичке факторе, бави се С. Савић

и експресивност појединих назива. Том приликом анализирани су називи 1941 продавнице. Навешћемо, најпре, основне резултате и запажања тога истраживања, а илустроваћемо их са по неколико примера за сваку групу.

Спроведена анализа показала је да најбројнију групу назива чине домаће и адаптиране речи (61,1% од укупног броја) у којој се налазе властита имена (АНТРОПОНИМИ: *Биљана, Дејан, Драгана, Ивана, Јелена, Марко*; ПАТРОНИМИ: *Јеловац, Магловски, Шијачки, Живановић;* ХИПОКОРИСТИЦИ: *Ђоле, Гога, Аца, Маки, Мики, Мими;* ТОПОНИМИ: *Балкан, Бачка, Срем, Крајина, Лика* и многи називи делова Новог Сада као што су *Бистрица, Грбавица, Детелинара, Лиман, Ново Насеље, Подбара, Пуцкарош, Сателит, Стари град, Телеп;* ЕТНИЦИ: *Војвођанка, Србијанка, Босанка, Ирижанка*) и апелативи (ФИТОНИМИ: *Бадем, Дуња,*[2] *Јабука, Ананас, Кокос, Киви;* ЗООНИМИ: *Галеб, Јелен, Лептир, Мачак, Жабац, Фламинго, Кенгур, Панда;* НАЗИВИ ПРЕДМЕТА: *Брод, Књига, Коцкица, Машница;* АПСТРАКТНЕ ИМЕНИЦЕ: *Акустика, Амбијент, Драж, Чаролија, Интима, Флерт*). Строга подела на домаће и стране речи није могућа јер се многе налазе у зони већег или мањег степена адаптираности, а бројни су и интернационализми. Стога су у групу назива чију основу чине стране лексеме (коју чини 25,7% назива) сврстана властита имена писана изворном графијом (антропоними *Christian, Rebbeca, Stephanie*), имена познатих историјских личности (*Цезар, Наполеон*), имена позната из митологије (*Афродита, Аполон, Дионис, Пандора*), ликови из литературе, музике, филмова и сл. (*Алф, Астерикс, Бамби, Дамбо, Хогар, Пинокио, Кармен, Богарт, Казанова, Црна Гуја*), страни топоними (*Монако, Texas, Italy, Рим, Хавана*). У овој групи најбројнији су енглески апелативи (*Corner, Drink, Finish, King, Magic, Master, News, Song, Steak, Sunlight, Sunset, Time*), следе речи пореклом из италијанског језика (*Bambino, Casa, Formaggio, La vista*), француског (*Can-can, Mirage, Prestige*), немачког (*Laufer, Zeppelin*) и грчког (*Aster, Logos*). Међу страним хрематонимима бројни су називи цигарета (*Cartier, Davidoff, Lucky Strike, Marlboro, Winston*), пића (*Metaxa, Amaro*), произвођача козметичких препарата (*Fa, Azzurra*), произвођача конфекције (*Diesel, Wrangler, Lisca*), произвођа-

(1998). Ауторка уочава карактеристике и тенденције као што су: утицај степена интимности између даваоца услуга и потрошача на давање назива, доминација женских имена у називима уколико је врста услуге више намењена женама, већа заступљеност латиничног писма, давање иницијала за називе бутика, страно порекло назива пицерија и бутика, релативно устаљена расподела општих назива типа ‘салон’, ‘бутик’, ‘продавница’, ‘дућан’.

[2] У наведеном раду скреће се пажња на називе који могу припадати различитим групама. Називи као што су Дуња, Ружа, Ирис и многи други могу означавати и властито име, али фитоним. Дилему, у неким случајевима, разрешава увид у име власника или врсту робе која се нуди (цвећара, пиљарница и сл.).

ча аутомобила и назива модела аутомобила (*Iveco, Renault, Auto Aleko, Golf-komerc, Lada*). Трећу групу према бројности (8,7%) чине различити типови скраћеница: словне абревијатуре настале од имена и презимена власника (*MP, MV*), почетни слогови и разне друге комбинације имена и презимена власника (*Bami, De-Mi, Kostom, Teko, Dankal, Konira*), као и комбинације различитих антропонима (*Gaos, Mives, Vlamari*).

Показало се, такође, да постоји доминација латиничног писма, али и изразита неуједначеност у писању страних речи. Поред изворне и адаптиране графије забележене су и хибридне комбинације (*Autodelovi rally, Centar shop, Butik Style, Maxi auto šop*), па и оне за које се, без додатних информација, не може знати да ли су одраз непознавања правила или њихово свесно нарушавање ради постизања одређених ефеката (*Beby shop, Lucki shop*).

Транспарентности назива односно предвидљивости врсте робе која се у одређеној трговини може наћи, доприносе апелативи типа: *месара, пољоапотека, цвећара, трафика, ауто, електро* и сл., који најчешће стоје уз властита имена или иницијале. Уопштену информацију о томе да је у питању место где се нешто продаје носе апелативи *дућан* и *бутик* (и *boutique*) од којих се за прву опредељују власници који с муштеријом желе остварити присан, фамилијаран, домаћински однос, док предност другом дају они који желе да истакну ексклузивност, финоћу и квалитет своје робе. Донекле су, ипак, неочекивани називи *Бутик јаја, Бутик меса, Бутик воћа и поврћа* јер се у свести потрошача лексема *бутик* првенствено повезује с ексклузивном одећом. Уколико уз властито име или иницијал у називу трговине стоји *дисконт,* купац очекује снижене цене производа. Купац, међутим, треба да буде опрезан јер је ова лексема забележена и у називима продавница са високим ценама. Исто тако, ни *драгстор* не гарантује непрекидно радно време. Асоцијативна веза између назива трговине и врсте робе која се у њој нуди уочљива је код назива књижара и папирница (*Књига, Матица, Плави чуперак, Орфелин, Великошколска*), продавница риболовачке опреме (*Алас, Удица, Риболовачка тајна*), цвећара (*Ирис, Ружа, Кактус, Нарцис*) и многих других. Тако је и већина продавница са дечјом опремом номинована према ликовима из цртаних филмова и бајки. Ови називи већ носе и извесну емотивну обојеност и експресивност. Специфичну експресивност имају и називи који рачунају на позитиван однос потенцијалних муштерија према неким предметима и појмовима (*Чаролија, Мали анђели, Бисер, Сунце, Здравље*), као и они који сугеришу посебне квалитете продавнице (*Ас, Бест, Бис, Деликатес, Прима, Тренд, Услуга, Ваш избор*).

Истраживање је показало да, упркос доминацији назива који су разумљиви већини грађана, постоје и они за чије је правилно дешифровање

неопходно и познавање страних језика (*Danrees, Gift shop, Pipe, Steak, Kiss me, Baby land, Dieci, Da capo*), мада то некада може да наведе и на погрешан закључак. У називу продавнице *Cotton* налази се енглеска реч за памук. Ипак, овде се продају кожне јакне. Могуће је да управо зато стоји објашњење на реклами.

3. У Новом Саду је приметно готово свакодневно отварање нових продавница и других услужних објеката, али и гашење постојећих. Ове процесе прате и промене њихових назива. У наставку овога рада приказаћемо неке типичне моделе назива забележених 2010. године, с освртом и на називе појединих објеката из ранијих периода. Поред трговина, у корпус су, овом приликом, укључени и називи ресторана и посластичарница, као и архивска грађа која нам је била на располагању.

4. Упркос тенденцији давања иновативних, модерних назива, неки објекти одолевају овим променама, опстају и задржавају своје називе, али и пролазе кроз различите трансформације условљене друштвеним променама.

Тако је, на пример, продавница обуће *Bata*, коју можемо видети делимично на старој разгледници Новог Сада, променила локацију и сада се, уместо у улици Краља Александра, налази у Змај Јовиној. Уместо *Bate* у Новом Саду су се, од краја Другог светског рата до распада Југославије, налазиле продавнице обуће *Борово*, Југословенског комбината гуме и обуће из Вуковара који је наследио предратну чешку фабрику *Bata-Borovo*. Генерација која је стасала уз првобитну продавницу *Bata* дуго је за *Борово* говорила *Bata*, а генерацију која је расла уз *Борово*, неко време су збуњивали и *Bata*, што је сада мултинационална компанија, али и назив *Boreli* који је, пак, настао из вуковарског *Borova*, односно његовог погона у Сомбору, бившег *Borovo-Sombor*.

Ресторан *Липа* од свог оснивања није мењао у основи ни назив ни локацију, мада је неко време стајао назив на немачком *Zur Linde*, који представља дословен превод једне од варијаната назива *Код липе*. Модел назива који се састоји од личног имена или апелатива с предлогом *код* са семантичком вредношћу одређивања места, иако има помало архаичан призвук, није необичан ни у савременој номинацији, што показују забележени примери: *Код Боре, Код Јове, Код Васкета, Код Спасе*. Данашњи назив овог ресторана нема овај предлог. Фотографије показују још једну занимљивост. И на старој и на новој фотографији назив ресторана написан је и ћирилицом и латиницом.

5. Модел номинације према властитим именима и даље је веома присутан. Забележена су домаћа женска и мушка имена, нпр. *Јелена, Вера, Рада, Љиљана, Марина, Ана, Уна, Борис, Ђуро, Александар* и многа дру-

га. Поред домаћих јављају се и страна имена *Пенелопа, Арабела, Carmen, Eric*. Уз властита имена често стоје и иницијали *Тања-ПС*, *Катица С* или апелативи *Maribel line, Show room Stephanie, Супермаркет Јована*. Апелативима се указује и на врсту робе која се у продавници може наћи: *Аутo Јефта, Baby shop Sandra*. Овај модел бележимо и уз патрониме: *Играчке Плачков, Месара Матић, Златара Смиешко*.

У називима продавница често препознајемо надимке, нпр. *Оги, Мурке, Ноле*. Назив продавнице *Buckoli* истовремено указује и на продају робе за пуније особе. И уз хипокористике се често појављују лексеме с општим значењем „продавница" или оне које означавају сврху делатности, нпр. *Pet Shop Сиса, Pet Shop Molly, Маркони Ципеле, Tašne Boby*. Називи су мотивисани и именима познатих личности. *Обућа Чаплинка* вероватно је добила име по Чарлију Чаплину и ципелама које је он носио тзв. „чаплинкама". Познати су и новосадски ресторани *Романов* и *Черчил*. Ликове из стрипова препознајемо у називу *Knjižara Asterix*, називима ресторана *Gaston* и *Roštiljnica Obelix*.

Делови града, најчешће Новог Сада, такође, мотивишу номинацију продавница и ресторана, као нпр. *Детелинара, Бистрица, Калемегдан, Рибарско острво, Ribarac*, *Петроварадин* или уз апелатив *Славија Аутo*. Страним хидронимом мотивисан је назив продавнице *Amazon Pet Shop*, а страним областима ресторани *Sicilia* и *Sečuan*, који указују на врсту хране која се у њима служи. Домаћи ороним налазимо у називу *Златиборски врх*, а топоним у називима *Ниш* и *Мали Ниш*.

Скраћеница за Нови Сад јавља се уз разноврсне апелативе. Такви су називи *НС Ризница, НС шкрињa, Еуро боја НС, Elit-NS, Зебра НС*. Уз неке називе стоји и грб Новог Сада – *NS Tehnika*.

Бројни су и називи у којима се уз апелатив појављују различити иницијали и словне абревијатуре: *FKS-Comerc, VA Commerce, ABC-market, OV-Sport, Unikat-M, M.M.-Stil, Пролетер-БС*. Иницијали се јављају и самостално *D&D, M&M*, па и у комбинацији са хипокористиком *Дацка Н&Д*. Многи називи настали према овим моделима остају нетранспарентни. Такви су нпр. *НИ-ТА, Н-ИНА*.

Забележени су и називи у чијем су саставу интернационалне ознаке за величину. По правилу су то продавнице одеће за корпулентније особе. У називу *Đoole XXXL* можда се крије и игра речи, односно енглески правопис. Уколико се прочита као „ђуле", назив добија и додатну експресивност јер се и на тај начин указује на неуобичајено велике размере.

Није ретко да се појаве и називи животиња или термини везани за животињски свет на страном језику: *Panda Pet, Dragon Games, Reptile Sports, Zoo Exotic*. Деминутивом, као што је нпр. *Лавић*, често се именују продавнице с дечјом обућом, одећом и осталом опремом за најмлађе.

У неким случајевима номинација продавница уследила је према врсти производа који је најзаступљенији или пак по делатности, без додавања неког посебног назива: *Све за венчање, Постељина, Завеса, Бутик свећа, Модни бутик шешира, Srebro 925.*

О врсти производа информишу и називи настали од речи страног порекла: *Pulse Silver* – продавница која се бави продајом накита од сребра; *Fitness-shop* – продавница опреме за стицање физичке кондиције; *Aura Light* – продавница опреме за осветљење, *Eurocermica* и *Ceramix* – продаја керамике (првенствено опреме за купатила), *Elektroflex* – електричне инсталације, *Termo-Aqua* – топловод. *Fiatino* је назив продавнице ауто-делова за марку кола *фијат*, а *Inklink Computers* продаје опрему за компјутере.

Забележени су и називи којима се роба квалификује, и на тај начин препоручује муштеријама. *Багатела* упућује на то да је роба јефтина, *Таман* – роба је одговарајућих особина (продаја огледала, рамова и стакала по мери), *Authentic* – роба је изворна, веродостојна, није фалсификована, *Galant* – роба се одликује елеганцијом, углађеношћу. Роба која је намењена и мушкој и женској популацији може се наћи у продавници с називом *Она-Он*.

Својеврсну квалификацију производа, али и утицај на емотиван и естетски доживљај муштерије, носе и називи *Машталица, Венчанице Чаролија, Радосница, Завесе Носталгија, Арабеска, Сунчев сјај, Моја срећа, Инспирација*. Овом моделу се прикључује и назив *Чудеса од меса.*

6. Контраст између старог и новог, локалног и страног, веома је уочљив у називима ресторана.

Придев *стари* бележимо у називима *Stari fijaker, Стари кровови, Старо здање*. Старином одишу и називи *Астал шарен, Ђерам,* па и *Времеплов*. Синтагма *астал шарен*, осим што садржи мање фреквентну лексему с локалним и сад већ архаичним призвуком, део је и стихова „одједаред астал шарен, сос парадајз, кромпир барен" познате песме Ђорђа Балашевића „Ал' се некад добро јело". Германизме препознајемо у називу пекаре *Fruštuk*, који позива на доручак (лексема коју, такође, налазимо у поменутој Балашивићевој песми: „Сидо, не дај ником капут. Прво фруштук, е, ондак на пут"), и називу продавнице *Kibic Fenster*, који позива пролазнике да кроз овај прозор „кибицују", тј. меркају сувенире. Назив пекаре *Као Nekad* рачуна на уверење грађана да су пекарски производи раније били квалитетнији и укуснији. У овој групи треба поменути и ресторан *Жал за младост* са врло ефектним називом, по мотиву писца Станковића, који рачуна на то да се сви радо и са сетом сећају младости, те да ће се уз звуке музике и добру домаћу храну вратити макар на кратко у то доба.

Назив ресторана *Лазина башта* указује најпре на улицу у којој се налази (Лазе Телечког), а онда и на башту која се налази у његовом склопу. На тај начин истовремено се називом враћамо у стара времена и на основу познате новосадске личности стиче се поверење код муштерија. Кафић *Lazino Tele*, популарно место за излазак младих, управо представља игру речи мотивисану улицом Лазе Телечког.

Живот Новосађана нераскидиво је повезан с Дунавом. Није необично што се име ове реке нашло у саставу назива неколико ресторана: *Dunav*, *Dunavac*, *Дунавска оаза – Dunavska oaza*, *Dunavski raj, Plavi Dunav*. Значај реке за град показују и називи: *Ribarska noć, Alaska barka, Бела лађа – Bela lađa, Restoran parobrod*.

Док ови називи у свом саставу имају лексеме које су локално обојене или представљају појмове из ранијих периода, *Brod restoran Ski-Bar* носи назив супротне оријентације јер се у његовом склопу налази и лексема која се везује за скијање на води, спорт новијег датума који није приступачан свима. Термин из спорта налази се и у називу *Play off*. Тик уз Дунав налази се и ресторан *Поглед,* чији нас назив уверава да ћемо на том месту бити засењени природном лепотом.

Симбол Новог Сада јесте и Петроварадинска тврђава с добро познатим сатом. Њега налазимо у имену *Taverna Sat*, ресторана на кеју из којег се шири поглед на Тврђаву са сатом. На Петроварадинској тврђави налазе се ресторани *Тераса* и *Osam Tamburaša*. Оркестар *Осам тамбураша* предводио је чувени тамбураш Јаника Балаж, а многи Новосађани знају староградску песму „Осам тамбураша с Петроварадина".

Чарде би требало да буду гостионице на периферији насеља или поред друма, гледано према дефиницији у речницима. Међутим, у Новом Саду, оне се првенствено везују за делове града који су на обали Дунава или његовој непосредној близини и најчешће су то рибљи ресторани: *Čarda Kamenjar, Čarda Nećko* (на Рибарском острву), *Чарда Обадов* (на Камењару), *Čarda Neptun* (у Петроварадину, Рибњак), *Čarda Liman* (на Сунчаном кеју), *Čarda jedro*. Иако је апелатив *чарда* мађарског порекла, то не подразумева да се у овим објектима служе мађарска национална јела, нити да се слуша и игра чардаш.

Све су познатији и туристима веома занимљиви и ресторани на салашима у околини Новог Сада. Највише њих смештено је на Ченеју, а у саставу њихових назива по правилу се појављује апелатив *салаш*. Уз њега се јављају бројеви: *Салаш 137, Салаш 84*; патроними: *Волић салаш, Салаш Проданов, Салаш породице Стојанов*; али имамо и *Дунавски салаш,* па и *Наш салаш*.

Топлином и присношћу одишу називи с деминутивима: *Kafanica, Кућерак код чесме, Сокаче, Наша мала кухињица*, којима можемо при-

дружити и ресторане *Колиба* и *Kuća Mala*. Осећај присности и топле домаћинске атмосфере желео се подстаћи давањем назива *Ognjište* ресторану јер асоцира на традицију и улогу огњишта као места окупљања породице у кући.

Грађански амбијент и елеганцију очекујемо у ресторанима са називима *Двор, Šešir, Šampanjac*, а посебну клијентелу у ресторану *Jet Set*.

Лако кокетирање оставља утисак назива ресторана *Plava Frajla*, док у ресторану *Атеље* очекујемо атмосферу прожету уметничким духом. Један од познатијих ресторана јесте и *Фонтана,* који је добио назив по великој фотани која се налази у дворишту и буди асоцијације одмора, мира и опуштања.

Призвук носталгије имају називи ресторана с речима које су преко турског језика ушле у српски, као што су *Филџан* и *Merak*, указујући на културу која је свакако многим Новосађанима блиска.

Називи у чијем су саставу имена градова из Србије и бивших република Југославије мотивисани су махом карактеристичном кухињом, а понеки вероватно и пореклом власника. То су нпр. *Бањалучки ћеван, Лесковачки роштиљ, Златиборско прозорче, Книн, Кордун, Космај, Ниш*.

Посебна креативност види се у називу *Fish & зелениш*, састављеном од једне енглеске речи писане плавом бојом и једне српске писане ћирилицом зеленом бојом. Осим што се речи римују, назив указује и на врсту понуде у ресторану.

Ресторани са страним специјалитетима често добијају назив који одражава језик или културу у којој се таква храна конзумира. У граду постоје бројне пицерије. Разумљиво је што су многе од њих мотивисане италијанским језиком и културом: *Ciao, La Forza, Mamma Mia, San Remo, Colloseum, Cezar, Gondola*. Ипак, бројне су и пицерије у којима оваква веза не постоји: *Ало, Caribic, Mačak* и друге. Један ресторан с првенствено италијанском кухињом носи назив *Pomodoro Rosso*. Парадајз је свакако неизоставни састојак многих италијанских јела.

Кинеска је храна све популарнија у Новом Саду, а називи ових ресторана садрже и неку познату асоцијацију на ову земљу: *Кинески зид* као препознатљива грађевина и једно од седам светских чуда, *Кинески змај* као симбол среће и просперитета у кинеској митологији или *2 штапића* као асоцијација на традиционални прибор којим се једе у Кини, а штапићи су чак и нацртани на логоу ресторана. О прилагођавању новим навикама говори други део назива овог ресторана – *Кинески фаст*.

Ресторан брзе грчке хране добио је назив *ГУРОМАНІА* по познатом грчком специјалитету гиросу, али у комбинацији са речи *манија* да би се означила помама за гиросом. Сваки од ових егзотичних назива требало би да пробуди интересовање да се проба нешто ново и несвакидашње.

Назив *Chicken Tikka* заправо је име једног азијског специјалитета, мада се у ресторану служе разноврсна јела од традиционалних до оних за Новосађане мање познатих.

7. Називи трговинских и угоститељских објеката, забележени у Новом Саду, представљају веома разноврсну грађу којој се може прићи са различитих аспеката.

Ако се посматра однос домаће и стране лексике, у њој је видљива општа тенденција ширења употребе стране лексике у српском језику, што се може закључити на основу бројних назива који садрже страна имена и апелативе. Називи у чијем су саставу стране, неадаптиране речи, првенствено рачунају на привлачење купаца млађе и средње генерације, којима би требало да су ове речи познате. Истовремено, овакви називи одражавају жељу да се истакне савременост, актуелност понуде у одређеном објекту. С друге стране, приметна је, истина мање заступљена, и супротна тенденија – употреба лексике која је у већој или мањој мери већ изашла из активне употребе већине Новосађана, нарочито млађе генерације, што због потискивања другим, синонимичним лексемама (*фруштук : доручак; фрајла : госпођица, девојка; астал : сто*), што због нестајања реалија на које се односе (*ђерам, фијакер*). За овакве се називе може рећи да су чак и експресивнији у односу на називе настале од страних речи јер су у већој мери и емотивно и локално обојени, чувају од заборава речи које су у прошлости на овим просторима биле у редовној употреби.

Домаћа власитита имена, апелативи, различите комбинације скраћеница у називима ових објеката, модели су номинације који су сигурно присутни и у другим градовима Србије. Имена познатих ликова из света филма и музике, називи производа и произвођача, такође су модели који се употребљавају и у другим местима. Оно што се може сматрати специфичним за Нови Сад јесте заступљеност назива у чијем се саставу налази назив реке Дунав, салаши, чарде, Петроварадинска тврђава, као и називи мотивисани именима и радом познатих Новосађана (*Лазина башта, Lazino Tele* од Лазе Телечког у истоименој улици, *Osam Tamburaša* од имена оркестра Јанике Балажа). Честа је и употреба скраћенице за Нови Сад – НС, уз властито име или апелатив.

Уколико се посматра употреба ћириличног и латиничног писма, приметна је доминација латинице и њена употреба не само у изворно написаним називима на страном језику, већ и у многим домаћим и адаптираним речима. Ретки су примери који теже да одрже равноправност употребе ова два писма као што је то забележено у случају ресторана *Липа*. Посебну занимљивост представља комбинација енглеских и српских лексема, латинице и ћирилице у називу *Fish & зелениш*.

ЛИТЕРАТУРА И РЕЧНИЦИ

Звекић Душановић, Душанка (2004). О називима продавница на територији општине Нови Сад. *Прилози проучавању језика.* 35: 205–215.

Клајн, Иван и Милан Шипка (2006). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад : Прометеј.

Речник српскохрватскога књижевног језика (1967–1976). Нови Сад – Загреб : Матица српска – Матица хрватска. (I –III). Нови Сад : Матица српска (IV–VI).

Savić, Svenka (1998). Nazivi privatnih radnji u Novom Sadu – psiholingvistički pristup. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* XXVI: 13-21.

Dušanka Zvekić Dušanović, Ivana Zorica

NAMES OF TRADE AND CATERING FACILITIES IN NOVI SAD

Summary

The authors analyze the names of trade and catering facilities in Novi Sad, as recorded in 2010. The results obtained are compared to the results of a corpus analysis from 1996. The names are exemplified by typical models and those that illustrate the specific features of naming these facilities. The paper compares native and borrowed lexis, the use of abbreviations, transparency and expressiveness of some of the names; and the relation between the use of Cyrillic and Roman alphabet.

A considerable number of names of trade and catering facilities are of foreign origin. The opposite tendency is also noticeable, although less frequently – the use of lexis which has become more or less obsolete in the active vocabulary of most citizens of Novi Sad, younger generation in particular. They are even more expressive than the names of foreign origin, because they contain more emotive and local implications.

The features that can be regarded as specific to Novi Sad are the names which contain the name of the river Danube, traditional farms ('salaš'), fish restaurants ('čarda'), Petrovaradin Fortress, and the names containing names or works by famous Novi Sad citizens (*Lazina bašta*, *Lazino tele* – after Laze Telečkog Street, where they are located, or *Osam tamburaša*, after the name of the tamburitza band of Janika Balaž). The abbreviation of Novi Sad (NS) is also widely used, together with a common noun or appellative.

The majority of signs are printed in Roman alphabet, both in foreign loan-words and numerous domestic and adopted names. There are few signs indicating the tendency of equal usage of the two alphabets. The combination of alphabets is sometimes used for expressive purposes, as in *Fish & zeleniš*.

Key words: Novi Sad vernacular, names of trade facilities, names of catering facilities, lexis.

UDK 811.163.41`373.45: 811.111(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Весна Гајишин, Олга Панић Кавгић и Александар Кавгић
toramenor@yahoo.com / olgapk@sbb.rs / sasa.kavgic@gmail.com

ЕНГЛЕСКИ У НОВОМ САДУ

Сажетак. Рад се бави елементима енглеског језика у именовању фирми и локала у Новом Саду, као и у натписима и порукама у излозима градских продавница, у рекламним порукама, на лецима и плакатима. Анализирани примери прикупљени су претраживањем „Телефонотеке" и обилажењем терена у 2010. години. Први део корпуса (називи фирми и локала) подељен је на следеће целине: англофона имена, псеудоанглофона имена, хибридни англосрпски називи и хибридни страни називи. Затим је анализирана употреба елемената енглеског језика у текстовима рекламних натписа, плаката и летака и, коначно, у излозима продавница и локала. У закључку је дат преглед уочених тенденција, као и претпоставке о њиховом утицају на успешно преношење порука Новосађанима.

Кључне речи: енглески језик, српски језик, англицизми, англосрпски, англофони назив, јавни дискурс.

1. Увод

Овај рад проучава употребу енглеског језика у именовању фирми и локала у Новом Саду (пословних фирми, трговина, угоститељских објеката, туристичких агенција, амбуланата итд.), као и у порукама намењеним широј јавности, као што су натписи у излозима продавница, рекламе, леци и плакати. Примери имена фирми и локала у Новом Саду већим делом преузети су из регистра „Телефонотеке", новосадског часописа за огласе (бр. 59, за период март–јул 2010. године), а аутори су и обилажењем терена у току 2010. године сакупили део корпуса, нарочито примере натписâ и плакатâ.

Циљ рада био је да се открије постоје ли нека правила при употреби енглеских речи и структура у наведеним ситуацијама и у којој је мери такав поступак оправдан. У исто време занимљиво је уочити области пословања и живота Новосађана у којима је изражена употреба енглеских речи, израза, па и читавих реченица, а тиме и тенденције у јавном дискурсу уопште.

1.1. *Енглески изнад српског*

Тренутни статус енглеског као веома распрострањеног или, како се то све чешће каже, глобалног, заједничког језика (*lingua franca* данашњице), нарочито у пословном свету, условио је чињеницу да је макар основно познавање енглеског један од најбитнијих фактора за успех и напредовање у послу. Широм света енглески је допунски језик (Прћић 2005: 16) многим другим језицима и, како каже Дејвид Кристал [David Crystal] у књизи *English as a Global Language* (2003), размере и темпо његовог ширења постали су толики да је тешко замислити ишта што би га у скоријој будућности могло зауставити. Језичка англоглобализација резултат је низа контактних ситуација, од физичких (нпр. услед померања популације и економског развоја), до виртуелних (остварених нпр. комуникацијом путем интернета и преко сателитске телевизије). Данас енглески језик у свету, па и у Србији, одликује његова „лака аудио-визуелна доступност" (Прћић 2005: 15), преко телевизије, компјутера и интернета, кинематографије, назива и описа разних производа, рекламних слогана и сличног. Поред нејезичких разлога ове глобализације (разних историјских, економских, политичких и друштвених фактора), постоје и језички – лингвистички разлози – због којих је енглески постао толико доминантан, не само као језик комуникације када на располагању немамо ниједан други заједнички језик, него и као додатак и допуна матерњем језику. Енглески од већине других језика посебно издваја комбинација трију структурних карактеристика: лексичка краткоћа, функционална многостраност и граматичка једноставност, које резултирају кратким речима, те једноставним механизмима и правилима које је лако научити и употребљавати (Прћић 2008).[1]

Запажене су три врсте употребе енглеског језика тамо где он није матерњи језик говорникâ и службени језик једне државе, као што је то случај у Србији. Енглески се јавља: а) *унутар* српског језика „на нивоу речи кроз позајмљивање, те синтагми и реченица кроз калкирање, као и кроз друге случајеве примене увезене норме, нарочито оне правописне"; б) *поред* српског језика „с обезбеђеним преводом, када се ова два језика користе истовремено"; в) *изнад* српског језика „без обезбеђеног превода, као у убацивањима изговореног и написаног енглеског језика, када је матерњи језик потиснут у целости" (Прћић 2005: 16).

1.2. *Англосрпски дискурс и његове последице по свакодневну комуникацију*

Српско-енглеску контактну језичку ситуацију у последњих двадесетак година карактерише настанак хибридне, често насумичне и произвољне, мешавине двају језика, која се назива *англосрпски*, „чија је гласовна

[1] О англицизмима у другим европским језицима детаљније в. у: Görlach (2004).

структура српска, чији су облици углавном српски, чије су речи често непотребно позајмљене из енглеског и најчешће лоше прилагођене систему српског језика" (Васић, Прћић, Нејгебауер 2001: 7). Англосрпски је, прецизније, „један нов социолект, својствен урбаним, колико-толико двојезичним, људима млађе генерације, започетог а незавршеног образовања, који своју језичку и другу културу стичу путем популарних медија. Ова хибридна и спонтана творевина представља врсту српског језика који (све више) одступа од својих норми и (све више) бива употребљаван према нормама енглеског језика" (Прћић 2005: 78). Битно је нагласити, као што ће у даљем току излагања у великој мери и бити доказано на многобројним примерима, да су овим померањем норме захваћени сви нивои српског језика: правопис, изговор, граматика, семантика и прагматика. Феномен англосрпског у последње време као свој најочигледнији показатељ укључује појаву правописне псеудонорме, која јача под утицајем енглеског језика, где, између осталог, изостаје и правилна транскрипција страних (нарочито енглеских) речи и имена. Важно је напоменути „да се под англосрпски језик никако не подводи сваки утицај енглеског језика на српски, него само оно што чини неоправдане и непотребне иновације настале под утицајем енглеске норме" (Прћић 2005: 78). Англосрпски је, дакле, део такозваног „немарног функционалног стила" (Прћић 2005: 22–29), који карактерише непознавање постојеће норме српског језика или незаинтересованост за њу и небрига за то да ли ће прималац поруке уопште умети да је протумачи и разуме.

На овом месту ваља истаћи да један од основних предуслова за успешну комуникацију између пошиљаоца и примаоца поруке јесте да се учесници у комуникацији придржавају принципа кооперативности (енгл. *the Cooperative Principle*), који је 1975. године формулисао Пол Грајс [Paul Grice]. Овај принцип, у оквиру своје четири максиме, подразумева да је порука онолико информативна колико је то потребно у датој ситуацији, да је истинита, да је релевантна за ток датог процеса комуникације и да је изражена сажетим, јасним и разумљивим језичким средствима. Неодмереним коришћењем читаоцу слабо разумљивих речи и израза из енглеског језика (по правилу без превода на српски) у потпуности се занемарује прималац поруке, чиме се нарушава Грајсов принцип кооперативности и ствара шум у комуникацији између пошиљаоца и примаоца поруке. Уколико прималац поруке није двојезичан, веома лако може доћи до погрешне или непотпуне интерпретације пренесеног садржаја. Ово је и емпиријски доказано резултатима истраживања које се бавило степеном разумевања англицизама у домаћим штампаним медијима, спроведеног 2005. године на репрезентативном узорку српске читалачке публи-

ке. Ово обимно истраживање, које је спровела О. Панић Кавгић (2006), показало је да се говорници српског језика у великој мери не сналазе приликом тумачења садржаја које су новинари у својим текстовима желели да им пренесу. Основни закључак разматрања проистеклих из ових резултата био је да новинари, свесно или несвесно, употребом језичких средстава која нису у складу са знањем и потребама читалаца, стварају зид између себе и оних за које и због којих пишу. Ова чињеница стоји у супротности са нечим што би требало да буде основни циљ пошиљаоца поруке: да она буде доступна што већем броју људи, на што лакши и пријемчивији начин. Ово истраживање бави се управо таквим порукама: називима фирми, рекламама, плакатима, лецима и натписима у Новом Саду, који би требало да буду разумљиви најширој јавности, а не само онима који знају енглески језик.

1.3. *Англицизми као експоненти англосрпског језика*

За овај рад од кључног је значаја прецизно дефинисати појам англицизма јер је у њему највидљивије оличен утицај енглеског језика на српски. Англицизам представља „општу реч или везану морфему (тј. префикс или суфикс) из енглеског језика која се употребљава у српском (нпр. ‘бодибилдер’, ‘екс-’), с различитим степеном интегрисаности у његов систем”, али и реч, синтагму, реченицу у српском језику „чија употреба одражава и/или следи норму енглеског језика – ортографску, фонолошку, граматичку, семантичку или прагматичку” (Прћић 2005: 59).

Према Прћићу (2005: 120–123), постоје три основне врсте англицизама ако се у обзир узме њихова обличка реализација у српском језику: 1) ОЧИГЛЕДНИ АНГЛИЦИЗМИ, у које спадају све оне речи и афикси који су преузети из енглеског језика и који су мање или више интегрисани у систем српског језика (нпр. ‘компјутер’ од *computer*, ‘мобилни’ од *mobile*, ‘продукт’ од *product*), 2) СКРИВЕНИ АНГЛИЦИЗМИ, у које спадају речи и изрази који одражавају норму српског језика, али следе обичаје енглеског језика (нпр. ‘копија’ од *copy*, у значењу ‘примерак’, ‘кратка прича’ од *short story* – ‘приповетка’, ‘сервис’ од *service* – ‘услуга’), и 3) СИРОВИ АНГЛИЦИЗМИ, у које спадају речи, синтагме и реченице које су директно преузете из енглеског, без икаквог прилагођавања њиховог писања српском језику (нпр. *company*, *press*, *group*, *computers*). Битно је нагласити да у ову групу не спадају страна лична и географска имена, називи страних институција, организација, телевизијских и радио станица, као и страних производа, који најчешће представљају заштићене фабричке марке (Прћић 2005: 123). Посебно је битно за ово истраживање и за каснију класификацију прикупљених примера да називи производа, фирми и локала, телевизијских и радио станица, рубрика, публикација и манифес-

тација (као што су *Image Center*, *Irish Pub*, *Men's Health*) имају статус између англицизма и англофоног или псеудоанглофоног властитог имена (Прћић 2005: 59). Англицизмима се, такође, не сматрају једнократне или повремене интерполације из енглеског језика, које још нису постале део система српског језика (као што је случај са изразом *by the way*). Њих Прћић назива инглишизмима.[2]

Надаље, преузимање јединица из страног језика подразумева њихово прилагођавање систему српског језика – „или на нивоу облика, што се врши преобликовањем и тиче се очигледних (а делимично и сирових) англицизама; или на нивоу садржине, што се врши превођењем и тиче се скривених англицизама; или мешовито, што се врши комбиновањем преобликовања и превођења" (Прћић 2005: 124). Тако постоје ПРЕОБЛИКОВАНИ АНГЛИЦИЗМИ, који представљају преузимање новог облика коме се придружује нова садржина; ПРЕВЕДЕНИ АНГЛИЦИЗМИ, који представљају преузимање нове садржине из енглеског која се изражава постојећим облицима; и МЕШОВИТИ АНГЛИЦИЗМИ, који подразумевају преобликовање једног дела речи а превођење другог (нпр. 'пребукирати' од *overbook*), или чак очекивано преобликовани део остаје у оригиналу ('*beauty* центар', '*taxi* превоз').

Коначно, Прћић (2005: 129–135) установљава својеврсну скалу оправданости употребе англицизама у српском језику. Тако је англицизам:

1) САСВИМ НЕОПРАВДАН ако већ постоји домаћа, одомаћена реч или израз за дати садржај (стручни термини и помодни статусни термини);

2) НЕОПРАВДАН ако постоји могућност превођења страног садржаја применом продуктивних морфосинтаксичких и семантичких средстава српског језика (*call centar* – 'позивни центар');

3) УСЛОВНО ОПРАВДАН ако нуди могућност упадљивије краћег и економичнијег изражавања новог или постојећег садржаја од домаће или одомаћене речи или израза (*PR* – 'особа задужена за односе са јавношћу');

4) ОПРАВДАН ако уводи нову нијансу значења у систем српског језика (*хамбургер* није исто што и *пљескавица*);

5) САСВИМ ОПРАВДАН ако уноси сасвим ново значење и тиме попуњава лексичку и/или појмовну празнину (*менаџмент*, *интернет*, *паб*).

У овом истраживању, што ће бити показано на примерима који следе, углавном је установљена сасвим неоправдана или неоправдана употреба англицизама у именовању јавних објеката, као и у рекламним

[2] Термин је употребљен у приватном разговору.

порукама и плакатима, почевши, на пример, од имена *NS plumber* за назив водоинсталатерске фирме или *Veljković glass* за назив стакларије, до примера на излозима продавница, као што су *sale*, уместо 'распродаја', или *new collection*, уместо 'нова колекција'.

2. Анализа корпуса

Прикупљени примери подељени су у три групе тако што је анализирана употреба енглеског језика најпре у називима фирми и локала у Новом Саду, затим у текстовима рекламних натписа, плаката и летака, и на крају у порукама на излозима продавница и локала.

2.1. *Енглески у називима фирми и локала у Новом Саду*

Употреба енглеског језика у именовању пословних фирми, трговина, угоститељских објеката, агенција, амбуланата, итд. широко је распрострањена у Новом Саду, судећи по броју примера који су пронађени у регистру „Телефонотеке", као и током обиласка новосадских улица. Листа назива која следи, међутим, није исцрпна, већ само треба да послужи као репрезентативан узорак прикупљеног корпуса.

Примери су подељени у четири групе.

1) АНГЛОФОНИ НАЗИВИ садрже сирове англицизме, неприлагођене српском језику. У овој групи, издвајају се најпре називи фирми који указују на делатност којом се фирма бави (нпр. *Pool Service* – фирма која се бави чишћењем базена; *Babyland* – јаслице; *Fly* – курирска агенција), при чему се могу наћи и веома инвентивни називи који се поигравају енглеским језиком (*Gota Car* – 'Имаш ауто?' – салон за аутомобиле; *Computersky* – продавница компјутера, према називу антивирус програма Kaspersky; *Rent a Yugo* – агенција за изнајмљивање аутомобила; *Cut Here* – фризерски салон). Са друге стране, постоје називи који не говоре много о томе чиме се одређена фирма бави, нпр. *Rainbow* (делови за аутомобиле), *North Star* (грађевински материјал), *Monarch* (столарија), итд. Важно је нагласити да су у овој групи анализирани искључиво англофони називи домаћих фирми.
2) ПСЕУДОАНГЛОФОНИ НАЗИВИ садрже неке елементе који само звуче или изгледају енглески, али немају никакво значење у њему (нпр. *In Tex Trade, Coning, Intec*). Овде би спадали и називи који представљају неуспеле преводе са српског на енглески, а који, као резултат аматерског и површног превођења, садрже граматичке, семантичке или правописне грешке: *Eyes Optic*, *Clinic Olymp, Be Beauty, Euro Still* и слично. Такав је и назив фирме *Tresor Shop*

– наиме, 'трезор' на енглеском није *tresor*, што представља тзв. измишљени лажни пар,[3] кад реч на страном језику стварамо по узору на домаћу, неосновано претпостављајући да домаћа реч својим обликом наликује страној, при чему би требало да имају истоветно значење.

3) ХИБРИДНИ АНГЛОСРПСКИ НАЗИВИ садрже и елементе енглеског (лексичке, структурне и/или ортографске) и елементе српског језика (нпр. *Luxboj, Alfa i Omega Sistems, NS Professional prevoz, Gepard Security*). Овде се издвајају као посебна подгрупа примери који садрже српско властито име уз енглески елемент (*Liman Mobile, Nina Trade, Catering Raljić*). Иако већина ових хибрида илуструје погрешну употребу енглеског и/или српског језика, и у овој групи могуће је наћи инвентивне називе који се поигравају и српским и енглеским језиком, при чему је неопходно добро познавање лексике и граматике оба језика (нпр. фризерски студио *beauty'ć*, *ns weershla*, *Bred i Pita, Foto Genic, Gumatic*).

4) У ХИБРИДНИМ СТРАНИМ НАЗИВИМА енглески је у комбинацији са неким другим страним језиком, углавном латинским, али и шпанским и италијанским (*Herba Line, Fero Design, Nenajo Trade*).

Анализирани корпус садржи највише примера англофоних, а затим хибридних англосрпских назива. У листама примера које следе код англофоних назива дате су и делатности, према подацима у „Телефонотеци", којима се одређене фирме баве, како би се стекао прави утисак о распрострањености употребе енглеског језика у именовању фирми.

1) Англофони називи – базени: *Pool Service*; браварија: *Eternal Door, Window Trade, Rustic Line*; грађевинске услуге: *Cobra, My Home Company, Pro Industry, Rapid Invest, Magic, North Star, Central, Coral*; молери: *Eco Color, Light Colours*; паркетар: *Smart Box*; пројектовање и инжењеринг: *Pro Green*; сигурносна опрема: *Quick Press*; водовод и канализација: *Practic Trade*; грејање/гас: *Energy Net*; земљани радови: *Hot Steel*; креативни студио: *Fox*; образовање: гимназија *Smart*, јаслице *Babyland*, школица *Disneyland*, школа *Finance Team*, школе страних језика: *3 2 1 Talk, ABC Kids, Academy, American Studio, Englishouse, Globe, House of English, Jolly Bear, Language Laboratory Academy, Mr. Tailor, My School, NScool, Pal, Play Garden, Polyglot Center, Puzzle, Speak Up, St. Nicholas, Super English*; рођендаонице: *Blue Box, Disco Kids, Sky Club, Happy Lands, Magic Kingdom, Smile*; штампа: *Smart Art, Flyer, New Print, West, Indigo Print*; софтвер: *Connect Software, Dynamic Software, Dodo Computers*; компјутери: *Cosmo, GPS New Technology, Impact IT Group Computers, Intercom*

[3] Термин даје Ивир (1985: 117).

2000, Lead Computers, Print Plus, Refill 24, Max Computers, Experience, Sonic Line, Computersky, Speedy Computers; школе за компјутере: *ABC PC, Smart School, Studio Virtual Home*; веб-дизајн: *Elite Solution, Green Soft Systems, Online Solutions*; мобилна телефонија: *Level, Mob Shop, My Phone*; цвећара: *Green Art*; хортикултура: *Green-In*; кућни љубимци: *Pet Planet, Puppy Shop, Zoo Exotic, Star Pet Shop*; боје/лакови: *Cosmos Color, Master Color, Maxi Color, Orion Line*; намештај: *Office Line*; ваге и касе: *Eurofiscal*; књиговодство: *Account, Boss, Finance Team*; курирска агенција: *Fly*; агенција за превођење: *Marketing Code*; аларми и сигурносни уређаји: *ABC Electronics, Art Group Total Protection*; сервис за чишћење: *Clean Up!*; фирмописци: *Area Design, Rebel Creative, Neon Line*; гравер: *Print Shop*; ролетари: *Fun House, Sky*; салони лепоте и фризери: *My Angel, Cut Here, Look, Beauty Box, Sensitive, Art Line System, Be Beauty, Exotic, Lady, Nail Art, Piece of Beauty, Pit Stop, Power Woman, Pretty Woman, Red Light, Relax Line, Royal Relax, Silver Stars R, Slim Line, Sun Relax, Sun Service*; сервиси за белу технику и расхладне уређаје: *Energy Net, Ice, Mister Cool, Coolios*; бела техника: *Step COOP, White Friend*; сервиси за тепихе: *Perfect Clean, Cleaner, Home Wash, Mist, SMS Clean*; столари: *Carver Art, Hobby System, Monarch*; видео/аудио обрада: *Sonic Line*; здравство: *Extra Focus*, *Therapy, Scan, Dental Point, Dentalscan, Grey Dental, Pro Dental Lab, Eurolab, Pet Vet*; моторна возила: *Moto Car, Auto Office, Euromaster Group, Master Car, Speed Plus, System Plus, Pit Stop Speedy, Respect Trio, Rent a Yugo, Eco Car, Car Ex, Rainbow, Trio Motors, Pioneer, Gota Car*; ауто-школе: *Car, Floyd, Mega Driver Plus, Step, Test Drive, Top Speed*; такси удружења: *Comfort Taxi, Handycab, Speedy Taxi, Taxi, Taxi Non Stop, City Taxi, Red Taxi, Grand Taxi, Welcome Taxi, Maxi Taxi, VIP Taxi*; сервиси за аутомобиле: *Target, Multi Color, Dragon Trade, Glass Service*; сервиси за бицикле: *Vector*; аеробик: *Body Fit Studio, Magic Body, Top Form*; плес: *Dance Studio Professional, Queen, Neo Dance, Stage Dance Studio*; спортски клубови: *Miss Fit, Champ07*; спортска опрема: *Fanatic, Fitness Shop*; туристичке агенције: *Sunny Travel, Flamenco Travel*; декорације: *Bell Decorations, Flamingo Party Decoration, Party Decor*; музичке куће: *Mix, Stringer*; ресторани: *Central House, Dragon, Garden, Fast Food 88, Play Off, Fish & Grill*; бутици: *Yes, Office Shoes, Silver City, Baby Blue, Mister boutique, Time Out, Erotic shop, Evolution, Happening*; мењачнице: *New System, Block, Euroca$h*; трафика: *Just a moment*.

2) Псеудоанглофони називи: *Bodex Team, Comex, In Tex Trade, Asys Computers, Till, Connecta, Inex, LuCar, Coning, Sixt, Pan Eurosteep, Max Cor, Tapier*, *Horting, Starli, Intec, Caroty Finance, MDS-Comp, Rollstar,*

Centrounion, Eyes Optic, *Clinic Olymp, Be Beauty, Euro Still, Japan & Corea Motors*.

3) Хибридни англосрпски називи:

а) српско властито име + енглески: *Gold Windows Tepić, Veljković Glass, Vulić Glass, Boki Grill, Liman Mobile, Nina Trade, Auto Lika Commerce, Belanović-Bosch Car Service, Mol Travel, Catering Raljić, Andzor [Andrea + Zoran] Engineering, Anastasija Decoration, Mihajlović Line, Dr. Jeans & Trikotaža Jelkić, Pet Shop Pluton,*[4] *Magelan Corporation, Eol Balloon, NS Plumber, NS Pro Group, NS Dental Studio, NS Lab, NS Vet*;

б) мешовити англицизми, англосрпски хибриди: *Bumerang Computers, Live Company Servis, Nanoprobe inženjering, Zvono Winns, PC Servis, Micro Mobil, Alfa Dog, Elektrospeed, Best izgradnja, Ruž Trade, Maxtim, Mircolor, Dak Comerc, Trejd sistem, Woodmepl, Alpod Flooring, Trgoimpex W, Freska rent a car, Impuls rent a car, Alfa i Omega Sistems, Luxboj, No.1 Taxi prevoz, Tuning Centar, Ris Cycling, NS Professional Prevoz, Hotel Prezident, Time nekretnine, City nekretnine, Royal nekretnine, Office nekretnine, Automatic Servis, Kawai Music Centar, Joker Biro, Elektronik Security, Gepard Security, Exterijer M, Arhitekting, Treadstone Projekt, Bager COOP, Semenarna COOP, Foto Quick, Foto Color 36, Foto Genic, Fotos Studio, Konkordija Trade, Elektroflex, Green Ključ, Tresor Shop, Profi Clean, Best Produkt, Vaga Pack, Intercomerc Export, Gumatic, Beoflex, Elastoflex, Wind tehnika, Exclusiv, Profi Dent, Expert Centar HRM Consulting, Konvert, Tabak press, Beba kids, Mini šop, ns weershla, beauty'ć, Bred i Pita.*

4) Хибридни страни називи: *Linea Art, Fero Design, Nenajo Trade, Herba Line*, *Casa Light, Aqua Master, Admiror Design Studio, Revera Design, Eco Vita System, Aqua Clean, Derma Relax, Rex Air, Club Paradiso, Mocca Balloons.*

2.2. *Енглески у рекламним натписима, на плакатима и рекламним лецима*

Поред коришћења англофоних и псеудоанглофоних речи и израза у именовању фирми и локала, анализирана је и употреба енглеског језика у јавном оглашавању – у рекламним натписима, на плакатима и рекламним лецима упућеним широј новосадској јавности. Плакати и рекламни леци имају две основне функције: да рекламирају одређену фирму/локал и њене производе и/или услуге, као и да обавештавају (потенцијалне) кориснике о својој понуди. Када плакат служи за рекламирање неког догађаја (концерта, журке, спортске приредбе), онда он првенствено има другу наведену функцију: да информише јавност о месту и времену одр-

[4] У ову групу спадају и називи који садрже властита имена страног порекла (Плутон, Магелан, Еол), која су давно прилагођена систему српског језика.

жавања тог догађаја, али, такође, и промотивну, јер се њиме јавност позива да му присуствује.

Прво би требало поменути да се у Новом Саду, истина ређе, могу наћи рекламни плакати (продавница, клубова и сл.) који су у потпуности англофони, где је енглески језик *изнад* српског, на пример:

(1) GAMES
Winning is everything
steelseries
professional gaming gear

(2) WORLD CLASS FITNESS CENTER AT BAZAAR
(We Create Shapes)
core express, booty express, pump, aerobics express, dance, power yoga, spinning express,
power pilates, step, challenge express, power box

У примеру (1) употреба енглеског језика није нимало оправдана пошто је плакат могуће превести на српски без губитка значења, док у примеру (2) за поједине изразе не постоје српски еквиваленти, те се за њихову употребу у оригиналу може наћи извесно оправдање. Но, целокупан утисак који овај плакат одаје јесте да се рекламирани клуб за фитнес уопште није потрудио да приближи себе и своју понуду потенцијалним корисницима. Само они који знају енглески и при томе се баве аеробиком и фитнесом могу бити заинтересовани за горенаведену понуду (јер ни релативно добро познавање енглеског језика само по себи није предуслов за разумевање израза као што су *spinning express* или *power box*), док остали остају ускраћени за основну информацију – о чему је на плакату заправо реч.

Неки други новосадски клубови за фитнес труде се пак да бар донекле приближе себе и своју понуду јавности, мада и њима проблем представљају поједини изрази за које не постоје српски еквиваленти. Такав је и следећи пример:

(3) Health club Vivus (Klub za vežbanje, relaksaciju i odmor)
Power Plate, Personalni treninzi, Pilates Body Forming,
Flexi Bar, Masaža, Fizijatar

У овом примеру у називу клуба налази се енглеска синтагма *health club*, али је у загради ипак дат српски превод, чиме је објашњено о каквом се клубу ради. У понуди, међутим, стоје три енглеска израза у

оригиналу, без покушаја превода, при чему је само у случају једног од њих – *Pilates Body Forming* – могуће закључити о чему је реч, пошто се англицизам 'пилатес' већ усталио у српском језику са значењем 'врсте вежби које се споро изводе'. Само они који знају енглески у стању су да разумеју и остатак: *body forming* – 'обликовање тела'. За *power plate* и *flexi bar* не би могло да се каже исто: очигледно су у питању термини чије се значење не састоји од збира основних значења њихових саставних делова.

Још један сличан пример, преузет са рекламног летка, показује тенденцију новосадских клубова за аеробик и фитнес да не преводе врсте вежби које нуде, чак и када постоје еквивалентни називи на српском:

(4) BODYFIT STUDIO, AEROBIK CLUB
aerobic, low workout, dance mix, perfect pilates, kick aerobic
URBAN YOGA CLUB
yoga + pilates, hatha yoga, yoga relax

У примеру (4) занимљива је употреба речи 'aerobik' (од енг. *aerobics*) у називу клуба (тј. *cluba*), док се у понуди појављује *aerobic*, реч која у таквом облику не постоји у енглеском језику, већ је настала погрешном, лаичком, реинтерпретацијом порекла лексеме 'аеробик' у српском: енгл. *aerobics* → срп. 'аеробик' → англосрпски *aerobic*. Ни други термини нису преведени, иако постоје одговарајући српски еквиваленти: јога (*yoga*), лаган тренинг (*low workout*), плес (*dance*).

Постоји још много оваквих примера: „Sport & Wellness Centre" нуди *fitness program i sport-caffe*, а аеробик клуб „Elite" у својој понуди има *fitball*, *workout*, *step aerobik*, *body forming 5 in 1*. „MissFit", *fitness* центар за жене, нуди *spinning* – 'аеробик на бициклима'. Поред тога што у овим примерима нема превода на српски (осим у последњем, за *spinning*), граматичке структуре које се јављају – именица као модификатор + именица као центар синтагме – настале су под утицајем енглеског језика (*fitness program, aerobik klub, fitness centar*).

Уочено је да плесни клубови, такође, најчешће не преводе одређене врсте плесова. На пример, у понуди плесног клуба „Top Dance", између осталог, налази се *show dance* (преузето са рекламног летка), а званични плакат европског првенства у џез плесу изгледа овако:

(5) 22-24 April 2010
Novi Sad, SNP
Evropsko prvenstvo
JAZZ DANCE
ZA DECU, JUNIORE I ODRASLE
Novi Sad
2010

Осим што је назив плеса дат на енглеском, могу се приметити и погрешно написани датуми под утицајем правописне норме енглеског језика, који представљају најчешће примере новонастале правописне псеудонорме описане у уводном одељку. Тако нема тачке иза дана и године, а назив месеца написан је великим почетним словом.

На плакату плесне школе „Queen" пише: „Naučite da plešete Rumbu, Sambu, Ča-ča-ča, Salsu, Mambo, Tango, Sirtaki, Fokstrot, Jive, Disco ...", при чему су сви плесови написани великим словом, што није по правилима српског правописа, а плесови 'џајв' и 'диско' дати су у свом изворном облику на енглеском језику.

Енглески се појављује и на званичним плакатима Новосадског сајма, у називима изложби:

(6) 5. Međunarodni sajam motocikala, bicikala i prateće opreme
MOTO BIKE EXPO
2. međunarodni sajam terenskih vozila i prateće opreme
OFF ROAD SHOW

Индикативно је да је типографија текста на овом плакату таква да су речи на енглеском језику истакнуте и наглашене употребом знатно већих слова, док је величина слова у деловима текста на српском много мања.

У следећим примерима интерполација енглеског језика у текстове плакатâ има два различита узрока: пример (7) – најава за студентску журку – илуструје употребу енглеског због престижа који овај језик ужива међу младима, док пример (8) – реклама за пицерију – представља покушај да се, поред домаћих гостију, привуку и страни туристи:

(7) Welcome to Spring Night
SREDA 31. MART
Oficijalna žurka F@M-a
club Scena

(8) PIZZA SICILIA
THE BEST PIZZA IN TOWN!!!

the		english
best	&	german
Italian		speaking
wines!		waiters!

FREE INTERNET DOK ČEKATE KLOPU!
NAJBRŽI SISTEM KUĆNE DOSTAVE U GRADU!

Пример (8) је посебно интересантан пошто у једном тренутку, усред реченице, престаје енглески текст и почиње српски. Разлог за ову изненадну и наизглед немотивисану промену кода можда је промишљенији и оправданији него што се чини на први поглед. Пошто је жеља пицерије да привуче стране туристе највероватније основна сврха овог плаката, могло би се очекивати да цео текст буде на енглеском језику. Но, ако се пажљивије погледа који је део поруке на српском, постаје јасно да основна циљна група (страни туристи) нија остала ускраћена ни за једну информацију која јој је потребна, док су аутори плаката имали на уму и Новосађане, којима су намењене поруке „интернет док чекате клопу" и „најбржи систем кућне доставе у граду". Ова друга порука најчешће није релевантна за стране туристе, док је прву могуће поделити на енглески и српски део, те странци могу да разумеју почетак, а Новосађани (барем) завршетак поруке, при чему реч 'интернет', која има исти облик у оба језика, служи као спојница овог енглеско-српског реченичног хибрида.

У другим случајевима, међутим, употреба енглеског језика мање је оправдана. На пример, плакат једне новосадске туристичке агенције са понудом пролећних екскурзија, који је већим делом на српском језику, најпре огромним словима поручује: EXPLORE, DREAM, DISCOVER, уместо 'истражуј, сањај, открij'. Није искључено, међутим, да се употребом енглеског језика у овом случају призива атмосфера егзотике, далеких путовања и боравка у иностранству, те је тако, макар у маркетиншком смислу, могуће наћи оправдање за овако срочену поруку.

С друге стране, на плакатима и лецима који рекламирају журке, промотивне забаве и слично, као у примеру (7), употреба енглеског треба да привуче младе људе који желе да буду „in", тј. модерни, па тако налазимо примере: „hrana *all you can eat*", „VRB *party* uz zvuke tamburaša", „*NS university party*", „Bavaria *party*", „*Keep walking night*", „Heineken *night*", „*Information & Reservation*: .... ", „*stage* na bini", „Chivas *welcome drinks*",

и сл. У ову групу могу се сврстати и примери са плаката за салон лепоте: „specijalna ponuda za *extra* dugu [kosu]" и „trajni *french*" (за нокте).

Посебну категорију чине примери из области модерних технологија, где се, такође, могу наћи како сирови тако и скривени англицизми. Тако се рекламирају мобилни телефони који имају „*redial* funkciju", „*stand by* vreme", „organizer", „*prepaid* broj"; Теленоров плакат поручује: „Skidaj muziku bez *limita*", а плакат за „Internet cafe": „*free download no limit*" и „podrška za lap topove / *lap top support*"; фотокопирница „Copy" нуди „принтање"; рекламира се „*Web* dizajn", као и „Veb dizajn" који у понуди има дизајн „лифлета".

Под утицајем савремених средстава комуникације (СМС и интернет), јављају се плакати са текстом на српском језику без дијакритичких знакова (č, ć, š, ž написани као c, s, z) или с комбинацијама слова из енглеског језика (č – ch, š – sh, ž – zh). На пример: „Djacki dorucak – choko vafl + topla chokolada", или „Nas *product* se zove vafl ... Nasi produkti su usko prilagodjeni potrebama dijabeticara ... na bazi integralnog i crnog brasna ... svezina zagarantovana, pece se pred vama ... Dobro dosli!" Неки плакати само повремено „заборављају" дијакритичке знаке, па тако „Geštalt studio Beograd organizuje bazicni kurs", где је *š* написано правилно, али *č* није. При томе, сасвим неоправдан: *базични* уместо 'основни'. Такође, уводе се слова која не спадају у абецеду српског језика (q, w, x, y), па су тако у понуди посластичарница, између осталог, и *wafli*, а све се продаје и нуди по *extra* ценама.

Погрешна употреба српског језика, под утицајем енглеског, у текстовима плакатâ примећује се и на семантичком нивоу, нпр. „'Оћемо бусом или да *узмемо пса*?" (дословно преведено са енглеског: *take a dog*), или „Будите сведоци његовог *перформанса* магичне музике номада" (*performance* – извођење), као и на граматичком нивоу: „досадно вам је док *седите изнад књиге*" (уместо 'над књигом'). С друге стране, недовољно познавање енглеског језика, такође, може да резултира неграматичним структурама као што су: *coffee for remember* или *made in home.*

2.3. *Енглески у излозима продавница и локала*

Поред назива продавница, кафића, клубова и сличних објеката, који могу а и не морају бити на енглеском, често се могу наћи енглеске речи или изрази као неки додатни, допунски, назив, опис или порука.

Скоро сваки новосадски клуб заправо је *club* (нпр. *Club Amnesia, Club Ex, Club Scena* итд.), док се за кафиће користе различите варијанте речи *café* (нпр. *Caffe Club Pashanga*).

На фирмама или излозима продавница по Новом Саду примећене су следеће поруке на енглеском: „Yes" *free zone*; „Moda" *by* mirjana

marić; „A&N" *by* Barum Barum; „Todor" intimo *by* Todor; „Pizza Sicilia" *Fresh Italian Cooking*; „Modena Travel" *premium travel agent*; „Ivković" *art bookbinding and design studio*; „Change Me" *Change me – Love me, give the best gift*; „Fency Girl" *fashion jewelry*; „Bingo tombola" *casino, caffe bar*; „ABC" *design & digital copy studio*; „Sport Impuls" *outlet*; „Pafos" *cosmetics*; „Blic" *battery shop*; „Pakom" *shop*; „Paradox" *sunglasses shops*; „Be Beauty" *shop – body piercing*; „Enigma" *sportswear*; „elMax" *total electronic centar* итд. Симптоматично је да, под утицајем енглеског језика, и називи на српском почињу да се пишу великим почетним словима, нпр. „Ауто Школа".

Једна од најприметнијих појава везана за употребу енглеског језика у излозима продавница јесу натписи којима се јавност обавештава да је стигла нова модна колекција, при чему се јављају следеће варијације (без превода на српски): *new, new collection, beautiful new collection, new collection spring summer 2010, new collection spring/summer 2010, new arrivals, New Arrivals of Spring/Summer 2010*. Примећено је да је најчешћи облик само *new collection*, али јављају се и други наведени. При том, ове поруке употребљавају и стране и домаће продавнице. Неке иду и корак даље, па Новосађане и о попустима обавештавају на енглеском језику, без превода на српски: *up to 50% off selected items MIDSEASON SALE TODAY* (у излогу продавнице „Monsoon Accessorize"), а неке користе англосрпске језичке мешавине, па се тако могу видети *extra cene*, *big sniženje*, *full sniženje, full rasprodaja*.

Рекламне поруке или слогани, такође, могу бити у потпуности на енглеском (без превода), па тако продавница обуће „Bata" себе рекламира на следећи начин: *The closest friend in the world for your everyday fashion footwear and more*, а слоган агенције „Sixt rent a car" glasi *the spirit of mobility*. Стране продавнице у Новом Саду обично преузимају рекламне кампање и поруке на енглеском, у оригиналу, без превођења. Ваља напоменути да је то понекад оправдано. На пример, порука „Bomara" *BE YOUNIQUE* не може да се преведе на српски а да остане подједнако ефектна, јер је у питању непреводива игра речи. С друге стране, неке рекламне кампање могу у потпуности да промаше свој циљ зато што нису преведене, па тако нису разумљиве. Рецимо, у продавници „Carpisa" једно време у излогу је стајала велика рекламна порука *Pass by Carpisa*, а испод су били залепљени папири у виду подсетника: *September: start diet, stop smoking, call mum before she calls you, print photos summer/2010, always lock bike, organise CDs* итд., а међу њима на једном подсетнику и порука *Pass by Carpisa*. Ова реклама је заиста креативна и оригинална, али неће је уопште разумети неко ко не зна енглески.

Неке продавнице, кафићи и ресторани користе енглески језик (односно англосрпски) и у понуди робе, јела или пића: тако, продавница „Maximus" нуди *partyglasses* (са натписа на вратима), док се у кафићима може наручити *caffe*, *Ice Ness*, *Ness shake* или *Ice Ness sa sladoledom*. Ресторани и пекаре нуде следећа јела: *виршла салата*, *бифтек зелени бибер*, *кикирики pizza*, *кроасан виршла*, што су називи настали под утицајем конструкције из енглеског језика: именица у номинативу + именица у номинативу, која није својствена српском језику. На нивоу правописа, англосрпски хибридни називи крше ортографску норму српског језика у домену употребе великог слова (нпр. *Бандирана Ђуретина*) или тако што настају употребом слова енглеске абецеде (*sendwiches*, *wafli*).

3. Закључак

На основу прикупљених и анализираних примера употребе енглеског језика у именовању фирми и локала у граду и у рекламним порукама намењеним широј јавности у Новом Саду, намеће се закључак да се већина случајева уклапа у оквире англосрпског дискурса, дефинисаног у уводном одељку. Другим речима, уочени примери експоненти су „хибридне и спонтане творевине која представља врсту српског језика који (све више) одступа од својих норми и (све више) бива употребљаван према нормама енглеског језика" (Прћић 2005: 78). Као што је већ речено, англосрпски се испољава на свим нивоима језичке анализе – правописном, фонетско-фонолошком, граматичком, семантичком и прагматичком. Примери обухваћени овим истраживањем представљају случајеве англосрпског језика испољеног пре свега на плану семантике, граматике и правописа, али су уочене и прагматичке аномалије које се уклапају у слику свеопштег померања норме српског језика под утицајем енглеског.

Укратко, на свим наведеним језичким нивоима утврђене су неправилности како у српском тексту, под утицајем норме енглеског језика, тако и у порукама на енглеском језику кад се он јавља без српског превода, али и у хибридним српско-енглеским спојевима који већ и сами по себи представљају својеврсну семантичку, правописну, граматичку и прагматичку аномалију. Подсећања ради, овде ће бити наведени неки од репрезентативнијих примера из анализираног корпуса: *принтање, bazicni kurs*, *без лимита*, *stage na bini*, *big sniženje, full rasprodaja*, *glass servis*, *подршка за лап топове*, *'Оћемо бусом или да узмемо пса?*, *Будите сведоци његовог перформанса магичне музике номада* (на семантичком нивоу); *chetvrtak, wafli, Expert Centar HRM Consulting*, *22-24 April 2010*, *Бандирана Ђуретина*, *plešite Rumbu, Sambu, Jive i Disco*, *djacki dorucak*,

sendwiches, caffe, corn fleks (на нивоу правописа); *виршла салата*, *бифтек зелени бибер*, *кикирики pizza*, *седите изнад књиге*, *coffee for remember, made in home, Be Beauty* (на нивоу граматике).

Овде би требало истаћи чињеницу да се као веома бројна група у оквиру анализе назива фирми и локала у Новом Саду, поред хибридних англосрпских назива (*Tuning Centar*, *Bumerang Computers*), издваја категорија англофоних имена (*Quick Press*, *Disco Kids*, *Master Color*). Другим речима, многе фирме и локали у граду именовани су као да се налазе у некој од земаља енглеског говорног подручја, без икаквог удела српског језика у својим називима.

У даљем завршном разматрању такође би требало споменути све учесталију употребу скривених и преведених англицизама, дефинисаних у пододељку 1.3. Како скривени и преведени англицизми, као што им и само име казује, представљају „замаскиране" речи и структуре из енглеског језика, оне се теже уочавају као стране, али би, као само привидно домаће речи, са привидно познатим и јасним значењем и употребом, могли да проузрокују далеко веће проблеме у комуникацији него очигледни англицизми. Тако се у рекламним порукама Новосађанима нуде *копије* часописа и књига, уместо *примерака*, новац лако може да се *направи*, уместо да се *заради*, а у продавницама се роба продаје по *разумним*, уместо по *приступачним* или *прихватљивим* ценама.

Не треба, међутим, занемарити ни, истина, малобројне примере вештог, креативног и интелигентног играња енглеским језиком, самостално или у комбинацији са српским, које тежи (а вероватно и успева) да привуче и задржи пажњу Новосађана. Тако, на пример, називи *ns weershla* (киоск са виршлама), *Bred i Pita* (пекара), *beauty'ć* (фризерски салон), *Euroca$h* (мењачница), *Arhitekting* (пројектни биро), *NScool* (школа страних језика) или *Computersky* (продавница компјутера) представљају лексички, граматички и/или ортографски успеле, креативне и духовите творевине које су, попут сваког интелигентног поигравања језиком, резултат доброг познавања оба језика, те се, и са лингвистичког и са маркетиншког становишта, могу сматрати оправданим.

Коначно, ваља још једном истаћи да је спроведеним истраживањем показано да енглеског језика, и то неадекватно и несврсисходно употребљеног – на правописном, семантичком, граматичком и прагматичком плану – у Новом Саду има превише. Велик број уочених инглишизама – енглеских речи интерполираних у српски текст, при чему њихова адаптација систему српског језика није ни почела (попут *by* Todor) – представља једно од најупечатљивијих обележја анализираног корпуса. Енглески се, тако, као што је у уводним напоменама и претпостављено,

по правилу јавља *унутар* српског (*dizajn lifleta*, *aerobik club*), нешто ређе *поред* српског (*Health club Vivus (Klub za vežbanje, relaksaciju i odmor)*) а, неретко, чак *изнад* њега, кад он бива потиснут у целости (*all you can eat*, *up to 50% off selected items, ABC Kids – Early English Learning Centre*).

На самом крају овог разматрања може се изнети претпоставка која би била доказана – или оповргнута – неким новим истраживањем у Новом Саду у скоријој будућности (а која је, као што је у уводу напоменуто, пре пет година потврђена на корпусу англицизама у штампаним медијима). На основу овде спроведене анализе употребе енглеског језика претпоставка је да Новосађани, као примаоци порука које су им упућене путем рекламних летака, натписа и плаката, те назива различитих фирми и локала у граду, треба да уложе знатан труд да би одгонетнули о чему их пошиљалац поруке у ствари обавештава. Језик који је у њима употребљен – било да је у питању енглески, српски или њихова мешавина – такав је да, изузев релативно малобројних примера употребе стандардног језика одговарајућег регистра или пак креативних и интелигентних језичких творевина на српском и/или енглеском језику, ни у лингвистичком ни у маркетиншком смислу не испуњава своју основну улогу: преношење тачног обавештења на једноставан, разумљив и језички упечатљив начин.

ЛИТЕРАТУРА

Crystal, David (2003). *English as a Global Language*. Cambridge : Cambridge University Press.

Görlach, Manfred (ed.) (2004). *English in Europe*. Oxford : Oxford University Press.

Grice, H. Paul (1975). Logic and Conversation. In: *Syntax and Semantics, Volume* 3: *Speech Acts* (eds. P. Cole, J. Morgan). New York : Academic Press: 43–58.

Ivir, Vladimir (1985). *Teorija i tehnika prevođenja*. Sremski Karlovci – Novi Sad : Centar „Karlovačka gimnazija", Zavod za izdavanje udžbenika.

Panić Kavgić, Olga (2006). *Koliko razumemo nove anglicizme*. Novi Sad : Zmaj.

Prćić, Tvrtko (2005). *Engleski u srpskom*. Novi Sad : Zmaj.

Prćić, Tvrtko (2008). Linguistic Factors behind the Global Spread of English. U: *Jezici i kulture u kontaktu. Zbornik radova* (ur. I. Lakić, N. Kostić). Podgorica : Institut za strane jezike. 110–116.

Vasić, Vera, Tvrtko Prćić i Gordana Nejgebauer (2001). *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad : Zmaj.

Vesna Gajišin, Olga Panić Kavgić, Aleksandar Kavgić

ENGLISH IN NOVI SAD

Summary

The paper deals with elements of the English language in the names of firms, businesses, offices and clubs in Novi Sad, as well as in the language of leaflets, flyers, advertising posters and shop-window announcements in the city. The analysed names and pieces of text were collected from *Telefonoteka* (Novi Sad's yellow pages), as well as in the course of field research carried out in the streets of Novi Sad in 2010. Following the introductory remarks on the notions of English as *the* global and supplementary language of today, of Anglo-Serbian discourse, the Cooperative Principle and various types of anglicisms, a classification and detailed analysis of the most representative examples is provided in the central section of the paper. First, the names of firms, businesses, offices and clubs are classified into four broad categories: anglophone names (e.g. *Office Line, Area Design*), pseudo-anglophone names (e.g. *In Tex Trade, Connecta*), hybrid Anglo-Serbian names (e.g. *NS Professional prevoz*, *Gepard Security*), as well as hybrid foreign names (e.g. *Linea Art*, *Aqua Master*). The next part of the central section is devoted to the description and analysis of English elements found in the language of leaflets, flyers and advertising posters, followed by the examination of the same phenomenon in shop-window announcements. The concluding remarks summarise the described tendencies in connection with the increasingly widespread use of the English language in the public discourse of Novi Sad.

Key words: English, Serbian, anglicisms, Anglo-Serbian, anglophone name, public discourse.

КАКО СЕ ГОВОРИ(ЛО) У НОВОМ САДУ

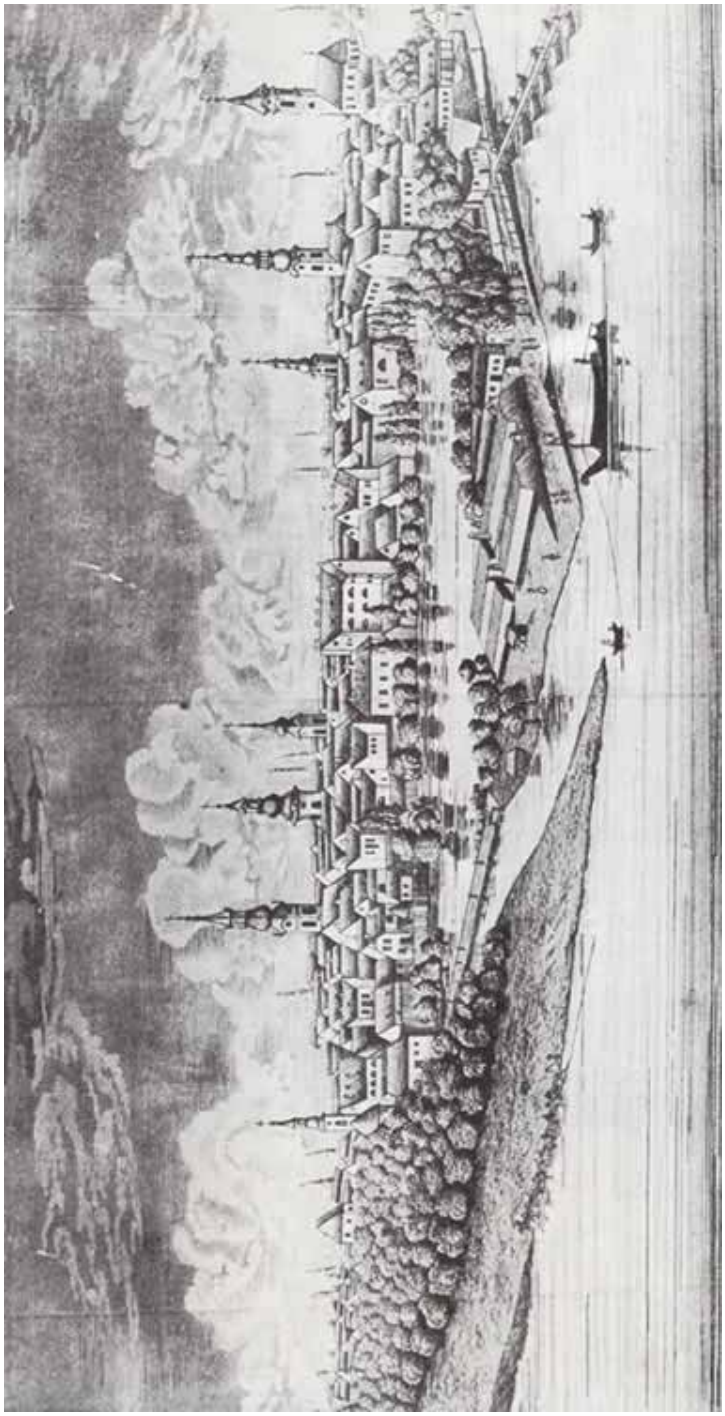

UDK 811.163.41`276.1.09(497.113 Novi Sad
Оригинални научни рад

Исидора Бјелаковић и Јелена Ајџановић
doricayu@yahoo.com / vomil@neobee.net

КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКИ ИДИОМИ У НОВОМ САДУ
(језичка хронологија једног града)

Сажетак. У раду се даје преглед књижевнојезичких идиома у Новом Саду у периоду од краја 17. и почетка 18. века па све до данас. С обзиром на то да на развитак и смену књижевнојезичких идиома једне државе, области или града утичу различити ванјезички чиниоци, у раду се указује на историјске, културне, верске и политичке прилике које су мање или више условиле нестајање једног и појаву другог језичког идиома.

Кључне речи: српски језик, историја књижевног језика, смена књижевнојезичких идиома.

Проучавање развитка и смене књижевнојезичких идиома једне државе, области или града подразумева анализу како језичких тако и различитих ванјезичких чинилаца – историјских, културних, верских, политичких, који су условили гашење и смену једног односно појаву и фаворизовање другог језичког идиома.[1] Управо због тога о развоју, смени и стабилизацији књижевног језика у Новом Саду може се говорити само уколико се у обзир узме комплетна историјска позадина и друштвено-политичке прилике на територији данашње Војводине крајем 17. и почетком 18. века.

Познато је да је ситуација, настала након повлачења турске војске под Бечом (1863) и аустријско-турских ратова окончаних Карловачким (1699) и Пожаревачким миром (1718), узроковала сеобе српског становништва у области северно од Саве и Дунава (1690. и 1739. године).[2]

[1] Познато је да се проучавање унутрашње (иманентне) историје једног језика разликује од проучавања историје књижевног језика управо у самом приступу и перспективизацији проблема јер док унутрашња историја језика може да објасни како се језик развијао, како су се смењивале поједине језичке форме, она не може да објасни зашто је развој сродних језика у истим временским, а различитим културноисторијским приликама врло често текао у потпуно другачијим смеровима (в. Суботић 2004: 147).

[2] Сви историјски подаци преузети су из: Ђоровић (1989) и Самарџић и др. (2000).

Пожаревачким миром (1718) Аустрија је добила, поред Срема и Баната, северни део Србије, заједно са Београдом и београдском епархијом под митрополитом Мојсијем Петровићем, тако да се у том тренутку под аустријским патронатом нашла цела територија данашње Војводине и северни део Србије и Босне уз Саву и Дунав. У неравноправној борби са језуитским свештеницима, чију је делатност подржавао аустријски трон, у страху од унијаћења паствe, суочивши се са сиромаштвом цркве у погледу богослужбених књига, одежде, реликвија и богомоља, са необразованошћу становништва па чак и свештенства, митрополит М. Петровић пише руском цару Петру Великом (1. 9. 1718. и 20. 10. 1721. године) молећи га за помоћ (Младеновић 1989: 10–13). Тек након пет година, као одговор на друго писмо, у Сремске Карловце крајем маја 1726. године долази Максим Терентјевич Суворов са својом породицом доносећи прве уџбенике на рускословенском језику: *Славенскују граматику* Мелетија Смотрицког, *Первоје ученије отроком* Теофана Прокоповича и *Лексикон славено-греко-латински* Ф. П. Поликарпова (Младеновић 1989: 10–13). Својим доласком и отварањем Славенске школе у Сремским Карловцима исписују се нова поглавља у културној историји српског становништва – поглавља о увођењу и стабилизацији рускословенског језика. Иако су и пре 18. века образовани људи тог времена били упознати с руским књигама (и руском писменошћу и књижевношћу), а тиме и с рускословенским језиком (Ивић 1998: 116), и мада је овај језик постао доминантан у црквеној употреби и српској писмености уопште средином 18. века, званично преузимање рускословенског језика од стране Српске православне цркве, као што је речено, везује се за оснивање Славенске школе, која је у Сремским Карловцима почела да ради 1. 10. 1726. Њен први и једини учитељ био је Максим Терентјевич Суворов (Младеновић 1989: 14–15). Оснивањем школе у развоју српске писмености, књижевности и културе отвара се нова епоха – рускословенска.

За Нови Сад је интересантна чињеница да је тадашњи епископ бачки Висарион Павловић тридесетих година 18. века, дакле, само деценију након отварања Славенске школе у Сремским Карловцима, основао у Новом Саду Латинску школу (у којој су предавали, између осталих, Захарије Орфелин и Јован Рајић, а Теодор Јанковић био ученик), а 1741. године – Школу за богословске и филозофске науке (Колунџија 2010: 314).

До оснивања Славенске школе у Карловцима у српској писмености постојала је такозвана хомогена диглосија (српскословенског и народног језика), тако да су почетком 18. века последњи представници српскословенске писмености били Рачани – Јеротеј и Кипријан односно Гаврил Стефановић Венцловић (Ивић 1998: 105; Суботић 2004: 149).

Будући да је Петроварадински Шанац основан 1694, а званично добио статус слободног краљевског града 1. фебруара 1748. године, сасвим

је могуће да је у 18. веку неко од првих занатлија и трговаца малог насеља, насталог на другој обали Дунава, прекопута Петроварадина, негде на својим путовањима по Подунављу, по Будиму, Сентандреји, Коморану, Ђуру слушао беседе необичног проповедника Гаврила Стефановића Венцловића. Због својих напредних идеја (иступао је против црквених догми, прекомерног поста, необразованог и бахатог свештенства, предрасуда, злоупотреба и паразитизма племства, а залагао се за права жена)[3] представља својеврсну авангарду епохи просветитељства и рационализма (постављајући здрав разум изнад свега и говорећи да без памети нема вере), која ће наступити тек крајем века (Ивић 1998: 113; Павић 2000: 184; Толстој 2004: 59). Своје беседе,[4] које су остале у рукописима, писане на народном језику, он чита пастви у Подунављу.

У првим деценијама 18. века, поред активности Рачана, познато је да је на српскословенском језику вођена преписка црквених великодостојника (Ивић 1998: 107). У том смислу може се говорити о српскословенском и српском народном језику као о језицима чијом коегзистенцијом започиње низ књижевнојезичких идиома који ће егзистирати на језичкој позорници у Новом Саду од његовог оснивања до данас.

Према периодизацији Бориса Унбегауна (1995: 21),[5] преломна година је 1740. зато што се четрдесетих година губи траг и последњем Рачанину – Венцловићу. Тиме се завршава епоха српскословенске писмености код нас, а истовремено, као што је већ речено, почиње нова – епоха стабилизације и доминације новог књижевнојезичког идиома – рускословенског језика. Рускословенски постаје језик српске књижевности зрелог барока код Срба и званичан језик Српске православне цркве (до данас).[6] Са усвајањем рускословенског језика код нас прихвата се и руска црквена ћирилица.

---

[3] Венцловић је био заинтересован и за народну књижевност – народне песме дели на мушке и женске сто година пре Вука.

[4] Према Унбегауну (1995: 28), у његовом делу могу се издвојити две области: 1. рукописи литургијског карактера и 2. проповеди и беседе. Рукописи који су настали између 1711. и 1740. написани су на српскословенском језику, а они настали од 1732. до 1746. године – на народном језику (Толстој 2004).

[5] „У развоју књижевног језика пре Караџићеве реформе можемо уочити три периода: (1) од 1690. до отприлике 1740. књижевни језик је српскословенски који наставља средњовековну традицију; (2) од 1740. до отприлике 1780. књижевни језик је рускословенски или славенизирани руски којем почињу да конкуришу славенизирани српски и, епизодично, књижевни руски; (3) током последњих двадесет година 18. и почетком 19. века присуствујемо превази славенизираног и русифицираног српског као књижевног језика и покушајима да се он замени језиком сељака, лишеним свих црквенословенских елемената" (Унбегаун 1995: 21).

[6] Као реакција на појачан рад језуита, који пропагирају писменост и књижевност на народном језику, по наредби митрополита Ненадовића и Јовановића искључују се из обредне употребе све књиге које нису штампане у Русији.

Овим радикалним прекидом са ранијом српскословенском традицијом онемогућено је природно мешање народног и српскословенског језика, које би довело до књижевног идиома фонетски и морфолошки заснованог на народном језику, а синтаксички и лексички обогаћеног српскословенским (Ивић 1998: 121; Ивић, Младеновић 2000: 80). Народни језик оснажен је поново тек у време класицизма, када се уводи у дела писана тзв. ниским стилом.

Половином 18. века стабилизује се употреба рускословенског као богослужбеног, црквено-административног језика и језика писмености уопште – црквене прокламације, прописи, преводи са немачког, француског језика пишу се на рускословенском (Ивић 1998: 10–121). Рускословенски је био искључиво писани језик и прилика да се он изговара указивала би се само уколико би се неки текст читао наглас. У улози говорног језика јављао се народни. Поред тога, постојали су и други фактори који су утицали на фаворизовање једног или другог идиома. Тако, на пример, Ј. Рајић у *Катихизису малом* (1774), намењеном деци, употребљава рускословенски језик искључиво у наслову и приликом писања сакралних речи, док сам текст пише готово у потпуности на народном, свестан проблема који може настати као последица неразумевања црквенословенског штива.

Период доминације рускословенског језика траје до 1780. године. Требало би, међутим, рећи да је, поред црквених књига и приручника на рускословенском језику, те појединих оригиналних дела и превода насталих у другој половини 18. века (З. Орфелин – *Горестни плач славнија иногда Сербији* (1764), П. Јулинац – *Велизарије* (1776), Ј. Рајић – *Цветник* (1793) и др.), међу читалачком публиком средином 18. века владало изузетно интересовање за дела историјске тематике (Ивић 1998: 125–127; Ивић, Младеновић 2000: 84). Ова штива, писана на руском књижевном језику, увожена су из Русије и била су једна од најпопуларнијих у то време.[7] Руски књижевни језик био је језик писмености и лепе књижевности тог времена у Русији.[8] Иако су постојале, разлике између руског књижевног и рускословенског језика касне редакције нису биле изразите[9]

[7] Историје су писане с тим циљем да се, описујући историју једне државе (Русије – јаке, моћне и словенске), опише и историја других словенских народа, а исто тако и да се укаже Западу и Русији на алармантну ситуацију Срба и балканских Словена под Отоманском империјом. У овом жанру можда се најбоље огледају тежње барокног славизма.

[8] Будући да је реформа језика и писма код Руса била спроведена на самом почетку 18. века, усвајањем рускословенског језика Срби се враћају један корак уназад јер је рускословенски у то време у Русији био ограничен на црквену употребу (Ивић 1998: 121).

[9] У рускословенском су још увек биле живе категорије аориста и имперфекта, док у руском књижевном језику ове две граматичке категорије нису фунгирале; у рускословенском су егзистирале конструкције апсолутног датива и **кже** + инфинитив а у руском књижевном нису; у рускословенском перфекат се градио са помоћним глаголом, а у руском

те је понекад писменим људима са ових простора било веома тешко да их уоче и пишу на чистом рускословенском или руском књижевном језику тог доба. Ипак, услед велике популарности историографије, Срби све више успостављају контакт са руским књижевним језиком 18. века и руском грађанском ћирилицом,[10] а поједини учени људи са ових простора почињу писати своје историје на овом језику (славенизираном и србизираном у већој или мањој мери). Поменућемо неке од ових аутора и њихова дела. Христофор Жефаровић објавио је 1741. своју *Стематографију.*[11] Ту је и Павле Јулинац, историчар и преводилац, који је један део свог детињства провео у Новом Саду, а школовао се у Братислави. Прву штампану историју српског народа *Краткоје введеније в историју происхожденија славеносерпскаго народа* објавио је у Венецији 1765. године.[12] Једна од најзначајнијих личности 18. века свакако је Захарија Стефановић Орфелин, песник, графичар, калиграф, издавач, а радио је једно време и као наставник у Новом Саду. Његово чувено историографско дело *Житије и славнија дјела государја императора Петра Великаго* објављено је 1772. године. Дело је посвећено руској царици Катарини Великој, а у њему постоје видни трагови барокног славизма. Она обухвата историју Русије од почетка владавине Петра Великог, у којем је отелотворен лик просвећеног монарха. За њу се каже да је најраскошнија српска књига 18. века. Доживела је и руско издање – преведена је на руски, а и Пушкин ју је користио када је писао своју *Историју Петра I*. После Венеције, Темишвара и Беча Орфелин 1784. долази у Нови Сад, на епископско имање Сајлово. Умро је у крајњој беди и сахрањен је на Јовановском гробљу у Новом Саду. Сматра се да је Орфелин и свој *Вечни календар* (1783) писао на руском књижевном језику (Ивић 1998:128).[13] Вео-

књижевном без помоћног глагола; у рускословенском се инфинитив завршавао на -ти, а у руском књижевном на -ть; рускословенски је имао облике са метатезом и дужењем, као и српски народни, а руски књижевни форме са полногласијем (град: город) и др. (Унбегаун 1995: 41–42; Херити 1999: 11–12).

[10] Грађански тип ћирилице, створен у Русији реформом цара Петра Великог 1710. године, од друге половине 18. века (тачније од Орфелиновог *Буквара* из 1767, где је први пут штампана код нас), укорењује се у српској средини, у којој је, после низа делимичних и двеју потпуних реформи (Вука Караџића 1814. и 1818. године) остао у употреби до данас (Младеновић 1989: 46).

[11] Електронско издање доступно је на веб страници: http://www.rootsweb.ancestry.com/~bgrbshv/stemmatographia/.

[12] У штампарији Димитрија Теодосија у то време радио је и З. Орфелин па постоје неслагање и недоумица у вези са ауторством предговора ове историје – неки мисле да је аутор Орфелин, а други да је Јулинац. Јулинац је умро у Бечу 1785. године.

[13] Поменућемо још нека његова дела: *Поздрав Мојсеју Путнику* (1757), раскошно опремљена рукописна књига посвећена устоличењу бачког епископа Путника; *Горестни плач* (1771); *Сјетованије наученаго младаго человјека* и *Мелодија к пролећу* (1764),

ма важно место у српској историји и култури припада и Јовану Рајићу, наставнику, архимандриту, теологу, историчару и књижевнику. Ј. Рајић је рођен 1726. године у Сремским Карловцима, где је завршио основну школу. Школовао се потом у Мађарској и Кијеву. Једно време радио је као наставник у Сремским Карловцима, а неколико година касније и као професор богословске школе у Новом Саду. Замонашио се 1772. године и као архимандрит отишао за настојатеља манастира Ковиљ, где је остао до краја живота 1801. године. Своје чувено историографско дело *Историја разних славенских народов најпаче Болгар, Хорватов и Сербов* Рајић је написао ослањајући се на Бранковићеве *Хронике.* Иако га је завршио 1768. године, требало је да прође више од две и по деценије да би било објављено. Била је то прва књига за коју су се Срби уписивали као претплатници (пренумеранти).[14] Сасвим је очекивано да је оваква литература била позната и трговцима и занатлијама у Новом Саду, који су се због добијених привилегија о трговини нагло обогатили и полако формирали грађански сталеж.

Иако су Срби рускословенски у време усвајања прихватали не као страни него као свој језик (*А славјански језик је наш језик!* – истиче М. Петровић у свом писму), он је био неразумљив широј, нарочито слушалачкој публици (Младеновић 1989: 11; Толстој 2004: 75). Због тога је све више ограничавао своју употребу на црквене оквире, али је био и остао језик на којем се стицало основно образовање код Срба током целог 18.

дела писана народним језиком; *Латинска граматика* и *Буквар* (1767), прва српска књига штампана грађанском ћирилицом, која је била намењена онима који желе да науче да читају световне књиге штампане грађанском ћирилицом односно оне увезене из Русије; једина свеска *Славеносрпског магазина*, првог српског часописа, који се бавио проблемима језика у српској књижевности, учењима из педагогије, историје, географије, лепе књижевности и сл., а заједно са *Књигом против папства* представља манифест просветитељства; *Искусни подрумар* (*Југословенски књижевни лексикон* 1984: 590-591).

[14] Религиозан и учен, слаба здравља, Рајић се разликовао од већине калуђера чију подршку није добијао и са којима се доста спорио. Брзо му је одузета управа над манастиром, а само захваљујући подршци Мојсеја Путника и Стефана Стратимировића обезбеђен му је несметан рад у манастиру. На захтев Марије Терезије написао је 1774. *Катихизис*. Превео је са руског *Слова о грешном человеку* Гедеона Криновског (1764), *Историју библическу* (1792), *Свештену историју* (1793). Ниједно његово оригинално теолошко дело није штампано. Објавио је велико *Собраније* проповеди (1793). Превод Гебхардијеве *Кратке историје* објављен је у Бечу 1793. Песме је почео да пише најкасније 1766. и заједно са Орфелином био је најзначајнији представник српске барокне поезије. У лето 1789. написао је, а 1791. издао спев *Бој змаја с орлови*, своје највеће и најбоље песничко дело, написано у великој мери народним језиком, инспирисано савременим ратом Аустрије и Русије против Турске. Своју књижевну делатност заокружио је 1798. издавањем допуњене *Трагедокомедије* Емануила Козачинског (1798). Године 1802. постхумно је објављено његово дело *Цветник*, збирка прича и анегдота, преведених с немачког језика (Деретић 1983; *Југословенски књижевни лексикона*1984: 688–689).

и прве половине 19. века. Иако се рускословенски учио у школама, мало је писаца који су писали чистим рускословенским језиком, нпр. са имперфектима, аористима, инфинитивним конструкцијама, апсолутним дативом итд.[15] Императив и аорист нису били непознати Србима те су тешко осећали разлику између рускословенског и руског књижевног језика. Оба су им била страна, а србизми су увек успевали да промакну. Једном научен, он се често код образованих Срба с временом модификовао и у нецрквеним текстовима подлегао мањем или већем степену србизације. Тако се шездесетих година 18. века, због неразумљивости рускословенског језика, али и због захтева саме епохе,[16] створила својеврсна мешавина у којој су се нашле црте из рускословенског, руског књижевног, српског народног па чак и из српскословенског језика на свим нивоима језичке структуре, која је у науци позната под именом славеносрпски језик (Ивић 1998: 129).[17] Овим књижевнојезичким идиомом писана су и штампана многа дела и текстови световне садржине код Срба у другој половини 18. и у првим деценијама 19. века. Међу првим представницима био је, наравно, Захарије Орфелин. Предговор његовог *Славеносрпског магазина* (1768), написан на славеносрпском језику, представља својеврстан манифест просветитељства (Ивић 1998: 132). На овом језичком идиому писана су дела различитих жанрова: (1) уметничка проза: Атанасије Стојковић – *Кандор или откровеније египетских таин* (1800), *Аристид и Наталија* (1801) и др.; (2) стихови: Никола Стаматовић – *Славеносерпском роду и опшчеству* (1798); (3) научно-популарна дела: А. Стојковић – *Фисика* 1–3 (1801–1803); (4) филолошки радови: Викентије Љуштина – *Граматика италијанскаја* (1794) и др. (Ивић 1998: 132–133).

[15] Због тога од половине 18. века у књижевности код нас упоредо егзистирају рускословенски језик, српски народни и славенизирани руски књижевни језик. У то време рускословенски и славенизирани руски књижевни језик били су језици образованих и школованих Срба. Често исти писац употребљава два језика (рускословенски и српски народни) у зависности од дела, укуса, образовања и свог друштвеног положаја.

[16] За разлику од барокног доба, које је протекло у знаку неоспорне превласти српског свештенства и малобројне племићке класе, књижевност просвећености и у српској средини развијала се у знаку успона грађанског сталежа, који се на подручју Подунавља брзо и лако сналазио. Доста Срба у то време стиче крупан капитал и купује племићке титуле у Бечу (Стратимировићи, Текелије...). Успон грађанског сталежа код Срба део је општег успона трећег сталежа у Европи крајем 18. века. У то време се у Карловцима око младог митрополита Стевана Старитимировића створило ново српско културно жариште. Прва српска гимназија основана је управо у Карловцима 1791, а у Новом Саду 1810. године.

[17] Ово није случај са рускословенским у Српској православној цркви: примивши га за свој званичан, богослужбени језик, она га је, с мањим изменама, задржала до данас. Србизирање које је захватило рускословенски односило се, пре свега, на његову говорну реализацију, на читање и црквено појање.

Иако многи аутори нису били из Новог Сада, ова литература сигурно је била присутна и међу представницима новосадског грађанства.

И најранија српска штампа – *Серпскија новини* (1791–1792) и *Славеносерпскија вједомости* (1792–1794) – објављивана је на славеносрпском, са знатним језичким разликама између појединих чланака (Ивић 1998: 133). Да славеносрпски није био проста, хаотична, несистематична језичка мешавина, показује језик ових новина, у којима се лако могу уочити они ванјезички фактори који су били релевантни за избор вишег стила односно за унос рускословенских или руских књижевних црта (наслови; све што улази у домен сакралног – црквени празници, титуле великодостојника, њихова имена, имена светаца, богомоља и сл.; све што улази у оквире царског – имена владара, владарске породице, великодостојника, пратње).

Славеносрпски језик наишао је на добар пријем код бројних писаца тог времена јер је отварао пут ка заобилажењу тешкоћа које је пред њих стављао црквени језик, али и оних, друге природе, са којима би их суочила употреба чистог народног. Тако се недостатак лексема за именовање апстрактних појмова у народним говорима надокнађивао укључивањем потребних речи из црквеног језика. Својом приступачношћу широким слојевима народа овај је језички идиом задовољавао захтев епохе просветитељства. Истовремено, није му се могло пребацити да се спушта на ниво простог народног језика јер су му црте из црквеног језика давале епитет књишког, отменог, престижног (Ивић 1998: 129–130). Међу бројним представницима не би требало заборавити ни Теодора Јанковића Миријевског (рођеног у Сремској Каменици), директора српских школа у Банату, који је сматрао да овај језик пружа идеално решење којим би се вешто могло изиграти настојање аустријских власти ка увођењу народног језика, у чему је српски живаљ видео тежњу ка унијаћењу, а истовремено им замаглити очи наводним удаљавањем од руских језичких, а тиме и културних и духовних узора (Ивић 1998: 131).

У току своје егзистенције славеносрпски показује снажну тенденцију ка србизацији односно ка приближавању шумадијско-војвођанском дијалекту, којем су (углавном) припадали наши писци предвуковског и вуковског периода (Младеновић 1989: 62; Ивић 1998: 135). Ретки су били писци који су крајем 18. и почетком 19. века сматрали да Срби треба да пишу на рускословенском. Тако Г. Трлајић, П. Кенгелац, А. Мразовић и Д. Тирол пишу граматике рускословенског језика. Многи од њих ове граматике пишу на народном језику, а само примере дају на рускословенском (Тирол, Захаријадис).

Иако га животни пут није довео у Нови Сад, потпуно је извесно да је рад Доситеја Обрадовића обележио једну епоху у књижевнојезичком смислу која је сигурно утицала на бројне ствараоце и културне прегаоце Новог Сада с краја 18. и током прве половине 19. века јер то је практично епоха у којој је доминирао тзв. доситејевски тип језика – језички идиом базиран на народном вернакулару на свим језичким нивоима, осим на лексичком, где је у домену апстрактних појмова владала празнина у народном језику, која се попуњавала славенизмима (Суботић 2004: 164).

Ако се језички анализирају дела настала у последње две деценије 18. и у првој половини 19. века, може се утврдити да су она писана доситејевским типом језика далеко бројнија у односу на дела писана на славеносрпском књижевнојезичком идиому. Међу ствараоцима који су одиграли важну улогу у овој епоси могли би се издвојити следећи: Лукијан Мушицки, Милован Видаковић, Емануил Јанковић, Јоаким Вујић, Јован Мушкатировић, Стефан Рајић, Никола Лазаревић, Јован Стерија Поповић, Георгије Магарашевић, Павел Јозеф Шафарик, Јован Хаџић и др. Животне приче многих од њих биле су везане, у већој или мањој мери, управо за Нови Сад. Тако се М. Видаковић школовао у Новом Саду и извесно време био директор новосадске гимназије. Као један од најпопуларнијих романописаца свога доба остао је, и после неуспешне расправе с Вуком Караџићем, који је успео у потпуности да га дискредитује као писца, познат по својим делима: *Усамљени јуноша* (1810), *Велимир и Босиљка* (1811), *Љубомир у Јелисиуму* (1814, 1817, 1823) и др. Емануил Јанковић је рођени Новосађанин, а у свом граду стекао је и прво образовање. Иако природњак по струци, Е. Јанковић је, пре свега, познат као преводилац драмских текстова са италијанског и латинског језика.[18] Јован Мушкатировић је од 1769. до 1787. радио у Новом Саду као први Србин адвокат, а уз то је био писац и сакупљач народних пословица.[19] Георгије Магарашевић је био професор у гимназији у Новом Саду од 1816. до

[18] Године 1787. штампао је у Лајпцигу превод Голдонијеве комедије *Терговци*, а потом и своје *Физическоје сочиненије*. Превео је *Описаније живота и херойческих дел фелдмаршала од Лаудон* од непознатог аутора, „сеоску веселу игру" *Благородни син* J. J. Енгела и „веселу игру за децу" *Зао отац и неваљао син* Ф. К. Штарка. Осим тога, био је члан Природњачког друштва (од 1788. године), а познавао је и типографску и књиговезачку вештину (*Југословенски књижевни лексикон* 1984: 275).

[19] Писао је на славеносрпском, латинском и мађарском језику. У првој књизи *Краткоје размишленије о празници,* коју је објавио је 1786. године, залагао се за економске и друштвене реформе Марије Терезије и Јосифа II. Најзначајније дело му је збирка разних пословица *Причте илити по простому пословице*, међу којима је знатно већи део наших народних. На славеносрпском је 1805. издао *Краткаја размишленија о средствах чрез која дражајшему нашему отечеству Мађарској с добрим месом, и рибом постојано помошти би се могло* (*Југословенски књижевни лексикон* 1984: 533).

своје смрти – 1830. године. Као рационалиста и Доситејев следбеник, Магарашевић је писац бројних бележака, кратких биографија, прегледа словенских књижевности, преводилац, путописац и историчар, али је највећу заслугу, пре свега, стекао као покретач и први уредник *Летописа Матице српске* (1824–1829).[20] Павел Јозеф Шафарик је, такође, био професор новоосноване српске гимназије у Новом Саду од 1819. године до 1833. Припадао је групи интелектуалаца који су радили на националном буђењу и неговању словенске узајамности, а у Новом Саду је подстицао културне подухвате, међу којима је најзначајнији покретање часописа *Сербски летопис* (1824).[21] И на крају једна од најзначајнијих личности ове епохе јесте Јован Хаџић, који је у Пешти 1826. године са неколико Срба трговаца основао Матицу српску и био њен први председник. Од 1827. године ради као адвокат, а уз то је од 1830. до 1848. директор новосадске гимназије, чији је био и патрон. Од 1830. године до 1832. уређивао је *Летопис серпски*, а од 1839. до 1844. београдску *Голубицу*. Године 1864. покренуо је у Новом Саду часопис *Огледало српско* који се, ипак, није могао одржати. Иако је био веома познат и цењен песник, он је много значајнији као јавни радник, творац државних закона у Србији и као оснивач Матице српске. Познат је и по сукобу с Вуком Караџићем. И Хаџић се, као и Вук, залагао за увођење народног језика у књижевност, али је, за разлику од Вука, сматрао да сам народни језик није довољан и да га треба богатити речима из славеносрпског. За разлику од Вука који се залагао за фонетски правопис, Хаџић је бранио етимолошки. Умро је у Новом Саду 1869. године.[22]

Прву половину 19. века обележила је револуција – и у друштвено-политичком смислу[23] и у погледу језика, писма и правописа. Током више од пола века вођена је непрестана борба за увођење, описивање, нормирање

[20] Познат је по својим делима: *Нове историческе памјати-достојности живота Наполеона Бонапарте* (1822); *Историја најважнији политични европејски прикљученија от Вијенског мира 1808. до 1821.* (1823)*; Писма филосерба* (1828–1829); *Дух списанија Доситејеви* (1830); *Кратка всемирна историја* (1831) (*Југословенски књижевни лексикон* 1984: 446–447).

[21] Изучавао је књижевност и језик Јужних Словена, нарочито Срба. Његова најзначајнија дела су *Историја југословенске књижевности* (1833) и *Српска читанка* (1833) (*Југословенски књижевни лексикон* 1984: 798).

[22] Његова најпознатија дела су: *Дјела I* (*Пјесме изворне,* 1855), *Дјела II (Преводи*, 1858) и *Дух народа српског* (1858) (*Југословенски књижевни лексикон* 1984: 236–237).

[23] Године 1804. избио је устанак у Србији, а у Београду је 1808. основана Велика школа, зачетак универзитетске наставе у Србији, где су се срели Доситеј као наставник и Вук као ученик. Године 1815. избија Други српски устанак, а М. Обреновић нешто војним а нешто дипломатским средствима, успева да изгради аутономну српску државу (до 1838) под суверенитетом турског султана.

једног будућег стандарднојезичког израза заснованог на српском народном језику, на штокавском дијалекту, најпре на источнохерцеговачком, а потом и на шумадијско-војвођанском. Значај и улога војвођанских, међу њима и новосадских аутора, приликом стабилизације стандарднојезичког идиома који ми данас називамо стандардни српски језик, као и приликом увођења екавске варијанте у стандард, потпуно су неоспорни. Поменућемо поједине ауторе, чији су животи били, у већој или мањој мери везани за Нови Сад: Ђура Даничић, Ђорђе Марковић Кодер, Јован Суботић, Ђорђе Натошевић, Јаков Игњатовић, Јован Андрејевић Јолес, Јован Јовановић Змај, Лаза Костић, Илија Огњановић Абуказем, Јован Грчић, Васа Стајић, Тихомир Остојић, Аница Савић Ребац, Коста Трифковић, Александар Тишма, Мирослав Антић (Колунџија 2010: 314–372). Посебно место заузима Ђура Даничић, филолог, вуковац и кодификатор српског језика. Даничић је рођен у Новом Саду, где је завршио гимназију. На његов живот и професионално усмерење у знатној мери утицало је познанство с Вуком. Даничић је кодификовао вуковски књижевни језик у својој *Малој српској граматици* (1850), која се од 1863. објављује у низу приређених издања под насловом *Облици српског језика*. Ово је дело било не само прва научна граматика српскохрватског језика него и прва граматика заједничког књижевног језика после Књижевног договора. Касније је она послужила као основа за многе друге граматике код Срба и Хрвата. Учвршћивању вуковског типа језика Даничић је допринео и својим преводима библијских текстова, а нарочито својим педагошким радом – био је професор београдског Лицеја и Велике школе (Белић 1998: 379–443; Ивић 1998: 233–235). Веома је значајан и његов лексикографски рад – када је и Загребу основана ЈАЗУ, Даничић је позван да води посао на изради *Рјечника хрватскога или српскога језика* (1880–1976). Обрадио је грађу до слова ч.[24]

Екавски изговор стандардног српског језика може се сагледати и из једне друге перспективе. А. Младеновић је, наиме, мишљења да је реч о процесу србизације који је трајао од појаве славеносрпског (екавског) до формирања стандарда, у којем је екавски шумадијско-војвођански дијалекат одиграо важну улогу (Младеновић 1993: 81).

Да је Нови Сад био активни учесник и сведок свих дешавања и превирања на стандарднојезичкој сцени, сведочи и Новосадски договор, одржан 1954. године, који је вероватно представљао један од последњих званичних покушаја одржавања јединства српскохрватског језика.

[24] У науци је остао познат по следећим делима: *Рат за српски језик и правопис* (1847), *Српска синтакса* (1858), *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка 17. вијека* (1874), *Основе српскога или хрватскога језика* (1876), *Коријени с ријечима од њих постaлијем у хрватском или српском језику* (1877*), Рјечник из књижевних старина српских* (1–3) (1863–1864).

Данас је Нови Сад мултинационална, мултиконфесионална па, самим тим, и мултијезичка средина. Језичке особине аутохтоног становништва, кад је реч о српском језику, припадају шумадијско-војвођанском дијалекту, јужнобачкој регији. Иако је реч о стандардном језичком варијетету, реченични темпо, кретање тона на нивоу речи и реченице, изразито отворени кратки и затворени дуги вокали /e/ и /o/ (Говор Новог Сада 2009), али и лексика, још увек представљају препознатљиве црте говора овог града.

ЛИТЕРАТУРА

Белић, Александар (1998). *О великим ствараоцима*. Београд : Завод за уџбенике и наставна средства.

Говор Новог Сада (2009). Свеска 1. Фонетске особине. Нови Сад : Филозофски факултет у Новом Саду.

Деретић, Јован (1983). *Историја српске књижевности.* Београд : Нолит.

Ивић, Павле (1998). *Преглед историје српског језика*. Сремски Карловци – Нови Сад : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Југословенски књижевни лексикон (1984). Нови Сад : Матица српска.

Ивић, Павле и Александар Младеновић (2000). О језику код Срба у раздобљу од 1699. до 1804. *Историја српског народа*. IV/2. Београд : Српска књижевна задруга. 69–106.

Колунџија, Зоран (2010). *Име и презиме Нови Сад*. Нови Сад : Прометеј.

Младеновић, Александар (1989). *Славеносрски језик*. Нови Сад : Књижевна заједница Новог Сада.

Младеновић, Александар (1993). Развитак и стабилизација екавског изговора српског књижевног језика у другој половина 18. и првој половини 19. века. *Зборник Матице српске за филофологију и лингвистику.* XXXVI/1: 79–83.

Павић, Милорад (2000). Српска књижевност барока. *Историја српског народа*. IV/2. Београд : Српска кижевна задруга. 107–165.

Самарџић, Радован и Јован Милићевић и др. (2000). *Историја српског народа*. IV/1. Београд : Српска књижевна задруга.

Суботић, Љиљана (2004). Из историје књижевног језика: „питање језика”. *Предавања из историје језика.* Лингвистичке свеске 4. Нови Сад : Филозофски факултет.

Толстој, Никита И. (2004). *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*. Нови Сад : Матица српска.

Ћоровић, Владимир (1989). *Историја Срба*. Београд : Београдско издавачко-графички завод.

Унбегаун, Борис (1995). *Почеци књижевног језика код Срба*. Нови Сад : Матица српска.
Херити, Питер (1999). *Језичка разматрања*. Београд : Завод за уџбенике и наставна средства.

Isidora Bjelaković, Jelena Ajdžanović

STANDARD LANGUAGE IDIOMS IN NOVI SAD
(A linguistic chronology of a city)

Summary

The paper gives an overview of standard language idiom in Novi Sad from the late 17th and early 18th centuries up to the present day. It also points to the historical, cultural, religious and political circumstances which, more or less, conditioned the disappearance of one and emergence of another linguistic idiom.

The forms of language in Novi Sad followed the general tendencies among the Serbs. Thus, in the 1730's, Russo-Slavic was introduced as the language religious ceremonies, administration and the language of the literate population in general, and as such, it was stabilized in usage within several years. Since Russo-Slavic was generally unintelligible, and because of the demands of the period itself, the language became Serbicized, giving rise to a specific idiom, called Slavic-Serbian language, which is a mixture of Russo-Slavic, standard Russian and the Serbian vernacular, also containing some elements of Serbian-Slavic. It is the language used by Zaharija Orfelin, Atanasije Stojković, Nikola Stomatović and others. The so-called Dositej type of language was used by Lukijan Mušicki, Milovan Vidaković, Jovan Muškatirović, Pavel Jozef Šafarik, Jovan Hadžić and others. Many of these authors lived and worked in Novi Sad.

The first half of the 19th century was marked by reforms of language, the alphabet and orthographic norms. For more than half century, continuous struggle was fought for introducing, describing and prescribing the norms of the future standard language, based on the Serbian vernacular, on the štokavian dialect, at first based on the East-Herzegovinian, and then on Šumadija-Vojvodinian dialect. Some of Novi Sad writers, such as Jovan Jovanović Zmaj, Laza Kostić, Kosta Trifković and others undeniably played a significant role in the process of stabilizing the norms of standard language.

Key words: Serbian language, history of standard language, change in standard idiom.

UDK 811.163.41`373(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Милена Зорић
milena_zoric_ns@yahoo.com

СЛАВЕНИЗМИ И РЕЧИ СТРАНОГ ПОРЕКЛА У *ЗАСТАВИ*

Сажетак. У раду су испитани славенизми и лексика страног порекла ексцерпирани из политичког листа *Застава* из периода 1866–1876. године. Утврђено је да су у овом периоду славенизми веома заступљени, а њима се обележавају претежно појмови из апстрактног домена, као што су особине људи. Међу лексиком страног порекла најзаступљенији су турцизми, галицизми, германизми, талијанизми и хунгаризми. Занемарљив је број лексема из енглеског, шпанског и пољског језика, као и грцизама и латинизама који не припадају интернационализмима. Лексиком страног порекла именују се углавном реалије из домена конкретног.

Кључне речи: славенизми, речи страног порекла, лексички систем.

1. Увод

Застава је била политички лист чији је власник, издавач и уредник био Светозар Милетић, вођа Напредне народне странке. Излазила је од 1866. до 1911. године, најпре у Пешти, два пута недељно, на табаку величине осмине, а већ од 1867. године у Новом Саду. У међувремену новине су почеле да излазе три пута недељно. Током година уредници су се смењивали.

Затава је била лист „чистог и непомирљивог национализма” (Скерлић 1911) и најзначајније јавно гласило Срба у Аустроугарској монархији. Могло би се рећи да су ове новине биле друштвено и политичко огледало српског грађанског друштва у тадашњој Војводини и Новом Саду, те да би самим тим на прави начин могле репрезентовати и језик тога времена.

Штампана је ћирилицом и на екавици. Ијекавицом односно јекавицом били су штампани текстови који су преузимани из новина са тог говорног подручја или су их слали дописници из тих крајева.[1]

[1] То су следећи текстови: допис из Босне под Козаром (бр. 2 из 1871. године), *Српски устанак у Турској* преузет из *Гласа Црногорца* (бр. 1 и 2 из 1876. године), *Пројект једног Босанца* – непотписан текст (бр. 1 из 1876. године) и *Историја другога добровољца* (бр. 1 из 1876. године).

У раду је утврђен инвентар славенизама и лексике страног порекла у *Застави.* Грађа је ексцерпирана из прва два броја из 1866, 1871. и 1876. године (укупно шест бројева).[2] Лексеме су анализиране према значењу и на основу тога разврстане у мање или веће семантичке скупине како би се показало распоређивање лексике у одговарајућим доменима с обзиром на њено порекло.

2. Славенизми

При идентификацији славенизама узимано је у обзир рускословенско, руско и делимично српскословенско порекло лексике (Младеновић 1984: 98), те квалификација да су то старе књишке речи које смо „уобичајили звати славенизмима" (Ивић 2001: 283). У регистру славенизама нашле су се и оне речи које припадају заједничкој средњовековној црквено-књижевној традицији, а нису потврђене у Вуковом *Рјечнику* из 1852. (*добродушно, равнодушно, кољеноприклоно*). Као контрола у идентификацији славенизама коришћени су и други речници.[3]

Осим тога, као други критеријум узима се присуство одређених творбених црта карактеристичних за руски, рускословенски или српскословенски језик: префикси *в-, во-, воз-, со-,* именички суфикси *-ије, -ество, -аство*, придевски суфикси *-ески, -м,*[4] те суфикс *-ирати* као доминантан у процесу имперфектизације глагола, затим руски рефлекс вокалног *л*, појављивање руског *ер* тамо где у српским речима имамо вокално *р,* као и чување групе *жд* (Младеновић 1984).

Такође су узимана у обзир и обележја славеносрпског језика: нејотовани форманти *-ле-* и *-л-*, што је било у складу са изговором у славеносрпском језику, а настало је као последица рускословенске ортографске, али не и ортоепске норме, јер је изговор био [ље] и [љ] (Младеновић 1989); морфонолошки правописни принцип, који подразумева одсуство одговарајуће гласовне промене на морфемској граници префикс односно суфикс + коренска морфема: *обширно, подчинити, известно, исвестно,*[5] *славјано-сербски, срдце, уместно.*

---

[2] Број 1, година 1, 9. 2. 1866; број 2, година 1, 12. 2. 1866; број 1, година 6, 1. 1. 1871; број 2, година 6, 3. 1. 1871; број 1, година 11, 1. (13) 1. 1876; број 2. година 11, 4. (16) 1. 1876.

[3] В. Петковић (1935), Sreznevskij (1971), Skok (1971–1974), Михајловић (1974), Иванович–Петранович (1981).

[4] Придеви са овим суфиксом воде порекло од партиципа пасивног презента.

[5] У вези са овим примером, тј. појавом аломорфа *ис-* префикса *из-* у позицији када за то не постоје услови, и то у ситуацији када се, евентуално, очекује примена принципа морфонолошког правописа, може се претпоставити да се ради о правописној грешци, поготово зато што је то једина потврда у анализираном корпусу.

Речи српскословенског порекла улазиле су у народни језик да би попуниле лексичке празнине и доприносиле су обогаћивању лексике из духовне сфере. Велики талас рускословенске и руске лексике захватио је наш језик у 18. веку због снажног утицаја руске културе, изазваног забраном Србима у Војводини да штампају књиге ћирилицом и на свом језику. Они се обраћају за помоћ Русији, што је као последицу имало увођење руског црквеног језика у цркве и у школе. Када су аустријске власти у другој половини 18. века дозволиле штампање књига на српском језику, уследило је одвајање од руске традиције, а јавља се и тежња да се пише на језику који је разумљивији ширем кругу читалаца. Међутим, како је народном језику недостајала одговарајућа лексика да би се њиме могло писати о свим темама, појављује се језик који грађу црпи из српскословенског, рускословенског, руског књижевног и српског народног језика, и то не само на лексичком нивоу.

Славенизми ексцерпирани у *Застави* значењски су веома разуђени и могу се разврстати у знатан број различитих скупина. Веома је бројна лексика која се односи на самог човека, а нарочито она која је у функцији његове карактеризације. Ту се као најопштије издвајају лексеме *личност, нрав* (‘карактер, природа’)[6], затим именице *безпристрасност, благоволење* (‘љубазност, предусретљивост, пријатељство’), *веледушије, великодушије, изображење, изображеност,* (‘просветљеност, образованост’), *искреност, красноречивост, малодушије, мирољубље, неповредимост* (‘особина онога ко је неповредив’), *образованост, пожртвовање, предострожност, привржености, самоотвржење* (‘поуздање у себе, самоувереност’)*, свирепост, смелост, способност, справедљивост* (‘праведност, правичност’)*, трезвеност, чест* (‘част, поштење’), те придеви *благонараван* (‘онај који је благе нарави’), *изображен* (‘просветљен, образован’), *искрен, љубопитан* (‘знатижељан, радознао’), *невин, непоколебив / непоколебим, непримчив* (‘који није способан да нешто прими, неосетљив, туп, имун’), *нестрпељив* (‘који нема стрпљења, који одаје нестрпљење’), *образован, подозрителан, свирепо, справедљив* (‘праведан, правичан’), *срдачан, суров, частољубив, чувствујући.*[7] Овој скупини може се прикључити и лексема *чудовиште*, која остварује секундарно значење ‘особа необична по суровости или моралној настраности’, односно именица *глупост* у значењу ‘глуп, непромишљен поступак, будалаштина’.

У вези с човеком јесте и лексика којом се обележавају комуникативне радње: *изјаснити се, изражати, оповргавати, предложити, саизво-*

[6] У загради ће бити дата само она значења која су непрозирна.

[7] Наведеним именицама и придевима упућује се на особине људи, али у исто време ове лексеме могу метонимијски развити значење ‘особине људских речи, поступака и сл.’

лети (‘милостиво дати пристанак на што, одобрити што’), *саобштавати, саобштити / саопштити* односно оно што настаје као резултат тих радњи: *изјаснење, саобраштај* (‘општење, однос, веза’), *извест* (‘подаци који се коме подносе као саопштење, порука или документ, обавест, вест’), *извештај, преданије* (‘предање’), *предлог, протусловље, распра, саизвољење* (‘милостиво давање пристанка на што, одобравање нечега’), *саопштај, слово* (‘реч; говор, беседа’). Овом домену припадају и лексеме са значењем когнитивне активности: *поњати* (‘појмити, схватити, разумети’), *увидети, представити, пренебрећи, усредсредити* односно са значењем онога што настаје као резултат те активности: *закључење* (‘суд изведен из једног, две или више других судова’), *определење / опредељење, подозрење, предрасуда, становиште, сујеверица, сујеверје, увиђај, увиђење.*

Морално-психолошкој категорији припадају лексеме *савест, порок, разврат.* Ту је и лексика која именује различита афективна стања човека – именице: *надежда, огорченост, расположење, саучешће, спокојство, страст* и придеви: *одушевљен, спокојан.* Најопштија међу њима свакако је лексема *чувство.*

У извесној мери заступљене су лексеме којима се обележавају најразличитије активности и поступци човека: *доложити* (‘доставити’), *оживотворити, определити / опредјелити, охранити* (‘сачувати’), *получити* (‘успети нешто, остварити, постићи, добити’), *предупредити, слѣдовати* (‘поводити се у својим поступцима за неким’), *снабдети, установити, устремити се,* као и радње које су усмерене према другим људима и откривају врсте међуљудских односа: *благоизволети / благоизвољети* (‘бити расположен за нешто, хтети, пристати’), *грозити* (‘претити’), *обвезати, обманути, осујетити, подчинити, угњести.* Њима су блиске именице са значењем резултата наведених активности: *оживотворење, удовлетворење* (‘привођење у дело, остварење’), *употребљење, упражњавање, установлење / установљење, обвеза* (‘оно што је неко обећао, што се после добровољног прихватања мора извршити; дужност коју намећу етичке норме’), *обмана, призрење* (‘обзир, пажња, поштовање’), *угњетење* затим придеви добијени од наведених глагола: *оживотворен, опредељен, опредељујући, подчињен, снабдевен, угњетен, установљен,* те деадјективне именице: *обвезност, подчињеност.*

Међу славенизмима налазе се и лексеме са значењем носиоца особине: *добродетељ / добродјетељ, предшастник* (‘претходник’). Свега је неколико лексема којима се именују делови људског тела: *наручије, срдце* односно неке физиолошке карактеристике – *вкус* (‘утисак који нека материја оставља на чуло укуса’).

Посебну лексичку скупину чини административно-правна терминологија којом су именовани најразличитији појмови – разни документи или њихови делови*: предмет, представка* (‘писмени поднесак, писмено обраћање’)*, прошеније* (‘писмена молба’)*, разрешење, указ, зачело* (‘параграф, став’)*, точка,* административне јединице: *област, окружје,* облици управе и органи: *самоуправа, правленије* (‘управљање’)*, правитељство* (‘управа, влада’)*,* разне радње и њихови резултати: *казнити, разрешити (разрешен), преустројење, преустројство, присаједињење, успостановлење* (‘завођење, увођење, обнова пређашњег стања; увођење, стварање нечег новог’) и разни други појмови: *недвижимост* (‘непокретна имовина’)*, сустав, поредак, подајник* (‘поданик, особа која има поданство једне државе, држављанин’)*, странка* (‘политичка организација, партија’), *одостоверан* (‘потврђен као тачан, оверен’), *принадлежати* (‘бити у надлежности’).

У домену организације друштвеног живота забележене су именице: *житељство* (‘становништво, становници, грађанство’)*, иноземство, туземац* (‘онај који живи у земљи о којој се говори, у овој земљи’)*, туземство* (‘земља о којој се говори, ова земља’), те глаголи *притежавати* (‘поседовати, бити власник’) и *располагати,* од којих су добијени *притежатељ* (‘онај који поседује, власник, ималац’) и *расположење* (‘располагање’). Овде прикључујемо лексему *званије* с општим значењем ‘занимање, служба; положај у служби и друштву’, као и именце са значењем одређеног занимања: *известилац* (‘подносилац службеног извештаја, референт’)*, известитељ,* вршиоца активности: *владатељ, издаватељ, победитељ, посљедоватељ* (‘следбеник’) односно припадника неке групе одређене према некој карактеристици њених чланова: *питомац.*

У оквиру појединих струка и делатности може се издвојити лексика којом се обележавају различити економски појмови: *благостање, средство, приход, расход, улихвен* (‘уштећен’), *војнина* (‘данак који је за време турске власти у Босни плаћао сваки становник хришћанин’), као и она која се тиче штампарства: *издавателство, слог.* Ту је и војна терминологија: *завојевање* (‘освајачки потхват, освојење; освојена територија’)*, оружије / оружје, пуковник.*

Неколико је лексема којима се именују религијски појмови: *жртва, жртвеник, кумир* (‘кип којем се неки нероди клањају као божанству’), *судба.*

Међу славенизмима налази се и лексика којом су обележени разни видови релације међу појмовима: *одношај* (‘узајамна веза, међусобни положај, зависност, релација између ствари или појмова, сразмера’)*, одношење, условије / условље, цел / цељ / цјел, следство* (‘последица, резултат’),

сајуз (‘веза, спој’), резултат: *успех, уштрб, чин* (‘оно што је учињено, резултат радње; дело, поступак’), ситуације: *опасност,* мера: *количина, чест* (‘део’), средство: *оруђе,* предмет: *жезло,* простор: *простор, предео,* грађевине и установе: *зданије, заведење* (‘завод’), *завод, позориште,* јединице мере: *степен, столеће.* Ту су и деадјективне именице опште семантике *битност, благодарност, важност, опширност, сходност, устменост, целисходност, целокупност,* затим глаголи: *састојати се, саглашавати се, суглашавати се,* те именице *суглас, сугласије / сугласје, течај* (‘ток’), *утеловлење,* као и трпни придеви *сагласан, сугласан.*

Знатан је број придевских речи. То су придеви са значењем особине која се тиче временске димензије или трајања у времену: *коначан, магновен* (‘који се деси у трену, тренутку, часку’), *стародаван, савремен, сувремен,* као и са значењем разних других особина појава, предмета: *известан / извјестан* (‘неки, један, неодређен’), *нараван* (‘урођен, ненамештен, спонтан’), *незнатан, неповредим* (‘који се не може повредити, оштетити, од чега се не може одвојити један део, целовит, интегралан’), *непосредан* (‘основни, главни, прави’), *обвезан, обсадан, обширан, оваплођен, огроман, оживотварајући, победоносан, пожелан, својствен, собствени, спасителан, средоточан* (‘који тежи, креће се према средишту, центрипеталан’), *сходан, угрожен, ужасан, целисходан.* Такође је забележен и известан број релационих придева: *војени* (‘који се односи на војно, на рат, који је одређен за војне потребе’), *казнени, отачески, позоришни, поданички, представнички, слојевски, судејски* (‘који се односи на суд и суђење; који спада у надлежност суда’), *супружески, славјано-сербски.*

Бројни су и прилози којима се указује на неки аспект обављања радње као и они усмерени на самог вршиоца: *искрено, кољеноприклоно* (‘понизано, ласкаво, улагивачки’), *коначно, можно, необходно, нераздељно, неразлучно, неуместно, обширно, поњатно, подчињено, савесно, савршено, сљедователно* (‘последично’), *сходно, точно, укупно, уместно, устмено*, *целисходно.*

3. Лексика страног порекла

Позајмљенице су лексеме које су у српски језик ушле из другог језика прилагодивши се његовим ортоепским, ортографским и морфолошким законитостима. Највећи број нових речи у једном језику чине управо такве речи па је тако позајмљивање један од најзаступљенијих начина попуњавања лексичког фонда. Овај процес у великој мери зависи од нејезичких околности: политичких, историјских и друштвених прилика, географског положаја и сл. У ексцерпираној грађи пронађене су речи по-

реклом из 10 језика – грчког, енглеског, италијанског, латинског, мађарског, немачког, пољског, турског, француског, шпанског.[8]

При одређивању речи страног порекла као контролни коришћени су следећи речници: Броз–Ивековићев, *Речник* САНУ, Скоков речник, *Речник* Матице српске и *Велики речник страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке. Потребно је напоменути да приликом ексцерпирања речи страног порекла нису разматрани интернационализми (речи грчког или латинског порекла које су ушле у лексички инвентар већине европских индоевропских језика, а у мањој мери и у европске неиндоевропске језике) (Мишеска Томић 1996: 69), као што су *демократија, политика, република, дисциплина, емиграција* и сл.

3.1. *Турцизми*[9]

Турцизми припадају широј скупини позајмљеница коју називамо оријантализмима и у коју, осим њих, улазе и арабизми и фарсизми (речи из персијског језика), који су у српски улазили углавном посредством турског. У ствари, велики део лексике коју препознајемо као турцизме јесте арапског или персијског порекла.

С обзиром на вишевековну османлијску власт на већем делу српског говорног подручја, а нарочито узимајући у обзир чињеницу да у време излажења *Заставе* неки делови територије насељене Србима још увек нису ослобођени, не чуди податак да је у анализираном материјалу знатан број речи које су ушле у српски управо из турског или преко овог језика.

Лексеме турског порекла ексцерпиране из *Заставе* семантички су веома разуђене, али може се рећи да се њима углавном означавају реалије из домена конкретног. У знатном броју заступљена је војна терминологија: *балчак* (‘држак, дршка од сабље, јатагана, мача и сл.’), *барјак, барут, ђуле, караула, метериз* (‘прокоп у земљи, ров, опкоп’), *низам* (‘турска војска; војни поредак’), *нишан, тајин* (‘снабдевање, војна комора’), *тане, топ, фишек* (‘метак за пушку, патрона’), *харамија* (‘војник (у борбама против Османлија)’), *чаркање, челик* (‘пушчана и топовска танад’), *џебана* (‘барут и олово, муниција’).

Ту је и лексика којом се обележавају разне врсте титула, звања или функција: *ага, валија* (‘царски, војно-административни изасланик који је управљао вилајетом у Османлијском царству’), *везир, мутесериф* (‘на-

[8] При утврђивању страног порекла лексема није се посебно инсистирало на томе да ли су оне позајмљене директно или индиректно. Наиме, међу турцизмима има много речи које су из арапског и персијског језика; међу германизмима пронађена је по једна реч из холандског и хебрејског; неке француске и италијанске речи дошле су у српски језик из немачког итд.

[9] Редослед позајмљеница установљен је на основу броја забележених примера.

месник, начелник у некој административној области, гувернер'), *падиша* ('титула владара у неким оријенталним земљама, велики владар самодржац'), *паша, спахија, султан.*

Међу турцизмима заступљена је лексика којом се обележавају делови куће и окућнице: *дувар, кавез* ('у муслиманским кућама, соба с дрвеним решеткама на прозорима да се споља не би виделе жене'), *капија, башта, дера, хамбар,* као и предмети у самој кући: *сандук, фењер, чаршаф.*

Као посебна скупина могу се издвојити турцизми којима се обележавају делови гардеробе и други предмети: *гајтан, јака* ('оковратник, крагна'), *марама, џеп, торба, ћеса* ('торбица, врећица (од коже, мехура, грубог платна, од папира, хартије, сукна или плетена)'), као и разне врсте материјала и средстава: *без* ('памучно платно, углавном домаће израде; платно уопште'), *кадифа, ибришим* ('свилени конац за везење').

Забележени су и термини из области трговине, економије и финансија уопште: *еспап* ('роба за продају; потрепштине, опрема, одећа'), *бадава, ђумрук* ('царина, трошарина, такса за пролаз'), *ђумручина* ('царинска такса'), *арач, мирија* ('порез, данак'), *пазарити.* У домену занатства и услуге издваја се лексема *механа.*

У оквиру организације друштвеног живота издвојене су лексеме: *аманет* ('предмет који се оставља на чување, завештање'), *зулум, зулумћар, кулук (кулучење), раја, комшија, диндушман* ('верски непријатељ; крвни непријатељ, заклети противник'), *спахилук.* Административно-правна терминологија обухвата лексеме различите семантике: *меџлиз* ('веће, одбор, колегијум; скупштина'), *тапија* ('судски оверен документ о власништву на некретнине'), *апс / хапс*.

Различити архитектонски облици означени су лексемама *бедем, кула, сокак, ћуприја,* а географски појам именован је речју *ада.*

Мали је број лексема које се непосредно тичу човека обележавајући духовне и физичке особине, односно физиолошка стања и делове тела: *мукајет* ('заинтересован; пажљив, обзиран'), *шеретлук, сакат, мамурлук, перчин.* Глаголом *барабарати се* ('мерити се, поредити се, изједначавати се') указује се на врсту односа међу људима.

Забележен је један зооним – *ћурак* 'мужјак ћурке који се гаји ради меса, пуран', као и називи за делове животињског тела: *канџа, џигерица.*

Осим тога, забележене су и друге лескеме: *запт* ('стега, дисциплина'), *алем-камен* ('драги камен; дијамант'), *јапија* ('грађевинско дрво, дрвена грађа'), *сахат, шајка, табак, хала, авет,* као и придеви с релационим значењем: *вересионички, занатлијски, меански, падишин, султанов, топовски.*

У секундарном значењу употребљене су лексеме *касапница* (‘масовно убијање, клање, покољ; место каквог покоља, разбојиште’) и *копча* (‘веза, спојница’).

Овако велики број турцизама у новинама које су излазиле на територији данашње Војводине (који је већи чак и од броја германизама или хунгаризама) може се објаснити тиме што су се у анализираној грађи нашли и бројеви *Заставе* који су излазили у време Херцеговачког устанка (бр.1 и 2 из 1876. године).

3.2. *Галицизми*

Речи из француског језика припадају широј групи позајмљеница које називамо романизмима. Лексика из романских језика попуњавала је лексикон српског још од времена досељавања на Балканско полуострво, док су галицизми почели да улазе доста касно, тек у 19. веку, у корак с развојем политичког и правног система.[10]

И међу галицизмима веома су бројне лексеме које припадају војној терминологији: *армија, артилерија / артиљерија, батаљон, батерија, гарда, гардаш* (‘припадник гарде’)*, гарнизон, казамат* (‘подземни затвор у тврђави’)*, маневар / маневра, марширати, санкилот* (‘револуционар’)*, трупа, шкадрон* (‘основна тактичка и формацијска јединица коњице, или оклопно-механизованих снага, која одговара чети у пешадији’).

У оквиру административно-правне терминологије забележене су лексеме: *адреса*, *бирократија, гарант* (‘особа, установа или држава која даје гаранцију, јемац’)*, гарантовање, гаранција, парламенат / парламент (парламентарност), портфељ, суверен (сувереност, суверенство)*. Орган јавне управе означен је лексемом *жандармерија.*

Ту се лексеме са значењем титуле: *барон*; занимања: *аташ* (‘службеник у дипломатском представништву задужен за одређене области, поручито за војску и културу’)*, жандар, композитор, контролор*; носиоца звања или функције: *гувернер, шеф,* као и лексема која обележава идеолошко-политичку припадност: *комунист.*

Људске особине обележене су лексемема *кураж* и *солидарност,* док се у функцији карактеризације човека јавља лексема *авантурник* (‘пустолов, љубитељ авантура’). Комуникативне активности именоване су галицизмима *демантовати* и *полемисати,* док су резултати тих активности обележени облицима *дебата* и *дебатовање.* Међуљудски односи означени су лексемама *шовинизам* и *респектовање.* На један вид организације друштвеног живота указују лексеме *клика* (‘дружина, група људи повезана заједничким интересима, који се међусобно помажу

[10] Подаци о токовима попуњавања лексичког фонда српског језика преузети су из: Брозовић–Ивић 1988.

не бирајући средства') и *котерија* ('затворени круг људи који сплеткама спроводе циљеве, клика'). Разне активности обележене су лексемама *експлоатација* и *контрола (контролисати)*.

Материјали и предмети карактеристични за кројачки занат именују лексеме *гласе* ('свила проткана златом или сребром, сјајна тканина') и *позамантир* ('позамантерија, галантеријска роба').

Као посебна делатност издваја се *журналистика* и у вези с њом лексема *булвар* ('јефтин, сензационалистички лист који се ради већег тиража претежно бави скандалима и трачевима').

Забележен је само један термин из области економије – *есконтовати* ('одбијати камату при исплати менице којој још није доспео рок плаћања').

Ту је и читав низ лексема различите семантике: *афера, карантин, рутина, бал, депеша, пакет, брошира, шафот* ('подијум на коме се извршава смртна казна, уздигнуто губилиште'), *девиза* ('парола, лозинка, гесло; кратка мудра изрека која служи као руководеће правило у животу'), *пасажер* ('путник (у возу, броду, колима)').

Знатан је број придева, међу којима су посебно бројни они са релационим значењем: *адрески, артиљеријски, банкетни бирократски, парламентаран, парламентни, парламентски, кредитни*; поред њих заступљени су и квалификативни: *континенталан, модеран.* Забележен је само један прилог – *лојално,* који је усмерен на вршиоца радње.

3.3. *Германизми*

До првог непосредног контакта између српског и немачког језика дошло је у 13. и 14. веку доласком рудара Саса, што се одразило на рударску терминологију. Интензивнији однос остварен је крајем 17. и у 18. веку, а резултат је територијалне блискости и потчињености Немцима односно Аустроугарској монархији, при чему су остварене многе војне, економске, политичке и друштвене везе.

Међу германизмима у *Застави* највише је оних који припадају војној терминологији: *гранат / граната, јункер* ('питомац војне академије у царској Русији'), *командант, ландверц* ('припадник локалне војске која је обично служила као посада, домобранство'), *улогорити се, лунта* ('фитиљ за паљење ватреног оружја или мина'), *маршрута, патрола, ритер* ('у средњем веку коњаник или оклопник у професионалној племићкој војсци'), *фунташ* ('топ чија је муниција тешка 24 фунте'), *хаубица, хелебард* ('средњевековно оружје, врста копља које на врху испод шиљка има с једна стране секиру, а с друге оштру куку'), *шанац, штаб.*

Такође је заступљена и лексика из области економије и финансија, међу којима су најбројнији називи за новац: *банкнота* ('папирни новац,

новчаница'), *грош, крајцара, марка, талир,* али има и других лексема: *акционар, берза, билансија, рабат, банкротовати.*

У административно-правној области забележене су лексеме *грунтовница* ('земљишна књига у којој се воде некретнине, власнички односи, хипотеке'), *официоза* ('онај који је полуслужбен, полузваничан'), *циркулар* ('званично писмо (у више примерака) упућено већем броју људи са истим садржајем; окружница'), као и оне са значењем органа управе: *рајксрат / рајхсрат* ('државни савет'), *статсстрајх* ('државно намесништво'). Само једна лексема има значење титуле – *херцог* ('највиша племићка титула, одмах иза краља, војвода') и административне области – *херцогство* ('територија под владавином херцога').

У функцији карактеризације човека употребљена је лексема *филистар,* док се односи међу људима исказују лексемама *кокетовање* и *полемика,* а видови забаве обележени су германизмима *виц, танц, шиценфест* ('народна свечаност чији је део програма такмичење у гађању').

Међу називима предмета издвајају се: *мустра, поркет* ('јаче ланено или памучно платно с длачицама на наличју'), *флаша, флашица, вага, вата, вијолина, преса.* Као мерна јединица појављује се лексема *туце.* Грађевински материјал обележен је лексемом *цигла.*

Само је један лексема са значењем установе – *шпитаљ* ('болница').

И овде је забележен известан број придева с релационим значењем: *грунтован* ('који је у вези са власничким односима, хипотеком'), *комитетски, логорски, пресни, сомотски, штабални, штапски.*

3.4. *Талијанизми*

И талијанзми, као и галицизми, шире припадају романизмима. Они су у српски језик улазили углавном преко млетачког дијалекта италијанског језика, захваљујући трговинским везама са Млетачком репубиком.

Међу талијанизмима најбројнија је лексика из области економије, финансија и трговине: *банка, банкер* ('власник или сувласник банке (један); особа која се бави новчаним пословима'), *каса, коштати, рачун, роба,* као и војна терминологија: *лубардати* ('испаљивати хице из лубарде, старинског топа'), *лубардање, солдат* ('плаћеник; војник'), *флота.*

Област штампарства репрезентована је лексемом *штампа* и дериватима: *штампати, штампан, штампање, штампарија, прештампати, прештампање.*

На особине људи и њихове способности указују лексеме *дурашност* ('истрајност, чврстина, упорност') и *дилетантизам,* док су активности именоване глаголима *сортирати* и *груповати се* односно девербативним именицама *групирање / груповање.*

У оквиру музичке терминологије забележене су лексеме *арија* и *пианофорте* (‘клавир’).

По једним примером представљене су лексеме са значењем установе или неког веће отвореног простора: *пошта, пијаца,* као и са значењем органа управе – *кабинет* (‘министарско веће; влада’).

И други домени представљени су појединачним лексемама: *раље* (‘вилице заједно с отвором уста, чељусти’), *штака* (‘жезло које носе епископи (као знак достојанства)’), *милијон / милион, булет* (‘кратко званично саопштење о важним догађајима, о стању на фронту, о стању нечије болести и сл.’).

И међу талијанизмима забележени су придеви с релационим значењем: *банчин, банкарски, кабинетски, катастралан, поштански.*

3.5. *Хунгаризми*

Хунгаризми улазе у српски језик услед територијалне блискости и непосредног контакта говорника двају језика. Иако су везе међу језицима биле дуготрајне и интензивне, број хунгаризама у ексцерпираној грађи то не потврђује. Вероватно је разлог томе избор тема о којима је писано у анализираним бројевима *Заставе*.

Међу хунгаризмима заступљене су по две лексеме којима се именују просторије у кући и покућство: *соба, астал.* Остали домени представљени су углавном по једним примером: *газдовати (газдовање), варош (варошица), гроф, лопов, пасош, форинта, ланац* (‘затворенички, робијашки оков; фиг. ропство’), *лопта, чипка, табор, хонвид* (‘војник (мађарске) пешадије, домобранац’), *кочије, хатар.*

Забележена су два придева с релационим значењем: *варошки, чизмарски*.

3.6. *Речи пореклом из других страних језика*

У грађи је пронађен и веома мали број позајмљеница из других језика (енглеског, грчког, латинског, шпанског, пољског), те се на основу тога не може разматрати њихова организација у оквиру лексичког система српског језика.

У периоду излажења *Заставе,* културна, па тако ни језичка размена са Енглезима, Шпанцима и Пољацима није била нарочито интензивна, те мали број лексема преузетих из ових језика не би требало да изненађује: а) енглески: *буџет (прекобуџетни), јарда, лорд*; б) шпански: *армада* (‘војска, оружана сила, армија’)*, кортес* (‘скупштина (парламент и сенат) у Шпанији и Португалу’)*;* в) пољски: *уленер* (‘припадник лаке коњице татарског порекла, најпре уведене у Пољској, коњаник наоружан копљем и сабљом, касније ватреним оружјем’).

Издвојићемо још неколико лексема грчког и латинског порекла које не припадају интернационализмима: а) грцизми: *зефирповесмо* (‘врста лаке, меке тканине’), *калем;* б) латинизми: *буре, дувна* (‘монахиња, калуђерица’).[11]

4. Закључак

Победом вуковског језика завршен је процес понародњавања српског књижевног језика, који је започет још у време Доситеја Обрадовића. Остао је, међутим, и даље отворен проблем лексичког попуњавања „горњих слојева” језика јер народни није познавао изразе за многе појмове, посебно из апстрактне сфере. Услед наглог политичког, економског и културног развоја и све већег броја младих стручњака школованих у иностранству, пре свега правника, у српски језик улази и нова терминологија. Поред лексике из руског и рускословенског језика, односно оне која је припадала заједничкој средњовековној црквено-књижевној традицији (славенизама), са којом се Вук Караџић „изборио” тако што ју је „посрбљивао” (*противсловље* уместо *противусловије*, *благостање* уместо *благостојаније*), у српски језик улази и све већи број речи из немачког, француског, италијанског. Не треба заборавити ни турцизме и хунгаризме који не припадају „горњим слојевима”, већ су у књижевни језик ушле из народног и означавају углавном конкретне појмове.

Славенизми чине велику већину ексцерпираних лексема (око 270), други по заступљености су турцизми (око деведесет лексема), затим галицизми (око седамдесет), германизми (педесетак), талијанизми (четрдесетак), хунгаризми (двадесетак), и у знатно мањој мери заступљени су англицизми, грцизми, латинизми и хиспанизми. Само је једна лексема позајмљена из пољског језика.

Славенизмима су претежно именовани појмови из апстрактног домена – највише је оних који се тичу човека, његових особина, интелектуалних и комуникативних радњи те афективних стања. Такође је у великој мери заступљена и лексика из општег фонда.

Међу лексемама страног порекла веома је заступљена војна, економска и административно-правна терминологија. Њоме су најчешће именоване реалије из домена конкретног као што су различити предмети, материјали, превозна средства, као и различите установе, титуле, вршиоци одређених активности, носиоци звања и функција.

[11] Иако је за обе лексеме у одговарајућим речницима назначено да потичу из латинског језика (в. Михајловић 1974), претпоставка је да су у српски ушле из италијанског, и то највероватније посредством далматинских говора.

Неке од позајмљеница функционисале су паралелно у систему српског језика као потпуно равноправне: *ђуле* (турцизам) – *тане* (турцизам), *кадифни* (турцизам) – *сомотски* (германизам), *полемисати* (галицизам) – *дебатовање* (галицизам) – *распра* (славенизам), *штампа* (талијанизам) – *преса* (германизам).

Један број славенизама и речи страног порекла коегзистирао је са речима из српског језика: *арач* (турцизам) – *мирија* (турцизам) – *ђумрук / ђумручина* (турцизам) – *порез* (пр.: *Непосредни порез да се плаћа према имању...* (1876)), *барјак* (турцизам) – *застава* (пр.: наслов новина), *недвижимост* (славенизам) – *непокретно имање:* (*Да сво моје непокретно и покретно имање ... остане првенцу љубви моје* (1871)), *солдат* (талијанизам) – *војник* (пр.: *С тијем бројем војника...* (1876)), *точка* (славенизам) – *тачка* (пр.: *То је Србију и зауставило од 50-60 година на тачки, на којој је била с почетка* (1871)), *чест* (славенизам) – *део* (пр.: *...јужни део великог херцогства баденског...* (1871)).

Постоји могућност да би заступљеност речи страног порекла, као и тематска поља којима припадају, била унеколико различита у периодици која је у истом периоду излазила на територији данашње „уже" Србије, рецимо у *Новинама србским.* То би, даље, наглашавало несумњиви значај који у попуњавању лексичког фонда језика имају историјске, социјалне и културне прилике. Ова претпоставка намеће и могућности даљег проширивања овог типа истраживања, макар и у краћем временском периоду, или с обзиром на одређена тематска поља и језике.

ИЗВОРИ

Застава (1866–1876). Број 1, година 1, 9. 2. 1866, Пешта; број 2, година 1, 12. 2. 1866, Пешта; број 1, година 6, 1. 1. 1871, Нови Сад; број 2, година 6, 3. 1. 1871, Нови Сад; број 1, година 11, 1. (13) 1. 1876, Нови Сад; број 2. година 11, 4. (16) 1. 1876, Нови Сад.

РЕЧНИЦИ

Иванович, Слободан и Иосиф Петранович (1981). *Русско-сербскохорватский словарь.* Москва : Издательство: „Русский язык".

Караџић, Вук Стефановић (1969). *Српски рјечник (1852)*. Београд : Нолит.

Клајн, Иван и Милан Шипка (2006). *Велики речник страних речи и израза.* Нови Сад : Прометеј

Михајловић, Велимир (1974). *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду.* Нови Сад : Институт за лингвистику.

Петковић, Прота Сава (1935). *Речник црквенословенскога језика.* Сремски Карловци.

Речник српскохрватскога књижевног језика (1967–1976). Нови Сад – Загреб : Матица српска – Матица хрватска (I–III). Нови Сад : Матица српска (IV–VI).

Речник српскохрватског књижевног и народног језика (1959–2001). Београд : Српска академија наука и уметности.

Skok, Petar (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Zagreb : JAZU.

Sreznevskij, I. I. (1971). *Materialy dlja slovarja drevnerusskago jazyka po pis'mennym pamjatnikam.* Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.

Wahrig, Gerhard (2005). *Deutsches Wörterbuch.* Bertelsman Lexikon Institut.

ЛИТЕРАТУРА

Ивић, Павле (1998). *Преглед историје српског језика.* Сремски Карловци – Нови Сад : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ивић, Павле (2001). *Српски народ и његов језик*. Сремски Карловци – Нови Сад : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Кашић, Јован (1984). Извори и грађа за речник славеносрпског језика. *Лексикографија и лексикологија.* 91–95.

Мишеска Томић, Олга (1996). Интернационализми у српском руху. *О лексичким позајмљеницама.* 69–80.

Младеновић, Александар (1982). Напомене о раду на речнику славеносрпског типа књижевног језика. *Лекискографија и лексикологија.* 137–140.

Младеновић, Александар (1984). Речник текстова славеносрпског периода и нека питања његове израде. *Лексикографија и лексикологија.* 97–101.

Младеновић, Александар (1989). *Славеносрпски језик*. Нови Сад : Књижевна заједница Новог Сада – Дечје новине.

Скерлић, Јован (1911). Историски преглед српске штампе (1791–1911). *Десети словенски новинараки конгрес, Београд 1911. Југословенска штампа, Реферати и библиографија. Издање српског новинарског удружења*. Београд : Државна штампарија Краљевине Србије.

Brozović, Dalibor i Pavle Ivić (1988). Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski. *Enciklopedija Jugoslavije.* Zagreb : JLZ „Miroslav Krleža".

Milena Zorić

SLAVICISMS AND FOREIGN LOAN-WORDS IN *ZASTAVA*

Summary

The paper investigates Slavicisms and lexis of foreign origin excerpted from the political journal *Zastava* in the period 1866–1876. The owner, publisher and editor of *Zastava* was Svetozar Miletić, the leader of the Serbian Progressive Party. It was published from 1866 to 1911, first in Pest, and later in Novi Sad. The magazine was a political mirror of the Serbian civil society in Vojvodina and Novi Sad, and therefore adequately represented the contemporary language.

The results indicate that in the language used in the magazine in the above mentioned period abounds in Slavicisms, and that these denote notions from various domains: personal characteristics (*blagovolenje, velikodušije, malodušije*), communication (*izjasniti se, izražati, saobštiti*), intellectual and other activities (*uvideti, predstaviti*), administrative and legal notions (*predstavka, prošenije, začelo*) etc. Among the lexis of foreign origin, the most frequent ones are Turcisms, Galicisms, Germanisms, Italianisms and Hungarisms. The number of lexemes from English, Spanish and Polish is negligibly small, and so is the number of Greecisms and Latinisms which do not belong to the class of internationalisms. The lexis of foreign origin mainly belongs to terminology from military (*barut, đule, tane, top, artilerija / artiljerija, bataljon, garnizon, granata, junker, landverc*), economic (*espap, badava, pazariti, groš, krajcara, berza, banka, kasa, račun, forinta*) and administrative and legal fields (*birokracija, garant, gruntovnica, cirkular*), and it is also used to denote a range of other concrete notions (*alem-kamen, japija, šajka, depeša, paket, broširа, mustra, flaša, vaga, pasoš, čipka*).

Key words: Slavicisms, words of foreign origin, lexical system.

UDK 811.163.41`276.1(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Жарко Бошњаковић
piros@panline.net

ГОВОР НОВОГ САДА У ЈЕЗИКУ КОСТЕ ТРИФКОВИЋА И ЗМАЈА

Сажетак. У раду се на основу описа језика приватних писама, дневника и других текстова покушава реконструисати вернакулар Новога Сада у последња два века. Језик познатих писаца Јована Јовановића Змаја и Косте Трифковића сигурно је одражавао бар делимично и слику тадашњег новосадског вернакулара. Од времена Доситеја народни језик заузима све значајније место у стваралаштву писаца на територији Војводине. У свим периодима јављају се дублетне форме услед употребе елемената ранијих књижевних језика, дијалектизама и језичких црта које је донела Вукова реформа. Одлике старијих књижених језика и дијалектизми у каснијим периодима се повлаче док неке црте данас звуче архаично.

Кључне речи: вернакулар Новог Сада, дијахронија, фонетика, морфологија, синтакса, лексика.

1. Увод

У социолингвистици праћење језичких промена може бити у реалном и привидном времену. Наиме, језичке промене можемо пратити код исте групе испитаника у различитим дијахронијским пресецима или код различитих генерација у истом периоду. Први начин је у пракси тешко спроводљив, те се чешће прибегава другој могућности, што је углавном практиковано у првој и овој свесци *Говора Новог Сада.* Међутим, да бисмо одговорили на питање какав је некада био говор Новог Сада, морамо се обратити и писаним изворима. Нас ће овом приликом интересовати период непосредно пре, за време и након победе (1847) и прихватања Вукове реформе, тј. језичко стање у војвођанској, тачније у новосадској средини од прве половине XIX века. Наиме, желели бисмо да представимо некадашњи вернакулар Новог Сада. Срећа је што је из друге четвртине XIX века остало доста приватних писама, нешто мемоара и хроника

које нису биле намењене објављивању, те је у њима „живо присутан дах говорног језика" (Ивић 1998: 206), али и елементи ранијих књижевних језика, нарочито код образованијих људи.

На основу приватних писама из прве половине XIX века можемо сагледати фонетске и морфолошке црте „просечног" језика тог периода (Кашић 1969), али и фразеолошке изразе (Кашић 1971).

Језик приватних писама рођеног Новосађанина Јована Јовановића Змаја (1833–1904) помоћи ће нам да дочарамо слику некадашњег новосадског говора (Јерковић 1972). У његовом преводу назаренске појанице *Харфе Сиона* из 1878. године, који до сада није анализиран, такође се могу сагледати особине језика намењеног средњем и нижем слоју протестантских верника у Војводини.

Драгоцен корпус за нашу анализу јесу и комедије (Јерковић 1973) Новосађанина Косте Трифковића (1843–1875). Овај аутор је „у својим комедијама, са лаким дијалогом верним свакидашњици малограђанске средине" уносио у српску литературу језичку неусиљеност (Ивић 1998: 241).

2. Дијалекатска основица предвуковског књижевног језика

У новијим истраживањима показано је да Вукова реформа није истиснула хибридни славеносрпски, већ знатно срећенији доситејевски модел (Ивић 1992: 83). Вуков књижевни језик се разликовао од доситејевског у томе што су изрази туђи народу замењивани кованицама у духу народног језика, а поједине речи посрбљаване на фонетском и творбеном нивоу (Ивић 1992: 83). Оба идиома имала су и различиту дијалекатску основицу: доситејевски је израстао из војвођанских говора, а вуковски из источнохерцеговачког дијалекта (Ивић 1992: 83).

На основу анализе језика *Српског народног листа* (1847, књ. XII), *Гласника Друштва српске словесности* (1847) и *Историје восточно-славенског богослуженија и кирилског књижевства код Словена западне цркве* Александра Стојачковића (Нови Сад 1847) може се констатовати да су се сарадници тога времена служили једним архаичнијим језичким типом војвођанских говора шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић 1992: 105). Тако су се тадашње сугласничке групе у речима *гди*, *тко*, *јошт*, *одма* и *метнути* касније упростиле у *ди*, *ко*, *још*, *ома* и *метути* (Ивић 1992: 105). У то време нису се сажимале ни вокалске групе *-ао*, *-ео*, *-уо*, а и сибиларизација је била доследнија (*у руци, на нози*). Тадашњи наставци Дмн. *-ом* и Лмн. *-у* потпуно су касније ишчезли, *-ма* у ДИЛмн. је изразито лексички огрничено, а *-ама* у ДИЛмн. ср. р. постало је ретко. Тадашње заменичке форме *нами, вами* касније се спорадично ја-

вљају, док је енклитика *ју* замењена са *је*. У то време аорист се често употребљавао, а имперфекат спорадично. Касније је фреквенција аориста опала, а уместо 1. и 2. л. користе се форме 3. л., док је имперфекат сасвим истиснут. Глаголски прилог садашњи код глагола с инфинитивном основом на *-а-* твори се управо од те основе (*писајући*), што је знак да је кренуо путем ишчезавања.

За предвуковски књижевни језик на територији Војводине може се констатовати да се слаже „с југоисточним говорима, одбацујући, доследно или понајчешће, особине везане за северозапад..." (Ивић 1992: 106): *грејати*, а не *гријати*; *пре-* место *при-* чешће него *при-* место *пре-*; Лмн. *-ама*, док је *-а* ретко; *скинути*, а не *скинити*; *употребљен* радије него *употребит*. Међутим, у њему изостају неке особине обичне у неким деловима Војводине: не упрошћава се *-ст*, како је у јужном Банату; не јавља се ДЛ *мене, тебе, себе*, познато у југоисточном делу Срема и јужној половини Баната; у ДЛјд. м. и ср. р. заменичко-придевске промене не јавља се *-им*, већ се доследно среће *-ом/-ем*; у 3. л. мн. презента не јавља се аналошко *-у*, већ *-ају* (*морају*) и *-е* (*учине*); не долази до замене падежа места и правца (*Живи у Кикинду*), како се већ говорило у то време у Банату.

Дакле, на основу ових чињеница може се закључити да „у основици књижевног језика није био неки специфични војвођански говор, већ комбинација особина разних војвођанских говора.... Другим речима, пред нама је типичан књижевни језик, а не месни говор издигнут на пиједестал књижевног језика" (Ивић 1992: 106).

3. Језик приватних писама из прве половине XIX века

Књижевни језик предвуковског периода углавном је проучаван на корпусу књижевних текстова, док су радови посвећени говорном језику Војводине у том периоду веома ретки. Он се данас једино може проучавати на основу приватних писама упућених појединцима у којима се обично мање води рачуна о језичкој норми. Јован Кашић (1969) је испитао приватна писма упућена једном адресату (Миловану Видаковићу), четрдесетих година XIX века, углавном са терена шумадијско-војвођанског дијалекта од већег броја аутора из различитих друштвених слојева. Нас ће посебно интересовати оне црте које су ексцерпиране из писама упућених из Новог Сада. Примери се наводе према раду Јована Кашића (1969: 183–212).

3.1. *Вокали*

Једну од маркантних фонетских црта свакако чине поједини икавизми шумадијско-војвођанског типа. Најчешћи су код глагола VII Белићеве вр-

сте с јатом у инфинитивној основи. Наиме, уместо рефлекса *е,* аналошки се уопштава вокал презентске основе *и*: *видити, видио, видила, видићемо, желио, пређутити, сврбило.* На месту старог јата *е* испред *ј* се не мења у *и*: *огрејати.* Честа је замена префикса *при-* обликом *пре-*: *преложено, преповедати, преправан, преправљам, претрпите,* али и *принужден.* Ретко се среће обрнута замена префикса: *принети* < *пренети.* Углавном је *неколико*, али је једном забележено и *нигди (< негди) забацио*. Прилог *где* увек је са *и*: *гди*, *ди*, *гди-гди*, *гди-који*, *нигди*, али *овде*. Забележен је икавизам у речи *гњиздо* и лексички ијекавизам *діете*.

Предлог *с(а)* не јавља се са рускословенским фонетизмом *со*, већ као *с* и *са*: *с концем*; *са овим*. Префикс *со-* јавља се у следећим лексемама: *советом, совершена, совершенствује, совершенствују, сожалујем, сообшчити, соревнованије, састављеније*, али *свршио, скупља и савите, сасвим*. Јавља се и редупликација предлога *с(а)с*: *с шњима*, али и антиципација сугласника *с* из наредне речи *сас свима, сас свим, сасвим*. Предлог *к* веома је жив у разговорном језику, али се претпоставља да се могао јавити под утицајем тадашњих књижевних дела (Кашић 1969: 189). Не јавља се форма *ка*, већ само *к* и *ко* уз речи у ненародном облику: *к мени*, *к вами*, *к нами*, *к једној цени*, *к славенскому*; *ко концу привести*, *ко чтенију*, *ко више права*.

Фонетски и семантички се разликују лексеме *чест* ’част’ и *част* ’део’: *честно се опходи; част, второј части*, али и *на част боље нег на живот свој пази*. Ако се место *-ац* употреби суфикс *-ец,* он увек има стилску функцију или је везан за одређене лексеме: *Дражајши отец* (вок.), *земљеделец, наконец*. Рускословенски фонетизам увек имају и лексеме: *љубезно поздрављајам*, *отеческо промишленије*.

Вокал *о* се јавља у следећим лексемама: *љубов; точан, точно*; *монастир*, али и *манастир*. Глагол *(по)слати* среће се у следећим фонетским ликовима: *пошљем, пошљите*, *шиљати*. Глагол *изаћи* обичнији је с *и* иза префикса: *изишо*. Код појединих глагола долази до замене *-ни-* са *-ну-*: *променути*.

Чести су примери апокопе код појединих врста речи: *ви ил ја*, *ал*, *нег, нек*, *измеђ*, *ништ*, али и *или*, *јесте ли здрави*. Чести су случајеви синкопе: *колко*, али *држите, пишите*.

У говорном језику, као и данас, финалне вокалске групе су се обично сажимале, али у писмима срећу се и сажети и несажети облици, што можемо довести у везу са самим кодом (говорни / писани): *дошо, изишо, осећо, посло, сматро*, али и *дошао, могао, написао, нашао, писао, послао; као*. За групе *-ео*, *-уо*, *-ио* нису забележени примери у корпусу писама из Новог Сада, али у осталим показују приличну стабилност. Са-

жимање групе -*ио* данас се среће у северном поддијалекту косовско-ресавског дијалекта, али из ове грађе видимо да је та појава забележена почетком XIX века и у писму посланом из Пеште. Дублетне форме срећемо код заменица типа: *мог, ком, кому, у свом делу*, али и *мојег, којег, мојем, којему*.

Поједини падежи заменичко-придевске промене и неки прилози срећу се с покретним вокалима, али и без њих. Тако су у ГАјд. чешћи примери без покретног -*а: мојег, којег, нашег*; од *сваког даљшег извињенија, без сваког мог даљшег ушчерба*, али и у *досадашње живота мојега времену*. У ДИЛмн. забележен је пример с покретним вокалом: у *свима*. Покретни вокал -*у* је много чешћи у Лјд. него у Дјд.: *у којему*, *о којему*, *у објављенију вашему*, *у вашему писму, о тому, при тому, у народу сербскому; к тому, мојему сину*, али и *при старом мом принципалу*. У Лјд. забележен је и покретни вокал -*е*: *тешкоме настанку*, *у томе*. И код прилога за време забележено је покретно -*а*: *сада*.

Спорадично се срећу примери с *ер* уместо са вокалним *р*: *држим*, *у сербски,* али и *трпи*. Само у лексеми *Хорвећанин* на месту вокалног *р* је група *ор.* На месту вокалног *л* писано је разговорно *у*, али и књишки рефлекс *ол*: *дуг*, *дужан*, *дугог*, *дужност*, *дужностију*; *исполним*, *не исполни*, *по должности мојеј*. У радном гл. придеву на крају речи углавном се среће *о*.

3.2. *Консонанти*

Бележење гласа *х* није доследно и учесталије је у појединим лексемама. Његово бележење опада од почетка ка крају речи: *хоћете*, *хоћеду*, *хотели*, *характеру*, *хитости*, *хладно*, *Хорвећанин*, *хране* ’чувају’; *находим*, *находи*, *находе*, *находећи*, *происходећа*, *захтевате*, *духа*, *духовог*; *којих*, *многих*, *сиромах*; али: *оће*; *ладно*, *раном*; *њиову*, *њиовој*, *њиове*, *спаијске*; *одма* (увек без х), *неки списатеља, ови дана, проведо*, *не мого*, *не би*, *дођо*, *видо*, *изгоре*, *пропаде*, *морадо* (скоро доследно без -*х* у Гмн. и 1. л. јд. аор.). Група *хв-* бележи се разговорном *(фала Богу),* али и књишком формом *(хвала Богу, хвала).* Забележена је и замена *х* са *к (не ктео),* али и обрнуто (*прахтикантом*), при чему се ово друго може сматрати ауторовом хиперкорекцијом.

Фонема *ф* је стабилна у тадашњем гласовном систему, те се не замењује у речима страног порекла: *фамилија*, *фијакера*, *трефила*, *тефтери*. Књишког порекла је и регистровање једначења по звучности у лексеми *второ* > *фторо*.

Уобичајено је било једначење по месту творбе: *ш њима*, али и *с шњима*.

У појединим лексемама изостала је дисимилација сугласника: *много, многи, многима; у сумњи.*

У писмима из Новог Сада забележено је и (не)упрошћавање појединих сугласничких група: *гди/ди*; *тко*; *преправљенима*; *кост*, *сигурност*.

Гласовна алтернација *к/ц, г/з* код именица ж. р. спорадична је и везана је само за поједине лексеме: *по прилици*, али углавном: *у граматики, у науки, по прилики; по налоги вашој.*

Прилог *срећно* је забележен са *т*: *сретно*. У лексеми *слободно* не јавља се иницијална група *св-*. Сугласничке групе *сп-* и *ст-* забележене су са немачким изговором: *на шпецијикацији, моју шпецификацију; штипендиума*. Поред фреквентног *јошт* среће се и *још*. Недоследно се у писмима срећу и рускословенске сугласничке групе *-жд-* и *-шч-*: *надежда*, *надежду*, *измежду*; *с помошчију*.

3.3. *Именице*

У Ијд. именица м. р. наставак *-ом* шири поље употребе и на именице с меким сугласником: *с таковим штрапацом*. Код именица ж. р. на *-ø* јавља се наставак *-ију*: *с благодарностију*, *с неблагодарностију, с помошчију, дужностију, с радостију*. У Гмн. није редак наставак *-и*: *неколико месеци, 18 комади, неколико пути, много пути*, али и *58 комада, 15 комада, више пута.* У писмима из Новог Сада није забележен Гмн. на *-овø* (*пренумерантов*). Уопште је мало примера за ДИмн., те се стога нису јавили ни стари облици Дмн на *-ом/-ем* и Имн. на *-ма* и *-и* у писмима из Новог Сада. Именица *људи* у Дмн. има двојаке наставке: *и поштеним људима* и *људма*. За Лмн. има више примера, и то са старим *(у Карловци, у сандуци, у тефтери)* и новим наставком *(по нашим вашарцима, у свим летописима, о предметима).* У Лмн. ж. р. слична је ситуација: *у сербски новина, на колица,* али и *у наукама, о вашим књигама, по провинцијама, у књигама вашима.* Множински наставак добија збирна именица *деца*: *децама*.

Аутори писама чешће користе основу *Србљ-* (*Србљина*, *Србљи*) од *Срб-*, али и суфикс *-ин*. Именица *адреса* забележена је без моцијског наставка *адрес*. Именица *мати* се среће са старим облицима: *мати*, *од матере*. Именица *новац* среће се само у мн.: *ћеду новце положити.*

3.4. *Заменице и придеви*

У 2. л. мн. у ДИЛ личних заменица јављају се и стари (*вами, с вами, о вами*) и нови облици (*вама*). Енклитика *ју* има шире поље употребе него данас у српском стандардном језику: *кад ју је* [*књигу*] *Милован написао,* али и *ја ју добити не могу, који ћеду ју критизирати.* У Лјд. м. и ср. р. поред старијих облика на *-ом/-ем* (*у Новом Саду; о вашем рачуну, у живећем језику*)

јављају се и новији на -*им* (*о тим известити, о добрим здрављу*). Ретки су примери именичке промене: *за живота његова, желим да вас ово моје писмо здрава застане.* Гмн. заменице *сав* гласи само *свију*. Квалификативне заменице су чешће на -*ов*, што није типично за војвођанске говоре, али је црта језика старијих писаца: *никакове помоћи* (Кашић 1969: 207).

3.5. *Глаголи*

У 3. л. мн. презента VII и VIII Белићеве врсте скоро се редовно јавља аналошки наставак -*у*: *долазу*, *излазу*, *не мару*, *налазу се*, *не стиду се*, *фалу*, *стоју*, али и *праве*. У VI врсти изостаје ова аналошка појава: *мењају, одобравају, промењују, удаљавају*. Наставак -*ду* се редовно среће код помоћног глагола *хтети*: *нећеду плаћати, ћеду новце положити, ћеду похитити, учинићеду.* Облици аориста, нарочито 1. л. јд. нешто су чешћи него у народним војвођанским говорима, што је условљено и жанром корпуса: *отидо... врати се... проведо, не мого, не би, дођо, видо, изгоре, пропаде, морадо*. У свим писмима је забележен имперфекат *бијаше*. Глаголски прилог садашњи је веома често у употреби: *чекајући*, па и *увидећи*, што је преузето из књижевних текстова (Кашић 1969: 210). Ретки су примери употребе гл. прилога прошлог: *примивши* (*ја писмо*) *баш на свети четвртак*, али и *бивши ми у Пешти,* што личи на „апсолутну" употребу (Кашић 1969: 210). Помоћни глагол у 1. л. јд. потенцијала гласи *бисам могао*, *морао бисам*, а у 2. л. мн.: *начекали бисте* се и *да би ми послали.*

4. Стање језика након Вукове реформе

С Вуковом победом (1847) гасио се претходно описан тип књижевног језика. На сцену су ступиле верне присталице Вукове реформе, чији се језик ипак разликовао од тада прокламоване норме. По речима Павла Ивића (1998: 236–238) у језику писаца с подручја данашње Војводине било је остатака славеносрпског (*љубезан, чест, воспитати, воздух, вкус, званије*), тако увреженог у говору грађанства, па свакако и Новог Сада, као и дијалекатских црта (*гди/ди, желио, живити, сикира; ш њиме; аљина, страовито, од ови људи; на врати, са пернати калпаци; с отим, на киме је; растио, гледим, променути, чућеду, викајући; нуз њено лице*). У то време користе се дублетне форме, али са тенденцијом потискивања дијалекатских и славеносрпских облика. Најдуже су се задржали икавизми (*гди/ди, видити, нисам*), који су и данас присутни у говорима на територији Војводине, те је тачна констатација да је „књижевни језик без војвођанских дијалектизама преовладао у Србији нешто раније него у Војводини" (Ивић 1998: 238). Неке језичке црте су у Вуково време биле живе у народним говорима и у његовом идиому (имперфекат, наставак

-ма у ДИЛмн. *људма, речма, зубма*), али су постепеним губљењем данас постале архаичне. На почетку друге половине XIX века још су се партиципи на *-ћи* употребљавали мењајући се по роду, броју и падежу, а потом су под притиском филолога протерани из језика, јер нису били одлика народног језика.

У периоду романтизма велики наши песници из Војводине, међу којима је и Змај, свој књижевни језик су изграђивали на живом говору војвођанских Срба, на традицији „грађанске" и народске лирике, нарочито на језику Бранка Радичевића, и посебно на свим штивима Вука Караџића (Ивић 1998: 239). Многи од њих су од четрдесетих до деведесетих година XIX века писали неке текстове и ијекавицом, с тим што је једино Даничић остао доследан томе до краја живота (Ивић 1998: 249).

5. Језик Косте Трифковића

Иако је језик рукописа *Дневника* и објављених путописа и приповедака Косте Трифковића био предмет озбиљне анализе (Јерковић 1973), потребно је сагледати и језик у његовим комедијама како би се добила бар делимична слика вернакулара Новог Сада седамдесетих година XIX века. У рукописном одељењу Матице српске сачуван је само један рукопис његове комедије чије се име не зна јер недостаје првих неколико листова. У њему ипак има одступања од Вукове норме на свим језичким нивоима или, боље рећи, срећу се често дублетне форме.

5.1. *Вокали*

Замена јата је екавска са познатим икавизмима: *желио, па како би желила, ја сам се стидила, ал ви ћете већ видити, јел' то когод видио; ту је ди је боле, јер ди нема ревновања, па на сватовима ди се млади официри ... око мене врзу, па ди је сад моја жена, ди ћеш да нађеш још љубави, ево га ди долази,* али и: *од кад се видели нисмо, живела*; *де је толико лежала, де се налази.* Ијекавизам је лексикализиван у вокативу им. *дете*: *Чујте, дијете, ја ћу се баш озбиља расрдити, кажи ми, дијете, да нисам, но, но, дијете*. Префикси *при-* и *пре-* имају правилну употребу: *присиљено се смејући.*

Финалне вокалске групе обично се не сажимају: *дошао, загледао, запитао, казао, могао, натрапао, окаљао, ослушкивао, писао*, *повукао*, *помагао, прошао, разговарао, ревновао*; *као што знаш, живела као у паклу*; *јеси ме разумео*; *весео*; *усуо*, али и: *отишо*; *ко тица*. У финалној групи *-ио* спорадично се јавља интервокално *-ј-*: *побеснијо, поздравијо*, али и *видио, пио*.

Апокопу и синкопу писац је обично обележавао апострофом, што указује на њихов разговорни карактер: *не знам ил' је болесна или, нит*

што види, нит' што чује; да л' ме, да л' се, да л' те твој муж, јеси л' здрава, јеси л' весела, а јеси л' ти дала, оћу л' започети, оће л' добро ићи, није л' то, волете л' ви мене, јел' и он здрав; јес' чуо, јес' чула; нек остане за мене, нек је доста; та дед' жени за љубав; а ти ми ништ' не одговараш, то ништ' не чини; каз'ти, не мож'те мислити, не брин'те, одговор'те, ослон'те се; колко.

Међутим, срећу се и примери без апокопе и синкопе: *али де кажи, али сад оди овамо; сањам ли ја или; да нити какве радње, нити какве књиге; па ништа; одите, обуците се, сад пазите, реците, седите, ћутите; да му је рад казати, казала, казали; толико, неколико.*

Неке лексеме се у комедији изговарају са српским вокализмом: *оће на част и поштење; тако љубазна, љубазник, љубазника,* а не *чест; љубезна, љубезника.*

5.2. *Консонанти*

Фонема /х/ није била устаљена у фонетском систему, те је писац у већини примера и не бележи: *ајде де, ајде, оди овамо, сад одите овамо, оћу рећи, оћеш, оћете, ладан, ладно; уздане, усплаирен, усплаирена, у страу; за трбу, њи двоица, како се он спрам они лепушкасти госпа и девојака понаша, из баштенски врата, стотина други жена, ја би то, ја би ипак рада била, одма, ома;* али и: *ах, аха, охо, хи, хи, хм, ух; хаљини, и не хаје за мене, ја сам хтела; захтевати, похита, уздахом; у један мах*. Понекад је њен изостанак обележен апострофом: *стра'*, у највећем *стра'у*. Забележени су и примери у којима је она супституисана: *смеј, подсмеј; у трбуву; не зактевај, дркћући; фала ти, фала Богу*.

Фонема /ф/ се замењује и са /в/: *до вруштука*.

Забележено је упрошћавање неких сугласничких група: *ко тица < птица; е па дабоме < богме;* али *остављена.*

Следеће лексеме се срећу углавном у овом фонетском лику: *госпођа, код какве младе лепушкасте госпе; за срећне, несрећна.* Треба истаћи да је забележен и пример у којем је писац слово *т* преправљао у *ћ*. Лексема *комедија* ређе се чује са секундарним *н*: *комендија, комендију,* али чешће *комедија*.

5.3. *Именице*

У Ијд. ср. р. углавном се јавља преглас: *са смешним одушевљењем, и ревновањем је мучити, са срцем*.

У Гмн. среће се наставак *-и*: *фунти*.

У дидаскалијама, али и у језику личности забележени су стари падежни наставци Лмн: *у врати*, *ослушкују на леви врати*, *ослушкивао на врати*, *Танасија се покаже на врати*, уп. и Гмн. *ослушкује иза отворени врати*.

Стари наставак -*ма* забележен је и у Имн.: *и окрене га с леђма прозору, окрене је с леђма*.

Код именица ж. р. у ДЛјд. срећу се облици са сибиларизацијом: *окрене је с леђма публици*, *у руци, по свој прилици*.

Именица *мати* има следеће облике: *шта ради моја слатка мати*, *заисто си матери писала, или мене или своју матер.*

5.4. *Заменице*

У Дјд. личне заменице 3. л. ж. р. јавља се партикула -*зи*: *шта њојзи фали,* а у Дмн. нема старог наставка *вами*, већ само: *ја ћу прићи к вама, с вама ћу да правим пробу.*

У заменичко-придевској промени нема дијалекатских облика: *па још к томе лекар, ја нисам о томе плану ништа ни казала, зато исповеди твом старом ији целу тугу своју, у његовом присуству.*

Неодређене заменице употребљавају се са речцом *год: Је л' то когод видио; Болесник може бити ко му год драго, ја мислим само на његову патњу; да л' ти код твога мужа у чему год оскудицу трпиш; Да л' си ти на оне ватрене и заљубљене погледе... чим год одговорила.*

Одрична заменица *ништа* чешће се среће без финалног вокала: *ја не велим ништ, и ништ не знати, али и нећу ништа да знам.*

Углавном се изгубила именичка деклинација заменица и придева: *од неког доба*, *пре неког времена, гле старог господина, али сигурно волеш и њега самог, и сваког те весеља лишава, која тако красног и поштеног мужа има, повода каквог дати, нема од свега тога ни словца, па шта бива из тога, од тога, та после овога, човек може кога од свег срца љубити, којег ти љубиш, нашег Ћиру, ни најмањег повода, оног маторог Ћиру, спрам тог туђег човека, ви морате тог покојног љубазника представљати, с овог прозора, од њеног неког пензионованог брата.*

Код појединих заменица дошло је до асимилације и сажимања вокала: *како ја мога мужа волем, озбиљност твога мужа.*

Упитне и показне заменице углавном су на -*ав, -ва, -во*: *какав сте ви мајчин лекар, да ниси ти онако какав мали ветрогоња, кад ти какав лепушкаст младић, какав русвај, повода каквог дати, онако какава млада лепушкаста болесница, код какве младе лепушкасте госпе, он се баш загледао у какву лепушкасту болесницу, какву комендију, какве су, нити какаве радње, никаква несрећа;* али и: *код оваке змије, у оваком важном тренутку, добри сте ви и таки, не би таку шалу с вама збијала, таке пробе.*

У присвојном придеву изведеном од именица на -*ка* извршена је палатализација: *какав сте ви мајчин лекар.*

Углавном је правилна употреба заменица *себе* и *свој*: *нећу себе подсмеју излагати; кад изађе из своје собе, јавићеш нам, госпођа није више*

у својој соби, оде у своју собу, и преда се своим мислима, и оде сасвим безбрижно својим болесницима, али и: *иди ти за неко време у твоју собу.*

5.5. *Глаголи*

Прилично је честа употреба инфинитива: *Слушај, драги Милане, оћу рећи, докторе, шта ће то рећи, да сам и заборавила питати, не сме ни знати, не мораш у мене гледати, ја ти морам казати, зар сам зато моро ома доћи, јер ту се може ђаво умешати, те ти таке пробе тако осладити да ће ти се то још допасти,* али и: *то ћеш казати да сам отишо да посетим.*

Код појединих глагола долази до аналошког уједначавања основа: *волем*, *волеш*, *воле те, волете л' ви жене, волу те; погледи, гледи, гледати; потврђава главом; Танасија се покаже и даде Ћири знак, климће главом; намешта доручак и попевкује; донешено; улагивајући се, казивајући,* али и: *ослушкују.* Гл. основа са *-ира-* није страна пишчевом језику: *оћеш с мојом особом да манипулираш, ламентирајући.*

У дидаскалијама је честа употреба гл. прилога садашњег: *гледајући, деруђи се, и сам себи допадајући се, дркћући, журећи је, заповедајући, затежући, обазре се испитујући, кидајући, кукајући, ламентирајући, машући, одлазећи, плачући, погледајући, смешећи се, разнежено срдећи се, срдито по соби трчкарајући, ударајући, брзо упадајући, уздишући.* Забележено је и неколико примера неправилне употребе гл. прилога садашњег: *чезнећи*, *са чезнећим погледом, улагивајући се*, *казивајући*. Гл. прилог садашњи среће се и у атрибусткој функцији*: са чезнећим погледом на њега.*

Гл. прилог прошли се знатно ређе употребљава: *брзо ушавши, у сузама огрезнувши.*

Код глагола типа *пити* у 2.л. мн. императива изостаје *ј*: *пите, госпо.*

У тексту се срећу релативно често и аорисни облици: *баш добро што дођосте.*

У потенцијалу је уопштен облик *би*: *ја би то, ја би ипак рада била, зар би ја могао бити овако спокојан, не би таку шалу с вама збијала, ви би још могли сувише природни бити, а ви би се све чудили, шта би му ви казали.*

Футур II се ретко среће, будући да је замењен свршеним презентом: *ако моја жена за мене узпита, то ћеш казати да сам отишо да посетим,* али и: *што више ревновао буде, тим ме већма љуби.*

5.6. *Синтакса*

Правац кретања се чешће изражава дативом без предлога *к*: *приђе прозору, приђе соби Милановој, оће да приђе њему, окрене га с леђма прозору,*

окрене је с леђма публици, јурне као бесан асталу с десна, али и: *ја ћу прићи к вама, па да похита к теби, не пуштај никога к жени.*

Инструментал средства је употребљен без предлога: *и покрије лице рукама, повесница ће твоје безбожно дело црним словима забележити.*

Рекција глагола знатно одступа од данашњег стања: *сад си се уверила о томе; ја измољавам себи сваку сумњу о жени; па тео сам вам само казати да је господин доктор још на посети код старог господина Трунића.*

Предикат је обично на крају реченице: *Дакле сте са мном шалу збијали; па тео сам вам само казати да је господин доктор још на посети код старог господина Трунића и да ће се скоро натраг вратити; оћете да ме на испит узмете; Дакле, нема онога што би највећи узрок несреће какве било; Да л' ти код твога мужа у чему год оскудицу трпиш или те весеља лишава; да сам ти ја мати којој своје јаде казујеш; Ја би рада била Милану повода каквог дати.*

Атрибути се могу наћи и иза именице*: прође соби Милановој, ја баш волем ту озбиљност његову*; *зато исповеди твом старом ји целу тугу своју;* а такође и предлог *ради*: *па тај да ти се пробе ради удвара.*

5.7. *Лексика*

Неке од употребљених лексема су данас архаичне или дијалекатски маркиране: *остави чашу с водом на астал, седне на столицу за асталом; кроз врата која воде на сокак, изађе на сокак, види се цео сокак; Сачувај Боже, аја 'јок', нема од свега тога ни словца; повуче се натраг, да ће се скоро натраг вратити; О, и здрава сам и весела као тица у зраку; повесница ће твоје безбожно дело црним словима забележити; но шта велите сад; убезекнута* 'забезекнута'*; гледи узверен* 'унезверен'; *та је л' то шала или баш озбиља; не осећаш ни мало љубоморства; јер ди нема ревновања* 'љубоморе'*, ту нема ни љубави; Он не ревнује* 'није љубоморан' *нимало; па ти ни сама не ревнујеш* 'ниси љубоморна'; *па тај да ти се пробе ради удвара и Милана на ревновање натента; стотина други жена држале би се за срећне; Ујко, ја ћу се Бог и душа још расрдити на вас ако ви тако што о мени држите; Ја би рада била Милану повода каквог дати; Ви знате да он не игра, па тек се даје мислити, да му мора неповољно бити кад ја играм; оћеш с мојом особом* 'личношћу' *да манипулираш; намешта доручак* 'спрема доруча'; *здрава ко кремен* 'здрава ко дрен'; *шта ће то рећи* 'шта то треба да значи'.

Срећу се и устаљени изрази учтивости: *сад ти стојим сасвим на служби*; *заповедајте* 'изволите'; *ако вам је по вољи*, *ја ћу се удаљити.*

5.8. *Славеносрпски елементи*

Ове облике бележимо на свим језичким нивоима: *је л' можно, па зашто не би било можно*; *али кад* би *притежатељ* 'власник' *овог шешира овде био*; *божаствено позорје*; *споразумлењу* < *споразумленију*; *нисам ли морао строгу лекарију употребити.*

Приређивачи његових комедија напомињу да су поправили само крупније граматичке грешке, а да су оставили оне које карактеришу пишчеву или предеону особину (Трифковић 1892: XXI). Међутим, они су елиминисали икавизме шумадијско-војвођанског типа (*видити, ди*), облик *би* у потенцијалу (*бих, бисмо, бисте*), доследно су писали *х,* осим у речима (*снаја, марама*), те начинили низ других исправки: *п' онда / понда / па онда > п'онда*; *дабоме / дабогме > дабогме; ћер / кћер > кћер; друкче / друкчије > друкчије* (Трифковић 1892: XXI–XXII).

5.9. *Језик у штампаним комедијама*

Претходном опису језика рукописа додаћемо још понеку црту ексцерпирану из комедије *Избирачица,* објављене 1892. године у издању Срспке књижевне задруге.

На фонетском плану бележимо следеће црте: *какав брезобразлук* (96).

На морфолошком плану уочене су следеће црте: *Да, отац, и ако немате ништа противно* (97).

У означавању личности у *Избирачици* су уз имена коришћене присвојне заменице (*његова жена, њихова кћи*), док су у другим комедијама у тој функцији употребљени енклитички облици личних заменица у посесивном дативу (*жена му, кћи им, син им*).

Употребљавају се облици имперфекта и аориста: *Оне се јадиковаху како су несрећне* (104); *добро кад вас нађох, госпо* (116); *што ми вашим смејом истину потврдисте* (119); *и то морадох баш онда дознати* (120–121).

На синтаксичком плану уочава се честа употреба словенског генитива: *не види ни корака испред носа* (76); *још нисам добио кошара* (123).

И овде налазимо примере са различитом рекцијом глагола: *о томе и не сумњам* (77); *што би вам дало повода да сумњате о њима* (118); *Дао би Бог да се о томе и уверити можеш!* (95); *Ти се вараш о Бранку* (112); *не би се нико ни сетио на њу* (84).

Знатно је више примера за клишеиране обрасце понашања у то време: *Клањам се, господо* (80); *Благодаримо*! *Госпођице Малчика, ја вам се клањам* (81); *Драга госпођице, мој наклон* (81); *Ја сам благодаран* (87); *Ваш свгда понизни слуга* (79); Па *ако нисам на досади*, *можда бисмо могли у вашој соби* (107); *Милостива госпо*, *биће вам познато* (116).

И овде налазимо лексеме које су архаичне или дијалекатски маркиране: *Господин Бранко добио је кошар* ‘корпу’ (110); *Манимо* се ‘оставимо се, пустимо’ *година* (111); *маните се изговора* (114); *Ти си канда* ’изгледа’ *заборавила да си се венчала* (111); *али ми то неће испасти за руком* ‘поћи за руком’ (117); *пође и сукоби* се ’срете се’ *са Тошицом* (121).

6. Језик писама Јована Јовановића Змаја

Анализом језика Змајевих приватних писама уочено је да је код њега постојала свест о систему граматичке норме, која ипак није доследно примењивана, што на неки начин показује како је у другој половини XIX века текао процес нормирања нашег језика (Јерковић 1972: 111). Уочен је знатан број дублетних облика насталих употребом старијих црта књижевног језика, дијалектизама и књижевних облика. У прву групу спадају следеће црте: елементи морфолошког правописа, *Хервати*, *посоветује*, *чест, љубов*, *точан* (тако све до 1863), *међу нами*, *ширећа се нарав* (Јерковић 1972: 111).

Дијалектизми у језику Змајевих писама сједињују га с писцима из друге половине XVIII и прве половине XIX века, али и с његовим савременицима (Јерковић 1972: 111). Јован Јерковић издваја следеће дијалектизме на фонетском плану: *(г)ди / (г)де; при- > пре-, пре- > при-; нисам / несам; прадједу, љетопис, усљед; ал, ил, нег, међ, ништ; -ао>о; ће газит; колко, толко, четир; фиока / виоку; хоћемо, духа, рекох / лебова, Дуова, одма / сиромак, прокте, снаја; хвалу / валу / фалу; хрђав, похрвати / рђаво; млого; гд->д- де, пт->т- тица, кћ->ћ- ћерку; -гд-> -д- подекоіа, -гм->-м- боме, -тн->т метути, -тп->-п- препоставити; ш њиме.*

Међу морфолошким дијалектизмима Јерковић (1972:111–112) констатује следеће: старе падежне форме: *за леђи, са црни слови, на лаки крили њини, на корица; са здрављем / обновитељом, са резачем / са резачом; на љусци / на љуски, у бризи / по бриги; Бачвану; по киме; с отим / с тим; таки, каки, оваки; обоје* уместо *обојица; -ду* једино код гл. *хоћеду; би / бих, бисмо, бисте* у потенцијалу; *јер / јербо, дакле / даклем, пола / полак*, *још / јошт / јоште*.

Од синтаксичких црта издвојене су: предлог *с*(*а*) уз именицу у инструменталу са значењем средства; *уз-* + презент као футур II (*и кад ми узпишеш преко њега ми пиши*); употреба присвојних заменица уместо заменице *свој*.

Многе црте у Змајевом језику данас нису део књижевног језика (Јерковић 1972: 112): *умрьо*; Гмн. *иљада форинта, харинага*; ДИЛмн. *-ма*; присвојна заменица је код њега у синтагми обично постпонована; глагол,

нарочито инфинитив налази се на крају реченице; као полифункционални везник јавља се *е* у узрочним, изричним и саставним реченицама; словенски генитив је обичан; узрочни везник је *зашто*; релативне заменице *што / који* су подједнако честе. У савременом српском стандарду ретке су предлошко-падежне конструкције *са + ген*. за исказивање узрока и *о + лок*. за исказивање времена, као и посесивни датив и предикативни инструментал. У савремном језику све више изостаје придевски облик 'девојачког презимена' – *Љубици Поповићевој*; а облик 'презимена стеченог удајом' не комбинује се са речима за ословљавање – *гђи Јакшићки*. У Змајевом језику жива је употреба аориста.

Неке од архаичних црта данас су део хрватског књижевног језика: енклитика *си*; *што* у релативној функцији; *о + лок. уверен о томе*; равноправност суфикса *-тељ* код номина агентис; поједине лексеме *дапаче, лечник, наклад, кронике, подузеће, сурадња, опћи*.

Мањи број синтаксичких црта могао би се сврстати у Змајеве специфичности или невешту стилизацију: *да седнете на фијакера; у сутра се већ враћам* и сл. (Јерковић 1972: 112–113).

На крају, може се закључити да су ове црте уочене и код других старијих војвођанских писаца, али код Змаја су оне праћене стандардним дублетима, који су увек бројнији (Јерковић 1972: 112).

7. Језик Змајевог превода *Харфе Сиона*

Харфа Сиона је *збирка пјесама на хвалу Богу по наредби Божијој*, како стоји на првом листу првог издања, које је штампано 1878. године *у Новоме Саду трошком сунасљедника Христови назарена*.[1] По неким истраживачима „до јуна 1899. године било је раздељено у српском народу Карловачке митрополије око 12.000 комада" Харфе Сиона (Слијепчевић 1943: 6). Превод појанице с немачког језика започео је Јован Јовановић Змај, а завршио Ђорђе Рајковић. Анализирано је првих стотинак појања за које се сматра да их је превео Змај. Препев одликује „прилична лакоћа стиха и чистоћа језика" јер је уочена потреба за разумљивим побожним песмама (Максимовић 1911: 6, 5). Дакле, за разлику од црквенословенских појања у цркви, која је мали број људи могао разумети, бројним следбеницима назарена биле су потребне мелодичне песме чију ће поруку на разумљивом, разговорном и неизвештаченом језику схватити средњи (трговци и занатлије) и нижи (сељаци, надничари, сиротиња) слојеви тадашњег друштва.

[1] Примерак првог издања чува се у Матици српској под бр. 45.872.

У језику Змајевог превода *Харфе Сиона* поред црта народног језика бележимо остатке ранијих књижевних језика, дијалектизме војвођанског типа, ијекавске форме, особине условљене метриком стиха, али и оригиналне творевине. Већина следећих црта има статус алтернативних форми.

Међу остацима ранијих књижевних језика истичу се следеће фонетске особине: *въ- > ва-* (*ти вазнесењем Твојим нам* (94)[2], *васкрс* (45), *васкресеније* (10), *остани за вавек* (234), али и *за увек* (177)); *вьсь- > вас-* (*Дај да останем вазда твој* (35), *ког збор гледи васколик* (44), *живот ми празан беше вас* (131), али и: *он зове свеколике те грешнике* (3), *сав обилазе бели свет* (3)); *отьче > отче / оче* (*Отче наш, Саваоте, Отче жив* (32), *И ми чеда Твоја, оче* (79)). Факултативно се среће и црквенословенски суфикс *-ије* (*васкресеније* (10), *спасенија мелем благ* (62)). Забележено је и неколико лексема или различитих значења везаних за ранију књижевну традицију (*дајућ за освештај животна твоја слова* 'речи' (16), *отвори двери* 'врата' *неба* (94), *до конца* 'краја' *жића Твог* (16), *пoју Твоје све красоте* 'лепоте' (32), *на небу гледат образ* 'лик' *Твој* (4), *получит* 'добити' *ново биће* (96); *небеско чуство* 'осећање' (160); *а љубави ваше сајуз* 'савез' (54), *Туге, јади и печали* 'туга, беда' (86); *Твој нека сине луч* 'светлост' (15)). Треба истаћи и честу употребу предлога *к* (*Дижи се к Богу*, *душе мој* (10), *Олакшај нам наш големи труд* / *К небу пут* (34), *Дођи к нама* (43)).

У препеву се срећу и примери словенског генитива (*Божја гласа не хте чути* (68); *не нађе л' добре земље знај / Пропашће сваки усев* (190). Предлошко-падежна конструкција *с* + генитив има узрочно значење (Јер *с наши грехова Биише те муке све* (74)).

Међу дијалектизмима војвођанског типа на фонетском плану издвајају се скоро доследни икавизми код гл. VII Белићеве врсте (*свако ће чисто видит' тад* (22), *нит' завидит' коме зна* (63), *осветлит*' *на све стране* (4), *дај нам поживити* (122), *љубав уме дуго трпит*' (63), *ал ће љубав узлетит* (139)). Само у једном примеру, због риме, употребљен је фонетски икавизам, обичан на северу Баната, Бачке и у западном Срему (*Људске груди грије сваки дан верније* (122)). Изузетно ретко се срећу примери са заменом префикса *пре-* и *при-* (*ил' препека дна* (162), *Колико л' си већ блаженства / Преправио смерним нам* (25); *морам му сина припознат'* (198)). У прилогу *где* изузтено ретко, и то због риме, срећемо *и* (*Дојако ми он свагда веран би / Поглед његов благ, ма ја био гди* (153)). Фонема /х/ се у знатно мањем броју примера губи (*ајд* (87), *оди* (96), *оће* (96); *поитај* (88), *сарањен* (73), *страоту* (65); *ма* (10), *одма* (64), *стра*

[2] Број у загради означава страницу из првог издања *Харфе Сиона.*

(58)) или је замењена (*аждаја* (22), *вијор* (65), *подсмеј* (36); *задрктаће* (104), *зактева*). Ретки су примери у којима се група (-)*хв*- своди на (-) *в*- (*вата* (29), *заватиће* (145), *свати* (243)). Ретки су примери с дисимилацијом у групи *мн*- (*млога* (90)). У групи -*вн*- чешће нема асимилације (*тавне* (79), *тавнице* (251)). Медијална група -*вљ*- само се у једном примеру упростила (*спраљају* (101)), а *пт*- у свим (*тица* (226), *тичица* (191), *тићи* (104)).

На морфолошком плану нема толико дијалектизама, нарочито у деклинацији. Само у једном примеру је изостала сибиларизација (*Милост мени даде, лошем слуги Твом* (252)). Нема примера без прегласа (*еванђељем* (45), *уљем* (203), *кајањем* (187), *оцем* (49), *лучем* (18), *путем* (28)). Именице ж. р. на -ø у Ијд. обично имају наставак -*ју* (*благошћу* (80), *светлошћу* (66), *слашћу* (25), *речју* (41)), ретко -*и* (*с љубави к нама нађе Те* (98)), и само једном -*ом* (*ноћом* (8)). У Гмн. ретко се јавља -*и* (*по сто пути*). Ретко изостаје и -*ин* у сингуларској парадигми (*душман* (127), *хришћан* (103)), али се среће проширење -*ац* код именице *лебац* (38).

Код квалитативних заменица најчешћи су примери с -*(а)в* (*какав* (103), *никакава* (36), *такву* (141)), док су ретки на -*ов* (*какова* (280), *какови* (55), *каково* (124)) и без -*в* (*такој* (233)). Присвојна заменица 3. л. мн. има углавном дијалекатске облике (*њин* (91), *њино* (69), најчешће и само једном *њиов* (295)), а у ж. р. среће се и партикула -*зи* (*њезин* (135)). Примери именичке деклинације су ређи од оних са сложеном променом (*уживат' вечна блага* (95), *песму нову шаљте престолу његову* (2)). Одричне заменице с предлозима имају дијалекатске одлике (*Бог отиде свет стварати, / Из ничега речју звати* (68)).

У 3. л. мн. презента изостају дијалекатске форме. Код глагола *знати*, *дати* и *имати* забележене су и форме са проширењем (*да вам даде снагу нову* (176), *знадем* (165), *знаду* (43), *имадеш* (78)). Код глагола IV врсте у императиву се факултативно губи -*ј* (*Ули м' у слабу груд* (75), *и пите је сви* (38), али *и Духа Твога улиј нама* (58)). Неки глаголи су променили гл. врсту (*гледи* (44); *Гдено шеће Пастир благ* (19)) или коренски вокал (*Зато ти шиље хвале пој* (17), *Шиљуђ' нам хране дар* (16), *Духа нам пошљи Твог* (17), али и *шаљте престолу* (2)). Аорист је чест, па чак и од несвршених глагола (*У ужареној пећи, Када дечка три Свога славише Творца, Тад душмани зли Застидише се љуто* (251)). Имперфекат је знатно ређи (*Велик сам, мишљах ја* (75), *Он ком на небу беше двор* (10)). У потенцијалу се само у 1. л. јд. среће и *бих*, а у свим осталим углавном *би* (*и ми мали хвалу би ти дали* (121), али и *Радо бисмо* [*хтели*] *слабе Гласе наше здружит'/ И у духу Теб' послужит', / Радо бисмо* [*хтели*] *као и чисти анђели / Тебе гледат' кроз век цели* (121)). Честа је и употреба гла-

голских прилога (*Грешнику готов се осветит' се / Враћајући му маздом злом* (120); *А кад су лебац преломили / Захваливши милом Оцу свом* (38); *Па се на зло он упути, / Огрезав у греху већ* (68)). Поред футура II ретко се среће и презент свршеног глагола: *Устеш [< узхтеш] ли му веран бит' / У њему ћеш наћи штит за тешки бој* (162).

Предлог *спрећу* је дијалекатски обележен (*Један нек је спрећу другог / У љубави вазда чврст* (55)).

Веома су ретки примери у којима је инструментал средства употребљен с предлогом (*кој' нам с крстом пример овде даде* (200)).

Змај за потребе метра користи углавном средства која му нуди живи говор (*ак'* (55), *ал'* (4), *дост'* (95), *зашт'* (154), *ништ'*, *волећ'* (7), *славит'* (7), *теб'* (182), *так*' (62); *вид'ло* (247), *кол'ко* (290), *мож'мо* (218); *'вако* (38), *'нако* (148); *дош'о* (9), *укр'о* (189), *к'* (122), *к'о* (6); *анђ'о* (10), *пон'о* (148); *куцн'о* (170); *беж'* (153), *буд'те* (20); *данаске* (157), *јербо* (76), *туна* (159) и сл.) или старије стање у књижевном језику (*даде Апостолом* (38), *како спас грешником зна опростити* (239); *Душам женик благ, Ти си нама драг* (26), *Са речма Твојим код нас Остани за вавек* (234), *Да једро снопље принесемо / С' анђели некад ускликнемо* (215), *Хвалећи Творца на небеси* (114), *Да м' сотона у његови / Не задржи ах! вигови* (27)).

Под снажним утицајем Вука код Змаја се ретко срећу јекавске форме (*Збирка пјесама* наслов; *гњев* (26), *гњевио* (61), *мољењу* (201), *насљедника* (70), *сунасљедника* наслов, *посљедњи* (202), *сљеде* (5), *сљедоват'* (220), *сљедимо* (27)). Будући да назарени искључиво користе Даничићев и Вуков превод Библије, у проповедима и молитвама се могу чути поједине лексеме у јекавском изговору (*вјера, дјела*), што сведочи о снажном утицају писане речи на живи говор.

Опет под утицајем Вуковог језика, али и за потребе метра честа је употреба краћих облика личних заменица у предлошком акузативу (*за ме* (36), *за те* (34), *на се* (68), *зањ* (51), *нањ* (113), *уњ* (191)).

У Змајево време следеће црте су биле обичне у српској средини, док су данас неке од њих типичније за хрватски стандард (*Тако судружник његов тек* (11); *Сретан ли ће с назват брат* (48), *Ко издржи сретно бој* (49), *Ти си нама сва обрана* (81); *За убојства, за гњев љут* (92); *Бранитељу мили* (55); *Говорећи: примите је ви / Примите је и пите је сви* (38); *Савладан биће враг* (83); *Олакшај нам наш големи труд* (34); *Прориче красан дан* (83); *Јемац је био за све нас* (10); *Тешко вама за навек / Дочим овде благујете / Тамо ћете страдати тек* (92); *угледат*' *се желимо* (242), *збунити се не дај* (61), *знај трпит*' и *чекати* (67), *Гледати ће Божју славу* (65)).

У складу са формом, садржајем и наменом овог текста су и поједини творбени неологизми, који се јављају и код других песника: *А око Његовог Престола надоблачна* (16), *До конца жића твог* (16), *Ти учиш како с' злости све / И греси избеђ' могу* (98), *Блажени су који носе / Опадање, злобу, мрз* (92), *Где не влада мрзост ни издаја* (39), *Смерноћа је лепа ствар* (91), *Који се тебе сећа, тај / Труду ће наћи олакшај* (218), *Славите му име трилично* (7), *Твог ми умрћа Ти плод даде* (70), *Пренебесним утешењем / Хвалимо Те Спасе ми* (177), *Там венци, тамо хаља / Беља нег бели снег* (83), *Море и звук и земље низ* (2), *С брећом се овде заверавам* 'обећавам'/ *Веран ти бит до гроба мог* (35)).

У преводу *Харфе Сиона* Змај је користио речи и значења која савременим говорницима нису позната: *Љубве жар Истекар* 'поново' / *Људске груди грије Сваки дан верније* (122), *У беди злој Поглед на те спушта свој, / Велеђ' да те чека мазда* 'награда' (7), *Грешнику готов осветит' се / Враћајући му маздом* 'наградом' *злом* (120), *Снимиће* 'скинуће' *ти терет љут* (68), *Да нас прими, Да нам терет сними* (125), *Крвљу, речју Исусовом* / *Паштимо* 'трудимо' *се храбри бит'* (41), *Знам трпљење, знам ти труд / Паштио се вазда ти си / Сустао се никад ниси* (46), *Звучне се трубе лаћај* 'прихвати' *свак* (2), *Желите ли Христу говет* 'угађати' (20), *Ти припреми душе наше / Да говемо Теби тек* (25), *Да м' сотона у његови / Не задржи ах! вигови* 'замка' (27); *Кад се манем* 'оставим' *свег* (76), *Запт* 'уздржање' *је нуждан* (61); *Утубите* 'запамтите' *добро ово* (31)).

Дакле, у преводу *Харфе Сиона* метрика је утицала на то да се јави већи број елемената разговорног језика, архаичних црта, али и оригиналних Змајевих песничких творевина. У односу на језик његових писама можемо констатовати да се број војвођанских дијалекатских црта у овом препеву знатно смањио.

8. Закључак

На основу анализираних писаних извора можемо закључити да је новосадски вернакулар пролазио кроз различите фазе развоја. Наиме, у њему се најпре могло наћи прилично трагова старијих књижевних језика, затим дублетне форме и најзад преовлађивање стандардних облика. Поједини дијалектизми (*видити*, *ди*; *одма, оћу*; *казо*, *почо; да л`, ил`*) били су присутни у различитом степену у свим периодима да би на крају прешли у колоквијализме. Остали дијалектизми (*за леђи, на лаки крили њини*; наставак -*ду* и сл.) стално су били у опадању. Напуштане су и многе синтаксичке конструкције: *са + ген* за узрок, *о + лок* за време, *к + дат* за

правац кретања, посесивни датив, предикативни инструментал. Поједине лексеме су данас прешле у архаизме (*мазда* – награда, *паштимо се* – трудимо се, *лаћај се* – прихвати се, *ревновање* – љубомора, и сл.) или су део хрватског стандарда (*дапаче*, *лечник*, *наклада* и сл.). Такође су давно напуштени клишеирани обрасци понашања (*Клањам се*, *Благодаримо*, *Милостива госпо* и сл.).

ИЗВОРИ

Трифковић, Коста (1892). *Драматски списи. Свеска прва.* Београд : Српска књижевна задруга.

Харфа Сиона. Збирка пјесама на хвалу Богу по наредби Божијој (1878). Нови Сад : Српска народна задружна штампарија.

ЛИТЕРАТУРА

Ивић, Павле (1992). Дијалекатска основица предвуковског књижевног језика у његовој последњој фази. *Анали Филолошког факултета.* XIX: 83–110.

Ивић, Павле (1998). *Преглед историје српског језика. Целокупна дела VIII.* Сремски Карловци – Нови Сад : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Јерковић, Јован (1972). Језик писама Јована Јовановића Змаја. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику.* XV/2: 67–113.

Јерковић, Јован (1973). Белешке о језику Косте Трифковића. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XVI/2: 75–107.

Кашић, Јован (1969). Фонетске и морфолошке особине «просечног» језика прве половине XIX века (на основу приватних писама). *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду.* XII/1: 183–212.

Кашић, Јован (1971). Фразеолошке појаве у приватним писмима из прве половине XIX века. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику.* XIV: 91–102.

Максимовић, Јован (1911). *Змајево назаренство*. Београд : Штампарија Саве Раденковића и брата.

Слијепчевић, М. Ђоко (1943). *Назарени у Србији*. Београд: Издавачко и прометно АД «Југоисток».

Žarko Bošnjaković

NOVI SAD VERNACULAR IN THE LANGUAGE
OF KOSTA TRIFKOVIĆ AND ZMAJ

Summary

The author analyzes the corpus of written texts to conclude that Novi Sad vernacular passed through distinctive developmental stages. At earlier stages it contained various traces of older standard languages, then it contained dual forms, and at later stages, the contemporary standard forms prevailed. Some dialecticisms (*viditi*, *di*; *odma, oću*; *kazo*, *počo; da l`, il`*) were found in variable degrees in all periods, and eventually became colloquialisms. Other dialecticisms (*za leđi, na laki krili njini*; *-du* ending etc.) were constantly showing a decreasing tendency. Many syntactic structures were also abandoned (*sa + Gen. case* to denote cause, *o + Loc. case* to denote time, (*k +*) *Dat. case* to denote direction, Dative of possession, predicative instrumental, etc.). Some of the lexemes are today classified as archaisms (*mazda* – prize, *paštimo se* – we are trying, *laćaj se* – take up, *revnovanje* – jealousy etc.), or they may belong to contemporary standard Croatian (*dapače*, *lečnik*, *naklada* etc.). In addition, certain forms of etiquette have also been long abandoned (*Klanjam se*, *Blagodarimo*, *Milostiva gospo*, etc.).

Key words: Novi Sad vernacular, diachrony, phonetics, morphology, syntax, lexis.

UDK 811.511.141`373.43(497.113 Novi Sad)
Оригинални научни рад

Едита Андрић
andrice@ptt.rs

МАЂАРСКИ ЈЕЗИК У НОВОМ САДУ
(фонолошка, морфолошка, лексичка и синтаксичка обележја)

Сажетак. У раду су истражене интерферентне појаве у говору новосадских Мађара, које доприносе његовом удаљавању од стандардној језичке норме. Утврђено је да се мађарски језик у Новом Саду развија под изразитим утицајем српског као језика средине готово на свим језичким нивоима – од фонолошког до синтаксичког, при чему су ти утицаји најизразитији у домену лексике. Овакву дивергенцију мађарског језика у Новом Саду подстичу не само језичке околности већ, у знатној мери, и нејезичке прилике као што је његова удаљеност од матице и немарност његових говорних представника.

Кључне речи: мађарски језик, српски језик, интерференција, фонологија, морфологија, лексика, синтакса.

1. Увод

1.1. У говору новосадских Мађара на готово свим језичким нивоима могу се запазити интерферентне појаве које доприносе његовом удаљавању од језика којим се говори у матичној држави. На дивергенцију мађарског језика у Новом Саду утицале су језичке, али у знатној мери и нејезичке околности, нарочито његова удаљеност од матице, констатно смањивање броја мађарског живља,[1] као и однос самих говорника према матерњем језику.

1.2. У Новом Саду постоји знатан број образовних и културних институција које допринесе очувању националног идентитета и језика Мађара.

[1] Према попису становништва из 2002. године, Мађари чине око 6% укупног броја становника у Новом Саду. Број Мађара се од досељавања у Војводину, и у сâм Нови Сад, па све до данас, мењао кроз историју, па је и њихов однос у саставу становништва варирао. Укупан број становника града константно се повећавао док се број мађарског живља од Другог светског рата смањивао (изузев у периоду шездесетих и седамдестих година 20. века).

Одељења са наставом на мађарском језику постоје у четири основне школе у граду (*Петефи Шандор, Јожеф Атила, Соња Маринковић, Никола Тесла*), као и у пет средњих школа (Гимназија *Светозар Марковић*, средња медицинска школа, средња пољопривредна, средња електротехничка и средња уметничка школа).

На Филозофском факултету постоји студијска група за мађарски језик и књижевност, с програмом основних и дипломских академских студија; докторске студије мађарског језика и књижевности изводе се у оквиру заједничког програма за све филолошке групе. Већину студената чине млади из унутрашњости односно из других места у Војводини, а све је мање студената из Новог Сада. На студијској групи Журналистике четворосеместрална настава из области матерњег језика и стилистике изводи се на српском, мађарском, румунском, русинском и словачком језику; на мађарском језику се, поред тога, изводе и следећи курсеви: Реторика, Правци науке о књижевности и Основи социологије. Осим тога, и сви остали студенти чији је матерњи мађарски, а који су уписали било који факултет на Универзитету у Новом Саду, могу неке опште предмете (као што су психологија, педагогија, социологија) похађати на матерњем језику.

1.3. Иако деца у Новом Саду од најранијег узраста постају двојезична, тако да поред матерњег готово истовремено усвајају и српски језик (било да је реч о спонтаном било о институционалном начину учења), током стручног усавршавања они овладавају својом струком углавном на српском језику, због чега он постаје доминантан не само на послу већ све више и у кругу породице. С друге стране, многи родитељи, чак и у хомогеним мађарским породицама, своју децу не уписују у мађарске школе сматрајући да ће се боље укључити у друштво и лакше афирмисати на било ком пољу ако од најранијег узраста похађају наставу на српском језику. Дешава се и то да родитељи који су средњу школу или факултет завршили на српском, из немарности говоре помало исквареним мађарским језиком.

Иако се у школама усваја нормирани мађарски језик, онај којим се говори у Мађарској, наведене околности проузрокују интерферентне појаве у говору новосадских Мађара, што угрожава систем језика на свим нивоима – од фонетике до синтаксе. Ово је посебно уочљиво због тога што мађарски и српски, како генеалошки тако и типолошки, припадају различитим језичким породицама, па према томе функционишу на различите начине.

2. Фонолошки ниво

2.1. Фонолошка структура сваког језика је најзатворенија, најтеже ју је мењати и најдуже одолева утицајима. Зато, уколико се већ и на том нивоу уочавају интерферентне појаве, можемо рећи да се ради о значајном упливу другог језика. Фонетски склоп српског и мађарског језика веома је различит, првенствено зато што у мађарском постоји 40 гласова (од тога 14 односно 15 самогласника) наспрам 30 у српском. Међутим, разлике постоје и у месту и начину стварања појединих гласова карактеристичних за оба језика (Пастор Кичи 2000). Тако на пример, глас [*á*], који је сличан гласу [*a*] у српском, отворенији је (по положају вилице), у српском [*e*] се лабијалније изговара од мађарског илабијалног [*é*], и највише одговара специфичном гласу [*ë*], који се у писању не региструје, и не разликују га сви говорни представници мађарског језика. Можда баш захваљујући српском језику и сличности у изговору та два гласа ова појава полузатвореног [*ë*] одолева у Војводини и тако доприноси разбијању фонолошке монотоније: *megkérdezem* / *mëgkérdëzëm*, *elmentek* / *elmëntek*. Затворено мађарско [*é*] ближе је артикулацији самогалсника [*i*] у српском језику. Зато се дешава да они који уче мађарски уместо [*é*] чују [*i*].

Код изговора српског самогласника [*o*] вилица је много отворенија, отвара се негде између положаја у којем се изговарају [*a*] и [*o*] на мађарском. Због тога говорници српског језика уместо [*a*] увек регистурју самогласник [*o*]. Приликом артикулације српског самогласника [*u*] вилица заузима положај између нивоа у којем се изговарају мађарски самогласници [*u*] и дуго [*ó*], стога се често уместо мађарског [*ó*] изговара [*u*].

2.2. У артикулацији сугласника такође постоје разлике. Највећа се огледа у изговору сугласника [*ć/đ*] у српском односно <*ty/gy*> у мађарском. Место артикулације ових африката разликује се бар за нијансу. У мађарском су то чисто палатални гласови, док је у српском место њихове артикулације између палаталног и посталвеоларног положаја, те се тако готово подудара са местом изговарња сугалсника [*cs/dzs*], само се нешто мекше изговарају. И баш то утиче на једну од најзначајнијих гласовних интерференција која се јавља у Новом Саду, поготову у једном делу града, на Телепу. Ту, наиме, многи уместо мађарског <*gy*> изговарају [*dzs*], а уместо<*ty*> – [*cs*]: *dzserëk <gyerek>, dzsere <gyere>*, *hodzs vodzs <hogy vagy>, csúk <tyúk>*.

Марија Пастор Кичи (2000: 63) наводи да се сугласници српског језика стварају са већом артикулационом енергијом. Праскави сугласници су тврђи, а спиранти „храпавији"; за изговор сугласника *r* препрека се

успоставља и руши више пута. Она закључује да говорници мађарског језика у Новом Саду:

– сугласнике често изговарају наглашеније, са већом снагом, истовремено скраћујући дужину дугих сугласника: *kolëga* (*kolléga*), *álomás* (*állomás*);

– артикулацију појединих мађарских сугласника прилагођавају месту стварања српских сугласника: *kucsa* (*kutya*), *csúk* (*tyúk*), *edzs* (*egy*);

– изговарају склоп сугласника *l* и *j* понаособ, као сугласник *љ* у српском језику, без гласовне промене која се дешава у таквим приликама, када би требало да се изговара дуго *j*: *gondol* + *junk* (изговара се као *gondojjunk*), *bizniszel* + *jen* (изговара се: *bizniszejjen*);

– самогласнике понекад изговарају „на српски начин": дуги самогласници се скраћују, а артикулација је под утицајем српског језика: *mulva* (*múlva*), *fiurul* (*fiúról*);

– прозодијска обележја су под утицајем српског језика: у сложеницама први слог другог дела добија посебни акценат и вишу интонацију: *'kábël↑'szakadás*, *'kompjuter↑'hálózat* итд.

2.3. Из оваквог изговора гласова произилазе и грешке у правопису: погрешно се исписују графеме, бележе се гласовне промене које се иначе у писању не региструју. Поред тога и правопис српског језика утиче на појаву грешака, што се највише манифестује у употреби великих и малих слова, погрешној интерпункцији, растављању речи итд.

3. Морфолошки ниво

3.1. Морфолошка обележја у говору новосадских Мађара која се разликују од стандарднојезичких могу се сврстати у две групе. У прву спадају грешке које су настале независно од српског језика, а могу се третирати као регионализми или дијалектизми; понекад се јављају и услед слабијег познавања структуре мађарског језика односно граматике. У другој групи налазе се грешке које настају под утицајем српског језика. Као илустрацију за појаве о којима ће се овде говорити навешћемо примере из писмених задатака деце школског узраста (укупно је прегледано 67 свезака).

3.1.1. Најчешће се ради о погрешној употреби наставака. Таква је, на пример, појава која се зове *nákolás*: у првом лицу једнине кондиционала употребљава се наставак *-nák* уместо *-nék:*

Én Újvidéken ... a sarkokban kis szemetesládákat *raknák*.[2]

Ezen kívül semin se *változtatnák*

[2] Примери се наводе у оригиналу, онако како је у задацима, са свим правописним и језичким грешкама.

Soha nem *válnák* el tőlük.
A Telepről is egy pár sort *irnák*.

На исти начин може се тумачити и појава звана *suk*/*sükölés*, када се за индикатив у првом лицу множине одређене промене уместо одговарајућег наставка *-juk/-jük* користи *-suk/-sük* (овај други се иначе јавља у императивним облицима):

kicsi ideg bajos, de csak ha *fölidegesitsük*
Kimegyünk az udvarba és *halgasuk* a madarak csicsergését.

Понекад се неправилно употребљавају суфикси за грађење речи, али и основа речи може бити погрешна, када се не поштују промене пре додавања наставака:

Apukámmal *búvározni* megyek (pravilno *búvárkodni*)
hétvégeként kirándulni járunk (*hetvégenként*, ili samo *hétvégén*)
ahol várnak rád a *szülőid* (*szüleid*)

Често се помешају локативни наставци, па се уместо инесива употребљава илатив:

Ő sok gyereket tanít a *zeneiskolába*. (*zeneiskolában*)
... hogy volt az *iskolába* (*iskolában*)
Tehát *ebbe a városba* lakom én (*ebben a városban*)

У мађарском језику постоји група глагола који се у индикативу разликују од осталих по томе што имају наставак за треће лице једнине па се баш због тога зову *ikes igék* (глаголи на -ик). Њихова конјугација се разликује и у првом лицу једнине. Врло је распрострањена појава да новосадски говорници не поштују ту разлику и употребљавају наставке које би иначе ови глаголи имали да не спадају у изузетке:

Hétköznap annyukámmal és testvéremmel csak este *találkozok*. (*találkozom*)
én pedig a családommal együtt *vacsorázok*. (*vacsorázom*)
mikor *elalszok* anyukám lecsapja az éjeli lámpát (*elalszom*)

3.1.2. Другу групу морфолошких појава чине интерференције које су резултат утицаја српског језика. Ево неколико најчешћих примера за то.

Карактеристика мађарског језика јесте да уколико у синтагми постоји одређени или неодређени број, именица уз коју стоји не добија знак за множину. Ипак, говорници често врше семантичку конгруенцију као што је то случај у српском језику:

Sok szép épüle*tek*, játszóter*ek*, színház*ak* és parkok található*k*.
... számos üzlet*ek* ...
Sok zöld, öreg fá*k* található*k*.
Nekem nagyon tetszet a sok fá*k* és a sok ember.
Nekem ebben a városban tetszenek a sok szép emlékmű*vek* és muzeum*ok*.

У свакодневној комуникацији ретко се користи пасив. Он може бити присутан само у административном стилу. Један од начина пасивизације јесте и употреба глаголског прилога у мађарском језику, што се избегава у живом говору. Ипак налазимо их посвуда:

... túlságosan *ki van építve...*
Belépve a kapun a kutyák először megugatnak.
Az asztal is *meg van terítve*.
Itt *van megrendezve* az EXIT könnyűzenei fesztivál.
Tetszik az, hogy sok zöldfa *van telepítve* a város különböző részein.

У мађарском језику постоји категорија члана, па се њихово изостављање или неправилна употреба, такође, може приписати утицају српског језика:

Azt hiszem ha lenne testvérem nem hiányolnám ennyire társaságát. (...*a* társaságát)
A kedvenc sportja fodbal. (Kedvenc sportja *a* futball.)
Anyukám könnyvelő, apukám eladási oszályon dolgozik. (...*az* eladási osztályon...)

Као последица утицаја српског језика јавља се и прекомерна употреба глагола *bír*, еквивалент глагола *моћи* у српском. У мађарском, наиме, постоји посебан суфикс за грађење потенцијалних глагола који се користе у таквим приликама. Уколико пак контекст не дозвољава употребу поменутог суфикса, тада се користе други глаголи:

... mint kényelmes ágy és puha párna amelyen *birunk álmodni* szép álmokat (*álmodhatunk*).
... mindenki eszik amikor *bír*... (*tud*)
Amikor *birunk* együt törekedünk az ebédel kapcsolatosan (*ráérünk*)

И на крају да поменемо да мађарски језик поседује посебне присвојне наставке који се додају објекту у присвојном односу како би се обележило лице коме нешто припада. Недостатак таквих наставака такође је утицај српског језика:

A *városház* is szép nagy épület. (*városháza*)
J. J. Z. nagy szerb költő lefordította Petőfi János Vitéz című elbeszélő *költményt* (*költeményét)*
Zmaj úr lefordította szerb nyelvre Petőfi János *vitézt*, Arany *Toldiát*... (János *vitézét*, *Toldiját*)
Újvidéknek az egyik újabb *városrészben* lakok. (*városrészében*)

4. Лексика

4.1. Од целокупног језичког система лексика је најподложнија променама и разним утицајима. Речи лако савладавају језичке баријере, поготово „кад су границе само тарабе" (Микеш 2001).

Подробнијим бављењем проблемом позајмљеница у говору новосадских Мађара, стиче се увид у карактер и обим позајмљених речи у мађарском језику на овом простору. Лексика страног порекла коју употребљавају Мађари у Војводини може се поделити на посредне и непосредне позајмљенице. У прву групу спадају интернационализми који су у овдашњи мађарски језик доспели посредством српског, а у другу групу изворне српске речи које се користе у свакодневном говору.

4.1.1. Осим интернационализама које срећемо и у мађарском језику на тлу Републике Мађарске, у језику новосадских Мађара постоје речи страног порекла које су у матици или потпуно непознате или се, иако их речник страних речи евидентира и објашњава, у говору уопште не срећу, пошто се уместо њих употребљавају већ устаљене, општеприхваћене домаће речи. Јасно је, дакле, да се ради о речима које су у у овај регионални идиом доспеле посредством српског, у коме су се претходно одомаћиле. Код таквих речи наилазимо на два проблема: један је формалне, а други семантичке природе. Наиме, српски, као и сваки језик, преузете стране речи на известан начин прилагођава својим нормама. Проблем је, међутим, што речи које посредством српског језика улазе у мађарски задржавају карактеристике језика посредника па се дешава да се овде и оне речи које се, иначе, користе и у Мађарској изговарају „на српски начин". Најчешће грешке праве се код речи латинског и грчког порекла, што се углавном манифестује тако што на крају речи недостају неки наставци или су постојећи наставци неправилни: *delegát* (*delegátus), katalóg (katalógus), dialóg (dialógus), metóda* (*metódus*), *dóza* (*dózis), argument (argumentum), honorár (honorárium), derivát (derivátum), arhíva* (*archívum), privilégió (privilégium*), *referent* (*referens), ambient (ambiens*), *szervisz (szervíz*), *kollektív (kollektíva), formulár (formuláré), originál (originálé), konzerva (konzerv*) *affirmíroz (affirmál), inszpiráció (inspiráció), sztart (start), sztátusz (státus), hrónikus (krónikus), hémija (kémia*) итд.

На ову лексику српски језик може да утиче и у семантичком смислу. Преузете речи, осим својих основних, у појединим језицима могу имати још неко додатно значење. Упоређујући речнике страних речи мађарског и српског језика можемо установити да у српском поједине лексеме страног порекла имају уопштенија значења, па је самим тим и могућност њихове употребе шира и свестранија. Често само контекст одређује њихово

значење. Проблем се јавља када се неке од тих лексема, под утицајем српског језика, почињу користити у контексту и са значењем које оне у мађарском језику немају. Тако, на пример, одговарајући облик речи *акција* / *akció* у мађарском језику нема значење 'документ о поседовању дела капитала акционарског друштва, деоница' (Клајн, Шипка 2006), међутим, баш се са тим значењем у последње време, у доба приватизације и транзиције, веома често јавља у свакодневном говору Мађара у Војводини, па тако и у Новом Саду. Или, на пример, реч *девиза* у мађарском не значи 'парола, лозинка, гесло, начело, кратка, мудра изрека' (иако ово значење у „Великом речнику страних речи и израза" стоји на првом месту), већ је само финансијски, банкарски термин за страну конвертибилну валуту, страни новац. Није, међутим, реткост да поменуту реч сретнемо баш у претходном значењу.

Kompozíció у мађарском има углавном сва значења као и у српском *композиција*, једино не поседује значење 'низ железничких вагона у једном ланцу, које вуче локомотива' (Клајн, Шипка 2006). Ипак може се чути како овдашњи Мађари најављују: *A kompozíció megérkezett* не служећи се лексемом *szerelvény*, која би у таквој ситуацији била употребљена у Мађарској.

Иако постоје глагол *manipulál* и именице *manipulálás, manipuláció* са значењима које имају и одговарајуће речи у српском језику, именица *manipulátor* у мађарском нема пејоративно значење, већ указује на особу која управља, рукује, манипулише нечим (оно што је у српском обележено речју *манипулант*). Новосадски Мађари пак користе ову реч у значењу које има у српском: 'онај који се бави манипулацијама, преварант' (Клајн, Шипка 2006).

Придев *vitális* у мађарском значи само да је нешто 'од животне важности, неопходно за живот', а не и да је неко 'пун животне снаге, издржљив, отпоран'. Упркос томе, сведоци смо да се по аналогији према српском значењу за неку старију особу каже: *A nagymamája vitális asszony / Бака јој је витална жена*.

4.1.2. У другу групу спадају лексеме страног порекла које новосадски говорници мађарског језика директно преузимају из српског. И њих можемо разврстати у две мање скупине.

Прву представљају речи које означавају ствари или појмове специфичне за нашу средину, речи за које у мађарском језику не постоје еквиваленти. То су углавном специјалитети српске кухиње: *kajmak, gibanica, ajvár, plyeszkavica, csevapcsicsa, prója, prsuta* итд. (ове речи често можемо наћи и на јеловницима неких ресторана у Мађарској), као и друштвено-политички изрази карактеристични за наше поднебље, називи неких

друштвених органа, организација, тела, речи везане за овдашњу културу, веру, обичаје, традицију: *szkupstina, csetnik, szlava* и др.

Насупрот овима налазе се речи за које у мађарском језику постоје еквиваленти, али се они углавном из немарности према свом језику, због недостатка језичке културе, интелектуалне лењости или из простог незнања – не користе или се користе паралелно са лексемама из српског језика. У току истраживања, ослушкујући говор новосадских Мађара, могао се стећи утисак да се скоро свака српска реч може преузети. Ако се говорник у датом тренутку не може сетити неког одговарајућег израза на матерњем језику, под условом да се налази у уобичајеној, свакодневној ситуацији која га не стимулише на стандардизовано изражавање, он ће једноставно, без устручавања, употребити српску реч. Пошто се оба учесника у комуникацији приближно подједнако користе српским језиком они ће се без тешкоћа разумети и тиме је њихов примарни циљ постигнут. Оваква употреба лексике условљена је разним чиниоцима: језиком на којем су се говорници школовали, њиховим занимањем, радним местом, као и узрастом. Млади људи, ученици и студенти, отворенији су, лакше изговарају стране речи, мање се устручавају, осим тога, труде се да се ни по чему не разликују од својих вршњака чији је матерњи језик српски, па можда и несвесно и међу собом радије говоре тим, за њих све доминантнијим језиком. Много зависи и од занимања родитеља и положаја њихових породица у друштву. Интелектуалци обично више пажње посвећују језику своје деце, у већој мери прате њихов развој и утичу на њихово изражавање, док радници, који и сами често употребљавају позајмљене речи, томе придају мање пажње. Стручно образовање ученици претежно стичу на српском, стручну терминологију усвајају на том језику, па немају ни довољно времена нити воље да трагају за правилним терминима на матерњем језику. Касније, на радном месту, у кругу породице и на улици, више из лежерности и немарности, настављају да говоре тим исквареним језиком, који није ни српски, али ни мађарски.

На основу речника који је настао током истраживања, установила сам да су по учесталости на првом месту речи из наше друштвено-политичке стварности (*szasztancsizik, oragnizovázik, részprava, zbor*), ту су и називи правних и општих аката, докумената (*zákon, pravilnik, nálog, résénye, própisz, otpravak, odluka, poreszka prijava*), затим имена органа, организација, разних тела (*szávez, szindikát, vétye, szávet, komiszija, komitét, odbor*).

Термини који се користе у судској пракси такође се врло често преузимају, јер се поступци обично воде на српском, а и натписи у судници

и документа издата у њој углавном су на српском језику (*szúd, szudija, tuzsba, záhtev, zápisnik, molba, zsalba, punomoty*).

У економији и трговини примећује се читава најезда речи из српског језика (*carina*, *doprinosz, obveznica, menica, potrosnya, prómet, povrácsáj, povisica, sznizsénye, raszprodaja*), као и у здравству, где се и иначе најчешће употребљавају компликоване и за многе тешко разумљиве речи (углавном латинског порекла). Због тога контрола у преузимању још више попушта, па се више и не чудимо што су изрази попут *ciróza, csír, uput, nálaz, szkleróza, bubreg, brísz, dvánáestopálácsno crévo, lekarski, szlezina, ultrazvuk, zakaziz* итд. све присутнији у говору овдашњих Мађара.

Знатан је број српских речи које се тичу исхране – називи хране и пића, које углавном употребљавају домаћице и млади, али понекад и образовани: *muszaka, szavijacsa, zsvakacsa, polutka, slág, kikiriki, oblatni*, *klópa, pekmez, pávlaka, sampányac, sunkarica, zákuszka, szok, borovnica, szladolé.* Овог пута није реч о културно специфичној лексици, о којој смо већ говорили и чије преузимање из српског језика сматрамо неизбежним и оправданим, већ су то изрази за које у циљном језику постоје еквиваленти, али се често занемарују. У области исхране у већој су мери заступљени и глаголи. Већина их не спада у стандардни српски језик, већ су узети из жаргона: *csasztizik, zsderál, naslyókázik, nyúpázik.*

Поменимо и речи из области спорта (*odbojka, dzsudo, rukomet, trica, zakucázik, terén, csetvérac*), термине за означавање делова машина и аутомобила (*bregaszta oszovina, gréjács, hládnják, prikolica, zázor*). Ту су и географска имена, имена делова града (*bánya, szelendra, básta*, *Detelinara, bulevár, Sztári grád, brég*), затим објеката, предузећа, разних просторија (*rászádnik, toplana, vodovod, csisztotya, hodnik, podrum, szepticska, szvecsana szála, supa*).

Природно је да ипак највише речи потиче из свакодневне, природне околине говорника, па су тако у великој мери присутни изрази који се користе за именовење делова намештаја и покућства (*zamrzivács, szudopera, szokovnik, grejalica*), одевних и других предмета (*gornyák, hulahopp, najlonka, dokolenica, majica, patika, trénerka, szpájalica, hémijszka, próduzsni kábel, rázregyivács*) и алата (*lemilica, iszpitivács*).

Међу позајмљеницама највише има именица, али су, истина у мањем броју, заступљени и глаголи и придеви. Међутим, не позајмљују се само речи, већ и окамењени изрази, фразеологизми, изреке, идиоми. Без устручавања се користе устаљени изрази попут *kobajági, ákobógdá, bógtepita, bezveze, bezbrige, császnarécs, navrát-nanosz, povuci-potégni, dragicska, ájde de, bogati, málo szutra, grom iz verda neba, puj pik névázsi* итд.

Формално гледано, речи се из српског језика преузимају на два начина: као неадаптиране, у облику у којем их срећемо у српском језику, са српским наставцима (*definitivno, uszlovno, bukválno, dópisznistvo, rukovodsztvo*) и делимично адаптиране, што значи да основама српских именица, придева или глагола додајемо мађарске наставке. Најчешћи наставак код придева, уколико се ради о делимичним позајмљеницама, јесте -*s*: *skolykás, lokális, deficitáris, bukválís*. Код глагола се највише јавља неправилни наставак -*íroz* по аналогији са српским суфиксом -*upamu*, али је врло чест и карактеристични мађарски наставак -*ik*, као и суфикс за грађење глагола -*l*: *bogázik, cmizdrizik, gnyávizik, csasztizik, szmétajozik, csantrázik, drémázik, iszparizik, izmotávázik, molimozik, nagrabúszizik, szmandrlyázik, zsrtvovázik, nyuskál, dezsurál, zsderál, zabusál*. Дешава се да су и префикс и суфикс глагола мађарски, а да основа припада српском глаголу: *lesztrmoglávizik, lesísáz, összeskrábáz, összemutykáz, elmrmlyázik.*

5. Синтаксички ниво

На синтаксичком нивоу постоји врло велик број различитих утицаја. Да бисмо илустровали ове појаве, навешћемо примере које смо пронашли у већ поменутим писменим задацима ученика виших разреда новосадских основних школа.

Најзаступљенији су дословни преводи конструкција које су карактеристичне за српски језик, формулисање реченица на начин који је стран мађарском језику:

> Ablakomból *mint tenyéren* látszik Újvidék (= као на длану) – иначе у мађарском бисмо само употребили прилог *jól*.
> Eggyüt szoktunk *menni sétálnni* és *fagyit enni* (= ићи у шетњу и јести сладолед) – довољно би било рећи *setálni és fagyizni* пошто мађарски језик поседује синтетичке облике глагола који садрже и прилошку одредбу, односно објекат вршења радње.
> A hét álltalában *szaladásban* zajlik le (= недеља пролази у трчању односно јурњави, трци) – *hétközben mindenki el van foglalva.*
> Mi *kirándulni* is szoktunk *menni* – (= ићи на излет) – глагол *kirándul* већ садржи информацију 'ићи на излет', због тога глагол кретања треба изоставити у мађарском.
> ... *megterítem az asztalt...* (= поставити сто) глагол *megterít* односи се само на сто, тако да је објекат сувишан.
> a nyári szünidő alatt éjfél után *zavarnak* aludni (= терају нас на спавање) – *ágyba kell mennünk.*
> *Amikor szünidőn vagyunk* a Kövesbe szoktunk menni. (= када смо на распусту) – *a szünetben*

szüleim sem fognak *munkára járni* (= ићи на посао) – *dolgozni*
Bemutatom *az én családom* (= моју породицу) – непотребно експлицирање личне заменице, јер имамо присвојни наставак -*m* који указује на то да је посесор прво лице једнине.
a postán dolgozik, *mint ellenőr* (= као контролор) – *ellenőrként* dolgozik, овај односни наставак првенствено изражава у ком својству се неко или нешто налази, или означава начин својствен некоме или нечему.
Viszafelé a meleg *othonhoz* anyukám megveszi a vacsorára valót. (= у повратку кући...) – *hazafelé...*
Az ebédlőből egy folyosó jön.. Amelyikben két ajtó *található*. (= из трепзарије иде ходник, у којем се налазе двоја врата) – *amelyikből két ajtó nyílik*

Српски утиче и на погрешну рекцију:
Élvez a természeti adottságok*ban*, a természet*ben* (= уживa u prirodi) – *élvezi a természetet*
Mivel fiatalabbak *tőlem* (= од мене) – *nálam.*

Веома су честе и грешке везане за ред речи у реченици:
... én pedig egy könyvet elveszek és olvasok. (...én pedig elővеszek egy könyvet és olvasok)
Úgy örülök, hogy anyu ilyenkor sokat velem van. (sokat van velem)
Szombaton ha jut idő együtt megyünk a húgommal kerékpározni. (... húgommal együtt megyünk...)
...de mikor valami roszat csinálok akkor kapok jó tanácsot. (...jó tanácsot kapok...)
...ettől függetlenül keres pénzt. (...pénzt keres...)
Tomi ötéves, jár óvodába (...óvodába jár...)
Számítógép apám munkaeszköze, de nekem a komputer jelenti a szórakozást (...nekem viszont a kompjuter szórakozást nyújt...)
Minden héten barátnőimmel sétálok arra. (Baratnőimmel minden héten arra sétálok.)
A közelben a Duna is van és ezért itt el lehet menekülni a városi zajtól. (A közelben van a Duna is, ide lehet menekülni a város zajától.)
Újvidék elveszti szabad királyi városi ragját 1925-ben. (Újvidék 1925-ben elveszíti szabad királyi városi rangját.)

6. Закључак

Можемо закључити да мађарски језик у Новом Саду на неки начин стагнира или бар да се спорије развија од стандардне варијанте у Републици Мађарској. Најучљивије су разлике у лексици; уместо да се стварају нове речи за нове појмове, у мађарски језик се посредством српског језика интегришу речи страног порекла. Учестала је употреба скраћеница у

колоквијалном говорном језику типа *pé zsé* (за *papirzsebkendő* = papirne maramice), *kovi ubi* (за *kovászos uborka* = једна врста киселих краставаца), *EB* односно *ebé* (за *europabajnokság* = европско првенство). Јављају се разлике и у функционисању неких граматичких категорија, нпр. померања у употреби глаголских префикса; често се употребљавају општа места, као и беспотребне, аналитичке фразе, па – морамо признати – и помало претеране и извештачене форме учтивности.

„Језик свој пут развоја прелази са својим говорницима и у њима самима или се заглибљује заједно са говорним представницима тог језика", каже мађарски лингвиста Јанош Пентек (Péntek 2002: 221). Мађари у Новом Саду дуго нису били у сталном контакту са стандардном варијантом свог матерњег језика, што је резултирало и донекле дивергентним развојем, на шта су осим српског језика велик утицај имали и дијалекти, као и регионални варијетети мађарског језика у Војводини.

ЛИТЕРАТУРА И РЕЧНИЦИ

Клајн, Иван и Милан Шипка (2006). *Велики речник страних речи и израза.* Нови Сад : Прометеј.

Микеш, Меланија (2001). *Кад су границе само тарабе.* Нови Сад : Југословенско друштво за примењену лингвистику – Футура публикације.

Pásztor Kicsi, Mária (2000). Artikulációs és hangsúlybeli interferencia az újvidéki magyar nyelvhasználatban. *Hungarológiai Közlemények*. XXXII/1: 60–66.

Péntek, János (2002). Magyar nyelvi különfejlődés a Kárpát-medencében. U: *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény* (eds. A. Jászó, Z. Bódi). Budapest : Tinta Könyvkiadó. 220–227.

Edita Andrić

THE HUNGARIAN LANGUAGE IN NOVI SAD
(phonological, morphological, lexical and syntactic features)

Summary

The paper has conducted research into interferential phenomena in the speech of Hungarians from Novi Sad, which contribute to its deviation from standard language norms. It has been determined that the development of the Hungarian language in Novi Sad is under the distinct influence of Serbian as the language of the environment,

adopting its elements on almost every level of the language, ranging from phonological to syntactic, with the most noticeable influences occurring in the lexical domain. Such a divergence of the Hungarian language in Novi Sad is stimulated not only by linguistic circumstances but also, to a significant extent, by non-linguistic circumstances such as the distance from the mother country and the negligence of its speakers.

The most significant differences are in the lexical domain. The Hungarian language in Novi Sad does not keep up to date with all the changes in the standard language, for instance, instead of creating new words, the speakers mainly resort to borrowing through the Serbian language and there is a frequent usage of contractions in colloquial spoken language such as *pé zsé* (for *papirzsebkendő* = tissues), *kovi ubi* (за *kovászos uborka* = a type of pickled cucumbers), *EB*, that is, *ebé* (for *europabajnokság* = European Championship). Differences also occur in the functioning of certain grammatical categories, namely shifts in the use of verbal prefixes.

Key words: Hungarian language, Serbian language, interference, phonology, morphology, lexicology, syntax.

ПОГОВОР

КАКО ЋЕ СЕ ГОВОРИТИ У НОВОМ САДУ

1. Одговор на питање како ће се говорити у Новом Саду, за десетак и више година, не може се извести само на основу познавања садашњих његових карактеристика – он се, нужно, а и тада на нивоу претпоставки, може изводити на основу садашњег и, на њему засноване скице, будућег ширег друштвеног контекста и његовог утицаја на језик у јавној употреби. Упркос томе ми ћемо га потражити управо у језику, уважавајући при том оне чиниоце друштвеног контекста који на њега више или мање директно утичу и у њему се одражавају. Пођимо редом.

1.1. *Прозодија*

Стандардни српски језик је у последњих сто година знатно одступио од прозодијске норме коју је поставио Даничић.[1] Испитивања говора Новога Сада (*Говор Новог Сада, свеска 1: фонетске особине*) потврђују да је и овде у замаху њено мењање односно разграђивање. Правци будућег развоја прозодијског система новосадског говора могу се с доста поузданости наслутити на основу актуелног стања.

Најмаркатнија одступања од норме у прозодијском систему у источним областима српског језика, па и у Новом Саду тичу се: а) чувања послеакценатских дужина и б) преношења акцента на проклитике.

Готово све послеакцентске дужине темељито се скраћују, без обзира на положај и категорију речи (*мо̑ра, хи̏љада, Ново̀сађана, де́лова, од во́јске, за књи̏ге, др̀жаве, при́роде, од слобо̀де, пра̑вдом, више на̑ција, могу́ћност, скла́пањем, не̏познат, во̏достаји, пра̏вославном, гувѐрнер, да̀нас, нема демо̀крата...*). Може се претпоставити да ће остати сачувана тек покоја лескичка дужина непосредно иза краткоузлазног акцента, као што је: *ави̏о̄н, адво̀ка̄т, а̀пр̄ил, Ба̀на̄т,* а факултативно и у основи речи непосредно иза краткоузлазног акцента: *ба̀лка̄нске, а̀лба̄нског, др̀жа̄вне,* а да се дужина иза акцента неће сачувати ни пред енклитиком па ће се редовно чути: *ки̏ша ће, ште̏та је, на̀пуни га.* Очито је да се радикално утире квантитет вокала иза акцента и велика је вероватноћа да ће се и

[1] Даничић, Ђура – *Српски акценти*. Гласник друштва српске словесности (1856); Посебна издања. Српска краљевска академија; књ. 58. Философски и филолошки списи; књ. 16 (1925).

ретке сачуване лексичке дужине у истом положају потпуно изгубити. У говору младих из године у годину број речи без дужине иза акцента све је већи, односно незнатан број младих људи изговара речи типа *по̏штāр* и *дѐвōјка* онако како Даничић прописује – са послеакценатеком дужином.[2] У скорој будућности факултативност и ових лексичких дужина иза акцента биће, највероватније, озбиљно доведена у питање.

Стању са послеакцентским дужинама адекватно је и стање са преношењем акцента на проклитике. Наиме, још увек стандардно старо и ново преношење на проклитику, у говору Новог Сада, нарочито код млађег нараштаја веома је ретко, готово увек факултативно, а јавља се само у конструкцијама са проклитиком које се често користе. Готово редовно, ако су услови за то задовољени, акценат се преноси са глагола на негацију (*нѐ би, нѐ сме, нѐ знам, нѐ иде, нѐ видим*), увек у *са̏ мном*, у предлошким конструкцијама које срастају у једну реч (*на̏жалост̄, на̏дуг̄ачко, на̏п̄амет̄*), у изразу за количину *ѝ по.* Нема прикладног објашњења зашто се у дијалекатском окружењу са пренесеним акцентом у урбаној средини акценат на проклитици некад толерише, тј. чак сматра једино регуларним, а други пут, чак избегава и сматра искључиво дијалекатском особином. Наиме, нема разлога да се *нѐ би* прихвати као једино могуће, а *на̏ море* редовно избегава. Предвиђања се једино могу кретати у правцу још већег ограничења у преношењу акцента на проклитике, тј. ка томе да се очува самосталан акценат сваке пунозначне речи.

У говору Новог Сада мења се дистрибуција прозодема па се може претпоставити да ће се најпре силазни акценти јављати и ван првог слога: *асистѐнт, диригѐнт, гала̏нтан, органѝзовање, компетѐнтан, електропрѝвреда, пољопрѝвреда, петомѐсечни, очиглѐдно, понѐгде // атента̂тор, информа̂тор, ауди̂ција, хемика̂лија, Македо̂нија, дода̂така, зада̂така, Црного̂раца.* Без обзира на то да ли се ради о позајмљеницама из страних језика или о домаћим сложеницама и облицима генитива множине овако акцентоване речи често се чују и у говору виоскообразованих Новосађана, старијих и млађих. Будући да је појава силазног акцента на унутрашњим слоговима карактеристична за одређене граматичке и лексичке категорије, не може се очекивати да она постане правило, већ самим тим што се у формалним ситуацијама силазни акценат уклања из највећег броја оваквих позиција.

1.2. *Морфонолошки ниво*

На морфонолошком нивоу поједине језичке јединице већ сада испољавају изразиту стабилност тако да се и у будућности може очекивати њи-

[2] Ова оцена је изведена на основу података добијених редовним тестирањем студената прве године српског језика и књижевности, који су пореклом из Новог Сада.

ново преовладавање и потискивање дијалекатских и других нестандардних облика, нарочито оних који су посебно изражени и препознатљиви. На другој страни, и надаље ће се употребљавати дијалектизми који се сматрају лексикализованим, као и они чија је употреба ситуационо условљена, а неки од њих ће чак и превладати.

Фонема /х/ реализоваће се у свим позицијама (иницијалној, финалној и медијалној), подједнако у лексемама домаћег и страног порекла, као и у падежним наставцима одређених врста речи (најчешће у генитиву множине). Њено изостајање биће условљено, као што је то углавном и данас случај, типом комуникацијске ситуације, пре свега оном коју одликује спонтан, неконтролисан говор те односом говорника према предмету говорења. Тако ће фонема /х/ у неформалним разговорима бити елиминисана у презенту или радном глаголском придеву глагола *хтети* (> *оћу, тео*), прилогу *одмах* (> *одма*) и партикули *хајде* (> *ајде*), као и у експресивно употребљеним лексемама и изразима (*ладно ме је слагао, добар је ко лебац*). Елиминација ове фонеме може се очекивати и у 1. л. једн. аориста помоћног глагола *бити* који конституише потенцијал (> *би*), аналогијом према другом и трећем лицу једнине, при чему долази до уопштавања овог облика у целој промени (нпр. *ми би радили, ви би радили*).

Икавизми шумадијско-војвођанског типа очуваће се у категоријама које припадају стандардном језику. Насупрот томе, дијалекатска форма *видити,* која је у нашем корпусу најзаступљенија код најстаријих говорника, али и ту у незнатном постотку, вероватно ће у потпуности бити уклоњена. Међутим, лексички дублетни пар *остарети – остарити* показује високу учесталост члана са лексикализованим икавизмом па се у ближој будућности може очекивати и његова потпуна доминација. Варијантно ће бити очувана форма са икавизмом прилога *где* (> *ди*), и то у експресивним исказима (*а ди ћеш ти сад*).

Сасвим је сигурно да ће именице женског рода на *-а* с финалним веларним сугласником у основи, као што су *банка, рука, апотека,* имати стабилне облике датива односно локатива једнине са извршеном гласовном променом, дакле, *банци, руци, апотеци.* На то упућују резултати анкете који показују да се дијалекатске форме без гласовне алтернације јављају у говору незнатног броја испитаника. Насупрот томе, опадаће учесталост употребе облика вокатива једнине именица мушког рода с палатализованим консонантом, посебно код антропонима (*Миодраг, Предраг* и сл.), а разлог томе је све чешћи синкретизам номинатива и вокатива у говорном језику и замењивање пуних имена надимцима.

Резултати истраживања показују да је однос репрезентован примером *Милицин – Миличин* за сада уравнотежен, при чему је незнатно виша

употреба стандардне форме, са извршеном палатализацијом, забележена у групи у којој преовлађују студенти. Пошто форме присвојног придева именица на *-ица* ипак за већи број Новосађана представљају школско знање, оно које се накнадно стиче учењем у школи, а не знање које је настало у првим фазама процесе усвајања језика, може се претпоставити да ће обе форме коегзистирати, али да ће њихова дистрибуција бити контекстуално условљена. У том смислу стандардна јединица резервисана је за формалне ситуације у којима се очекује контролисан израз.

1.3. *Морфолошки и деривациони обрасци*: *именске речи*

Код властитих именица које припадају категорији надимака, као што су *Сале, Миле Раде* и сл., преовладаће промена са проширеном основом. Дакле, неће се развити двојство *Салета / Сала* будући да је облик без проширења карактеристичан за други лингвогеографски простор. У исто време промена имена *Ђорђе, Павле* и сл. са проширењем биће потиснута.

Дијалекатске форме присвојних заменица за 3. л. једнине и множине: *њезин, њин, њиов* биће у потпуности потиснуте будући да их, према разултатима анкете, и данас употребљава мало број говорника.

Може се претпоставити да ће се и у будућности одржати нестабилност опште заменице средњег рода у форми *све,* те да ће опстати двојство *све / сво,* уз евентуалну замену неким од придева.

Одрична именичка заменица у генитиву с предлогом *од* јавља се у говору Новосађана најчешће у својој стандардној форми *ни од кога,* па се очекује да се такво стање очува.

На основу података из анкете може се, с доста сигурности, предвидети учесталост употребе појединих творбених модела и моционих образовања. Анкета је потврдила изразито вишу учесталост модела са суфиксом *-ац* (*продавац / продавач*) односно *-лац* (*бранилац / бранитељ*), што им обезбеђује стабилно место у систему творбених форманата и у будућности. Недоследност алтернације л : о у именицама из друге творбено-семантичке групе и даље ће се чувати (*преводиоц / преводилац*), уз благу превагу стандардне форме. Међутим, у генитиву множине *л* ће бити стабилније будући да се на тај начин успоставља дистинкција између сингуларског и плуралског облика. У деривацији облика женског рода суфикс *-ица* биће, свакако, продуктиван.

Дистрибуција моционо обележених форми у домену формалне употребе биће, највероватније, регулисана одговарајућим прописима и стога и стабилна (нпр. јавни конкурси). У формалној и неформалној употреби критериј ‘познатости’ и на основу њега успостављен однос између актера у функцији агенса субјекта и реципијента највероватније ће и надаље регулисати употребу моционо облежених форми, те се могу очекивати

разлике између примера *ићи код доктора* (неко иде на преглед, да се прегледа, да га неко прегледа), и *код* (одређеног, познатог) *доктора /* (одређене, познате) *докторице.* Принцип конгруентности субјекта и именичког члана копулативног предиката подстаћи ће, највероватније, вишу учесталост моционо обележених облика (*Он је декан / Она је деканица*).

На основу података добијених анкетирањем одраслих, као и ученика основне и средње школе може се претпоставити да је синтетички, деривациони модел идентификације становника дела града стабилан. Међутим, иако су испитаници у највећем броју случајева успели да образују одговарајуће јединице, разноврсност творбених модела сведочи о томе да они имају веом ниску употребну вредност. Пошто на формирање ових јединица утичу не само формалне карактеристике мотивних речи него и многи нејезички чиниоци, као стабилни показују се једино модели типа *Лиманац*, *Салајчанин*, *Подбарац* и *Телепчанин* и сл., за које се везују и одређени културни кодови. На другој страни, употреба синтетичке форме условљена је и дужином живота у одговарајућем делу града, што значи да ће се помоћу ње идентификовати углавном староседелачко становништво. У свим осталим приликама за именовање становника одређених делова града преовладаће употреба аналитичке конструкције с одговарајућим предлогом.

Неке иновације, настале под утицајем јавне употребе језика, пре свега језика масовних медија, које се тичу категоријалних обележја речи, а немају чвршће упориште у језичком систему, по свој прилици веома тешко постају употребна норма. То је случај с именицом *новине,* из групе pluralia tantum, коју новинари све чешће употребљавају у форми једнине како би успоставили разлику између више врста појма именованог овом лексемом. Истраживање указује на то да се промена категоријалног обележја броја именице *новине* неће учврстити, а дистинкција између више појединачних ентитета успостављаће се и надаље помоћу одговарајућих синонимичних лексема (нпр. *лист, часопис* и сл.).

1.4. *Морфолошки и деривациони обрасци*: *глаголи*

Мешање основа глагола који припадају различитим врстама, као изразит дијалектизам у говору Новог Сада, заступљено је код знатног броја говорника, нарочито старијих, без обзира на образовање, на основу чега се може претпоставити да ће тако и надаље бити, али у ограниченом обиму. Тако је однос *-ни- / -ну-*, репрезентован паром *променити – променути*, лексички блокиран, што значи да ће се дијалекатска форма *променути* очувати, али без тенденције аналошког деловања на сличне јединице, па неће бити **наменути, *заменути* и сл. Такође се може претпоставити да ће се напоредо са формом *извинити се* употребљавати његова нестан-

дардна варијанта *извинути се,* што се јавља као последица уједначавања промена ових глагола.

Дијалекатско нарушавање односа међу основама јавља се и у примеру *волим / волем,* где је у другом облику у презента инфинитивна основа. Овај дијалектизам је већ сада заступљен код веома малог броја говорника тако да ће вероватно бити потиснут из употребе, као и форме трећег лица множине презента: *волу, болу, идеду*.

Задржаће се дублетне форме трпног глаголског придева глагола попут *донети: донет – донесен – донешен*, код којих само последња не припада стандарду, али има велику учесталост јер настаје аналогијом према глаголима типа *доносити > доношен.*

Исто тако може се претпоставити да ће опадати учесталост употребе облика *спáсти*, а расти *спасити*, највероватније зато што се тако уклања разлика у односу на хомограф *спȁсти*; подршку томе дају и актуелни дијалекатски облици (*на*)*растити.*

1.5. *Морфосинтаксички ниво*

У домену морофсинтаксичких обележја стабилност и опстанак појединих јединица и конструкција у знатној мери биће регулисан лексичком семантиком.

Дијалектизам типичан за новосадско говорно подручје јесте употреба генитива упитне именичке заменице за ствари с предлогом *за* у значењу намене (*За чега то служи* уместо *За шта то служи*). Иако је и овај дијалектизам најзаступљенији код испитаника са нижим образовањем, а најмање заступљен код студената и ученика, што сведочи о препознавању норме и њеној свесној примени, ово препознатљиво обележје новосадских говорника вероватно ће се извесно време задржати у будућности.

Слични резултати добијени су и када је реч о исказивању просторне локализације именицом *кућа.* Међутим, иако су се испитаници чешће опредељивали за стандардну, предлошку форму *код куће* него за нестандардну, коју заступа датив правца – *кући*, говорна пракса ипак потврђује ако не доминацију а оно бар изразиту заступљеност другог облика. Ниска фреквенција употребе форме *кући*, нарочито код млађих и образованих испитаника, сведочи о томе да су говорници свесни норме. Датив се у овом примеру може сматрати лексикализованим средством, што му обезбеђује конкурентан однос према предлошком генитиву и стабилно место у будућности.

На основу података из анкете, може се претпоставити да стабилност инфинтива у футуру првом неће бити знатније угрожена односно да ће

се конструкција *за* + инфинитив стабилизовати у примерима типа *кафа* (*пица*) *за понети*, који теже терминологизацији.

Семантичка разлика између транзитивних и медијалних глагола као што су *зеленити / зеленети* највероватније ће се изражавати преко валентних модела, док ће се творбена елиминисати; вероватним се чини да стабилизација једног или другог инфинитивног облика неће бити јединствена за целу ову семантичку групу, већ да ће зависити од значења и учесталости употребе сваког појединог глагола и његових префиксираних деривата. Дакле, у непрефиксираним глаголима код којих нема морфолошке разлике у презенту, у облицима са радним глаголским придевом уопштаваће се онај који има префиксирани гл. са датим категоријалним обележјем *црнити* / *црнети – црнела, поцрнела,* али – *црнила* према *оцрнила*.

Разлика између транзитивних и медијалних глагола као што су *одмарати / одмарати се* може остати стабилна, што је последица и ниске учесталости односно малог лексичког потенцијала за валентни модел са транзитивним гл. (обично само интегрални део тела: *одморити ноге, одморити руку*), те преношења медијалне концепције на појмове са обележјем живо /-/ (*пустити* (*тесто, машину*) *да се одмори*). Овакав исход може се претпоставити само у случају успешне одбране од дијалектизма са других подручја, који се као супстандардна форма јавља и у језику у јавној употреби (*Партизан одмара (= не игра) до четвртка,* Б92), чему доприноси и чињеница да су се испитаници са високим образовањем у анкети махом опредељивали за стандардну форму *одмарати се* за обележавање медијалног концепта.

За иновације у домену валентности и рекцијских односа које настају услед проширивања и мењања семантичког садржаја може се претпоставити да ће и надаље бити више или мање нестабилне. Може се очекивати да ће реципрочност као категоријално обележје глагола комуникативних радњи у случају гл. *контактирати* и перифрастичног предикатског израза *ступити у контакт* слабити, те да ће јачати транзитивна концепција и њој одговарајући рекцијски модел (*контактирати некога*), односно да ће у семантичком садржају гл. *контактирати* тада преовладавати представа о фази радње, али и укључивање радње типа ‘позвати’, која омогућава ступање у контакт. Перифразом за гл. *контактирати* са социјативном допуном – *бити у контакту са неким*, концептуализоваће се резултат радње *контактирати неког* (*ступити у контакт* (*с неким*)). Висок степен разлике у семантичким садржајима гл. *контактирати* у ова два рекцијска обрасца довешће, највероватније, до тога да ће се он

јављати само као транзитиван (Ø +А), а да ће се концепт реципрочности изражавати помоћу перифрастичног облика (*бити у контакту*).

Семантичка компонента ‘позвати’ / ‘јавити’, ‘послати (+ порука)’ + ‘средство, канал’ остварује се у неологизмима *мејловати, есемесовати*, који ће, највероватније врло лако, потиснути перифрастичне изразе. Да је компонента ‘позвати’ укључена у семантички садржај ових неологизама, показује то што се у функцији директног објекта не јавља само појам са обележјем жив /-/ (*мејловати извештај*), већ и онај који на тај начин прима поруку (*мејловати некога*).

До мењања типа рекцијског односа гл. *дискутовати* (Ø +А уместо *о* + Л) дошло је највероватније под утицајем енглеског језика, али основ томе може бити и слабљење семантичке компоненте ‘говорити’, односно јачање компоненте ‘размотрити / разматрати’, ‘образложити / образлагати’ у његовом садржају. Вероватније је да ће оба рекцијска обрасца остати, уз очување семантичке разлике, него да ће нови потиснути стари.

Истраживање показује да више од половине испитаника употребљава глагол *мењати* у значењу ‘одмењивати кога, преузимати место, улогу, дужност кога, другог’, карактеристичном за глагол *замењивати,* па је реално очекивати да се таква тенденција настави. Међутим, не може се рећи да ће глагол *замењивати* из таквих позиција у потпуности бити истиснут будући да га у одговарајућој семантичкој реализацији употребљава знатан број говорника са високим образовањем.

Образовни ниво говорника показао се као кључан фактор при употреби одређених падежних и предлошко-падежних конструкција. Беспредлошки инструментал као стандардну форму за исказивање средства употребљава знатан број новосадских говорника, нарочито млађих и оних са високим образовањем, док предлошки инструментал са истим значењем употребљавају они са нижим образовањем, што наводи на претпоставку да ће беспредлошка форма бити стабилна у будућности.

1.6. *Лексички ниво*

На плану лексике могу се разматрати две врсте проблема. С једне стране, може се говорити о употреби варијантних облика од којих је један дијалекатски обележен на плану гласовне структуре речи, док други припада стандардном идиому. На другој страни, може се посматрати статус појединих лексема у лексичком систему и њихова стабилност ако се има у виду њихова употребна вредност.

У низу лексичких дублета као што су *понедељак / понедељник, уторак / уторник, грабље / грабуље, багрем / багрен, куглоф / куглов, дуња / гуња / дгуња, шраф / шараф,* код којих први члан припада стандардном језику, према резултатима анкете, може се очекивати преовладавање уп-

раво стандардних облика ових лексема. Међутим, у одређеним случајевима нестандардни облици показују изразиту доминацију, што наводи на претпоставку о њиховој евентуалној стабилизацији у будућности. Тој групи припадају варијантне лексеме *спанаћ / шпанат / шпанаћ / шпинат, цушпајз / ћушпајз / чушпајз*; бројност варијантних лексема посредно одражава њихову нестандардност, што даље доводи и до промене начина именовања, до употребе класификатора, у конкретном случају лексема *поврће* или *вариво*. Иако је у оба случаја први члан низа стандардан, веома високу фреквенцију испољавају нестандардне варијанте те је сасвим реално очекивати или њихову паралелну употребу или преовладавање нестандардних облика *шпанат / шпанаћ, чушпајз.* Такође је сасвим извесно да ће се веома дуго одржати двојство *бицикл / бицикли,* док ће форма *бицикло* бити у потпуности уклоњена. Двојство ће се дуго задржати и код лексема *јун / јуни, јул / јули.*

Према резултатима анкете у говору Новог Сада уочени су лексички јекавизми у придеву *железнички, -а, -о,* најчешће у синтагми *железничка станица* (> *жељезничка станица*), и у именици *клешта* (> *кљешта*). Међутим, пошто екавски облици преовлађују, јасно је да ће они потиснути јекавизме.

Лексика једног језика најбоље одражава друштвене, историјске, културне и друге промене које се дешавају у одређеној говорној заједници. У том смислу и промене које прате развој једног града у свим сегментима његовог постојања рефлектоваће се у лексикону његових становника. Тај лексикон биће непрестано богаћен називима за нове или већ постојеће појмове, а одређени слојеви лексике постепено ће прелазити на периферију док у потпуности не ишчезну из употребе. То ће се, највероватније, догодити са лексемама које се тичу традиционалног начина живота – називи реалија које су у вези са кућом и простором око ње, називи намештаја, јела и пића, старих заната, обичаја и сл. Наиме, са интензивном урбанизацијом Новог Сада, која уједно подразумева изградњу модерних објеката, нестаће пре или касније традиционалне приземне куће, а заједно са њима и потреба да се именују појмови у вези с њом: *кућа на лакат, предња / стражња / чиста соба, ганг* (*ганк, гонак, гонг, конг, конк*), *ајнфорт* (*амфорт, ајфорт, анфор*), *авлија, гувно, качара, чардак, вајат, кибицфенстер* и сл. Ни кућа грађених од *черпића* или *набоја*, *блата* и *трске* више неће бити па ће заједно с њима ишчезнути и ови називи за врсте грађевинског материјала. *Креденац / греденац, шифоњер, хоклицу, шамлицу* замениће модеран намештај, док ће *фуруну, дуњу* и *дуварник* памтити само најстарији говорници.

Губљење старих заната повлачи за собом и нестајање назива као што су *сарач*, *колар*, *пинтер*, *јорганџија*, *ткач*, *поткивач*, *шеширџија*, *вуновлачар*, али се исто тако губе и лексеме из новијег периода којима се именују разне врсте занимања: *словослагач*, *кућепазитељ*, (*школски*) *подворник.* У овој групи налазе се и називи функција, звања, титула и сл. карактеристичних за одређени временски период и одговарајуће друштвено-политичко уређење: *инокосни пословодни орган*, *ученик у привреди* итд. Пасивном лексикону, као својеврсни историцизми, припадају и термини у вези с одређеним обичајима и сегментима традиционалног живота: *бештеловати*, *енга*, *керити се*, *прело*, па чак и *корзо* итд.

2. На основу истраживања може се закључити да ће се у највећем броју случајева очувати облици који припадају стандардном језику, а да ће се одржати само неке дијалекатске или уопште нестандардне црте. На питање зашто неке од њих опстају, а неке се у потпуности потиру, тешко је дати одговор. Савремена социолингвистичка теорија каже да се из језика најбрже уклањају дијалекатски облици који су изразити и препознатљиви, као и они који се идентификују као грешке. И тиме се може објаснити губљење облика презента *волем, болу, идеду,* појединих икавизама (*видити*) и сл. Међутим, за форме које показују изразиту стабилност, као што је на пример *за чега то служи, мењати* уместо *замењивати* и сл., објашњење можда треба тражити у самој структури језика и односима који постоје међу његовим јединицама, затим у лексичкој семантици, као и у чињеници да неке од тих форми подлежу лексикализацији (*он је кући* уместо *он је код куће*).

2.1. Одговору на питање како ће се говорити у Новом Саду, изведеном на основу сажимања закључака спроведених анализа, додаћемо још неколико у вези са друштвеним и културним контекстом у коме се обликује и употребљава српски језик у њему. Интерференција језика који су у службеној употреби у граду, у првом реду мађарског, и надаље ће слабити. Раније стечени хунгаризми ће се задржати ако су интегрисани у општи лексички фонд, а статус архаизама стицаће под истим условима као и речи другачијег порекла. Насупрот томе, утицај енглеског језика вероватно ће и у неколико наредних деценија бити висок, а испољиће се највише у терминологијама и у жаргону.

Актуелна демографска слика Новог Сада, са релативно великим бројем становништва досељеног у мање-више колективним миграцијама из економских и политичких разлога током последњих деценија, омогућиће двосмерну интерференцију, која ће, уз фактор образовања говорника, подстаћи брже напуштање дијалекатских обележја како код

староседелачког тако и код досељеног становништва, а код досељеног и бржу индивидуалну замену ијекавског изговорног типа екавским, те хомогенизацију урбаног говора, односно употребне норме стандардног језика са више или мање типичним и релативно стабилним отклонима од стандарднојезичке прозодијске норме, са стабилном стандарнојезичком морфолошком нормом и све мањом лексичком диференцијацијом између лексема из стандарнојезичког фонда и регионализама из околних говора односно оних индивидуално донетих са других подручја, насупрот којима ће релативно стабилни, али у временском смислу променљиви, бити колоквијализми и жаргонизми типични за месни говор.

Вера Васић, Гордана Штрбац и Гордана Драгин
vvasic@neobee.net / strbacsn@eunet.rs / gordanadragin@yahoo.com

SUMMARY

THE SPEECH OF NOVI SAD, VOL. 2 – MORPHOSYNTACTIC, LEXICAL AND PRAGMATIC FEATURES

1. About the sample

Compiling the register of morphological, morphosyntactic, lexical and pragmatic features which can be considered as typical of the speech of Novi Sad, or which ought to be tested on the example of the speech of Novi Sad was by no means a simple task. The first thing that needed to be determined was what exactly is *typical* in a city with over 300,000 inhabitants, of which 41.87% are indigenous inhabitants and 58.13% are immigrants (according to the Central Institute of Statistics (CIS), based on the 2002 census).

The survey included 234 residents of Novi Sad with Serbian as their native language or one their native languages; 3 monolingual immigrant subjects specified Croatian as their native language, which was named as Serbo-Croatian/Croato-Serbian on two of the occasions. Of all the subjects, 22 (9.40%) were bilingual (Serbian - Hungarian / Hungarian - Serbian, Serbian – Slovak, Serbian – Ruthenian and German – Serbian), of whom 20 subjects were born in Novi Sad and 2 were immigrants.

According to their ethnicity, the sample comprised: 83.77% of Serbs and 16.23% of other ethnic groups (Hungarian, Croatian, Slovak, Montenegrin, German, Ruthenian, Czech, Macedonian, Slovene and Yugoslav), of whom 12.39% were born in Novi Sad and 3.84% were immigrants. More than 80% are of the Orthodox faith, while the others are Catholic, Protestant and Baptist; some subjects declared themselves as atheists.

Table 1.

parameter	SAMPLE	CIS
ORIGIN		
born in NS	67,95	41,87
immigrants	32,05	58,13
SEX		

parameter		SAMPLE	CIS
Female		64,53	53,27
Male		35,47	46,73
AGE			
I	15–24	16,67	16,4
II	25–34	15,38	17,09
III	35–44	17,52	16,32
IV	45–54	14,1	19,47
V	55–64	18,8	13,16
VI	65→	17,53	17,09
EDUCATION			
IPS		1,71	8,66
PS		7,69	16,75
completed PS		4,70	
SS students		2,99	
SS		52,12	52,28
completed SS		29,91	
3YSS		8,54	
university students		13,67	
2YHE		14,10	7,43
U		24,35	14,88

IPS – incomplete primary school; PS – primary school; SS – secondary school; 3YSS – three-year secondary school; 2YHE – two-year higher education; U – university

The first deviation from CIS statistics was in the percentage of those born in Novi Sad and immigrants, and this was due to the fact that the focus of this paper was on the spoken idiom of a collective based on a territorial criterion. The deviation of the sample regarding the sex of the subjects was due to the fact that women were more willing to participate in the survey than men and the supposition that they are more familiar with the lexis connected to the domain of the home, which was covered by the research. The deviation in the age structure did not have a negative effect on the result of the research. Namely, individual morphological and morphosyntactic stability had been achieved in the given age groups and is subject only to slight change, while it is the vocabulary which is subject to the most dynamic change. The highest deviation in percentages concerned the criterion of education, which was done in order

to represent the spoken varieties which exist in public life as realistically as possible, and to draw conclusions about the speech of Novi Sad in the future.

Additional samples were added to this basic sample of subjects in researching certain topics: a sample of adult speakers from Petrovaradin (a total of 47 subjects) and two samples of pupils (a total of 252).

2. The choice of topics

The questions in the survey were aimed at checking the morpho-phonological and morphological dialecticisms and the distribution of morpho-phonological and standard-language doublets in colloquial speech. Within the domain of mophosyntax, we tested the lexical range of the given dialectal feature, the stability of the infinitive in the Serbian *Futur I* tense and in the function of complementation, the stability of the paradigm of the masculine relative pronoun according to the criterion of animateness, the dialectal neutralisation of cases with a causal and final meaning, the stability of the derivation model in the category of gentilics and the usage models of identification. Within the domain of lexis, we checked the status of barbarisms of German and Hungarian origin which do not possess a terminological meaning, the knowledge of the names of objects, events and relationships typical of traditional culture.

In the pragmatic section of the survey, there were questions related to addressing and greeting someone, the attitudes towards the speech of the indigenous and immigrant populations and towards local speech compared to the standard language idiom, as well as questions regarding the script used by the subjects and of their perception of the presence of scripts in the domain of public language use.

The contributions regarding the lexis of old Novi Sad (thematic areas: nuptials, the social life of young people), germanicisms in culinary terminology and student jargon are an integral part of the festschrift.

Taking a broader interpretation of urban and social dialectology as a starting point, we included in our research the "city speech" as well. We endeavoured to determine where its name came from and where the names of its quarters, streets, schools, shops and restaurants came from, as well as what carries an English name today. Based on the survey and our field research, we tried to answer the question which script the residents of Novi Sad use and which scripts are used in the public domain of language use. We considered graffiti messages to be a form of "city speech" as well.

Included in that broader interpretation are also the contributions on literary idioms, lexis in "Zastava", the speech of Novi Sad in texts by older or

more recent authors from Novi Sad, newspaper articles and columns and the songs of a well-known singer-songwriter from Novi Sad.

The contributions gathered under the title "What is Novisadian to them" are an integral, and in our opinion, essential part of the answer to the question – what is the speech of Novi Sad like. We received replies concerning the features and symbolic value of local speech from journalists, authors, film, theatre, and music critics and artists, and from university professors.

This research leads us to conclude that in the near future (10 – 20 years) the standard language forms will prevail in the majority of cases and that only some dialectal or generally speaking non-standard features will remain. The question why some of them survive and others disappear completely is difficult to answer. Contemporary sociolinguistic theory states that the dialectal forms most quickly removed from a language are those that are prominent and recognisable as well as those that are identified as errors. This can explain the disappearance of morphological and morpho-phonological dialecticisms, whereas those dialectal form which are subject to lexicalisation will remain.

The interference of languages that are still in official use in the city, primarily that of Hungarian, will continue to decline. Previously acquired hungaricisms will remain if they have been integrated into the general lexical fund and will attain the status of archaisms in the same manner as words of different origin. In contrast, the influence of the English language will probably remain strong in the next few decades as well, and will mainly manifest itself in specialised terminology and jargon.

The current demographic situation in Novi Sad with a relatively high number of immigrants who arrived either through individual or more-or-less collective migration due to economic and political reasons, will allow a two-way interference which will, together with the factor of the speakers' education, result in a faster loss of dialectal features, both among the indigenous and the immigrant populations, as well as in the homogenisation of urban speech, that is to say a standard language usage norm with more-or-less typical and relatively stable deviations from the standard language prosodic norm, with a stable standard language morphological norm and an ever decreasing lexical differentiation between lexemes from the general, standard language fund and regionalisms from a background close to Novi Sad as well as those brought individually from other areas.

Vera Vasić and Gordana Štrbac
translated by Kristof Bodrič

ШТА ЈЕ ЗА ЊИХ НОВОСАДСКИ ГОВОР?

Мира Бањац
Ласло Блашковић
Димитрије Боаров
Бојан Бошковић
Јан Бриза
Мирослав Весковић
Пеђа Вранешевић
Јасмина Грковић Мејџор
Сава Дамјанов
Бранкица Драшковић
Миле Исаков
Јован Јерковић
Марија Клеут
Радмила Маринковић Недучин
Милица Мићић Димовска
Љиљана Пешикан Љуштановић
Мато Пижурица
Чедомир Попов
Дејан Пралица
Милорад Радовановић
Мирослав Радоњић
Владислава Ружић
Свенка Савић
Мирјана Д. Стефановић
Љиљана Суботић
Слободан Тишма
Александар Филиповић
Марина Фратуџан
Олга Хаџић
Павле Шосбергер
Радивој Степанов
Загорка Радовић

Новосадски говор долази од поднебља и менталитета – широко, доконо, лењо и мазно. То су можда остаци нечег „господског”, са још увек неким далеким туђицама из аустроугарског доба.

Војводина има три различита акцента: Банаћани говоре са дугосилазним, са јако отвореним „белим” вокалима (како смо ми то у позоришту звали), нпр. „нêћу”, док Бачвани са мање отезања кажу „нéћу”. Нови Сад има и једно и друго, са мало неке „афектације”. Волим тај говор, сем када тако говоре водитељи, спикери и јавне личности и, разуме се, у позоришту када то није оправдано.

Сада на улици чујете језик досељеника, језик пун туђица, речи из исквареног, недоученог енглеског, затим језик технички, технолошки и, нажалост, лош политички, и све се то преноси у свакодневни говор.

Имала сам ретку срећу да ми у школи језик предаје проф. Иванка Веселинов, која је инсистирала на гласном читању, говорећи да се језик тако најбоље и најчистије учи. Данас млади мало читају, не чују једни друге. Уопште говорећи, хитно је потребна једна хигијена језика.

Нисам позвана да стручно говорим о језику, ја сам само учесник и посматрач кога то мало више занима.

Мира Бањац, глумица

P.S. Да, наравно, ту је и Срем (одакле потичем), где се говори чисто и бритко.

*

Мој прадеда Михајло (или Михаљ), када је дошао у Нови Сад, знао је српски толико да може рећи: „Добер дан. Кокош те?” Његов син Павле (или Пал) већ се другачије владао, с неизбрисивим мађарским нагласком, којим, стицајем околности, никада нисам био заражен. Тај је имао две куће, једну на Рибљој пијаци, где сам проводио лета, слушајући Тотице које су продавале сир, Србе из Срема и Бачке, Роме који су трговали ђинђувама, речју, све на које је Бог, крајичком ока, погледао. Та језичка врева, тај метеж, та прича, унеколико су промењени последњим ратом. Све вам је подједнако близу и далеко. Сви акценти над ништавилом и прахом, како се гласао песник. Некад сам се томе смејао, а данас (будући старији), кад чујем, поготово далеко од куће, отегнути новосадски говор, радо бих га упарадио или ухватио сопственим ноктима.

Ласло Блашковић, књижевник

*

За мене је новосадски говор онај говор с којим сам одрастао, који и данас говорим, то је говор на којем пева Ђорђе Балашевић, а који више не чујем на улицама Новог Сада, осим у кругу мојих старих пријатеља. Мислим да је тај говор, са карактеристичним „отезањем", пре свега, готово потпуно нестао код младих генерација, а нестале су и многе речи које су у основи имале немачки и мађарски оригинални израз (у једном новосадском хотелу питао сам: где се овде фруштукује – а рецепционерка то питање није разумела). Да ли се, у међувремену, конституисао неки „нови новосадски говор", нисам сигуран, али сам сигуран да ће се временом конституисати.

Димитрије Боаров, новинар
Филозофски факултет

*

Када размишљам о говору Новог Сада, прва асоцијација ми је промена темпа говора. Некад је у спором темпу новосадског говора била означена сва темељност нашег равничарског менталитета.

Такође, имам утисак да су дијалози (причање) некако генерално трајали дуже и да су били фокусиранији, тј. нису били прожети звоњавом мобилних телефона нити СМС-овима, порукума на фејсбуку, твитерима и сл. – самим тим, прича/дијалог је имала и већи значај.

Данас ми се чини да се наш темпо и живота и говора (дијалога/приче) доста убрзао, али испада да је то што причамо много мање битно него раније. Дакле, ово је нека обрнута пропорционалност.

У новосадском језику, ово се можда најбоље примети кроз истискивање из употребе речи *гари* (скраћено од другар – типичан новосадски говор) од стране реци *тебра* (шатровачки од брате). Права експанзија речи *тебра – брате* почела је филмом *Ране*, где је турбо-фолк мафијашење за нијансу више кул него што је филм сам по себи критика неког система вредности. То је имало за последицу да реч *тебра* буде прихваћена као мафијашко-навијачки дискурс.

Дакле, да појасним. *Гари*, директно скраћено од другар, асоцира на дружење, поверење, ненасилну комуникцију и неку здраву дистанцу између људи.

Тебра, шатровачки од *брате* асоцира на братимљење и већу присност, а у екстремнијој инстанци (и у нашем нездравом систему вредности) на припадање маси, тј. групи и губљење индивидуалности.

Навијам за гарије.

Бојан Бошковић, генерални менаџер Exita

*

Новосадски говор је, по мом суду, један од правих драгуља српског језичког блага. И зато је велика штета што је све мање оних који се њиме служе и негују га. Мени се бар чини да се, у последњих неколико деценија, полако гаси.

На срећу, још увек има не само добрих познавалаца него и сјајних промотера изворног новосадског говора. Посебну пажњу међу њима заврђује кантаутор Ђорђе Балашевић. Зашто? Па зато што је веома популаран, а то значи да је у прилици да уз помоћ својих песама и изузетно духовитих пошалица на концертима, учини да до ушију огромног броја људи дође новосадски говор, и то са свим својим особеностима у лексици, идиоматским изразима и акцентовању.

Има и неколико новинара познатих по неговању новосадског говора. У том погледу је, својевремено, један од највреднијих био новинар новосадског листа „Дневник" Лазар Бојановић, а сада је то, у истом листу, Павле Малешев.

Јан Бриза, новинар
Филозофски факултет

*

Моје искуство са „новосадским" говором везано је за рано детињство и за мене увек радосне боравке у гостима код мајкице и деде у Новом Саду у кући, тада поред пруге, а сада празном плацу уз Булевар Европе. Поред специфичног отезања код старијих, карактеристичне речи су везане и за догађаје који се дечаку у тим годинама посебно урезују у памћење. Улицом су понекад пролазила запрежна кола и уз карактеристичан узвик: „Содар", продавала се сода, тај неизбежни састојак шприцера. Када се ишло до града (а то је значило до центра), аутобусом, пролазило се поред Јодне бање, улица која иде од парка до Владичанског двора је била *Дунàвска*, не *Дȳнавска*. Од дечијег друштва из улице некако *другачије* ми је звучао надимак *Мојкела* или *Мишика* за Милоша, затим они шушкетави изрази попут *Шодрош* и *Штранд*. А онда сам се са шеснаест година преселио из сремскомитровачког говорног миљеа у овај новосадски и вероватно за кратко време скоро потпуно утопио у њега иако нисам сасвим сигуран да кажем шта је то и шта се након тога у мом говору променило. Осетио сам се ипак прилично изненађен када сам негде 1981. након седам година у Новом Саду током једне посете Загребу већ након прве реченице био препознат од познатог загребачког постолара Маринкова као Новосађанин.

проф. др Мирослав Весковић
ректор Универзитета у Новом Саду

*

Да ли новосадски језик уопште постоји? Одговор је НЕ!
Језик становника Новог Сада, као аутохтони спецификум, нажалост не постоји. Као што нема средње класе староседелаца, која би, евентуално, неговала и гајила свој посебан урбани говор.

Око једне речи постоји општа сагласност. Права новосадска реч је *гари*! Користе се бар још један идиом и један глагол, исто из корпуса сленга: *бацати пеглу* и *совити*.

Ево и мог прилога. Пре неке две, три године, сретнем комшију (можда би ту могао бити и *комша*) са супругом у неком од јесењих месеци. Обоје изразито поцрнели. На моје питање – откуд тако таман тен, *комша* поносито одговори: А, па ми смо стари *штрандароши*.

Реч *штрандарош* треба изговарати тако да се слово, односно глас [ш] гурне што више напред у усној дупљи, дакле, предњонепчани, а ваздух окрзне зубе да би се добила потребна доза шиштања. Акценат је на првом [а].

Штрандароши су она ишчезла подврста средње класе Новосађана која је пре поплаве 1965. обавезно узимала старе аустроугарске породичне кабине у најам преко целог лета.

Значење речи је проширено и данас када за некога желимо да кажемо да је аутентични Новосађанин, само опису дотичне личности додамо: Знаш – прави штрандарош.

Можда би се могла споменути и реч *лачо*, иако неки тврде да је потекла из београдског жаргона. Ја мислим да је новосадска (цитат песме: „Ај со ЛАЧО свирачи, ај со лачо свирачи, нем со лачо певачи …”).

Тешко да би се од пет или нешто више речи могао формирати аутентични језик (говор) било где, па и у Новом Саду.

Пеђа Вранешевић, музичар

*

На питање шта је говор Новог Сада није нимало лако одговорити, јер је он, као и говор свакога града, и говор уопште, раслојен на различите начине, те су и сазнања свакога од нас у великој мери ограничена сазнањима о говору нашег непосредног окружења. Но, ако бих бирала оно што га одређује, то је, чини ми се, чињеница да је реч о урбаном говору који је у грађанској средини уобличаван довољно дуго, генерацијама, кроз школу и књигу понајвише (није наодмет подсетити се да већ две стотине година имамо гимназију и у Новом Саду и у Сремским Карловцима, где су се школовали многи Новосађани, али и низ културних институција). Стога се у говору Новог Сада без већих потешкоћа, можда лакше него у неким

другим срединама, нивелишу разлике идиома који се у њега уливају. У томе је не малу улогу увек играо и културни престиж Новог Сада, чиме је и његов говор постајао образац за свакога коме је овај град постајао дом.

проф. др Јасмина Грковић Мејџор, дописни члан САНУ
Филозофски факултет

*

Независно од (могућих) лингвистичких дефиниција, независно од специфичности којима су живи говор Новога Сада обележили бројни писци (од 18. века до данас), независно од аутентичног сленга који се кроз историју мењао (некада обојен германизмима и хунгаризмима, потом локалним архаизмима, а у савремено доба англицизмима), мени тај говор звучи као дечје умиљавање, као нешто меко и топло, као нека лака али узбудљива мелодија. Није случајно записано да је надахнуће за свој бесмртни валцер „На лепом плавом Дунаву" Штраус добио управо на новосадским обалама ове реке, слушајући веселе и сетне песме „донаујегера" (у тадашњем жаргону – неке врсте клошара и бескућника који су преживљавали ловећи рибу и обављајући повремене ситне послове за рибаре, пијачне продавце и њихове муштерије). Чак и ако је прича о Штраусовом надахнућу само легенда, она је за мене најлепши фактографски израз мога доживљаја новосадског говора.

проф. др Сава Дамјанов
Филозофски факултет

*

Осим мелодичности и отворене артикулације, односно претераног отезања вокала као првог утиска, мислим да новосадски говор не може да се сведе под један заједнички именитељ јер га, по мом скромном мишљењу, карактеришу шаролике језичке навике сваког становника понаособ. Шта се све налази у основи тих навика није лако децидирано навести. Сигурно је да се мешају разне социокултурне наслаге, дијалекатске базе, али и необавезност чији се корени налазе у говору улице. У свакодневној комуникацији та мешавина може да звучи симпатично, осликавајући на најбаналнији начин фразу која Војводину најбоље оцртава на културној мапи Европе „богатсво различитости", али у новосадским медијима често пара уши, откривајући сиромашно познавања стандарног језичког израза.

мр Бранкица Драшковић, новинарка
Филозофски факултет

*

Јебеш град који нема новосадску штрафту и новосадски Штранд. И Вошу. У којем се кадгод фруштуковала шуњка, а после жеђ гасила шприцером уз шеретску песму „Шором шајке, а Дунавом чезе". Јебеш град у којем се штрафта претворила у долину спонзоруша, Вошу воде шанери, а жене шопингују домаће шненокле и штрудлу с маком у паузи између два ријалти шоуа.

Миле Исаков, новинар
Радио-телевизија Војводине

*

Група лингвиста с Катедре за српски језик Филозофског факултета у Новом Саду привела је крају амбициозан пројекат о вишеслојном говору Новог Сада. Био је и последњи моменат да се забележе одређене аутентичне особине говора његових становника који су у њему рођени пре Другог светског рата, али и оних који су се у њега досељавали у последњих неколико деценија. Поред уобичајених критеријума (старост, пол, школска спрема, занимање итд.) за одабир информатора (испитаника) био је и податак о времену живљења у Новом Саду, па и подаци о делу града у коме живе.

Посебна пажња истраживача посвећена је најстаријим деловима града: Салајци, Подбари, Роткварији, који су оформљени у урбане целине у XIX веку, као и оним чије се урбано формирање везује за године после Првог светског рата: Детелинара, Клиса, Видовданско насеље, Телеп.

Све наведене целине, које су и одређених посебности у свом говору, у последње две деценије „осакаћене су" брзим, огромним растом града. Нестају многе породичне куће, а преовлађују вишеспратнице у којима некадашњи становници тих четврти чине незнатан проценат у односу на оне који су се у град досељавали са веома различитих страна некадашње заједничке државе.

Анализа прикупљених података показује да у говору Новог Сада нема кохерентности. Сачуван је још говор „староседелаца", али се у великој мери чују и сви штокавски говори некадашње Југославије, екавског и ијекавског изговора, односно говори са пренесеном и непренесеном акцентуацијом, посебно на местима окупљања: на пијацама, трговима, улицама. Да ли ће, када и како доћи до срастања у хомогену целину, показаће време и будућа научна истраживања.

Резултати испитивања који се у овој књизи презентују утемељени су на принципима савремене урбане дијалектологије која је у сербисти-

ци тек у повоју. Значајно је и то што ће они осим драгоцених података о данашњем говору пружити и основу за даља истраживања.

проф. др Јован Јерковић
Филозофски факултет

*

Нови Сад су, пре свега, људи, његови становници. У мемоарима из XVIII века пише да је грађанин Новог Сада могао постати онај ко: засади дрво, подигне кућу и „непорочно се влада". Шта је требало подразумевати под добрим (моралним) владањем – велико је питање. Мени се задржало у сећању: „Свако треба да чисти прид својом кућом" и „Свако треба прво да почисти прид својом кућом". Знам, наравно, да није правилно (граматички), али тако се говорило. То су, заправо, два правила – разумевање зависи од интонације.

проф. емерита Марија Клеут
Филозофски факултет

*

Град са којим сам одрастала, атмосфера коју стварају људи и амбијенти изграђени рукама оних који су у њему одрастали или су га доласком заволели, утицали су великим делом на сталну бригу о вербалној и невербалној комуникацији, са осећањем поноса сваки пут када само по свом говору препозната као Новосађанка и великом обавезом коју позитивна конотација овог идентитета са собом носи.

Размишљајући о тој препознатљивости, у најкраћем бих могла рећи да новосадски говор чине изговорене речи које са лакоћом могу бити преточене у писан текст, не само уз поштовање правила језика, већ и по садржајности и јасноћи исказа и нарочито по поштовању саговорника. То је говор добре намере, љубазности и стрпљења, праћен осмехом и карактеристичан по свом мало отегнутом звуку, како га доживљају бројни саговорници. Чак и кад је оштар и љутит, већином није непристојан, понижавајући према човеку и увредљив. Новосадски говор је и говор различитих језика које разумете и када их баш и не знате, јер пратите тон и мелодију која вам је позната из вашег свакодневног окружења.

Иако није лако дефинисати говор у категоријама колективитета, постоје опште одреднице нашег окружења које се уграђују у сваку личност као заједничке карактеристике, чинећи део образовања, културе и менталитета средине. Да ли се новосадски говор може пореметити, изгубити своје опште позитивне карактеристике? Као и све у природи може,

али моје искуство говори да су то изузеци који, како стара, не само новосадска, изрека каже само потврђују правила да на култури понашања и на говору који га изражава треба стално радити, баш онако „новосадски”.

проф. др Радмила Маринковић Недучин
Технолошки факултет

*

Зашто се новосадски месни говор не препознаје у књижевности? – Непрепознавање месног говора у делима новосадских писаца је, по мом мишљењу, добра ствар уколико се ради о писцима који нагињу пуноћи језика, неопходној дози универзалности.

Језик новосадских аутора тежи да изрази и оно што превазилази неке норме, неко строго придржавање кодекса – линвистичког, граматичког. Али то не значи гушење њега као стваралачког изазова у грађењу оног у новом, што отвара перспективу за једну трпељивост језичку, у опонашањима оног што се сматра каноном, опонашањима која могу бити продуктивна у времену које долази и препознатљива.

Питање зашто се новосадски говор не препознаје у делима новосадских писаца тражи комплексан приступ, не једностран који би у својој ускогрудости, можда, уништио оно што је добро у тој језичкој подлози, продуктивно за даље продубљивање односно богаћање језика у једној градској средини, која је то већ дуго времена, али која воли да се поиграва не само завичајним речима, већ и оним што се може сматрати знацима мирољубивости у примању новог, које, опет, мора да буде отворено за сарадњу, нарочито за оне који се опиру унификацијама, пажљиво да се не неутралишу они трагови у језику који нас враћају у прохујала времена или за оне који нас доводе у контакт с новим речима, а као оном чуду стварања, симбиозе новог и старог, или оног предачког у нама, склоног да нас успорава и враћа у времену.

Новосадски говор је трпељив говор. Он прихвата оно што је универзално, али и оно што нас одводи у сфере говора малобројних чувара старих речи, речи које су, можда, уморне од кориштења, али неопходне у својој улози чувара језичког блага.

Милица Мићић Димовска, књижевница

*

Новосадски говор је за мене, неодвојиво, повезан с нашим подстанарским селидбама. „Босански” говор комшија с Клисе; меко, музикално отезање старе газдарице, која је за своју породицу говорила да су „паори

ту с Ротквaре”; четворогодишњи Милош који ме исправља „није куца, кера је”...

Ипак, за мене је то пре свега говор глумаца Српског народног позоришта. Прва представа коју сам гледала као становница Новог Сада, Маринковићева *Глорија*, била ми је необична због говора глумаца, који ми се чинио отегнутијим, нешто споријим, напевнијим некако од говора на београдској позорници. После 3-4 године, престала сам да чујем говор новосадских глумаца као „друкчији”, а данас је то за мене она врста говора који доживљавам као „најнормалнији”. Као што сам почела и сама да име Дунавске улице изговарам као Новосађани.

проф. др Љиљана Пешикан Љуштановић
Филозофски факултет

*

Будући да раније никада нисам ни живео ни дуже боравио у екавској средини, за мене је „новосадски” најпре значило екавски. Уз то, до Студентског дома на Сајмишту пролазио сам улицом Пап Павла и Словачком – и осетио сам, уживо, новосадску вишејезичност. Истина, словачки готово нисам примећивао. Вероватно је већ тада Словачка улица била то само именом. Најпре сам екавски проговорио на трафикама и у продавницама, јер нисам желео да ме „обичан свет” препознаје као придошлицу. На Факултету и Универзитету сам првих годину-две извесно говорио непревре-лом екавско-ијекавском мешавином, која је била подржавана претежно ијекавским окружењем у студентским домовима. Међутим, сигуран сам да сам сваки „општи” акт (студентски или партијски, чак и записнике) писао екавски. Није то била она пређашња мимикрија – веровао сам, и тада и сада, да је то основни „грађански” ред, односно поштовање средине. Прави новосадски стариначки говор са задовољством сам слушао у једној берберници у Фрушкогорској. Помало сам њеном власнику Милану и завидео, јер су моји земљаци и после годину-две служења војног рока проговорили полуекавски, а тетке и стрине и након двадесетак дана боравка у болници знале су понеку окренути на „господски”. У дому сам препознавао „лалински” говор, аматерски смо га квалификовали – „отегнут”. На то су се убрзо „надовезала” стручна (школска) знања. Откад сам схватио Даничићеве заслуге за српску вуковску акцентуацију – почео сам и себе, као дијалектолога, сматрати дужником старим Новосађанима. Зато ме ваш труд истински радује и весели.

проф. др Мато Пижурица
секретар Одељења за књижевност и језик Матице српске

*

Кад сам пре педесет и више година из родног Баната дошао у Нови Сад, сударио сам се, бар у круговима у којима сам се кретао, са две препознатљиве одлике у свакодневној комуникацији. Учинило ми се да се у Новом Саду говори лепши и богатији књижевни језик него у Меленцима или Зрењанину, али и да је акценат овде препознатљив готово у свакој реченици. „Идемо нàдунав", уместо на Дунав. Чуло се и нешто више мађаризама, него банатских германизама. Све у свему, и по српском језику Нови Сад је био узоран и неговао је помало архаичну Змајеву лексику, беспрекоран Лесковчев и Михизов књижевни израз који је млада интелектуална средина (Трибина младих) уважавала. Једино је издајнички локални акценат одавао старе Новосађане, чак и са сцене СНП-а. Нисам сигуран да бих данас могао и да опишем, а поготово да дефинишем новосадски говор. Као и у другим већим српским срединама језик се квари, вулгаризује, преоптерећује англицизмима и врви од ијекавских изговора и динарских нагласака. Као и било који већи град у земљи, Нови Сад ни по говору није више оно што је био: није лако препознатљив.

академик Чедомир Попов
председник Матице српске

*

Моја прва и једина асоцијација на новосадски говор јесте отезање вокала. Пошто сам 12 година радио на радију, схватио сам како сам временом постао врло пажљив и водио сам рачуна о томе како говорим чим седнем пред микрофон. То се све дешавало по аутоматизму, јер чим изађем из студија, мој говор се поново мењао. Веома се пријатно осећам у друштву оних који још више „отежу" од мене. Тек када одем из Војводине у окружење људи који другачије говоре, постанем свестан колико ми „отежемо".

доц. др Дејан Пралица, новинар
Филозофски факултет

*

Казано искрено: Не знам! Додуше, можда би лингвистички разумно било рећи како је говор Новога Сада једна, релативно престижна (барем не непрестижна, уз београдску), урбано-регионална реализација (можда чак и субваријанта) источне, „екавске" варијанте српскога језичког стандарда данашњега. Но, ја ни то сада поуздано не бих могао тврдити.

проф. др Милорад Радовановић, дописни члан САНУ
Филозофски факултет

*

Новосадски говорити, разговарати, причати, казивати, диванити никада није било исто, а, чини се, да и неће бити, ни у Салајки, поготово не у Ротквари ји и Подбари, а камоли у Адицама, Ветернику или на Новом насељу, ако не због њозине или њојзине маме, а оно, свакако, због њезине, јер не живи ш њоме. И нико вас од млађих, засигурно, неће питати да ли говорите енглески. А и зашто би кад већ годинама свако од њих прича тим језиком. Надмудривања о пењању горе и силажењу доле стара су попут Змај Јовиних стихова, а како год постала је поштапалица, ма шта значила. Дужина у презенту и генитивима множине већ одавно нема. И никоме не смета, сем (можда) професору акцентологије. На срећу, остали су нам непатворени локализми и отворени вокали по којима се намах препознајемо, а које је, чини се, тешко подражавати. Ако не верујете, обратите пажњу на телевизијски „лалински говор". Но, и поред свега, у позориштима, на појединим радијским и телевизијским станицама, у покојим установама културе и образовања говори се, зачудо, правилно, иако су сви одреда укинули и отпустили лекторе још давних дана, попут оног Домановићевог подворника – у интересу штедње. Али оно што, ипак може да радује, или радује, настанак је (у формирању и уобличавању, дакако) савременог новосадског (ново)говора, који тежи да буде израз и одраз средине и времена, а умногоме и савремених језичких стандарда. Бар, новосадских. Што год.

мр Мирослав Радоњић, театролог

*

Новосадски – то је за мене припадност староградској проевропској средини, прелепом равничарском граду на реци Дунаву. То је живот у Новом Саду, који је у овој некада помало успаваној вароши протицао лагано, успорено као и Дунав што тече уз њега. То је град препун успомена на мирно, спокојно време и суживот са суграђанима који говоре полако, одмерено, развучено, отегнуто ... То је говор старијих Новосађана као одраз њиховог духа и начина живљења.

То је за мене пут осунчаном уском, кривудавом Његошевом улицом, са паркићем на Трифковићевом тргу и Домом ЈНА са друге стране, ка старом градском језгру, па уз Танурџићеву палату Булеваром поред Бановине до Београдског кеја, а онда дуж њега све до Рибарца. То је поглед са прозора на паркић подно нашег старог гвозденог моста (срушеног 1999) и на Петроварадинску тврђаву преко мутног, вировитог Дунава, то су и дубоко утабани трагови по чистом, врелом песку негдашње популарне

дивље плаже зване Бећарац или надалеко чувеног Штранда. То су сва сеновита места у граду, зелени дрвореди Футошке и Јеврејске улице, знаменити тргови и вијугаве уличице, Католичка и Николајевска порта, Владичин двор, Змај Јовина, калдрмисана Дунавска и Дунавски парк са лабудовима.

То је град мога детињства и моје младости, град са душом и са културном традицијом: Матицом српском, Српским народним позориштем, галеријама, Војвођанским музејом, са многобројним књижарама, са најстаријом гимназијом „Јован Јовановић Змај" и Универзитетом ... То је отворени град који осваја срца свих придошлица који се у њему осећају добро, а њихов говор почиње да личи на новосадски. То су сви људи који су прихватили мој град, његове житеље и њихов говор као свој.

проф. др Владислава Ружић
Филозофски факултет

*

Израз *говор града* стављам у теоријски оквир који има у развоју науке о језику – у структурализам (у којем нису у фокусу пол, образовање или друге компоненте саговорника) и 'преводим' га на терминолошку одредницу теорије говорне делатности – у разговор, из уверења да треба описивати контекст и саговорнике различитог пола, расе, узраста, образовања, итд. који разговарају и размењују поруке у различитим ситуацијама. Укратко, разговор је размена током којих нешто чинимо. У том приступу је важно шта особе чине говорењем. Можемо се, стога, питати зашто у граду Новом Саду има толико графита којима се изражава хомофобија (*смрт педерима*, *нећемо параду срушићемо владу*), или нетрпељивост према другим националним заједницама (*мађарске пичке*), или уопште псовања на сваком месту, у свакој прилици, и са готово свим саговорницима. Зашто студије о говору града, какве су о Сплиту, Загребу и сада Новом Саду изостављају ову врсту материјала, односно 'умивају' своје податке тако што не региструју и ову врсту материјала који се очигледно размењује у граду са свима који поруке графита читају – дакле милиони особа.

Крајем седамдесетих година, следствено овом правцу истраживања, отпочели смо дугорочни пројекат „Психолингвистичка истраживања" на Филозофском факултету у Новом Саду, у којем је фокус био на формирању новосадског корпуса разговорног језика. У оваквом приступу „Истраживање савременог градског комплекса: употреба псовки" (Свенка Савић 1995) показујем да саговорници у граду псују на сваком месту у

свакој прилици, подједнако мушкарци и жене – псовке су део града. У истраживању графита у Новом Саду показујем говор мржње и дискриминације према одређеним групама становника у граду, онима који имају мању моћ (као што су особе истополне оријентације), или мржње према различитим 'другима'.

Укратко, полазећи од теоријског приступа фокусираног на оно шта чине саговорници говорећи, односно пишући, за мене је говор града подједнако место мржње и дискриминације колико и добрих односа и лепог говорења. Анализе разговора у граду откривају слојевитост односа, моћи, видљивости појединих група у граду, и у томе је предност овог приступа над досадашњим приступима у којима је описивана сума препознатљивих особина структуре језика на различитим нивоима (фонолошком, морфолошком, синтаксичком, а пре свега лексичком).

проф. емерита Свенка Савић
Филозофски факултет

*

Шта је новосадски данас подразумева и баштину, наиме, шта је било новосадски. За мене је то био немачки дијалекат, швапски, женственост и каваљерство, *чоколом* и *љубим руке*, дакле, на оба језика, и то уз наклон, на улици окречених фасада с цветним балконима, обавезно *добар дан* у трамвају, *извините* у случају да се очешем о некога на улици, нехотично, наравно. Чак и уз данашње *хај*, које и овако написано звучи потпуно српски, новосадска мирноћа, смиреност у опхођењу, ноншалантност у комуникацији, остаје отвореност новосадске вишелике, тј. многолике традиције, уједињене на овом дунавском простору.

проф. др Мирјана Д. Стефановић
Филозофски факултет

*

То је, пре свега, реченична интонација, која је некако узлазна, по томе се познају Новосађани. И по боји вокала. Посебно кратких, који су отворенији од стандардног изговора тих вокала.

Ја нисам рођена Новосађанка, али живим у Новом Саду дуже него што сам живела у свом родном граду, Руми. У потпуности сам примила новосадски говор, па ме у Београду препознају као Новосађанку. Или где год да одем, на пример – на море. Ја сам док сам била студент, становала код тетке у Сремској Каменици. Каменица говори исто као и Нови Сад.

Дакле, новосадски говор је прешао Дунав, на сремску страну. Што свакако показује да се он прихвата као престижан говор.

Да је новосадски престижан говор показује и то што су готово непрепознатљиве разлике између студената који су пореклом из Новог Сада и оних који су, на пример, дошли у Нови Сад као избеглице крајем двадесетог века. Они међу њима који су дошли у Нови Сад у школском узрасту често се по говору уопште не разликују од Новосађана. То је природно јер студенти желе да се адаптирају у говорну средину у коју су дошли (што није био случај са многим старијим генерацијама, посебно са оним који су у град стигли у првим деценијама после Другог светског рата, најчешће из руралних крајева). А вероватно је то зато што су ове нове избеглице градска деца па свој локални говор нису ни доживљавали као нешто само њихово, што се не сме напустити да не би изгубили идентитет.

А новосадски је не само говор, него и понашање и још много тога. У Београду се прича виц о томе да ако неко кад улази у градски аутобус каже „Добар дан", или „Добро вече", „тај мора да је педер или је из Новог Сада". Сад слушам на 021 неку њихову анкету: Шта је то новосадски, где они инсистирају на томе да је то рећи: „Добар дан, Довиђења, Како сте, Изволите, Хвала...". Када је то чула жена која ми помаже у кући, а која је из Далматинске Загоре (сада живи у Петроварадину), она је прокоментарисала да то баш и није тако. То је, претпостављам, њен утисак зато што среће релативно мало правих, рођених Новосађана. А таквих, рођених Новосађана, све је мање, посебно после таласа избеглица који су у град дошли крајем прошлог века...

проф. др Љиљана Суботић,
деканица Филозофског факултета

*

Да ли постоји новосадски говор?
Можда је некада и постојао. Нестајао је толико пута у прошлости пред само појављивање, али никада се није установио као жаргон, бар не у чисто лексичком смислу. Постојали су неки људи који су говорили на савим посебан начин, измислили су на стотине нових речи, али је то заборављено. Познавао сам Швејка из Ротквариjе, који је говорио неким својим језиком и комшилук га је сасвим добро разумео, разумео је шта те његове речи значе. Али те речи више не постоје. Ипак, тај говор се није довољно разликовао од војвођанског српског говора иако је можда баш тај новосадски говор његов изворни репрезентант, на пример, како се некад говорило

у Салајци, што је нарочито добро знао мој *банци* Лазар Бојановић, хумориста и новинар, дугогодишњи колумниста новосадског „Дневника”. Или је то ипак била само нека варијанта чурушког или ковиљског говора, не знам. Ротквариија у којој сам одрастао никада није имала свој аутентичан говор и због свог етничког конгломерата. Срби, Хрвати, Мађари, Немци, Роми, Јаврејии, много измешаног света који је ипак живео одељено, свако у свом дворишту. Чињеница је да Срби и Хрвати, углавном, нису говорили језике других етничких заједница, што се за Мађаре, Роме, Немце и Јевреје не може рећи. Наравно, постоји аутентични говор, боље рећи разговор, самог урбаног простора, градског амбијента, његова посебност и непоновљивост: једна је Павлова улица у Ујвидеку, макар да је она у Будимпешти много чувенија, пре свега због познатог романа Ференца Молнара. А и временски понор, временски бунар неког краја или чак улице, па и саме куће на углу из које допиру тешко разумљиве али савим непатворене речи оних најудаљенијих, готово непостојећих станара, и то је довољно за писца који пише стандардним српскохрватским књижевним језиком, да осети музику разговора и да је преточи у речи, да је преточи у свој говор, у свој шапат, а затим и у писмо, у траг који је свачији и ничији. На тој разлици настаје музика неког индивидуалног уметничког говора и то је оно највише што један језик може створити. У том смислу постоји говор или разговор Ротквариије или Телепа, дакле, новосадски говор једног човека, заправо, разговор са самим собом, разговор другима сасвим неразумљив.

Слободан Тишма, књижевник – локалопператер

*

Новосадски говор је оно по чему су Новосађани препознатљиви у целој бившој Југославији.

То је развучени говор који има своју специфичну дикцију, али се много не разликује од књижевног језика који се користи у медијима пошто су сви водитељи из Новог Сада: Тања Војтеховски, Јелена Бећић Алимпић, Иван Голушин, Наташа Илић, Тихомир Тепић наставили да говоре по „новосадски” у београдским медијима, што не би могло да се каже за новинаре који су долазили из Суботице или Срема. Румљани су увек морали у београдским медијима да „коригују” свој говор у односу на нас из Новог Сада.

Новосадски говор има своје жаргоне, па ако идете на Штранд наравно да ћете играти *пициген*, а ако одете у госте на ручак, уобичајено је да једете *гренадирмарш*. Ни сами нисмо свесни колико су неке немачке речи, као фруштук, ушле у наш жаргон.

Новосадски говор је урбан, мало растегнутији од београдског говора, али као што су и новосадске девојке препознатељиве по својој лепоти тако ћете у било ком делу света лако препознати Новосађанина. У Сарајеву, Скопљу, Марибору, Опатији, на Брачу и Хвару, Бања Луци препознавали су ме по карактеристичном новосадском говору.

За разлику од других регија у Србији сем појединих немачких речи наши суграђани нису склони претераном говору у жаргону и то нам олакшава могућност да радимо и у другим срединама, што је и мој случај јер сам каријеру дуго година градио у Београду и занимљиво да ми нико никада није замерио то што говорим по „новосадски''.

Александар Филиповић, новинар
Радио-телевизија Војводине

*

Новосадски је возити бицикл и остављати га свуда по граду верујући да га нико неће украсти, јер то није новосадски. Новосадски је лети примати госте на Штранду испред кабине, а не у прокључалом стану. Новосадски је купати се с децом у Дунаву упркос упозорењима да је загађен. Новосадски је гледати своја посла и не тражити у кошави оправдање за своју нервозу. Новосадски је налазити се на ћошку код Агровојводине или Флорагенекса, иако их већ одавно нема и, коначно, новосадски је свој град назвати главним градом Војводине, не чекајући да му тај статус додели или одузме било који статут или странка на власти или у опозицији.

Новосадски је и за раније рећи *отоичке*, а за нека учестала дешавања *фуртом*. Када сретнете даму, ословити је са *драга госпођо*, скинути шешир и пољубити јој руку, господина ословити са *господине мој*.

Марина Фратуцан, новинарка
Филозофски факултет

*

Нови Сад је град у којем сам рођена, провела цео свој досадашњи радни век на Универзитету и тако из непосредне близине пратила његов развој. У протеклих неколико деценија град Нови Сад се убрзано економски развијао, постао је једно од културних и образовних средишта у нашој земљи и други по величини град у Србији. Све ове промене које је град доживео у последње четири деценије праћене су и значајним демограф-

ским променама како у погледу броја становника тако и у односу на њихову националну структуру и карактеристике.

Многи европски градови који су доживели сличне демографске промене у значајној мери су променили и своје културне карактеристике, што је доводило до конфликта међу разним социјалним групама и високог степена нетолеранције међу њима. Једна од важних карактеристика Новог Сада јесте то да је то град чије становнике карактерише висок степен толеранције и мултикултуралности. Из разговора са бројним студентима Универзитета у Новом Саду који су дошли из разних крајева бивше Југославије закључила сам да је управо међукултурна толеранција била један од главних фактора при доношењу одлуке о месту студирања. Надам се и жеља ми је да овако позитиван имиџ Новог Сада буде једна од константи по којој ће наш град бити препознатљив и у будућности.

академик Олга Хаџић
Природно-математички факултет

*

Нови Сад је град који чине различити народи и у коме се говори неколико језика народа и народности. Као такав помирио је социокултурна гледишта и растао са народом који га је чинио. У језичком смислу, задржао је нешто своје, новосадско.

Препознајемо га по јасној, богатој реченици. Има своју поетику, која је заснована на вештини избегавања несугласица, језик којим лако протичу мисли и емоције. Језик на коме се подједнако воде најозбиљнији разговори, најнежнији и најмазнији. Говор који тече спорије, уз развлачење.

Свакако да је владавина Аустроугарске монархије утицала и на новосадски говор. До данашњег дана су се задржали германизми и хунгаризми. Не у тако великом броју, али су ипак присутни, као последица утицаја на овим просторима током 225 година.

Формирањем Југославије 1918. године, уведена је строга употреба штокавског екавског говора. У школама је до 1923. настава била искључиво на српском, са врло ретким одељењима у којима су ученици похађали наставу на немачком и мађарском језику.

У свакодневном говору видела се и осећала разлика у урбаној средини, у самом Новом Саду и на периферији града, где су се користили различити изрази за исту ствар. На пример: *алдомаш* је мађарска реч, која се користи код куповине коња или неке скупље ствари… *Хинтов* је од мађарског *hintó*, док Мађари користе и данас реч *szoba* за просторију.

У свакодневном језику једно време су у моди били поздрави *Кисти-ханд* (Љубим руке), у оригиналу *Ich küsse ihre hand* и *Чоколом* (*Csokolom*), скраћено од мађарског (*Kezét csókolom*), који се у српском језику задржао као и само као *ке*.

Ако желимо да окарактеришемо новосадски говор неким атрибутом, рекли бисмо да је то спорији и мирнији говор у поређењу са говорима са подручја бивше Југославије и да је новосадски говор сличан говору у целој Војводини.

Павле Шосбергер,
хроничар јеврејске заједнице у Новом Саду

*

За мене новосадски је само оно што остаје у мом сећању и успоменама.

Касних педесетих плави трамвај спуштао се од Владичанског двора (моји су га звали Владикин двор) и Саборне цркве и заустављао се пред сајџијском радњом мајстор Беличке.
Пруга је даље водила у чувену Темеринску улицу све до канала. Темеринска улица била је поплочана жутом „клинкер" циглом на којој су се клизали содарски коњи.
На Тргу Св. Марковића путнике су скупљали расходовани „ломдонци" и одлазили према Сајлову и Ченеју.
Ујутру се одлазило у чувену пекару „Голуб" и куповале велике фришке циповке 'леба и мало попричало са зној авом пекарком.
А по подне се седило лети на почишћеној и исполиваној улици.
Увек у исто послеподневно време, комшију Лазара Стојкова, доцније првог ректора Новосадског универзитета, доносио је војни џип.
Др Стојков је у пролазу поред нас до своје „ајнфорт" капије увек поздрављао „Комшије, јесте вредни?"
Сако је само набацио на себе и увек ишао подбочен рукама на куковима.
Унутра га је чекала његова сестра која је била слепа.
Живели су сами.
Данас је у тој згради нека издавачка кућа и пуно тога што није новосадски. Биле су ту приређиване и крволочне борбе паса. На њих Новосађани нису долазили.
Ноћу је, преко лета, до наше куће повремено допирала музика из тада чувеног „Занатског дома".
Никад није било туче нити свађе пред том кафаном која је била центар ноћног живота и добре кухиње у Новом Саду.
Око поноћи је све замирало и наилазили су перачи улица.
Средином шездесетих, суботом, после часова у Змај Јовиној гимназији одлазили смо на штрафту испред „Цариграда".
Корзо је био нешто раније пред „Узором".
Ту смо се међусобно упознавали и зближавали.
Тако смо упознавали и себе и град.
Град је постао мали јер смо се сви знали.
Почетком седамдесетих било је новосадски на „Трибини младих" гледати „црни талас" југословенског филма.
То се могло једино у Новом Саду.
На једном седишту Бранислав Штрбоја је написао белим словима: „Овде седи Раде".

И било је исто тако новосадски до касних ноћних или раних јутарњих сати дебатовати са новосадским концептуалистима.
Концептуализам је овде рођен.
Све до деведесетих, новосадски је било ићи на Стеријино позорје и сретати у посластичарници „City" или у кафићима око СНП-а чувена имена из света позоришта: Перу Кргића, Иву Брешана, Мани Готовац, Хариса Пашовића...
После деведесетих било је новосадски солистички или „породично" ићи на митинге, ту виђати пријатеље (оне са „штрафте") и попричати.
Оскудица и неизвесност су прекинули дружења и затворили нас у станове.
У време бомбардовања 1999. Нови Сад је постао „закључан град" а његови становници завукли су се у склоништа.
Те '99. Нови Сад је остао без мостова.
Са порушеним мостовима Нови Сад је добио „гробље на води".
И Дунав постаје река без јасног правца.
Путне карте изгубиле су за Нови Сад прави смисао.
Новосађани су губили оријентацију....
Географску, политичку и сваку другу.
Полако су изгубили и свој језик.
Дошли су неки нови људи и донели свој језик и своју културу.
У продавнице, у болнице, у предузећа, у свакодневни живот...
Кад хоћу да се сетим језика којим је говорила моја бака, *на д'ове* идем у Туриј у.
Тамо моја рођака, Јела библиотекарка, без факултета али разборита жена, говори језик који препознајем и волим да чујем.
Она каже 'ступац', 'шарампов', 'јендек', 'чапаш', 'ал сам се сада ошвањила'...
Таквим језиком служио се и мој пријатељ, панонски Маркес, Драгомир Попноваков. И он је из Туриј е и написао је најлепше књиге на свету.
Мој син не зна тај војвођански, 'мешански' језик који 'из тамбуре риче' и уз бегеш пријања.
Саговорници из језичке културе у којој сам рођен полако нестају.
Мења се и језички амбијент овог града, ваљда.
Од најезде језичког варваризма придошлих бранимо се неубедљивим 'језичким логаритмима'.
Служимо се језиком педантних правила и изговора.
Ранији језички и културни идентитет овог града полако бледи и губи се у истом односу у којем је све мање и његових житеља овдашњег порекла.

проф. др Радивој Степанов
Филозофски факултет

Загорка Радовић

ШТА ЈЕ НОВОСАДСКИ

Недеља око подне

Мирис речне смоле, куваног кукуруза, печеног кестења и ванил шећера.
Бити код куће пре мрака.
Црвенети од стида, а не од беса.
Не стајати на туђу сенку и муку.
Возити бицикл.
Куповати цвеће.
Улагати више у ћерке него у синове.
Поносити се својима када постану славни.
Дотле их више кудити него хвалити.
Не губити из вида да су Београд, Будимпешта и Беч малко забачени.
Обожавати аквамарин, боју панонског прамора.
Правити се као да Венеција нема голубове.
Памтити да су највеће поплаве биле 1770. и 1965, а најбоље бербе 1900. и 1969. године.
Кладити се да је осамдесет метери права мера надморске висине за поглед на свет, а две стотине метери најпогоднија даљина између обала.
Сањати мостове.
Причати о времену.
Ићи у биоскоп.
Шетати се.
Оченаш говорити у себи, без обзира на језик молитве.
Бити безобразан само кад то пристојност налаже.
Не заборавити никад оно што се неком дало, али ни не искати назад.
Поделити хладовину са другима.
После доброг гутљаја обрисати се рукавом, као што то раде доле, на југу.
Не долазити ненајављен у туђу кућу, као што се то не ради ни горе, на северу.
Имати инстинкт за понављање историје.
Љубити у руке, а не у образ.
Бол у грудима држати за зубима.
Бити спор из отмености.
И благо уображен.
Због традиције депресију неговати, меланхолију преносити у наслеђе.
Не смејати се грохотом, већ погледом.
Отезати са вокалима.
Одуговлачити са одлукама, али их се придржавати.
Држати руке чешће на леђима него у џепу.
Не знати за клетву, завичајни комплекс и нежељене госте.

П.С. Новосадизам није заразан и не преноси се контактом.[1]

[1] http://www.vojvodina.com/prilozi/novosadski.html

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

711.163.41`282.2`366(497.113 Novi Sad)(082)
711.163.41`282.2`367(497.113 Novi Sad)(082)
711.163.41`282.2`373(497.113 Novi Sad)(082)

ГОВОР Новог Сада. Св. 2, морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине / уреднице Вера Васић и Гордана Штрбац. - Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2011 (Будисава : КриМел). - 719 стр. : граф. прикази, табеле ; 23 cm. - (Лингвистичке свеске ; 9)

Тираж 300. - Библиографија. - Резимеи на енгл. језику уз сваки рад. - Summary: The speech of Novi Sad, Vol. 2: Morphosyntactic, lexical and pragmatic features.

ISBN 978-86-6065-063-6
1. Васић, Вера [уредник]
a) Српски језик - Говор Новог Сада - Морфологија - Зборници
b) Српски језик - Говор Новог Сада - Синтакса - Зборници
c) Српски језик - Говор Новог Сада - Лексика - Зборници

COBISS.SR-ID 264533511